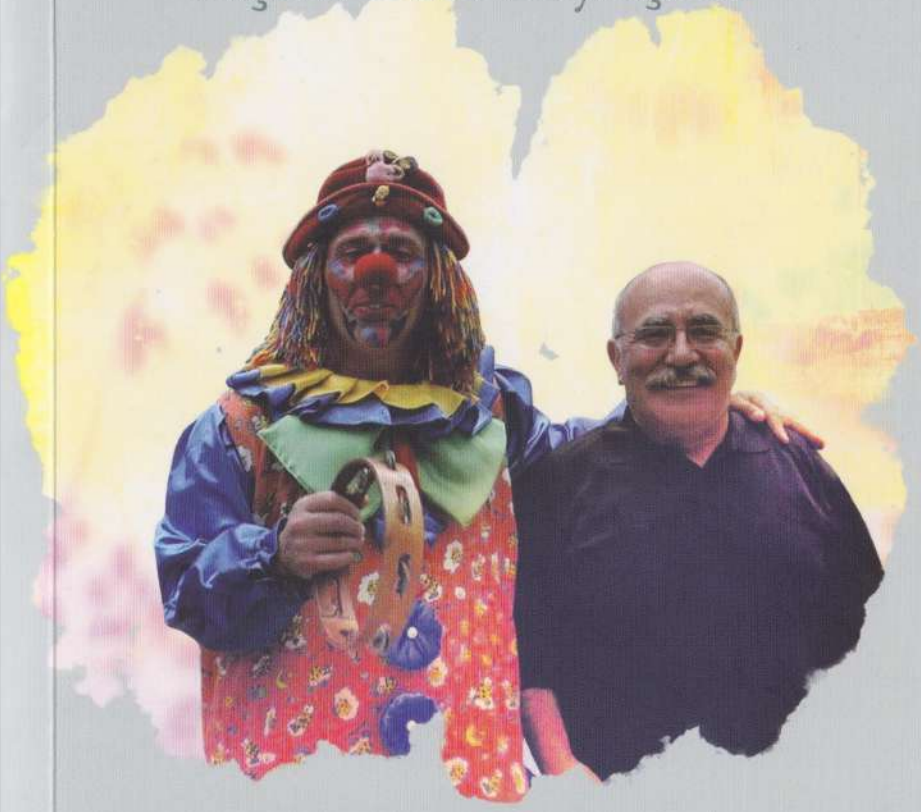
Ahmet İnam

Mutsuzluk Ahlâksızlıktır

Ahmet İnam

Mutsuzluk Ahlâksızlıktır

Yaşam Üstü Söyleşiler

Söyleşi: Yıldız Işık

İMGE kitabevi

2. BASKI

Ahmet İnam

Mutsuzluk Ahlâksızlıktır

Yaşam Üstü Söyleşiler

Söyleşi: Yıldız Işık

Çalışarak akademide felsefe profesörü olabilir insan, ancak filozof olmak herkesin harcı değildir. Ahmet İnam bu harcı karabilmiş nadir insanlardan biri. Bu uzun söyleşide Yıldız Işık, ülkemizin ender rastlanan değerlerinden birini, Ahmet İnam'ı konuşturuyor. Anlatılan sadece bir hayat hikâyesi değil. Kitap boyunca filozof ile öğrencisi, hemen her konuda okuyanın ruhunu zenginleştiren, algı kapılarını bambaşka ufuklara açan uzun zengin bir diyalog geliştiriyorlar. Bu diyalogda bir hayatın iniş çıkışları, 68 Kuşağı'nın eleştirel çözümlenmesi, Türkiye'deki akademik dünyanın bilinmeyen ve söylenemeyenleri, sanat ve edebiyat çevreleri, dergiler, siyaset, eski ve yeni filozoflara dair değişik görüşler ve yaşadıklarımıza dair daha pek çok şey var.

Ahmet İnam sadece bir öğretim üyesi ve köşe yazarı değil. Her şeyden önce Gönül Felsefesi'nin filozofu; ayrıca mühendis, matematikçi, fizikçi, mantıkçı, şair, edebiyat eleştirmeni, siyaset ve kültür düşünürü, "şaman anarşist", "kadın maço", kötü şoför, başarısız çalgıcı ve daha pek çok şey. Ama en önemlisi, bu toprakların insanı; özgün düşünebilen nadir akademisyenlerden biri; yerli olmaktan utanmayan, bu ülkenin havasına suyuna, insanlarının yüreğine işlemiş felsefeyi imbikten geçirerek bir Gönül Felsefesi inşa etme yolunda azimle yürüyen, başkasına öykünmeyip kendisi olmayı başarmış biri.

Okuyacağınız yaşam öyküsü ve kitap boyunca karşılaşacağınız fikirler, sizi hem şaşırtacak hem de derinden etkileyecek.

İMGE kitabevi
ISBN 978-975-533-731-9
imge.com.tr
facebook.com/imge.yayinlari
instagram.com/imgekitabevi
pinterest.com/imgekitabevi
twitter.com/imgekitabevi

Yıldız Işık, 1965 yılında Konya-Ereğli doğumlu. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünü bitirdi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. Hâlen, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalında doktora yapmaktadır. Ayrıca, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi, yine, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans Programı öğrencisidir. Kars ve Ankara'da öğretmenlik yaptıktan sonra 1998 yılında itibaren Millî Eğitim Bakanlığında APK Uzmanı olarak görev yapmaktadır.

Ahmet İnam

Mutsuzluk Ahlâksızlıktır

Yaşam Üstü Söyleşiler

Söyleşi: Yıldız Işık

2. Baskı

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Refik Tabakçı

ISBN 978-975-533-731-9

© İmge Kitabevi Yayınları, 2020

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Kasım 2012
2. Baskı: Ankara, Ocak 2020

Kapak
Eylül Yolcu

Dizgi ve Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0 (312) 395 25 80
Sertifika No: 16157

İ m g e K i t a b e v i
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 17/2 Kızılay 06650 Ankara
Tel: 0 (312) 419 46 10 - 419 46 11
İnternet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Yayınevi Sertifika No: 44982

İçindekiler

Önsöz 7

Birinci Bölüm
İki Yalnızdık Babamla 17
İkinci Bölüm
Mahrem Hayatımı Elletmem 39
Üçüncü Bölüm
Denizanası, Yanılsamaların Anası 57
Dördüncü Bölüm
Kendimi Aradığım Yıllar 77
Beşinci Bölüm
Umuda Bir Yolcu Var 99
Altıncı Bölüm
Apollonik Ruh 113
Yedinci Bölüm
Bozkırda Bir Gemi 127
Sekizinci Bölüm
Ya Felsefeyle Uğraşacaktım Ya İntihar Edecektim 143
Dokuzuncu Bölüm
Ben Olma Bilgisi 161
Onuncu Bölüm
Yürümenin Hazinesini Arıyorum 175
On Birinci Bölüm
Ben Bir Yazgırım 195
On İkinci Bölüm
Aradı 209
On Üçüncü Bölüm
Keşiş Benim 233

On Dördüncü Bölüm
Şiirle Bulabileceklerimin Ardındayım 249
On Beşinci Bölüm
Türkülerle İçimi Oyuyorum 263
On Altıncı Bölüm
Kadın Maçoyum 279
On Yedinci Bölüm
Yalnızlığım, Dip Yalnızlıktır 291
On Sekizinci Bölüm
Dengeli Tekne 299
On Dokuzuncu Bölüm
Şaman-Anarşistim 313
Yirminci Bölüm
Türküm, Hıyarım, Çaresizim 327
Yirmi Birinci Bölüm
Felsefe Bilgiyi Değil, Bilgeliği Sevmektir 345
Yirmi İkinci Bölüm
Hayatımızın İçindeki Mantık 357
Yirmi Üçüncü Bölüm
Felsefe Erotik Bir Etkinliktir 367
Yirmi Dördüncü Bölüm
Bu Toprakların Hikmetinden Çıkacak Felsefe 379
Yirmi Beşinci Bölüm
Şeytan, İnsanın Kendisidir 395
Yirmi Altıncı Bölüm
Aldanmak, Öğrenmenin Kaçınılmaz Rengidir 407
Yirmi Yedinci Bölüm
Aklımız Duygularımızın Neresinde? 421
Yirmi Sekizinci Bölüm
Mutsuzluk Ahlâksızlıktır 439

Ahmet İnam'ın Bibliyografyası 459
Dizin 504

Önsöz

Her insanın yaşam öyküsü, bir anlamıyla, acılarının öyküsüdür. Yaşam öyküsü üzerinden şekillenen bu söyleşi kitabı; acılarını damıtıp özsuyundan çıkardıklarıyla kendini olduran, yaralarından öğrenen, yalnızlığıyla çoğalan, mutsuzluğunu yoğurarak mutluluğa dönüştüren bir insanın ağır yaşam sarsıntılarıyla yüklü mutluluğunun öyküsüdür.

Bu öyküde, bilgisiyle yaşayan ve bilgisiyle olan bir felsefecinin yazdıklarıyla, söyledikleriyle, yapıtlarıyla felsefi bir yaşamı nasıl inşâ ettiğinin yanı sıra ne olduğuyla ve nasıl yaşadığıyla onu diğer insanlardan ayıran kimlikleri anlatılır. Burada anlatılan salt bir felsefecinin değil, aynı zamanda, Gönül Felsefesinin filozofu, mühendis, öğretmen, akademisyen, bölüm başkanı, matematikçi, fizikçi, mantıkçı, şair, yazar, edebiyat eleştirmeni, siyaset ve kültür düşünürü, Türk entelektüel, kültür olarak Müslüman, oğluna 'ağabey' diye seslenen eden bir babanın öyküsüdür. Öyle ki Levinas onun eniştesi, babası Blanchot, ağabeyi Rilke, Marx ise amcasıdır; ustası Feyerabend'la havaalanında buluşan, Herakleitos'la kır kahvesinde çay içen, Sokrates'le bahçesinde gezinti yapan birinin yaşamıdır.

Onun için neleri bildiği değil, neleri unuttuğu sorusu daha anlamlı olsa gerek çünkü ilgilenmediği, hakkında yazı yazmadığı hemen hemen bilim ve disiplin alanı yok gibi. Batının ve Doğunun klasik dilleri ve kültürü hakkında çok sağlam bilgileri olan; İngilizce, Almanca, Fransızca, Eskil Yunanca ve Latince bilen, Osmanlıca metinleri okuyan, Fars ve Arap diliyle ve edebiyatıyla yakından ilgilenen, Eskil Yunanla mücadele eden, Kuantum mekaniği, görelilik kuramı, fizik ve matematik teorileriyle uğraşan biri. Mühendis kökenli oluşu ve dershane öğretmenliğinden dolayı matematik, fen ve eğitim bilimlerini vâkıf. Kendi kendine öğrenen, otodidakt bir insan olduğu için tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, arkeoloji, gramatoloji, müzik gibi disiplinlere hâkim. Onun diğer önemli bir özelliği, edebiyatla ve felsefeyle kurduğu ilişkidir; her ikisini de çok iyi bilen ve yaşayan bir insanın örnek olabileceği bir ilişkidir. Felsefeye olan tutkusu ve bununla örüntülü yoğun

felsefi yaşantısı ise onun kişiliğini ve arayışlarını her şeyden fazla etkilemiş, yazgısını belirlemiştir.

Çok kimlikli, çok yönlü Ahmet İnam kimdir sorusunun yanıtını kendisi, "arayan" olarak veriyor. Arayışlarının hem hayatında hem de kendi inşâ ettiği gönül felsefesinde derin izleri bulunmaktadır. Arayışlarının hayatındaki izlerini subay olmak için askeri okula girip sonra sivil okula yönelmesinde; tıp fakültesini kazandığı hâlde vazgeçip mimarlık, maden, elektrik ve elektronik mühendisliğine oradan öğretmenliğe son olarak da felsefede karar kılmada bulabiliriz. Felsefedeki arayışlarını ise mantık ve bilim felsefesi, estetik, etik derken Gönül Felsefesinde görebiliriz. Sosyologların deyimiyle, avantaj birikiminin sonucunda ya da kendi anlatımıyla iyi saz çaldığı, türkü dinlediği için Gönül Felsefesini bulmuyor; mantıkla boğuşurken, bilim felsefesi çalışırken, analitik felsefe okurken, Husserl ve Wittgenstein gibi iki çetin cevizle ömrünü geçirirken, Batılı filozoflarla hesaplaşırken gönül felsefesini keşfediyor. Bu arayışlarındaki en çarpıcı durum ise felsefede lisans yapmamış, herhangi bir felsefe hocasının yanında yetişmemiş hatta mühendislik okurken bilim felsefesi ve mantık dışında felsefe dersleri almamış olmasına karşın sadece, felsefede yaptığı doktorayla ve kendi kendini yetiştirmeyle üstelik tek başına kendi felsefesini inşâ etmesidir.

Bu kitabın ekseninde gelişen, gelecekte sık sorulacağını düşündüğüm bir soru, bana çok anlamlı geliyor: Ülkemizin pek çok alanda kısır olduğu bir dönemde, nasıl oluyor da bizden bir insan çıkıp Anadolu kültürüyle ve Türkçeyle felsefe yapabiliriz diyerek bize özgü felsefeyi inşâ ediyor?

Gerçek şu ki o bir filozof: "Ya felsefeyle uğraşacaktım ya intihar edecektim!" diyen, felsefeye verebileceklerimi verdim mi kaygısını duyan, veremedikleri için özür dileyen ve şimdiye dek bütün yapıp etmelerini ön felsefe olarak görendir. Diğer bir ifadeyle, hayatı felsefe tarafından yönetilen, yaşadığı her şeyin felsefe olduğunu düşünen, kendi felsefesini kurabilmiş bir filozof.

Kendisi, kültürümüzün bütün insanlığa verilecek çok önemli mesajlar taşıdığını, istikbalimizin köklerimizde olduğunu, topraklarımızda felsefi bir hazine yattığını; hayat tarzımızın, hikmetimizin, yaşama dünyamızın çok ilginç ve özgün olabilecek felsefe çalışmalarına gebe olduğunu düşünüyor. Bunu anlayabilmek yani hikmetimizi keşfedebilmek, bize dair bilgiyi özümseyebilmek, Batıyı iyi hazmedebilmek, kendine özgü ve karakterine yakışan bir biçimde dogmalardan olabildiğince arındırarak onu felsefeye aktarabilmek Ahmet İnam gibi, bir insan olmakla mümkündür.

Çocukluk yıllarımdan buyana farklı disiplinlerde yaptığım okumalar beni felsefeyle ilgilendirmeye yönlendirdi. Çalıştığım kurumun insanı

soluksuz bırakan kurum iklimi ve ketleyici kurum kültürü içerisinde hayatımda bir şeyleri temellendiremiyorum, gerekçelerim uyduruk, felsefi alt yapım boş kaygılarıyla felsefeyle ilgilenmeye başladım. Felsefe, benim hayatıma 2002 yılında girdi. Mektepli felsefeci değilim, profesyonelce felsefeyle ilgilenmiyorum. Tümüyle alaylı olarak ve amatörce bir ilgim var. Boş zamanlarımı hoş geçirmek, başkalarına hava atmak, içime değenlerle yetinmek için değil, daha iyi yaşamak ve daha iyi ölmek için felsefeyle ilgileniyorum.

Filozofların kim oldukları, nasıl yaşadıkları, nasıl öldükleriyle felsefeye ilgi duydum. Sokrates'in "Nasıl yaşadığın, nasıl öldüğündür," diyerek yaşadığı gibi ölüme gidişindeki bilgeliği, Sinoplu Diyojen'in Büyük İskender'e "Gölge etme başka ihsan istemem" demedeki cesaretini, Platon'un hocası Sokrates'e duyduğu özenli saygıyı, Aristoteles'in "Dostlarım, dost yoktur, "deyişindeki acılığı, Spinoza'nın Yahudi cemaatinden aforoz edilmesini, Kant'ın hayatı boyunca şarkıdan, şaraptan ve kadından uzak yaşamasını, Montaigne'ın her gün defalarca 'seni aptal herif'diye kendine söylenmesini, Schopenhauer'ın en yakın dostlarının köpekler olmasını, Wittgenstein'ın çok zengin olmasına karşın bütün mal varlığına arkasını dönüp kasaba öğretmenliği yapmasını, Hannah Arendt'in Heidegger'ın yanında bir adı bile yokmuş gibi davranmasını, Simone de Beauvoir'ın hayal kırıklığını ifade edemeyecek kadar Sartre'a bağlı olmasını, Derrida'nın insanın ilk önce elleri yaşlanıyor derken ki ellerine bakışındaki hüznü sevdim.

Filozofların yüce yerleri işgal edip bize oralardan nutuk atan insanlar değil, hayatın içinde kanlı canlı, duyan, düşünen, acı çeken insanlar olduğunu gördüm. Onların 'bireyselliğini kendi renginden alan' yaşam öykülerini okuduktan sonra doğrudan veya dolaylı metinleri okuyabildim yoksa anlaşılması güç, insanı aptal konumuna sokan, sıkıcı felsefe kitaplarıyla değil. Elbette, felsefede yetkinleşmek ya da filozofları daha iyi anlamak gibi bir amacım yok ama kendimi daha iyi anlamak gibi bir derdim var. Hocanın güzel söyleyişiyle, "Gelecek, gidilecek olandır!" bende geleceğe doğru gidiyorum ve bugün, buradayım!

Filozofları beni benden daha iyi tanıdıkları, benim kim olduğumu bilmeksizin bana seslendikleri, hayatımı nasıl yaşamalıyım sorusunu bana sıklıkla sordurdukları, en önemlisi de yaşamımı çekilebilir hâle getirdikleri ve kendime katlanmamı sağladıkları için sevdim. Ne zaman 'yaşama ağrısı boynuma asılsa' bana yardım eden bir filozofum hep oldu: Sokrates'in "İrdelenmemiş bir hayat yaşamaya değmez," sözüyle kendimi sorgulamayı, Platon'dan korktuğum şeylerin bilgisine erişerek cesur olmayı, insanlardan nefret ettiğim anlarda Aristoteles'ten içindeki insana acımayı; Epikurus'tan para, mal mülk değil dost biriktirmeyi, Cicero'dan kendimin ve sevdiklerimin hatalarının dalkavukluğunu yapmamayı, karamsarlığa düştüğümde Schopenhauer'dan karanlığın ucunu görmeyi, Kierkegeard'dan bir insanın hayatına girmek başyapıtsa çıkmanın şaheser olduğunu, Heidegger'den Yıldız'ın nasıl 'yıldızlayacağını' öğrenmeye çalıştım. Ne zaman kendime ya da başkalarına yalan

söylemeye kalkışsam Wittgenstein'ın gözlerini dikerek bana baktığını gördüm. Ne zaman acı çeksem, can sıkıntıdan boğulsam Nietzsche'nin ayıplayan sesini duydum. Ne zaman üzerimde ağır baskılar hissetsem Foucault'un kulağıma 'Sen bu değilsin, bu kadar değilsin!' diyen fısıldamalarını işittim. Ne zaman yük taşımaktan yorulsam, bıktım bu görev ve sorumluluklardan desem bir omuzumda Kant'ın diğer omuzumda Sartre'ın elini hissettim. Bütün bu filozoflara ve felsefeye böyle bakmayı, baktığım yeri görmeyi ise Ahmet İnam Hocam'dan öğrendim.

Nasıl Sokrates için felsefeyi yeryüzüne indirdiği ya da Pavarotti için operayı stadyuma soktuğu söyleniyorsa Ahmet İnamda felsefeyi herkes için ulaşılabilir hâle getirmiştir. Montaigne'inin hep öykündüğü gibi, sokaktaki insanın diliyle felsefe konuşarak, yedi yaşındaki çocuktan yetmiş yaşındaki insana, eğitimliden eğitimsize kadar herkese felsefe demeden felsefeyi anlatabilen biridir. Uzun yıllar, ODTÜ'de binlerce öğrenci yetiştirdiği gibi, dışarıda da bir o kadar öğrenci yetiştirmiştir. Pek çokları gibi düz akademisyen felsefeci olmadığı ve filozofların bâyiliğini yapmadığı için kimileri onun için felsefenin palyaçosu ya da ekşi sözlükte felsefenin Müslüm Gürses'i dese de benim gibi dışarlıklı, alaylı olarak felsefeyle ilgilenen insanlara felsefeyle tanışma, hayatında felsefeye yer açma sansını veren insandır. Ahmet İnam tek başına bir okuldur: Kendimin de bu okulun çok şanslı bir öğrencisi olduğunu düşünüyorum.

Ahmet İnam'ın gerek ODTÜ'de gerekse dışarıda verdiği felsefe derslerini, söyleşilerini, kitaplarını, gazete ve dergilerdeki yazılarını yıllardır takip ediyorum. Bu nedenle olsa gerek söyleşi kitabına başlarken hiçbir tereddüt ya da duraksama yaşamadım. Eğitimsel bir ifadeyle söylersem hazırbulunuşluk düzeyim çok yüksekti. Ancak bana ne bir yayınevinden ne herhangi bir kimseden ne de Hoca'dan söyleşi yapmam için talep geldi. Söyleşi yapmayı ben istedim. Söyleşi yapacaktım evet ama ne söyleşecektim, nasıl söyleşecektim? Söyleşide hem çok fazlasını hem de çok azını istiyordum. Neyi, ne kadar verecektim? Ölçütlerim neler olacaktı? Hocayı bu kadar yakından takip edişler, bana çok fazla şeyler katmıştı ama bana katılanları, bu kitabın içine nasıl yedireceğim gibi yanıtlarını bilemediğim sorularım vardı.

Hoca'ya söyleşi yapmayı önerdim, pek istekli olmamasına karşın kabul etti. Sanıyorum, kabul etmesindeki neden benim söyleşilerin bir yerlerinde sıkılıp bırakacağım düşüncesi olmuş olabilir ama bu işin üstesinden gelmemi isteyen hâlini de sürekli muhafaza etti. Eğer bu işi kotaramasaydım benim adıma üzülürdü yoksa o, sahip olduğu her şeyi kendi üzerinde taşıyan bir insan olduğu için kendi adına bir kayıp olarak göreceğini sanmıyorum. Aslında, Hoca'nın ilgisini çekmeyen söyleşiler değildi, kendi yaşamının anlatılmasıydı, "Zaten yazdıklarımla kendimi anlatıyorum, bunu birde sözlü yapmaya gerek yok," diyerek ken-

dini tanımakta yetersiz olduğunu, bilincin kendi kendini aldattığını dolayısıyla, insanın kendini anlatmasının yalansız olamayacağını vurguluyordu. Hoca'ya kendinden söz etmek ayıp gelse de kendini anlatırken zaman zaman huzursuz olsa da hayatında kaçırdığı şeyleri yakalayamayacak olmanın getirdiği imkânsızlıkla ve hüzünlü bir ilgisizlikle benimle konuşmaya devam etti. Bütün bu konuşmalara, kendini anlatmalara, merkeze kendini almalara karşın tepkisi kitaba müdahil olmamak oldu. Başlangıçta bu kitap, ona hiçbir şey söylemiyordu, onun için sadece katkıda bulunduğu Yıldız Işık'ın kitabıydı. Söyleşilerin ana hatları ortaya çıkıp kitaba dönüşünce ilgilenmeye başladı, "Ben, konuşarak düşünen bir insanım, siz sormasaydınız söylemezdim bunları," diyerek kendi öyküsünü hem iç dünyasında hem de kitapta onayladı.

Bu söyleşiler, (2002-2012) on yıllık tanışıklığa dayanarak yapıldığı için Hocayı nesnelleştirerek mesafelendirdiğim söylenemez; ancak görünürdeki nesnellikten ziyade içimin derinliklerinde varolduğunu hissettiğim nesnelliğe güvendiğimi söylemeliyim. Kitapta yaptığım değişiklikler, kitabın bütünselliğiyle uyum sağlayan değişikliklerdi yoksa onun anlattığı bir olaya, bir duruma ya da bir kişiye ilişkin gerçeği eğip bükme, değiştirme, bozma anlamında hiçbir değişiklik yapmadım: Ne anlattıysa o'dur! Hoca, birkaç fotoğrafın kitaba konulması dışında kitabın adı, içeriği, düzenlemesi dâhil hiçbir şeye karışmadı. Kendisi herhangi bir ekleme ve çıkarma yapmadı, şurası da şöyle olsa daha iyi olur ya da şurayı değiştir demedi, imlâ yanlışları dışında düzeltmelerde bulunmadı. Tümüyle beni bana bırakarak özgürce kitaba ilişkin her türlü tasarrufta bulunmamı sağladı.

Söyleşiler benim tarafımdan, benim bakış açımla, büyük ölçüde, benim belirlediğim durumlarda yapıldı. Bir felsefeci, bir edebiyatçı, bir psikolog, bir gazeteci ya da farklı etnik kökenden gelen, farklı din, mezhep ve ideolojik anlayışa bağlı başka birileri daha farklı söyleşiler yapabilirdi, daha başka gözlerle yazabilirdi. Ben, kendi gözüme övgüyle ya da yergiyle bakmıyorum, gözlerden bir göz diye bakıyorum. Bir eğitimci olmam nedeniyle yaptığım söyleşilerin pek çok kusurları barındırdığının farkındayım. Sözgelimi, ansiklopedik bilgi verme alışkanlığım, sürekli denirli yanıtların peşinde koşmam, açıklamalara olan düşkünlüğüm eksik yanlarımı göstermiyor değil. Tüm çabama ve özenime karşın, anlatım yanlışlılarının, eksik bırakılanların, tam anlaşılamayanların olacağı da açık.

Hoca'ya ilişkin şimdiye dek yazılmış ne bir biyografi ne de bir otobiyografi kitabı olduğu için doğrudan tanıklığın verdiği güçle, yaşamını ve yapıtlarını tek bir söyleşide toplayarak bu yapıtların nasıl bir insandan geldiğine açıklık kazandırmayı, yaşamı ile yazdıkları arasındaki uyumu göstermeyi, yapıp ettiklerini belli bir düzen içinde sunmayı hedefledim. Kendisi çok değişik alanlarda ürünler veren bir insan olduğu için ondaki parça parça oluşu bütünleyeni, yazılarındaki dağınıklığın arasındaki düzeni sezdirmeyi ve birinci elden bilgi edinmeyi sağlayan özgün kaynaklardan biri olmasına çalıştım Yaşamıyla ve felsefesiyle öy-

kü, Hoca'nındır. Benim yapmaya çalıştığım ise onun kişiliğine, yaptıklarına, neyse 'o' oluşuna duyduğum saygıyla yaşam öyküsünü Yıldızca ortaya koyabilmektir. Henüz yaşarken onu bu kitabın öznesi hâline getirmek, söyleşilerin içinde yitip gitmeden onu tartışma konusu yapmak için belki, erkendi ama yarında çok geç olabilirdi.

Pek çoğumuz, büyüklük atfettiğimiz insanların yaşam öykülerini merak ettiğimiz için biyografi, otobiyografi ya da yaşam öyküsü ağırlıklı söyleşi kitaplarını ilgiyle okuruz. Bu tür kitaplarda ilgimizi çeken asıl unsur, bu insanların yaşamı ile yapıtları arasında varolduğunu hissettiğimiz uyum ve onların neyse 'o' oluşunu görme isteğimiz olabilir. Çünkü büyük dediğimiz insanların bize gösterdikleri kadar, göstermediklerinin de açtıkları kadar örttüklerinin de bu uyum ve oluş içinde eş değer bir öneme sahip olduğunu biliriz. Burada aradığımız bilgi ise bu insanların yapıtlarını kendi içlerinden nasıl kazıp çıkarttıkları ve kendi yaşamlarından nasıl beslendikleri olsa gerek. Sonuçta, insanın bilgisi nereye kadar uzanırsa uzansın, yapıp etmeleri ne olursa olsun, hangi yapıtları ortaya çıkarırsa çıkarsın Nietzsche'nin dediği gibi, eninde sonunda kendi yaşam öyküsünden başka bir şey değildir, hasadı.

İnsan bir bütündür, Schopenhauer'ın sınıflandırmasıyla bir insanın neyi olduğu, neyi temsil ettiği ve o kimsenin ne olduğu insanı bütünler. Bu üçlü ayrımı bir başka şekilde ifade edersek bir insanın herkese açık kamusal alandaki yaşamı, çok az insanla paylaştığı özel yaşamı ve kendi kendisiyle paylaştığı iç dünyası olarak kabaca belirleyebiliriz. Kamusal yaşam alanına ilişkin bilgiyi herkesin erişebildiği bilgi, çok az insanın bildiği bilgiyi özel, sadece kendisinin bilebileceği bilgileri de iç dünya bilgisi olarak düşünebiliriz.

Bu anlamda, bazı söyleşi kitaplarının önsözlerinde okuduğum, 'özel yaşama girmedik' cümlesi üzerinde düşündüğümüzde, 'özel yaşama girmedik' yani mahrem, gizli, kişisel, hususi olana değinmedik anlamlarına gelebilir. Özel yaşam bilgisi; sansasyonel, dedikodu tarzında ya da ne olduğunun sürekli dökümünü yapma bilgisi değil, herkesçe bilinmesi gerektiği hâlde söyleşen ya da söyleşilen tarafından bilinçli olarak üstü örtüleni, bir kimseye özgü olanı, ayırt edici olanı, dikkate değer olanı, alışılagelenden farklı olanın bilgisi olarak düşünebiliriz. Bunların açıklayamadığının ise söyleşisi yapılan kişinin yapıtlarının ve yapıp etmelerinin onunla ne gibi bir ilgisi olduğudur. Söyleşilenin kim ve ne olduğu, hayatını nasıl yaşadığı; manevi, etik, kişisel, günlük yaşantılarının neler olduğuyla yapıtları arasındaki bağlantıların kurulup yaşamı ile yapıtları arasındaki boşluğun kapatılması, bana daha anlamlı gelmiştir. Sanıyorum, bu tip kitapları yazanların kafalarında belli bölümlenmeler var. Kamusal alandaki alenî yapıp etmeleri uzun uzun anlatılarak iç dünyasına değinilmemesi, özel yaşama girilmemesi, insanın bütünselliğini göz ardı eden şizofrenik bir bakıştır yani o insanın neyi

olduğu ve neyi temsil ettiğini verdik ama ne olduğunu veremedik demek; insana paramparça, bölük pörçük bakmadır. Zaten ne, ne kadar maskelenebilir ki her açmanın bir örtme olduğunu bilen bir okur, satır aralarını okuyarak 'herkesin içinde aynı zavallı insanın' olduğunu görebilir, özenle saklanan bilgilere ulaşabilir.

Tabiî, kendisiyle ilgili önemli tek şeyin yapıp etmeleri olduğunu, kişisel yaşamının hiçbir şekilde kimseyi ilgilendirmeyeceğini söyleyerek özel yaşamına girilmesine izin vermeyenleri ve bu izne tâbi olanları da anlayabiliyorum. Tanınan insanların özel yaşamı merak edilir güdüsüyle hareket ederek söyleşisi yapılan kişinin yapıtlarına yansıyan yaşamından kesitleri sunulurken şöyle bir açmazı da gözden uzak tutmamak gerekebilir. Bir yandan, söyleşinin öznesi olan kişinin özel yaşamına dair ya da kişiliğine özgü özelliklerin anlatılması okuyucuların hoşuna gider, diğer yandan, okuyucular özel yaşam önemli değil deyip vurguyu hep o alanlara yaparak oralardan edindiği bilgileri istediği zaman, istediği yerde, istediği şekilde kullanarak mahremiyet hakkını çiğneyebilir.

Hoca'nın kamuya açık öyküsü içerisinde, kamusal alandaki kişisel ve entelektüel gelişimiyle ilgili, onun hayatında yeri olan meseleler hakkında olduğu kadar, özel yaşamı ve iç dünyası hakkında da konuştuk. Ne kadar izin verdiyse dünyalarına o kadar girebildim. Ancak, yaşam öyküsü odaklı bir söyleşi kitabının doğası gereği, onun bıraktığını düşündüğüm boşlukları mahrem tarihine ilişkin sorular sorarak kapatmaya da gayret ettim. Bunu, kendi hatırım için yapmadım, bir insanın etten kemikten hâli ancak, bu ayrıntılar aracılığıyla hissedilebileceği için yaptım. Geçmişi hâlâ ona acı vermesine karşın, çocuk ve genç Ahmet'i saygılı ve ölçülü bir şekilde açıkça gözler önüne sererken yetişkin ve belli bir konumdaki Ahmet'i saklama endişesiyle gözlerden esirgemedi. Kendini aldatmanın tuzağından olabildiğince kaçabilmek için içten olmaya çalıştı. Ancak, içten olayım derken de kendini aldatabilir hâle gelinebilirliğin farkındalığıyla herhangi bir itirafta bulunma, vicdan muhasebesine girişme, hoşuna giden bir hatayı doğru gibi sunma, hoşuna gitmeyen bir gerçeği saklama ya da her şeyi söyleme gibi bir kaygısı da hiç olmadı. Her şeyi söylemenin olanaksızlığı karşısında, onun geleceğe kalacak geçmişini başkalarının araştırması gerekecek.

Hoca'nın anlattığı, kendi bütünlüğü içinde önem taşıyan insanların, yaşantıların hiç biri temel nitelikte olmadığı gibi herhangi bir değer yargısı içerdiğini de sanmıyorum. Onun için önemli olan hayatın ona verdiklerine ya da veremediklerine değer biçmek değil, onu anlamaktır. Başkalarının onu nasıl gördüğü, nasıl bir kişiliği olduğu varsayımıyla kendinin övülmesinden veya yerilmesinden ziyade kendini gözlemlemenin, iç dünyasında dolaşabilmenin, attığı her adımın hesabını kendine verebilmenin onun için daha anlamlı olduğunu düşünüyorum. Konuşurken bıraktığı boşlukların, suskunluklarının, anlatamadıklarının onun bütünsel gerçekliğini bozduğunu sanmıyorum ama benim bilmemin mümkün olamayacağı pek çok şeyi de karanlıkta bırakmayı

yeğledi. Bu kitapta, aranırsa art niyetlilerin onun dünyalarından devşireceği bilgilerle harekete geçeceği pek çok şey bulunabilir. Hatta çevresinden bile, bu kitaptan hoşnut olmayacak olanlar çıkabilir. Ancak bunu önlemenin neredeyse olanaksız olduğu bilinciyle Hoca, buna karşı önlem almayı düşünmedi.

Kitabın tümü sohbetlerden oluşmaktadır; ya ikimizin o an aklına gelenlerdir ya konuşmaların götürdüğü yerlerdir ya da önceden hazırlanmış sorulara verilen yanıtlardır. Sohbetlerin konuları; bir çocuğun başka evlerin yanan ışıklarında mutluluk arayışı, bir öğrencinin mahrem hayatı, kendini arayan bir gencin dolanmaları, kadın denen varlıkla bir erkeğin tanışması, Türkiye'nin siyasi yakın geçmişinde bir sempatizanın yaşadıkları, ülkesinde olup bitenlere bir yurttaşın içinin yanması, şiirle bulabileceklerinin ardına düşmüş bir şiircinin şiirle girdiği titreşimleri, yürümenin hazinesini arayan bir kültür arayıcısının kültürel köklerinden kazıp çıkarttıkları ve bir felsefe yolcusunun seyir defterinin rastgele karıştırılarak sayfalarına göz atılmasıdır.

Kitabın çerçevesini, yaşam ile bilgi arasındaki mesafede kalan sorular ve alışılagelmiş anlatım biçimlerini zorlayan yanıtlar oluşturmaktadır: Ailemiz bizi nasıl şekillendiriyor? Tercihlerimizden ne kadar sorumluyuz? Kök yaşantılarımız var mı? İnsan, kendi yaşamını sanat yapıtı gibi kurabilir mi? Aklımız, duygularımızın neresinde? Değerlerimiz, nerelerimize değmeli? Beynimizle nasıl sevişiriz? Aşk, nasıl bir insan olma etkinliğidir? Neden bu evrende kötülük var? Edebiyat ile felsefe arasında nasıl bir ilişki var? Çocuklara şiirin dili öğretilebilir mi? Müzik, canın neresine dokunur? Çağımız insanı hangi anlam hastalıklarından mustarip? Günümüz Türkiye'sinde, biz neyin kavgasını yaşıyoruz? Türkiye'de yaşanan siyasi ve kültür hayatının en büyük problemleri neler? Bugün Türkiye'de 'Türküm' diyen insanlar neden mutlu değil? gibi siyaset, edebiyat, müzik, şiir, eğitim, kültür, din, toplum konularının yanı sıra bilgi, özgürlük, demokrasi, ahlâk, hakikat, hiçlik, benlik, ihanet, güven, akıl, duygu, beden, çevre gibi kavramların yaşamla bağlantıları kurulup tartışılmıştır.

Kitabın adına bakarak mutlu olmak, kendini tanımak, başkasını anlamak ve ilişkileri yönlendirebilmek gibi istekleri içeren kişisel gelişim kitabı, NLP tekniklerini anlatan gelişim ve değişim modeli ya da buyuran bir ahlâk kitabı olduğu sanılmasın! Mutlu olmak için ne yaptık? Mutluluğu hak ettik mi? Hayata verebileceklerimizi verebiliyor muyuz? Yeteneklerimiz, potansiyelimiz neyse onları gerçekleştiriyor muyuz? Sorularını sorduran, mutluluğun insanın sahip olduğu olanaklarla nasıl bir insan olma çabası ve bilgi işi olduğu; fark etme, ayırt etme, yargılama, düşünebilme ve dürüstlükle başarılacağı anlatılmıştır.

Kitabın öznesi olan kişinin felsefeci olmasından dolayı Platon'un ideaları, Kant'ın ahlâk anlayışı, Heidegger'ın Dasein'ını ya da Husserl'in

fenomenolojisinden söz eden felsefi söyleşiler kitabı olmadığı gibi, Gönül Felsefesini inceleyen bir kitapta değil. Felsefe nasıl bir toplumda yeşerir? Doğuda neden hikmet varda felsefe yok? Çağımız insanı için bilgi ne ifade ediyor? Mantık, günlük hayata nasıl müdahale edebilir? Hayata felsefece bakabilir miyiz? Herkes felsefe yolcusu olabilir mi? Türkçenin olanaklarıyla, bize özgü felsefe yapılabilir mi? Ülkemizdeki felsefe eğitimi nedir, ne değildir? Soruları tartışılmıştır.

Genel anlamda bu kitap nedir ya da ne değildir diye düşündüğümde, bir 'yaşam casusuyla' yapılan yaşam üstü söyleşilerdir, diyebilirim. Bu tür kitaplar için genel kabul gören, "Nehir Söyleşileri" adı, güzel bir benzetmeyle seçilmiş olsa da onun yerine yaşam üstü söyleşiler demeyi tercih ettik. Hocanın ifadesiyle yaşamla yoğrulduğunda, harmanlandığında bilgi yaşam üstü olur. Yaşam üstünden kasıt, öbür dünya değildir. Bu gezegendeki yaşamın tek katmanlı değil çok katmanlı olabileceğini, yaşamın açılabileceğini, kapanamayacağını gösterir aynı zamanda, alelâde yaşamda kalmayıp onun üstüne bir yaşam kurma çabasını ifade eder. Yaşam üstü hem bir şeyin üstüne çıkıp oradan yaşama bakma hem yaşamın içinden bakma hem de bulunduğun yerden değil, başka bir yerden bakma ve oradan konuşmadır. Yaşam üstü, yaşam üstüne düşüncelerdir; dilimizin ucuna kadar gelip ifade edemediklerimiz, gözümüzün önünde olup göremediklerimizdir, eskilerin deyimiyle sehl-i mümtenî olan düşüncelerdir. "Üstü" sözü yaşamla birlikte yaşam üzerine düşünmeyi, geliştirmeyi, dönüştürmeyi gösterdiği gibi düşüncelerdeki içtenliği, kendiliğindenliği, emeği de gösteren bir şeydir.

Tıpkı felsefe gibi, bu kitapta bir çemberdir, istediğiniz yerden okumaya başlayabilirsiniz. Nereden başlarsanız başlayın sonuçta, "Ben böyleyim arkadaşlar!" diyerek ortaya çıkan, yaşadığı gibi düşünen, düşündüğü gibi yazan, "Ben biliyorum!", "Ben doydum!", "Artık yeter!" demeyen, bilgisiyle hayata yakışan bir insanın yaşam öyküsünü okuyacaksınız.

Kitabın hazırlanma sürecinde - ilk söyleyişe başladığım günden, yayınevine teslim ettiğim güne kadar- hiçbir kimseden yardım istemediğim ve her şeyi tek başına yaptığım için Hoca ve kendim dışında teşekkür edeceğim kimse yok. Sadece, okuyuculara teşekkür etmek isterim, sonuçta, her kitap okurlar için.

Ahmet İnam, okuyucularını ruhunun yatak odasında, mutfağında ya da tuvaletinde değil, misafir odasında ağırlamak istiyor. Bu kitabı okuyup bitirdiğinizde, misafir olarak girdiğiniz bu ruhun evinde aslında, ev sahibi olduğunuzu göreceksiniz ve odalarından size seslenişini duyacaksınız: "Ey beni okumayan, okumamış, okumayacak okur! Ya Türkçe bilmezsin ya da Türkçe bilir de okuma bilmezsin. Okuma bilir de edebiyat bilmezsin. Edebiyatı bilir de beni bilmezsin. Beni bilir de sevmezsin, beğenmezsin. Her neyse, gel karşılıklı çay içelim, bakışalım:

Ağlaşalım. Bende sen varsın.

Gülüşelim. Sende ben yokum."

Yıldız IŞIK

15 Ağustos 2012

DARAĞACI MANZUMESİ

Bir İstanbul Türküsü ile,

Dünyaya inmiş ki şiir salıncak
Mahzun Ahmet orada sallanacak
Türküler sevdayla hep dallanacak
Mahzun Ahmet orada sallanacak

Pek fazla şaşıyor bir şey bulunca
Selamı kalacak ömrü dolunca
Umutlar denizde dalga olunca
Mahzun Ahmet orada sallanacak

Düşünme gücünün dev avucundan
Harf uçurumunun en son ucundan
Tutunmuş dala tam düşeceği an
Mahzun Ahmet orada sallanacak

Mutlu yolcudur o gönlünde acı
Dünya evinde bir garip kiracı
Felsefeden kurulmuş darağacı
Mahzun Ahmet orada sallanacak

31 Temmuz 2012

BİRİNCİ BÖLÜM

İki Yalnızdık Babamla

Bu dünyadaki hayatımda oğlan çocuğu olarak annem değil de daha çok babam bir güvence kaynağıydı. Babama çok güvenirdim: Benim babam bilir, benim babam çözer, benim babam kuvvetlidir, benim babam beni korur. Büyük ölçüde, babam, bu imajı bozmamıştır.

Ahmet İnam (sağda) kardeşi, anne ve babasıyla

– Çocukluğunuzdan itibaren şekillenmeniz de kimlerin harcı var? Uzak ve yakın akrabalarınızla ilişkiniz nedir? Anneniz, babanız ve kardeşinizle ilişkiniz nedir? Kimdir aile? Dünyaya getiren mi, bakıp yetiştiren mi yoksa ikisi birden mi? Bunları konuşacağız ama öncelikle doğumunuzdan başlayalım. Nerede ve ne zaman doğdunuz?

– 1947 yılında Sandıklı'da doğdum. Doğduğum ev, büyük bahçesi, tırmandığımız ceviz ağacı her şey 65 yıl önceki gibi aynı duruyor. Evimizin önünde meydan vardı, oraya tarikat mensubu öğrencilerin kaldığı bir yurt yapılmış; tam doğduğum evin karşısında olması, bana manidar geliyor.

– Nasıl bir ortama doğduğunuz konusunda duyumlarınız var mı?

– İkinci Dünya Savaşı bitiminde, ülkeyi yokluk ve yoksulluğun sardığı, yiyeceğin kıt bulunduğu zor zamanların Türkiye'sinde doğmuşum. Annem ve babam İstanbul'da yaşıyormuş. Doğum için annem Sandıklı'ya, Ahmet dedemin (babamın babası) evine gelmiş. Ağustos ayının on beşinde sabaha karşı doğmuşum. Dedem ezan okuyarak kulağıma kendi adını fısıldamış, adımı Ahmet koymuş. Kuran-ı Kerim'e doğum tarihimi yazmışlar. O Kuran-ı Kerim şimdi nerelerde, bilmiyorum!

– Dedeleriniz kimler?

– Ahmet İnam dedem, Eminlikler sülalesindendir. Ahmet dedem rüşdiyye (ortaokul) okuduğu için okuma yazma biliyor diye zabıt kâtibi yapmışlar. Adalet duygusu çok gelişmiş, bilime, düşünceye, sanata hürmeti olan bir adammış. İbrahim dedem ise İmamlar sülalesinden, uzun yıllar Sandıklı'da Ulu Camii imamlığı yapmış. İbrahim dedem devamlı kızan, "Şu günah! Bu ayıp!" diyen biriydi. Ben, dedemleri tanıdığımda çok yaşlılardı, dolayısıya onlarla aramda ne yazık ki olumlu bir muhabbet oluşamadı, hasbihâl edemedim!

– Hiç anınız yok mu dedelerinizle?

– İki dedemin de son dönemlerini gördüğüm için onlarla anı biriktirme şansım pek olmadı. Ancak, Ahmet dedem deyince gözümün önüne hep gülümseyen biri gelir. Ben, altı yaşındayken Ahmet dedem Konya'ya gelmişti, onunla el ele Alaattin Tepesine gitmiştik. Dedemle anlamlı konuşmalar yaptığımızı hatırlamıyorum ama orada, dedemle gazoz içmiştik; o gazozun kokusunu şimdi bile duyarım hatta çalınan türküyü bile hatırlıyorum.

– Neydi çalınan türkü?

– "Pencereden kuş uçtu, yandı yürek tutuştu." Sandıklı'da Ahmet dedemi anlattılar: Fötr şapkayla dolaşan, Nakşî Dergâhına mensup, sürekli ibadet edip vecd hâline gelen, sessiz ve çapkın bir adammış. Ahmet dedemi pek tanıyamadım ama hakkında anlatılanlar böyleydi.

– Hem koyu dindar hem de çapkın...

– Freud'un anlattığı anlamda hem mistik hem de erotik bir insanmış. Ben tanıdığımda damar sertliğinden muzdarip, hafif bunamış, ço-

cuk gibi biriydi. Dedemi çok iyi tanımıyorum ama onunla pek çok ortak özelliğimiz olabilir. Ahmet dedemim mezarı Sandıklı'dadır. Her Sandıklı'ya gidişimde dedemin mezarını ziyaret ederim ve etrafımdakilere, "Beni dedemin mezarına gömün!" derim.

– *Neden böyle söylüyorsunuz?*

– İki Ahmet İnam'ın yan yana aynı mezara yakışacağını düşünüyorum. Ahmet dedemin, mezarını kendime çok yakıştırıyorum ama İbrahim dedemin mezarını yakıştıramıyorum. İmam olan değil, zabıt kâtibi olan dedem, bana daha çok uygun.

– *Adınızı ve soyadınızı mezarın üzerinde görünce ne hissediyorsunuz?*

– Ölümün güzel bir şey olacağını hissediyorum.

– *Çok tanımadığınız, pek yaşantı geçirmediğiniz bir dedeniz var. Onun mezarına neden gömülmek istiyorsunuz?*

– Dedemi birlikte paylaştığımız yaşantılar için anlamlı bulmuyorum; babamın, halamın, amcamın izlerini taşıdığı, onların kaynağı olduğu için anlamlı buluyorum. Ahmet dedemin mezarı, altmış yıllık ama hiç bozulmamış. taştan yapılmış güzel bir mezar.

– *Mezarı kim yaptırmış?*

– Galiba üvey oğlu Hulusi Amca yaptırmış.

– *Dedeniz iki evli miydi?*

– Babam on yaşlarındayken ninem genç yaşta ölmüş. Rahmetli halam anlatmıştı: Ninem ameliyat oluyor, eve geliyor. Dedem, ninemle sevişiyor, ninemin dikişleri patlıyor ve ölüyor. Birkaç yıl sonra dedem yeniden evleniyor. İkinci eşinden çocuğu olmuyor, Hulusi amcayı evlat ediniyorlar.

– *Dedenizin çocukları varken başka bir çocuğu evlat ediniyor...*

– Herhâlde eşi istediği için evlat ediniyor. Ben, Hulusi amcayı tanımıştım, bizden büyüktü; pazarda yoğurt satan sevimli, olgun bir insandı. Çok güzel bir sesi vardı, Türk Sanat Musikisi söylerdi. Hulusi amcayı yıllar sonra yeniden gördüm; sanat okulunu bitirdiğini, terzilik öğrendiğini, Almanya'ya gittiğini anlattı. Hulusi amcanın oğlu, ODTÜ Uluslararası İlişkiler bölümünde okumuştu, onun hocası olmuştum. Çocuk, imam-hatip mezunuydu, okuldakiler burs vererek onu Atatürkçü yapmaya çalışmıştı; renkli gözlü, sevimli, güzel bir çocuktu. Hulusi amca, dedemden çok muhterem, bilge diye bahsederdi. Analığı yani üvey ninem, Hulusi amcayı dövmeye kalkıştığında dedem, üzerine kapanıp engellermiş.

– *Dedenizin, ikici kez evlenmesine, evlatlık edinmesine babanızın ve/veya kardeşlerinin tepkisi ne olmuş?*

– Dedem evlendiğinde küçüklermiş, evlat edindiğinde ise üçüde evlenmiş dolayısıyla, tepki vermemişler.

– *Anlatımlarınızda nineleriniz yok gibi...*

– Nineler olmaz olur mu! Arka planda çok güçlü, yaman, baskın kadınlarmış. İki ninemi de hatırlamıyorum. Yalnız ninemin biri, iki buçuk yaşıma kadar bana bakmış.

Nefise Ninesi, babası ve Ahmet İnam

– Babanızın babasıyla ilişkisi hakkında ne söyleyebilirsiniz?

– Bilemiyorum ama babam, babasına hürmet ederdi. Ben, çocukken babam, dedemi Konya'ya yanına getirmişti ve dedemi çok iyi ağırlamıştı. Öyle ki babamın parası yetmemiş; babasını gezdirmek, hoşnut etmek için beylik tabancasını satmıştı.

– Babanız kaç kardeş?

– Babamlar üç kardeş: Ümmühan halam ve Ali amcam. Ali amcamı yarbayken kaybettik. Bir kez, Çengelköy'deki evimize gelmişti, kapı çalınınca üst katın penceresinden baktığımda amcamın gözleri, sanki rengârenkti ve gözlerinden ışık çıktığını gördüğümü, hatırlıyorum. İlginç biçimde, amcam, benim şimdiki hâlime benziyordu; kısa boylu, sivil giyimli, kabak kafalı.

– Amcanız nasıl bir insandı?

– Ali amcamı az hatırlıyorum ama kendisi sevimli, akıllı, esprili, sosyal, hayat dolu ve çapkın bir adammış. Rahmetli amcam, general olacakmış ama isyana mı karışmış yoksa okuldan mı kaçmış tam bilemiyorum, kurmay olamamış! Amcam, şeker hastasıymış ama hayata, hazlara ve kadınlara düşkünmüş. Kırklı yaşlarındayken bir gün kimse evde yokken bir tencere irmik helvası yapmış, hepsini yemiş, ertesi gün Genel Kurmay Başkanlığının merdivenlerinden çıkarken düşüp ölmüş.

Amcası, Ali İnam

Babası, Ata İnam

– Amcanızla babanızın ilişkileri iyi miydi?

– Amcam kollayan, gözeten bir adamdı. Sağ olsaydı, annem hasta olduğunda bize bakardı diye düşünüyorum. Ninem öldüğü için amcam, babamın bakımını üstlenmiş. Babam, liseyi Erzurum'da bitirmiş, askeri öğretmen olmak için İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik-Kimya bölümüne yazılmış.

– Babanız, abisine öykünerek mi subay olmuş?

– Sanmıyorum, babamın başka şansı yoktu! Babam serserilik ediyor, iki yıl lisede sınıfta kalıyor. Babam hep, "İki sene lisede terk-i tahsilim var!" derdi. Amcam, liseyi bitirsin, üniversitede okusun diye babamı yanına alıyor. Babam liseyi bitirince askeri öğrenci olarak üniversiteyi okuyor.

– Sizin amcanızın çocuklarıyla ilişkileriniz nasıl?

– Amcamın bir oğlu hâkim albay, diğer oğlu mühendistir. Onları çok severim ve iyi muhabbetim vardır.

Ahmet İnam, Amcasının oğlu Turan İnam ve çocukları

– Halanızdan söz etmediniz!

– Ümmühan halam kendinden ziyade çevresini düşünen, ince, duygusal, dayanaklı, güçlü, açık sözlü, dürüst, yardımsever bir insandı. Halam tam Anadolulu, Türkmen bir kadındı.

– Ya annenizin ailesi...

– Annemler dört kardeş; iki kız, iki erkek. Büyük dayım, Mustafa Öner. Dedem, onu imam-hatip okuluna göndermiş, o da imam değil, ilkokul öğretmeni olmuş ama öğretmen okulu mezunu değil, kurslarla öğretmen olmuş. İmam hatipli olduğu için öğretmen okulu mezunları onu küçük görürlermiş. Her teftişte pekiyi alırmış. Çok değişik öğretme yöntemleri geliştirirdi. Kibrit kutularının üstüne kelimeyi yazar, içine nesneyi koyardı: Mesela kibrit kutusunun içine leblebi koyar, üstüne leblebi yazardı. Okuyamazsan kibrit kutusunu açarsın ve leblebiyi görürsün. Yine ışıklı bir Türkiye haritası yapmıştı. Haritanın altında şehir isimleri, üstünde şehirlerin yerleri var. Mesela Ankara ismiyle Ankara'nın bulunduğu yerin tellerini birleştirirsen lamba yanardı, doğru eşleştirmezsen lamba yanmazdı. Dayım teorik tarafı gelişmiş, duyar-

lı, müthiş zeki, kendi bilgisi sınırları içerisinde hayatı anlamaya çalışan, ilginç kitapları olan, çok okuyan güzel bir adamdı. Dayımda müthiş bir yaşama sevinci ve telaşı vardı. Sevgi dolu, okuyan, düşünen, arayan, soran, meraklı bir adamdı. İşportacılar ne satıyor, nasıl satıyor diye gider onları falan izlerdi. Dayım, dalgın bir adam olduğu için karşıdan karşıya geçerken araba çarptı, genç yaşta öldü. Şimdilerde yitirdiğim 'Dayımın Göbeği' isminde bir şiir yazmıştım, ona.

Soldan sağa annesi Meliha Hanım, dayısı Murat, teyzesi Zeliha ve dayısı Mustafa (1958)

– Şiiri hatırlıyor musunuz?

– Maalesef, hatırlamıyorum! İkinci çocuk Zeliha teyzem. Teyzem ilkokulu bitirmiş, sonra bir tüccarla evlendirilmiş. Ulu Camii'nin hemen arkasında manifaturacılık yapan Yusuf Seyman'ın eşiydi, Yusuf eniştem ilginç biriydi; çocukları seven, candan bir insandı. Üçüncüsü Murat dayım. Murat dayım, iki fakülte mezunuydu hem Siyasal Bilgiler Fakültesinde hem de Hukuk Fakültesinde okumuştu. Dayım, önce Anamur'da kaymakamlık, sonra Sandıklı'da avukatlık yapmış. Koyu CHP'liydi, 60'lı yıllarda CHP Afyon milletvekili olmuştu. Dayımın bir cipi vardı, ciple tarla ihtilaflarında keşfe çıkardı. Murat dayım, bize hiçbir şey sormazdı, onunla ne zaman konuşsak, "Türkiye nasıl kurtulur?" ya da "Fasulyeyi kaça alıp kaça satsak?" konularında nutuk atardı, ben biraz sıkılmakla birlikte dinlerdim. Murat dayım, Mustafa dayım gibi değildi; daha mesafeliydi, bizimle fazla ilgilenmezdi. Dayılarımın benim düşünce hayatıma doğrudan değil ama dolaylı etkileri olmuştur. Özellikle, Mustafa dayımdan çok şey öğrendim. Ümmühan halam ile Mustafa dayım birbiriyle evliydi.

– Halanız ile dayınızın evlenme hikâyesini biliyor musunuz?

– Maalesef, bilmiyorum! Halam ilk evlendiği yıllarda çok sıkıntı çekmiş; kalabalık bir aileye gelin gittiği için onlara hizmet edeceğim diye kendini besleyememiş, verem olmuş. Genç yaşta İstanbul Heybeliada'daki sanatoryuma yatma durumunda kalmış. Sonra dayımın tayini nedeniyle İstanbul'a yerleşmişler. Halamla ilgili bana ilginç gelen bir durum var: Halam, Sandıklı defterini kapatmaya çalışmış, İstanbul'a geldikten sonra başının örtüsünü atmış, Sandıklı'yla ilgili bütün fotoğrafları yırtmış. Rahmetli halam çok iyi bir kadındı.

Halası ile Dayısı çocukları ve küçük dayısının oğlu Mete Öner ile birlikte (1960)

– Halanız ve dayınızın kaç çocuğu vardı?

– Dört çocuğu vardı. Dayımın büyük oğlu Kemal, İstanbul Teknik Üniversitesinde okuduğu için Sandıklı'da değildi. Dayımın küçük oğlu Mehmet'le dini kitaplar okur ve etkilenirdik, "Bu din, insanın bütün problemlerini çözüyor, ne müthiş bir din!" falan derdik. Dayım imam-hatip okulundan mezun olduğu için bir gün dayıma gittik, dinle ilgili düşüncelerimizi aktardıktan sonra, "Biz problemlerimizi neden din ile çözmüyoruz? Din bizi kurtaramaz mı?" tipinde sorular yönelttik. Dayım bize dik dik baktı, "Şimdi, beni söyletmeyin, ağzımı açtırmayın! Haydi, bakayım!" dedi ve gönderdi. Dayımın din konusundaki düşüncelerimizi neden dikkate almadığını düşünmüşümdür fakat birçok şeyi dayım dikkate almazdı.

Ümmühan Halası, Dayısının oğlu Mehmet Öner ve Ahmet İnam Selimiye (1965)

– Kaç yaşındaydınız?

– Ben on yedi, dayımın oğlu Mehmet on beş yaşında falandık. Sonra, Mehmet iyi bir mühendis oldu. Dayımın çocuklarının hepsi mühendis oldu. Devlet burslarını kazanıp Almanya'da, İngiltere'de falan okudular. Belki ben de onlardan etkilenip mühendis oldum, tavsiyemle kardeşim hekim oldu.

– Kardeşinizin hekim olması için telkinde mi bulundunuz?

– Kardeşime, "Sen nazik ve hâzık bir adamsın, hekim ol!" derdim, o da iyi bir hekim oldu.

– Sizin ailenizdekiler zeki insanlarmış. Dedenizin biri imam, diğeri tarikat ehli olmasına karşın dayılarınız, amcanız ve onların çocukları hep iyi okullarda okumuşlar...

– Dedelerime rağmen mi yoksa onların teşvikiyle mi oldu? Pek bilemiyorum! Sanıyorum, çocukların üzerinde dedemlerden ziyade ninelerimin etkisi olmuş. Dindar olmalarına rağmen tutucu insanlar değillermiş ki çocuklarının okumalarına izin vermişler. İki dedemde oğlanları okutmuşlar ama kızları okutmamışlar. Ümmühan halam, Zeliha teyzem ve annem üç kız da okumamış.

– Annenizin okuma-yazması yok muydu?

– Dedem, teyzemin çocuklarına bakması için annemi okula göndermemiş. Daha sonra, annem, kendi kendine okuma yazma öğrenmiş. İmam kızı olduğu için Kuran kursuna giderek Kuran öğrenmiş, çok güzel Kuran okurdu. Bazen gazete okurdu, bazen de coştuğu zaman türküler söylerdi.

– Hangi türküleri söylerdi?

– Daha çok Sandıklı türküleri söylerdi, "Ah gidi gidi çilli horozum", "Hazin hazin gir kapıdan" gibi.

– Babanız üniversite mezunu, anneniz ise öğrenim görmemiş; bu iki insan nasıl bir araya gelmiş?

– Babam, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde okurken sosyetik, hoppa kızları görüyor; bunlarla yuva kurulmaz, sadık olmazlar diye düşünüyor. Babam dönemsel olarak dinle ilgilenirdi. Yine, dinle ilgilendiği bir dönemde, "Dindar bir kızla evleneyim, bana hizmet etsin ve sadık olsun!" diye düşünmüş. Sandıklı'ya gelmiş, dayımın ve halamın evinde annemi görmüş; annem hem güzel hem de imam kızı olunca babam beğenmiş. Annem de üniformanın içinde yakışıklı bir adam olan babama hayran olmuş. Güle oynaya evlenmişler. Büyük kentlere gelmişler, ben ve kardeşim doğmuşuz, bize bakmışlar.

Anne ve babasının düğün fotoğrafı (1945)
Yanlarında babasının üvey annesi Raziye (Iraz) Hanım

– Siz, anne ve babanızın evliliğini nasıl yorumluyorsunuz?

– Annem, garip bir evlilik yapmış, Fen Fakültesi mezunu bir subay olan babamla evlenmiş. O zamana dek küçük bir kasabanın dışına çıkmamış olan annem, büyük kentlerde askeri öğretmen olan babamla yaşamını sürdürmek zorunda kalmış ama bir biçimde hayata intibak etmiş. Küçük yerden gelen bir kadın olmasına rağmen kılığı kıyafeti kötü değildi, çevresi ve sosyal yönü olan biriydi. Annemin kendine mahsus bir dünyası yoktu; okul yüzü görmemiş, yemek yapan, çamaşır yıkayan biriydi. Kısacık boyuyla koca koca fileleri, Kadıköy çarşısındaki evimize kan ter içinde taşırdı. Kocası memnun olunca o da olurdu ama onu mutlu etmek için epey uğraşması gerekirdi. Annemin, babamın peşinden koşmaktan başka işi yoktu, babamın yüzünün gülmesi için çırpınırdı. Annem, babamı çok sevdi, onun için babamsız bir yaşam düşünülemezdi; babam ölünceye dek yanında, babamın bir parçası olarak yaşadı. Elbette, babam zor bir adamdı, üstelik yakışıklı, kadınları çok seven, çapkın bir subaydı. Babam çapkın olduğu için evde sürekli kavga ederlerdi. Çocukluğum büyük kıskançlık kavgalarına tanıklık ederek geçti, kimi zaman gülünç kimi zaman derin acılarla dolu kavgalardı.

– Babam çapkın derken...

– Entelektüel boyutu olmayan, ev kadını olan annem, babamı doyurmayacaktı; babamda başka hanımlarla çıkış bulmaya çalıştı, sanırım. Babam, çapkın bir erkek olma durumunda da kalmış olabilir, çünkü annem hastaydı. Annem hastalandıktan sonra babamın farklı düşünceleri olmuş ama çocukken hak ettiğimiz özenin gösterildiğini, babamın ailesine düşkün biri olduğunu düşünüyorum. Babamın elli yaşından sonra pek çapkınlık vakası olmadı.

– Annenizin hastalığı neydi?

– Ben, ilkokul üçüncü sınıftayken annem kriz geçirdi, şizofreni tanısıyla hastaneye yatırıldı.

– Nasıl bir kriz?

– İstanbul'a taşındığımızın ilk yılda, 31 Aralık 1957 gecesi, annem kriz geçirdi. Çengelköy'deki evimizde yılbaşını kutlamaya hazırlanıyorduk. Birden annemin bakışlarındaki değişikliği fark ettik: Son derece ürkütücüydü. Tabakların olduğu masayı devirip balkona koştu. Avazı çıktığı kadar bağırıp üstünü başını paralıyordu. Balkondan kendini atmasını babam zorlukla önleyebildi. Krizin ardından Askeri Hastaneye yatırıldı, şizofren tanısı kondu. Çözüm bulunamayınca, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatırıldı. Ama ben, o yılbaşından sonra, artık o eski annemi göremedim: Annemsiz geçirdiğim yıllar boyunca, yorganın altında gizli gizli ağlardım.

– Anneniz hastaneye yatırılmadan önce belirtileri hissedilmiyor muydu?

– Çocuk olarak annemin hasta olduğunu düşünmüyorduk. Gerçi evde sesler duyardı, evi sürekli tahta fırçalarla fırçalardı, komşuların

kendisine birtakım laflar ettiğini falan söylerdi, bizi gece vakti uyandırır ağlata ağlata yıkardı. Ama biz, bunları çok da önemsemezdik. Son dakikada kriz gelip kendini balkondan atmaya kalkışınca iş değişti.

– *Anneniz ne kadar süre hastanede yattı?*

– Ben, ilkokul üçüncü sınıftayken hastalandı, liseye başlayana kadar yaklaşık altı yıl, belli aralıklarla hastanelerde yattı. Ondan sonra, annem bir daha hastaneye yatmadı. Zaman zaman krizler yaşasa bile büyük ölçüde, ilâçlarla dengeli bir yaşam sürdürdü.

– *Annenizi, hastanede ziyarete gider miydiniz?*

– Pazar günleri, ziyaret günüydü. Babam, bizi anneme götürürdü. Ziyarete gittiğimizde, demir parmaklıklar arasından bana bakan saçı başı darmadağın bir kadın görüyordum.

– *Anneniz hastahanede olduğu zamanlarda ne yapardınız?*

– Annem hastanede olduğu için babam, kardeşim ve ben birlikte yaşardık. Bir sonbahar akşamı, büyük olasılıkla, Ekim ayının sonu Kasım'ın başı olabilir. Çengelköy'de ayva, nar çıkmış. Bir Helvacı Osman vardı, mermer tezgâhında tahin helvaları olurdu. Bıçağıyla helvaları ince ince keserdi. Babam elime birkaç kuruş sıkıştırır ya da "Selam söyle sonra parasını veririm," diyerek beni Helvacı Osman'a yollar, oradan helva alırdım. Babam getirdiğim helvayı alır, elindeki kaşıkla yavaş yavaş helvaya su katarak karıştırır, tahine çevirir. Bulamaç hâline gelmiş helvayı ekmeğe bandırarak yerdik. Bu, bizim akşam yemeğimizdi. Ev ödevlerini yapar, radyoda güzel bir müzik varsa dinlerdik, yoksa hayallere dalıp yatardık.

– *Anneniz hastaneye yatınca size ve kardeşinize kim bakıyordu?*

– Halam bakardı. Hayatımızın devam edebilmesi, bize bakılması için halam Sandıklı'dan İstanbul'a gelir, bizimle ilgilenirdi ya da babam bizi Sandıklı'ya halam ile dayımın yanına gönderirdi. Sandıklı'da halam ile dayımın evinde kalırdık. Kendilerinin dört çocuğu vardı, iki de biz; zavallı halam altı çocuğa bakardı! Halam ile dayıma acı verdik, o kadar çocuğun üstesinden gelmek, tabiî kolay değil. Halam, bizim anasız oluşumuz karşısında çilemizi çekti, bize kol kanat gerdi, baktı ve yetişmemize katkıda bulundu. O zamanlar otuz yaşlarında gencecik bir kadındı, halam.

Halası (sağda) ve Annesi Çamlıca'da (1963)

– Halanız ve dayınız size sahip çıkmasa okuyamayabilir miydiniz?

– Büyük ihtimalle okuyamazdık! Belki, babam bizi Darüşşafaka'ya verirdi. Dayım, çok hassas biriydi, biri bir şey söylese sabaha kadar uyuyamazdı, anneme de sahip çıkmış: Annem, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde yatınca, "Kardeşimi hastanede bırakmam!" diye evine getirmiş, anneme bakmış. Babam, başka bir kadınla evlenmeyi düşünüyormuş, babama baskı yaparak evlenmekten vazgeçirmiş.

– Annenizin, hastaneden nihai çıkışıyla ona daha yakın olabildiniz mi?

– Evet! Lisedeyken iç dünyasını anlatırdı; duygulu bir kadın olduğunu, düş gücü yüksek bir insan olduğunu hatırlarım. Hastalığı annemi çok üzmüştü; kendimce onu kollar gözetir, üzülmesini istemezdim. Ona yardım etme isteğim güçlü olmasına karşın kavgada ederdik. Annem çok karışırdı; şunu giy, bunu yap gibi. Kendine göre yönetmek isterdi.

– O yıllar, sizi nasıl etkilemiş olabilir?

– Kendimi bu dünyada hep gurbette, hep yalnız hissederim. Belki, bende hiç geçmeyen yalnızlık duygusu o yıllardan kalmadır. Belki, insanlara tam güvenememe, hayatın karşıma çıkardığı iç dünyamı alt üst eden olayları anlama tutkum bir süre annesiz kalışımdandır.

Ahmet İnam Küçüksu'da 2.5 yaşında iken

–Babanızla yazgınız bir anlamda örtüşmüş. O ve siz, dokuz-on yaşlarında annesiz kalmışsınız...

– Benim annem ölmemişti, hastaydı ama babamın annesi ölmüştü. Babam, hep annesizliğini duyardı; annesinin yokluğunu, eksikliğini hissederdi. Babam şiirler yazardı, şiirlerinde annesizliğini, şefkate ihtiyacını görürdüm. Babamı tanıdıkça şefkate muhtaç olduğunu anladım. Annem, babama pek şefkat veremedi; sevgisini, hizmet ederek gösterirdi. Babama iyi yemekler hazırlayarak, çamaşırını yıkayıp ütüleyerek sevgisini belli ederdi.

– Anneniz ve babanız, sizi isteyerek mi, kazara mı yoksa istemeden mi dünyaya getirmiş?

– Elbette, isteyerek! Bunu, şuradan biliyorum: Bana çocukluğumda çok özen göstermişler, çok iyi beslemişler, sevgilerini sunmuşlar. Annem, eğitimli bir kadın olmamasına karşın babam çocuk yetiştirmeye, beslenmeye dair dergileri okuyarak annemi yönlendirirmiş; annem, kendi bilgisi içinde bize bakmış. Her ikisi de kardeşime ve bana iyi bakmışlar.

– Siz annenizin mi yoksa babanızın mı çocuğuydunuz?

– Valla öyle bir tercih yapıldığını ya da benim bir tercihimin olduğunu düşünmüyorum! İkisinin etkisinide hissederdim. Liseden sonraki hayatımda, daha çok annemin ilgisiyle ve yardımlarıyla karşılaştığımı söyleyebilirim. Başka kadın arkadaşlar bulması sebebiyle babama tepki göstermiş olabilirim. Annemin ve babamın daha küçükken bile bana oldukça saygılı davrandıklarını hatırlıyorum. Yaşım epey ilerlediğinde, kızdırdığım için babamın beni tokatladığını unutmuyorum ama! Oysa annem hiç vurmadı bana, içindeki sevgi, kendini nasıl ortaya koyuyorsa öyle sevdi çocuklarını. Annemde bir sorumluluktu sevgi, bu sorumlulukla koşup durdu çocuklarının ve babamın ardından.

Annesi, babası, Ahmet İnam ve kardeşi Uğur

– Annenizi, çocukluğunuzda nasıl hatırlıyorsunuz?

– Arkada bir yerde destek sağlayan bir enerji kaynağı olarak hissederdim. Çocukluğumda annemi evin içinde düzenleyen, toparlayan ama hep arkada duran bir insan olarak gördüm. İlkokul birinci sınıfta yaptığım ödevlere yardımcı olurdu. Çizgileri çizemezdim; çizemiyorum diye ağlardım, annem yardım ederdi. Geriye dönüp baktığımda, annemin mutlu bir yaşamı olduğunu düşünüyorum. Acılı, ağır yaşam sarsıntılarıyla yüklü bir mutluluk! Bize hizmet eder, biz mutlu olunca o da mutlu olurdu. Karnelerimiz iyi olunca komşulara, "Bizim oğlanlar iyi

okuyor!" derdi. Karnelerimizde düşük notlar olunca kötü olanları söylerdi, "Resim üç, Beden iki" derdi. Matematiğin dokuz olduğunu söylemezdi. Ufak bir yanlışımızı gördüğünde kötü eleştirirdi. Annemle bu yüzden çok kavga ettiğimi hatırlıyorum: Lisedeyken bir gün anneme, "Anne, sen hiç psikoloji bilmiyorsun, bilsen böyle konuşmazsın!" dediğimde, "Sıçıverem psikolojine!" dedi.

– *Annenizden utanır mıydınız?*

– Evet! Cahil ve hasta olduğu için utandığımı hatırlıyorum. Babam da annemden utanırdı, galiba! Arkadaşlarıyla olan toplantılara annemi götürmezdi. Kardeşimi bilmiyorum ama babam ve ben, annemden hem utanır hem de üzülürdük. Annem, sanki o olmazsa ben olamam dediğim bir varlıktı ama hayatımın on yaşına kadarki bölümünde annem, çok güçlü bir figür olarak durmadı.

– *Babanız mı ön plandaydı?*

– Babam mı önde durdu, acaba? Bu dünyadaki hayatımda oğlan çocuğu olarak annemden, daha çok babam, bir güvence kaynağıydı. Babama çok güvenirdim; benim babam bilir, benim babam çözer, benim babam kuvvetlidir, benim babam beni korur. Babamda bu imajı, büyük ölçüde bozmamıştır. Annem, "Siz, ne biçim çocuksunuz, herkes anne diye ağlar, siz baba diye ağlıyorsunuz," derdi. Ancak, babamın bize fazla düşkün olduğunu da sanmıyorum!

– *Kardeşinizde mi 'baba' diye ağlardı?*

– Onu pek hatırlamıyorum! Kardeşimle ilgili anılarım net değil.

– *Kardeşinizin doğumunu hatırlıyor musunuz?*

– Hatırlamıyorum! Ben, üç yaşımdayken 1950 yılında kardeşim Fevzi Uğur doğmuş.

– *Kardeşinizin adı nasıl verilmiş?*

– Öğrencilerine verdiği notlardan dolayı babamı mahkemeye vermişler. Kardeşimin doğduğu gün babam beraat ettiği için Uğur; Fevzi Çakmak'ın ölüm günü olduğu içinde Fevzi koymuşlar. Böylece kardeşimin adı, Fevzi Uğur olmuş.

– *Kardeş kıskançlığının üzerinizde herhangi bir etkisi oldu mu?*

– Hissetmiş olabilirim ama etkili olmadı. Kardeşimi kıskandığımı hatırlamıyorum. Tersi olmuş olabilir.

– *Kardeşinizi koruduğunuz, dövdüğünüz, gözettiğiniz durumlar yok muydu?*

– Birkaç kez kardeşimi koruduğumu veya dövdüğümü hatırlıyorum. Kardeşimin korumama pek ihtiyacı olmamış olabilir. Kardeşimle çocukluğumuzda bir problem olduğunu hatırlamıyorum. Belki olmuştur ama sonraki hayatımı olumlu ya da olumsuz etkileyen bir durum olmadı. Kardeşimle yolculuk arkadaşı olamadık gibi geliyor bana. Zaman zaman kardeşimle tartıştığımızda, "Biz seni yetiştirdik," gibi laflar eder, sanki ben onların dışındaymışım gibi konuşur. Sanıyorum bana kızıyor, hakkının yendiğini düşünüyor olabilir. Belki de haklıdır! İyi

bir insan, dürüst, adil diye kardeşimi bilirim. Belki benden daha dürüsttür.

Ahmet İnam ve kardeşi Uğur (1957)

– Anne ve babanızın kardeşinizle size davranışları arasında fark var mıydı?

– Olmadığını düşünüyorum! Tabiî kardeşim bu konuda ne der, bilemiyorum. Ben, baskın bir kişiliktim; meseleleri çabuk kavrayan, çok söz söyleyen, konuşkan, daha sosyal biriydim. Kardeşim biraz geride kaldı, galiba. Kardeşimle birlikte büyüdük ama büyümem sırasında doyurucu duygusal ilişkiler açısından annemi, babamı ve kardeşimi pek hatırlamıyorum.

– İlk çocuk olmanın size bir yararı oldu mu?

– Baskın bir karakterdim. Kardeşim benim varlığım karşısında ezilmiş olabilir. Çocukluğumuzda, galiba kardeşim benim baskım altında kaldı. Onun vicdan azabını hâlâ çekerim. Bunun bir yarar sağladığını sanmıyorum!

– Neden sürekli kardeşinizi ezdiğiniz gibi bir düşünceye sahipsiniz?

– Geriye dönüp baktığımda kardeşimi hatırlamıyorum. Kardeşimle neleri paylaştığımızı çıkaramıyorum. Bir sürü acıyı kardeşimle yaşadık ama birlikte ağladık mı, acı çektik mi, korktuk mu hatırlamıyorum! Evdeki yalnızlıklarımızı nasıl paylaştığımıza ilişkin kafamda bir şey kalmamış. Sonraki hayatımızda ufak tefek çatışmalarımız olmuştur. Kardeş olarak duygu ve düşünce açısından etkileşimim pek olmadı. Belki, ilişkimizde onu ezmiş olabilirim!

– Yaramaz bir çocuk muydunuz?

– Çok yaramazdım. Özellikle, Sandıklı'da ilkokul yıllarımda epey yaramazlık yapardım. Ancak, ailemi sıkıntıya sokacak bir yaramazlığım olmazdı. Çengelköy İlkokulunda okurken bir arkadaş, babasından siga-

ra yürütmüş, okuldan kaçıp sigara içmiştik. Arkadaş yakalanınca, "Ahmet de vardı!" demiş. Müdür, babamı okula çağırmış, "Oğlunuz okuldan kaçıp sigara içiyor" demiş. Babam, hiç kızmadı yüzüme baktı, "Okuldan kaçıp sigara içiyormuşsun, öyle mi?" dedi ve gitti.

– *Babanızın bu tavrını nasıl yorumluyorsunuz?*

– Müthiş bir tavır! Babam dövseydi, baskı uygulasaydı okuldan kaçma ve sigara içme devam edebilirdi. Babam ilginç bir adamdı; bu tavrı, bilinçli miydi yoksa başka türlü yapamayacağı için miydi, bilemiyorum. Babamın benim üzerimdeki etkisi çok fazladır. Yıllardır okulda yöneticilik yapıyorum, babam gibi davranıyorum. Öğrencilerimi, hocaları hiç azarlamam, davranışı söylerim, "Sen, derse girmedin değil mi?" deyip gitmişimdir. Babamın metodunu uygularım. Bu metot insanlar üzerinde daha etkili olabiliyor ama her insan üzerinde de etkili olduğu söylenemez. Bazılarına ağır sözler söylemek gerekebilir ama o duruma hiç maruz kalmadım.

– *Babanızdan edindiğiniz başka davranış kalıpları var mı?*

– Kızmamak, soğukkanlı olmak, kalp kırmamaya çalışmak- ister istemez kalp kırılıyor- daha böyle bir hikmet odaklı insana, hayata bakış biçimini babamdan öğrendim. Babam da, babasından öğrenmiş. Babamdan ciddiyet, sorumluluk, dürüstlük, yalan söylememek gibi özellikleri aldım. Gerçi, hayatta yalan söylediğim durumlar hâlâ olabiliyor ama yalan söylemenin yanlış bir şey olduğunu babamdan öğrendim. Bütün bunları, elbette, örtük bilgi olarak aldım. Babam, beni karşısına alıp nutuk atan, nasihat eden bir adam değildi, "Evladım, hayat budur! Doğruluk şudur!" gibi şeyleri hiç bir zaman söylememiştir. Galiba, faydası olmadığını bilirdi.

– *Babanız sizi çocukken döver miydi?*

– Zaman zaman tokat atardı. Mesela, yemekte huysuzluk yaptığımızda ya da saldırgan davrandığımızda falan döverdi. Ancak, babam döven biri değildi; çok kuvvetli bir adamdı ama evde şiddet estiren biri hiç olmadı, sessiz bir adamdı. Yetmişli yaşlarındayken onunla bilek güreşi yapardık, beni yenerdi. Üstelik ben, spor yapardım ve kendimi güçlü falan sandığım dönemlerdi.

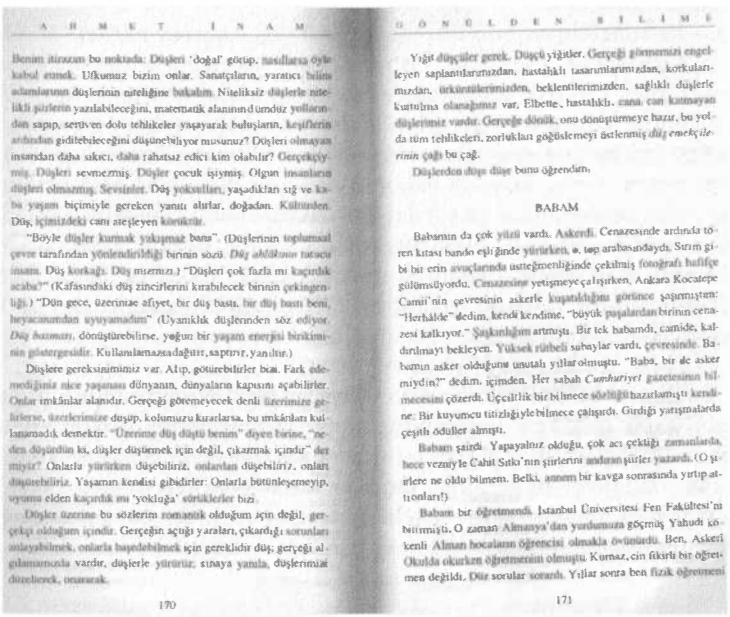
Ahmet İnam, babasıyla 1950 yılı

– *Tokat yediğiniz bir olay hatırlıyor musunuz?*

– Sanırım, onu eleştirdim diye bir kez tokat attığını hatırlıyorum. Acıbademdeki evimizin balkonunu kapatacaktık. Pencere çerçevesini takarken, "Bu iş böyle olmaz, hiç anlamıyorsun!" gibi bir laf etmiş olabilirim. Adamın öfkesi burnunda, söylenip duruyorum, o esnada, bir tokat atmıştı ama o tokattan etkilenmemiştim.

– *Babanızla çatışan biri değildiniz, öyle mi?*

– Pek çatışmazdık. Babamla bir sorunum olmadı, benim. Ufak tefek sorunlarımız olmuştur ama aramızda yine de bir mesafe vardı. Yüz göz olmayı sevmezdi, babam. Zaman zaman çatışırdık ama kendini geri çekmeyi iyi bilirdi. Babam benimle arasının bozulmasına izin vermedi. Onun hayatıyla benim hayatım farklı mecralarda akardı. Belki, çapkın olduğu için aramızda bir dostluk ilişkisi kurulamadı. Bu çapkınlığına kızdığım için miydi yoksa başka bir şey miydi, bilemiyorum!

A H M E T İ N A M

Benim itirazım bu noktada: Düşleri 'doğal' görüp, nasıllarsa öyle kabul etmek. Ufkumuz bizim onlar. Sanatçıların, yaratıcı bilim adamlarının düşlerinin niteliğine bakalım. Niteliksiz düşlerle nitelikli şiirlerin yazılabileceğini, matematik alanının dört yüzlerinden sapıp, sertifen dolu tehlikeler yaşayarak buluşların, keşiflerin ardından gidilebileceğini düşünebiliyor musunuz? Düşleri olmayan insandan daha sıkıcı, daha rahatsız edici kim olabilir? Gerçekçiymiş. Düşleri sevmezmiş. Düşler çocuk işiymiş. Olgun insanların düşleri olmazmış. Sevsinler. Düş yoksulları, yaşadıkları sığ ve kaba yaşam biçimiyle gereken yanıtı alırlar, doğadan. Kültürden. Düş, içimizdeki canı aleşleyen körükür.

"Böyle düşler kurmak yakışmaz bana". (Düşlerinin toplumsal çevre tarafından yönlendirildiği birinin sözü. *Düş ahlâkının* tutsağı insanı. Düş korkağı. Düş mızmızı.) "Düşleri çok fazla mı kaçırdık acaba?" (Kafasındaki düş zincirlerini kırabilecek birinin çekingenliği.) "Dün gece, üzerinize afiyet, bir düş bastı, bir düş bastı beni, beyacanımdan uyuyamadım" (Uyanıklık düşlerinden söz ediyor. *Düş baskısı*, dönüştürebilirse, yoğun bir yaşam enerjisi biriktiriminin göstergesidir. Kullanılamazsa dağıtır, saptırır, yanıltır.)

Düşlere gereksinimimiz var. Alıp, götürebilirler bizi. Fark edemediğiniz nice yaşanası dünyanın, dünyaların kapısını açabilirler. Onlar imkânlar alanıdır. Gerçeği göremeyecek denli üzerimize gelirlerse, üzerlerimize düşüp, kolumuzu kırarlarsa, bu imkânları kullanamadık demektir. "Üzerime düş düştü benim" diyen birine, "neden düşürdün ki, düşler düştükmek için değil, çıkarmak içindir" der miyiz? Onlarla yürürken düşebiliriz, onlardan düşebiliriz, onları düşürebiliriz. Yaşamın kendisi gibadırlar: Onlarla bütünleşemeyip, uyumu elden kaçırdık mı 'yokluğa' sürüklerler bizi.

Düşler üzerine bu sözlerim romantik olduğum için değil, gerçekçi olduğum içindir. Gerçeğin açığı yaraları, çıkardığı sorunları anlayabilmek, onlarla başedebilmek için gereklidir düş, gerçeği algılamamızda vardır, düşlerle yürürüz, sınaya yanıla, düşlerimizi düzelterek, onararak.

170

G Ö N Ü L D E N B İ L İ M E

Yiğit düşçüler gerek. Düşçü yiğitler. Gerçeği görmemizi engelleyen saplantılarımızdan, hastalıklı tasarımlarımızdan, korkularımızdan, ürkütülerimizden, beklentilerimizden, sağlıklı düşlerle kurtulma olanağımız var. Elbette, hastalıklı, zarar can kurtmayan düşlerimiz vardır. Gerçeğe dönük, onu dönüştürmeye hazır, bu yolda tüm tehlikeleri, zorlukları göğüsleyeyi üstlenmiş *düş emekçilerinin* çağı bu çağ.

Düşlerden düşe düşe bunu öğrendim.

BABAM

Babamın da çok yüzü vardı. Askerdi. Cenazesinde ardında törenkıtası bando eşliğinde yürürken, o, top arabasındaydı. Sırım gibi bir erin avuçlarında austeğmenliğinde çekilmiş fotoğrafı hafifçe gülümsüyordu. Cenazesine yetişmeye çalışırken, Ankara Kocatepe Camii'nin çevresinin askerle kuşatıldığını görünce şaşırmıştım: "Herhâlde" dedim, kendi kendime, "büyük paşalardan birinin cenazesi kalkıyor." Şaşkınlığım artmıştı. Bir tek babamdı, camide, kaldırılmayı bekleyen. Yüksek rütbeli subaylar vardı, çevresinde. Babamın asker olduğunu unutalı yıllar olmuştu. "Baba, bir de asker miydin?" dedim, içimden. Her sabah *Cumhuriyet* gazetesinin bilmecesini çözerdi. Üççizilik bir bilmece sözlüğü hazırlamıştı kendine. Bir kuyuncu titizliğiyle bilmece çalışardı. Girdiği yarışmalarda çeşitli ödüller almıştı.

Babam şairdi. Yapayalnız olduğu, çok acı çektiği zamanlarda, hece vezniyle Cahit Sıtkı'nın şiirlerini andıran şiirler yazardı. (O şiirlere ne oldu bilmem. Belki, annem bir kavga sonrasında yırtıp atmıştır!)

Babam bir öğretmendi. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirmişti. O zaman Almanya'dan yurdumuza göçmiş Yahudi kökenli Alman hocalarının öğrencisi olmakla övünürdü. Ben, Askeri Okulda okurken öğretmenim olmuştu. Kırmaz, cin fikirli bir öğretmen değildi. Dür sorular sorardı. Yıllar sonra ben fizik öğretmeni

171

– *Gönülden Bilime adlı kitabınızda 'Babam' adlı yazınız, babamın çok yüzü vardı, diye başlayarak babanızın değişik yönlerini anlatmışsınız. Babanız nasıl bir insandı?*

– Hayatımda yeterince üzerinde duramadığım, babamla ilgili bir anım var. Bu anıyı anlatırsam sanırım, babamı kısmen de olsa anlatmış olabilirim. Babamın bir bisikleti vardı, sonradan o bisikleti bana verdi. Babam bisiklete binmeyi severdi, beni bisikletin önüne oturtur, gezdirirdi. Hatta babam subay kıyafetiyle bisiklete binmiş, bisikletin önünde de ben, ikimizin öyle bir fotoğrafı var. O zamanlar Konya'da oturuyorduk. Konya'daki evimizin karşısında boş bir arsa vardı. Arsanın bir ta-

rafı bizim evdi, diğer tarafı askeri hastaneydi. Evimiz ile hastane arasında dik bir yokuş vardı. Bu yokuş, parke taşlarıyla döşeliydi. Babam bir akşamüstü beni bisikletinin önüne bindirdi, o yokuşu çıkmaya çalıştı, "Baba, çıkamazsın!" dedim. Babam, o yokuşu çıkabileceği iddiasındaydı ve pedala bastı. Babam, o yokuşu çıktı mı yoksa çıkamadı mı? Belleğimi zorluyorum ama hatırlamıyorum! Belleğim bu olaya ilişkin bana oyun oynuyor.

– *Nasıl bir oyun?*

– Babamın çıkamaması, babama olan güvenimin azalması; çıkabilmesi, güvenimin pekiştirilmesi demektir, belki, bu nedenle hatırlamıyorum! Büyük olasılıkla babam, o yokuşu çıktı rahat ettim, "Babam her türlü yokuşu çıkar," dedim. Hayat, arsalar ve yokuşlarla doludur. Hayatın bir tarafında bir ev, evin önünde bir yol ve yolun öbür tarafında arsa. Arsa ki imkânlar alanıdır. Oraya kendimizi, düşlerimizi inşâ edebiliriz. Arsanın öbür tarafı ise hastane. Hasta olursunuz hastanede yatarsınız, ölürsünüz morguna kaldırılırsınız. Yine, büyük olasılıkla babam, yokuşu çıkamadı, onun için hatırlamıyorum! Ama ondan sonrada saygım azalmadığına göre, babam herhâlde o yokuşu çıkmış olsa gerek! Çıkamamış bile olsa o olayı bastırdım ve unuttum, babam benim için yine yüce kalmış olabilir.

Ahmet İnam babası ile Konya'da

– *Babanızı anlatırken dikkatimi çeken bir noktayı paylaşmak istiyorum. Tek başına babanızı anlatırken olabildiğince anlayan bir tavır içindesiniz ama başka konularda babanızdan söz ederken gizli bir kızgınlık sürüyor gibi. Bunu nasıl yorumlarsınız?*

– Güzel bir nokta! Babama karşı kızgınlığım sürüyor olabilir. Hayata gelmemize sebep olan insanlara karşı duyduğumuz edeple ilgili. Edebimiz bize, "Onları, yanlışlarıyla kabul et!" der. Bu, yalnız babam için değil Mevlana, Atatürk gibi büyükler içinde geçerli. Bu söylediklerim, büyüklerin yanlışlarını görmeyelim anlamında değil. Babama olan saygım bakidir. Dolayısıyla babamı baştan aşağı suçlamam mümkün değil!

O da yanlışları ve doğruları olan bir insandı. Psikolojik olarak babama kızgınlık duyduğum çok açık, bana zaman zaman haksızlık etmiştir. Bu açıdan, duygusal olarak babam konusunda içimin rahat olmadığını söyleyebilirim ama babama saygısızlık edeceğim anlamına gelmez.

– *"İki yalnızdık babamla" diyorsunuz. Baba-oğul yalnızlığı, nasıl bir yalnızlıktı?*

– Hakîkaten, çocukluğumda babamla 'İki yalnızdık!' Yalnızlıklarımız arasında gizli bir iletişim olduğunu sezerdim. Bu sezgi, yalnızlığımı daha fazla yoğunlaştırırdı ama birbirimizle iç dünyalarımız hakkında hiç konuşmadık. Babam, hayata iğreti duran bir adamdı, çünkü bir 'Merih'liydi, 'bura'lı değildi. Kesinlikle farklı bir adamdı. Ben, eğer farklıysam bu, babamdan gelen bir özelliktir. Babam, hiçbir menfaat grubunun parçası olmadı: Alnının teriyle üç beş kuruş kazandı, onunla ev aldı. Dershanelerde saatlerce ders anlatırdı. Babamın çalıştığı dershaneye öğretmen olarak beni de çağırdılar.

– *Babanızla aynı dershanede öğretmenlik yaptınız, öyle mi?*

– Evet! Ama babam kötü bir hocaydı. Müdür ile müdür muavini, kendi aralarında konuşurlarken duymuştum, "Babası gibi değil ya! Bu, iyi ders anlatıyor," demişlerdi. Babam, sadece okulda öğretmenlik yapmazdı, aynı zamanda, özel derste verirdi. Öğrenciliğimin son yıllarına doğru Harp Okulunda öğretmenliğe başladı. Nükleer fizik dersleri verirdi: Orada 'Atomun yapısıyla' ilgili dersler verdiğini hatırlıyorum. Harp Okuluna onu ziyarete giderdim.

– *Babanız hem öğretmeniniz hem de meslektaşınız olmuş...*

– Selimiye Askeri Ortaokulundayken fizik öğretmenim olmuştu. Yıllar sonra, meslektaşım oldu. İnsani açıdan bakıldığında, iyi bir insandı ama benim gözümden kritik açıdan bakınca, iyi bir öğretmen değildi. Ciddi biriydi, derse iyi hazırlanırdı ama iyi anlatamazdı. Kendim fizik öğretmeni olunca, babamın iyi bir fizik öğretmeni olmadığını anladım.

– *Babanız, sınıfta size farklı davranır mıydı?*

– Öyle bir şey mümkün değildi! Zaten askersin, belli bir disiplin var. Babam tarafından hiç kayrılmadım, herhangi birinin çocuğu gibi muamele gördüm. Babam torpile, kayırmaya müsait bir insan değildi, ben de hiç ayrıcalık istemedim. Ben, babamdan dolayı okulda başarılı olmuş biri değildim ki! İnternet sayfama Selimiye Askeri Ortaokulu karnemi koydum; orada da görüldüğü gibi, başarılı bir öğrenciydim.

– *Bugün geriye dönüp baktığınızda, babanızı anladığınızı düşünüyor musunuz?*

– Babamın ölümünü hatırlıyorum. Güzel öldü, babam. Hani ölüm yaşamaya dâhildir diye bir söz vardır ya, hayatının son döneminde, kardeşim babamı, arabasıyla gezdirirken çekilen fotoğrafları var. O fotoğraflarda ağaçlara, güneşe, ışığa, hayata öyle bir bakışı var ki, "Bu güzellikleri şimdiye kadar neden göremedim!" bakışı.

Babamı tam olarak anlayamadan belki, ölüp gideceğim. Selimiye Askeri Ortaokulunun 50. yıl kutlamalarında, babamın meslektaşlarıyla ve öğrencileriyle konuştum. Babamdan saygıyla söz etmelerinden, "Ata Hoca, başka biriydi!" demelerinden çok etkilendim ve çok şaşırdım! Elbette babamı sevmeyen, kızan insanlar vardır ama genel olarak anladığım, babamın muhterem biri olduğudur. Salt bilgisiyle değil, kişiliğiyle ilgili bir şey vardı babamda. Kuleli Askeri Lisesinde öğretmenlik yaparken babamın bir emir eri vardı; iri yarı, Doğu kökenli, etrafı iyi bilen biriydi. O, "Kuleli Askeri Lisesinde öğretmenler arasında iki ermiş insan var, biri muhterem pederiniz, diğeri Şefik Can," dediğinde donup kalmıştım! Babamın ev hâlini yaşayan biri olarak bu tarafını çok anlayamıyordum. Ankara'daki öğrenciliğim sırasında hayatıma müdahâle etmeyen, bana para sıkıntısı çektirmeyen biriydi, babam. Yirmi yaşındayken, "Baba, ben artık yazar oldum, bana daktilo al," dediğimde, Kadıköy çarşısından en iyi, en pahalı daktiloyu almıştı. Babamdan, "Bizim oğlan yazılar yazıyor" gibi laflar duymadım.

– Babanız sizinle övünmez miydi?

– Babam, kesinlikle övünen bir adam değildi, annemde övünmezdi. Annem sürekli eleştirirdi. Her ikisinde de şişinme huyları yoktu. "Bizim oğlan mühendis olacak, yazıyla uğraşıyor," dediklerini hiç duymadım. Hatta ileri yaşlarında, beni televizyonda izlediklerinde, "Bizim oğlan televizyona çıkıyor," dediklerini de duymadım. Hafif müstehzi, dalga geçer bir hâlde konuşurlardı. Babama, "Profesör oldum," desem muhtemelen cevabı, "Zaten olacaktın, evladım," olurdu. Çok ipleyip önemsemezdi, böyle şeyleri.

– O kuşak insanlar için övünmek ayıp sayılmaz mıydı?

– Evet! Babam ve annem sevinir ama sevinçlerini göstermezlerdi.

– Sizin gibi, babanız da etkili ses tonuyla ve edebi bir üslupla konuşmayı seviyormuş değil mi?

– Babam konuşmayı severdi ama iyi bir konuşmacı değildi, dinleyenleri sıkardı. Monolog yapan, sıkıcı bir konuşmacıydı, hele biri dinlerse ölçüyü kaçırırdı. Daha çok kadınlarla sohbet etmeyi severdi.

– Kaç yaşında konuşmaya başlamışsınız?

– Geç konuştuğum söylenir, iki buçuk yaşında falan konuşmaya başlamışım. Oğlum da geç konuştu. Sanıyorum, konuşmadan önce düşünüyorsun, düşünme konuşmayı geciktiren bir faktör. Geç yürüdüğümü de söylerler. Oradada galiba hesap kitap yapıyordum, "Acaba ne kadar açıyla sağ adımı atsam," gibi düşünüp geç mi yürüdüm, bilemiyorum.

– Ilk konuşmaya başladığınız yıllara dair size söylenen bir şeyler yok mu?

– Ben, tuvalet eğitimini geç almışım, altıma yaparmışım. Teyzemin oğlu Hayri Sayman -sonradan hâkim oldu- beni kucağına almış, bana, "Ahmet pis kokuyorsun," demiş. Ben de, "Seni kokuyo!" demişim. Ba-

na söylenen her şeye cevap verirmişim, "Ben kokmuyorum, sen kokuyorsun," gibi. Öyle çok laf söyleyen bir çocuk olduğumu hatırlıyorum. Bir konuşmuşum, bir daha susmamışım ama yetişkinlik hayatımda çoğu zaman susarım. Hüseyin Cöntürk, Hüseyin Peker'e yazdığı mektupların birinde benim için, "Sfenks gibi bir adam, hiç konuşmuyor. Kendi içinde kapalı bir kutu," diye yazmış.

– *Ne zaman sünnet oldunuz?*

– Annem hastaneden geçici olarak çıkmış, Sandıklı'ya gelmişti. On yaşında falandım. Kardeşimle beni birlikte sünnet ettirdi, babam. Sünnetçi, bir berberdi. Dayımın evine maaile toplanıldı, yemekli törenimsi bir şey yapıldı. Sünnet olduktan sonra bir hafta yattığımı hatırlıyorum. O zaman çocuklara beyaz bir entari giydirirler, bacağını aça aça yürürsün, çüke kül serperler, devamlı kanar falan.

– *Sünnet olmaktan korkmuş muydunuz?*

– Korktuğumu hatırlamıyorum.

– *Erkek olacağım diye gurur duymuş muydunuz?*

– Hayır! Hiç öyle duygularım olmadı. Büyükler istediği ve her erkek sünnet olduğu için oldum, yoksa erkek olup olmamak pek umurumda değildi!

Sandıklı'da sünnet öncesi annesi, babası ve kardeşiyle birlikte (1958)

– *Oyuncaklarınız var mıydı?*

– Oyuncaklarımız vardı ama istediğim, bende olmayan oyuncaklar içimde kaldı.

– *Mesela hangi oyuncak?*

– Daire şeklinde, kurulup dönen tren oyuncağını çok istemiştim. Yalnız babam, fizik laboratuarından küçültülmüş bir lokomotif getirmişti, onunla epey oynadığımı hatırlıyorum. Pek oyuncağa da ihtiyacım

yoktu; her şeyle sopalarla, yastıklarla kül tablalarıyla oynayabiliyordum. Muhakkak oyuncağa benzeyen oyuncaklar olması gerekmiyordu.

Ahmet İnam dört yaşında

– *Kendiniz oyuncak yapar mıydınız?*

– Hayır! Oldum olası çok beceriksizimdir; bakım, tamir işlerini yapamam. Mühendis olmama rağmen aletlerden anlamam.

– *0-5 yaş döneminize ilişkin hatırladıklarınız var mı?*

– Erken çocukluk dönemlerimi hatırlamıyorum. İki, üç yaşlarımdayken İstanbul'un vapurlarını, denizini bölük pörçük hatırlıyorum. Birkaç küçük ayrıntı dışında o dönemleri pek hatırlayamıyorum. O yılların İstanbul'u belleğimde çok silik. Sanırım o dönemki İstanbul'un üzerimde çok etkisi yok! Ancak, Konya'yı iyi hatırladığımı, sanıyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

Mahrem Hayatımı Elletmem

Önceleri evde annemin yokluğundan oluşan annesizlik, daha sonra evden ve aileden koparak yatılı okula gitmem ileri ki yaşlarımda, *anxiété séparation*'un [ayrılık kaygısı] bir devamı olarak yaşanmış olabilir.

Selimiye Askeri Orta Okulu'nda Kadim Dostu Mustafa Malkoç (önde) ile

– *İlkokula nerede başladınız?*

– Babam, o zamanlar, Konya Astsubay Okuluna öğretmen olarak atanmıştı. Konya İstasyon İlkokulunda birinci sınıfa başladım. İstasyon binasında, tren garının bir parçasıydı, okulumuz. Sonra, galiba, ilkokul yıkılmış. Okulun önünden tren rayları geçiyordu. Büyük bir sınıf, duvarın birinde koskoca bir Asya-Avrupa haritası, Orta Asya'dan çıkarılmış oklarla biz Türkler dünyaya yayılmışız falan; o haritayı ve anlatım şeklini, bir de öğretmenimizin çok cana yakın olduğunu hatırlıyorum.

– *Öğretmeninizin adı neydi?*

– Vallahi hatırlamıyorum!

– *Çok enteresan ilkokul öğretiminizin adını hatırlamamanız.*

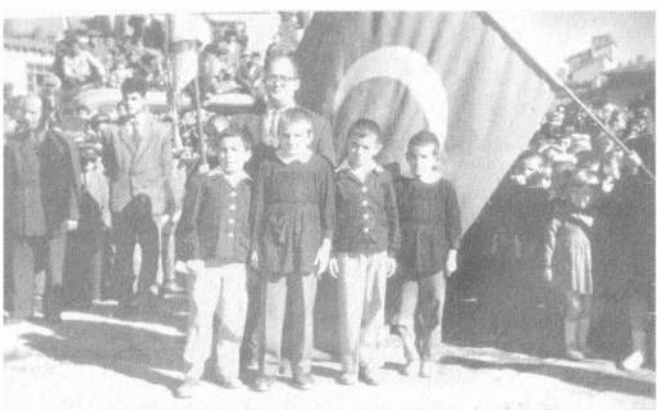
– İlkokulda çok öğretmen değiştirdiğim için hiç birinin adını hatırlamıyorum. Öğretmenlerimin hepsi de kadındı.

– *Kaç öğretmen değiştirdiniz?*

– İlkokulu dört ayrı okulda okudum. Dört ilkokul değiştirdiğime göre, dört öğretmenim olmuş

– *Nasıl?*

– Konya'da birinci sınıfı İstasyon İlkokulunda, ikinci sınıfı İhsaniye İlkokulunda okudum. Üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfı yarı yıl İstanbul Çengelköy İlkokulunda, yarı yılı Sandıklı Çetinkaya İlkokulunda devam etmek durumunda kaldım. Annem, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine yatınca babam, kardeşim ve beni Sandıklı'ya gönderirdi, annem hastaneden çıktığında ise İstanbul'a dönerdik.

Dayısı Mustafa Öner, kardeşi Uğur, Dayısının oğulları Mehmet ve Mete Öner ve Ahmet İnam Sandıklı (1958)

– *İlkokulun üç yılı hep böyle mi geçti?*

– İlkokulun son üç sınıfını, İstanbul Çengelköy İlkokulu ve Sandıklı Çetinkaya İlkokulunda okudum. Okula İstanbul'da başlar, San-

dıklı'da bitirirdim. Okul açılıyor, birinci dönem İstanbul'da okuyordum, ikinci dönem Sandıklı'da devam ediyordum.

– *İstanbul-Sandıklı arası okul, öğretmen, arkadaş değişimi sizde problem yaratmıyor muydu?*

– Kendimle ilgili iç dünyamda problemler olabilir ama insanlarla problem yaşadığımı sanmıyorum.

– *Kaç yaşında ilkokula gittiniz?*

– Bir sene okula geç gittim, yedi yaşındaydım. Babam biraz büyümemi istedi. Mahallenin bütün çocukları okula başladı, ben onlardan sonra gittim.

– *Okula geç gitmek sizin için iyi oldu mu?*

– Elbette!

– *Okumayı nasıl öğrendiniz?*

– Valla okumayı kendi kendime sökerek öğrendim. Sınıftaki diğer öğrencilerden çok daha çabuk okumaya başladığımı hatırlıyorum.

– *Babanız mı okumayı öğrenmenize yardımcı oldu?*

– Hayır! Annem yazmaya yardım ederdi. Birinci sınıfta habire çizgi çizdirme ödevleri verilirdi, özellikle, yan çizgileri çizemezdim ve ağlardım. Annem, ağladığımı görünce çizgi ödevlerimi yapardı. Babama çok güvenirdim. Bilemediğim şeyleri babama sorardım. Babamı büyük ölçüde şans olarak görürüm. Lise yıllarıma kadar kafamın içindeki entelektüel sorulara babam cevap vermeye çalışmıştır.

– O*kuma-yazma sistemi nasıldı?*

– Hecelerden cümleye gidilen bir sistemle okumayı öğreniyorduk. Sınıfın her yeri fişlerle doluydu. Dört işlemi gösterirlerdi. Şiirler ezberletirlerdi; ezberim iyi değildi ve çok sıkılırdım.

– *O dönem ilkokullarının belirgin bir özelliği var mıydı?*

– Her sabah and içilir, marşlar söylenir, herkes siyah önlük giyer, beyaz yaka takardı. Sürekli bir şeyler anlatılarak kafanın içine bilgiler sokulmaya çalışılırdı. Bazen de, "Kalk, sen anlat!" falan denirdi. İlkokula bakışım ne ızdırap ne de şölen gibi geliyor. Galiba, şunu düşünüyordum: "Biran önce bu saçma sapan şeylerden kurtulsam da bağımsızlaşsam!" İnsanın bağımsız olabilmesi için bu aşamalardan geçmesi gerekiyor, "Bir gün büyüyeceğim, bu okullardan kurtulacağım ve ders kitaplarının dışında istediğim kitapları okuyacağım," eğilimi, bana anlamlı geliyordu.

– *İlkokul sürecinde yaşadığınız en yoğun duygu neydi?*

– Sorumluluk duygusunu ve verilen ödevi yapamamaktan kaynaklanan mahcubiyet duygusunu, bugün bile hatırlıyorum. Ödev duygusu, daha ilkokul birinci sınıfta başlamış, demek ki!

– N*asıl bir öğrenciydiniz?*

– Çalışkan ama pasaklı bir öğrenciydim. Defterlerimin uçları kıvrık olurdu, temizlik muayenesinde tırnaklarımı kesmediğim için pasaklı çıkardım. İlkokulda kendi dünyamı yaşardım. Sınıftakilerle ya da öğretmenin kim olduğuyla ilgilenmezdim. Tamamen, otizm yoğun bir ya-

şam içerisinde, kendi hayal dünyamdaydım. Okulu kafamın içine yerleştirip etrafa, herkes gibi görünüp iç dünyamda farklı biri olarak yaşardım. Bu sebeple, ilkokulun izleri bende pek yoktur. İlkokulda yaşanan bayramlar, süslemeler, okunan şiirler, matematik problemleri vb bunların hiç biri bana anlamlı gelmiyordu.

– Adlarını hatırlayamadığınıza göre, ilkokul öğretmenlerinin üzerinizde etkileyici bir rolü olmamış...

– İlkokul öğretmenlerimin benim üzerimde etkileri olduğunu sanmıyorum. Onlar, olması gereken bir yerdeydiler, ilkokulda öyle bir yerdi. İlkokula gidilir ama gidilmeyebilirdi de yani benim için muhakkak gidilmesi, yeni bilgilerin devşirileceği bir yer değildi. Okula gideyim, öğretmenimden bir şeyler öğreneyim heyecanı yaşadığımı hatırlamıyorum.

– İlkokuldan bir şey öğrenemediniz mi?

– Büyüklerimin benden beklediğini yerine getirememe endişesini çok kuvvetli hissederdim. İlkokulda bu korkuyu öğrendim. Biz küçüğüzdür, büyükler vardır ve büyüklerin bizden bitip tükenmeyen talepleri vardır. Mesela, "Okuma-yazma öğren! Çarpım cetvelini, öğren!" derler, mecbur öğreneceksin. Neden öğrendiğimizi bilemeyiz, çünkü büyükler öyle istediği için öğreniriz.

– Şu hâlde öğretmenlerinizden de bir şeyler öğrenemediniz...

– İlkokul öğretmenlerimden bir şey öğrendiğimi hatırlamıyorum. Hiçbir öğretmenimden bir şey öğrendim gibi gelmiyor, bana. Bendeki bu duygu megolamani olabilir. Aslında, öğrenmez olur muyum elbette, öğrendim. Öğretmenlerimden ipuçlarını aldığımı ama ipuçlarının geliştirilip kendime yedirilmesinde, onların bir katkısı olduğunu sanmıyorum. Hep kendim, bir şeyler öğrenme tutkusuyla çabaladığım için bana kimsenin bir şey öğretmediği gibi bir kanım var. Bu, tabiî çok yanıltıcı ve küstahça olabilir. Bana öğretilenleri kendim yoğurmazsam bende kalıcı olmuyor. İlkokuldan, doktora sürecine kadar bütün öğretmenlerime, "Öğretmenim bana şunu öğret, anlayamıyorum,"dediğim durum pek olmamıştır. Öğrenemediğim, anlayamadığım durumlar olmuştur, kendim çabalayarak öğrenmişimdir. Dolayısıyla, "İlkokul öğretmenim olmasaydı yetişemezdim!" dediğim, medyunu şükran olduğum bir ilkokul öğretmenim olmadı. Adlarını hatırlamıyorum ama sevecen ve güzel insanlar olduklarını hatırlıyorum.

– Sizi edebiyata, matematiğe yönlendiren ya da en azından yüreklendiren öğretmenleriniz olmadı mı?

– İlkokulda edebî bir yeteneğimin olup olmadığı konusunda öğretmenlerim bir şey söylemediler. Dilbilgisini ve edebî metinleri çabuk kavradığım için askeri okulda yazabileceğim konusunda, Türkçe öğretmenlerimin bir teşviki olduğunu sanmıyorum. Lisedeyken yazı yazabileceğimi kendim keşfettim. Yine, matematik eğitimini küçük yaşta bana veremediler. Matematiği seviyordum fakat ne olduğunu anlayamı-

yordum. İlkokulda matematik problemleri vardı; mesela, A şehrinden ve B şehrinden yola çıkan iki araba, hızları şu, aradaki mesafe bu, nerede karşılaşırlar tipinde yol ya da yaş, havuz, problemlerini hiç anlayamazdım. Hiçbir öğretmende bunları anlaşılacak şekilde anlatamazdı, anlamasak da bir biçimde geçiyorduk. Matematik ve fizikten yüksek notlar alırdım ama nasıl bir şey olduğunu anlamazdım; bunların eksikliğini öğretmen olana dek duymuşumdur.

– *Matematiği öğrenemeden nasıl sevdiniz?*

– Matematiği sezerek sevdim. Selimiye Askeri Ortaokulundaki matematik öğretmenlerim, Hüseyin Demir ve Erdoğan Dinçer sezdirmişlerdi. Her ikisi de sağdır, Selimiye Askeri Ortaokul kutlamalarında kendilerinin yüzlerine bunu söyledim. Onlardan matematiksel düşünmeyi öğrenmeye çalıştım ama tam ve doyurucu biçimde matematiksel düşünme, matematik öğretmeni olunca gerçekleşti. Tabiî, babamdan da öğrendim. Babam, matematik öğretmenliği yapardı, matematik problemlerini düşünürdü. Kendim matematik öğretmenliği yaptığım zaman matematiğin nasıl bir şey olduğunu, nasıl öğretileceğini anladım; matematiğin ruhunu kavradım, eskilerin deyimiyle künhüne vakıf oldum. Matematiği çok seviyordum ama matematikte usta olabileceğimi kimse bana söylemedi. Birileri, "Sen, iyi matematikçi olursun," gibi bir şey söyleseydi, kendimi matematiğe vakfedebilirdim.

– *Nasıl bir matematikçi olurdunuz?*

– Dâhî bir matematikçi olacağımı sanmıyorum, orta karar bir matematikçi olurdum. Seven biriydim ama yetenekli değildim. Müzik için de bu geçerli. Müziği çok severim ama pek yeteneğim yok, orta karar bir çalgıcı olabilirdim. Fiziği de, fizik öğretmenliği yaparken öğrendim.

– *Matematiği neden bu kadar önemsiyorsunuz?*

– Matematik, insan zihninin en büyük başarılarından biridir. İnsanın soyutlama gücüdür. Karl Popper'ın üçüncü dünyası anlamında matematik, bütün akıllı insanların ortaklaşa sahip olduğu bir yetidir. Müzikle çok yakın ilgisi vardır. Müziğin matematiksel bir yapı taşıdığını, biliriz.

– *İlkokuldayken neler okurdunuz?*

– O dönem diğer çocuklar neler okursa, onları okurdum. Kemalettin Tuğcu'nun seri hâlindeki kitaplarını okurdum. Sandıklı'da ilkokula giderken orada *Doğan Kardeş* dergisi yoktu, babam İstanbul'dan gönderirdi. Yapı Kredi yayınlarından *Doğan Kardeş* dergisiyle yetiştim. Reşat Ekrem Koçu'nun tarihi romanlarını kütüphaneden alır, okurdum.

– *Evinizde kitap, dergi, gazete bulunur muydu?*

– Evimizde pek fazla kitap yoktu ama *Bütün Dünya* dergisi vardı. Dergide, çok ilginç yazılar olurdu, pek çok şeyi oradan okuyup öğrenmeye çalışırdım. Mesela, "Uçaklar Nasıl Yön Bulur?" gibi bir yazı okumuştum ve çok etkilenmiştim. Bizim evimize sadece, *Hürriyet* gazetesi girerdi. Babam kitap okuyan biri değildi. Fizik, kimya, matematik gibi

ders kitapları vardı. Konya'dayken babam, ara sıra *Müslüman Sesi* adlı bir dergi alırdı, "Ne güzel dergi, İslâm'ı anlatıyor!" ya da "Bak, İslâm neler diyor?" derdi. Babamın, *Müslüman Sesi* dergisinden okudukları, çok hoşuma giderdi. Oradan bize, İslâm'ın hikmetli taraflarını büyük bir coşkuyla anlatırdı; zevkle *Müslüman Sesi* dergisindeki sesi duymaya çalışırdım. Ayrıca, babam Rıfat Ilgaz'ın hikâyelerinin tefrika edildiği *Akbaba* dergisi alırdı ve anlatım şekline hayran kalarak o hikâyeleri bize, yüksek sesle okurdu.

– *Babanız, size başka neler okurdu?*

– Aziz Nesin'in hikâyelerini okuduğunu hatırlıyorum. Sadece bana değil, kardeşime ve anneme de okurdu. Aldığı kitapları üçümüze okur, huşû içinde okuduklarını dinlerdik.

– *Çok küçükken kitapla çekilmiş bir fotoğrafınız var...*

– İki ya da üç yaşlarım arasında kocaman, kalın bir kitapla çektirilmiş bir fotoğrafım var. Babamın nöbetçiyken öğrencilerinden aldığı, ortaokullar için yazılmış bir tarih kitabıydı. Resimleri çok ilgimi çeker, kitabın yazılarında esrarengiz bir şey varmış gibi gelirdi, bana. Rahmetli annem, "Babanın kitaplarını açıp okumaya çalışırdın," gibi laflar söylerdi ama özel bir kitap düşkünlüğümün olduğunu, özellikle kitap kurdu bir insan olduğumu sanmıyorum!

– *Bence kitap kurdusunuz...*

– Ben, kendimi öyle görmüyorum. Bir bibliyofil olmadım. Şu kitabı da, bu kitabı da alayım dediğimi sanmıyorum.

– *Ama çok düşkünsünüz kitaplara...*

– Bunu pek kabul etmiyorum, kendimde. Bu denli kitap bağımlılığı, bana biraz aptallık gibi geliyor.

– *İlkokula ilişkin başka anılarız yok mu?*

– İlkokulda sınıfımız iki şubeye ayrılacaktı; yarımız A sınıfına, diğer yarımız B sınıfına gidecekti. Biri kadın, diğeri erkek iki öğretmen vardı. Öğrencilerin yüzüne bakıp sen bu sınıfa git, sen şu sınıfa git şeklinde ayırıyorlardı; benimde yüzüme bakıp ayırmışlardı ama tembeller sınıfına mı yoksa çalışkanlar sınıfına mı verdiler, hatırlamıyorum. Bir de, ilkokul ikinci sınıfta, Türkçe dersinde yılbaşında neler yaptınız şeklinde kompozisyon ödevimi kötü yapmıştım. Hiç unutmuyorum, öde-

ve, "Piyanko çektik," yazmıştım, öğretmen onu 'piyango' diye düzeltmişti.

– *Geriye dönüp baktığınızda ilkokul yıllarının zihninizdeki yeri nedir?*

– İlkokul, benim üzerimde çok silik geçmiştir. Çocukluğumda büyükler çocuklarla pek ilgilenmezlerdi; çocuklara belli bir biçimde şekil verme hedefi gözetilmezdi. Çocukların eğitimiyle ilgili pek bir projeleri olmazdı ama okula gitsinler, okusunlar falan sık sık derlerdi. Büyüklerim istiyor diye, ilkokulu okudum. İlkokulda çalışkan, sınıf birincisi falan olmadığım gibi, Ailemin, "Bu oğlan okusun mühendis, doktor olsun," dediğini de sanmıyorum! İlkokul, bende bir gölge yaşantı gibi kalıyor, asıl yaşamımı belirleyen bir dönem gibi gelmiyor, bana. Öğretmenlerim, bende pek iz bırakmamış.

– *İlkokuldan sonra neler yaptınız?*

– Eskişehir'de Amerikan Kolejinin sınavlarına girdim. Akrabam olan ağabey diyeceğim biri, Eskişehir'de Amerikan Kolejini kazanmış, orada okumaya başlamıştı. Onun sayesinde, "Aa kolej varmış!" demiştik. Oradaki 'collage' yazısını hatırlıyorum. Amerikalılar, İngilizce ders veriyorlarmış falan. O zamanlar özenmiştim. İlkokulu bitirdiğim yıl, Mustafa dayım beni ve Murat dayımın küçük oğlunu Eskişehir'e Amerikan Kolejinin sınavına götürmüştü. Eskişehir'e trenle gitmiştik ve orada bir otelde kalmıştık. Dayım bize çok iyi davranmıştı, ne istersek yapmıştı. Dayımın o şekilde davranabildiğini hiç tahmin edemezdim.

– *Dayınız, çocukları seven biri değil miydi?*

– Dayım çocuk sevmeyen biri değildi; ama mültefit, yani çocuklara iltifat eden biri olduğunu pek görmemiştim. Bizim taleplerimizi 'param yok' bahanesiyle hep olumsuz karşılardı ama Eskişehir'de 'şeker al!' ya da 'lokum al!' diyoruz, hemen alıyor falan.

– *Sınavı kazanabildiniz mi?*

– Evet, kazandım! Bana tuhaf gelen sorular vardı ve zor bir sınavdı diye hatırlıyorum.

– *Sonra ne oldu?*

– Ortaokulu ve liseyi Amerikan Kolejinde okuyacağım diye çok sevinmiştim ama neden orada okuyacağımı bilmiyorum, tabiî. Kolejde okuyacağım sevinciyle İstanbul'a geldim. Benim ve babamın bisikletimiz vardı, eve geldim ki bisikletler yok! Babama bisikletleri sorduğumda, "Seni kolejde okutmak için sattım," dedi. Bisikletimin satılmasına öyle çok üzüldüm ki "Baba, ben Kolejde okumayacağım," dedim. Babam, "Peki, nerede okuyacaksın?" diye sordu. Nerede okuyacağım konusunda hiçbir fikrim yoktu ama kolejde okumak istemediğimi biliyordum.

– *Bisikletiniz satıldığı için mi kolejde okumaktan vazgeçtiniz? Tek neden bu muydu?*

– Annem hastanedeydi, babam evde yalnız! Babamı yıpranmış gördüm. Ayrıca, babamı daha fazla masrafa sokmak, üzmek istemedim.

– *Sizin ne olacağınız konusunda babanızın kararı neydi?*

– Bizim ne olacağımız konusunda babamın kararı neydi diye düşündüğümde -çocuk olduğum için pek çok şeyi anlayamamış olabilirim- 'okusunlar, insan olsunlar' gibi temel bir düşüncesi vardı; şu ya da bu olsunlar diye net, kesin kararı yoktu.

– *Kolejde okusaydınız belki, yazgınız başka türlü gelişecekti...*

– Orası muhakkak! Doğrusu ne olacak, ne bitecekti bilebilme şansım yok ama belli bir Amerikan eğitimiyle yetişecektim, büyük ihtimalle Amerika'ya gidecektim.

– *Kolejden vazgeçtikten sonra hangi okula gittiniz?*

– 1959 yılıydı, annem hastanede yatıyordu ve babamın çözümlerinden biri, yatılı okula gitmemdi. Ayrıca, babam Kuleli Askeri Lisesinde subay-öğretmen olduğu için bizi oraya götürürdü. Oradaki bando, yürüyüş, üniforma, askeri hava ve disiplinden çok etkilenmiştim. Subay olmak, daha çok hoşuma gitti ve kolejden vazgeçtim. Babam, "Peki!" dedi ama şunu da ekledi, "Evladım sen okuyan, düşünen bir adamsın askerlik sana yetmeyebilir ama askeri tıbbiye'ye gider, doktor olursun!" Selimiye Kışlasında Selimiye Askeri Ortaokulu yeni açılmıştı, babam, beni oraya yazdırdı.

– *Küçükken size ne olacağınız sorulduğunda yanıtınız subay olmak mıydı?*

– Askeri okulda okurken subay olacağımı söylerdim. On dört ya da on beş yaşlarımdaki hayalim; bir baloda, şık bir üniformanın içinde, belimde kılıç sallanırken güzel bir kızla dans etmekti. Uzun boylu- o zamanlar boyumun uzun olacağını, şimdiki gibi bastı bacak olacağımı düşünmezdim- balolarda güzel kızlarla dans eden yakışıklı biri olarak kendimi hayal etmişimdir. Hayalim bu kadardı! Sadece subay olup kızlara hava atmak derdindeydim. Büyük yazar olmayı, felsefeci olmayı hayal etmemiştim.

– *Selimiye Askeri Ortaokulunu yatılı mı okudunuz?*

– Evet! 1959 yılında yatılı okula gittiğime göre, on iki yaşındaymışım. Yatılı okulda üç yıl kaldım.

– *Yatılı okul yaşantısına uyumunuz kolay oldu mu?*

– İlk zamanlar, yatılı okulda olmanın acısını duyduğumu hatırlıyorum ama bir süre sonra acı vermedi. Çünkü yatılı değil, evde olsanız da gurbettesiniz. Kemalettin Kamu'nun güzel şiirinde ifade ettiği gibi:

"Ben gurbette değilim/ Gurbet benim içimde."

O yabancılık, her yerde vardı. Önceleri evde annemin yokluğundan oluşan annesizlik, daha sonra, evden ve aileden koparak yatılı okula gitmem, ilerki yaşlarımda sürekli bir *anxiété séparation* [ayrılık kaygısı] olarak yaşanmış olabilir. Kaldı ki Selimiye Askeri Ortaokulu yaralarımı sarmıştır. Evden uzak kalmanın, daha bağımsız yaşıyor olmanın, çocukta olsak askeri bir disiplin içinde yetişmenin, diğer insanlarla birlikte olmanın bana iyi geldiğini, farklılığımı yaşadığımı hatırlıyorum. Galiba, şöyle bir şansım oldu; farklıydım ama ezik değildim hem farklı

hem de zulüm görmüş, dayak yemiş, aşağılanan bir çocuk olsaydım, çektiğim acılar daha büyük olurdu. Yalnızdım, kendimi farklı hissediyordum ama çevrem, beni aşağılamıyordu. Tümüyle kabul etmiyor, belki, tuhaf bir varlık diyor ama alttan alta bir saygı duyuyor. Farklı olmak, beni kaçık konumuna sokmadığı gibi, daha itibarlı bir konuma getirdi; rütbeli bir öğrenci oldum. Tuhaf şeyler yapardım!

Selimiye Askeri Ortaokulu 2. Sınıf Mustafa Malkoç, Ahmet İnam, Yaşar Yalçınkaya

– Ne tür tuhaflıklar?

– Bir arkadaşım anlatmıştı: Birtakım şekiller geliştirip o şekillerin bağlantıları, birbiriyle ilişkisi konusunda sınıftaki arkadaşlarıma bir şeyler anlatırmışım ve onları imtihan edermişim. Yatılı okulda yalnızdım ama eziklik duymadım.

– Yatılı okulda okurken ilgisiz ve sevgisiz kaldığınızı hisseder miydiniz?

– Yatılı okulda çok ilgisiz ve sevgisiz kalmadığımı düşünüyorum. Babamın Kürt kökenli bir emir eri vardı o, beni hep gözetirdi: Babam tembih edermiş, o da bana çikolata alır, harçlık verirdi. Çarşamba günleri ziyaret günüydü, halam ziyaretime gelirdi, "Ahmet, sana börek, dolma yaptım. Ye gari!" derdi. Halamın getirdiklerinden ziyade ismimin anons edilmesi çok hoşuma giderdi! Tabiî, halam ne kadar gelebilecek ki işi gücü, çoluğu çocuğu olan bir kadın! Genelde kendimi yalnız hissederdim. Selimiye Kışlasının büyük penceresinden denize, boğaza bakıp şiir yazardım.

– Sizin bu yalnızlığınız okul yönetiminin ya da öğretmenlerinizin dikkatini çekmez miydi?

– Benim bunalımda ve sıkıntılı oluşum, sınıf subayım Mehmet Ali Bey'in dikkatini çekmiş olmalı ki babamla konuşmuş, "Bu çocuk, çok başarılı ama çok üzüntülü, nesi var çocuğun?" diye sormuş, babam anlatmış. Mehmet Ali Bey, hafta sonu izninin dışında bir kâğıt yazar, "Takma kafana, üzülme! Git gez, oğlum!" der, bana her hafta bir gün izin verirdi. Ben, aldığım o izin belgesiyle Üsküdar'a inerdim, Üsküdar'dan vapura binip karşıya geçerdim.

Selimiye Askeri Ortaokulunda okurken ailesiyle birlikte çekilmiş. Kadınlar; Annesi ve Halası. Erkekler; Babası, dayısı, dayısının çocukları Kemal, Osman, Mehmet Öner, kardeşi Uğur, Ahmet İnam (1962)

– *Eve gitmez miydiniz?*

– Evde kimse yok ki ne diye gideyim! Şişli, Beyoğlu, Pangaltı gibi sosyetik yerleri gezerdim. Gezdiğim yerlerde hayal kurardım. Sinemaya, kız liselerinin kapısına kızlara bakmaya giderdim. O gezmelerimde, özgürlükten çıldırırdım. Selimiye Askeri Ortaokulunda ben, hayallerle yaşadım. Çalışkan ve başarılı bir öğrenci olduğum için hayallerime kimse dokunamaz, zarar veremezdi.

– *Yatılı okulda mutluydunuz yani!*

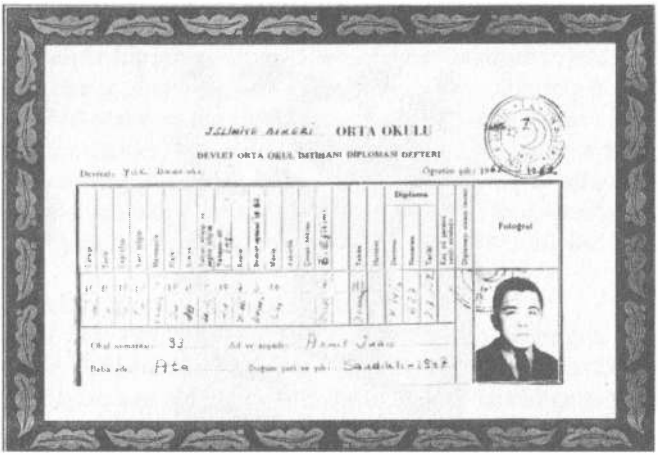
– Tam benim okulum anlamında değil ama okulda mutlu olduğumu düşünüyorum. Çocuk olduğumuz için disiplin fazla değildi.

– *Yatılı okulda yıkanma veya çamaşır yıkama işi nasıl yapılırdı?*

– Okulda hep beraber hamama giderdik. 27 Mayıs İhtilali öncesi, öğrencilere sokağa çıkma yasağı vardı, eve gidemiyorduk. Okulda herkes kendi kendini yıkıyordu. Annem, sık sık hastaneye yattığı için evde babam bizi yıkıyordu. Çamaşırlarımı eve götürürdüm, bazen babam yıkardı, bazen de parayla bir kadına yıkatırdı. O zamanlar, çamaşır makinesi falan yoktu, leğende elle yıkanıyordu. Bize bakmak için bir ara halam geldi, yine bir dönem üvey babaannem geldi. Çoraplarımı yıkamayı küçük yaştan itibaren bana öğretmişlerdi, kendim yıkıyordum.

– *Selimiye Askeri Ortaokulundan kazanımlarınız nelerdi?*

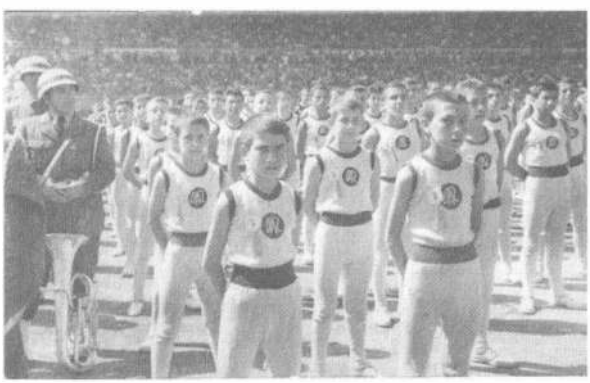
– Askeri okulda çok iyi eğitim gördüm. Çok iyi eğitim gördüğümü, Haydarpaşa Lisesine geçtiğimde anladım. Sivil okullardan gelenler dökülüyordu. Donanım ve bilgi olarak beni çok iyi yetiştirmişler. Haydarpaşa Lisesi iyi bir okuldu, iyi öğretmenler vardı. Bu iyi okullar, kendi kendime öğrenme olanağımı genişletti. Ayrıca, en büyük kazanımım, müzikti! İyi müzik öğretmenlerimiz vardı. Tabiî, okulun ne bando takımına ne de fifre takımına girebildim.

Selimiye Askeri Ortaokul Diploması

– *Fifre, nasıl bir müzik aleti?*

– Yanlamasına çalınan, altı deliği olan, tahtadan bir tür flüt. Müziği orada sevdim. Sınıfımızda müziği duyan arkadaşlarımız vardı. Onlar, Batı müziğinden şarkılar söylerlerdi. O zamanlar İtalyan ve Amerikan müziği beni çok etkilerdi. Selimiye Askeri Ortaokulundaki karneme baktığımda, Müzik'ten tam not almışım.

Selimiye Askeri Ortaokulu 3. Sınıfta 19 Mayıs törenlerinde

– *Sizi etkileyen öğretmenleriniz olmadı mı?*

– Elli yıl sonra, Selimiye Askeri Ortaokul mezunlarının toplantısına katıldığımda, Türkçe öğretmenimiz Necla Bilensoy ile karşılaştım. Öğretmenime saygım olmakla birlikte, çocukluk abartısı olduğunu gördüm. Hocam, ben okuldan ayrıldıktan sonra belli bir hastalık sonucu bellek kaybına uğradığı için kimi olayları anımsamıyordu. Kendisiyle uzun uzun konuşup edebiyat alanında yaptıklarımı anlatmak isterdim.

Selimiye Askeri Orta Okulu Mezuniyet Töreni
okul üçüncüsü (1963)

– *Dikkat çeken bir öğrenci miydiniz?*

– Çocukken dikkat çekici, farklı bir öğrenci olduğumu sanmıyorum. Vasatlar arasında değildim, iyiler arasındaydım ama en iyiler arasında değildim.

– *En iyiler var mıydı ki?*

– Olabilir! Kız öğrenciler, her ödevi yapıyorlardı. Ben, zaten en çalışkan tipindeki öğrencileri hiç sevmedim. Sınavlarda hep en yüksek not alanları pek sevmemişimdir; kendim de en yüksek notları alan olmadım, hiçbir zaman. Ortaokulu üçüncülükle bitirmiştim ama tesadüf olabilir, illa dereceye gireyim diye bir kaygı taşımamıştım.

– *Kendinizi biraz hafife almıyor musunuz?*

– Verilen ödevi yapma saplantım vardı. Öyle bir sorumluluk hissederdim ki ödevi yapmadan uyuyamazdım. Yarışmayı ömrüm boyunca sevmedim. Kuleli Askeri Lisesine geçtikten bir süre sonra, askeri okuldan ayrılmamın sebeplerinden biride buydu. Daha okula başlar başlamaz sınıf birincisi kim olacak, diye merak edilir. Astsubay okulundan gelen birinciler falan olurdu. Baktım ki o onunla, bu bununla kapışıyor, okulun havası gergin, bu gerginlik kaldırabileceğim bir şey değil. Bende sınıflarını dereceyle geçmiş biriyim ama yarışma havası içinde yapmadım, bir çeşit entelektüel rehavet içinde dereceler aldım. Akademik hayatta, hiç kimseyle yarışmadım. Şu tarihte doçent, bu tarihte profesör olayım gibi bir endişe yaşamadım. Yarışmacı, gergin ortamlara gelemem hemen çekilirim.

– *Kuleli Askeri Lisesinde kaç yıl okudunuz?*

– Ne yılı! Bir ay kadar okudum. Kuleli Askeri Lisesinin havasını beğenmedim ve okumak istemedim. Okulun yarışmacı 'kim kimi geçecek' havası beni sıkmıştı. Okulda ağır bir denetim ve çok sert bir disip-

lin vardı. İstediğim kitapları okuyamıyordum, hayal kuran biri olduğum için hayal kuramıyordum. Hayallerime dokunuyorlardı yazdığım defterleri, okuduğum kitapları alıyorlardı; çekmecelerimi, dolabımı karıştırıyorlardı. Mahrem hayatım kalmamıştı. Akşamları etüt vardı, etütte ertesi günün dersleri çalışılırdı. Kuleli Askeri Lisesine gittiğimde içim büyük, edebî düşüncelerle -felsefi değil- doluydu; şiir okuyorum, şiir okurken yakalanırsan ceza alıyorsun. Ne bileyim! Dolabımda şiir kitabı bulunuyor yine, ceza hafta sonu dışarı çıkamıyorsun. Bu cezalardan yıldım!

– *Okuldan şiir okumak için mi ayrıldınız?*

– Beni ben yapacak olan çekirdeğime doğru yaptığım yolculuğa müdahâle edildiğini düşündüğüm için ayrıldım. Acayip, anlaşılmaz bir ortam vardı; herkes aynı şeyi yapıyordu, bense farklılığımı yaşamanın ve kendime mahsus dünya kurmanın peşindeyim. Hayat, askerlik, farklılığımı yaşatmıyor, ortam benim farklılığıma izin vermiyor gibi düşüncelerim vardı, "Burada üç yıl nasıl geçiririm? Kendim olmama izin verilmiyor!" dedim ve okuldan ayrıldım. Şöyle olsaydı kaldırabilirdim; dışarıda rap rap yürürüm ama iç dünyamda farklılığımı korurdum. Ancak, senin dolabını karıştırıyorlar; yazdıklarını, günlüklerini okuyorlar, doğrudan mahrem hayatının içine giriyorlar. Mahrem hayatımı elletmem bu, bir namus meselesidir. Sonra babama dedim ki, "Bu okulda okuyamam, subay olmak istemiyorum!" Babam, "Evladım, askeri okulda oku, zaten çalışkan bir çocuksun tıp fakültesinde okursun," dedi. Babama şiddetle itiraz ettim: "Bu okuldan al, yoksa serseri olurum!"

– *Babanız itirazınızı kabul etti mi?*

– Elbette! "Peki, evladım!" dedi. Askeri okulda üç yıl bir ay okumuştum. Ayrılırsam para ödemem gerekiyordu -o zamanın parasıyla on bin liraydı, galiba- ama okuldan atılırsam daha az para ödenecekti, kendimi okuldan attırdım.

– *Nasıl attırdınız?*

– Sigara içiyor, okuldan kaçıyor, disiplinsiz davranışları var gibi şeyler.

– *Peki, bu davranışlar içinde bulundunuz mu?*

– Yok canım! Ne sigara içtim ne okuldan kaçtım ne de disiplinsiz davranışlarım oldu.

– *Uydurdunuz yani!*

– Ben uydurmadım, babam uydurdu. Babam okulda öğretmen olduğu için arkadaşlarına rica etti, beni okuldan attılar. Babam dedi ki, "Evladım sen sivilde yapamazsın! Sen duygusal adamsın, tramvayla gideceksin, orada bir kıza âşık olacaksın, bütün dersleri sereceksin!" Babama 'âşık olmayacağım' demedim ama âşık olmamak için tramvaya binmedim. Kendimi tanıyorum; biliyorum ki tramvaya binsem âşık olacağım. Bu sebeple evden okula hep yayan gittim.

– *Subay olsaydınız nasıl bir subay olurdunuz?*

– Hayalperest subay olunabilseydi, olabilirdim ama ordunun beklediği anlamda, başarılı bir subay olamazdım, sanırım. Üsteğmen ya da yüzbaşıyken ayrılma durumunda kalırdım. Muhtemelen, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi olurdum: Kendisi, yüzbaşıyken ordudan ayrılmış. O dönemlerimde, Fazıl Hüznü Dağlarca hem subay hem şair olması açısından idealimdeki biriydi. Haydarpaşa Lisesindeki edebiyat öğretmenim İbrahim Bey, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yakınıydı, bize sık sık ondan şiirler okurdu.

– *Kuleli Askeri Lisesine dair anılarınız yok mu?*

– Kuleli Askeri Lisesi, Çengelköy ile Vaniköy'ün arasındaydı ve babam orada görevli olduğu için sık sık giderdim. Kuleli Askeri Lisesinde babamın arkadaşı, edebiyat öğretmeni, bilge bir yüzbaşı olan Şefik Can'la tanışmıştım. Babam, kardeşimle beni öğle yemeği için okula çağırdığında, Şefik Can'la görüşürdük. Şefik Can'ın gözlerinde bir ışık vardı, onun gözlerindeki ışığı severdim. Selimiye Askeri Ortaokuluna girerken Türkçe sınavımı Şefik Can yapmıştı. Şefik Can bana, "İnam ne demek, evladım?" diye sordu, babamdan duyduğumla "güvenilen, inanılan" falan demiştim. Arapça okunduğunda 'in'âm' nimet; Türkçe okunduğunda 'inam'ın inanılan anlamına geldiğini anlatmıştı. Daha sonraları bağlantımız koptu. Geniş bilgisiyle çok öğrenci yetiştirdi Şefik Can, emekli olduktan sonra Mevlana üzerine yayımlar yaptı.

Şefik Can Kuleli Askeri Lisesinde Edebiyat Öğretmenliği yaparken

– *Şefik Can, Kuleli Askeri Lisesinde öğretmeniniz oldu mu?*

– Orada çok kısa süre kaldığım için hatırlamıyorum.

– *Neden, Haydarpaşa Lisesi?*

– Ben gönlüme göre, özgür olacağım eğitim biçimi tasarlamıştım. Dolayısıyla Kuleli Askeri Lisesinde okuyamadım, Haydarpaşa Lisesine geçtim. Acıbademde oturuyorduk, evimize en yakın okul orasıydı. Kocaman, yüksek tavanlı bir okul olan Haydarpaşa Lisesi, şimdi Marmara Üniversitesi oldu. Orada kendimi daha özgür hissettiğimi çok iyi hatır-

lıyorum. Derslere girdim ki millet dökülüyor. Haydarpaşa Lisesindeki sınıfımda hemen en iyi öğrenci oldum, her yıl iftiharla geçtim. İngilizce dersinde öğretmen sorular soruyor, kimse bilmiyor hep ben parmak kaldırıyorum. İngilizce öğretmeni, "Efendim, siz sâmiînsiniz ama cevap verin bakalım, buyurun!" diyordu.

– *Sâmiîn ne güzel, dinleyici anlamında...*

– Evet, sâmiîn dinleyici, henüz kaydı yapılmamış anlamındadır. Daha Kuleli Askeri Lisesinden atılmadığım için Haydarpaşa lisesine kayıt olmamıştım, sâmiîn durumundayım. Matematik, edebiyat, fizik gibi derslerde de aynı şeyler oldu. Selimiye Askeri Ortaokulunda öyle bir eğitim almışım ki tüm sınıfları iftiharla geçtim. Sivil hayatı sevmiştim.

– *Öğretmenleriniz nasıldı?*

– Lisede fizik öğretmenim Mürüvvet Hanımdan etkilenmiştim. Kendisi, fen fakültesini bitiren ilk kadınlardandı. Cumhuriyetin öğretmeniydi. Düşünen bir kadındı, 'Deli Mürüvvet' derlerdi, Üsküdar'da otururdu, eşi hekimdi. Kısa boylu, tombul, romatizmalı bacaklarıyla zor yürürdü. Gözlüğünün üzerinden hafif alaycı bakardı; fizik problemlerine, insanlara ironik bir bakışı vardı. Ondan ironik tavrı, fiziksel bir olayı görüp matematiksel dille tasvir etmeyi öğrendim. Doğada birtakım olaylar oluyor, doğada olup biteni matematiksel bir dille ifade etmeye çalışıyorsunuz. Doğayı ifade ederken dile hâkim olacaksınız, yasaları göreceksiniz, matematiği bileceksiniz, belli bir akıl yürütme biçimini öğreneceksiniz.

– *Bilgece tavrından dolayı mı 'deli' diyorlardı?*

– Vallahi neden dolayı 'deli' lakabı konduğunu hatırlamıyorum. Gerçi tembel öğrencilerle çok kavga ederdi, belki, onun için bu lakap takılmış olabilir. Öğrenciler, genellikle çekinirdi ondan.

– *Mürüvvet Hanım'ın üzerinizdeki etkisi nasıl oldu?*

– Deli Mürüvvet harika bir hocaydı! Bir öğrencinin anlayıp anlamadığını hemen anlardı, öyle kritik sorular sorardı ki papağan olup olmadığını bilirdi. Sonuca çok dikkat etmez, öğrencinin probleme nasıl yaklaştığına bakar, not verirdi. Deli Mürüvvet'i sevmemin nedeni derste düşünmesidir. Ondan başka derste düşünen bir fizik hocası görmedim. Rahmetli babamda fizik öğretmenim olmuştu ama babam düşünmezdi. Akşamdan kâğıtlara hazırlar, ertesi günü onları anlatırdı. Babamın tavrı, "Bunlar düşünülecek değil, öğrenilecek şeylerdir, üzerinde düşünmeye gerek yoktur," tavrıydı. Oysa Deli Mürüvvet düşünürdü, "Şunu buradan kaldırsak, basıncı şuradan değil de buradan versek ne olur?" tipinde sorular sorardı. Bu alet nasıl çalışır, Pascal Kanunu nasıl bir kanunmuş gibi konuyu sanki ilk kez bizimle birlikte görüyormuş gibi oturur, düşünürdü. Ezbere, anlamadan iş yapanları sürekli azarlardı ve çok kızardı. Fizik derslerinde çok başarılıydım. Ondan öğrendiğim fizikle üniversite birinci sınıfta, bir sınavda pek çok öğrenciyi geçerek yüz üzerinden doksan yedi almıştım. İlginç bir insandı, şimdi şimdi daha iyi fark ediyorum ki ondan çok etkilenmişim.

– Mürüvvet Hanım'ın sizi çok etkilemiş olması, son yıllarda farkına vardığınız bir şey mi, yoksa baştan beri farkında mıydınız?

– Son yıllarda farkına vardığım bir şey gibi geliyor ama fizik öğretmenliği yaparken de anlamıştım. Mürüvvet Hocam gibi, bende derslerde düşünmeye çalışırım. Derse hazırlanmam; derslerimde önceden kâğıda yazıp gelen biri hiç olmadım. Okuduğumuz birçok kitabı, ben derste ilk defa okurum. Elbette, genel çerçeve olarak konuyu bilirim ama ilk defa Kant okuyormuş gibi okurum. Okuyormuş gibi yapmam, hakîkaten ilk defa okuyorumdur. İşte, bu havayı Mürüvvet Hanım'dan öğrendim.

– Onu mu taklit ediyorsunuz?

– Kimseyi taklit ettiğimi düşünmüyorum ama etkilendiklerim oldu. Mürüvvet Hoca'nın düşünmeye verdiği önemden ve ironik bakışından etkilendim. Kadın bir şey anlatırken hafif gülümseyerek anlatırdı. Anlatımında dalga geçer bir hâl olurdu, "Bu bilgileri galiba siz anlamayacaksınız! Hay Allah, ben anlıyor muyum, acaba?" Kadında çok bilgece bir hava vardı.

– Mürüvvet Hanımla daha sonraki yıllarda karşılaşma olanağınız oldu mu?

– Dershanede fizik öğretmenliğine başladığımda bir gün, Kadıköy iskelesinde Mürüvvet hanımla karşılaştım, "Hocam, beni tanıdınız mı?" dedim. Şöyle bir baktı, "112 Ahmet," dedi, inanılmazdı! Öyle çok hoşuma gitti ki "Hocam, bize öyle güzel şeyler öğrettiniz ki sizden aldığım ilhamla fizik öğretmeni oldum," dedim. Tabiî, mühendis ve felsefeci olduğumu söylemedim. Bu söylediklerim, öğretmenimin çok hoşuna gitti, "Sana da bu yakışırdı," dedi.

– Mürüvvet Hanım'dan başka etkilendiğiniz ders ya da öğretmeniniz olmadı mı?

– Aynı şeyi matematik için söyleyemem. Lisede matematik öğretmenimiz Nihal Hanım ve kardeşi Ayten Hanım vardı. Asabi, kaprisli, evde kalmış kadınlardı. Matematikten hiç zevk alamadım, ezberlemek zorunda kaldım. Kimse yol göstermemişti. Edebiyattan çok etkilenmiştim ama edebiyat hocalarından şahıs olarak etkilendiğimi sanmıyorum. Lise ikinci ve üçüncü sınıfta edebiyat hocamız, Rıza Bey vardı. Divan şiirini açıklarkenki tavrı hoşuma giderdi. Kısa bir süre Türkçe derslerimize gelen, soyadını hatırlayamadığım Galatasaray mezunu İbrahim Bey vardı. İbrahim Bey, öz Türkçe kelimeler kullanırdı. Türk Dilinin özelliklerini, inceliklerini gösterirdi. Dilbilim açısından etkilendiğimi hatırlıyorum. Müfredata körü körüne bağlı kalan biri değildi. Çok iyi ödevler verirdi; bir keresinde Varoluşculuğu araştırma ödevi vermişti. Orhan Hançerlioğlu'nun kitapları yeni çıkmıştı, ondan okuyup sınıfta anlatmıştım.

– Başka öğrenemediğiniz dersler var mıydı?

– Lisedeyken İngilizce öğrenemedik. Kitaplar güzeldi ama öğretme yöntemleri berbattı.

– *Lisedeyken felsefe öğretmeninizden hiç mi etkilenmediniz?*

– O zamanlar, fen kolunda felsefe dersi olmadığı için ben, felsefe dersi almadım. Psikoloji, sosyoloji dersleri vardı. Psikoloji ve sosyoloji dersine genç bir kadın gelirdi. Bu kadın, ezberci değildi ama ironi yoktu, çok ciddi biriydi. Edebiyat ve felsefeyle uğraştım ama ne edebiyat ne de felsefe alanında beni etkileyen hocalarım oldu varsa bile etkileri azdır. Asıl fen hocalarımdan pek çok şeyi öğrendim. Galiba, ben hayatım boyunca otodidakt bir insan oldum. Hep kendi kendimi eğitmek mecburiyetinde kaldım.

– *Sınıfta konuşkan bir öğrenci miydiniz?*

– Değildim. Sınıfta az konuşan, çekingen, sessiz bir öğrenciydim. Doğru olduğunu bildiğim sorunun cevabını bile söylemezdim.

– *Neden söylemezdiniz?*

– Herhâlde ya utancımdan ya da gereksiz görürdüm, "Buna cevap vermenin ne anlamı var!" filan gibi düşünürdüm. Tümüyle, öğretmenlerimin beğeneceği bir insan olmayı hedeflemedim. Öğretmenlerime hiçbir zaman yağ çekmedim, dalkavukluk yapmadım, öğretmenin kuzusu olmadım, "Ben, ben olayım öğretmenim beni takdir eder!" düşüncesi hâkimdi. Her nasılsa bir biçimde kendime güvenmemden kaynaklanırdı; bende bir iş varsa bir şekilde öğretmen beni anlar diye düşünürdüm. Yaptığım ödevlerle, yazılı ya da sözlü sınavlarla nasıl bir insan olduğumu göstermişimdir. Bu noktada çok yanılmadığımı gördüm. Hakkımda yanlış düşünen öğretmenlerim olmadı.

– *Lisede duygusal ilişkileriniz oldu mu?*

– Lise hayatım boyunca, beni duygusal açıdan sarsan ne bir ilişkim ne de bir sevgilim oldu. Geriye dönüp baktığımda bunun iyi bir şey olmadığını düşünüyorum. Belki, insanın duygularını zamanında yaşayamaması, onda tüm hayatını etkileyen bir doyumsuzluğun yaşanmasına neden olabiliyor.

– *Siz neden yaşayamadınız?*

– Burada, Süleyman Demirel gibi cevap verebilirim: "Kız vardı da biz mi yaşamadık!" Ona uygun çevrem yoktu; okulum, erkek lisesiydi, akraba çevrem hep erkekti. O zamanın kızları nazlıydı, "Lütfen, peşimden gelmeyiniz!" diyen kasıntı tipler. Belki, uzaktan uzağa kesişmeler olmuştur, orada da kalmıştır. Benim erkek arkadaşlarımla doğru düzgün bir diyalogum yoktu ki bir kıza kendimi ifade edeyim! Belki, uygun bir kız karşıma çıksaydı sırılsıklam âşık olabilirdim. Lisede aşkı yaşamadım ama aşkın kokusunu hep koklamışımdır. Bir şey var, bu havada! Bu bir kız olarak görünmeyebilir ama aşkın değişik görüntüleri var.

– *İlk cinsel deneyiminizi kaç yaşındayken yaşadınız?*

– Galiba, on dokuz yaşındaydım. Ankara'da üniversitede okurken genelevde yaşamıştım. Bütün yurt geneleve gidiyorduk. Hurra! Sürü sepet tüm erkekler geneleve giderdik. Tuhaf bir şeydi! Bir kadınla yatıyorsun, kadın sana, "Geçmiş olsun, şekerim," diyor. Ulan, iğneci gibi bir şey! Genelevin kapısında bekliyorsun, "Eyvah, bana iğne vuracaklar!"

Eşi Gülümser (sağ başta) ve Arkadaşları ile (1969)

– İlk deneyiminizde neler hissetmiştiniz?

– Anlayışlı bir kadıncağızdı, "İlk defa mı?" diye sorduğunu hatırlıyorum. Orada yaşadıklarımın çok etkisi altında kalmadım, beni asıl etkileyen Charles Baudelaire'di. O zamanlar yoğun şekilde, Baudelaire okuyordum. Baudelaire'in hayatı genelevlerde geçmiş, "Genelevden çıkmamam lazım ki hayatı yazayım!" gibi saplantılarım vardı. Galiba, bizim kuşağın erkeklerinin bir bölümünün empotans olmasının nedeni cinsellik korkusu; acaba, başarabilecek miyim korkusudur. Bizim 68 kuşağının çoğu, hayattan çok şey umdular; doğru düzgün yemek yiyemediler, içki içemediler, sevişemediler. 68 kuşağı, o anlamda genel olarak doyumsuz bir kuşaktır. Aynı zamanda saygın bir kuşaktır, çünkü hayatı kökten değiştirebilecekleri inancı vardı. Buna karşın, bir kızla nasıl sevişilebileceği konusunda fikirleri yoktur, çünkü kızlarda bilmiyordur. Herhâlde bir kız, bacağımı açacağım ve bir erkek, bana girecek gibi düşünüyordu. Çok kaba bir cinsellikti! İnsanların cinsellikle, tinsellik (mânevî hayat) harmanlaması yoktu. Tinselliği kaçmış bir cinsellik veya cinselliği olmayan bir tinsellik yaşanınca buna 68 hayatı deniyor. Ancak, devrimci arkadaşlarımızın bir kısmının ikisini birden yaşayabildiğini söyleyebilirim. Bunu yaşayabilenler vardı!

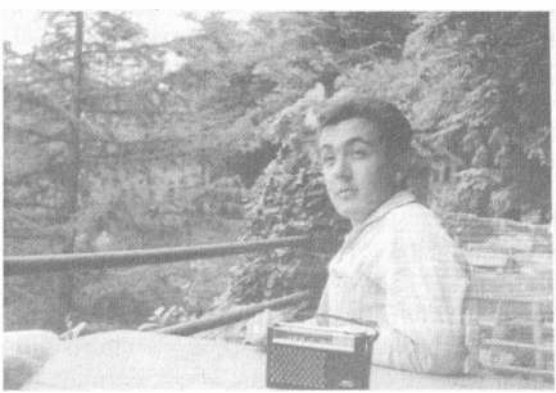
– Lise yıllarınızda günlük tutar mıydınız?

– Lise birinci sınıftan itibaren günlük tutmaya başladım, sonra bıraktım. Lise günlüklerim duruyor. Doktora öğrencisiyken tuttuğum günlükleri yok ettim. Çünkü insan geçmiş yıllarda çektiği acılardan sonraları utanç duyabiliyor veya bu acılar beni anlatan acılar değildir; hayatımın bir döneminde yaşanmıştır, şimdi unutulması gerekir diye düşünerek 'unutulma mahzenine' atıyor, kapısını kilitliyor. Tabiî, insan ruhunda hiçbir şey kaybolmuyor, izler hep vardır ama bilinçli olarak mahzene kapatılıyor. Ancak unutmaya çalıştığınız şey mahzenden çıkıp sizi olmadık zamanlarda zorlayabiliyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Denizanası, Yanılsamaların Anası

Geçmişim, Sandıklı-Konya-İstanbul arasındadır. Konya'da içimi titreten bozkırla birlikte bir mutluluk arayışım vardı. Sandıklı'nın haşhaş tarlalarının kokuları arasında gelişti, düşlerim. Çengelköy ise bir anlamda çengeldi!

Sarıyer'de on sekizinde

– İlk çocukluk yıllarınız nerelerde geçti?

– Belki, benim baştan beri şansım veya şansızlığım Anadolu'nun bir kasabasında doğmuş olmamdı. Kendine göre geleneği olan, dini bir dayanışma içinde yaşayan insanların arasında çocukluğum geçti. Babamın subay olması sebebiyle büyük şehirlerde yaşama olanağım oldu. Beş yaşıma kadar İstanbul'da yaşadık, iki yıl Konya'da kaldıktan sonra, tekrar babamın tayini sebebiyle İstanbul'a döndük.

– Geçmişiniz nerede?

– Sandıklı-Konya-İstanbul arasında geçmişimin olduğunu düşünüyorum. Doğduğum kent olmamasına karşın Konya'yı, Sandıklı'dan önce hatırlıyorum. Çocukluğum deyince hatırladığım yer, Konya. Konya'da içimi titreten bir bozkır vardı. Bozkırda ikindi, sabah çok geniş bir ufuk, iğde ağaçlarının kokusu ve Meram! 1950'lerin Meram ve Konya'sı ile şimdilerinki çok farklı. Her yerden iğde kokuları gelirdi. O zamanların Meram'ının hayatımda çok önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Babam bisikletinin önüne beni bindirir, Konya'yı gezdirirdi, Meram'a çok sık giderdik. Meram'ın etrafı bomboştu, çay bahçeleri vardı. Mis gibi kokan gazozlar içerdim. Gazozlar, beni büyülerdi!

– Gazozlar sizi nasıl büyülerdi?

– Gazozlar, beni iki şekilde büyülerdi. Gazoz içtiğimde ruhum değişirdi. Gazoz kapağını kaldırdığında 'güm' diye bir sesle patlardı. Belki öyle değildi, bana öyle gelirdi. O zaman derdim ki: "İnsanın içi de böyle, herhâlde! İnsanda gazoza benzer, kapağı açıldığında o da patlar." Bana öyle gelirdi ki gazoz şişesinin içinde tutsak kalmış bir cin var, kapak açıldığında o cin dışarı çıkar. Düşünme, duyma, Anadolulu olma, Orta Asya'dan gelme, İslâm öncesi ve sonrası tüm o seslerin, gazozun içinde sıkıştığını, kapağı açar açmaz patlayarak dışarı çıktığını düşünür, büyülenirdim. Ayaklarım hep gazoz kapaklarına basardı. Gazoz kapaklarıyla çok oynardım, yeni yeni oyunlar icat ederdim. Daha sonraki yıllarda, Sandıklı'da atom gazozu diye bir gazoz imalathanesi vardı. Atom ve gazoz ne müthiş bir ikili!

– Ne tür oyunlar?

– Sigara paketlerindeki yaldızları kopartır, gazoz kapaklarına geçirir, okul yapardım. Herkes bir gazoz kapağıyla temsil edilirdi. Her bir gazoz kapağının üzerine öğretmenimin, arkadaşlarımın adını ve rütbesini -yüzbaşı, binbaşı, albay gibi- yazardım.

. Gazoz kapaklarını avucumun içinde çalkalar, yere atardım. Kimin kapağı üste gelirse o kazanır, gazoz kapağı tersine dönen, yani mantarlı tarafı gelen kaybederdi. Gazoz kapaklarını derslerde yarıştırır, ona göre sınıfı geçti/geçmedi tarzında arkadaşlarıma notlar verirdim.

– Çok enteresan, öğretmenlerinize ve arkadaşlarınıza askeri rütbeler vermeniz! Babanızın subay olmasından kaynaklanıyor, olabilir mi?

– Olabilir! Hep subay olmayı düşünmüşüm ki rütbeler verirdim.

Komşu oğlu Yüksel ile Ahmet İnam (Konya-1955)

– *Sokakta oyun oynamaz mıydınız?*

– Oynama imkânım çok olurdu, sabahtan akşama kadar sokakta oynardım. Sokaktan eve gelmezdim, haşarı bir çocuktum. Oyun oynamayı, hayal kurmayı, gösteri yapmayı çok severdim. Konya'daki evimiz kerpiçten yapılıydı; evimizin geniş bir salonu ve bir balkonu vardı. O evin salonunda ve balkonunda mahallenin çocuklarına müsamereler düzenler, masallar anlatırdım. Kızlar, beni merakla izler, alkışlarlardı. Artistik veya kendini gösterme, dikkat çekme özelliğim o yaşlarda varmış demek ki! O zamanlar buzdolabı yoktu, tel dolabı vardı. Farelerin yememesi için yiyecekler tel dolapta saklanırdı. Soğuk su içebilmek için testilere su doldurulur, balkona konurdu Gazocağı vardı, memesi sık sık tıkanırdı. İspirto ocağımız vardı. Annem, ispirto ocağında babama kahve yapardı, babam sigarasıyla kahve içmeyi severdi.

– *Belleğinizde Konya'ya ilişkin başka anılar var mı?*

– Konya'da yaz akşamları çok uzundu. Güneş batıp evlerin ışıkları yanmaya başladığında, o saatlerde, tek başıma sokaklarda dolaşır, ışıkları yanan evleri hayranlıkla izlerdim. Lambaları yanan evlerde çok büyük mutlulukların yaşandığını, perdelerin arkasında büyük bir sevginin ve farklı bir dünyanın olduğunu düşlerdim: Bir evin camını tıklatacağım, biri pencereyi açacak böylece, cennetin penceresi açılmış olacak ve ben, o pencereden başka bir âleme gideceğim, öyle hissederdim.

– *Sizin evin ışıklarında mutluluk yok muydu?*

– Evimizde pek kavga dövüş hatırlamıyorum ama öyle bir mutluluk arayışım vardı. Başka evlerin yanan ışıklarında hep mutluluk olduğunu sanırdım.

– *Siyasi olaylardan hatırladıklarınız var mı?*

– Babam, evimizde pek siyaset konuşmazdı. Kore Savaşına girdiğimiz, Demokrat Partinin iktidarda olduğu dönemdi. Konya Şeker Fab-

rikasının açılışını hatırlıyorum. Başbakanı görmek için herkes oraya koşmuştu: Adnan Menderes'i siyah güneş gözlükleriyle orada görmüştüm. Mizah dergileri, günlük gazete alırdı babam. Mısır Kralı Faruk'un, Adnan Menderes'in, İsmet İnönü'nün oralarda karikatürleri olurdu. Siyasi gerginliği Sandıklı'da duydum. Murat dayım, CHP'li olduğu için siyasetle uğraşıyordu. 1960 yılından sonra dayılarım siyasetten özellikle, Demokrat Partinin aleyhine konuşurlardı. Demokrat Partinin çok büyük yanlışlar yaptığından, vatana-millete kötülük ettiğinden söz edilirdi. Demokrat Partiyle ne alıp veremedikleri vardı, pek anlayamazdım. Radyoda sürekli Vatan Cephesine girenlerin isimleri okunurdu.

– *1950'li yıllarda Konya'da dini atmosfer yoğun muydu?*

– Evet, Konya, İslâmî bir kentti. Konya'da farklı bir atmosfer vardı. Karısıyla birlikte bizim eve yakın oturan sakallı, dindar bir amca vardı. Babam, akşamları onlara misafirliğe gider, o amcadan nasihatler alırdı. Çok sevimli bir adamdı. Ben, çocuk olarak onlara gitmekten yaşama sevinci duyduğumu hatırlıyorum. Din, benim için o anlamda bir iklim, bir atmosferdi. Din güzel, estetik, çok sessiz ve derinden yaşanır, insana güven verirdi. Başımızın üzerinde sallanan bir kılıç, bir zorlama, bizim gibi olmayan insanlara düşmanlık değildi. Konya'da anladığım dini atmosfer böyle bir şeydi. Sandıklı'daki dini atmosferde bana güzel görünürdü. Sandıklı insanı kapalı bir toplumun insanıydı, dinle bütünleşmiş bir yaşam içindeydiler ama bu, beni hiç rahatsız etmezdi.

– *Babanızın ya da annenizin herhangi bir dini dayatmaları oldu mu?*

– Babam, hiçbir zaman bana namaz kılacaksın, şu duayı okuyacaksın gibi dini dayatmalarda bulunmadı. Zaten kendisi rahat bir adamdı, iyi bir dini eğitim almıştı ama dini ritüellere uymazdı. Cuma namazına arada bir giderdi, sanırım. Ama annem iyi Kuran okurdu; yıkanır, abdest alır, Kuran'ı huşû içinde okurdu. Çok eski bir Kuran'dı, o Kuran şimdi bizim evde olabilir. Annemin de herhangi bir dini dayatması olmadı; büyüdüğümde, dindar değilim dediğimde, annemin "Evladım kâfir olacaksın!" dediğini hatırlamıyorum. Annemin imam olan babası İbrahim dedemin bazı dayatmaları olurdu, belli disiplin içinde camiye gitmek, namaz kılmak gibi. Namaz kılmam, dua etmem için İbrahim dedem para verirdi. Ahmet dedem ise bir tarikat ehliydi ama bir Bektaşi gibi yaşardı dini. Dinle duygularım arasında bağı, o zamanlar oluşturamadım.

– *Çocukken Kuran-Kurslarına gider miydiniz?*

– Hayır, hiç gitmedim.

– *Oruç tuttunuz mu?*

– Hayır, hayatım boyunca hiç oruç tutmadım. Çocukken tutmaya çalışırdım, dayanamaz bozardım.

– *Babanızla camiye gider miydiniz?*

– Hayır, ne babamla ne dayılarımla camiye giderdim. Fakat Sandıklı'daki dini havadan etkilenip veya para vermiş olabilirler ya da teşvikle ilkokuldayken birkaç kez teravi namazı kılmaya çalışmışımdır.

Cami, bana hep saygın bir yer olarak gelmiştir. Ancak, din çok fazla ilgimi çekmezdi.

– *Çocukluğunuzun geçtiği ikinci kent İstanbul-Çengelköy, çocukluğunuzun Çengelköy'ünü anlatabilir misiniz?*

– On yaşlarındayken Konya'dan, İstanbul'a taşınmıştık. Evimiz, Çengelköy'deydi. Çengelköy'de atan bir yürek! Çengelköy, bir anlamda çengel, çünkü çengeli bir açıdan çevirdiğinizde soru işareti oluşuyor, başka bir açıdan çengeli çevirdiğinizde anıları yakalamak ya da geçmişi çengele asmak önemli olabiliyor. Yaşım ilerledikçe ve düşündükçe Çengelköy'ün bende çok derin izler bıraktığını görüyorum. Her İstanbul'a gidişimde, fırsat buldukça Çengelköy'ü tavaf ederim. Bu, bir anlamda, kendi dünyama yaptığım hac görevidir. Orada çözülmeyi bekleyen esrarlar vardır ya da daha esrarlı hâle getiren olaylar olabilir. Belki, esrarı ben, Çengelköy'de keşfettim. Evimizin karşısında cami ve sürekli önünden geçtiğim bir kilise vardı; kilisenin olduğu sokaktan yukarı, ahşap evlerin arasından eve doğru gelirdim. Esrar, bana ne kilise çanından ne camide okunan ezandan geldi. Esrar, bana denizden, denizdeki canlılardan geldi. Bir gün denizde bir hayvan gördüm, yanımda ben yaşlardaki çocuğa, "Denizde bir canlı görüyorum, sende görüyor musun?" diye sordum. Arkadaşım görmediğini söyleyince heyecanla, "Ben müthiş bir şey keşfettim; bu denizde, yalnız benim gördüğüm bir canlı var," dedim. Tabiî, o zamanlar başkalarına soramıyorum, "Ben görüyorum, sizde görüyor musunuz?" diye. Eğer kimse görmeyip bir ben görmüş olsaydım ki o zamanlar öyle sanıyordum, ilk kez benim keşfettiğimi düşündüğüm yosunların arasında sakin sakin duran hayvan, bir denizanasıydı. Denizin altında ve yosunların üzerinde gazoz kapakları, bira şişeleri, daha bir sürü ıvır zıvır dolu ama bunların üzerinde denizanası dolaşıyor. Ben, çocuk aklımla bu denizanasını, yalnız benim gördüğümü sanıyorum.

– *Neden öyle bir sanıya kapılmış olabilirsiniz?*

– Tabiî, o denizanası, yanılsamaların anası olabiliyor. Yanılsama bana ötekini hatırlattı, yanılsama varsa öteki vardır. İnsanın çevresindekiler yani ötekiler insanı yanıltabilir ve yanılsatabilir. Görmüyoruz diyebilirler, belki görmüyorlardır ya da gördüğünü sanan insanlar bir vehme kapılabilir. Yanımdaki çocuk, "Aa evet görüyorum, biz, buna denizanası deriz," deseydi, gördüğüm önemli bir şey olmayacaktı. Yalnız benim gördüğümü sandığım bir şeyi, görmek istiyormuşum.

– *Denizanası neyi sembolize ediyor olabilir?*

– Belki, ilk defa, yosunları kendimin gördüğünü sanıyordum. Belki, ilk defa, Çengelköy'deki denizi benim gördüğümü düşünüyordum. Belki, ilk defa, Çengelköy'deki gökyüzünü, bulutları, bahçeleri ben görüyordum. Belki, ilk defa, okunan ezanı ben işitiyordum. Belki, ilk defa, Çengelköy, benimle Çengelköy oldu. Eminim ki benimle ilk kez Çengelköy olan Çengelköy, sınıfımda âşık olduğum kızında ilk defa

gördüğü Çengelköy'dü. Çengelköy'ü ilk kez benim keşfettiğim anda, Çengelköylü bütün insanlar keşfedebilirdi, belki, bazıları keşfetmek üzereydi. Orada garip insanlar vardı. İstanbul denen bir yerde çalışır; kravatlı, ceketli insanlar -elbette, erkek insanlar- sabah vapuruna şatafatla biner, çımacı onlara selam verir, vapurda çaylarını, kahvelerini içer, muhabbet ederlerdi.

Arkadaşı Taner Duru (solda) Kardeşi Uğur İnam (oturan) Küçüksu Plajında (1961)

– Çengelköy'den ayrılalı ne kadar oldu?

– Çengelköy'den kopalı neredeyse elli yıl oluyor. Çengelköy'de filozoflar, rahipler, imamlar dolaşmışlardı. Çengelköy'de meczuplar, yüreği yaralılar, geçimini balık tutarak sağlayanlar vardı yani Çengelköy'de hayatın çengeline alınmış, çengeliyle hayatın anlamı üzerine çıkmaya çalışan insanlar vardı. Çengelköy bahçeleriyle, bostanlarıyla, açık hava sinemasıyla, Kerime Hatun Camiiyle, yağmur yağdığında damı akan evimizle gözümün önündedir. Benim sonraki hayatımı etkileyen bir harman var, orada. Orada Osmanlı vardı. Evimizin biraz ilerisinde çok esmer bir kadın otururdu, evinin bahçesinde meyve ağaçları vardı, biz, o bahçeden ayva falan çalardık. O kadına 'Arap' diye takılırdık. Şimdi adını hatırlamıyorum, o Arap teyze bana, Osmanlı'yı hatırlatırdı. Herhâlde sarayın yardımcılarından biriydi, sonradan Çengelköy'e yerleşmişti. Sultan Vahdettin'in Saray'ı oradaydı. Çengelköy'ün ahşap evlerinin içi, Osmanlı kokardı. Yine, orada Rumların oturduğu mahalleler vardı. Rumların konuşmalarını, kilisedeki ayinlerini hatırlıyorum. Çengelköy'ün tepelerine çıkıp Boğaz'a baktığımda, sanki çok eski, binlerce yıl öncesini görüyor gibiydim. Bir Çengelköy kokusu vardır: İncir ağaçlarından yayılan kokuyla yosun ve balık kokusu karışımı, Çengelköy'ün kokusudur. Bir hamallar iskelesi vardı, şimdi çay bahçeleri doldu. Orada bir cami var, Uludağ Üniversitesinde felsefe profesörü olan

bir hoca, o camide imamlık yaptığını anlatmıştı. İlgimi çeken bir şeyde Çengelköy'deki iki gazinoydu; o gazinolardan yosun kokusuyla birlikte rakı kokusu gelirdi. Gazinoların olduğu meydanda bir tütüncü vardı, her zaman açık olan radyosunda Türk Sanat Müziği çalardı. O zamanlar bana çok sıkıcı gelirdi. Orada duyduğum şarkılar kulağımda kalmış.

– *Bugünde Çengelköy'e gidişlerinizde çocukluğunuzun havasını bulabiliyor musunuz?*

– Her gidişimde, bir ölçüde, Çengelköy'ün bozulmamış havasını soluyabiliyorum. Çengelköy'de hâlen Eskil Yunan'ın, Roma'nın, Bizans'ın hatta Çengelköy'ün onlardan önceki sakinlerini duyabiliyorum. Binlerce yıllık insanlı ve insansız tarihini, her aldığım nefeste içime çektiğimi hissedebiliyorum. İmkânım olsa beni Çengelköy'de bir mezara gömün diyebilirdim. Tabiî, tereddütüm var; Sandıklı'da dedem Ahmet İnam'ın üzerine mi gömülsem, Çengelköy'de bir yere mi yoksa nereye gömerlerse gömsünler mi desem, bilmiyorum! Öldükten sonra gömüldüğümüz yer değil de yaşarken gömüldüğümüz yerler var. Yaşarken gömüldüğüm yerlerden biri, Çengelköy, diğeri Vaniköy'dür. Vaniköy'ü çok severim; tenhadır, ıssızdır, kiliseye yakın bir camisi vardır. Gençliğimden beri, vapura binip oraların iyot kokan havasını soluyarak dolaşmayı severim.

– *O yıllara ilişkin bir anınız var mı?*

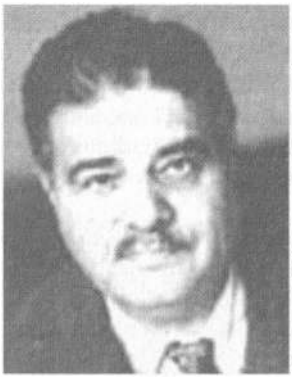
– Ben hatırlamıyorum ama annem anlatmıştı. Vapurda bir gün Asaf Halet Çelebi'ye rastlamışız; annem, babam, kardeşim ve benim birlikteliğimiz üzerine bir yorum yapmış. Çok sonraları on dokuz yaşımdayken Asaf Halet Çelebiyi tekrar keşfettim. 1960'lı yıllarda antolojilere girmişti ama unutulmak üzereydi, kimse okumuyordu. Beyazıt Kütüphanesine gidip Çelebi'nin kitaplarını okuduğumu hatırlıyorum.

– *Asaf Halet Çelebi'yle tanışma olanağınız oldu mu?*

– Maalesef, 1958 yılında öldü! Onunla tanışma olanağım olmadığı gibi, yaşım itibariyle onu takdir edecek güçte de değildim.

– *Asaf Halet Çelebi'ye olan ilginiz nereden kaynaklanıyordu?*

– Bunu bulabilmem çok zor. Çelebi, Beylerbeyi'nde oturduğu için Çengelköy'deki esrar, beni Beylerbeyindeki esrara çekmiş olabilir. Belki, onun yalısının önünden geçmişimdir belki, yalısının altındaki mahzende -eğretileme olarak söylüyorum- ilmi simyayla uğraştığı için o gizli ve esrarlı hava, Beylerbeyi'nden esen rüzgârla Çengelköy'e gelmiş, oradan bana ulaşmış olabilir. Onu okurken garip bir ruh etkileşimi yaşadığımı hatırlıyorum. On dokuz yaşında onu keşfettim. Onun bütün şiirlerini topladığı *Om Mani Padme Hum* kitabını veya *Cüneyd* adlı şiirini okurken çok etkilenmiştim. Tasavvufi şiirler yazıyor ama üslubu farklı; aruz vezniyle yazmıyor, Mevlana ya da Yunus Emre havasında değil. O zamanlar biraz tanıdığım Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun üslûbuna benziyor hafif ama daha Türkçe yazıyor. Ölçülü, uyaklı bir şiir tarzı yok. Beni büyülediği için birkaç yıl Çelebi üzerine, eskilerin deyimiyle çok tedebbu etmişliğim vardır. Çok kafa yordum, o zamanki bilgilerim dâhilinde anlamaya çalıştım.

Asaf Halet Çelebi, Şair 1907-1958

– Asaf Halet Çelebi'yle ilgili sonraki yıllarda bir yazı yazdınız mı?

– Nazım Hikmet ile Asaf Halet Çelebi'yi karşılaştırdım. Sonradan yaptığım o çalışmaları, *İki Şiir-İki Dünya* adıyla yayımladım.

Acıbademdeki evlerinin balkonunda Ahmet İnam, amcasının oğlu Erberk İnam, kardeşi Uğur (1964)

– Çocukluğunuzun Sandıklısında aklınızda kalan neler?

– Annem, aylarca hastanede yattığı için yarı yıl ve yaz tatillerini, Sandıklı'da geçirirdik. Sandıklı serüvenim, 1957 yılında, bu zorunlu göçle başladı. Zor günlerdi: Duygulu, içi enerjiyle dolu, yalnız bir çocuktum. Sandıklı yalnızlığım, anasızlığım, çaresizliğimdi. Geceleri yatağımda uzun uzun ağladığımı anımsıyorum. Öte yandan, Sandıklı benim için müthiş bir zenginlikti. Bir yanda, Çengelköy, boğaz, gazinolar, farklı Türkçe konuşan insanlar, futbol oynadığım arkadaşlarım diğer yanda Sandıklı. Giyim kuşamım, konuşmam farklı olduğu için Sandıklı'daki arkadaşlarım bana 'yaban' derlerdi. Oysa kendimi hiç yaban hissetmezdim. Dayımın oğlu Mete vardı; sonradan, mühendis akademisyen oldu, şimdilerde Amerika'da. Mete ve ben farklıydık. Sınıftakiler-

den daha farklı bir dünyamız vardı. İkimizde çok haylazdık, yaramazlık ettiğimizden, Sandıklılar "gıynaşıklık" der, okulun girişindeki saatin altında ayakta durma cezası alırdık. Saatin altında dikilmiş bu haylaz çocukların önünden bütün bir okul öğrencileri alay ederek geçerlerdi.

Dayısının oğlu Mete ve Ahmet İnam

– *Sandıklı'daki arkadaşlarınız sizi dışlıyorlar mıydı?*

– Hayır! Ben, Sandıklı'yı çoğunluğun yaşadığı atmosferin dışında yaşadım. Masal anlatma merakım, Sandıklı'da da devam etti. Uydurduğum masalları mahallenin çocuklarına anlatırdım. Teatral taraflarım vardı; öyküler uydurur, anlatır ve oynardım. Defterden kopardığım sayfalara öyküler yazardım. Bir defteri kitap yapıp adını, 'Totiler Şehri' koymuştum. Bu deftere, çöpten insan resimleri yapardım, öyküler yazardım. Çocuklar arasında 'Toti' diye bir şey uydurulmuştu, hayali sevgili anlamında. Falan kız için, "O, senin Totin mi?" derlerdi.

– *Sizin Toti'niz var mıydı?*

– Herhâlde vardı ama Toti yoğun bir hayatım olmadı. Totili bir yaşam değildi benimki daha çok düşlerle dolu bir hayat sürdüğümü hatırlıyorum. Sevgili anlamında kanlı canlı, doyurucu, yoğun bir sevgi yaşamadım, üniversiteye kadar sevgilim olmadı. Totiler, kenar süsü gibi bir şeydi. Uzaktan gördüğün, konuşmadığın, muhtemelen dışarıdan gelen, yabancı bir kızdı; babası kaymakam, hâkim, asker vb olabilir. Tipik Sandıklılıya benzemediği için tüm sınıf ona âşıktır.

– *Düşleriniz çocukluk yıllarında nelerle yoğruldu?*

– Sandıklı'da afyon yetiştirilirdi. Haşhaş tarlaları vardı. Haşhaş muhteşem bir bitkidir.. İçinde haşhaş tohumlarının olduğu bir kâse vardı, evlerde. Beyaz çiçekler açardı. Bahar aylarında büyüleyici, bayıltıcı, çok güzel kokusu vardır. Galiba, benim düşlerim büyük ölçüde haşhaşlanmış. Haşhaş tarlalarının kokuları arasında gelişmiş, düşlerim. Yalnızlığıma, duyduğum acılara haşhaşlar karışmıştır. Orada yaşadığım sevinçler, beklentiler, özlemler, hasretler, üzüntüler haşhaşlıdır.

Dayısının oğulları Kemal, Mehmet, Osman Öner, Ahmet İnam ve kardeşi Uğur İnam

– *Sandıklı'da geçmişinizi bulabiliyor musunuz?*

– Geçmişi bulamıyorum ama izlerini bulabiliyorum. Sandıklı'da insanların birbirlerine taktıkları lakapların ardında yatan derin psikolojik gözlemler, bana çok şey öğretti. Sandıklı'yı hep kendime özgü yanıyla, bir mahrem dünyayı yaşar gibi yaşadım. Herkesin gittiği yerler, sevdiği şeyler ilgimi çekmedi. Kısaca ben, Sandıklı'yı bir duygu olarak yaşadım, bir toplum olarak değil.

– *Sandıklı, size âidiyet duygusu veriyor mu?*

– Yaşlandıkça Sandıklı'yı daha iyi anlamaya başladım. İyi ki Sandıklılıyım diye, şükrediyorum! Sandıklı'ya çok yakıştığımı düşünüyorum. Sandıklılı olmak, "beni ben kılan" bir özellik. Yıllarca Sandıklı dışında yaşadım, kökümse orada, Sandıklı topraklarında. Sandıklı'da çok acı anılarım var ama Eskil Yunanlıların *nostos*, Almanların *heimkehrr,* İngilizlerin *home coming* dedikleri *yuvaya dönüş* yani yuvama döndüm. Odiseus, İthaca'ya dönmüştür!

– *Nereye döndünüz?*

– Hüzayi'ye döndüm. Sandıklı'nın topraklarından sıcak sular fışkırıyor. Jeotermal enerji var ve Sandıklı, jeotermal enerjiyle ısınıyor. Ben, o topraklardan gelen biriyim. Jeotermal enerjinin bir kısmı, Almanların *geistige energie* dedikleri mânevî enerji, bana geçmiş midir diye düşünüyorum. İnşallah, öyledir! Sandıklı toprağında jeotermal olan enerji, benim gibi naçiz bir insanda mânevî enerji olarak yaşamaktadır. Sandıklı coğrafi olarak çok sarsıcı bir yer. Yunus Emre'nin Sandıklı'da türbesi olduğu söyleniyor; olabilir, çünkü o coğrafyadan Yunus çıkabilir.

– *Nasıl bir coğrafyası var ki?*

– Etrafı dağlarla çevrili, koskoca bir ova. Ovanın bir köşesinden sıcak su çıkıyor. O suya, antik kentlerde Tanrı'dan gelen su, sonraları Farsçanın etkisiyle Huda'dan gelen anlamında Huda'yi demişler ama

biz, onu "z" harfiyle telaffuz ederek Hüzayi derdik. Sandıklı'nın doğasında inanılmaz gizliliklerin saklı olduğuna hep inanmışımdır. Toprağından, derelerinden bu dünyaya ait olmayan varlıkların çıkıp kulağıma kâinatın sırlarını fısıldayacaklarına inanırdım. Doğrusu, çocukça ama hâlâ inanırım. Sandıklı bana sırlarla dolu bir kent gibi gelir. Epey mutasavvıfta çıkarmış.

– *Cumhurbaşkanı da çıkardı, Ahmet Necdet Sezer...*

– Ama o Afyonlu, Sandıklılı değil ki!

– *Afyon ile Sandıklıyı ayırıyorsunuz...*

– Doğru ya da yanlış ama ayırıyorum. Ayrıca, Ahmet Necdet Bey'in biraz katı olduğunu, ufkunun yeterince geniş olmadığını düşünüyorum.

– *Sandıklı insanının ufku geniş midir?*

– Geniş değil ama genişleyebilir, oranın insanının müsait bir tarafı var. Sandıklı halkı, hayata bakışlarındaki içtenlikleri, aralarındaki çekişmeleriyle hep ilgimi çekmiştir. Dindar, milliyetçi, geleneklerine bağlı ama bir şekilde içindeki farklılıkları barındıran çekişmesi çok, dedikodusu bol bir şehirdir. Sandıklı'da konuşulan dili sevmişimdir, bu dilin sesi, kimi zaman yazılarıma geçmiştir.

– *Sandıklı'ya gidişlerinizde başka ne izler buluyorsunuz?*

– Güneşi buldum. Türkiye'nin en güneşli yeri olduğunu söylerler. Her zaman güneşli, bulutlu olduğu günler sayılı.

– *Güneş, her yerde var. Sandıklı'ya özel güneş doğmuyor ki...*

– Güneşin çok yoğun olduğunu söylediler. Kırsal kesim insanı, kentlerinin hava ve suyuyla övünmeyi severler.

– *Sandıklılar, başka neleriyle övünüyorlar?*

– Geçmişiyle övünebilir. Çok eskiden beri yani Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri hep ilçeymiş. Kaplıcalarıyla, sucuğuyla, kaymağıyla, etiyle, leblebisiyle övünebilirler.

– *Sandıklı'nın leblebisi meşhur mu?*

– Evet, leblebiyi bulanın Sandıklılı olduğunu söylerler. Şöyle anlatırlar; adamın nohutu kavururken teri düşüyor, nohut suyu yiyince leblebiye dönüşüyor.

– *Leblebiyi kim bulmuş?*

– Vallahi adını unuttum ama "leblebiyi bulan adam" diye türbesini gösterdiler.

– *Çocukluğunuzun geçtiği üç kenti konuştuk. Biraz da yaşantılar üzerinde duralım. Çocukluğunuzda çok utandığınız, hâlen de aklınıza geldikçe utanç duyduğunuz bir yaşantınızı anlatabilir misiniz?*

– Elbette vardır ama onu anlatabilecek kadar utanmaz olduğumu sanmıyorum!

– *Hocam hadi ama...*

– Mesela, bundan elli sekiz ya da elli dokuz yıl önce, Konya'da yaşarken Alâeddin tepesinin önündeki meydanda bulunan caddeyi hatta

sinemayı hatırlıyorum. Annem kuaföre gitmişti, kuaförün yanındaki manavda çok nefis kayısılar vardı. Kimsenin görmediğini sanarak birer ikişer kayısılardan alıp yiyordum. Meğer adam görmüş, anneme söylemiş, çok çok utandığımı hatırlıyorum. Hayatımın o döneminde kleptomanik durumlar olmuştur. Babamın cebinden para çalardım ama bunlardan çok utanmazdım. Mesela, babam bir paket balon alır, bize birer tane verir, gerisini saklardı. Balonun saklandığı yeri bulup balonları alırdım. Burada çok üzülmediğimi, intikam aldığımı hatırlıyorum. Bu, siz balonları saklarsanız bende alırım anlamında bir intikamdı.

– *Başka hatırladığınız bir olay var mı?*

– Utanç duyduğum şeyler olabilir ama şu ortamda, akıllı adam pozisyonunda bunu anlatabilmem zor. Özel psikolojik bir ortamda onları hatırlayıp üzülebilir, utanç duyabilirim veyahut dalga geçebilirim. Onu bilemiyorum. İlk gençlik yıllarımda başkalarının düşüncelerini yürütüp kendimin diye yutturduğumu sanmış olabilirim. Kes-yapıştır yazısı yazdım mı? Bir iki tane olabilir ama dipnot kesin koymuşumdur. Bu yazıların, benim karakterimi yansıtan yazılar olduğunu sanmıyorum. Kendimin düşüncesi diye başkalarına anlattım mı? Olabilir! Bazen arkadaşlarımda görüyorum, bir düşünceyi o kadar benimsiyorsunuz ki kendinizin bulduğunu sanabiliyorsunuz.

– *Çocukluğunuzda kulağınıza küpe olacak bir yaşantınızı anlatabilir misiniz?*

– Çocuklukta insan öyle şeyler yaşamış olabilir ki sonraki yaşamına etki etmiş olsun veya ediyor olsun. Belki, biz buna İngilizce söylersek *root experience*, Türkçe söyleyişiyle *kök yaşantı* diyebiliriz. Böyle insanın kök yaşantıları var mı? Büyük olasılıkla var. Şu anda kendi kök yaşantımı net çıkaramıyorum: "Babam bana şöyle demişti, onu dinlemedim, bu yüzden başıma bela geldi. Ondan sonra anladım ki babamın dediğini yapmalıymışım," gibi, yaşadıklarımdan bir ilke çıkardım mı? Sanmıyorum. Çok büyük bir ilke hatırlamıyorum! Küçük küçük biriken şeyler, sonuçta insanın yapıp ettiklerinde ve kararlarında etkili oluyor.

Alanya'da (1967)

– Çocuklukta geçirilen yaşantıları, kök yaşantı şeklinde tanımladığınıza göre kök yaşantılara ve çıkarılan ilkelere ilişkin kendi yaşamınızdan mutlaka örnekleriniz vardır...

– Kök yaşantımla ilgili iki şeyi hatırlıyorum. Bir yerlerde yazmış olabilirim. Burada anlatacağım, her iki kök yaşantımda, on yedi yaşlarımdayken oldu. İlki, Alanya'ya tatile gitmiştik. Orada, eski bir Anadolu evinde pansiyoner olarak kalıyorduk. Gece eve sarhoş geldim, tuvalete koştum, orada birisi vardı. Koşarak balkona gittim ve balkondan aşağı işedim. Aşağıda oturanlar varmış, küfür ettiler. O zaman anladım ki insanların üzerine işememek gerekir. İnsanların üzerine yazdıklarınla, düşündüklerinle, ilişkilerinle işememelisin. Bu, belki kök yaşantı olabilir. Diğeri anlatması daha zor bir şey yaşadım. Arkadaşlarla pikniğe gitmiştik, midem çok kötü bozulmuştu, bir yere kakamı yapmıştım. Yaptığım kakayı birisi görecek diye bir endişem olmuş, çok sevdiğim bir arkadaşımın etrafta dolaşırken kakamı gördüğünü düşünmüştüm. Çok utandığımı hatırlıyorum. Orada da şöyle bir kök yaşantı, bende kalmış olabilir: Kakanı gizle! Kakanı gizle, bir halt yediğinde sakla anlamında değildi, -herkes kaka yapmak zorundadır- seni insan kılan bu doğal pisliklerini herkesin önünde yapma, anlamındaydı. Belki, bendeki edep duygusunun kaynağı bu olabilir. Ancak, edep kavramını ben, ellili yaşlarımda keşfettim. Çünkü birisi bana edep dediğinde, o basmakalıp edep tanımına tepki duyar, saçma sapan bir kelime gibi gelirdi; işin mânâsını bilmeden edepli/edepsiz diye konuşulması beni rahatsız ederdi.

– Kök yaşantı dediğiniz yaşantıya baktığımızda biri çiş, diğeri kaka. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

– Freudyen açıdan bakılabilir. Pislik yapan yanınla insanları rahatsız etmemelisin. Bu bir kök yaşantıydı, ilke hâline geldi, bunu yerine getirdim mi? Çok emin değilim. Belki, bugün yazıp çizdiklerimle birilerinin üzerine işiyor olabilirim. 'Yaralı parmağa işe!' de denir. Bu söz, birilerine yardım et, yararın dokunsun anlamında kullanılıyor ama bu anlamda işemeyi kastetmiyorum. Burada mânevî yani tinsel olan işemeden söz ediyorum. Söylediğim nóêtik, nóêziyatrik işemeler. Hayatın üzerine işemek diye bir şey var. Birçok insan yaşadıklarının üzerine işeyip ölüyor. Tabiî, burada bir ayrım yapmak zorundayız; bir işeme var, bir de kaçırma. İlkinde bile bile yapıyorsun, ikincisinde ise tutamıyorsun ki buda acizliği ya da biyolojik bir patolojiyi gösterir. Eskil Yunan'da Kiniklerin bir kısmı, Atina'da agoranın ortasında işiyor ya da kakasını yapıyordu. Bunu yaparakarak bir mesaj veriyorlardı.

– Sözgelimi, Sinoplu Diogenes...

– Diogenes gibi, kinikler felsefeyi yaşam biçimine dönüştürmüşler, iç dünyalarını çok güçlendirerek mesajlarında, "Sen nasıl olursan ol, ben böyleyim!" diyerek dünyaya posta atmışlardır. Ancak, benim yaşadığım iki olayda çok utanılacak şeylerdi. İnsanları iğrendirerek, tiksindirerek böyle mesaj verilmez!

– Çocukluğunuzdan gelen başka kök yaşantı kavramlarınız var mı?

– Geriye döndüğümde yalnızlık, hüzün, acı kavramları vardır. ODTÜ'de öğrenciyken yurtta çektirdiğim bir fotoğraf var. O fotoğrafta pantolonumun üzerinde kocaman "acı" kelimesi yazıyor.

ODTÜ 3. Yurtta (1970) Pantolununda 'acı' yazan fotoğraf.

– Siz mi yazmıştınız?

– Evet, ben yazdım! Acı ile muhabbetim, aşinalığım, dostluğum çok uzun yıllar devam etti. Uzun yıllar, ızdırâbın içinde bir insan olarak kaldım. Çok yakınlarım bilirdi ama pek çok insan beni mesut, bahtiyar sanırdı. Hani Jacques Seguela'nın kitap başlığındaki gibi, "Anneme reklâmcı olduğumu söylemeyin... / o beni bir genelevde piyanist sanıyor!" Yani insanların sandığı gibi değildim, kırk beş yaşıma kadar acı devam etti.

– Bu acı dışarıdan gelen bir acı değildi ama...

– Çekirdekle olan etkileşimden kaynaklanan bir acıydı. Freudyen perspektiften belki, *anxiété séparation,* çocuklukta anneve babadan ayrılma endişesidir. Çocukken annemden kopmuşluğum, buna sebep olmuş olabilir. Neler geçti başımdan onu çok iyi bilemiyorum! Küçük yaşlardan itibaren farklı olduğumu hep hissettim. Hissettiğim farklılıktan hep acı çektim. Senin gördüğünü kimse görmüyor, duyduğunu duymuyor, insanlarla paylaşamıyorsun, paylaşamamanın verdiği büyük bir acı ve yalnızlık oluyor. Tuhaf bir varlık olarak etrafta dolaşıyorsun. Mühendislik okurken tüm sınıf mühendis olduğu için kimseyle bir şey paylaşamadım. Kime ne derdimi anlatayım!

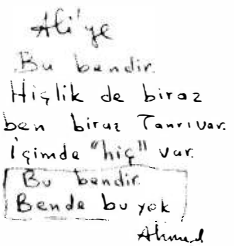
– Pantolonunuza kocaman "acı" yazdıran paylaşamamak mıydı?

– Tabiî, paylaşamamanın etkisi vardı. Çünkü çekirdeğinize doğru yaptığınız yolculuk, hani Fransız yazar Jules Verne'in *Dünyanın Merkezine Yolculuk* çocuk kitabındaki gibi bir merkeze doğru seyahat ya-

pıyorsunuz. Bir yandan, herkes dünyanın dışına doğru giderken siz, merkeze doğru yürüyüş yapıyorsunuz. Diğer yandan, çevrenize karşı duyduğunuz sorumluluktan dolayı onların yüklediği ödevleri yerine getirmek zorundasınız; iyi bir öğrenci, iyi bir evlat, iyi bir arkadaş olmak durumundasınız. Tabiî, bunların hepsini birden gerçekleştiremiyorsunuz ve pantolonunuza yazılan acı derinize, kalbinize, ruhunuzun derinliğine yazılmış oluyor.

Ankara Gençlik Parkı (1967)

Fotoğrafın arkasına yazılan yazı.

– *Sizi psikiyatr olmaya yönlendiren bu acı mıydı?*

– Olabilir. Liseyi bitirirken hayalim, tıp okuyup psikiyatr olmak ve edebiyatla ilgilenmekti. Psikiyatr olmak istiyordum ama ne pahasına olursa olsun İngilizce öğrenmek istedim. Hakîkaten yüksek bir puanla tıp fakültesini kazandım ama İngilizce öğrenme sevdam yüzünden psikiyatr olma hayaline veda ettim. O zamanlar yabancı dil bilen, yabancı dilde kitap okuyanlara özenirdim, özellikle, İngilizce bilenlere hayranlık duyardım. Önce, Robert Kolejine gitmeyi denedim babam, "Orası çok pahalı ödeyemem ama Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi açılmış, İngilizce eğitim yapılıyormuş," dedi. Bunun üzerine, Orta Doğu Teknik Üniversitesini kazandım ve elektrik-elektronik mühendisliği okudum. Mühendislik gibi bir şey kafamda hiç yoktu. İngilizce aşkına, tıp yerine mühendislik okumak mecburiyetinde kaldım.

– *Tıp Fakültesinde okumamanızın tek sebebi, İngilizce mi?*

– İngilizce bilmemek benim için züldü. Daha önce söylediğim gibi, ODTÜ'de okumamın gerekçesi İngilizce öğrenebilmekti. Hâlen dillere ve müziğe çok ilgim vardır ama çok yetenekli olmadığımı düşünürüm. Her neyse, o zamanlar kesinlikle bu dil problemini çözmem gerekir gibi bir takıntı oluştu, bende. Çünkü ufkumun genişlemesi, Türkçe'yle olanaklı değildi. Üzerime geçirilen kültür ve düşünce çerçevesinden yabancı dilin beni kurtaracağını, başka bir seçeneğimin olmadığını düşünürdüm. Pek çoğu iyi olmayan Türkçe çeviri kitaplarla hep bir

çember içerisinde dönüp duruyordum. Oysa başka bir dille özellikle, İngilizceyle başka âlemlere açılabileceğim düşüncesi vardı.

ODTÜ Hazırlık Okulu'nda (en arkada en sağda) Sevgili Öğretmenleri Pervin Adataş ile

– *İngilizceye bu merak nereden kaynaklanıyordu?*

– İngilizceye olan merakım, ortaokul ve lisede aldığımız İngilizce derslerdi. Lisedeyken İstanbul'da Amerikan Konsolosluğunun Tepebaşında olan kütüphanesinden ve İngiliz Konsolosluğunun kütüphanesinden kitaplar alırdım. Kitapları anlamakta güçlük çekerdim. İngilizce edebiyat ve felsefe kitaplarını sözlüklerle okumaya çalışırdım ama anlayamazdım. Aynı lisede okumamıza rağmen bunu başaran arkadaşlarım vardı, şakır şakır İngilizce okurlardı. Bu, beni kendim hakkında 'geri zekâlı' olduğum kanısına vardırmadı değil! Dünyada ne olup bitiyorsa İngilizce üzerinden aktarıldığını ve bilgilendirildiğimizi, o zamanlardan anlamıştım. Dolayısıyla, o zamanın koşullarında İngilizce okuyabileceğim yerlerden en uygunu, ODTÜ'ydü. İstanbul'da Robert Kolej çok pahalıydı, gidebilme imkânım yoktu. Mühendislik okuyarak İngilizce öğrenecektim, bedeli o oldu. İngilizce öğrenme özlemim, o kadar büyüktü ki mühendislik okumaya katlanabilirim diye düşündüm.

– *Sizi mühendisliğe yönlendiren birileri olmadı mı?*

– Akrabalarım arasında mühendis çoktu. Aile çevresinden çok fazla etkilenmedim. Başına buyruk bir adamdım diye hatırlıyorum.

– *Babanızın, mühendislik okumanıza nasıl bir etkisi oldu?*

– Babam, tıp okumamı teşvik ediyordu ama İngilizce imkânı yok diye mühendislik okumak istedim ve ODTÜ'ye gitmeye karar verdim. Babam, "Sen duygulu bir adamsın, şiir yazıyorsun, mimarlık oku!" dedi. Mimarlık sınavına girdim ve kazandım. ODTÜ hazırlıkta mimarlık öğrencisiydim. Elim, kalem tutmadığı için mimarlığın atölyelerinde çizimleri görünce tırstım. Ben, soyut düşünen bir adamım çizimle uğraşamam diye düşündüm. O sıralarda bölüm değiştirme hakkı verilmişti;

şehirden uzakta, kırlarda dolaşırım diye maden mühendisliği bölümünü tercih ettim. Puanım tuttuğu için bölüme kabul edildim. Sonra, üniversite birinci sınıftayken yine bölüm değiştirdim. Üniversite birinci sınıfta, bütün mühendisler ortak ders alıyordu, yeniden tercih imkânı sunuldu. Matematiği, fiziği çok sevmeye başlamıştım; en teorik bölüm, bilim yapma olanağı var, diye elektrik-elektronik bölümünü seçtim. Üçüncü tercihimde okudum.

– Ne kadar enteresan, psikiyatr olmak için yola çıkıyorsunuz elektrik-elektronik mühendisi oluyorsunuz!

– Bunların öncesi var: Subay olmak için askeri okula, oradan çıkıp sivil okula gidiyorum. Tıp Fakültesini kazanıyorum oradan ODTÜ'de mimarlık, maden mühendisliği ve son olarak elektrik-elektronik mühendisliğini okuyorum. O dönemde hayatımda sıçramalar oldu.

– Sizinle şimdiye dek yaptığımız söyleşilerden çıkardığım bir sonuç var: Babanızın seçimlerinize müdahâlesi olmadığı gibi, seçimlerinize saygı duymuş, değil mi?

– Babamın seçimlerime yönlendirici müdahâlesi pek olmadı. Subay olmak istiyorum dediğimde, "Peki, evladım istiyorsan ol!" dedi. Selimiye Askeri Ortaokulunu bitirdikten sonra, Kuleli Askeri Lisesine gittim, "Baba burada okumak istemiyorum, asker olmayacağım!" dedim, "Tamam evladım, seni okuldan alayım," dedi. Gerçi Kuleli Askeri Lisesinde okumaya devam etmem konusunda biraz ısrar etti, "Eğer muharip olmak istemiyorsan tıp fakültesine gider doktor olursun," dedi. Hayal kuran bir öğrenciydim. Fen bölümünde okuduğum için belki, fen derslerinde zorlanmamıştım ama matematikçi, fizikçi olmayı pek düşünmedim. Şu ya da bu ol demediler, bende hekim olmaya karar verdim. Bildiğiniz gibi, tıp fakültesini okumadım, mühendislik okudum. Hayatımda pek çok şey yarım kalmış!

– Yarım kalmamış, hep başlangıçtan dönülmüş...

– Evet, ne çok zikzaklar çizen bir hayatım olmuş.

– Yanılıyorsam düzeltiniz lütfen! Sizin akademik hayatınız zikzaklarla dolu, hayatınızın diğer alanlarında pek zik zaklar yok...

– Bu doğru! Zikzaklar çizmem, beni belirleyen şartlarla karar verme gücüm arasındaki bağlantıyı gösteriyor. Bir şekilde hayatımı şartlara teslim etmemişim. Beni şu ya da bu biçimde oldurmaya çalışmışlar ama bir şekilde kendi seçimlerimi yapabilmişim. Askeri okulda öğretmenlerimiz, "İnsan olun! Dürüst olun! İleride asker olacaksınız, savaşacaksınız, birbirinizin kucağında öleceksiniz, yiğit ve cesur olun!" demişlerdi. Bu söylenenleri o zaman, çocukken anlayamıyorsunuz, yıllar geçtikçe o yaşlarda söylenen sözlerin ruhunuza ne kadar kazındığını hissediyorsunuz. Geçenlerde, Talat Halman Hoca'ya, ODTÜ'de 68'li yıllarımı anlattım. Hoca şaşırdı, sanki yaşamak isterdim dercesine, "Ben, böyle şeyler yaşamadım. Ne büyük zenginlik!" dedi. Hayatıma geri dönüp baktığımda büyük zikzaklar görüyorum. Subay olmak için

askeri okula girip sonra sivil okula yöneliyorsunuz; tıptan mimari, maden, elektrik ve elektronik mühendisliğine oradan öğretmenliğe son olarak da felsefede karar kılıyorsunuz. Felsefede mantık, bilim felsefesi ile başlıyorsunuz estetik, etik derken Gönül Felsefesi'yle uğraşıyorsunuz.

– *Yıllardır bu zikzakları aklınıza getirmiyor muydunuz?*

– Aklıma gelip hızla gidiyordu. Birilerine anlatırken, "Vay be bu böyleymiş!" diyebiliyorum. Bu nedenle ders vermeyi, konuşmayı seviyorum. Sınıfta düşünüyorum. Ben matrak bir insanım; konuşurken düşünüyorum, konuşmazsam düşünemiyorum.

– *İnsanı çocukluğundan itibaren kimler sekillendiriyor? Nasıl şekillendiriyor?*

– İnsanın hep öncesi var, hayat kendisiyle başlamıyor. İnsanın evveli ve âhiriyle hep problemi oluyor. İnsan, evvelinden devralıyor bir takım bilgileri, etkileniyor; evveli onu birtakım kalıplara sokuyor veya sokmaya çalışıyor, ona yol gösteriyor, eğitiyor. Sonra, insan âhirini kendisi belirlemeye çalışıyor. Dolayısıyla insan olmak, galiba evveli ve âhiriyle ilişki kurmak yani yaşarken geçmişi ile geleceği arasında bağ kurmaya çalışmak. Öyle bakıldığında, insanın geçmişini tanıması, öncelikle, yakın geçmişini tanıması gerekir: Dedem kimdir, nerede, nasıl doğdum, doğduğum yerin tarihi neydi vb. sorularla oradan kendine bir kimlik inşâ etmeye çalışıyor. Her zaman bunu çok bilinçli yapmıyor. Birtakım şeyler birikiyor insanın ruhunda. Zaman zaman kendi iradeni ve karar verme mekanizmalarını kullanıp düzenlemeler yapıyorsun ama her zaman bu düzenleme yapılamıyor. Düzenleniyorsun. Başkaları seni düzenliyor. Belki, kendimizi düzenlemeye çalışma durumlarımız bir sanıdan, bir yanılsamadan ibarettir. Belki, hiç kendimizi düzenleyemiyoruz, birileri bizi düzenliyor olabilir. Geriye bakıp kimler beni böyle düzenlediler diye soruyorsun!

– *Sizi kimler düzenlemiş olabilir?*

– Subay, doktor, mühendis, öğretmen olabilecekken felsefe profesörü olmuşum. Bu, benim hayatımın birileri tarafından düzenlenmediğini gösteren bir şey. Hayatımın sahibi olmaya çalışmışımdır. Tercih yapabilmem önemli bir şey!

– *Başkaları sizi oldurmadı, kendiniz kendinizi oldurdunuz diyebilir miyiz?*

– Diyebiliriz, öyle olduğunu düşünüyorum Tabiî, bu bir hüsnü kuruntuda olabilir. Ne mühendis olmamda ne de felsefeye geçişimde kimse bana, "Mimarlığı kazandın, orayı boş ver, maden mühendisliği oku!" dedi. Edebiyatla ilgilenirken babam, "Elin kalem tutuyor, yaz!" dememiştir. Sürekli yazardım, zaman zaman yazdıklarımı babama verip edebiyat öğretmeni arkadaşlarına göstermesini isterdim. Tercihlerimden sorumlu olduğumu düşünüyorum.

– *Bu, sizin hangi yönünüzü gösteriyor?*

– Benim bir yanımı gösterdiği doğru, o da şu olabilir: Ben, büyüklerimle yani babamla ve öğretmenlerimle açık kavgalar etmedim. Babam, zorlayıcı bir adam değildi, eğer şunu ol, bunu ol ya da yap, yapma gibi zorlamalara girseydi evden kaçardım. Babam, böyle olmasına karşın, onunla hep bir mücadelem olmuştur ama hiçbir zaman bir kavgaya, bir saygısızlığa dönüştürmedim. Babama bağırıp çağırıp, hakaret etmediğim gibi, babamın 'yapma' dediklerinde de çok inatçı olmadım. Babamla yumuşak bir ilişkimiz oldu.

– *Kendinizi, kendiniz oldurma konusunda inatçı davranmışsınız...*

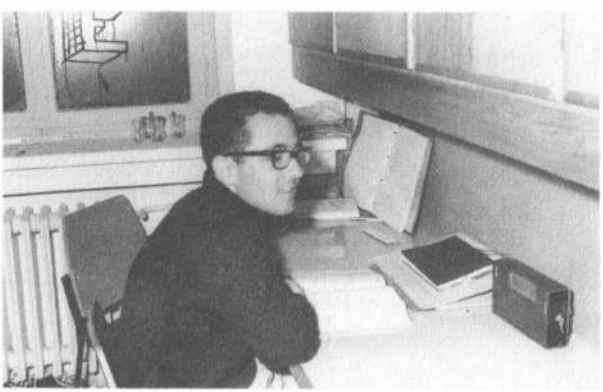
– Evet, bu noktada inat ettiğimi ve risk aldığımı kabul ediyorum. Tabiî, ufkunuz ne kadarsa o kadar görebiliyorsunuz. Ne olabileceğim konusunda lisede kafam çok netti, edebiyatçı olacaktım. Lise birinci sınıftayken günlük tutmaya başladım, birkaç yıl yazdım sonra bıraktım. İki defterim vardı, hâlâ duruyor. Defterlerin birine şiirler yazıyordum, diğerine ise günlük tutuyordum. Günlüğüme felsefeci olacağım diye yazmamışım, edebiyatçı olacağım diye yazmışım. İlginç olan şu ki edebiyatçı olmaya karar vermişim ama felsefeci olmuşum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kendimi Aradığım Yıllar

Çok büyük bir öğrenme açlığı duyuyordum ve açlığımı giderecek kitaplar, dergiler bulabiliyordum. Müthiş bir tutkuyla öğrenmem lazım diyerek okurdum. Aslında üniversitede sadece mühendislik okumadım, birçok bölüm okudum.

ODTÜ'de 3. Yurtta (1968)

– *ODTÜ'nün kuruluş tarihçesi nedir?*

– Sanıyorum, Amerikalıların yardımıyla Doğu insanına, Amerikan kültürünü vermek düşüncesiyle açılmış bir okul. Adının Orta Doğu olmasının sebebi Suriye, Lübnan, İran gibi ülkelerin öğrencilerini Amerikan kültürüyle yetiştirmek.

– *Üniversite, Amerikan kültürünü verebiliyor muydu?*

– Eğitim dili İngilizce, hocalar Amerikalı ama özel bir gayret olduğunu sanmıyorum.

– *Bugün üniversite o misyonunu devam ettiriyor mu?*

– Özellikle, Amerikan kültürü vermek gibi bir iddiası yok ama teknolojiyi öğrenirken İngilizce üzerinden kültür boca edildiği için ister istemez kültürünü öğreniyorsunuz.

– *ODTÜ, o zamanlar evrensel bir değere sahip miydi?*

– Sanmıyorum. Öyle iddialı bir üniversite değildi.

– *Seçkin bir okul muydu?*

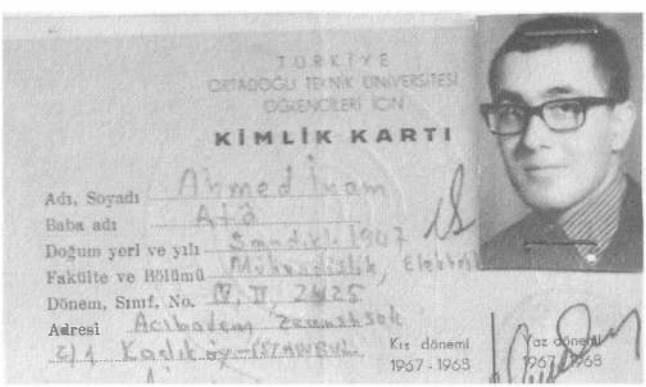
– Bu kadar değildi, ODTÜ'lü olmak bir marifet sayılmıyordu.

– *Ne zaman seçkin bir okul olmaya başladı?*

– Bana sorarsanız ODTÜ hep seçkindi ama 1970'li yılların ortalarına doğru tanınan, bilinen bir üniversitede oldu. Meşhur bir okul olmaya bu yıllarda başladı.

– *Merkezi sınav sistemiyle mi giriliyordu?*

– Hayır, ben üniversiteye başlamadan bir yıl önce yani 1964 yılında merkezi sınav sistemine geçildi. Merkezi sistemle değil, ODTÜ'nün sınavı ayrıydı.

TÜRKİYE
ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ÖĞRENCİLERİ İÇİN
KİMLİK KARTI
Adı, Soyadı Ahmed İnam
Baba adı Ali
Doğum yeri ve yılı Sandıklı 1947
Fakülte ve Bölümü Mühendislik, Elektrik
Dönem, Sınıf, No. IV. II. 2425
Adresi Acıbadem Zambaklık
Kış dönemi 1967 - 1968
Yaz dönemi 1967 1968

– *Sınav sistemi nasıldı?*

– Önce ODTÜ'yü kazanıyorsun, puanına göre tercih yapıyorsun. Soruların bir kısmını, Cemal Yıldırım hocam hazırlıyordu. Amerika'da eğitim doktorası yapmıştı, çok güzel test soruları hazırlardı. Test tekniğinde uzman olan, çok zeki bir adamdı.

– Siz, merkezi sınav sistemiyle Tıp Fakültesini kazandınız. Tıp Fakültesi okumaktan vazgeçip ODTÜ'nün yaptığı sınava girdiniz ve kazandınız...

– O zamanlar öyle imkânlar vardı, ODTÜ'nün sınavına girdim, sınavı yüksek puanla kazandım.

– Okula ilk gidişinizi anlatabilir misiniz?

– Babamla birlikte kayıt yaptırmak için Ankara'ya gitmiştik. Varan otobüsüyle tüm gece seyahat ederek sabah Ankara'ya vardık. Ankara'da sebebini bilemediğim şekilde, babam bir yerlere gitti ve bana, "Sen okula git, ben sonra gelirim," dedi. Çevredekilere, ODTÜ'ye nasıl gidildiğini sordum, "Onların servisleri var. İçişleri Bakanlığının önünden kalkar," dediler. -O zamanlar etlerin asıldığı arabalara benzediği için bizim de 'et arabası' dediğimiz, Amerikalıların hurdaya çıkardığı arabalarla ODTÜ'ye gidilirdi.- İçişleri Bakanlığının önüne gittim, araba maraba yok. Yeniden oradakilere nasıl gideceğimi sordum, "Bahçelievler'e git," dediler. Bahçeli'ye gittim. İlk ODTÜ'ye gidişimde Bahçelievler'den, okula kadar yürüdüğümü hatırlıyorum, yol bomboştu. Saatte bir falan araba geçerdi. Eylül'ün o sıcak gününde saatlerce yürümüştüm. Okula varınca, şimdi müze olan bina rektörlüktü ve öğrenci kayıtları orada yapılıyordu. Okulda, babamı beklemeye başladım. Babam sonradan geldi, nasıl geldi bilmiyorum belki, taksiyle gelmiş olabilir. Babamla birlikte kaydımı yaptırdık.

ODTÜ Hazırlık Sınıfında (1966)

– İlk izlenimleriniz nelerdi?

– Vallahi, çok ilginç bir yer gibi gözüktü, gözüme; çok büyük bir yerleşke alanı, zengin kütüphanesi, farklı bir atmosfer, İngilizce konuşan öğrenciler. O zamanlar az sayıda öğrenci vardı. Benim numaram üç bin falandı yani öğrenci sayısı o kadardı. Tabiî, başka hoşuma giden şeylerde vardı. Bir defa aileden uzaksın ve yalnızsınız. Fikren zaten yaşamakta olduğum ve anlam dünyamda, değerler dünyamda hissettiğim yalnızlığı tek başıma kalarak duyumsadığımı hatırlıyorum. Çevremde

kalabalıklar vardı ama onların arasında kendi başıma bir insan olduğumu, farklı bir dünyam olduğunu yeniden anlamaya başladım. Ancak, çevreye uyumumda bir problemim olmadı. Beni dışarıdan gören normal sanıyordu diye düşünüyorum. Bir melodika ve nota kitabı almıştım; öğle paydoslarında, tenha bir köşeye çekilir, nota kitabına bakarak melodikamı çalmaya çalışırdım. Çevreye tam olarak uyum sağlamayı reddettiğimi ve çok yalnız olduğumu hatırlıyorum. Hayal kurar, yoğun felsefe kitapları okurdum.

– *Okulunuzda hoşunuza giden başka şeyler yok muydu?*

– Okulum, biraz benim kalbimden görünen okuldur. O yılları birlikte yaşadığımız insanlar öyle görürler miydi? Emin değilim! Çünkü ilk yıllarda yani 1968 yılına kadar öğrenci olarak edindiğim bilgilerden pek şikâyetim olmadı. İlk yıldaki İngilizce hazırlığı çok sevmiştim. Özellikle, İngilizce romanlar okumayı, roman tahlilleri yapmayı severdim. Sonra iyi bir matematik ve fen eğitimi alma imkânım oldu. Temel ve kavramsal bilgilerin yoğun olduğu dönemlerde, çok mutlu oluyordum. Son yıllarımda mühendislikte teknik bilgiler ayrıntılandıkça pek ilgimi çekmemeye başlamıştı. Ancak, mecbur kalsaydım şu ya da bu biçimde mühendislik yapabilirdim.

ODTÜ Hazırlık Okulu'nda (oturanların ortasında) (1966)

– *Okula başladığınız ilk günler nasıldı?*

– Hazırlık sınıflarının olduğu yerlerde barakalar vardı. Barakalarda İngilizce öğrenmiştik. Hazırlıkta İngilizce eğitimiyle birlikte, hayatı ve insanlarla ilişki kurmaya öğrenmeye çalışmıştım. Kıbrıslı, çok şeker bir kadın öğretmenimiz vardı. Türkçe konuşurdu, aslında hazırlıkta bir yabancı öğretmen olsaydı daha iyi olurdu. Barış Gönüllüleri vardı, okula gelir, ders verirlerdi.

– *Barış Gönüllüleri kimlerden oluşuyordu?*

– Amerika'dan gelen Amerikalı genç insanlardı. Biri, J.Bear hocaydı. O zamanlar genç bir delikanlıydı, sonra meslektaş olduk. Çok iyi Türkçe öğrendi ve devamlı gülümserdi.

– Öğrenciliğiniz ne kadar sürdü?

–1965'de başlayıp 1972 yılına kadar süren yedi yıllık öğrencilik hayatım oldu.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Önünde (1967)

– Neden bu kadar uzun sürdü?

– Elektrik-elektronik bölümünü bir yıl çakarak bitirdim. Felsefe okumaya devam edebilmek için babama, "Yüksek lisans yapacağım," dedim. Bir yıl elektrik-elektronik bölümünde yüksek lisans öğrencisi oldum. Kuvvetli akım üzerine yüksek lisans yaparken daha çok felsefe ve edebiyat derslerini izledim. O zamanlar, felsefe derslerini Teo Grünberg, Cemal Yıldırım, Hüseyin Batuhan veriyordu, onların derslerini takip ettim. 1965 ile 1972 yılları arası kendimi pek çok disiplinlere ve dillere açtığım bir hayatım oldu. Sosyoloji, psikoloji, tarih, antropoloji, felsefe, mantık okudum. O yıllarda çözümleyici eleştiri kuramlarına başladım. Edebiyat teorileri geliştirdim. Dilbilimde yeni yeni çalışmalar vardı, dilbilimle ilgilendim. Bilgisayar, yapay zekâ üzerine çalıştım. Dilbilim, yapay zekâ konusunda gelinen son durumu heyecanla takip ederdim. Teo Grünberg Hoca, o konularda, derslerde konuşmalar yapardı. Tabiî, benim için bu büyük bir zenginlikti. Daha heyecan verici olan; mühendislik alanındaki son gelişmeleri bize duyuran, sistem teorisini Türkiye'ye belki ilk taşıyan, teknolojinin genel kuramını yapmaya çalışan, evrensel olarak bütün olanı biteni kavramaya çalışan çok iyi hocalarımızın olmasıydı. Çok az uyuyordum; geceleri üç ya da dört saat uyurdum. Kütüphaneye gelen her yeni kitabı okurdum. Müthiş bir tutkuyla öğrenmem lazım diyerek okurdum.

– Üniversite döneminiz çok yoğun geçmiş...

– Hem de nasıl! 1965-1972 yılları arası çok yoğundu, bu yedi yılı yetmiş yıl gibi geçirdim. İnsanlarla tanışma, farklı yaşantılar geçirme, kitaplara yoğunlaşma, farklı bilim ve disiplinlerle uğraşma çabası içeri-

sindeydim. Mühendisliğin yanı sıra başka bölümlerden dersler alıyordum. Bu arada, İngilizceyle birlikte Alman Kültür Merkezinde Almanca öğreniyordum ve kendi kendime Fransızca öğrenmeye çalışıyordum. FONO'dan kitaplar alır, Fransızca çalışırdım. Osmanlıcayı, kendi kendime öğrendim. Eski yazı çalışmalarımın notları hâlâ duruyor. Hazırlıkta öğrendiğim İngilizcemle edebiyat tarihi, edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi kitapları okurdum.

ODTÜ'de Yurtta ders çalışırken

– *Tam bir kendi kendini inşâ çalışması...*

– Sıradan bir mühendislik öğrencisi olamazdım! Büyük bir öğrenme hırsım ve projelerim vardı. Edebiyatbilim diye bir bilimin temellerini atma idealim vardı. Kafama göre edebiyat bilimini yapmaya çalıştım, sonra edebiyat bilimi hayalimden vazgeçtim. Altından kalkabileceğim bir iş değildi. Birde bu konuda uğraşmış, kafa yormuş insanlar tanımam gerekiyordu, onları yeterince bilmiyordum. Şimdi akademisyenler bunu yapmaya çalışıyorlar; şiirbilim, edebiyatbilim gibi şeylerle uğraşıyorlar. Ben, bunu 60'lı yıllarda düşünüyordum ama şimdi, bana çok anlamlı gelmiyor.

– *Mühendislik okurken felsefe eğitimi almanız gerektiğini nasıl hissetiniz?*

– Lisede felsefe vurgunu yediğim için ODTÜ'de felsefe eğitimi almanın yollarına giriştim. Hazırlıkta okurken Teo Grünberg'in derslerine girmeye başladım. *Freshman* olarak okurken ikinci ve üçüncü sınıftayken felsefe derslerini almıştım. Üstelik felsefe derslerinde çok başarılıydım; yüksek puanlar alarak derslerimi vermiştim. Çünkü mühendislik derslerinden daha fazla felsefe derslerine çalışıyordum. Zaten felsefeye kapılmam, Teo Grünberg ve Cemal Yıldırım hocalarım sayesinde olmuştur. Cemal Bey bir gün bana, "Evladım, sen felsefe çalışmak istiyorsan, mühendis olduktan sonrada doktora yaparak felsefe çalışabilirsin," dedi. Cemal Bey'in bu sözünden sonra dünyalar benim oldu.

– *Freshman, 'yeni öğrenci" anlamında...*

– Taze insan, birinci sınıflara *freshman* denirdi. İngilizcenin getirdiği farklı bir dünyada, farklı bir dille yaşıyorsunuz, kütüphaneye gidiyorsunuz, kitapları ve dergileri okuyabiliyorsunuz, dersleri takip edebiliyorsunuz. İkinci bir dilin yani İngilizcenin verdiği olanaklarla dünya içinde dünyalar keşfediyorsunuz. Matruşka bebeklerde olduğu gibi, bebekler ortasından açıldığında başka bir bebek çıkar, onu açtığınızda yine başka bir bebek çıkar ya bir dünya açıyorsunuz başka bir dünya, onun içinde başka bir dünya var. Bu, müthiş bir olanak zenginliği! İstanbul Teknik Üniversitesinde de okuyabilirdim ama bu kadar zenginleşemezdim.

Prof Dr. Teo Grünberg 1927-

Prof. Dr. Cemal Yıldırım 1925-2009

– *Hangi felsefe derslerini aldınız?*

– Mühendislikte okurken bir felsefeye giriş, felsefe tarihi türünde felsefe dersleri almadım, sadece Cemal Yıldırım hocadan bilim felsefesi ve Teo Grünberg'den mantık dersi aldım. Size ilginç bir şey söyleyeyim, hoca oluncaya kadar aldığım felsefe dersi sayısı çok azdır yani felsefe dersleri almadan hoca olmuş biriyim, diyebilirim. İyi ki öyle oldu!

– *Neden?*

– Benim için felsefe dersleri almak, çok matah bir şey değildi, çünkü felsefeyle ilgili mâlûmâtları, kendi kendime edinmiştim, zaten. Üniversitede okurken kendi başıma pek çok felsefe kitaplarını okumuştum. Felsefe okumalarımın yanı sıra psikoloji, sosyoloji, antropoloji, lengüistik gibi pek çok disipline ilişkin okumalar yaptım. Benim için elektrik mühendisliği boş zamanlarımda ilgilendiğim bir alandı. Öğrenciliğim, çok yoğun bir bilgi edinme çabası içinde geçti. Elektrik mühendisliğini çok boş vermedim, derslerim iyiydi. Mühendislikte bir yıl sınıfta kaldım ama mühendislik derslerinden değil, seçmeli ders olarak aldığım felsefeden kaldım. Bu, benim açımdan çok ilginçtir!

– *Hangi dersten kaldınız?*

– Teo Bey'den aldığım mantık dersinden kaldım. Hoca, çok teknik sorular soruyordu, bende mânâyı anlayayım derken tekniği kaçırdım. Kaderin tuhaf bir cilvesi olarak 1968 yılında kaldığım mantık dersinin,

on iki yıl sonra hocası oldum. Mantık dersinin nasıl verilmemesi gerektiğini ya da nasıl verilmesi gerektiğini anladım ve uzun yıllardır mantık dersi veriyorum. İleri Mantık olarak Türkçeye çevirebileceğimiz mantık dersini, Kümeler Kuramı üzerinden veriyorum. Mantık, çok sevdiğim bir alandır. Matematiğe yaklaştırdığı için mantığa ilgim çok yoğundur. Matematik ve mantık beni büyüleyen alanlardır. Orada başka bir dünyaya girersiniz. Soyutlar âleminde büyük bir keyifle mucizevî duygular yaşarsınız. Soyut kavramların, işlemlerin bir musikisi olduğunu düşünürüm ve o musikiyi duymaya çalışırım. Yalnız soyutlar âleminde bir şey keşfetmeye kalkıştığınızda çok büyük zorluklarla karşılaşırsınız, canınız ciddi anlamda sıkılır. Amatör ruhla mantık üzerine konuşmak, mantıkla buluşmak çok güzel bir duygudur. Tabiî, o yapılan mantığın günlük yaşamla ilgisi yok, güzel olan tarafı da bu. David Hume gibi düşünüyorum: Günlük hayatın mantığı yok. İyi bir mantık teknisyeni olmak isterdim ama başka çalışmalarım buna izin vermedi. Erken yaşlarda başlasaydım mantık konularında teknik düzeyde ilerleyip yapılmadık ispatları yapmayı isterdim ama şartlar uygun olmadı.

– *Felsefi ilginiz için üniversitedeki ortam elverişli miydi?*

– Hayır, yalnız olduğumu hissediyordum. Çok az insan felsefeyle ilgileniyordu. Pek çok insan inançlarına dayanarak meseleyi çözmüştü. Hayatın anlamını, nasıl yaşayacağını falan biliyorlardı.

– *Mühendislik okurken hata ettiğinizi düşünüyor muydunuz?*

– Evet, sığ derslerle yüzeysel anlatımlarla mühendis olamam diye düşünürdüm.

– *Bugünkü aklım olsa mühendislik okumazdım diyor musunuz?*

– Hayır, mühendislik okumam benim için ufuk açıcı oldu. İyi ki mühendislik okumuşum! Belki, başka fakültelerde okusaydım zamanı daha iyi değerlendirebilirdim ama mühendislikte temel matematik ve fen eğitimini almış olmak, mühendislerin dünyaya bakışını anlıyor olmak, yabancı kültürden gelen yabancı hocalarla karşı karşıya gelmek benim ufkumu çok açmıştır. O zamanlar, hocalar, öğrencileriyle odalarında İngilizce konuşurlardı; ODTÜ'nün koridorlarında, bahçelerinde İngilizce konuşulurdu. Sanki başka bir ülkede okuyormuşsunuz gibi ilginç bir atmosfer vardı. Şehirden uzakta bir yerleşkede öğrenim görüyorsunuz ki o zamanlar, insanlarımız yerleşkenin olduğu ortamlarda yaşamaya alışık değildi. Şehirden yalıtılmış bir çevrede yaşıyorsunuz. Amerika'da doktoralarını tamamlayıp gelmiş; yetenekli, başarılı, genç, çakı gibi hocalar vardı. O hocaların zihnime tuttuğu bir hızar söz konusudur. Beynimin gevşemesine, palavraya doğru kaymasına mühendislik engel olmuş, çeki düzen vermiştir. Bendeki -eski bir kelime kullanayım- temayülleri zapturapt altına almama yardımcı olmuştur. Mühendislikte kafamın sanki hızardan geçtiğini hissettim. Bir anlamda, mühendislik okumayıp da edebiyata ve felsefeye kendimi bıraksaydım palavracı bir insan olacağımı düşünürüm. Orada aldığım derslerin beni analitik düşünmeye sevk ettiğini, haddini bilen bir tarafa çektiğini dü-

şünürüm. Ben uçmayı seven bir insan olduğum için uçmayla çözümlemeyi bir arada yoğurma olabilir mi sorularını hep kendime sormuşumdur. Olabileceğini düşünürüm. İnsan hem uçar hem çözümler; hem eleştirir hem analiz eder hem de duygu açısından doruklarda dolaşabilir. İnsanın birbirini dışlamayan aksine tümleyen taraflarıdır.

– *Yurt dışında okuma seçeneğini hiç değerlendirmediniz mi?*

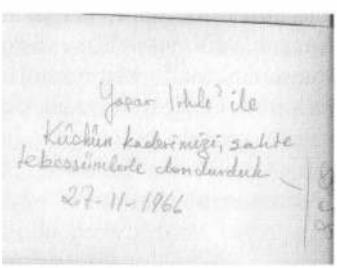
– O zamanlar, yurt dışında okuma hevesine kapılmıştım hatta ODTÜ'de İngilizce hazırlık okurken bir arkadaş, "MEB yurt dışı sınavları yapıyor. Ben, psikoloji okumak için sınavlara gireceğim," dedi. O arkadaş girdi, kazandı ve Amerika'ya gitti. Sonra ne yaptı, bilmiyorum? Kafama takıldı, sınavları takip ettim. Felsefe için yurt dışına öğrenci gönderiyorlardı, felsefe okumak istedim. Babama, "Burada okuyamam, Avrupa'ya gidip felsefe okumak istiyorum," dedim. Babam, "Oğlum burs olmasa bile sana felsefe okuturum," dedi.

– *Babanız felsefeye itiraz etmedi, öyle mi?*

– İtiraz etmediği gibi, "Azıcık maaşımla seni okuturum!" dedi. Birçok anne ve babayı gördükten sonra, babamın o toleransını hâlâ anlayamam, "Felsefe ne işe yarar, saçmalıyorsun!" demedi.

– *Sonra ne oldu?*

– Aile içinde ve mahallede dedikodular oldu: "Ahmet, felsefe okuyacakmış!" Çevremdekiler, mühendislik dururken felsefe okunur mu diye baskı yapmaya başladılar. Babam felsefe okuyan yahut felsefe öğretmeni arkadaşlarını bulup benimle konuşmaya gönderiyordu. Bir gün, felsefe öğretmeni bir subay geldi, "Evladım, kızlar felsefe okur. Erkek adam mühendis, doktor olur. Felsefe okuyup aç mı kalacaksın!" dedi. Babam desteklemesine karşın baktım üzülüyor. O esnada birinci sınıfı geçmiştim, vazgeçerek mühendislik okumaya devam ettim. Çizim dersini başaramamam diye düşünüyordum ama çizim dersinden bir arkadaş, bana kopya veriyordu. O arkadaş, yıllar sonra bir gün bana, "Ben olmasaydım hayatta profesör olamazdın!" dedi. Bende, "Haklısın!" dedim. Çizim dersini arkadaşımın yardımıyla halletmiştim. Sınıfı geçince sevindim, şöyle dedim, "Ulan! Bu okul kolaymış. Sınıfları geçerim bir de mühendis olurum. Mühendislik okurken her şeyi okurum." Hakîkaten öyle oldu. Boş zamanlarımda derslere gittim. Belki, çizim dersinden çaksaydım Avrupa'ya gidecektim, daha mı iyi olurdu, bilmiyorum!

ODTÜ Birinci Sınıf Çizim Dersinde Yaşar Irklı ile

– Yurt dışında felsefe neden okumak istediniz?

– Birinci sınıfta matematik anlatıyorlar, matematiğin teorik temelleri yok. Birtakım formüller yazıyorlar; türev şöyle alınır, entegral böyledir: Türev nedir diye soruyorum, kimse söylemiyor ne olduğunu. Fizikte de aynı şey; ivme nedir diye kafaya takıp işin tarihini, teorik temellerini anlamaya çalışıyordum. Felsefe okuyarak bunları anlayabileceğimi düşünmüştüm.

ODTÜ 3. Yurt'ta (pipolu) arkadaşı Ersin'le

– Nasıl bir öğrenciydiniz?

– Bir yandan, sadece mühendislik fakültesinde değil, birçok fakültede okuyan diğer yandan ağır, sıkı bir eğitimin olduğu elektrik mühendisliğinde cin gibi, çok zeki öğrencilerle öğrenci olmak zorunda kalan vasat bir öğrenciydim.

– Okulda tanınan bir öğrenci miydiniz?

– Yok canım, okul şöyle dursun bölümde bile kimse tanımazdı, beni. Baskın kişilikli değildim; silik görünüşlü, sıradan, vasat biriydim. Çok yakınım bir iki kişi yaptıklarımı bilirdi.

– ODTÜ'nün genel olarak öğrenci durumu nasıldı?

– Orta karar öğrencilerdi. Anadolu'dan ve TED'den öğrenciler vardı.

– Sürekli derslerini takip ettiğiniz hocalarınız var mıydı?

– Genç, yaman, tahta başında düşünen hocalarımız vardı. Elektronik dersine giren Hakkı Oranç ismindeki hocamız tahtada düşünürdü. Bu, beni çok etkilemiştir. Knudsen adında Danimarkalı bir fizikçimiz vardı. Knudsen hoca, fiziğin uç problemlerinden söz eder, fiziğin bir çeşit felsefesini yapardı. Yalnız fizik anlatmaz, hayata ve topluma ilişkin konuşmalar yapardı. Son fizik dersinde hayat hakkında bize uzun bir nutuk attıktan sonra, Nazım Hikmet'in bir şiirini Türkçe okuyarak dersi bitirmişti.

– Hangi şiiri okumuştu?

Ben yanmasam,
Sen yanmasan,
Biz yanmasak

Nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa. Kırık Türkçesi ve kendi dilinin verdiği havayla en çok bu şiiri okurdu. Hiçbir şey ezbere değildi; hoca açık kitap sınav yapardı, düşünme soruları sorardı. Fizik sınavlarında yaptığım her şeyi bilerek ve anlayarak yaptığımı, düşündüğümü hatırlıyorum. Fiziği öyle öğrendim. Matematik hocamız Orhan Alisbah'ın derslerini kaçırmazdım. Orhan Bey, çok iyi İngilizce konuşan, sayılar kuramına önemli katkıları olan harika bir adamdı. "Bilim insanı nasıl olur?"u, ondan öğrendim.

– *Sizde harcı olan başka hocalarınız oldu mu?*

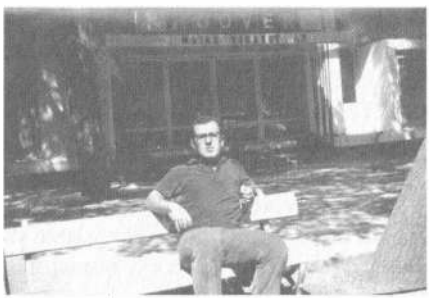
– Mühendisliği sevmediğim için hocalarımdan çok etkilendiğimi söyleyemem. Felsefeye olan ilgimden dolayı felsefe hocalarının derslerini sıkı takip ederdim. Deli Mürüvvet'in yanına, Teo Grünberg'i katabilirim. Derslerimde Teo Bey'in tavırlarına yakın tavırlar içinde olduğumu görüyorum. Felsefi tartışmalarda, konulara eğilişinde Teo Bey'in heyecanlı, sorgulayıcı, araştırıcı tutumundan, felsefeye kendini adamasından ve hayatında felsefeye verdiği yer açısından çok şey öğrendim. Takiyettin Mengüşoğlu'ndan etkilendim ama felsefe yapma tarzı olarak değil, insan olarak felsefeye bakışıyla etkili olmuştur. Elbette, şu anda adını hatırlayamadığım pek çok hocamın üzerimde olumlu etkisi, olmuştur. Üzerimde olumsuz etki yapan, dersten nefret etmemi sağlayan, sırf varlığından dolayı o dersi sevmediğim hocam olmadı. Öğretmenlerinden yakınan bir insan değildim, ben. Daha iyi okullarda okusaydım, demedim. Okuyabileceğim daha iyi okullar var mıydı? Pek öyle düşünmüyorum. Çünkü kendimi şanssız görmüyorum. Sonuçta, ne öğretirlerse öğretsinler insan, otodidakttır yani kendi kendine öğrenendir. Öğretmenler, sadece vesiledir, yardımcıdır; sizde talep yoksa talebe olamazsınız.

– *O yıllarda meraklarınız nelerdi? Bunları tam olarak değerlendirebildiğinizi düşünüyor musunuz?*

– Spiritüalizmle ilgili dergiler bir ara ilgimi çekmesine karşın seanslarına katılmadım, pratiğine dönük bir şey yapmadım. Çok yoğun günlerdi. O açıdan şanslı olduğumu düşünüyorum: Bir yandan, edebiyat çevresiyle ilişkiye girerek edebi değerimi; şiir, deneme, eleştiri, kısaca edebiyat anlayışımı geliştirmeye çalışırken diğer yandan, büyük eksikliğini hissettiğim sosyal bilimler alanında; felsefe, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, dilbilimde yoğun okumalar yapıyordum. Bunlar yüzünden mühendislik dersleriyle aram yeterince iyi olmadı. Çok büyük bir öğrenme açlığı duyuyordum ve açlığımı giderecek kitaplar, dergiler bulabiliyordum. Aslında üniversitede sadece mühendislik okumadım, birçok bölüm okudum. Resmi olarak mühendislik öğrencisiydim ama başka bölümlerin derslerine de giriyordum. Bunları yaparken sınıflarımıda geçiyordum. Laf olsun diye hiç meraklar edinmedim. Meraklarım hep bütünleşmiş, bir yere bağlanmıştır. Daha doğrusu, hepsi felsefeye eklemlenmiştir.

– Neden şanslı olduğunuzu düşünüyorsunuz?

– Çünkü çok kitap alırdım. Babam beş yüz lira para gönderirdi, on ya da on beş liraya İngilizce kitaplar alırdım. Babam nasıl gönderiyordu, bilemiyorum! Babamla para problemimizin olmadığını, iyi para gönderdiğini hatırlıyorum. Babam, bir yandan oğlum mühendis olacak diye para gönderiyordu, diğer yandan mühendis olmayacağıma ilişkin sezgileri vardı. Herhâlde, "Bizim oğlan, bir biçimde üniversiteyi bitirir," diye düşünüyordu, mühendis olamasam bile, başka bir şey olabileceğime güveniyordu.

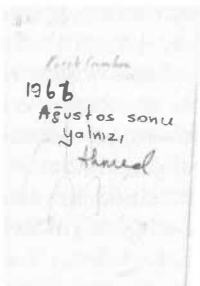

İzmir Fuarında (1968)

– O yıllarda ruh hâliniz nasıldı?

– Bir melodika almıştım. Öğle vakitlerinde yemeğe gitmez, sabah kahvaltısından ayarladığım nevaleyle üniversitenin gizli bir yerine gider, elimde nota kitabım ve melodikamla çocuk şarkıları çalmaya çalışırdım. Bir yol gösteren, eğiten yoktu. Melodikam ve yalnızlık! Yalnızlık benim için çok önemliydi. Şu düşünce, beni derinden vuruyordu: İnsan dünyasına başka insanları almakta tereddüt etmemeli ama kendine mahsus bir dünyası da olmalı. Herkesle birlikte yaşanılan sıradan ve aleni dünyanın dışında, o dünyayla etkileşim hâlinde olan kendine mahsus bir dünyayı insan kurabilmeli.

– Geçmişte tek başına yemek yiyip melodika çalan yalnız genç, sizi üzmüyor mu?

– Hayır, o genç olmasaydı, ben olmazdım! Ben, yalnız değilde diğer gençler gibi kantinde kızlı-erkekli oturup muhabbet eden, dalga ge-

çen biri olsaydım 'ben' olamazdım. Hayata tam intibak eden biri olsaydım, ne bileyim mühendislik yapıp çok para kazanabilirdim ama hayatımı hiç öyle tanzim etmedim. Zaten öyle bir hayata tahammül edemezdim. O anlamda, "yalnızlığıma şükrediyorum!" diye günlüğüme yazmıştım. Yurtta kalırken sürekli psikoloji kitapları okuduğum için arkadaşlarım farklı olduğumu anlar, bana 'ruhiyatçı' derdi. Herkes ders çalışırken ben, başka kitaplar okurdum. Hayatımda çok az ders çalıştım. Onun dışında diskolara giderdim, yabancı dil kurslarına, kütüphaneye giderdim.

– *Diskoya giderdiniz, öyle mi?*

– Tabiî! Babamdan dolayı Milli Müdafaa Vekâletine bağlı, subay ve astsubay çocuklarının olduğu, depodan bozma bir öğrenci yurdunda kalıyordum. Sonradan ODTÜ 3. Yurda taşındık. Yurtta nereden geldiğini bilemediğim tüfek ve tabanca vardı. Bir gün tabancayı belime taktığımı, diskoya gidip göbek attığımı, kendimi tabancayla çok cesur hissettiğimi hatırlıyorum. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hukuk Fakültesi, öğrenci kahveleri, ucuz içki içilen ufak meyhaneleriyle Cebeci ilginç bir yerdi. Kafa çekmek için bazen Cebeci'deki meyhanelere bazen de Kızılay'daki Sakarya caddesine giderdik. Oralarda değişik· öğrencilerden çok şey öğrendim.

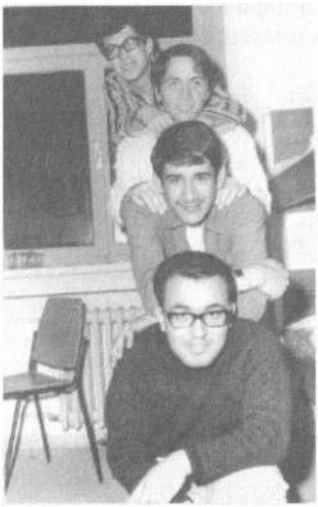

ODTÜ Mimarlık Fakültesinde eşi ile (çizgili kazaklı) (Ahmet İnam arkada gözlüklü) (1968)

– *Geriye dönüp baktığınızda neler görüyorsunuz?*

– Epey bir geriye gitmek gerekir, kırk beş yıl öncesine gittiğimde çok büyük bir heyecan görüyorum. Yepyeni bir dünyaya girdiğimi hissetmiştim; Amerikalı olan Barış Gönüllerinin İngilizce dersleri verdiği hazırlıkta okumuştum. Hazırlıkta çok rahat bir öğrencilik geçirdim. Kendi özel okumalarımı, yoğun şekilde sürdürmüştüm ama hâlâ Türkçe okuyordum. Hazırlık okumama rağmen felsefe kitaplarını İngilizceden okurken çok zorlandığımı hissediyordum. Mühendislik İngilizcesiyle daha yoğun bilgi gerektiren felsefi veya edebi metinleri anlayabilmem zor oluyordu ve çok acı çekiyordum. İngilizce olarak bir felsefe kitabını an-

layabilmem yıllarımı aldı. Almanca olarak felsefi ve edebi metinleri sökmek için çok uğraştım ama bu noktada çok direndim ve kendimi bırakmadım. Yirmili yaşlarımda edebiyat-eleştiri üzerine yaptığım kuramı, biraz İngilizce yaptığım okumalardan devşirmeye çalıştığımı söyleyebilirim. Dolayısıyla, İngilizceyle haşır neşir olmanın çok büyük faydalarını gördüm, dünyamın kapılarını, pencerelerini farklı kültürlere açmış oldu.

ODTÜ 3. Yurtta oda arkadaşları ile arkadan itibaren Ersin Şen, Abdülkadir Kahraman, Ümit Karakullukçu

– Arkadaşlarınız sizin nelerle uğraştığınızı bilirler miydi?

– Bazı arkadaşlarımın yaptığı gibi, "Ben farklıyım, felsefeyle uğraşıyorum, asistanlar bana yardım etsin!" havasına hiç girmedim. Kimse benim nelerle uğraştığımı bilmezdi. Ancak, çok yakından tanıyan birkaç kişi benim felsefe ve edebiyatla yoğun şekilde ilgilendiğimi bilirdi. Çok sıradan bir elektrik mühendisliği öğrencisiydim.

Okulu bitirdiği yıl (1971)

– *Hocalarınız fakında mıydı?*

– O dönemde, edebiyat dergilerinde iddialı yazılar yazıyordum. Nazif Tepedelenlioğlu isminde çok zeki bir hocamız vardı. Galiba, probability dersine gelirdi. Hoca derslerinde, "Senin yazında anlattığın şu demektir," gibi edebiyat yazılarımdan alıntılar yapardı, bu beni çok gönendirirdi. Sınıftakiler ise, "Ulan, bu vasat heriften, bu yazılar nasıl çıkar!" diye şaşırırdı. Vasat bir öğrenciydim ama bazı derslerden çok yüksek notlar alırdım, arkadaşlarım buna şaşırırdı.

– *Zorluklar yaşamadınız mı?*

– Elbette, kendi içinde zorlukları olan güzel yıllardı. Genel olarak baktığımda, o yıllar neydi diye sorduğumda, otonom bir insan olabilme yani bağımsız ve özerk olma yolculuğunu şiddetli biçimde yaşadığımı hatırlıyorum. Kendimi aradığım ve bir ölçüde bulduğum yıllardı, "Ben ne işe yararım?" sorusunun yanıtını; felsefeyle, edebiyatla, matematikle ilgilenebilirim olarak verdiğim yıllardı. Ankara'daki yaşamım çok değişik boyutları olan beklenmedik olaylarla dolu bir hayatı içeriyordu. Gece yarısı şort ve atletle yurttan çıkıp tribünlerinde 'devrim' yazan stadyumda koşardım, dağ tepe demeden yürüyüşler yapardım. Geriye dönüp baktığımda, güzel yıllar olarak hatırlıyorum ama bileşkesini aldığımda, 'kendimi yalnız hissettiğim' yıllardı. Bendeki bu yalnızlık duygusunu, kırk beş yaşıma kadar çok yoğun yaşamışımdır.

– *Öğrencilik yıllarınızda yakın arkadaşlarınız var mıydı?*

– Aynı sıralarda oturduğum, yurtta aynı odada kaldığım arkadaşlarım oldu ve bir kısmının adını bile unuttum. Abdülkadir Kahraman adında, iyi bir arkadaşım vardı. O da elektrik mühendisliği okudu, Nazım Hikmet'i ve şiiri çok seven, dünyası edebiyatla dolu biriydi.

Milli Savunma Yurdu Öğrencileri ile
Ankara Hayvanat Bahçesinde (sağda oturan) (1967)

– O yılların Ankara'sının sosyal ve kültürel ortamı nasıldı?

– Sinema, tiyatro vardı, sık sık konserler düzenlenirdi. Çok güzel bir ortamda yetiştim. ODTÜ, müthiş bir dünyaydı. Üniversitede okurken matematik kongresine gidebilir, mimarlık fakültesindeki çalışmaları izleyebilir, sosyoloji bölümünün derslerine katılabilir, hukuk dersine girebilirdiniz. Bir öğrenci için inanılmaz bir zenginlikti, bu açıdan, ODTÜ'nün benim üzerimde çok etkisi olmuştur. Dünyanın zenginliğini, çeşitliliğini, renkliliğini hissettiren, farklı bilimlerin ve disiplinlerin, farklı görüş ve düşüncelerin olabileceğini bana duyuran bir yerdi okulum. Sıkı matematik, mantık, felsefe, dilbilim vb. eğitim almam gerektiğini okulumda hissettim. Bu açıdan, ODTÜ'de okuduğum için kendimi çok şanslı sayıyorum.

– Üniversitenin etkinliklerine katılır mıydınız?

– Sağcıların, solcuların ve liberallerin fikir kulüpleri vardı ama oralara üye değildim. Hiçbir öğrenci topluluğuna ya da etkinliğine katılmadım. Bazı eğitim seminerlerine katılırdım. Mesela, "Marxism nedir?" tipinde seminere ya da Georges Politzer okumalarına giderdim.

– Üniversitede hem sağ hem de sol gruplar içinde mi yer alırdınız?

– Tanıdığım bir iki sağcı vardı ama sağ grup içinde hiç yer almadım, kendime göre sol grup içindeydim.

– Siz bunlarla uğraşırken 68 olayları nasıl yaşanıyordu?

– 68 olayları boykotlar, marşlar, silahlar, eylemler olarak yaşanıyordu. O sıralarda, Milli Savunma Yurdundan ayrılmış, Koç Yurdunda kalmaya başlamıştım. Yurtta dört kişilik odalarda kalıyorduk. Bizim odada bir tüfek ile bir tabanca vardı; eyleme giden arkadaşlar, o tüfek ile tabancayı alıp giderler, işleri bitince yerine koyarlardı. Öğrencilerin hâlâ yaptığı bir eylemi, bizde sık sık yapardık; elektrikler kesildiği zaman büyük gürültüler çıkararak hepimiz bağırır tencere, tabak ne varsa vururduk. Bizim fazladan silahımız olduğu için pencereden dışarı ateş edilirdi. Kantindeki sandalyeler getirilerek yurdun önünde büyük bir ateş yakılır, devrimci marşlar, türküler söylenirdi. Yurtta, saatlerce dünyanın gidişatını, insanlığın geleceğini konuşma imkânımız vardı. O zamanlar, zaman çok uzundu, bir anın içine inanılmaz olayları sığdırabiliyorduk. Günler geçmek bilmezdi; her güne ciltler dolusu kitaplar, sevgililer, coşkular, kavgalar, türküler, şarkılar sığdırırdık. Şimdi, bana mucize gibi geliyor. İnsan yaşlandıkça zaman çok hızlı geçiyor ve anın uzunluğunu kaybediyor.

– Size göre, 68 olayları özgün müydü?

– 1970 yılının ortalarında *Keşiş, Cinler ve Tanıklar* diye, 68 kuşağına ilişkin yorumlar içeren bir kitap yazdım. Bu kitap, benim biyografimle yakından ilgilidir: 70'li yılları nasıl yaşadığımı, soldan ve sağdan ne tür insanlar tanıdığımı anlatmaya çalıştım. Kitabı,1980 yılından sonra yayınlattım ama pek yerini bulmadı, ileride anlaşılacağını düşünüyorum. 68 olayları, dünyada olan gençlik hareketinin bize yansımasıydı.

Bizde ne Marxist hareket ne de sağcı hareket özgündü. Özgün sol teorisyen bile tanımadım. El kitaplarından ya da ikinci, üçüncü kaynaklardan okuyup beslenen teorik sol bir hareket vardı. Bende bunun kıyılarında bir yerlere düşmüştüm ama orada bile rahatsızdım. Seminerleri, eğitimleri bana çok ilkel ve bir çeşit beyin yıkama gibi gelirdi. Birkaç kez katılıp bir daha gitmedim ve sol hareketin içinde olmayı seçmedim. Sempatizandım ama dışında kaldım. Birlikte olduğum devrimci arkadaşlarımdan umduğum; bir gün gelecek, bu katı bakışlarından sıyrılıp dünyaya, Nazım'ın özgürlüğüyle bakacaklarıdır: O zaman, onlarla konuşabilirdim.

– *Olayların dışında kalabilmek için nasıl bir iç savunma geliştirdiniz?*

– 68 olayları bana tepeden inme, birilerinin yönettiği, insanın farklılığını hiçleyen, özgürlüğünü elinden alan bir hareket gibi geldi. Diğer yandan, toplumdaki haksızlıkların, sömürünün ortadan kalkması için yapılması gereken bir mücadeleydi ama yapılma biçiminin yanlış olduğunu düşünürdüm. Bu kadar sığ, uyduruk, yukarıdan gelen; anlayamadığımız, gerekçelerini bilmediğimiz buyruklara bağlı bir harekete, benim katılmam mümkün değildi. Bir yandan, hareketin sığlığını, çözümün böyle olamayacağını biliyorsunuz öte yandan, toplumda sömürü düzeni varsa ne tamamen kaçabiliyorsunuz ne de sorumluluğundan kurtulabiliyorsunuz. Dolayısıyla, iki arada bir derede kalıp edebiyatın içinden feryat olarak çıkmayı deniyorsunuz. Beni büyük ölçüde edebiyat kurtardı. Hareketin içine katılamadım çünkü orada değildim. Eğer, ben orada yoksam, yokum arkadaş! Bir kova, bir fırça veriyorlar, "Kahrolsun faşizm, yaz!" diyorlar. Neden yazmam gerektiğini bilmem lazım! Eyleme gitme diye bir şey vardı. Şimdi hatırlıyorum, çok enteresan, okulun otobüsleriyle eyleme gidilirdi, "Faşistlerin kaldığı yurda gideceğiz," anonsu yapılır, otuz ya da kırk kişi otobüse doluşarak 'faşist dövmeye' gidilirdi. Bir gün faşistleri dövmek için bizi arabaya doldurmuşlardı. Faşistlerin olduğu yere gittik, hepsi kaçmıştı.

– *Dövebilir miydiniz?*

– Dövebilir miydim, sanmıyorum!

– *Dövemeyecektiniz de neden bindiniz arabaya?*

– Vallahi, arabaya herkes binmişti, bende bindim! Güzel bir birlik vardı: Çimenlere uzanıyorsunuz, geceleri yıldızlara bakıyorsunuz, "Nereye gidiyor, bu yıldızlar?" diye sorduğunuzda, "Ağabey, bunu diyalektik materyalizm biliyor, kitapta var," derlerdi. Kitapta her şey var ama o kitap nerede bilmiyoruz. Felsefeyle uğraşan biri olarak o kitap, benim için Politzer ve Marx'ın uyduruk çevirileri olamazdı! Onların hiçbiri beni kesmiyordu. *Das Kapital*'ı okuyacaksam Almancasından okumak isterim. Marx'ı okuyacaksam arkasında Hegel var, onunda arkasında Kant var yani Marx'ın arkasında felsefe tarihi var, onları bilmek lazım! Devrim, o kadar ucuz bir şey değildi; devrimi çok ucuzlattılar. Bugün, aynı şeyi dindarlar için düşünüyorum; onlarda dini ucuzlatıyorlar.

Bir gezi sırasında Ümit Karakullukçu ile (1967)

– *Fikir tartışmaları yok muydu?*

– Hiyerarşik bir düzen vardı: Üst düzeyde Deniz Gezmiş ve ekibi tartışma yapıyorlardı ama alt düzeyde mümkün değildi! Sana bir görev verildi mi yapacaksın.

– *Siyasi olarak başınız hiç derde girmedi mi?*

– İki kez gözaltına alındım. İlkinde, jandarma yurtlardan bizi topladı, karakolda bir gece kaldım, ertesi gün ifadem alındı ve salıverildim. İkincisinde, polis üniversiteyi bastı; kaçmak için girdiğimiz kafeteryanın tuvaletinde polis, birkaç arkadaşımla beni yakaladı. Yakalanmadan önce, bıyığımı kestiğim için polis otosunda dayak yememiştim. Çünkü polis, devrimci bıyıkları olanı dövüyordu. Polis, daha önce pek çok arkadaşı dövdüğü için öfkesi dinmişti. Dolayısıyla, bu iki nedenden dolayı dayak yememiştim. Savcılığa sevk edip mahkemeye verdiler. Polise muhalefet ve sinkaf etmekten mahkemede yargılandık, bizi yakalayan polisler, mahkûm olmayalım diye mahkemede, bizi tanımadıklarını söylediler.

– *Neden öyle yapmış olabilirler?*

– Öğrenciyiz, derslerimizden geri kalmayalım diyedir. Polis döverdi ama hapis yatmamızı istemezdi. Hatta cebinden taş çıkan bir arkadaşımıza hâkim, "Evladım, bu taş senin cebinde ne arıyor?" diye sorduğunda arkadaş, "Hâkim Bey, jeoloji öğrencisiyim taşları incelemek için cebimde taşıyorum," dedi. Hâkim, onu beraat ettirdi.

– *Siz nasıl beraat ettiniz?*

– Polisler, aleyhimde tanıklık yapmadığı için beraat ettim. Yine, aynı yurtta kaldığım bir devrimci arkadaşım, Selimiye Hapishanesinde yatmıştı. Galiba, ODTÜ'nün basılmasıyla ilgili bir davaydı. Dershanede öğretmenlik yapıyordum. Beni şahit göstermiş. O zaman tanık olarak Selimiye Kışlasına gittim -1963 yılından sonra okul kapanmış ve I. Ordu Merkez Komutanlığı olmuştu.- Bir zamanlar okuduğum okulun havası çok değişmişti. Hâkim'i o kadar yüksek bir kürsüye oturtmuşlardı

ki o kürsünün yüksekliğini hâlâ unutamam! Hâkim ile aramızda şöyle bir diyalog geçmişti:

– Bu adamı tanıyor musun?

– Tanıyorum, efendim!

– Şu şu eylemleri yaptı mı?

– Hayır, efendim! Biz birlikte aynı yurtta kaldık, ders çalıştık, efendim!

Mahkemede bunları söylerken alttan feryatlar yükseliyordu. İşkence gören insanların çığlıkları arasında çok acı çekerek konuşmuştum. Komünist olmayı çok istemişimdir ama komünizmin sürü sepet yaşam olmadığını düşünüyordum. Çünkü yalnız ve dünyası olan bir insan olarak diğer insanlarla birarada olmayı istemişimdir. Tek ve hür olacaksın ki bir orman gibi kardeşçesine yaşayabileceksin. Tek ve hür olmayan bir insanın birlikteliklerinde, sürü içerisinde bir koyun olduğunu düşünürdüm. 68 olaylarında, hareketin içine katılıp fikir kulüplerinin bir parçası olmadım. *Soyut* dergisine sürekli yazılar yazıyordum. *Soyut* dergisi geliyordu. Devrimci arkadaşlar, edebiyatla uğraştığım için beni hafif küçük görüyorlardı. Bana faşist demiyorlardı ama ıvır zıvır şeylerle uğraştığım için "salak, manyak" falan diyorlardı. Eğitimimize "gel" dediklerinde eğitimlerine gidiyordum. Georges Politzer'ın *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* okunuyordu. Kahrolsunlarla dolu, orak-çekiçli, kıpkırmızı gazeteler geliyordu.

– *Politzer'i nasıl okuyorlardı?*

– Çok kötü okunuyordu. Birisi okuyordu, sonra tartışılıyordu ama tartışmalar seviyesizdi. Hiç hoşuma gitmezdi. Bir kova ve fırçayla duvara, kahrolsun yaz, "Ben bunu yaşayamam!" dedim. Dolayısıyla, "kahrolsuncular" içine giremedim. Kantindeki masaları, sandalyeleri kırıp ateş yakarak devrimci marşlar söylüyorlardı. Ben ise Edip Cansever, Turgut Uyar'ın şiirlerini okuyordum.

– *Deniz Gezmiş'i tanıma olanağınız oldu mu?*

– Deniz Gezmiş'le karşılıklı konuşmadık ama uzaktan tanırdım. Deniz'in bulunduğu mekânlarda, ODTÜ ve Siyasal Bilgiler Fakültesindeki yurtlarda bulundum. Hüseyin İnan'ı uzaktan tanırdım ama Yusuf Aslan arkadaşımdı. Onların hayatını yakından bildiğimi düşünüyorum.

– *Deniz Gezmiş'le tanışmak istemediniz mi?*

– Ben militan değildim ki ne diye tanışayım! Ben, 68 kuşağında dışarlıklı ve gözlemci biriydim. Devrimci harekete yakınlık duyardım ama hareketin içinde yer almadım.

– *Deniz, o zamanlarda bir efsane miydi?*

– Kesinlikle bir efsaneydi! Çok tanınan ve çok sevilen biriydi. Her şeyden önce, çok etkileyici bir tipti; yakışıklı, dev gibi bir adamdı. ODTÜ'de birinci yurtta özel, dipte bir odası vardı; orada, diğer militanlarla birlikte otururlar ve tartışırlardı. Kimse bir şey yapamazdı. Ciddi bir yüzle kantine gelip kimseyle konuşmadan ayçiçek çitletirdi. Sonra aniden

kalkar, arkasında diğer militanlarla giderdi. Kantinden istediğini yer içer, para ödemezdi. Katiyen bir korkusu olmayan bir adamdı. Ona posta koyan herkese, posta atmıştır. Bizim yurtlarda devrimci olmayan kabadayılar vardı. Bu kabadayılardan biride Zeki Müren'in burs verdiği söylenen sevgilisi, yakışıklı, tıknaz Şehmuz'du. Bellerinde tabancalarla gezerlerdi. Deniz, hepsini korkutmuştur!

– *Denizle ilgili başka neler hatırlıyorsunuz?*

– Duruşunu çok net hatırlıyorum! Siyasal Bilgiler Fakültesine gittiğim zaman, Denizin parka ve postalı, sert bakışları, heybetli duruşu gözümün önünden gitmiyor. Denizde karizmatik bir şeyler vardı. İnsanlar üzerinde büyüleyici bir etki bırakırdı. Onun bulunduğu ortama girdiğinizde Deniz, sizi çeker götürürdü. İşte, karizma budur!

Deniz Gezmiş 1947-1972

Sinan Cemgil 1944-1971

– *Deniz'de gördüğünüz karizmayı başka kimde gördünüz?*

– Denizden başka Sinan Cemgil'de gördüm. O da çok yiğit bir adamdı. Çok iyi konuşurdu. Siyahlar giyinen, yakışıklı, tığ gibi bir delikanlıydı. Nurhak Dağları'nda Sinan'ı vurdular. Karizmatik insan tipi, siyasiler ya da iş çevrelerinden çıkar ki benim hoşlanmadığım, girmediğim çevrelerdir.

– *Siz, hiç parka ve postal giydiniz mi?*

– Benim hiç parkam ve postalım olmadı. Bir türlü o tip giysilerle başım hoş olmadı.

– *Yusuf Aslan ile ilişkiniz nasıldı?*

– Yusuf konuşulabilecek, yumuşak bir adamdı. Yurtta, edebiyat dergilerine yazı yazdığım için beni edebiyatçı olarak bilirlerdi. Devrimci hareket ivme kazanmadan önce, Yusuf ile edebiyat konuşurduk.

– *Yurtta başka sizi nasıl bilirlerdi?*

– Beni, "Komünist olmayan dolayısıyla, dövülmeye de layık olmayan garip bir adam," olarak görüyorlardı. Beni hiç dövmediler.

– *6 Mayıs 1972 yılında Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan asıldığında ne hissettiniz?*

– O zamanlar, yüksek lisans öğrencisiydim. Herkes gibi, bende Denizlerin bir biçimde ele geçirilebileceğini biliyordum. Bu devrimci arkadaşlar, bir iki yıl hapis yatıp çıkacaklar sonra, iyi bir şair, iyi bir

avukat olacaklar diye düşünüyordum ama idam edileceklerini düşünmemiştim. İdamları, bana çok koydu! İdam edilecek ne yapmışlar ki!

– *O zamanlar, ölüme gidiş şekillerini nasıl yorumlamıştınız?*

– Çok yiğitçeydi! Bir yandan, bu arkadaşların ölmemesi gerektiğini, ölüme yakışmadıklarını diğer yandan, bu ölümlerin devrimci hareketi ateşleyeceğini düşünmüştüm. Ancak, baştan beri düşündüğüm dünyayı değiştirmenin bu şekilde olmaması gerektiğidir. Devrimci arkadaşların yanan ateş etrafında toplanışlarında incelikler, vardı. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil gibi arkadaşların inceliklerle dolu, güzel insanlar olduğunu düşünürdüm. Çünkü bir insanın dünyayı değiştirmeye soyunması, ruh kabalığıyla yapılacak bir şey değildir. Yüreğinde çok derin insan sevgisi olan; haksızlığın, adaletsizliğin getirdiği acıyı duyan insanların harcıdır. Bunun yanı sıra, annebabalarına duydukları tepkiden, hınç duygusundan veya diğer başka sebeplerden dolayı devrimci taklidi yapanlar vardı. O zamanlar, bizim kuşaktan birçoğu, belki, dünyayı değiştirmenin kendini değiştirmekle olanaklı olabileceğini, bu ikisinin paralel gidebileceğini, dünyaya güzellikler getirmenin insanın kendi iç güzelliğiyle sağlanabileceğini bilmiyorlardı. Cemal Yıldırım hoca, etrafı sürekli eleştirerek bilimin ne olduğunu anlatır, devrimci gençler için, "Bu gençler biraz mantık, analitik felsefe okusalar, bu kadar yanlış yollara sapmazlar!" derdi.

– *Bugün, onların ölümlerini nasıl yorumluyorsunuz?*

– İnsanlar, bu dünyada onurlarıyla nefes alıyorlarsa böyle yiğit insanlar sayesindedir. Bu insanlar, inançları uğruna korkmadan ölümü seçtiler. Bu, çok yüce bir insan olduklarını gösteriyor ama yanlıştı, hedeflerine uygun değildi. Hedef, dünyayı değiştirmek ve hakça düzen ise pek çok şey daha yapılabilir. Onun için bu güzel insanların ölümüne insanın yüreği yanıyor!

– *Deniz ölmeseydi bugün ne yapıyor olabilirdi?*

– İyi bir avukat, iyi bir sendika lideri ya da sol bir partinin iyi bir genel başkanı olabilirdi. Hepsinide hakkıyla yapardı. Sadece, Deniz değil Hüseyin, Yusuf, Sinan ve diğerleri, hepsi layıkıyla görevlerini yapar-

dı. Çünkü bu insanlar, bu ülkeyi ve halkını çok seviyorlardı. Hep üzüldüğüm şey şu olmuştur: Keşke onlarla konuşabilseydim ama o günlerde, konuşsam bir şey anlatamazdım! Oportünist, korkak diyebilirlerdi ama yine de, "Arkadaş, devrimci mücadele böyle olmaz!" demek isterdim. Ama devrimci mücadelenin öyle olması gerektiği dıştan empoze edilen bir şeydi. Dışarıdan çok gazete ve dergi geliyordu. Bizim okuduğumuz kitaplar insanı dogmatikleştiren, eleştirel bakış sunmayan, tartışmayı dıştalayan türdendi. Şimdilerde iktidarın maşası olmuş, o zaman kendilerine devrimci diyen insanları düşündüğümde, solun kültürel donanımının, yaşamsal arka planının ne denli eksik olduğunu görüyor, kahroluyorum!

– *Patron olmazlardı ama!*

– Hayır, kesinlikle olmazlardı! Bunlar inanmış, yiğitçe ölüme giden insanlar, mümkün mü öyle bir dönüşüm gerçekleştirmeleri! Hayır, mümkün değil! Patron olan, köşeyi dönen iğrenç solcular vardır. Onlar çok çirkin ve basit insanlar. Okudukları kitaplar, emeğe ve insana bakışları çok iğrenç! Sakallı Celal'in, "Bu kadar cehalet, ancak tahsille mümkün olabilir," dediği gibi, bu kadar iğrenç olmak, ancak 68 kuşağında sözüm ona, solcu olmakla mümkün olabilir. Bunlar, sol ruhu anlamamış, hep şekilde kalmış insanlar. İnsan, böyle bir dönüşüm geçirebilir mi ya!

– *Ülkücülerden hiç arkadaşınız oldu mu?*

– Sivaslı, sevimli bir ülkücü arkadaşım vardı: İlhan Kesici. İlhan, benim iyi arkadaşım olmuştur. O, makine mühendisliğinde okuyordu. O zamanlar, mühendisler birinci sınıfta ortak ders alıyorlardı. İkimiz, birinci sınıfta aynı yerdeydik. Benim edebiyat ve felsefeyle uğraşmam onun ilgisini çekmiştir. O ülkücü, ben devrimci sempatizanı olmama karşın yumuşak bir insan olduğum için konuşurduk. İlhan, okumam için bana, Alparslan Türkeş'in *Milli Doktrin Dokuz Işık* türünde kitaplar getirirdi. Konuşmalarımız mezun olana kadar devam etmiştir. Sonra, birbirimizi kaybettik ama bugün karşılaşsak sanıyorum, bıraktığımız yerden konuşmaya devam edebiliriz. İlhan Kesici'yi içtenlikli bulurum.

– *Başka ülkücü arkadaşınız olmadı mı?*

– Olmadı! Daha çok devrimci arkadaşlarım oldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Umuda Bir Yolcu Var

Büyüklerimle çatışmadan, muhalefetimi muhafaza edip saygısızlık etmeyerek isyanımı sürdürmeye çalışmışımdır. Buna şimdilerde bir ad bulmak gerekirse "müeddep isyan" yani "edepli isyan" diyebilirim. Hayatım boyunca, edepli isyan çabası içine girdim.

Dolanmalarının birinde (1968)

– Başka bir alanda değil de neden felsefede doktora yapmak istediniz?

–Felsefesiz bir hayat benim için hiç olan bir hayattı. Bütün amacım, derdim felsefeye başlayabilmekti; bu sebeple, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümüne başvurdum.

– ODTÜ'ye neden başvurmadınız?

– O zamanlar, ODTÜ felsefe bölümünde yüksek lisans ve doktora programı yoktu. Teknik üniversite diye felsefede yüksek lisans, doktora programları açmıyorlardı. ODTÜ felsefe bölümünde 1979 yılında yüksek lisans, 1982 yılında doktora programları açıldı. Yüksek lisans, doktora programlarının açılması, farklı disiplinlerden gelen insanların bölüme alınması çok iyi oldu!

– Felsefede doktoraya nasıl başladınız?

– Elektrik mühendisiyim ve felsefe çalışmak istiyorum. Kasım ayında dersler başlayacaktı ve doktora programına kayıt olabilmek için benim bir hocadan onay almam gerekiyordu. 1972 yılının Ekim ayının sonlarıydı, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne gittim; Vehbi Eralp hoca'yı bulamadım, Nermi Uygur ise olumsuz cevap verdi. Hiçbir hocadan ümit yoktu. Takiyettin Mengüşoğlu hocam, haftanın belli günleri fakülteye geliyordu. Mengüşoğlu hocamın odasına gittim, "Hocam, felsefede doktora yapmak istiyorum," dedim. Hoca, "Ne çalışmak istiyorsun, evladım?" diye sordu, "Wittgenstein çalışmak istiyorum," dedim. "Vallahi, Wittgenstein'i çok iyi bilmem! Ancak, Almanya'da bilen arkadaşlarım var. Tezini yazarsın biz, göndeririz onlar, karar verir. Seni doktora programına alıyorum," dedi. Takiyettin Bey'den önce başvurduğum hiçbir hoca, beni kabul etmemişti.

– Diğer hocalar, sizi doktora programına almayı neden kabul etmediler?

– Dışarlıklı bir insanım. Herhangi bir insan geliyor ve size, "Felsefe çalışmak istiyorum," diyor. Bunu nasıl alabilirsiniz ki tanımanız, güvenmeniz lazım.

– Takiyettin Mengüşoğlu sizi tanıyor muydu?

– Nereden tanısın, beni ilk kez görüyordu! ODTÜ'de öğrenim görmüş bir mühendisim. Mengüşoğlu, beni doktoraya kabul etti. Nasıl kabul etti bilemiyorum! Bu, benim için hayatımın dönüm noktasıydı. Bir insan bana diyor ki: "Sen, felsefede çalışabilirsin." Eğer Takiyettin Bey, beni kabul etmeseydi şimdiye kadar çoktan ölmüş olurdum.

– Nasıl?

– Ne ODTÜ'de ne Hacettepe'de ne de başka bir üniversitede felsefe çalışabileceğim imkân vardı. Yurt dışına gönderdiğim mektuplardan olumlu bir cevap alamadım. Takiyettin Bey, çalışmayı en son düşündü-

ğüm hocaydı ama o, beni anladı, "Bu, benden biri değil, Nicolai Hartmann, ontoloji çalışmayacak, başka bir üniversiteden gelmiş bir mühendistir ama felsefe çalışmak istiyor," diye düşündü, sanırım. Çünkü onun düşüncelerini ileri taşıyacak bir adam değildim. Farklı düşünen, analitik felsefe yapan, Husserl'ı kendi çizgisinde anlayan, Nicolai Hartmann ile çok ilgisi olmayan, felsefi 'antropoloji'yi fazla önemsemeyen bir insandım. Bu sebeple, Takiyettin Bey'e duyduğum şükran çok büyüktür! Bu inanılmaz toleransıyla bana yalnız kapılarını değil, pencerelerini de açtı. Yirmi beş yaşında, ızdırap çeken, kendini arayan bir mühendisin elinden tutması müthiş!

– Takiyettin Mengüşoğlu neden en son çalışmak istediğiniz insandı?

– Çünkü Takiyettin Bey, tümüyle farklı bir dünyanın insanıydı. Onun düşünceleri ile benim felsefi yolculuğum arasında hiçbir ilgi yoktu. Takiyettin Bey, Nicolai Hartmann ve ontolojiyle ilgileniyordu. Takiyettin Bey'den farklı şeyler söylememe rağmen beni desteklemiştir. Böyle bir insanın olabileceğini sanmıyorum, bilgelik bu. Takiyettin Bey, bilge bir insandı, "Tezin olmamış," diye beni evinden kovmuş, sonra tekrar çağırmıştır.

Prof Dr. Takiyettin Mengüşoğlu 1905-1984

– Doktora programına kabul edildiniz. Ders sürecinde neler yaptınız?

– Doktoraya başladığım yıllarda Nermi Bey'in derslerine girdim, sonra onun derslerinden vazgeçtim. Doktora tez konusu olarak başlangıçta kendime, 'Ludwig Wittgenstein'da Mantık ve Dünya İlişkileri' diye bir konu seçmiştim.

– Bu tez konusunu neden seçtiniz?

– Hurufilikle ilgiliydi: Çünkü adı Ludwig Wittgenstein yani L ve W: L logik, logos; W ise welt yani dünya. Adamın adı ve soyadının ilk harfleri mantık ve dünyayı gösteriyor. Birkaç yıl bu konu üzerinde çalıştım. Kendime göre, dibini gördüm ve esrarı bitti, "Aman, bir şey yok ya!" dedim. O zaman nicedir kafamın arkasında Husserl vardı, Taki-

yettin Bey'e, "Hocam, Wittgenstein'ın yanına, Husserl'ı katacağım," dedim, bana şöyle bir baktı, "Tezimi vereyim, bir oku," dedi. Hocanın tezi, Husserl üzerineydi okudum, güzel bir Almanca ile yazılmış, iyi bir tezdi. Hoca, çalışma konumu kabul etti.

Ludwig Wittgenstein
1889-1951

Edmund Husserl
1859-1938

– Husserl sizin için zor olmadı mı?

– 1980 yılının Türkiye'sinde Husserl'in *Mantık Araştırmaları* kitabını irdeleyerek sıkı biçimde okuyan insan yoktu. Nermi Bey, biraz bakmış ama konusu o olmadığı için üzerine pek gitmemiş. Ben, Husserl'de mantık araştırması yaptığım için onları didik didik ettiğimi hatırlıyorum. Husserl'in benim için zorluğu, Almanca olmasıydı. Ben, Almancayı Alman Kültür Merkezinin ilkel derslerinden ve daha çok kendi çabalarımla öğrenmiştim. Husserl'in felsefi metinlerini çok uğraşarak çözdüm. Husserl üzerine Takiyettin Bey'le yeterince tartışamıyorduk, çünkü hoca hem hastaydı hem de yaşlıydı. Takiyettin Bey'in hocalığı esnasında benim doktora tezim reddedildi.

– Teziniz niye reddedildi?

– Bütün kabahat benimdi. Çünkü standarda uygun, beklenilen bir tez yazamamıştım, kötü bir tezdi. Tezimin kötü olmasının iki ana sebebi vardı; birincisi, tezimi yazmaya çok az zaman ayırabiliyordum. -geçim kaygısıyla sürekli çalışmak zorundaydım- dershanelerde hocalık yapıyordum ve özel dersler veriyordum. İkincisi ise iyi yönlendirilememiştim. Doktora aşamasında çok yalnız kaldım ve kendimi çok yalnız hissettim. Bu anlatılabilecek bir şey değil. Bana yol gösterecek sadece, Takiyettin Bey vardı ama o da başka bir dünyanın insanıydı. Nasıl bir tez yazmam gerektiği konusunda bir fikrim yoktu. Takiyettin Bey, hasta olduğu için ilişki kuramıyorduk, bana yardımcı olamıyordu, yol gösteremiyordu, tartışamıyorduk. Işık yoktu, tamamen karanlığa düşmüştüm ve sürekli çırpınıyordum. Felsefesiz hayat düşünemiyorum, felsefe çalışıyorum ama elimden tutacak insan yok. Sabahtan akşama

kadar hocaların kapısında dursaydım beni yönetebilirlerdi ama zamanım yoktu.

– *Reddedilen doktora tezinizin jürisinde kimler vardı?*

– Takiyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Bedia Akarsu, Nermi Uygur, Zafer Taşlıklıoğlu vardı.

– *Teziniz kaç yılında reddedildi?*

– 1978 yılında reddedildi, "Bu, iyi yönetilmemiş kötü bir tez," diyerek reddettiler. Husserl ile Wittgenstein'ın dünya mantık ilişkileri üzerine bir tezdi. O tez bir yerlerde duruyor, sanırım. Belki, günün birinde yayımlayabilirim. Jürideki hocalar, "Problem bu adamda değil, yönetici problemi var," dediler. Tezim reddedildikten sonra, Takiyettin Bey yetmiş yaşına geldiği için emekli oldu.

– *O zamanlar emeklilik yaşı 70 miydi?*

– Evet, hoca emekli oldu ve ben, ortada kaldım üstelik tezimde kabul edilmemişti. Hiçbir hoca, beni desteklemiyordu. Takiyettin Bey bana, "İstersen seni doktor yapabilirim," dedi.

– *Nasıl yapacaktı ki?*

– Takiyettin Bey çok üzülmüştü: "Hukuk fakültesinden, sosyoloji bölümünden, Almanca bölümünden profesör öğrencilerim var; beş kişiyi bulur, onları toplar, seni doktor yaparım," dedi. "Hocam, böyle doktor olmak istemem," diye kabul etmeyince, "Jüridekiler, bana düşman olduğu için beni bıraktılar diye dilekçe yaz. O zaman, yeni bir jüri toplanır ve senin tezini kabul eder," dedi. Ben, yine onaylamadım: Hoca, bunun üzerine ısrar etti, "Nermi Bey, kasti olarak beni bıraktı diye dilekçe yaz," gibi, pek çok önerilerde bulundu. Hocanın önerilerinin hepsini reddettim.

– *Takiyettin Bey'in tezinize ilişkin önerdiği çözüm yollarını neden kabul etmediniz?*

– Takiyettin Bey, bana yardımcı olmayı çok istiyordu. Keşke Takiyettin Bey'in yaşlı ve hasta olmadan önce öğrencisi olsaydım! Takiyettin Bey, benim farklı bir insan olmama yardım etti belki, bana felsefeyi anlatamıyordu ama insan olmayı anlatıyordu. Hocanın insana ve hayata dair açıklığı inanılmazdı. Ben, bugün Gönül Felsefesi diye bir şey yapıyorsam, basmakalıp, akademik felsefenin dışına çıkabiliyorsam, felsefe yolculuğunda tek başıma yürüme cesaretine sahipsem Takiyettin Bey, sayesindedir. İlk kıvılcımı rahmetli vermiştir.

– *Doktora teziniz red edildikten sonra ne yaptınız?*

– Doktora tezim reddedildi, Nermi Bey'e gittim. Nermi Bey, Descartes'ın bir sözünü söyledi bana, "Bir şeyi yeniden yapmaktansa temelden başlamak iyidir. Yazdıklarını unut, yepyeni bir doktora tezi yaz!" dedi.

– *İlk yazdığınız tezi geliştirerek yeniden mi yazdınız?*

– Hayır, onu tümüyle yok ettim. Her şeye sıfırdan başlayarak yeniden yazdım. Nermi Bey, bir sürü problem çıkardı; bir yıl boyunca beni büyük bir cendereden geçirdi, bana kök söktürdü.

– Bir yıllık kök söktürmeden sonra ne oldu?

– Doktora tezimi bitirme aşamasındayken Nermi Bey, Almanya'ya gitti. Giderken beni Bedia Hanım'a bıraktı ona, "Bu adamı, al!" demiş. Bedia Hanım, benim Türkçe konusunda bir sıkıntım olmadığını biliyordu, "Elbette!" demiş.

Prof. Dr. Nermi Uygur 1925-2005

– Son olarak doktora danışmanınız Bedia Akarsu oldu, öyle mi?

– Evet, Bedia Hanım'a gittim. Ben, herhangi bir öğrenci değildim, bana hürmeti olduğunu sezmiştim. Bedia Hanım'ın bana hürmet etmesinin sebebi, Türk Edebiyatına ilgimdi ve beni edebiyatçı olarak tanıyordu. Çünkü on üç yıldır edebiyat dergilerinde yazıyordum ve Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızdan İsimler Sözlüğü'nde* adım vardı. O yıllarda Bedia Hanım, hastaydı, hasta hâliyle bana yardımcı olmaya çalıştı. Sağolsun! Beni hiçbir zaman zorlamadı; ne tezin dili ne yapısı hakkında sorun çıkardı, Tezi olduğu gibi kabul etti.

Prof. Dr. Bedia Akarsu 1921-2016

– Nasıl tamamladınız?

– Nermi Bey'den pek bir şey öğrenmedim. O, sürekli, "Bu olmaz, bu olmaz!" diyordu. Nermi Bey, şunu anlayamıyordu: Kendisi, Alman-

ya'da Husserl arşivini karıştırmış biri ama ben, hiçbir yere gitmemişim. Üstelik Almancayı kendim öğrenmişim, o ise Almanya'da Almanca öğrenmiş biriydi. Uzun süre, benim böyle bir çalışma yapabileceğime inanmadı. Jürideki hocam, Önay Sözer, mat etmek için öyle sorular sordu ki benim Husserl'i anlayacağım konusunda kuşkuları vardı! Yalnızlığın ve ıssızlığın verdiği güçle yürüdüm felsefede, ben. Bedia Hanım, çok muhterem bir insandı. Onun engin toleransı, güzel bakışı sayesinde doktoramı tamamlayabildim. Doktora tezimdeki son imza, Bedia Hanımındır. Husserl'ı çalışırken çok yeni şeyler keşfettim. O dönem için Husserl'de Mantık, özgün bir tezdi. Özgün bir tez yazdığımı düşünüyorum.

– *İkinci doktara jürinizde hangi hocalar vardı?*

– Prof. Dr. Zafer Taşlıklıoğlu, Prof. Dr. Bedia Akarsu, Prof. Dr. Şara Sayın, Doç. Dr. Önay Sözer ve Doç. Dr. Ulug Nutku vardı. Hayatın tuhaflıklarını da yaşıyorsunuz; Ulug Nutku hocam, doktoramda jüri üyesiydi, o profesör olurken bende, onun profesörlük jürisindeydim. Onun profesörlüğü için rapor yazmıştım.

– *Ulug Bey, ne hissetmiş olabilir?*

– Bir şey hissetmemiştir. Öyle şeylere önem veren bir insan değil, muhterem, derin bir insandır ve onu çok severim. Yanlış hatırlamıyorsam, Nermi Uygur'un öğrencisi olan Önay Sözer'inde profesörlük jürisindeydim. Çok ilginç, onlardan önce profesör olduğum için hem Önay Sözer'in hem de Uluğu Nutku'nun profesörlük jürisinde ben, vardım! Bunları övünmek için söylemiyorum, hayatın tuhaf tecellileri olarak anlatıyorum. Yine, muhterem ve güzel bir insan olan Afşar Timuçin hoca'nın da profesörlük jürisinde görev almıştım. Afşar hoca, bizden büyük olduğu için "Afşar ağabey!" deriz, Naci Soykan ile aramızda bazen, "İhtiyar!" diye söz ederiz.

– *Doktora sınavınız nasıl geçmişti?*

– Sınav günü, doktora jürisine girmek için sabah erkenden koşa koşa İstanbul Üniversitesinin Fen-Edebiyat Fakültesinin Felsefe bölümüne gittim. Şubat ayında kaloriferlerin yanmadığı soğuk bir odada yan daldan sınava girdim. Yan dalım, Eskil Yunan ve Edebiyatıydı. Gerek Yunanca gerek edebiyat sorularına iyi yanıtlar vermiştim. Jürideki-ler, sahici bir adam olduğumu anladılar, "Bu adam felsefeyi yaşıyor," dediler. Bu doğruydu; çünkü ben, felsefeyi hep yaşadım. 1980 yılında doktora tezim, 'pekiyi' dereceyle kabul edildi. Jüridekiler, galiba, şunu gördüler: Karşılarındaki adam, bu işe tam gönlünü vermiştir; ona buna hava olsun diye veya bazı komplekslerimden değil, bu işten başka bir şey yapamayacağım için orada olduğumu sanırım anladılar. Çünkü yaptığınız işe bütün kalbinizle ve gönlünüzle bağlandığınızda insanlar bunu anlıyor. Ne kadar ciddi olduğunuzu, onların henüz okumadıkları metinleri günlerce didikleyerek düşünceler devşirdiğinizi biliyorlar.

– Siz, f*elsefeyi yaşamışsınız...*

– Felsefenin akademik boyutu değil ama yaşarken felsefi kaygılar, hep benim kaygılarım olmuştur. Nietzsche çalışırken Nietzsche'yi, Nietzche'nin duygu titreşimiyle duymaya çalışmışımdır. Platon, Aristoteles kimi çalışırsam çalışayım bu duygu titreşimini aramışımdır hatta şunu da söyleyebilirim: Carnap çalışırken Carnap'ı, Quine çalışırken Quine'ı, Strowson çalışırken Strowson'u duymaya çalışmışımdır. Ben, mantık derslerimi de duygularla veririm. Çünkü mantıkta ulaşacağımız fikirlere, duygularla ulaşılabiliriz. İnsan, bütün insan olmalı. Her şeyiyle insan olmalı. Öğrencilerim, ileri mantık derslerinde kök söktürdüğümü düşündükleri için emekli olunca, çok sevinecekler ama...

– Hocalarınızla ilişkileriniz hakkında konuşabilir miyiz? Takiyyetin Mengüşoğlu'yla nasıl bir ilişkiniz vardı?

– 1972 yılında İstanbul Üniversitesinde başladım,1973 yılında hoca nikâh şahidim oldu. Bu yakınlık, nasıl oldu, bilmiyorum! Eskilerin tabiriyle mütebasbıs, yağ çeken, dalkavuk bir insan değildim. Belki, babamın bana davranışıyla Takiyettin Bey'in bana davranışı arasında ve benim oğluma bakışım arasında paralellikler olabilir. Farklı felsefe anlayışlarımız olduğu için gerçekten Takiyettin Bey'den felsefe adına bir şey öğrenmedim. Ardına düştüğüm onun felsefe anlayışı değildi, tavrıydı. Şimdilerde çok iyi anlıyorum ki önemli olan bilginin muhtevası değil, bilgiyi verişteki tavırdır. Bir filozof nasıl yaşar, bir filozof problemlere nasıl bakar tavrını hocadan öğrendim. Takiyettin Bey'in ailesiyle ilişkilerini, okuldaki davranışlarını, öğrencilere bakışını yani hayatını gördüm. Bunu hiçbir kitapta bulamazsınız, yaşayarak öğrenilir. Hoca, pek çok yakın öğrencisi olmasına rağmen, evine herkesi çağırmazdı ama ben, sık giderdim. Evlendikten sonra ailece görüşmeye başladık. Bir gün yeni evliyken Takiyettin Bey, eşimi ve beni evine çaya davet etti. Saat altı ya da yedi gibi, hocanın evinde olmamız gerekiyordu ama eşimin süslenmesi nedeniyle geç kaldık. Eşimle kavga ettim, taksiye atladığım gibi tek başıma gittim. Hoca, eşimi yanımda göremeyince bana, "Git, getir!" dedi. Geri gittim ve eşimi getirdim. Öyle şeyler anlatırdı ki o an anlattıkları saçma gelirdi ama yıllar sonra, anlattıklarından ve tavrından çok şey öğrendiğimi gördüm.

– Sizde saygı duyduğu neydi?

– Bilemiyorum! Yorumlamakta güçlük çekiyorum, çünkü müthiş bir şey yapmış, Takiyettin Bey'in beğeneceği enteresan fikirleri olan biri değildim. Hocanın yakını olmayı hak edecek bir şey yapmadım. Tezimi okurken, "Ahmet müthiş bir şey yazmış!" falan diye etrafa söylediğini çok duymuştum. Ancak, sonra birlikte tezimi okumaya başlayınca, "Bu kadar saçma şeyleri nasıl yazıyorsun ya!" diye kızmıştı. Neden, beni yakın ve özel dünyasına almıştı? Tam bilemiyorum!

– Takiyettin Bey, Nermi Bey'in sizi sevmediğini biliyordu, öyle mi?

– Takiyettin Bey öyle düşünüyordu ama Nermi Bey'in beni sevmediğini düşünmüyorum. Böyle bir şey yoktu. Nermi Bey'in tuhaf davranışlarına ve bana büyük eziyetleri olmasına karşın onun mümtaz bir in-

san olduğunu düşünüyorum. Bugün, felsefede pek az insanın sahip olduğu yeteneklere sahipti ama Nermi Bey'in hem psikolojik hem de öğrencilerle sorunları vardı dolayısıyla, benimle de sorunu vardı, keşke olmasaydı! Bir gün bana dedi ki: "Ahmet Bey, denizin ortasında ben bir kayıktayım, siz ise batmışsınız. Kayığıma elinizi uzatıyorsunuz ama küreğimle elinize elinize vuruyorum, sizi istersem kayığıma alırım istemezsem almam ama bütün bunlara rağmen, isterseniz kayığıma alacağım, sizi." Bunu diyebilen bir insandı.

– *Peki, bindiniz mi onun kayığına?*

– Hayır, binmedim! Ben, Nermi Bey'in kayığına çekilmedim. Allah uzun ömürler versin, sevgili hocam Bedia Akarsu'nun kayığına çekildim! Nermi Bey, müthiş bir baskı uygulayarak beni çok sınadı. Sonunda sağlam biri olduğumu anladı, "Seninle çalışacağız," dedi. Ama tam çalışacağımız zaman Almanya'ya gitti. Ben, belli bir ekolün takipçisi olmadım. Felsefede yardımcı dalım, Yunan Edebiyatıydı. Yunan Edebiyatını, yıllar yılı ızdırâp çekerek öğrendim. Öğrencilik yıllarım tırnağımla kazıyarak yaptığım bir öğrencilikti. Hiç himaye görmedim.

– *Nermi Uygur'un psikolojik sorunları nelerdi?*

– O, apayrı bir çalışma konusu ama benimle ilgili ağır sorunu vardı. Mesela, benim sahtekâr olabileceğim, Almancayı bilemeyeceğim gibi takıntıları vardı. Hiç unutmuyorum, doktorayı yeni bitirmiştim! Bir gün, babam gözlükçüye gitmiş, orada Nermi Uygur hocam varmış. Gözlükçü adını ve soyadını sorunca babam, "Ata İnam!" demiş, Nermi Bey benimle bir akrabalığı olup olmadığını sormuş. Oğlu olduğumu öğrenince şöyle demiş:"Oğlunuz mahcup, içine kapanık, ilginç, değerli birine benziyor, çok enteresan bir adam ama bu mahcupluktan kurtulmalı." Babama söylediği bu! Nermi Uygur hocam, hakkında kötü şeyler söylemek istemem! Onun hakkında iyi şeyler yazdım ama çok acı anılarım var.

– *Babanız Nermi Uygur'un söylediklerine üzülmüş mü?*

– Hayır, canım neden üzülsün ki!

– *Siz mahcup bir insan mıydınız?*

– Bilemiyorum! Nermi Bey'e öyle görünmüş olabilirim. Konuşmuyordum; Nermi Bey çok konuşurdu, ben susardım. Susuşum, bir protestoydu, mahcubiyet olarak anlamış olabilir. İnsanlar arasındaki bu tip ilişkileri magazinleştirip dedikodu aracı yapmamak lazım! Nermi hoca hayatımda bir şanstır.

– *Nermi Bey, size düşman mıydı?*

– Nermi Bey'le sorunumuz şuydu: Nermi Bey ve ben edebiyatçıyız. Elbette, ben, yeni edebiyatçıyım. Bir yazımda Nermi Bey'i çok kötü eleştirmiştim, onu unutmamış! Nermi Bey eleştirilmekten, onun düşüncelerine aykırı düşünceler söylenmesinden hiç hoşlanmazdı. Birlikte çalışırken onu birkaç kez eleştirdiğimde çok rahatsız olmuştu. Nermi Bey, ışıklar içinde yatsın! Onun son yazılarını hiçbir şekilde okuyamadım. İyi olmayan bir yola girdi. Hoca, tuğla gibi kitaplar yazdı ama o ki-

tapların pek değeri olduğunu sanmıyorum. Ancak, Nermi Bey'in doktora tezimi reddetmesinin bunlarla ilgisi olduğunu sanmıyorum. Hakîkaten, iyi yönetilmemiş, kötü bir tezdi.

– *Nermi Bey, nasıl bir kötü yola girdi?*

– Çok laf üretilen yazılardı. Mantıkçı olduğum için az lafla bir şeyler yazmak gerektiğini düşünürüm ama zaman zaman kendimle çatışmaya giriyorum; mantıkçı tarafım ile edebiyatçı tarafım çatışıyor.

– *Baskıcı bir hoca mıydı?*

– Kendine mahsus bir hocaydı. Nermi Bey'e yakın bir insan değildim. Bu anlamda, Nermi Bey'le kim yakındı, bilemiyorum! Bir gün, Önay Sözer ile Ankara'da bir toplantıda karşılaştık, Önay hoca dedi ki: "Sen ve ben Nermizedeyiz!" İstanbul'da doktora öğrenciliğim sırasında yakın dostlarımdan biride Teoman Duralı'ydı. Teoman, hayatın içinden gelmiş, kapalı çarşıda çıraklık yapmış, çok ülkeler görmüş, Fransızla evli ilginç bir adamdı. Bizim yaşımıza göre daha olgun, daha çok diller bilen, daha çok gelişmiş, felsefi problemleri daha derinden kavrayabilen biriydi. Nermi Bey'e yakındı ve bir süre sonra asistan olmuştu. Teoman'ın çok güzel dostluklarını görmüşümdür, hâlen dostuz.

– *"Nermizede" olduğunuz kısımları anlatabilir misiniz?*

– Anlatacak bir şey yok! Sonuçta doktora yaptık. Önay Hoca'nın doçentliğinde sıkıntısı olmuş, galiba. Nermi Bey, bana hep "Bey" diye hitap ederdi. "Ahmet Bey, Husserl'in Mantık Araştırmaları'nı çalışıyorsunuz ben, bu konuyu çalışmadım ama önemli bir iş yapıyorsunuz," derdi. Bu çalışmaya izin verdi. Benim elimden tutan üç kişiden biridir. Biri Takiyettin Mengüşoğlu, ikincisi Nermi Uygur, üçüncüsü ise Bedia Akarsu'dur. Bu üç hocamın hakkını hiçbir zaman ödeyemem! Takiyettin Bey ve Bedia Hanım hastalıklarla boğuşurken bana yardımcı oldular. Takiyettin Bey'in çok az da olsa yardımları oluyordu. Derslerinden eski deyimle en fazla müstefit olduğum hocalarım; Teo Grünberg ve Cemal Yıldırımdır. Ayrıca, arkadaşım Naci Soykan'la sohbetlerimiz vardı.

– *Hocalarınızla olan ilişkilerinizde belli bir sertlik oldu mu?*

– Beğenmediğim, eleştirdiğim pek çok öğretmenim oldu ama içten ve sessiz yapmışımdır. Onlarla açıktan kavgalara girişmedim, karşı gelmedim ama dediklerini de yapmadım. Dediklerini yapmama, muhakkak anlık çatışmalarla kavga ederek olmuyor. Kendinizin farklı olduğunuzu karşı tarafa kabul ettirme iradesi gösterdiğiniz zaman, bir süre sonra karşı taraf çok fazla ısrar edemez duruma geliyor. Bende öyle oldu! Gürültülü kavgaların yaşanmadığı bir isyan hayatım olmuştur. Öğretmenlerine körü körüne boyun eğen, onların sözünden çıkmayan bir insan olmadım. Bunu da, "Siz yanlışsınız, söylediklerinizi saçma sapan!" diyerek yapmadım. Büyüklerimle çatışmadan, muhalefetimi muhafaza edip saygısızlık etmeyerek isyanımı sürdürmeye çalışmışımdır. Buna şimdilerde bir ad bulmak gerekirse "müeddep isyan" yani "edepli isyan" diyebilirim. Hayatım boyunca, edepli isyan çabası içine girdim.

Şimdide hayatım bir çeşit isyandır ama bu isyanı, gürültü çıkararak yaygara koparak yaşayanlara anlatabilme imkânı yok gibi gözüküyor. Gerek üniversitedeki eğitimimde gerekse felsefeci hocalarımla ilişkilerimde böyle olmuştur.

– *Buna Sartre 'muhalefet estetiği', 'karşı çıkma estetiği' diyor...*

– Muhalefet estetiği, güzel söylediniz! Muhalefetin hem estetiği hem de etiği vardır. Karşı çıkmanın bir yolu yordamı olmalı. Bir insanı eleştirirken dikkat edilecek birkaç nokta var. Öncelikle, neden eleştirdiğimizin farkında olmamız lazım! Öyle eleştiriler oluyor ki özellikle, edebiyat alanında o eleştiriyle eleştiren insan bir şekilde kendini pazarlamaya çalışıyor; ben şöyle akıllıyım, benim bir yerim vardır gibi. Kendine yer açmaya çalışan insanların yaptığı bir eleştiri var. Pek çok eleştiri biçimleri var ama ikisinden söz ediyorum. Birde yapılan işi daha anlamlı, daha güzel kılmak için ileri sürülen eleştiri var. Benim öğretmenlerimle ilgili eleştirilerim onların eksiklerini ve özürlerini görmeleri için değildi. Çünkü orada kendimi güçsüz hissediyordum. Cemal hoca'ya yaptım ama genel olarak öğretmenlerime eksik ve yanlışını göstermek, -dolaylı olarak bilinçdışından belki, aşağılama olabilir- böyle bir hedefim hiç olmamıştır. Sayıları az olsada eleştiriye açık öğretmenlerim oldu. Öğretmenlerimin eleştirilerimi dikkate alacağını doğrusu pek düşünmüyordum. Onun için eleştirileri yüksek sesle yapmak; yanlışsınız, eksiksiniz diye söylemek bana anlamlı gelmiyordu. Öğretmenlerimi eleştirmekten korktuğum için değil, eleştirilerimden yarar sağlamayacaklarını düşündüğüm için kendimi geri çekmişimdir.

– *Cemal hoca'ya ne yaptınız?*

– Cemal Yıldırım hocamı eleştirmiştim. Hocanın *100 Soruda Mantık El Kitabı* çıkmıştı, dergilerde yazı yazdığım için benden kitabı için tanıtım yazısı yazmamı istedi. Bu, benim çok ağrıma gitti!

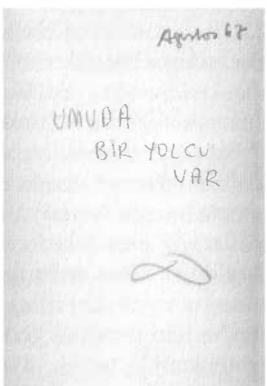
– *Neden o kadar üzüldünüz?*

– Bir yandan, Cemal hocama saygı duyuyorum diğer yandan, buyrukla yazı yazan olmak beni üzdü. Hoca'ya, "Tamam, yazarım!" dedim. Hoca, benden övgü bekliyordu, "Çok değerli bir kitaptır, alın!" diyeceğimi sanıyordu, ağır eleştirilerle dolu bir yazı yazdım. Gerçi, taltif edici sözlerde yok değildi ama yazının genelinde özellikle, dili konusunda ağır eleştiriler vardı. Bu yazıdan sonra, Cemal hocam küstü, dört yıl kadar benimle konuşmadı. Böyle bir çatışma durumu yaşamıştım. Nermi Uygur veTakiyettin Mengüşoğlu'yla problemlerim olmuştur. Hemen hemen her hoca ile ister istemez problemler oluyordu.

– *Eleştiri yaparken kendinizden daha çok öğretmenlerinize güvenememişsiniz, galiba!*

– Evet! Eleştirilerimi anlar mı anlamaz mı, anlasa bile kabul eder mi etmez mi, kabul etse bile eksiklerini tamamlar, yanlışlarını düzeltir mi düzeltmez mi, bu tip sorulara yanıtım olumsuz olduğu için pek umudum yoktu! Öğretmenlerimi eleştirmek, kendimin ileride geleceği konumu belirlemekle ilgiliydi, "Ben ileride öğretmen olursam bunlar

gibi olmayayım. Şu noktalarda daha dikkatli olayım. Şu eksikliklerimi tamamlamaya çalışayım," düşüncesi hâkimdi, bende. Büyüklerime yaptığım eleştiriler, aslında kendime yaptığım uyarılar ve eleştirilerdi: "Dikkat et! Şu matematik, fizik, tarih öğretmeni gibi olma!" Uyarılar, bu nokta etrafındaydı. Büyüklerle olan sorunum, kendimle ilgili olan sorunumun bir parçasıydı. Büyüklere kendimi ispat edeyim kaygısıyla onlara, sert çıkarak açık tepkisel bir isyanla kendini göstermiyordu. Ben, böyle bir isyan içine girmedim. Kendimi onlara ispat edebilmek oluşturacağım ürünlerle olanaklıydı. Edebiyat öğretmenime yazı yazabileceğimi gösterebilmek, yazı yazarak olabilirdi. Öğretmenimin verdiği ödevi öyle bir yapayım ki yazabildiğimi görsün veya sınavda öyle cevaplar vereyim ki öğretmenimin beni değerli görmesini sağlayabileyim.

– Yeniden doktora yaptığınız yıllara dönersek doktora süreciniz çok zorlu geçmiş, bu süreçte nasıl duygular içerisindeydiniz?

– Nermi Bey, başlangıçta Almanca bildiğimden şüphelendi, Almanca sınavlar yaptı, "Madem Husserl'de mantık araştırmaları yapacaksın. Çeviri değil aslından oku, özetini çıkar, bana getir!" dedi. Her hafta, yüzlerce sayfa bavula koyup götürüyordum,"Hocam bunları okudum," derdim. "Bunları okurken ki duygularını yaz," derdi. "Şimdi, elektrik kesildi, mumla okuyorum, gözyaşlarım kâğıda dökülüyor," diye yazardım. Şimdi o kâğıtları çıkarıp bakmam lazım. Bakarsam kâğıtlardaki mum lekelerini ve gözyaşlarımı bulabilirim.

– Mum lekeleri ve gözyaşları niçin?

– Sık sık elektrikler kesilir, mum ışığında okur ve yazardım. Gözyaşlarım çektiğim çilelerin ve ızdırabın bir yansımasıdır. Husserl'ı mum ışığında, gözyaşlarıyla okuyan bir Türk doktora öğrencisiydim.

– Gözyaşları neden?

– Hayatın zorluğu, çaresizliği! Üzerimde boynumu kaplayan bir kazakla dolaşır, dershanelerde haftada otuz iki saat derse girerdim. Dershaneler ve özel dersler arasında sürekli koştururdum. Günde on dört saatlik çalışmadan sonra eve gelir, tezimle uğraşırdım. Bu koşul-

larda, sekiz yıllık çalışmamın sonunda doktoramı tamamlayabildim. O yıllarda tek söyleşebildiğim, felsefe konuşabildiğim sevgili dostum Naci Soykan'a teşekkür ederim. Gece yarılarına kadar nafakayı doğrultmak için dershanede çalışıp eve geldiğimde mumun ışığını yakan aileme de teşekkür ederim! Onlar olmasaydı belki, felsefe yolculuğum zor veyahut imkânsız olurdu.

ALTINCI BÖLÜM

Apollonik Ruh

Kız denen varlığın nasıl bir varlık olduğunu bilmiyordum. Herhâlde kızlar bu dünyada yaşamaz, başka bir dünyada yaşar. Bu dünyada yaşayanlar, kazma ve maço erkeklerdir. Kızlar gökyüzünden, bulutların arasından gelir, melek olarak görünür gibi tuhaf düşüncelerim vardı.

Gülümser Hanımla Gençlik Parkında (1969)

– Dershane öğretmenliğinizden söz etmenizi rica edeceğim ama öncelikle şunu sormak istiyorum, mühendisken neden dershane öğretmenliği yaptınız? Mühendislik yapmayı hiç düşünmediniz mi?

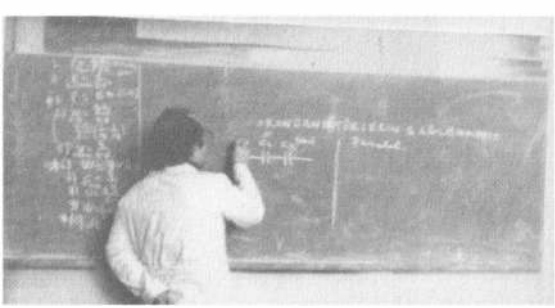
– Mühendis olmayı hiç istemedim. Çünkü teorik boyutu yoğun olduğu için elektrik-elektronik bölümünü seçmiştim. Bu sebeple mühendislik yapma hedefim hiç olmadı. Mühendis olsaydım devlet dairesine girip belli şeyleri yapmaya zorlanacaktım. Ben, elektrik-elektroniğin kuvvetli akım bölümünden mezun olduğum için santrallerde, barajlarda, elektrik trafolarında çalışacaktım. Bu çalışma alanları, bana heyecan veren yerler değildi.

–Okulu bitirirken planlarınız nelerdi?

–Mühendisliği, felsefeyle ilgilenmek için okudum. Bütün planım felsefe üzerine kuruluydu. Felsefede doktora yapamasam bile yine okuyarak yazarak felsefeyle ilgilenecektim. Doktora yaparken dershane öğretmenliği yapmak, bana çok anlamlı geldi. Eğer felsefede işler yürümeseydi, dershane öğretmenliğine devam ederdim. Hayatımda felsefe olacaktı ama illa doktora yapacağım, hoca olacağım diye hareket etmedim.

– Dershanelerde kaç yıl çalıştınız? Hangi dersleri verdiniz?

– 1972-1980 yılları arası dershanelerde öğretmenlik yaptım. Sekiz yıl boyunca üç dershanede çalıştım. En son, askeri öğretmenlerin kurduğu As Dershanesinde, Selimiye Askeri Ortaokulundan birkaç hocamla birlikte öğretmenlik yaptım. Kimi zaman iki dershanede birden çalışıyordum. Üniversiteye hazırlık kurslarında fizik üzerine yoğunlaşmıştım ama ilkokul yurttaşlık bilgisinden tutun; Türkçe, Fransızca, Almanca ve İngilizce fizik, kimya ve matematik dersleri veriyordum. Hayatınızın ne tarafa doğru gideceğini bilmiyorsunuz. Bir yanda, büyük tutkuyla bağlı olduğum felsefe ve fenomenoloji, diğer yanda, tezimi kabul ettirme kaygısı ve yazdıklarımı hocalarıma anlatıp anlatamayacağım endişesi vardı. Bu tip ilişkiler, Batı ülkelerinde bu şekilde böyle olmayabilir, ülkemizin özel durumundan kaynaklanan bir farklılık var.

Kadıköy As Dershanesi'nde Fizik Dersinde (1975)

– Özel ders veriyor muydunuz?

– Tabiî canım! Yaz aylarında dershane kapalı olduğu için para alamazdım, özel dersler vererek evin geçimini sağlardım. O zamanlar, çok çile çektim: Elimde çantayla Nişantaşı'nın, Şişli'nin şımarık çocuklarına özel dersler veren bir adamdım. Saint-Joseph Fransız Lisesindeki öğrenciye Fransızca, Amerikan Kolejindeki öğrenciye İngilizce, Avusturya Lisesinden gelen öğrenciye Almanca fizik, kimya, matematik dersleri anlatırdım. Bu özel dersler esnasında benim için çok ilginç olan deneyimler yaşadım. Fransızca, Almanca ve İngilizce yazılmış fizik kitapları arasında ayrımlar yapardım; kitaplardan ülkelerin kültürel farklılıklarını, kültürel karakterlerini çıkarma imkânı bulurdum. Mesela, fizik kitapları, Amerikalıların daha pragmatik, Fransızların daha teorik ve sorgulamalı, Almanların ise teori ve uygulama birlikte verilirdi.

– Dershane öğretmenliğinde zorlanmadınız mı?

– Öğretmenliğimin başlarında biraz zorlandım. Çünkü dershane öğretmenliği, biraz öğrencilere yalan söylemekle mümkün, "Siz, salak değil, akıllısınız!" diyen bir görünümle veriliyor. Dershanede öğrencileri zorlayan bir eğitim veremiyorsunuz. İngilizce eğitim veren Kadıköy Maarif Koleji'ndeki çocuklarla dersler yaptım, o çocuklar çok iyiydi. Alman Lisesinden, Fransız Lisesinden öğrencilerim oldu, onlara matematik dersi verdim.

As Dershanesi Hocaları ve öğrencileri ile (1976)

– Çok yoğun bir tempo...

– Sabahın sekizinde çıkıp gece eve 22.00'da yorgun argın dönüyordum. Bir tabak yemeğimi yiyip 22.30'da çalışmaya başlıyor, Husserl'in metinlerini sökmeye uğraşıyordum. Husserl'in metinleri için önümde ne bir kılavuz, ne bir yardımcı ne de konuşabileceğim bir insan vardı. Evliydim ve çocuğum vardı. Hepsine yetmeye çalışıyordum. Bu kadar ağır ve karanlık mücadelenin içinden çıkmaya çalışan bir insandım. Sü-

rekli ama sürekli çalışırdım. Nerede eksiğim varsa tamamlamaya çalışırdım. Yabancı dillerde, matematikte, fizikte kendimi yetersiz bulduğum zaman uyuyamazdım. Mutlaka ama mutlaka o eksikliğimi giderirdim. Üstelik o zamanlar Ecevit dönemi, evimdeki soba gazyağıyla yanıyordu ve gazyağı yoktu. Gazyağı sobasını kaldırıp odun kömür sobası kurduk. Bu seferde odun-kömür parası bulamıyordum. Acz içinde üç beş kuruş para kazanıp evime odun kömür almak için çırpınırdım. Açlık, yoksulluk, sefalet içinde doktora sürecini tamamlayabildim.

– Eşiniz öğretmen değil miydi? İki maaşla neden bu kadar sıkıntı çektiniz anlayamadım!

– Eşim çalışıyordu ama geçim sıkıntısı çekiyorduk. Dışarıdan kitap almam, kitap okumam lazım. Yabancı kitaplar çok pahalıydı. Maaşım büyük ölçüde kitaplara giderdi. Okumaya zaman ayırabilmem için bu kadar çok çalışmamam gerekiyordu. Üstelik ben, kendi içinde gücü olan ve o güçle her türlü engeli aşabilen bir insan değilim. Yurt dışında doktora yapabilirdim ama bir yığın engelden dolayı yapamadım. Tamamen Türkiye denilen bir dünyanın içine gömülerek çalışmalarımı tamamlamak zorunda kaldım. Sonuçta, "Sen felsefecisin koçum, otur felsefe çalış!" diyecek bir belgeye ihtiyacınız var. Bütün çabam, bu belgeyi alabilmek içindi. Birisi bana o belgeyi versin ve felsefe çalışayım, buna muhtaçtım!

– Aileniz neyle uğraştığınızın farkında mıydı?

– Belki, ailem ne yaptığımı anlamadı, çünkü onlarla felsefe konuşmazdım. Akrabalarım felsefeci olduğumu çok sonraları anladılar. Bazıları televizyonda görünce, "Ya bu adamın ağzı laf yapıyormuş," dediler. Aile meclislerinde çok fazla konuşan biri değilimdir, dinlerim. Anlattıklarımla insanları rahatsız edermişim gibi bir korkum vardır. Anlarlar mı anlamazlar mı? Onlara, Husserl mi anlatacaktım! Ben, onları anlayabilirdim ama onlara kendimi dayatmak istemedim.

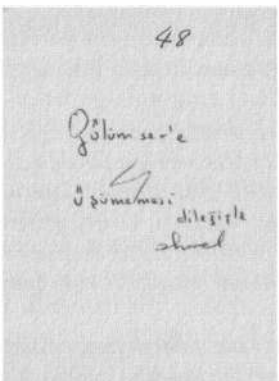
– Eşinizle nasıl tanıştınız?

– Eskil Yunan'daki Apollonik yani geleceği kestirme ruhu, o yıl bende çok yoğundu. Bu, çok sık hissettiğim bir şey değildi ama bir şeyler olacak duygusu yahut kehanetim, bende çok yüksek düzeydeydi ve hayatımın akışında bir şeyler olacağını hissettim. Bu hissin zaman zaman beni yanılttığı olmuştur. Gençliğimde ne zaman Ankara'dan, İstanbul'a gitsem bir şeyler olacak beklentim olurdu ama hiçbir şey olmazdı. Her neyse, o zamanlar, subay ve astsubay çocuklarının kaldığı Milli Müdafaa Vekâletinin Erkek Öğrenci Yurdunda kalıyorum. Kızılay da, Meliha Eldem Sokak'ta Türkiye Yardım Sevenler Derneğinin Kız Öğrenci Yurdu vardı. Bu iki yurt bahar aylarında müşterek çay partileri düzenliyordu. 1967 yılının Nisan ayında bir düğün salonunda yapılan çaya katıldım. Aslında, öyle partileri falan sevmem ama buna katıldım. Salonda yüz kadar kız ve erkek vardı. O zamanın müzikleri, özellikle tango parçaları çalınıyordu ve herkes biriyle dans ediyordu. Dans edenlerin arasında inşâat mühendisliğinde okuyan bir arkadaş vardı, bir kız-

la dans ediyordu. Kız öyle iri yarıydı ki göğüsleri balkon gibi bir şeydi, sanki oğlan, balkonun altında duruyor gibiydi. Kız, oğlanı döndüre döndüre dans etmişlerdi. Onların dansını hâlâ hatırlarım. Belki, sonradan evlenmişlerdir, bilemiyorum! Hafif bir içki içmişim, bir kenarda öyle duruyorum. Dans nasıl edilir falan bilmiyorum ama yalnız bir kız var mı diye göz gezdiriyorum.

– *Daha önceden kız arkadaşınız olmamış mıydı?*

– Olmamıştı. İstanbul'da yetişmiş olmama karşın, 'kız' denen varlığın nasıl bir varlık olduğunu bilmiyordum. Herhâlde kızlar bu dünyada yaşamaz, başka bir dünyada yaşar. Bu dünyada yaşayanlar, kazma ve maço erkeklerdir. Kızlar gökyüzünden, bulutların arasından gelir, melek olarak görünür gibi tuhaf düşüncelerim vardı.

– *Partide meleğinizi mi buldunuz?*

– Parti bitmek üzere, bu düşüncelerle salonda dolaşırken bir köşede, Sandıklı deyimiyle ak pak bir kızcağız duruyor. Kendi kendime, "Bu kızcağız ne oturuyor, dansa kaldırayım," dedim. Tabiî, dans edip edemeyeceğimden emin değilim. Gittim, kızcağızı dansa kaldırdım. İşte o kalkışla bir daha oturamadık, kırk dört yılı birlikte geçirdik. Bende sadakat hissi olduğu için dansa kaldırdığım kızın namusu bana emanet edilmiştir düşüncesiyle o partiden sonra görüşmeye devam ettim. Uzun bir süre, kız yurduna gidip geldim, birlikte yemeklere, pastaneye, parklara gittik. O, İzmirli olduğu için yaz tatillerinde mektuplaşıyorduk. Tanıştığımızda ikimizde üniversite ikinci sınıftaydık. 1967 yılından, 1973 yılına kadar Gülümser'le çıktık, sonra evlendik.

– *Gülümser Hanım, hangi üniversitede okuyordu?*

– Gülümser, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde, Coğrafya Bölümünde okuyordu. Fakültenin coğrafya bölümü çok matraktı, felsefe bölümüyle aynı kattaydı. Bir gün, Gülümser'e, "Coğrafya nasıl bir şeydir, senin derslerine gireyim," dedim. Bunun üzerine, fiziki coğrafya dersine girdim. Hocanın adını hatırlamıyorum ama bir coğrafya anlattı.

– *Anlattığı konuyu hatırlıyor musunuz?*

– Sanırım, konu kumullardı. Rüzgâr tarafından uçurularak bir yerde yığılan kumlar üzerineydi. Bana göre, hoca anlatmadı, o coğrafi hadiseleri adeta yaşadı. Sınıfa bir baktım, öğrenciler anlatılanlara heyecan duymuyordu ama hoca, erotik coşkuyla kendinden geçiyordu. Kendi kendime alay ederek, "Ulan felsefeyi bırakıp da coğrafyayla mı ilgilensem! Dünyanın kaç bucak olduğunu coğrafya bana daha iyi anlatır," dedim. ODTÜ'de Teo Grünberg, Cemal Yıldırım ve Hüseyin Batuhan'dan aldığım felsefe derslerinin etkisiyle Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesini medrese gibi görüyordum, tamamen önyargılıydım yoksa okulu ya da hocalarını tanıdığımdan değil.

– *Evlilik kararını nasıl aldınız?*

– 1972 yılında yakın bir arkadaşımız olan Ali Beba evlendi. Ali, şu anda epey dünyayla meşgul bir profesördür. - Ali'nin ilk eşi Nesrin Hisliydi, o da sonradan profesör oldu- Ali ve Nesrin'in düğününde, Gülümser'le dans ettik. O zaman nişanlı bile değiliz. Gülümser'in annesi, düğüne gelmiş, bizim dans ettiğimizi görünce, "İşi çok ilerletmişsiniz, sizi evlendirmek gerekir," demiş.

– *O zamana kadar evlilik hakkında hiç konuşmadınız mı?*

– Vallahi benim evlilik gibi dünyevi işlerle öyle çok ilgim olduğunu sanmıyorum ama o bir uyarıydı ve evlenmemiz lazımdı.

– *Gülümser Hanım evlilikten söz etmiyor muydu?*

– Evlilikten söz ediyor muydu? Pek hatırlamıyorum. Gülümser okulu bitirdi.

– *Gülümser Hanım'ı nasıl istediğinizi anlatabilir misiniz?*

– Annem, babam ve akrabadan birkaç kişi İzmir'e gittik. Galiba, Uluç Gürkan da vardı. Uluç'un nişan töreninde olduğunu hatırlıyorum. Sanırım o zamanlar Uluç, askerdi. Çünkü Uluç solcu olduğu için askerliğini er olarak yapmıştı.

– *Uluç Gürkan'la akraba mısınız?*

– Uluç, Gülümser'in kız kardeşiyle evlidir. Evlilik işi ciddileşince para kazanmanın ardına düştüm. O dönemde bir yandan, doktoraya devam ediyorum bir yandan, felsefe derslerine giriyorum diğer yandan, para kazanmaya uğraşıyorum. Uluç, bana çevirmem için Filipinlerdeki Marxist hareketi anlatan bir kitap verdi. O kitabı çevirdim ama kitap çıkmadı. İlginç bir kitaptı, çok emek vererek çevirmiştim. Ne oldu o çeviri bilmiyorum?

– *Gülümser Hanım'ı istemeye gitmeden önce anne ve babanızla tanıştırmış mıydınız?*

– Babam, Ankara'da Harp Okulunda öğretmendi, Gülümser'le babamı tanıştırmıştım. Daha sonra, annem Ankara'ya geldiğinde tanışmışlardı. Sonra, işte aileler tanıştı, kız istendi ve nişanlandık.

– *Ne kadar nişanlı kaldınız?*

– Bir yıldan daha az süre nişanlı kaldık. 1972 yılının Kasım ayında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde doktoraya

başladım. 1973 yılının Nisan ayında Kadıköy Evlendirme Dairesinde nikâhımız kıyıldı. Takiyettin Mengüşoğlu nikâh şahidimdi.

Takiyettin Mengüşoğlu eşini ve annesini kutlarken

– *Gülümser Hanım'ın nikâh şahidi kimdi?*

– Bizim Sandıklı'nın ileri gelenlerinden Hakkı hoca diye tanınan yaşlı bir zattı.

– *Eşinizle kırk beş yıldır berabersiniz...*

– Eşimi hep bir yolculuk arkadaşı olarak düşünmüşümdür. Tabiî, bizimki çok uzun bir yolculuk. Eşim, edebiyattaki ve felsefedeki aramalarımda hiçbir engel oluşturmadı. Dünya işlerini yöneterek bana dünya dışında yaşama imkânı sağlamıştır. Faturalarının yatırılması, evin boyanması, alışveriş yapılması, oğlumla ilgilenme vb. bu işleri hep Gülümser üstlenmiştir.

– *Bu bilinçli bir tercih miydi yoksa kendiliğinden mi gelişti?*

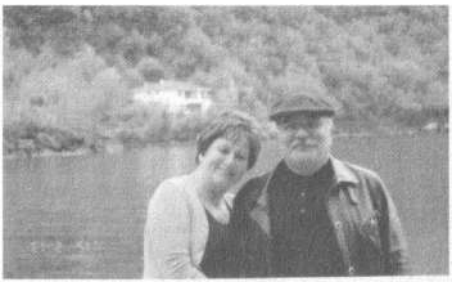
– Bilemiyorum! Hâlâ eşimin, benim felsefeci olmamı, felsefeci olmanın ne demek olduğunu çok iyi anladığını sanmıyorum. Gülümser için anlamak o kadar önemli değil, sanırım. Evlenmeden önce acaba bir şairle, öykücüyle veya bir felsefeciyle evlenebilir miyim diye düşünmüşümdür ama felsefeci yahut edebiyatçı biriyle yaşayamayacağıma karar verdim.

– *Neden?*

– Ev dediğin yerde başka şeyler konuşulmalı. Bütün gün felsefe düşünen birinin evde, felsefeyle ilgilenmemesi lazım! Eşimle yaşadığımız evlerde, oturma ya da misafir odamızda hiç kitap yoktur. Kitaplar başka bir odadadır. Eve bir konuk gelse herhangi bir kitap göremez.

– *Eşiniz iyi bir yolculuk arkadaşı mı?*

– Evet, kırk beş yıllık devam ede gelen bir yolculuk var. Elbette, sorunsuz giden bir yolculuk olduğunu söyleyemem. Eşimle aramızda hır gür çok olur. Eskiden çok daha fazla kavga ederdik. Bazen kavgalarımız bütün mahalleyi ayağa kaldırırdı. Çok eski yıllarda Ekşi Sözlük'te benim hakkımda birisi, "Karısını dövdü ve bir jandarma gelip ayırdı," gibi bir şeyler yazmıştı. Nereden, nasıl uydurdular bilemiyorum!

Eşi ile (2011)

– *Eşinizi hiç dövdünüz mü?*

– Olur, mu canım! Karım, beni dövmüş olabilir ama ben, bir fiske bile vurmamışımdır. Kimseyi dövemem ki hep dayak yerim. Eşim, çok bağırdığımı söyler; evet, bağırırım ama bana bağırıldığında kendimi korumak için bağırırım. Kavga edemem! Kavgalara uygun bir bünyem yok, benim. Bazı insanlar kavgalarla yaşar, ben, huzurla yaşarım. Onun için kavgacılar hep beni yönetmiştir. Bağırır çağırırım ama laftır iki dakikada geçer, hava cıvadır.

– *Kavgaların konusu ne olur, genelde?*

– Mesela, derse yetişmek için evden çıkacağım, "Buruşuk pantolonu çıkar, ütülü pantolonu giy!" der. Bende yetişme telaşı içindeyimdir, pantolonu değiştiririm ama giydiğim pantolonun poposunda bir yırtık vardır, bağırırım falan. İşte, böyle şeylerden kavga çıkar.

– *Son yıllarda nadir kavga ediyorsunuz, galiba!*

– Yine, bu tip konularda çekişmelerimiz olur. Rahmetli dayım, halama hep 'çavuş' derdi. Kendisinin komutan, halamın ise komutana yardım eden çavuş olduğunu söylerdi. Bana sorarsanız dayım, 'çavuş' dese bile halam komutandı. Bizim evde, dünya işleriyle ilgili bütün komuta eşimin elindedir hatta annem ile babamın ilişkisinde bile öyleydi. Belki, eşim haklıdır. Eve gittiğimde iş yapmam; önüme yemek getirilmesini, çamaşırlarımın yıkanıp ütülenmesini, bana iltifat edilmesini, çok eleştirilmemeyi isterim. Kaprisli, bencil, kendisiyle meşgul bir adamım, galiba.

– *Bencil ve kaprisli yanınızı biraz açar mısınız?*

– Evlendiğimizde, evlilik nasıl yürüyecek falan diye düşünüyordum. Gülümser, o yıllarda öğretmenlik yapmadı ve Kadıköy Belediyesinde muhasebede bir iş buldu. Bende üniversite sınavlarına hazırlık veren bir dershanede fizik öğretmenliğine başladım. Evlendik, ikimizde çalışıyoruz. Eve geldiğimizde ben oturuyor, kitabımı okuyorum, kızcağız mutfakta yemek yapıyor. Bu aramızda yapılan bir anlaşma sonucunda olmadı, kendiliğinden öyle oldu tabiî, benimde çok hoşuma gitti. Birisi evde yemek pişiriyor; çamaşır, bulaşık yıkıyor, alışveriş yapıyor ben ise oturuyorum. O gün bugündür, oturuyorum. Bu, belki de bir sömürü!

– Evliliğiniz süresince eşinize yardım etmediniz mi?

– Çok az! Gülümser hasta olduğunda kendimce yardım ederim ama çok beceriksiz olduğum için elimden çorba yapmak falan gelmez. Gülümser, nadiren hasta olan bir insandır. Son zamanlarda hasta olma sıklığı arttı, bana çorba yapmayı öğretti. Eşim hasta olsa pek bakamam, herhâlde! Bakılma eğilimli bir insan olduğum için hep bana bakıldı. Eğer yardım edebilme potansiyelim olsaydı, bunca yazı, kitap yazılamazdı.

– Ne zaman çocuğunuz oldu?

– 1975 yılında oğlum Çağdaş doğdu. Ben çocuk sahibi olmayı pek istememiştim. Orada oyuna getirildiğimi düşünüyorum.

Oğlu Çağdaş ve eşi ile (1976)

– Nasıl bir oyun olacak ki! Sonuçta çocuk sahibi olmak için evlenilmez mi?

– Ben, daha rahat bir ortamda çocuk sahibi olmayı isterdim. Doktorayı bitirince, ekonomik olarak rahatlayınca falan çocuğum olsun istedim. Doktoram bitmemiş, üç beş kuruş için dershanelerde koşturuyorum, eksikliklerle dolu bir hayatımız var, çocuk neden bunları çeksin diye düşünmüştüm. Ben, hâlâ nasıl iyi bir koca, nasıl iyi bir baba olunur, onu çok iyi anlamış değilim. Oğlumun hep kardeşim olduğunu düşünmüşümdür. Hatta zaman zaman oğluma 'ağabey' derim. Çağdaş, iri yarı bir adam olduğu için, "Çağdaş Abi, n'aber?" diyorum. Mesela, sınıfa hoca olarak girdiğimde kendimi yaşlı olarak değil, onlardan biri olarak görüyorum.

– Oğlunuzun adını kim koydu?

– 1974 yılının Kasım ayında Takiyettin Bey'in odasına gitmiştim. Hoca, beni hep iyi karşılardı, bana çok itibar ederdi. Neden bana iyi davranırdı, anlamakta zorlanıyorum. Karımın doğumu yaklaşmıştı, yanına gittiğimde, "Hocam, çocuğum olacak, ona ne ad vereyim?" diye sordum, "Ne ad vermeyi düşünüyorsun?" diye sorunca, "İsmini, Doğu koyacağım," dedim. Çünkü Bati karşısındaki ezilmişliğimize tepki olarak 'Doğu' koymak istemiştim. Takiyettin Bey, aydınlık bir insandı ama

Doğu'yu sevmezdi ve kitaplarında eleştirirdi, "Şark kafası, berbat bir kafa," falan derdi, "Bırak ya Doğu'yu, Çağdaş koy!" dedi. Bizde Çağdaş koyduk.

– *Çağdaş'a aldığınız ilk oyuncağı ya da kitabı hatırlıyor musunuz?*

– Oyuncakları ve kitapları annesi almıştır. İngilizce kitaplar almıştım ama kerata, okumadı!

– *Paylaşımlarınız nelerdi?*

– Küçükken oğluma pek zaman ayıramadım. Cumartesi günleri saat 11'de sinemalarda çocuk matinesi vardı; oğlumla sık sık sinemaya giderdik. Çocuk parkına götürürdüm. Çağdaş'la çok boğuşurduk. Oğluma herhangi bir konuda nutuk attığımı sanmıyorum; şöyle ol, şunu yap, bunu yapma gibi şeyler söylemezdim ama onunla çok oyun oynardım, taklitler yapardım. Ben, bu çocuğu nasıl yetiştireyim kaygısını çok derinden duymadım. O bir insan yavrusudur, kendi kendine yetişir diye düşünürdüm. Tabiî, alttan alta onun matematikçi olmasını istemişimdir.

– *Oğlunuzla ilişkileriniz nasıl?*

– O konuda ne diyebilirim bilmiyorum, oğluma sormak gerekebilir. Oğlum, bana vasat bir öğrenci gibi görünürdü ama vasat üstü olduğunu görünce inanamadım! Oğlumun çok iyi bir kafası vardır. Müzikten anlamayacağından korkardım fakat inanılmaz bir ritim duygusu ve müzik kabiliyeti var. Daha on yaşlarındayken ona gitar almıştık. Çok iyi gitar çalarak Ahmet Kanneci'nin iyi öğrencilerinden biri oldu. Konservatuara başladı, birkaç sene devam etti; sonra fizik ile müziği beraber yürütemeyeceği için müziği bıraktı. Gitarı muhteşem çalardı, çalarken radyodan mı, plaktan mı yoksa Çağdaş'mı çalıyor anlamak zordu. Yalnız oğlumda 'çılgınlık' yok. Mesela, gitarda öğretmen ne öğretiyorsa hep kurala uygun olarak onu çalıyor. Ben, gitar çalsam Türk Musikisi de göbek havası da çalardım yani gitarla oynardım. Oysa oğlumda inanılmaz bir disiplin var, kural neyse onu uygular. Fiziği de öyle yaptığını sanıyorum.

– *Oğlunuza daha çok eşiniz mi emek verdi?*

– Eşim, oğluma sıkı bir inzibat subaylığı yaptı. Ancak, oğlum bizi pek uğraştırmadı. Problemleri olduğu zaman eşim ilgilendi. Okuldan eve gelir, odasına gider iki saat gitar çalar, yarım saat ders çalışırdı ve yüksek notlarla sınıfını geçerdi. Atatürk Anadolu lisesini bitirdikten sonra, ODTÜ fizik bölümünün bir normal fizik programı, birde ileri fizik programı var. Çağdaş, ileri fizik programını üç buçuk yılda şerefle bitirdi. Gitardan başını kaldırıp ne zaman fizik çalıştı bilmiyorum. Oğlumu ders çalışırken hiç görmedim. Daha öğrenciyken ODTÜ'de asistan oldu. Bu sebeple, ona harçlık falan vermedik. Çok gururlu bir adam olduğu için para istemezdi. Hayatı boyunca, "Baba bana para ver," dememiştir. Zaten benim cebimde para olmazdı, para işlerine eşim bakardı ama annesinden de istemezmiş.

– *Yüksek lisans yaparken mi asistan oldu?*

– Lisans öğrencisiyken öğrenci asistanlığına başladı. Daha sonra, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Fizik Programı, Astrofizik Anabilim Dalı bünyesinde yüksek lisans ve doktora yaptı. Şimdi ise Başkent Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü'nde profesör olarak çalışıyor.

Ahmet İnam ve oğlu Çağdaş İnam 1995

– *Fiziğe kim yönlendirdi?*

– Üniversiteye giriş sınavında bir yanlışlık yapmış, puanı matematik bölümüne tutmadı, o fiziği seçti; fizik öğretmenliği yaptığım için, "Fizikçi ol," dedim ama fizikte bu kadar başarılı olacağını düşünmemiştim.

– *Matematikçi olmasını istemişsiniz. Siz mi yönlendirmiştiniz?*

– Vallahi, hiçbir zaman eşim gibi olmadım, "Matematiği yazsan iyi olur!" demişimdir, yazmıştır. Ben dediğim için değil, istediği için yazmıştır.

– *Çok başarılı bir öğrenci...*

– Çağdaş lisede okurken okuluna gittiğimde, "Aa siz Çağdaş'ın babası mısınız?" dediler. Demek ki orada kendini gösteren bir öğrenciydi. Ben, oğlumu sandığım gibi karımı da vasat bir öğretmen sanırdım. Meğer öğretmenlikte çok yüksek sicili varmış. Başarılı bir öğretmen olduğu için ödüller falan almış ama haberim olmazdı, karımda söylemezdi. Hâlâ karımda hava atma yoktur; eşim şöyle, oğlum böyle gibi övünme içinde olmaz, "Kocanız ne iş yapıyor?" diye sorulduğunda söylemezmiş. Çağdaşta övünmez. Karım ve oğlumdaki bu özellikler, hoşuma gidiyor, bende öyleyimdir. Eskilerde akademisyen felsefeci olduğumu söylemezdim. Ne iş yaptığım sorulduğunda, 'öğretmenim derdim. Çünkü felsefeci olduğumu söylesem çok fazla sorgulama başlıyordu.

– *Tek çocuğunuz var, ikinci çocuğu neden istemediniz?*

– Çağdaş'ın doğuştan bir gözü görmüyor, genetik olduğu söylendi. Bu, bizi yıldırdı, ikinci çocuğa cesaret edemedik. Bunun yanı sıra, ikinci çocuğu yapsak bile kim bakacak? İkimizde çalıştığımız için Çağdaş'a çok zor bakıldı. Oğlum bir ya da bir buçuk yaşındayken gözü alındı.

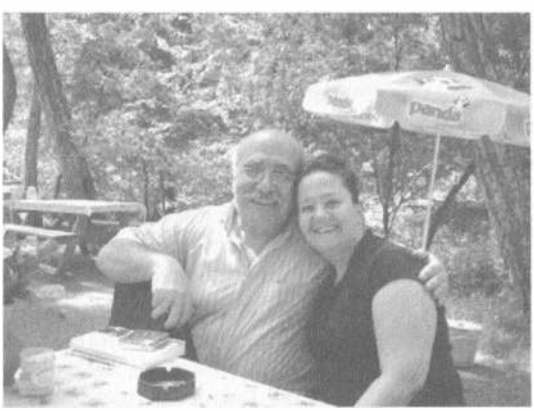
Gözü kurtarmak için çok çırpındık. Türkiye'nin en iyi göz doktorları baktı ve gözün kurtulamayacağını söylediler. Gözün iç bölgesinde doğuştan bir ur varmış, beyinle ilgili bir sorun olduğu için göz nakli de yapılamadı. Çok acılı ve sıkıntılı günlerdi. Oğlum buna rağmen hem çok başarılı bir öğrenci oldu hem de kompleksli bir insan olmadı. Hâlâ bize ve çevresine sorun çıkarmayan, kendine yeten bir insan olarak yaşamına devam ediyor. Oğlum, benim için çok büyük bir gurur kaynağıdır. Çağdaş gibi bir evladım olduğu için şükrediyorum! Genelde yazarçizer, akademisyen ekibinin çocuklarında bir deformasyon olur ama Çağdaşta olmadı. Bu, benim emeğimle olmadı. Çağdaş'a özel bir emek harcamadım.

– *Eşinizin emeğiyle mi Çağdaş'ta deformasyon olmadı?*

– Belki öyle, belki de Çağdaş babasının arkasında olduğunu hep hissetti. Arkasında olduğum hissini vermeye gayret ettim. Yönetici olarak da bunu yapmaya çalışırım: En iyi yönetici ortalıkta görünmeyen yöneticidir diye düşünürüm. Baba olarak da yapabildiysem bunu yapmaya çalıştım. Uzaktan takip edip bir problem olduğunda sessiz ve kendini göstermeden müdahâle edebilme imkânı var mı diye bakmışımdır ama Çağdaş, bizi problemlere pek bulaştırmadı.

– *Babanızla kendi ilişkinizi karşılaştırdığınızda oğlunuzla ilişkinize dair neler söyleyebilirsiniz?*

– Babam, büyük ölçüde bana karışmadı, bende oğluma karıştığımı sanmıyorum. Daha öncede söylemiştim ama yinelemekte yarar var. Samimi söylüyorum, kendimi hâlen baba gibi görmüyorum yani Çağdaş'ın babası olduğumu sanmıyorum. Ben olsam olsam Çağdaş'ın ağabeyi olabilirim. Onun için böyle bir soru anlamlı gelmiyor, bana. Galiba, babamın oğlu değil de kardeşi falan oluyordum. Çünkü babam bana saygı duyar ve hürmet ederdi. Tercihlerime büyük ölçüde, "Sen bilirsin," derdi ama evliliğim sırasında maddi olarak bana çok az destek verdi.

Ahmet İnam ve gelini Reyhan İnam

– *Neden öyle yaptı?*

– Bilemiyorum! Doğrusu pek öğrenmek istemedim. Belki, bana belki, eşime kızmıştır, bilemiyorum! Bana daha çok yardımcı olabilirdi, yapmadı, çok acı çektiğimi hatırlıyorum. Kardeşime çok daha fazla destek olmuştu. Belki, beni çok fazla sevmiyordu. Babamın yüzüne karşı onu çok eleştirdiğim için benden rahatsız olduğu, bana kızdığı durumlar olmuş olabilir, "Sen kazan," demiş olabilir veya "Bilim insanı olacaksın neden evleniyorsun?" gibi şeyler düşünmüş olabilir. Bütün bunlarda, haklı olabilir. Genel anlamda dostlarımı nasıl ihmal ediyorsam babamı da ihmal etmiş olabilirim. Babamın hâlini hatırını sormakta ıskaladığım, unuttuğum pek çok durumlar olabilir. Bu, benim kendi dünyamın içine çok fazla gömülmemle ilgilidir. Belki, bazı insanlar bana çok kızıyor olabilir. İlişkilerinizde insanların bazı tavırlarının sizinle ilgisi olmayabilir, kendileriyle ilgilidir. Tabiî, bu söylediğimde bir numara olabilir.

– *Askerliğinizi evliyken mi yaptınız?*

– Evet!

– *Askerliği ne zaman ve nerede yaptınız?*

– 1976 yılında, Mamak Muhabere Okulunda kısa dönem, dört aylık yedek subay eğitimi aldım. Askeri okuldan çıkma olduğum için askerlik yapmayabilirdim ama yapmak istedim. İyi ki yapmışım, çok keyif aldım. O zamanlar İstanbul'da oturuyorduk, Ankara'daki askerliğimi sevmiştim. Çantamda pipo ve Yunanca kitap taşıyordum. Talimlerde ara verildiğinde pipomu yakar, Yunanca kitabımı okurdum. Askerliği bildiğim için zorlanmamıştım. Birliğimizin yaşı yüksekti ben, yirmi dokuz yaşındaydım. Ayrıca, okumuş yazmış insanlar olduğumuz için komutanların bize hürmetleri vardı.

Muhabere Okulunda kısa dönem askerlik arkadaşı Galip ile (1976)

– *Askerde yakın arakadaşlarınız oldu mu?*

– Askerliğim sırasında iki önemli insanla sıcak ilişkiler kurabildim. Birisi frankafon eğitim almış, güzel kalpli Galip'ti. Diğeri, Kürt

kökenli, kendisiyle çok sıcak duygular yaşadığım, o zamanlar, Sultanahmet Meydanı'nda benzin istasyonu sahibi olan, Selami'ydi. Askerlik sonrası, Selami'yle buluşmalarımız oldu, birlikte şarkılar söyleyip duygulanmıştık. Güneydoğu'nun güzel insanını, Selami'nin gözlerinden gördüm. Sonra, sosyolog Prof. Dr. Kadir Cangızbay vardı. Kadir Cangızbay, Fransa'dan yeni gelmiş, çok ateşli, yaman bir adamdı. Orada tanışmadık ama ona hayrandım. Çok güzel tartışmalar yapardı, zevkle onun tartışmalarını dinlerdim. Bizim bölükte pop şarkıcısı Ali Rıza Binboğa vardı. Ali Rıza Binboğa da elektrik mühendisiydi. Bölükte ben, kısa boyluydum, arka sırada olurdum, Ali Rıza Binboğa ise uzun boylu olduğu için en öndeydi. Arkadakilere 'vosvos' derlerdi.

– *Talim zor değil miydi?*

– Hayır, talim bana zor gelmedi. Hoşuma gider, spor gibi gelirdi. Bünyem spora elverişliydi. Sonra, uzun yıllar spor yapmıştım. Ağırlık kaldırırdım, kilometrelerce koşardım, bisiklete binerdim.

– *Askerlikte sizi üzen durumlar yaşamadınız mı?*

– Askerlikte beni torpiller üzerdi. Bazı insanlar talime katılmaz, sık sık izin alır falan, buna çok üzülürdüm. Zira askeri öğrenciliğim sırasında torpile pek geçit verilmezdi. Askerliğimi yaparkenki torpil mekanizmasından acı duyduğumu hatırlıyorum. Askerdeyken haberleşme araçlarını tanıtıyorlardı, elektrik mühendisi olduğum için muhabere araçlarıyla yakın ilişki içindeydim. Şunu söylemek istiyorum; askerde verilen bilgilerin çok yeterli olduğunu gördüm ama teknolojik imkânları yeterli değildi, buna üzülürdüm.

– *Askerlik yaparken düşünceleriniz nelerdi?*

– Askerliğim sırasında deftere yazmışım; hayatın anlamı bazen bir börek, bir kayısı pestili, bir incir, bir kiraz olabilir. Albert Camus'nün sorusu, "Neden intihar etmeyeceğim?" Yaşıyorsam elma olduğu için. Bu, Sepehri'nin şiirinde önemli bir yer tutar. Hayatın anlamı, belki, bir elmanın varlığıyla sürebiliyor. Benim içinde bir meyve ya da bir yemekle hayatım renklenmiş, güzelleşerek devam etmiştir. Bütün bu nimetler olduğu için hayat anlamlıdır, güzeldir. Sadece nimetler değil, iyi insanlar olduğu içinde hayatın güzel olduğunu düşünmüşümdür. Hayatımızdaki güzel insanları, büyük ölçüde, biz yaratıyoruz. Güzel insanlar, bizim düşünce ve düş gücümüzden çıkıyorlar. Onların sahip olmadığı birçok özellikleri onlara atfedebiliyoruz. Yüklediğimiz özellikler bazılarına yakışıyor, bazılarına yakışmıyor. Kendimizede öyle bakıyor, kendimizi bir matah sanıyoruz. Fakat bu dünyada güzellikler kadar çirkinliklerde var. Güzelliğiyle çirkinliğiyle süren bir hayat var. Dünyayı daha yaşanılacak bir yer hâline getirmeyi düşünüyorsak, insan gibi insansak dünyadaki güzellikleri artırmanın peşinde olmalıyız.

YEDİNCİ BÖLÜM

Bozkırda Bir Gemi

Felsefede kendimi çocuk gibi hissediyorum. Kendimi felsefe hocası olarak değil, öğrencisi olarak görürüm. Hocalığım boyunca, hep öğrenci kaldığımı düşünürüm.

– Akademik hayata geçişiniz kolay oldu mu?

– Doktora yaptığım süreçte çok çile çektiğim için doğrusu, akademik hayata geçişimin bu kadar rahat olacağını düşünmüyordum, sancılı olacağını sanıyordum. Doktora tezim reddedildi, hocalarla iletişim kurmakta problemlerim oldu, dershaneler beni sömürdü, geçim sıkıntısı çektik; zor zamanlardı! Yirmi beş yaşından, otuz üç yaşına kadar doktora sürecim sürdü. Bir insanın -bir anlamda- çok verimli olabileceği bir hayat dilimini entelektüel boyutta büyük sarsıntılarla ve savrulmalarla yaşadım. Doktoradan başka felsefede bir derecem yok, üniversitede falan çalışmıyorum ama garip biçimde bazı şeyler rast gitti.

– ODTÜ felsefe bölümüne hoca olarak nasıl başladınız?

– Adnan Onart isminde çok sevdiğim bir arkadaşım, ODTÜ felsefe bölümünden ayrılmıştı. Adnan bana, "Ahmet, ben ayrıldım, bölümdeki dersler çok yoksullaştı. Sen gelebilir misin?" diye sordu. Bende "Olur!" dedim. Bunun üzerine Adnan, Teo Grünberg'e evimin adresini vermiş. Bir gün Teo Bey, İstanbul'da evime geldi. On yıl önce benim hocam olmuş, hayranı olduğum Teo Bey, adresimi bulup evime geliyor. Ben, Husserl felsefesinde mantığı çalışmışım, Teo Bey, teknik mantık çalışmış ama beni istiyor. Benim için bu bir mucizeydi. Teo Bey, "Ahmet, seni felsefe bölümüne almak istiyoruz," dedi. "Hocam, çalıştığım mantık sizin anladığınız mantık değil, fenomonoloji," dedim. Bana döndü, "Ahmet, fenomonolojiyi bırakacaksın, bizim anladığımız mantık derslerini vereceksin," dedi. O kadar sevindim ki "Hocam, ne demek! Sizin anladığınız anlamda mantık yapabilirim," dedim ve yaptım, hâlâ yapıyorum. Sadece, Teo Bey değil, Cemal Yıldırım hocamda okula gelmemi istedi. İstanbul'daki bütün dershane bağlantılarımı kopardım, eşyalarımı bir kamyona yükleyip Ankara'ya geldim.

– ODTÜ'ye asistan olarak sınavla mı girdiniz?

– ODTÜ'de iki kişi sınava girdik, şimdi, bizim bölümde profesör olan Yasin Ceylan ve ben! Yasin hocayı bir gördüm; İngiltere'de okumuş, meşin ceketli, motosikletli, "Kesin, Yasin'i alırlar," dedim ama sınavı kazandım ve beni aldılar. Çünkü Yasin hoca, İngiltere'de İslâm felsefesi doktorası yapmıştı, oysa bölümün ihtiyacı bilim felsefesi çalışmış, doktoralı bir felsefeciydi. Bilim felsefesi doktorası yapmamış olmama karşın bilim felsefesi alanında çalışacağım sözü üzerine, beni bölüme kabul ettiler. Yasin hoca, beş sene sonra geldi, bölüme; onun bölümde olmasını çok istemiştim!

– Kaç yılında başladınız?

– 15 Eylül 1980 günü, ODTÜ'ye asistan olarak girdim. Hemen ders vermeye başladım, ardından öğretim görevlisi oldum. Derslerimden, inanılmaz zevk alıyordum. İlk duygum, "Allah Allah, sevdiğim işi yapıyorum, üstelik para veriyorlar!" oldu. Bu şaşkınlık duygusunu,

kuvvetli hissettiğimi hatırlıyorum. Çok rahat bir ortamdı. Haftada seksen dört saat ders verdiğim dershane ortamından, haftada altı saat ders verdiğim üniversite ortamına geçmiştim. Harika bir şey! Bol vaktim ve kütüphane vardı, maaşı da fena değildi. Ne kadar güzel bir hayat!

– Başlarda zorluk yaşamadınız mı?

– Zorluk yaşadım, elbette. Yıllarca matematik, fizik, kimya dersi verdim ama felsefe dersi vermemiştim. Uzun yıllar Fransızca ve Almancayla uğraştığım için İngilizceyi biraz ötelemiştim. Başlarda İngilizceden zorlandığımı, hatırlıyorum. İngilizce felsefe anlatmanın zor olacağını düşünmüştüm. Teo Bey benim dersimi dinledi, "Ahmet, ne güzel İngilizce konuşuyorsun!" dedi. Bir şekilde alıştım; mantık, bilim felsefesi dersleri verdim. Hep analitik felsefe ve mantık dersi anlattım. Yıllar yılı, Teo Bey, hangi dersi vermemi istediyse o dersi verdim. Ancak, Teo Bey, ayrıldıktan sonra istediğim dersleri vermeye başladım.

– İlk hangi dersleri verdiniz?

– Bilim felsefesi ve mantık dersi vermiştim. Okuttuğum derslerin mantık dışında, hiç birini öğrenciliğimde almadım. Mantık dersini, Teo Bey'den belli ölçüde almıştım, gerisini kendi kendime geliştirdim. Ancak, mantık bilgimin gelişmesinde Teo Bey'in çok katkısı olmuştur; sadece enformasyon değil, tavır olarak da ondan çok şey öğrendim. Teo Bey, gerçek bir hakîkat arayıcısıydı. Zıt kutuplarda olmalarına karşın, Takiyettin Mengüşoğlu da bir hakîkat arayıcısıydı. Bu tavrı, başka hocalarımda pek görmedim.

Teo Grünberg, Cemal Yıldırım, Ahmet İnam ve diğerleri

– 1980 yılından 1994 yılına kadar Teo Bey'in istediği hangi dersleri verdiniz?

– Ooo, vermediğim ders kalmadı! Her türlü mantık dersi, epistemolojik, deontolojik, lojik, lengüistik... Ne istemiyorsam onu verdim. On dört yıl boyunca, Teo Bey'in istediği ama kendimin istemediği dersle-

ri verdim. Teo Hocama, hiç itiraz etmedim. Bölüme alırken, "Fenomonoloji anlatmayacaksın," dediler, "Eyvallah!" dedim ve anlatmadım.

Tahir Kocayiğit, Ahmet İnam, Yasin Ceylan, Teo Grünberg, Murat Baç

– Sizin gibi bir insan için kendisinin olmayan, başkalarına ait düşünceleri anlatmak zor olmadı mı?

– Hayır, olmadı neden olsun ki! Aksine beni olgunlaştırdı. Benim için kendimin olmayan düşünceleri anlatmak kadar güzel bir şey olamazdı. Çünkü on dört yıl boyunca, derslerimde başkalarının düşüncelerini anlatarak kendime ait düşünceleri oluşturabildim.

– Derslerinizde düşünebiliyor musunuz?

– Ben, hep amatör gruplara ders verdim ve onların yanında düşünemedim. Sadece amatör gruplarda değil, doktora düzeyinde ya da doktora üstü katıldığım seminerlerde de birlikte düşüneceğim topluluklar bulamadım. Yanında düşünebileceğim grupları özlemişimdir. Mesela, Deleuze ile Guattari'nin ilişkisi gibi bir ilişkiyi ya da Deleuze'nin verdiği derslere baktığımda imreniyorum. Çünkü Deleuze, derslerinde düşünüyor ama ben, derslerimde pek düşünemiyorum, sadece birikimlerimi aktarmaya çalışıyorum. Derslerimde düşünebilecek bir dinleyici kitlesini zaman zaman bulduğum oluyor ama pek az. Bundan dolayı bir başına düşünmek zorunda kalan bir insan oldum.

– Ne anlamda düşünemediniz?

– Şöyle ki onlarla metin okudum ve hep bir şey anlatmak durumunda kaldım. Yıllardır, derslerimde hep metin okuturum. Derslerim bir konuyu anlatma biçiminde değildir. Hiç anlatma dersi yapmadım. Ancak, mantık dersinde anlatma olabilir. Mantık dersi dışında, bütün felsefe derslerinde öğrencilerle birlikte metin okuruz. Oysaki ben anlatmayı değil, düşünmeyi isterdim. İnsanlarla birlikte düşünebileceğim ortamlarım olmadı. Çevremdeki insanlara bir şeyler anlatırken düşünüyorum, tartışarak değil. O anlamda, düşüncelerimi harekete geçiren tartışmacı insanlar pek yok.

– Derslerinizi nasıl işlersiniz?

– Mantık hariç aynı kitabı, iki defa derslerimde okutmam. Öğrencilerle beraber kitapla ilk kez karşılaşmış olurum. Böyle bir eğilimim var. Bu, kapalı bir düşünce alanı içerisinde hapsolmamı engellemektedir. Mesela, etik dersine, "Ya, etik konusunda bir şey bilmiyorum!" diye girerim. Konu açılıp etik hakkında konuştukça, "Allah Allah biliyormuşum, ya!" gibi bir his uyanır. Derslerimde ya da söyleşilerimde, her şeyi biliyormuş tavrını benimsemem. Onlara şunu anlatayım, arkasından bunu anlatayım gibi planım olmaz. Kafamda konuları sıralama çok az yaşadığım bir durumdur. Ders ya da söyleşi benim için bir serüvendir. Bu sebeple bazı öğrencilerin sandığı gibi, metinleri önceden okumam, ilk kez derste okurum. Tabiî, bu tehlikeli bir şey! Metinde anlamadığım yerleri ya da bilemediğim kavramları itiraf ederim, bir sonraki derse öğrenirim ve açıklamaya çalışırım.

– Derslerinizde, bir haftada kaç metni birlikte okuyorsunuz?

– Yıllardan beri haftada en az beş metin okuyoruz. Mesela, bu dönem üniversitede üç, değişik guruplarla üç metin olmak üzere, bir haftada altı metin okuyoruz.

Prag'da bir toplantıda (2001)

– Hocalık yaşamınız boyunca en uzun süre okuttuğunuz metin, hangisi?

– Galiba, *Şölen*. Üniversite dışında verdiğim derslere, *Şölen* ile başlarım. 1995 yılından bu yana, Uğur Mumcu Vakfında *Şölen* okutuyorum. Yine, Açık Üniversitede verdiğim derslerde *Şölen* okutmuştum; sanırım yirmi beş yıldır okutuyorum. Fakat üniversitede verdiğim derslerde aynı metni iki kez okuttuğum hiç olmamıştır, sürekli metin değiştiririm; hep yeni metinlerle karşı karşıya kalırım. Buda beni hem taze kılan hem de zorlayan bir iştir.

– Uğur Mumcu Vakfında on yedi yıldır felsefe dersleri mi veriyorsunuz...

– 1995 yılı, Ağustos ayında tatildeydim. Güldal Mumcu Hanım, "Yaratıcı yazarlık kursu açmayı düşünüyoruz. Felsefe dersi verir misiniz?" diye sordu, Rahmetli Uğur Mumcu'yu çok sevdiğim için bu davet çok hoşuma gitti, kabul ettim. O gün bugündür, Uğur Mumcu Vakfında ders veriyorum.

Uğur Mumcu Vakfı-Sertifika Töreni

– *Özgür Üniversitede ders verdiniz, değil mi?*

– Evet, Aziz Nesin'in Üniversitesiydi. Oraya kim çağırdı, hatırlamıyorum ama Aziz Bey'le tanışıyorduk, galiba, Aziz Bey telefonla davet etti. Orada 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dört yıla yakın ders verdim.

– *Üniversitede hoca olmasaydınız felsefede daha aktif olurmuydunuz?*

– Belki, özlediğim şekilde daha derinlemesine, bütünlüklü, kitaplar hâlinde düşüncelerimi yazar mıydım? Bilemiyorum! Belki, daha iyi olurdu. Akademik hayata geçmem, beni yavaşlatmış olabilir.

– *Akademik terfileriniz kaç yıllarında oldu?*

– 1983 yılında doçent, 1989 yılında profesör oldum.

– *Doçentlik jürinizden biraz bahseder misiniz?*

– Sevim Tekeli, Bedia Akarsu ve Cemal Yıldırım hocalarım vardı, "Ders anlat!" dediler, Amerikalı filozof ve bilim tarihçisi Thomas Samuel Kuhn'u anlattım. Ayrıca, doçentlik sınavına girdim, başarıyla sınavımı vererek doçent oldum.

– *Profesörlük jüriniz nasıldı?*

– Profesörlük sınavla olmuyordu. Jürimde Süleyman Bolay, Necati Öner, Teo Grünberg hocalarım vardı. Bana çok büyük bir saygı duyarak profesörlüğümü onayladılar.

– *Siz genç sayılabilecek bir yaşta profesör olmuşsunuz...*

– 1989 yılında, kırk iki yaşında profesör oldum. Bu, bizim alanımızda pek rastlanan bir şey değil. Akademik kariyer için özel bir çaba göstermedim. Yurt dışına gittiğimde 'prof. dr' dendiğinde, "Full profesör müsünüz?" diye sorarlardı. Başka bölümlerde olabilir ama bizim bölümde genç yaşta profesör olmak nadirdir. Genellikle, elliye yakın yaşlarda olur. Erken denilebilecek yaşta profesör olmam, bana bir özgürlük alanı kazandırdı, ondan sonra, Gönül Felsefesi'yle uğraştım.

Bir kongrede (1987)

– *Ne zaman bölüm başkanı oldunuz?*

– *Teo Bey,* 1994 yılında emekli oldu. O, ayrılınca bölüm başkanı oldum. Çünkü bölümde benden daha kıdemli hoca kalmadığı ve benden daha yaşlısı olmadığı için yıllardır, bölüm başkanıyım. Hâlen şaşkın bir bölüm başkanıyım! Benden bölüm başkanı değil, felsefe taşkını olabilir.

– *Felsefe bölüm başkanlığı düşündüğünüz bir şey değil miydi?*

– Hayır! Hiç aklıma gelmezdi ve istediğim bir şey değildi.

– *İyi bir başkan mısınız?*

– İyi bir başkan olduğumu sanmıyorum. Biraz Abdurrahman Çelebi gibi, yerime kimseyi bulamadıkları için oldum. Apartman yöneticiliği gibi bir şeydi, kimse yoktu, tek profesör kaldığım için oldu, "Siz, başkan olacaksınız!" dediler, "Ben, nasıl başkan olabilirim!" diye önce çok tuhafıma gitti. Sonra baktım ki bölüm başkanlığı pek matah bir şey değil, bölüm kendi kendine gidiyor. Sekreter arkadaş işi çok iyi biliyor, o yönetiyor; diğer arkadaşlarda yardımcı oluyor. Başkan olduğum dönemlerde, bölüm kendi kendini yönetmiştir.

– *Neden iyi değilsiniz?*

– Çünkü yöneticilik yeteneği olmayan bir adamım. Başkan olmanın bana kattığı hiçbir şey olmadığı gibi, beni geliştirmiyor da. Bölüm başkanlığının parası pulu yok, yükü çok. Sürekli toplantılara girip bir sürü sıkıcı konuyu dinlemek zorunda kalıyorum. Başkanlıkta aktif değilim ama problem yaratan biride değilim. Elimden geldiğince arkadaşlara yardım ederim. Herkesin kendini gerçekleştirmesi, yapabileceklerini yapması, bunu olabildiğince huzur içinde yapması için titizlik gösterdiğimi sanıyorum. Yarın arkamdan bir sürü laf edebilirler. Bazen de çok ağır eleştiriler yapılıyor, anlamaya çalışıyoruz. Bizim bölüm fazla kavganın, çekişmenin olduğu bir yer değil, bende gergin, kavgacı biri değilim. Bu nedenle olsa gerek yıllardır bölüm başkanıyım.

– *Bölümünüzün zayıf tarafları neler?*

– Bizim bölümün zayıf tarafları var, kendi adıma öğrencilerle yeterince meşgul olamıyorum.

– *Bu, bölümün değil, sizin zayıf tarafınız olmuyor mu?*

– Elbette! Bölümün zayıf taraflarını arkadaşlarımla ve öğrencilerle konuşmak lazım ama bizim bölümden mezun olup yurt dışına gittiğinde, "Çok iyi eğitim almışız," diyen pek çok öğrencimiz oldu. Amerika'ya, Avrupa'ya giden öğrencilerimiz, çok büyük eksikliklerle bizden mezun olmuyorlar.

– *Nasıl asistan yetiştiriyorsunuz?*

– Asistanlar, kendi kendine yetişiyorlar. Bir bahçe düşünün çiçek, bahçeye geliyor, kendini dikiyor. Ben, belki başında duruyor -beni sula diyen çiçek olursa- arada bir suluyorum, onlar kendi kendine büyüyor. Bu anlamda, hiç asistan falan yetiştirmedim. Asistanlık sürecinde, onlara belli bir disiplin ve sorumluluk duygusu kazandırmaya, kendim örnek olmaya çalışırım. İşini yapmayan asistanlar sözlü uyarılır, birkaç kez uyarı amaçlı yazı yazdığımı hatırlıyorum ama hiç ceza vermedik. Yöneticiliğim boyunca meslektaşlarıma ve asistanlara hiç bir disiplin cezası vermedim, bağırmadım, azarlamadım, hakaret etmedim. Hatta hiçbir öğrencime de bunları yapmadım. Uyarırım, "Bak, yanlış yapıyorsun!" derim o kadar.

– *Asistan alırken nelere dikkat ediyorsunuz?*

– Gerçekten felsefeyi seven, kendi başına yürüyebileceği felsefi yolculuğu yapacak potansiyele ve donanıma sahip olmasına dikkat ediyoruz. Donanım, zamanla edinilir ama potansiyele sahip olup olmadığını anlamaya çalışıyoruz. Bizim bölümde çok değişik alanlarda çalışma imkânı var; kıta felsefesi, analitik felsefe, bilim felsefesi, Eskil Yunan, mantık çalışabilir yani isteyen istediği alanda çalışabilir. Hiç kimseyi belli bir alanda çalışmaya zorlamıyoruz.

– *Lisansüstü programa öğrenci alırken lisansını başka bölümlerde yapmış öğrencileri daha fazla tercih ediyorsunuz, neden?*

– ALES ve yabancı dil puanları daha yüksek olduğu için alıyoruz.

– *Bu tercihte, sizin kişisel sebepleriniz yok mu?*

– Başka bir alanın bilgisine sahip olup felsefe okumanın bir avantaj olabileceğini düşünürüm ama dezavantajda olabiliyor. Mesela, bazı mühendislik öğrencileri, felsefe problemlerini mühendislik problemi gibi görebiliyor. Yine, ilâhîyat öğrencileri aldıkları teoloji eğitimini felsefeyi anlayabilecek düzeye getiremiyorlar. Bunlar, birer engel olarak durabiliyor. Bunlara karşın, başka alanlardan gelmenin bir zenginlik imkânı olduğunu düşünürüm ama muhakkak öyle olur demiyorum. Lisans ve lisansüstü eğitimlerinde felsefe okumuş çok yaratıcı arkadaşlar var. İlla lisans eğitimini başka bölümlerde yapsınlar gibi bir zorlamam yoktur.

– *Felsefe lisan üstü olmalı, görüşüne ne diyorsunuz?*

– Lisans olabilir, ancak nasıl lisans eğitimi olduğuna bağlı; sıkı ve iyi bir eğitim verilirse lisans olabilir. Felsefe eğitimi, kültür eğitimiyle

birlikte gelir. Felsefe tarihini bilecek bir çocuğun uygarlık tarihi, kültür tarihi, siyasi tarihi falan bilmesi lazım. Bu, perspektif meselesi, kolay değil. İyi bir felsefi donanımının olması çok çalışmaya ve çok hevesli olmaya bağlı. O kadar çok şeyi kavramayı, bilmeyi istemeye gücünüz olacak. Maalesef birçok üniversitemizin lisans eğitiminde bunlar verilemiyor! Ömer Naci Soykan hoca, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümüne matematik, klasik Yunan ve Latin dillerini mecburi ders olarak koymuş.

– *Sizin bölümde zorunlu dersler var mı?*

– Hayır, yok ama bu dersleri alan öğrencilerimiz var. Ben, böyle derslerin zorunlu yapılmasını çok uygun bulmuyorum. Dersleri sunarsınız, "Felsefe bölümünde matematik, fizik dersimiz var," dersiniz; içinden gelen alır, içinden gelmeyen almaz.

– *Hoca olarak başarılı mısınız? İyi öğrenciler yetiştirdiniz mi?*

– Hoca olarak başarılı olduğumu sanmıyorum. Felsefede kendimi çocuk gibi hissediyorum. Kendimi felsefe hocası olarak değil, öğrencisi olarak görürüm. Hocalığım boyunca, hep öğrenci kaldığımı düşünürüm. İyi öğrenciler yetiştirdim mi, yetiştirmedim mi bilmiyorum! İyi öğrenciler yetiştirmişsem bile şu an aklıma gelmiyor. Bu benim öğrencim diyebileceğim, gurur duyduğum birileri var mı? Olabilir, hatırlamıyorum ama bazı öğrencilerim bir şekilde beni rahatsız etmiştir. Hatta öğrencim olduğu için epey üzüntü duyduğum meslektaşlarım var.

– *Öğrencilerinizle ilişkileriniz nasıl?*

– Öğrencilerle ilişkilerimde mesafeliyimdir. Öğrencilerimle kantinde oturup çok nadir sohbet ederim, hoşuma gitmez; sıkılırım. Öğrencilerin konuşmaları, başka dünyadan gelen konuşmalar gibi gelir, bana. Çok özel ilişkide olabildiğim, gönülleşebildiğim öğrencilerimle konuşabilirim. Ancak, şunu itiraf etmeliyim, yaşımın ilerlemiş olması ve hoca olmam narsistliği artırıyor"Hocayım" havalarına girebiliyorum.

– *Nasıl havaya giriyorsunuz?*

– Mesela, sınıfta on kişi var, bir öğrencinin yüzü asık, "Neyin var, evladım?" falan diyemiyorsunuz, içim yanar ama pek bir şey yapamam. Ben o sınıfa dert dinlemeye değil, bir şeyler anlatmaya gelmişim. Dersi kesip o çocuğun derdiyle uğraşamam. Doğru olan o çocuğun derdiyle uğraşmak mı yoksa derse devam etmek mi? Kantçı ödev duygum, birey olarak o öğrenciyle uğraşmamı engelliyor. Hayatım boyunca, tek tek bireyler konusunda insafsız olmuş olabilirim. Vasat, başarısız, kötü öğrencilere çok tolerans gösterebildiğimi sanmıyorum. İyi ve gelişebileceğini düşündüğüm öğrencilerle uğraşırım, didişirim. Buna rağmen gelişime açık birçok öğrencime, yeterince katkıda bulanamamış olabilirim. İyi olmasına karşın, bir kısmı sahtekâr çıkmıştır. Yıllarca birlikte çalışmışızdır ama sonraları beni hiç arayıp sormayan öğrencilerim olmuştur bunu, özel günlerde arayıp sorsunlar anlamında söylemiyorum. Çok sık arayanlardan da rahatsız olurum.

– *İşleri düşünce aranıp sorulmak mı sizi rahatsız ediyor?*

– Hayır! O beni rahatsız etmez. Beklediğim şu; yirmi yıl beni hiç aramamış, işi düşmüş ya da karşılaşmış olabiliriz, bir şekilde birlikte çalışmalarımıza dair bir iz görmek isterim. Bana teşekkür edilmesini istemem ama geçmişe dair bir ışıltıyı gözlerinde ararım. Görmediğim epey öğrencim olmuştur. Ancak onları nankörlükle suçlayamam, bu nitelemeler bana anlamsız gelir. Anlamaya çalışırım, suçlamam belki, doğaları öyledir. Sadece kantine gidip, "Çocuklar, nasılsınız?" diyemem, eskilerin tabasbus dediği, yıkama yağlama işini yapamam. Bu sebeple pek çok öğrencim odama tereddütle girer.

– *Ama kapınız herkese açık...*

– Kapım açıktır ama pek giremezler. Onlara karşı içimde bir sevgi olduğunu bilirler ancak, bir mesafe olduğunu da bilirler. Nurullah Ataç'ın bir sözü vardır ya, "Bu insanlar samimiyet ile lâubâlîliği karıştırıyorlar!" Bu, beni çok ürkütmüştür! Samimiyet ayrı, lâubâlîlik ayrı bir şeydir. Ayrıca, öğrencilerimle ilgilenecek vaktim pek yok. Her birinin ayrı ayrı derdi var, oturup dinleme imkânım olmuyor.

– *Dindar öğrencilerle ilişkileriniz nasıl?*

– Öğrencilerimin dindar olup olmadıklarını bilmem, ilgimi çekmez ama dindar öğrencinin felsefede gördüğü çok ilginç şeyler olabilir. Eğer sağlıklı dini eğitim almışsa felsefi yolculukta derinlik kazanabilir. Sağlam dini bilgi almamışsa felsefeye bakışında çarpıklıklar olabiliyor. Zaman zaman dogmatik bir dindar, felsefi yürüyüşü istemiyor yahut yürüyüşe kalkışsa bile başaramıyor. Benim pek çok dindar öğrencim olmuştur, diğer öğrencilerle nasılsam onlarlada öyleyim. Dindarlığı aklıma gelmez, nasıl bir öğrenci olduğu üzerinde dururum; dürüst, içten, çalışkan olup olmadığına bakarım. Dindarlık, benim gözümde ayırıcı bir nitelik olarak görünmez.

– *Sunduğunuz öğrenme olanaklarını öğrencilerinizin değerlendirebildiğini, düşünüyor musunuz?*

– Genel olarak konuşursam öğrenciler, birçok şeyi anlayamıyor. Öyle şeyler söylüyorsunuz ki hiç farkında değiller, belki yirmi sene sonra bunu anlayabilirler. Amatör olarak felsefeyle ilgilenen, yetişkin insanlara benzer şeyleri anlattığınızda çok heyecanlanıyor, anlamlı buluyorlar ama gençlere anlatıyorsunuz hiç kılları kıpırdamıyor. Hayal kırıklığı yaşadığım derslerim olmuştur ama bu kaçınılmaz! Alan alıyor, alamayan alamıyor. Yine de sınıfta birkaç kişinin öğrenme olanaklarını değerlendiriyor olması, bir öğretmen için yeterlidir.

– *Alaylı olarak felsefeyle ilgilenenler, öğrenmeye daha açık bir tutum mu sergiliyor?*

– Onların problemi, disipline olamayışları; konsere gider gibi, felsefe derslerine geliyorlar. Belli bir disiplin içinde felsefeyle ilgilenmedikleri için düşünceleri uçup gidiyor.

Alaylı olarak felsefeyle ilgilenen bir grupla yemekte (2011)

– Otuz iki yıldır ODTÜ'desiniz. Üniversitenize ilişkin duygularınız neler?

– Ankara ile İstanbul arasını sayısız defalar çok çeşitli taşıtlarla gidip gelmişimdir. Ancak, İstanbul'dan Ankara'ya gemiyle gelmek isterdim. Onun için üniversitemi yani ODTÜ'yü hep bir gemiye benzetirim. ODTÜ gemisinden, bozkır denizine bakardım: Şimdi, okulumun gemiliği kayboldu. Çocukluğumun ODTÜ'sü şimdi yok. Kapitalist dünyanın yarışmacı havasına girmiş, ruhlarını inceltmekten aciz hocalar ve öğrencilerle dolmak üzere olan bir üniversite.

– Geçmişte hocalar ve öğrenciler kaba değil miydi?

– Bu, yaşlılığın verdiği bir nostaljik uydurma olabilir, tabiî. Geçmişte incelikten nasibi almamış, hoyrat insanlarla karşılaştım, kavga ettim. Yine de hocalar ve öğrencilerde bir başkalık vardı. Mesela, kimi arkadaşlara, "Ne biçim mühendissin, hiç şiir okumuyorsun!" denildiğinde yüzleri kızarır, "Nazım Hikmet, okuyorum!" derlerdi. Yaşım ilerledikçe felsefeci arkadaşları gördükçe şunu çok daha iyi anlıyorum; küçük yaşlarımdan itibaren, felsefenin mânâ ve lezzetini tatmışım. Almanların dediği anlamda bir *Geist*, bir felsefe ruhu varsa bunu küçük yaşlarda anladığımı düşünüyorum. Bazı öğrencilerimde bunu görüyorum ama birçoğu, o felsefe ruhuna sahip değil. Bu, matah bir şey mi? Değil! Üretim açısından mânâ ve lezzete sahip olmak; yaratıcı, iyi ürünler ortaya koyacaksınız anlamına gelmeyebilir. Pek çok felsefeci arkadaş bunun farkında değil, memur gibi felsefeyle ilgileniyor. Benim için de felsefe bir memuriyet hâline geldi, sonuçta para kazandığım işim oldu ama felsefenin mânâ ve lezzetini hiç kaybetmediğimi düşünüyorum. Felsefeden para kazanmam tesadüfîdir.

– Felsefede mânâ ve lezzet nerede?

– Mânâ ve lezzet, felsefeyi yaşamadadır. Hayata bakışta, felsefi duyarlılığı yaşamaktadır yoksa mânâ ve lezzet; makaleler yazmak, birtakım kavramları belleyip etrafa anlatmak anlamında değildir. Yirmi üç-

yıldır profesörüm ve girdiğim çok fazla doçentlik sınavı oldu. Bence, doçentlik sınavında, imtihan edilen doçent adayı değil, hocalardır. Orada, herkesin nasıl felsefe profesörü olduğu ortaya çıkıyor. Kafasındaki şemanın felsefi şema olduğunu sanıp onu biricik doğru olarak görüp öğrenciyi oralarda terleterek, "Bunlar, hiçbir şey bilmiyor, nasıl doçent olacaklar?" diyen felsefe profesörleri var. Zaman zaman, şöyle bir acı da yaşıyorum; sınavımdan geçmiş, değerli bulmadığım bir sürü insan, profesör olarak benimle birlikte jürilere giriyor. Birçok yetersiz insanın profesör unvanı alması -kendimi de katıyorum- akademik derecelerin çok önemli olmadığını gösteriyor. Bu, kaçınılmaz bir şey sanırım, bu kadar çok felsefe bölümü olursa ortalama zekâlı bir sürü insanın felsefeye bulaşmasına yol açarsınız. Büyük ölçüde, ortalama zevke göre, bunların yetiştirdiği öğrenciler beni düşündürüyor. Bu olumsuzluklara rağmen, sayısı azda olsa yetişmiş genç insanların ülkemizin geleceğinde güzel şeyler yapacağına inanıyorum.

– *Size göre, doçentlik sınavı gerekli mi?*

– Diğer disiplinler için bir şey söylemek istemem ama felsefede, üniversitelerarası doçentlik sınavı olmayabilir, felsefe için yüz yüze görüşmenin anlamlı olduğunu düşünüyorum. Sınav adını kaldırmak lazım! Sınav değil, görüşme olmalı, karşılıklı eleştirel konuşmalar yapılabilmeli. Doçent adayının yapıp ettiklerini deneyimli, değer verdiği insanların eleştirmesi çok büyük olanaktır.

– *Sizin böyle olanaklarınız olmamış ama...*

– Ben, hayatım boyunca böyle bir olanaktan yoksun kaldım. Doğru dürüst eleştiri almadım. Düşüncelerimi paylaştığım, paylaştığım için de kendime yeni yollar bulduğum veya yürüdüğüm yolda engellerimi aşabildiğim eleştirmenlerim olmadı. Ben yalnızım derken kastettiğim, budur; birtakım yükleri tek başına yüklenip yokuşu çıkmaya çalışan bir adamım. Sırtımdaki yük ne kadar anlamlıdır? Çıkmaya çalıştığım yokuş beni ne kadar bir yerlere götürür? Bilmiyorum! Yaşımla orantılı olarak yalnızlığımda büyük ölçüde artıyor. Fakat benim gibi insanlar için yürüyüş, tek başına yapılacak demek ki; buda bir çeşit yazgıdır.

– *Doçentlik sınavı nasıl olmalı?*

– Doçent unvanı aldığınız zaman, bütün üniversitelerde doçent olarak çalışabilirsiniz. Üniversitelerarası Kurul tarafından değil, her üniversite alacağı kişiye doçentlik unvanı verebilir ama bizim gibi ülkelerde bu zor. Yetersiz üniversite sayısı çok ve onların verdiği doçentlik unvanı anlamlı olmayabilir. Koşullar böyle olduğu sürece, bu sistemin sürmesi daha iyi olabilir. Gönlüm, seçkin üniversitelerin olmasından yana. Doçent olabilmek için yayım koşulunun yanında seçkin üniversitelerin birinde jüri önünde ders verilmesi gerekir. İki saatlik sınav yerine bir hafta süreli doçentlik seminerleri düzenlenebilir ve orada doçent adayı dersler verebilir, fikirlerini söyleyip jüridekilerle eleştirel tartışmalar yapabilir.

31 Ocak 2011 doçentlik sınavı

– *Profesörlerimiz çok yoğun, buna nasıl zaman ayıracaklar?*

– Maalesef, doğru! Benim söylediklerim ideal olan. Şu yapılabilir; üniversite dediğimiz kurumlara meslek üniversitesi demeli, birde bilim üniversiteleri olmalı. Pek çok insan, meslek üniversitesini okusun ama bilim yapacak insanların akademik düzeyi yüksek üniversitelerde okuması lazım. Dolayısıyla, meslek üniversiteleri ile bilim üniversitelerinde doçent, profesör olmak aynı olmamalı. Bu yapılmadığı sürece sap ile saman karışır.

– *Üniversite sayısı 165 oldu, bu kadar üniversite fazla değil mi?*

– Kaçınılmaz bir şey, olacaktır. Çünkü genç nüfusa, meslek üniversitelerinde okuma imkânı sağlamak gerekir. Şimdilerde seviye düşük olabilir ama zamanla yükselebilir. Üniversite sayısının çok olmasının bir sakınca taşıdığını sanmıyorum. Hangi üniversiteden, kimlerle çalışarak mezun oldunuz? Önemli olan, bu!

– *Yollarında ineklerin gezdiği, tezek kokusundan geçilmeyen yerleşim birimlerinde üniversite açılması doğru mu?*

– Elbette, açılabilir. Eskil Yunan'da da tezek kokuları vardı. Ancak, üniversitede bir incelmeye gidilmesi ve yüksek düzeyde eğitimin kollanması gerektiği, bana şart gibi geliyor. Hayatta üstün zekâlı, üstün yetenekli, yaratıcı insanların sayısı her zaman azdır. Bu insanlara eğitim veren az sayıda bilim üniversitelerinin yanında ortalama insan için çok sayıda meslek üniversitesi olmalı. İkisine de üniversite demek lazım, çünkü psikolojik olarak çocukları olumsuz etkilememek için meslek yüksekokulu yerine meslek üniversitesi, diğerine ise bilim üniversitesi denebilir. Meslek üniversitesinden mühendis çıkabilir ama araştırmacı mühendis olacaksa ve bilim yapacaksa bilim üniversitesinde eğitim görmeli. Bilimin bilim aşkıyla, bilim adına yapıldığı üniversitelerin olması gerekir. Dolayısıyla doçent olacak insan, akademik yolda yürümeyi seçmiş biri midir yoksa başka iş yapamadığı ya da çok para kazanmayı istediği için akademisyen olmak isteyen biri midir? Buna bakarak bu ikisini ayırmak lazım.

– Ülkemizde bilim üniversitesi yok mu?

– Olmadığını, düşünüyorum. Seçkinim diyen üniversitelerin birçok zayıf yanları var. Üniversitelerimizde daha çok meslek edinmeye, uygulamaya, para kazanmaya, iş bulmaya yönelik çalışmalar yapılıyor.

– Yıllardır doçentlik sınavlarına giriyorsunuz, hatırladığınız ilginç olaylar var mı?

– Pek hatırlamıyorum! Üç defa sınava girip çakanlar var ama çok çaktırıcı bir hoca değilim. Çünkü insanın zayıflığını gördüğünüzde ceza vererek zayıflığının ortadan kaldırılabileceğini düşünmüyorum. Başka diyaloglarla zayıflığının farkına varmasına yardımcı olunabilir. Bu sebeple, doçentlik sınavlarında olabildiğince yumuşak davranmaya çalışırım. Zira bilirim ki bu arkadaşı bıraksam bile eninde sonunda yanımda profesör olarak başka doçent adaylarını sınava çektiğini görürüm. Bizdeki akademik hayat, sucuk makinesine benziyor; bir yandan ineği sokuyorsunuz öbür yandan sucuk olarak çıkıyor. Asistan olarak girdiniz mi profesör olmamanız mümkün değil. Profesör olmamak için bir insanın ya siyasi suçlu ya hasta ya da ağır bir disiplin suçu işlemesi veya kendinin vazgeçmesi gerekir. Bunların dışında, bir asistanı kendine hâline bırakın profesör olur. Bunun istisnalarını çok az gördüm hatta yok bile diyebilirim. Dolayısıyla akademik terfilerin, unvanların pek anlamlı olduğunu sanmıyorum. Doktorası bile olmayan çok değerli akademisyenler olduğu gibi, profesör unvanlı ciğeri beş para etmeyen akademisyenlerde var.

– İntihâl hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizin belirlediğiniz intihâller oldu mu?

– Eskiden bazı öğrencilerin tezlerinde aşırmalar olduğunu düşünmüştüm ama şimdiki gibi tespit edecek elektronik imkânlar yoktu. Bugün, elektronik olarak saptanabildiği için çocuklar biraz korkuyor. Kelime kelime aldığında kopya oluyor. İntihâli kurnazca yapıyorlar ve kendilerine ait, farklı fikirler getiremiyorlar. Felsefede yeni düşüncelerin gelmesi çok zor! Birçok meslektaşım filozoflardan etkilenir ve onların düşüncelerini, kendi düşüncesi gibi anlatır. Buna intihâl diyemeyiz. Garip bir şeydir: Biriyle konuşurum, daha sonraki günlerde o kişi bir makale yazar, benim söylediğim düşünceleri kendi düşüncesiymiş gibi yazar. Şaşar kalırım! Onun bilinci, ona garip bir oyun oynar, bana ait beğendiği fikirleri kendinin sanarak etrafta dolaşır. Felsefi alanda, bu tiplerden çok var.

– Bu durum karşısında ne yapıyorsunuz?

– Yapacak bir şey yok! "Bu düşünceler benim dalaşmasının," bir anlamı yok. Bu anlamda, insanlarla dalaşmam. Ben söylesem ne olur, o söylese ne olur! Önceden birinin bir düşünceyi ilk defa söylüyor olması, matah bir şey değil. Geçenlerde bir arkadaş, kendini övüyordu; yurt dışında şu kadar alıntısı varmış, onun kitapları uluslararası kütüphanedeymiş falan. Böyle şeyler hiç umurumda değil. Çünkü ben bir yolcuyum, o yoldan giden görür, gitmeyen görmez. Görmezse görmez! Yo-

lum zaman içinde kaybolabilir, beni kimse almayabilir. Beni alsınlar diye yazmıyorum ki sonuçta denize bir şişe atıyorum, bir yere varır ya da varmaz, önemli olan şişenin içini iyi doldurmak! İleride adını anarlar anmazlar, değerlendirirler değerlendirmezler, bunları bilebilme şansımız yok, bu beni aşan bir şey.

– *YÖK Eski Başkanı Yusuf Ziya Özcan, intihâlden çok dertliydi...*

– Onu bilemem! Yusuf Bey'in bakış açısından öyle görünebilir. Felsefede çoğu düşünceler, önceden söylenmiş olduğu için felsefe yapıyoruz diye ortaya çıkanlar, zaten gizli intihâlciler olabilirler.

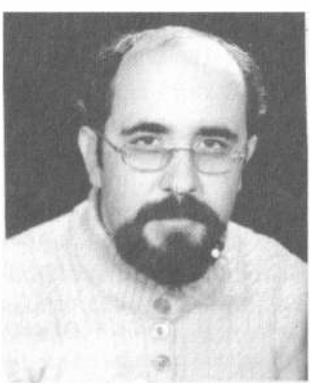
– *Öğrenciliğiniz ya da öğretmenliğiniz süresince size hiç lâkap takıldı mı?*

– Bilmiyorum! Kulağıma hiç gelmedi. Sadece askerdeyken, hep arkada kaldığım için 'vosvos' derlerdi. Onun dışında hiç duymadım. Siz, biliyorsanız söyleyin!

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ya Felsefeyle Uğraşacaktım Ya İntihar Edecektim

Analizci, her şeyi sorgulayan, kül yutmayan, dalga geçen tavır annemden; palavracılığım, kelime yoğun bakışım, hayalcilığim, romantizm içinde oluşum babamdandır. Babamla edebiyata, annemle felsefeye ilgi gösterdim, diyebilirim.

Doktora Diplomasındaki Resmi

– Sizi doğuştan felsefeye yönelten şey ne olabilir?

– Bu sorunun cevabı, ancak psikanalitik bir analizle olanaklı diye düşünüyorum. Çocukluğumun ağır travmalarla geçmiş olması, annem ve babamla, kendimle ya da genetik yapımla ilgili problemlerden olabilir. Bunun yanı sıra, annemin kafasının çok felsefi bir kafa olduğunu düşünürüm; kavrayıcı, sorgulayıcı, kuşatıcı bir kafa değildi ama irdeleyici, külyutmaz bir zihniyeti vardı. Zaman zaman, babamda da irdeleyici bir güç vardı ama annem kadar değildi. Babam, sanatçı tabiatlı biriydi. Benim kafam tam bir mühendis ya da matematikçi kafası değil ama düzen, hesap kitap anlamında matematik, çok hoşuma gider. Bir sanatçı kafası mıydı kafam? Mimar olabilir miydim? Çizgi çizme yeteneğim olmadığı için herhâlde olamazdım. Hiç değilse edebî anlamda bir sanatçı hayalim var mıydı? Doğrusu, edebiyatçı olmak, pek aklımdan geçmemişti, Türk Dili ve Edebiyatı okumayı hiç düşünmedim.

– Anne ve babanızdan geçen başka ne gibi özellikleriniz var?

– Okul görmemiş olsa bile annemin müthiş bir çözümleyici düşünme gücü vardı, aklî tarafımı annemden almışım. Aklı kullanış şeklim aynen annem; analizci, her şeyi sorgulayan, kül yutmayan, dalga geçen tavır annemden geçmiştir. Annemde edebî taraf yoktu, edebî yanı babamdan almışım. Palavracılığım, kelime yoğun bakışım, hayalciliğim ve romantizm içinde oluşum babamdandır. Babamın romantik, hayâlci yanını annem aklî özelliğiyle bütünlerdi. Babamın karakteri, beni edebiyat tarafına çeken genetik unsurdur, anneminki ise felsefeye çekmiştir. Babamla edebiyata, annemle felsefeye ilgi gösterdim, diyebilirim. Belki, ölümümden sonra araştıracak arkadaşlar, kendilerine göre yorum yapabilir.

– "Romantizm içinde oluşum" dediniz, bu ne demek?

– Bir düşünce ya da edebiyat akımı değil, kastettiğim. Romantizm içerisinde olmak demek; duygusal olmak, güzel olan şeyin ardında koşmak olabilir.

– Annenizi anlattığınız bir yazınız var. Orada diyorsunuz ki, "Annemin hastalığında çektiği acıları duymasaydım ölünceye dek sürdüreceğim düşünme, duyma ve anlatma yolculuğuna çıkamayacaktım. Anneme yalnızca tensel değil, tinsel (mânevî) açıdanda borçluyum. Yolculuğum, bu borcu ödeme yolculuğudur." Annenizin hastalığı sizi felsefeye yönlendirmiş olabilir mi?

– Elbette, annemin hastalığının etkisi olmuştur ama annemin hastalığından daha çok annemin Kantçı anlamda görev duygusuna sahip olmasına, düşünme ve eyleme tarzına borçlu olduğumu düşünüyorum. Annem, içimde çok büyük bir acıdır! Hayatın bana verdiklerini / veremediklerini yüzleşmem açısından, annem gerçekten önemli bir ayna oluşturuyor. Ben ne kadar annemim diye baktığımda, gördüklerim olarak söylüyorum; annem, başka türlü bir kadın olsaydı, babamın yolun-

dan gitseydim, sadece manzumeler yazan bir şair taslağı olurdum. Elbette, annemin hasta olması bazı şeyleri değiştirmiştir ama hasta olmasaydı ya da eğitimli olsaydı, yine, felsefeci olurdum. Bu, doğuştan getirdiğim vurgunla ilgili. Annemin hasta oluşu felsefeyle olan ilişki tarzımı, edebiyata, insana bakışımı etkilemiştir ama insana, edebiyata ve felsefeye bakışımı oluşturan annemin hastalığı değildir. Annemin hastalığı başlatıcı bir etken değil, bende başlayan bir şeyin şekillenmesini, dönüşmesini etkilemiştir.

– *Sizi, felsefeye iten başka iç ve dış sebepler neler olabilir?*

– Beni felsefeye iten şeyleri söyleyemem ama şunu söyleyebilirim, Selimiye Askeri Ortaokulundayken kendimi felsefeye itilmiş buldum. Galiba, felsefe içinde boşluk hisseden insanları buluyor. Selimiye Askeri Ortaokulundayken içimde muazzam bir boşluk duygusu vardı. Artık, alışılagelen anlamların ve değerlerin üzerinizde çalışmadığı, tuhaf bir arayış duygusu içinde olduğunuz ama neyi aradığınızı çok iyi bilmediğiniz bir ortamda felsefeyle karşılaşmaya hazırlanıyorsunuz. Akrabalarımdan birinin çocuğu, liselerde okutulan felsefe kitabını, bizim evde bırakmış. Evimizde böyle bir kitap olmaz. Kitabın kapağında felsefe yazıyor, içine açıp okuduğumda hiçbir şey anlamadım ama çok önemli bilgilerin olduğunu kuvvetle hissetim. Kitapta önemli bilgiler var ama ben anlamıyorum duygusu hâkimdi, "Boş ver, burada anlaşılacak bir şey yok!" ya da "Bu kitap beni aşar, ben anlayamam!"gibi, kaygılarla kitabın önünde durmadım. Benim bu kitabı anlamam lazım, diyerek durdum. Çünkü birtakım kelimeler çok ilginç geliyor, hiçbir yere koyup yerleştiremiyorum. Bu anlayamama tavrı, üzerimde çok etkili oldu. Temel duygularım, bunlar olabilir. Felsefe denilen bir disiplin, bir çalışma alanı var ama çok merak etmeme karşın anlayamıyorum. Lisede felsefe kitapları okurdum, anlayabildim mi? Sanmıyorum!

– *Lisede ne tür felsefi kitaplar okurdunuz?*

– 1960'lı yıllarda, Marxist yayımların sayısı çok artmıştı, Marxizmi tanıtan kitaplar okurdum ama anlayamazdım. Mesela *praksis, diyalektik* yazıyor, bu kelimelerin anlamlarını sözlükten bakıp buluyorum ama anlayamıyorum. Sonraları şunu anladım; bazı şeyleri anlamak, bazı yaşları, bazı deneyimleri istiyor. O yıllarda felsefeye karşı merakım ve ilgim çok fazlaydı ama çevremde felsefeyle ilgilenen kimse olmadığı için nereden, nasıl gidilecek bilmiyordum. Bunun sonucunda lisede felsefeyi askıya aldım. Dolayısıyla, lisede felsefi kavramlara böyle bir vukufiyet, derinlemesine dalma söz konusu olamadı!

– *Bu askıya alış, tümüyle bir ilgisizlik şeklinde miydi?*

– Hayır! Haydarpaşa lisesinin yanında eski dergiler sergileyen kitap satıcıları vardı. *İnsan* diye bir dergi çıkıyordu, Hilmi Ziya Ülken'in o dergide makaleleri olurdu, makaleleri heyecanla okurdum. Başka yazarların yazılarında, "Ak akçe kara gün içindir," gibi bir sonuç oluyordu. Oysa Hilmi Ziya Ülken'in yazılarında hiç sonuç yok, bir şey söylüyor ama sonunu getirmiyor. Hoca yazılarını, "Damlaya damlaya göl

olur," gibi bir sonuçla bitirmiyor. Kendi kendime, "Bu ne muhterem adam!" derdim. Sadece irdeliyor, hiç bir fikir arz etmiyor, okuyucuyu etkileyecek bir sonuç yazmıyor. Hilmi Bey, kitaplarıyla beni çok etkilemiştir. Bir felsefe metnini ayrıntılıyla, doğru düzgün okuyabilmem, yirmi yaşına geldiğimde mümkün olabildi.

– Hilmi Ziya Ülken'i tanıma olanağınız oldu mu?

– Hilmi Bey'le hiç tanışmadım. Füsun Akatlı'yla birlikte eğitim fakültesinde hoca'yı uzaktan görmüştüm. 1965 yılında üniversitede hazırlık sınıfındaydım, yurtta kalırken şimdi hekim olan Ali isminde bir arkadaşla kavga etmiştim. Galiba, kavganın sebebi, yatağa çorap asma gibi saçma sapan bir şeydi. Çok üzülmüştüm! Her neyse, Ali ile kavgamızdan sonra büyük üzüntüyle Ankara'daki Milli Savunma Bakanlığının Cebeci yurdundan çıktım, Kızılay'a doğru yürüyorum, Aytemiz kitabevinin vitrininde, yeni çıkmış bir kitap: Hilmi Ziya Ülken'in *Bilgi ve Değer*. Kitapevinden kitabı aldım, okumaya bir başladım ki kitap, beni sarhoş etti. Yastığımın altına koydum, her gün beşer sayfa okuyordum. Bir kısmını anlıyorum, bir kısmını anlamıyorum ama kitap beni büyülemişti. Çok vurucu bir kitaptı. Hilmi Bey'den aldığım ilhamla pek çok felsefe kitapları okudum. O kitap, büyük ölçüde beni felsefeci olmaya karar verdirmişti. Hocanın beni felsefeyle ilgilenmeye sevk ettiğini söyleyebilirim.

–Felsefeye kendinizi adamanız süreç içerisinde değil, bir kararla olmuş öyle mi?

– Hayatım düz bir çizgi üzerinde gitmediği için kararla oldu. Subaylıktan başlayıp edebiyatçı, doktor, öğretmen, mimar, maden mühendisi ve elektrik-elektronik mühendisliğinden sonra felsefeci olmaya karar verdim. Bütün bunlar benim arayışlarımdı. Felsefeci olmaya karar verdim ve karara uygun süreci yönlendirdim. Felsefe doktorası yapacağım diye karar aldım. Doktorayı yapabilmek için dershane öğretmenliği yaptım.

– Bu kararı ne zaman vermiş olabilirsiniz?

– Efendim, bu kararı üniversite ikinci sınıfta verdim yani 1967 yılıdır. Felsefeci olacağım diye kırk beş yıl önce karar verdim, "Okulu bitireceğim, mühendis olarak çalışırken ne pahasına olursa olsun felsefe doktorası yapacağım," dedim. Önce ODTÜ'de felsefe bölümü için yüksek lisans ve doktora bölümlerinin açılmasını bekledim ama açılmadı. Yurt dışı olanakları araştırdım, o da olmayınca İstanbul Üniversitesinde felsefe doktorası yaptım.

– Siz daha önceki konuşmalarımızın birinde, "Felsefesiz bir hayat benim için hiç olan bir hayattır!" demiştiniz. Buradaki kararlığı, bize açıklayabilir misiniz?

– Bu söylediğim doğru, hava olsun diye söylemedim. Hayatımda çok kesin izleri olan bir şey. Benim varoluşumla, egzistansımla ilgili. Felsefesiz bir yaşam benim için ölüm demekti; ya felsefeyle yaşayacak-

tım ya da kendimi Sarayburnu'ndan atacaktım. O kadar net bir durum. Kesinlikle intihar ederdim. Hakîkaten felsefe olmasaydı sıradan bir mühendis veya bir dershane öğretmeni olarak yaşamaya devam etseydim ya ağır bir depresyona girerdim ya da intihar ederdim.

– *Siz felsefeyle uğraşmak için mi yaratıldınız?*

– Hayır! Başka uğraşlarım olabilirdi ama neyle uğraşırsam uğraşayım hep felsefi kaygı taşıyan bir insan olurdum. Galiba, bu yaradılışla ilgili, İslâmî terminolojiyle söylersek bir fıtrat olduğunu düşünüyorum. Sokrates, "İrdelenmemiş hayat, yaşamaya değmez," diyor. Benim fıtratımda, bir irdeleme temayülü var. Ben tüccar olsaydım -kesinlikle beceremezdim ama- her şeyi irdeleyen tuhaf bir tüccar olurdum. Hayatımın bir döneminde subay olmaya çalışmıştım, eğer olsaydım emirleri sorguladığım, itiraz ettiğim veya tuhaf kitaplar okuduğum için daha üsteğmenken emekli edilirdim. Bunun yanında, yaşam akışım denk düşseydi belki, kurmay subay olabilirdim ama tepelere çıkamazdım. Çünkü otoriteyle çatışmamın kaçınılmaz olduğunu düşünürüm.

– *Psikiyatr olsaydınız felsefeyle ilgilenir miydiniz?*

– İlgilenirdim! Büyük olasılıkla, teorik psikiyatr olurdum. Yurt dışına gider, Jung öğrenir, psikanalizle ilgilenirdim. Teoriye dalardım, bu konularda teorisyen pek yoktur, bizde. Felsefe ile psikolojinin kesiştiği noktalarda dolaşırdım. Daha sonraları elimden geldiği kadar o alanlarda düşünmeye çalışmışımdır ama akademik ürünler pek veremedim. Ancak, yazdığım yazılarda alttan alta psikiyatri deneyimlerimin, düşündüklerimin, okuduklarımın, bir ölçüde yaşadıklarımın izleri vardır. Sorunuza dönersem, felsefe için yaratılmışım gibi bir laf söyleyemem zira felsefede bir dehâ olduğumu düşünmüyorum.

– *Ne olduğunuzu düşünüyorsunuz?*

– Şöyle bir insan olduğumu düşünüyorum: Fıtratıma uygun bir şansım oldu. Bilimlerle tanıştım ve bilimleri seven insanlarla bir arada oldum. Bunun sonucunda matematikçi, fizikçi, doktor, psikiyatr, mühendis, edebiyatçı, sosyal bilimci olabileceğimi düşündüm. Dolayısıyla, şansım küçük yaşlardan itibaren çok değişik eğilimlerin ve renklerin ruhuma katılması olmuştur. Bütün bunlar, katılaşmamın ve yobazlaşmamın önüne geçmiştir.

– *Kendinize çok haksızlık etmiyor musunuz? Şanslı olduğunuzu sanmıyorum. Çünkü size sunulmuş, hazır bulduğunuz bir uyarıcı zenginliği içerisinde gönenmemişsiniz. Bilimlerle, disiplinlerle bizzat ilgilenerek uyarıcı zenginliğinizi ya da şansınızı kendiniz yaratmışsınız...*

– Kısmen doğru! Babam fenciydi, akrabalarımdan mühendisler vardı ama sosyal bilimci ya da edebiyatçı yoktu. Tabiî, ben *otodidakt* bir insanım. Şansım, kendi kendimi yetiştirmemi engellemediler, arayışlarımın önünü kesmediler, bunlar hep imkândır. Etrafımda felsefeci yoktu ama felsefeyi kötüleyende yoktu. Mühendislik okurken felsefe dersleri almam, felsefe hocalarımın olması bir şanstı.

– Ama bu, sizin nasıl şansınız olabilir! Lisans ve doktora sürecinde felsefe hocalarınız sizi yanına alıp yetiştirmemiş ki bütün okumalarınızı tek başına yapmışsınız...

– Evet, doğru. Ben bir felsefe profesörünün yanında yetişmedim, değişik hocalarımdan dersler aldım.

– Hatta hocalarınızın herhangi bir yardımları bile olmamış, yanılıyor muyum?

– Arayışımda, yol gösteren hiçbir hocam olmadı. Galiba, yapımda buna çok uygun değildi. Geriye dönüp baktığımda şunu görüyorum, her şeyimi açtığım yakın dostlarımda olmamış. Ben, duvarların insanı olmuşum. İnsanlarla içten konuşmalar yaparım ama yanıma sokulma imkânı pek az insanın işidir.

– Bir başka açıdan bakarsak filozofların hemen hemen hepsi otodidakt insanlar. Bir hocanın yetiştirmesi değil. Belki, Platon-Aristoteles ya da Husserl-Heidegger'i bunların dışında tutabiliriz...

– Galiba, haklısınız! Heidegger'in, Husserl'i pek dikkate aldığını sanmıyorum. Yirmili yaşlarımdaki arayışlarımda hiçbir kılavuzun olmaması üzerimde olumsuz etki yaratmıştır. Çok enteresan gelebilir ama kılavuzsuz felsefe yolculuğunun çok sağlıklı ve anlamlı olduğunu düşünüyorum. Ben, hiçbir hocamla yapamadım ne Takiyettin Bey'in, ne Teo Bey'in, ne Nermi Bey'in, ne de Cemal Bey'in yanında oldum. Yanında olmadığımdan dolayı, hiçbir hocam, beni aforoz etmedi, "Ahmet, müthiş bir insandır!" diyen bir hocamın olduğunu sanmıyorum ama sitâyişle bahsettiklerini biliyorum. Doktoramı bitirir bitirmez, İstanbul Üniversitesi için Bedia Hocam, "Burada kal!" falan demişti. Tabiî, hiçbir hocamla usta çırak ilişkisini yaşamadım. Matrak olan şu ki benim de ustalık yaptığım öğrencilerim yok. Ne çırak ne usta olduğumu söyleyebilirim, iki türlüsünü de istemem. Öğrencilerim ustalar çokluğu içinde yetişsin isterim sadece, kendime tâbi kılınmasını istemem.

– Ardınızdan kimsenin gelmesini istemiyor musunuz?

– Arkamdan kimsenin gelmesini istemiyor değilim ama arkamdan geleceklerle meşgul değilim. Ben, bana benzeyen insanları hiç sevmedim. Mesela, bir dernek kurayım arkamdaki çocukları toplayayım diyen bir adam değilim.

– Felsefi yaşamınızda neyi arıyorsunuz? Arayışınız bitmedi mi?

– Nietzsche, "Kimiz biz?" sorusuna, "Biz arayanlarız!" demiştir. Dolayısıyla, ömür biter, arayış bitmez. Bitiş, söz konusu değildir. Felsefe hem bir arama hem de bir aranmadır. Neyi aradığınız, arama yolculuğu sırasında değişebilir. Benim en iyi yaptığım şey, aramaktır. Gönül Felsefesi'ni iyi saz çaldığım, türkü dinlediğim için bulmadım ki! Mantıkla boğuşurken, bilim felsefesi çalışırken, analitik felsefe okurken, Husserl ve Wittgenstein gibi iki çetin cevizle ömrümü geçirirken Gönül Felsefesi'ni keşfettim. Başına buyruk aramak, hoşuma gidiyor. Aramadaki tavrımı seviyorum. Söylediklerimin muhtevası eskiyebilir ama Sokrates'ten devşirdiğim arama tavrı müthiş anlamlı geliyor, bana. Bu-

namadığım sürece hep arayacağım. Yeni düşüncelerin ardından koşacağım için söylediklerim, hep İngilizlerin *half baked* dedikleri türden, yarı pişmiş olacak, "Bu hoca da ne diyor, Allah aşkına!" diyecekler. Ne var ki yeni söylediğimi sandığım şeyler, eskide olabilir. Ben 'gönül'le yola çıktım şimdilerde 'can'a vardım, 'can' üzerinde duruyorum. Buradan nereye giderim bilemiyorum, doğrusu. Aramam bitmedi, bitmeyecekte! Aramalarım ya öldüğümde ya da bunadığımda biter!

– *Bulmayı öğrenme diye bir şey yok mu?*

– Bulmayı öğrenme, algoritması olan bir şey değildir. Sözgelimi, çarpmayı öğrendiğimiz gibi öğrenemeyiz. Bulma, kaybettiğimiz bir şeyi bulmada olabilir, bizde olmayan bir şeyi bulmada olabilir. Bulmayı öğrenme, keşif ve icat anlamında değil, deneyimle olabilecek bir şey. Goethe'nin *Faust*'unu hatırlarsanız, "Artık yeter!" dedirtecek, zamanı durdurtacak bir şeydir. Son aylarda hiç yapmadığım bir şey yaptım; *özgülük, özgelik* düşüncesiyle metafizik yaptım. Bu kavramlar üzerinden ölünceye dek bir metafizik geliştirmeyi düşünüyorum. Yeni bir metafizik üzerine düşünce, ahlâk, estetik kurmayı planlıyorum. Kurduğum ontoloji belki Hegel'in, Herakleitos'un söyledikleri olabilir ama tamda öyle olmadığını, çok farklılıklar olduğunu düşünüyorum. Özgün müdür, değil midir? Birini taklit ediyor olabilir miyim? Bunların bence pek anlamı yok. Kendim için yeni olduğunu düşündüğüm ontolojim üzerinde çalışıyorum. Gittiğim bu yol, çetin bir yol ama bana çok heyecan veriyor!

– *Bu anlamda hangi filozof özgün ki! Birbiriyle hesaplaşarak kendi düşünce sistemlerini oluşturmuyorlar mı? Bir alanda kendine özgü olan başka alanlarda kendine özgü olabiliyor mu?*

– Mesela Kant, özgün bir filozof olmasına karşın bilebildiğimiz kadarıyla düz bir hayatı var. Öyle yaşayan bir insanın özgün düşünmesi zor gibi gözüküyor olabilir.

– *Felsefedeki arayışlarınız, bir güvence arayışı olabilir mi?*

– Benim güvence arayışım, oportünizme götüren bir güvence değildir. Üreten ve 'yaratan' bir insan olacaksanız, üzerinde durduğunuz zemine güvenmeniz lazım. İnsanların çalışmaya uygun zemini nerede bulacakları meselesi önemlidir, bu zemin hapishane bile olabilir. Mesela, Yalçın Küçük Hoca için hapse girmek güvensizlik değildir, onun için güvence hapishanededir ama bir başkası için öyle olmayabilir. Benim güvence arayışım, platform arayışımdır. Bu platform, bazı insanlarda tamamen risk almak şeklinde görünür. Onlar, tehlikeyle karşılaştıklarında güvence altında olduklarını düşünürler. Benim güvencem bir mesleğe yapışıp oradan ayrılmayacaksın ya da bir düşünceyi belleyeceksin oradan kopmayacaksın anlamında değil. Güvence, hayatta kalmamla ilgilidir; ama hayatla kalma dünyamda öyle bir güvence arayışım yoktur, orada serüvenciyimdir. Pek çok insana saçma sapan gelebilecek şeyler yazabilirim, "Bu aptal, neler yazmış?" dedirten bir sürü yazı yazdım, hâlen de yazmaktayım. Korkmamda! "Arkadaşlar, bundan

sonra felsefeye, *érôsefe* diyeceğiz," diyebilirim. Bu sözler, birçok insanın tepkisini çekebilir. Yazdıklarıma dudak büken, alay eden bir sürü insan var. Başkalarına uçuk kaçık gelen birçok şeyi rahatlıkla söyleyebilirim, "Bunu asistanken söyleseydiniz," diyebilirsiniz ama söyledim. Öğrenciyken söylediklerimden ve eleştirilerimden dolayı hocalarımla sorunlar yaşamışımdır, yine de saygı duymuşlardır. O bakımdan bir taviz verdiğimi sanmıyorum.

– *Güvence arayışınızı hayatta kalma ve hayatla kalma olarak ifade ettiniz, bu kavramları biraz açabilir misiniz?*

– Çok değişik düşünmeler var, bir yerlerde düşünmenin çeşitlerini yazmıştım. Bir '*hayatta kalma*' düşünmeleri var yani İngilizlerin *survival* dediği şey. Terfi etmek için neler yapmam gerek, kimden borç alsam vb. düşünceler hayatta kalma düşünmeleridir. Birde '*hayatla kalma*' düşünmesi var.

– *Çok ilginç! Peki, 't'den 'l'ye nasıl geçilecek?*

– *Hayatta kalmak* ile *hayatla kalmak* arasında bir fark var. Üzerinde duracağınız, *hayatta kalma* dünyasına gireceğiniz platformun düzeyinin olması lazım. Düzeyi sağladığınız *hayatta kalma* platformunda, özgünlüğünüz olmayabilir, herkes gibi yaşayabilirsiniz. *Hayatla kalma* düşüncesi ustalık ister, orada: Hayatımı nasıl anlamlı kılabilirim? Daha estetik nasıl yaşayabilirim? Hayatım daha etik nasıl olabilir? gibi. Bunlar, yaşadığınız *êthos*'un içinde yani tinsel atmosferin veya *noosfer*- anlamküre- içerisinde var, zaten. *Hayatta kalmak* için düşünürken kafanızın arkasındaki kuliste *hayatla kalma* düşünce akışı devam etmektedir. Bir yeriniz rüyalarınızda da düşünüyor, yolda yürürken de düşünüyor. Heideggergil bir söyleyişle, düşünmeyle *stimmung* içine giriyor, *hemâhenk* oluyorsunuz, *hemhâl* oluyorsunuz. Orada, Heidegger veya Gadamer'in söylediği 'düşünme düşünüyor', artık.

– *Siz, hangisinde daha çok risk alıyorsunuz?*

– Tabiî, *hayatta kalmada* risk almıyorum diyebilirsiniz ama hayatın kendisi risklerle doludur. Bunu da düşünmek lazım! Buradaki güvence arama her insanın yaptığı bir şey, çünkü herkes *hayatta kalmak* ister. Nasıl *hayatta kaldığınıza* bakmak lazım! Ne gibi ödünler veriyorsunuz? *Hayatta kalmak* için inanmadığınız fikirleri mi savunuyorsunuz? Yalan mı söylüyorsunuz? Güvenceyi, garanti altına almak için insanlarla nasıl ilişkiye geçiyorsunuz? Güvence arayışı insani bir arayıştır. İnsani olmayan tarafı veya ahlâkî ve estetik açıdan kötü olan tarafı verdiğiniz ödünlerle ilgili.

– *Felsefe, hayatta kalma ve hayatla kalmaya ilişkin sorularınızın yanıtlarını verebiliyor mu?*

– Hayata şöyle bakıyorum; hayat denilen serüvende, bilgi durumumuz daima eksiktir. İnsan denilen canlı türü olarak bilme kapasitemiz sınırlı ve birçok şeyi bilme olanağına sahip değiliz.

– *Bu sahip olamayışımız, olanak sahipsizliği mi yoksa olanağımız varda bunu gerçekleştiremiyor muyuz?*

– Olanak sahipsizliğidir. Birçok şeyi bizim doğamız, yaratılışımız engellemiştir. Felsefe ile bilinebilecek olanları, bilme yolculuğu içinde olduğumu düşünüyorum. Felsefenin dışında yaşadığım pek çok şeyden; sanattan, edebiyattan, yaşam bilgisinden ve görgüsünden öğrendiğimi söyleyebilirim. Bunlar, felsefi arayış ile iç içe olduğundan, felsefeden devşirilmiş gibi görünebilir. Ben, yaşadığım her şeye felsefe dediğim için şu felsefe, bu edebiyat yahut şiir falan demiyorum. Şiir, matematik, mantık, bilim ve dinle ilişkimi felsefeden hiç ayırmıyorum.

– Felsefe, sizin nasıl yaşayacağınız konusunda ipuçları verebiliyor mu?

– Vallahi, başka kaynağım yok! *Yaşama casusluğu* gibi bir kavram kullanmış olabilirim. Çünkü bir casus gibi yaşıyorsunuz. Burası değildir, yeriniz ama etrafa uyum sağlayabilirsiniz. Başka bir dünyada yaşıyorsunuzdur. Görünen, zahiri dünya ile içinde bulunduğunuz dünya farklı olabilir. Yaşam casusluğu böyle bir şeydir. İyi bir casussanız kimse sizi yakalayamaz. Her şeyden önce, casus kimdir diye düşündüğümüzde; başka bir ülkede bulunarak o ülkeden bilgiler toplayan; topladığı bilgileri, ülkesine taşıyandır. Herkes, onu kendinden sanır. Dünya denilen bir ülkede yaşıyorsunuz, çekirdeğinize doğru bir seyyah durumundasınız. Dolayısıyla, dünya denilen bu garip ülkeden devşirdiğiniz bilgileri yerin altına yani ten altına veya ruh altına doğru kendi merkezinize çekmektesiniz.

– Şu hâlde, felsefenin sizin tüm yaşamınızı kapsadığını, felsefeyi bir yaşam biçimi hâline getirdiğinizi söyleyebilir miyiz?

– Ben, tersten gidip bir şey söyleyebilirim: Yaşadığım her şeyin felsefe olduğunu düşünen birisi olduğum için kavramlarla hayatım arasındaki uçurumun büyük ölçüde, kapandığını düşünüyorum. Ancak, bir ölçüde kapanamaz bir uçurumun olduğunu da söyleyebilirim. Bulmaya çalıştığım kavramlar, tam olarak yaşadıklarım değil ama bunu doğal buluyorum. Bu uçurum kapanmayacağına göre, bulduğum kavramların hakkını vermem gerekir. Düşündükçe, okudukça, bilgilendikçe anlıyorum ki çok çok gerilerdeyim. Ereğe ulaşma anlamında gerilerdeyim.

– Bu, tembellikten kaynaklanan bir gerilik mi?

– Hayır! Bu, yaşamda bulunduğum konumdan kaynaklanıyor. Batı kültürü içerisinde veya İslâm âlemi içerisinde yürümeye çalıştığımda, çok eksikliklerimi görüyorum.

– Eksik gördüklerinizi hayatınızın bir döneminde kapatabilir miydiniz?

– Bunun mümkün olmadığını düşünüyorum. Çünkü kapatabileceklerimi kapatmışım, zaten! Belki, kapatmayışım güzeldir! Çok yoğun bir İslâmî felsefe eğitimi almış olsaydım belki, bu yük altında ezilebilir, başka şeyler yapamazdım. Şimdi daha hafif bir insan olduğumu, daha yükseklere uçabileceğimi düşünüyorum. Hafif ayaklı olmak, gayri ciddi olmak anlamında değil, başkalarının çok uzun yıllar uğraşarak göremediği şeyleri, çok çabuk görebildiğimi düşünürüm. Ciddiyetin hafif

olma ile gelebileceğini, hafif olduğu için daha cevval bir ruhumun olabileceğini düşünüyorum. Bu anlamda, düşüncede hafif ayaklarımın olduğunu sanıyorum.

– *Yavaş görenlerin bir avantajı yok mu?*

– Yavaş görenlerin avantajı, gördüğünün daha yavaş temelini attığı için daha sağlam kaideler üzerinde duruyor olabilir ama ben, çok sağlamlık istemiyorum. Galiba, bir imâ benim için yeter. Bu dünyadan geçerken çevremize felsefi, edebî, kültürel imâlarla geçtik.

– *Felsefi bakımdan işin neresindesiniz?*

– Altmış yaşını geçmiş bir insan olarak henüz felsefeye başlayamadığımı düşünüyorum. Bir gün büyürsem başlayacağım. Şimdiye kadar yapıp ettiklerim belki, bir ön felsefedir! Bunun ötesinde bir şeyler yapabilir miyim, yapamaz mıyım? Bilmiyorum! Yaşarsam ve sağlıklı olursam yetmiş beş yaşından sonra, bu işi daha farklı yapabileceğimi düşünüyorum. Şimdilik koşuşturma dönemindeyim. Koşuşturmalar, bir gün bitip bir yere oturabilirsem bu yaşamış olduklarımı, gözden geçirme imkânım olursa başlayabilirim ama başlamadan ölebilirim de!

– *Felsefi problemleri ele alma yönetiminizi açıklayabilir misiniz?*

– Felsefi problemleri ele alma yöntemi diye önceden konulmuş bir yöntem olduğunu sanmıyorum. Felsefede problem görebilmek zor bir iştir. Problemleri görebilirseniz, yöntemini yakalayabilme olanağınız olabilir. Dolayısıyla, öncelikle yapmanız gereken, nelerin felsefe problemi olabileceğini anlamaktır. Kitaplardan devşirebilirsiniz, otoritelerden alabilirsiniz ama kendi gözlerinizle felsefi problemin ne olduğunu görebilesiniz ki ona uygun cevaplar devşirebilme olanağınız olsun. Felsefede şimdiye kadar görülmüş problemlerin dışında problemler var mı? Filozofların gördükleri problemler, belli birkaç probleme indirgenebilir mi? gibi sorular sorulabilir.

– *Daha temel problemler var ama ele alınan problemler, onlara dayanır gibi bir şeyler söylenebilir mi?*

– Ben, söylenemeyeceğini düşünüyorum. Felsefi problemlerde, cevap arayışına veya çözüme doğru giderken yeni yeni problemler çıkabilir. Dolayısıyla, problemlerin tüketilemediğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra, felsefe problemlerinin nasıl problemler olduğu, hangi kaynaktan, hangi *arkheden* geldiğini anlamanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bir felsefecinin bütün felsefi problemlere yanıt vereceğini düşünmek yanlıştır, böyle bir olanak yok. Belki, bütün büyük filozoflarda, gelmiş geçmiş büyük problemlerin yani *philosophia perennis*in ışığında, bu problemlere bakılarak yeni bakış açılarının ortaya çıkarılması gerekir.

– *Philosophia perennis ne demek?*

– Latince *perennis*, "ezeli ve ebedi" demektir yani "kalıcı problemler" anlamındadır. Bunlar, her çağda değişmeyen problemler olarak var. İnsan ömrü çok sınırlıdır ve o sınır içerisinde sınırlı sayıda şeyler söylenebilir. Bir filozofun felsefenin her problem konusunda fikir ileri süre-

bilmesi, çok olanaklı değildir, kaldı ki olanaklı olsa bile ileri sürülen fikirler anlamlı olmayabilir.

– *İnsanlık tarihinde felsefenin tükendiği veya ortadan kalkacağı savlarına katılıyor musunuz?*

– Katılmıyorum ve kaygı duymuyorum. Bu konuda çok müsterihim; ne felsefi problemler ne de felsefi teoriler tükenir. İnsan olduğu sürece, felsefi problemler olacak.

– *Felsefeye yönelik kaygılarınız yok mu?*

– Elbette, var. Felsefeyle uğraşan herkesin kaygıları olduğunu düşünüyorum. En büyük kaygım, insana ve insanın hayatına yakışan felsefi inşâlar yapabilmektir. Yaptığımız felsefi inşâları veya teorileri, kuramları hem yaşadığımız çağda bir işe yaraması hem de geleceğe taşınması açısından sorgulayabiliriz. Kendi adıma bu sorgulamaları yapabildim mi? Emin değilim, yapamadıysam özür diliyorum!

– *Neden özür diliyorsunuz? Anlayamadım!*

– Belki, felsefeden özür dilemem lazım!

– *Neden ama?*

– Tabiî, şu endişeyi üzerimden atamıyorum. Acaba felsefeye verebileceklerimi verebildim mi? Kendi hayatımda felsefe yolcusu olabildim mi? Felsefe yolcusu olmayı başarabildim mi? Bu soruları, kendime çok sormuşumdur. Bunlar, benim için çok önemli sorular.

– *Felsefi yazılar yazmak sizin için kafanızdaki düşünceleri çözümlemek mi?*

– Felsefi yazılar yazmak, benim için kafamdaki düşünceleri çözümlemek değil, kafamdaki düşünceleri ifade edebilmektir. Felsefi yazılarım, yıllardan beri yani on beş yaşımdan bu yana içimde, derinlerimde bir yerde duran kaygılarımı dile getirmenin yoludur. Kimi zaman edebî bir renk içinde çıkan köşe yazılarımda veya bir deneme şeklindeki yazılarımda,. felsefi sezgilerim çoktur. Felsefi yazılarımın arkasında duran, çok erken yaşlardan itibaren kafamın içinde olan kaygılarımın inşâ çabası olarak anlaşılabilir. Ben bir analizden daha çok sentezin peşindeyim. Eğer doğru dürüst laflar edebilirsem öldükten sonra analizini yapabilirler.

– *Tanrı, size uzun ömürler versin ki yaşarken analizini yapabilelim! Yaşarken ülkemizin felsefecileri arasındaki yeriniz neresi olabilir?*

– Böyle bir soruya cevap vermem zor, çünkü kendimi dışarıdan göremem veya kendime bir paye biçemem. Yer sorunu, zamana bağlı olarak değişen bir sorun. Belki, Aristoteles gibi düşünürsek yerim öldükten sonra belirlenebilir. Benim yerim, Türkiye'deki felsefe tarihini yazacak felsefecilerin bakış açısına, temel kaygısına ve felsefe anlayışlarına bağlı olarak değişecektir.

– *Sonuçta bir yeriniz var ama...*

– Yerim şuradadır, diyemiyorum ama bu toprakların hikmetiyle Türkçe düşünmeye çalışan, arayan, araştıran felsefecilerin arasında bir yerim olabileceğini düşünüyorum. İsim isim değil ama basmakalıp dü-

şünme tarzı olan, kendinden önceki şu ya da bu filozofu taklit eden, dar kafalı, ödün vermez, sığ felsefecilerin yanında yerimin olduğunu sanmıyorum. Bizde mebzul miktarda bunlardan var. Türkiye'de felsefeciler sayı olarak artıyor ama felsefeyi, hayatında bir yerlerde arayan, bir varoluş biçimi, bir egzistansiyel duruş tarzı içinde değil bir iş, bir akademik pozisyon olarak gören insanların yanında yerim olamaz. Bu tarz insanların yanında değilim. Ülkemizde, benim çağımdaki felsefecileri belki, tarihe gömecekler ama bu hıyarların yanında gömülmek istemem. Benim mezarımın ayrı bir yerde olmasını isterim, "Beni gömeceksiniz ama bunlardan değilim!" diyen bir sesim var, ne var ki bu, narsisistik bir seste olabilir. Kendi yerim konusunda bu kadar söyleyebilirim, fazlası cehalet ve şişinmedir

– Felsefecilerle çatışmalarınız oldu mu?

– İnsanın olduğu her yerde çatışma kaçınılmaz. Bazı insanlar, benimle çatışmıştır ama bunu felsefi yolculuğum için çok anlamlı bulmamışımdır. Felsefi anlamı ve fikri düzeyi olmayan, belli bir yüksek insani değer taşımayan çatışmalara hep dudak bükmüşümdür. Hayatımda hiç kadro veya oda kavgasına girmedim. Yıllardır bölüm başkanıyım, bunun kavgasını yapmadım. Yalnız bir kere, bir arkadaşımla kavga etmiştim, "Sen başkan olmayacaksın, şu olacak," dedi. Bende, "Başkan olacağım," dedim. Bu kavgayı, kendim başkan olmak için yapmadım; arkadaşlarımın, "O başkan olmasın, bölümü mahveder!" demeleri sonucu, duyduğum sorumlulukla beni harekete geçirmelerinden kaynaklanır. Mesleki çatışmaların bence bir anlamı yok. Yazan, felsefenin mânâ ve lezzetini yaşayan bir insan olarak insanlarla o anlamda mesleki çatışmaya girmem ama onlar çatıştığımı söyleyebilir. İnsanlara bireysel düşmanlığım olamaz. Babamla ya da öğretmenlerimle çok büyük çatışmalar yaşamadım. Ben, çatışan bir insan değilim ama bir anlamıyla, çatışan bir insanım. Hocalarımla kavga etmedim. Onlarla kavga etmeyerek kendi özerkliğimi sağladım, çünkü kavga etseydim onlardan biri olacaktım. Hocamın birine benzeyecektim. Hiçbirine benzemedim. Ben ne Nermi Uygur'um ne Takiyettin Mengüşoğlu'yum ne Teo Grünberg'im ne Cemal Yıldırım'ım ama hepsinden bir parça vardır, bende. Onları taşıyarak başka biri olmuşumdur. Dünyayı değiştirme mücadelesi, çok uzun vadeli bir mücadeledir. Nasıl mücadele edeceğinizi bileceksiniz. Mesela, Yalçın Küçük hoca, kendisine yakışan, takdir ettiğim bir mücadele vermektedir; bu sebeple, bana göre, Yalçın hoca çok saygın bir insandır.

– Mesleki olarak kıskandığınız ya da öykündüğünüz diyelim, birileri oldu mu?

– Tek başına yürüyen bir insan olduğum için şunu geçeyim, buna çelme takayım diyen biri olmadım. Birilerini neden kıskanayım ki! Kıskanmak, bir yaşama beceriksizliğidir. Bazı insanların bazı özelliklerine imrenirim. Yurt dışındaki büyük filozoflar gibi olma hevesim olmuştur.

Bu duygular, bana ağır psikolojik problemler olarak yansımadı. Keşke onun yerinde olsaydım dediğim, kimse olmadı! Ben, hep kendi yerimde olmayı istemişimdir.

– *Söylenmesi gerekenleri "Ben söyleyebilirim" ya da "Bu, böyle söylenmez!" dediğiniz konular ya da durumlar oluyor mu?*

– Bunu neden yapayım, anlayamadım! Kimi kendi araştırmalarımla ilgili olup kafama taktığım sorular üzerine başkalarının konuşmalarında, "Ya keşke benimle konuşsaydı!" dediğim durumlar olabiliyor ama bu, birazda hüsnü kuruntu olabilir. Bu insan, böyle konuşuyor. Muhakkak benim söyleyeceğim şeylerin çok değerli olabileceği gibi bir ön yargım yok. Ben, öldükten sonra ardımda neyin kalıp kalmayacağını bilemiyorum. Kim, neyi, nasıl okur tam bir meçhul! Daha ölmemişken tarihe kaldım, şunları yaptım, bunları ben söylerim gibi avuntular içine girmek çok doğru değil.

Yavuz Unat, Yasin Ceylan, Ahmet İnam, Ertuğrul Turan
Karadeniz Gezisinde (2011)

– *Eleştirilere karşı tavrınız nasıl?*

– Gençken öğrenciler daha çok eleştiriyorlardı. Yaşım ilerledikçe aradaki mesafe artıyor, yüzüme pek söylemiyorlar ama arkamdan konuşuyorlardır. Hâlen eleştirilere duyarlılığım var. Şimdide eleştirileri dinlemek isterim ama kaba insanları dinlemem.

– *Çarşı pazar diliyle felsefe konuştuğunuz, felsefenin düzeyini düşürdüğünüz iddialarına ne diyorsunuz?*

– O çarşı pazar dilini konuşan insanın neler yaptığını, kaygılarının neler olduğunu bilmek zorundalar. Yüzlerce makalem var, kitaplarımı okumadılarsa en azından, internet sayfama girip baksınlar. Çoğu edebî şiirdir, şakadır ama oralarda hayatıma dair birtakım izler var. Felsefe yaşantılar üzerine kurulur. Terminolojiyi kullandıkları zaman felsefe yaptıklarını zanneden gafiller var ama o çemberden geçeli uzun zaman oldu. Yıllardır Spinoza, Derrida, Husserl... gibi filozoların en ağır felsefi metinleriyle boğuşmaktayım, ölünceye kadarda boğuşacağım ama hiç-

bir zaman, oradaki terminolojiyi kapıp etrafa, sözde bilgiler saçma ihtiyacı duymamışımdır. Lise felsefe öğretmeni bakıyor, konuşmalarımı dinliyor, sonra diyor ki: "Bu insan, felsefe bilmez!" Neden bilmez diyor, çünkü terminoloji kullanmıyorum. Ona göre, felsefeden anlayan insan konuştuğu zaman onların anlamaması lazım, eğer onlar anlarsa felsefeden konuşan insan felsefeden anlamıyor oluyor. İşte o kadar! Kuş kafalı gençler yetiştiriyoruz, maalesef! Hiç değilse ben, öğrencilerimi öyle yetiştirdiğimi sanmıyorum!

– *Siz bir takım hazır bilgileri etrafa servis eden biri değilsiniz ki!*

– Öyle olmadığımı düşünüyorum. İnternetten sayfalar indirerek kopyala-yapıştır yapan veya kitaplardan düşünceler alarak kendine mâl eden bir insan değilim. Kıyıda köşede bir lokanta olabilirim ama kendi yemeklerimi kendim pişirerek servis ederim. Bu lokantama birkaç müşteri gelir, onlara yemeklerimi veririm. Oraya bakıp, "Bu adam başkalarından aldığı tariflerle yemeklerini pişirir," düşüncesi çok yanlıştır. Benim çalışmalarım, alttan alta ürettiğim düşüncelerim var. Son yıllarda depresyon üzerine bir makale yazarken 'can' diye bir kavramı tekrar ele aldım; bilinç yerine can kavramının gelmesi gerektiğini düşündüm. Bunun gibi geçmiş yıllarda *gönül, bilgi, ahlâk, anlam* kavramlarını düşünmüş ve bu kavramlar üzerine yazmışımdır.

– *Hakkınızdaki başka olumsuz yargılar neler?*

– Oo pek çok! Hakkımda zaman zaman yargılarda bulunan, yazıyla ya da sözle bunları dile getirenler var. Mesela, konuşurken kahveci Mehmet Efendi mi konuşuyor yoksa bir felsefe hocası mı konuşuyor belli değil diyen; kendi kültürüyle felsefeyi ilişkiye sokmanın bir hacı hoca zihniyetinin, bir alaturka kafanın, gelişmemiş bir kafanın sonucu olduğunu zanneden gafiller var. Onlara sadece selam gönderebilirim, onlar hakkında fazla bir eleştirim yoktur. Şimdilerde gazetede yazdığım için hakkımda küfür savuruyorlar, hakaret ediyorlar. Onları okumuyorum. Ne diye okuyayım ki! Onlar, benim dünyamda değil. Benim sözlerim, onların kulaklarından içeri girmez; zaten, benim işimde onlarla uğraşmak değildir. Ne var ki onlarda lazımdır, bu kültüre. Hikmetimin içinde olan meddah gibi, bir felsefe meddahı olarak yine, kahve kahve dolaşıp felsefe adına Karagöz ve Hacıvat oynatabilirim. Böyle olmanın muhalefet olduğunu düşünüyorum. Onlar unutulacak; küfürler, kopardıkları kıyametler, döndürdükleri entrikalar gidecek, çünkü hayat bu kadar kabalığa tahammül edemez!

– *Bu yargılar, sizi geliştiren yargılar değil mi?*

– Hayır! Birçoğu beni anlamayabilir! Aklına gelen şeyleri yazan, uydurukçu, gönül mönül deyip üfüren bir adam olarak görüyor olabilirler. Öldüğüm zaman anlaşılacak ki ben, böyle bir adam değilim! Her söylediğimin yıllar yılı hesabını vermiş, birikimini yapmış, sorumluluğunu duymuş, bunlar için inanılmaz cerh sarf etmiş biriyim. Fars diliyle uğraşmış, Arap edebiyatıyla ilgilenmiş, Eskil Yunan'la mücadele et-

miş, Kuantum mekaniği, görelilik kuramı, fizik, matematik teorileriyle uğraşmışım. Zorum ne! Palavracı bir adam olsaydım, üfür Allah üfürürdüm! Birçoğunun sandığı gibi, üfürmüyorum, çok kolay sanılan metinlerin arkasında, ağır yaşam birikimleri bulunmaktadır. Bilgi insanı olmak, bilgiyle ortaya çıkabilmek zordur! Bilgili olmayı başkalarının başına kakmak terbiyesizliktir. Çok genç yaştan itibaren akademik makaleler yazmayı bıraktım. Profesör olmak için profesör olmadım. Kendi hâlime kalsam profesör olmazdım.

– *Onlara göre, siz kimsiniz?*

– Onlara göre, börtü böcek hakkında yazan, romantik, ayakları yerden kesik, uyduruk bir insanım. İyi ki de öyleyim! Biz, Anadolu kültürü oluşturacaksak; bulutlar üzerinde yüzen, ayakları yerden kesilmiş, görünmeyen kanatlarıyla uçan insanlara ihtiyacımız var. Uçtuğumuz içinde düşeceğiz. Uyduracağız da. Uydurmak zorundayız.

Kastamonu 2011

– *Kendinize yakın hissettiğiniz felsefeciler var mı?*

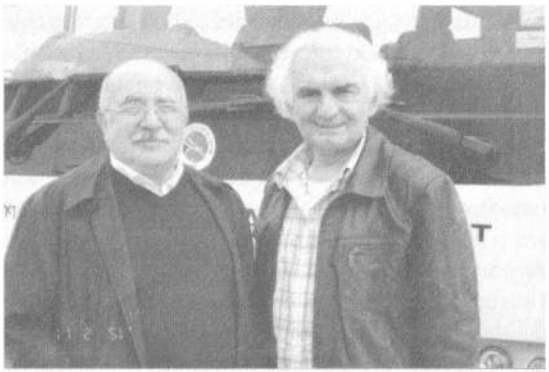
– Var ama isim vermek, anlamlı gelmiyor. Şunlara yakın, bunlara uzak gibi bir düşüncem yok; felsefeci, felsefecidir.

– *Felsefi alanda veya başka alanlarda değer verdiğiniz insanlar kimler?*

– İsim zikretmek istemem, zaten konuşmalarımdan kimleri, nasıl tercih edeceğim çıkar. İsim isim saymak çok basmakalıp bir şey olur.

– *Birlikte çalıştığınız birileri yok mu?*

– Birlikte çalışmaya çalıştığım sadece, Naci Soykan var ama onunla birlikte çalışmayı başaramadık. Bu başarısızlık, benden kaynaklanıyor, Naci'den değil. Ben, kimseyle birlikte çalışamam. Tuhaf olan, benim!

Ahmet İnam ve Ömer Naci Soykan

– Felsefeci dostlarınızla yazışma olanaklarınız oluyor mu?

– Bazı arkadaşlarımla yazıştım ama etkisi pek olmadı ya frekanslarımız uymadı ya da su koydum.

– Bunun nedenleri ne olabilir?

– Belki, insanlara çok güvenmediğim ve kendi özgürlüğümü, özerkliğimi üstte tuttuğum için olabilir. Hep kendimi korumaya çalışmışımdır, çünkü hayatın beni ezebileceğini düşünmüşümdür.

Gazi Üniversitesi 2000

– Felsefi kurumlarla bağlarınız nasıl?

– Yurt dışındaki kurumlarla pek ilgim kalmadı. Yurt içinde çok eskiden beri Felsefe Kurumu üyesiyim ama etkinliklerine katılamıyorum. Türk Felsefe Derneği Başkanıyım. Hatırlayamadığım yerlere üyeliklerim var ama etkinliğim pek yok. Bu işlere pek fazla zaman ayıramıyorum. Felsefeye ilişkin yapılanları önemsiyorum, çünkü felsefi atmosferin yaratılmasında derneklere ihtiyaç var. Felsefe derneklerinin sayısının artması gerektiğini düşünürüm.

– *Bu kadar birikime, yatırıma karşın aldığınız ödüller neler?*

– Birtakım formel ödüller verilmiştir, internette kişisel sayfamda var.

– *Size, anlamlı gelen bir ödül yok mu?*

– Henüz bir şey yapmadığım için ödül aldığımı sanmıyorum. Ben, bana anlamlı gelen bir eser ortaya koymuş değilim. Şu an 65 yaşındayım, hâlen kitabımı yazmadım. Yazıp ölecek miyim yoksa yazmadan mı öleceğim bilmiyorum!

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ben Olma Bilgisi

Benim felsefem lav hâlindedir ve lav hâlindeki bir şeyin nasıl bir kaya olduğunu anlatamazsınız. Lavın donmuş kayaya dönüşmesi gerekiyor. Dolayısıyla, lav hâlindeki düşüncenin soğumasını beklemek lazım! Benim bunu bekleyebilecek bir ömrüm olmayabilir.

– *Felsefe yolculuğunuzu nereden başlatıyorsunuz?*

– Felsefe yolculuğumu, ilk şiirimi veya ilk manzumemi yazdığım zaman gerçekleştirdiğimi düşünüyorum. Bu şiir, okuldaki duvar gazetesine yazdığım bir şiir olabilir. İlkokul birinci sınıftayken bile şiirler yazmaya çalışırdım O zamanlar, büyük olasılıkla, on yaşlarındaydım. O basmakalıp cenderelerin dışında şiir yazabiliyorsanız dili belli bir biçimde kullanma yeteneğiniz var anlamına geliyor.

– *Yolculuğunuz, nasıl bir yolculuk?*

– Yolculuğumun katmanlı bir yolculuk olduğunu söyleyebilirim. Dışarıya farklı görüntü olarak yansıyan bir yolculuk; arayan, soruşturan, insanla ilgili düşünceler geliştirmeye çalışan, yayımlayan biriyim. Bu arayışlarımı yılda en azından altı, yedi makaleyle yazmaya çalışırım. Üretim açısından bir aksamaya uğramadım. Günlük siyasete ilişkin yazılarım, türkülerle ilgili konuşmalarım bu arayışımı engellemediği gibi, desteklediğini düşünüyorum. Ancak, bu arayışımın dışta görünen tarafını besleyen içte bir yolculuk var. Benim dış seyrim, dış seferim olduğu gibi içimde yaptığım bir seyir var. İçimdeki seyir devam etmektedir. İçimdeki seyir olmasa dıştaki yani yazarak ve konuşarak aksettirdiğim düşünceleri oluşturamazdım. İçimde henüz söze dökülmemiş, yazıya aktarılmamış düşüncelerle yaptığım yolculuk var. Dolayısıyla, içimdeki yolculuk, dışımda yaptığım yolculuğa gerekli enerji sağlıyor.

– *İç yolculuğunuzu biraz açabilir misiniz?*

– İç yolculuk, düz anlamda anlaşılacak, mistik bir yolculuk değildir. Benim iç seyrim tasavvufi, Taocu, neoplatonist, Kabalacı, Meister Eckhardt çizgisinde Hıristiyan mistizmine kayan bir yolculuk değildir. İç yolculuğum, kendimle yaşadığım gerçeklik arasında bağlar kurmama katkıda bulunan bir yolculuk yani hasbî olma çabasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan bir yolculuktur. Hasbî olma tamamen Heidegger'in anladığı anlamda, *eigentlich* olma yani *otantik* insan olma anlamına gelmiyor. Yolculuğum, iki bin beş yüz yıllık felsefe denilen etkinlik içinde, kendime sorduğum sorularla yakından ilgilidir. Benden önce yaşamışların yürüdükleri yollara nasıl katılabilirim? Bu yollar içinde kendime özgü yolu bulmam nasıl gerçekleşebilir? Gerçekleşmekte ise bu yoldan neler devşirebilirim? Felsefe yolcuğumla yaşadığım kültüre nasıl katkıda bulunabilirim? Bu soruları soruyorum çünkü felsefe yolculuğum, alışılagelen felsefe kavramları içerisinde yapılan bir yolculuk değil. Felsefeyle yapmaya çalıştığım yolculuk, yalnız felsefeyi değil müziği, şiiri, edebiyatı da kapsayan bir yolculuk. Bir biçimde kültürle yapılan yolculuktur. Kültürle yaptığım yolculuğun, felsefi bir iklim içinde gerçekleşmesini murat etmişimdir! Bunu başarabiliyor muyum? Başardım mı? Başarabilir miyim? Doğrusu, çok iyi bilmiyorum! Ne yapmakta olduğumun kendi gözümde net bir tasavvuru yok. Ne yapıyorum? Nereye

gidiyorum? Yazdıklarımın, konuştuklarımın anlamı ne? Henüz bunları tam kavramış olduğumu sanmıyorum. Yürüyüşüm belli, net, kesin çizilmiş bir plan üzerinde olmadığı için yaşamın birtakım zorunsuzlukları ile yürüyor.

– *Zorunsuzluklar neler?*

– Batılının *contingency, contingence, Zufaeligkeit* dediği bir şeydir; orada önceden determine edilmiş, verilmiş yol haritalarıyla yapılmıyor. Dolayısıyla benim düşüncem, düşünme ürünlerim nasıl yaşadığımla, nasıl bir insan olduğumla, nasıl bir yolcu olduğumla çok yakından ilgilidir. Eğer burada kendime bir numara çekmiyorsam! Yolculuğumun, şu veya bu şekilde önde gidenlerle ilişkiye geçerek gerçekleşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Kendi adıma Platon, Aristoteles, Nietzsche, Heidegger gibi filozofların yürüdüğü yoldan yürüyorum. Uzunca bir süre analitik felsefecilerin, mantıkçıların, Carnapların, Quinelerin yürüdüğü yolda çok yürümüşümdür. Zaman zaman, kendime şunu diyorum: "Ben, galiba yürümüyorum, felsefe denen bir meydanda dönüp duruyorum." Bir biçimde, Türkiye'de ve Türkiye'nin bu koşulları altında çok yalnız olduğumu düşünüyorum. Yürüyüp aynı yerleri tekrar tekrar dönüyor muyum? Bilmiyorum!

– *Felsefe yolculuğunuzda tek başına olduğunuzu mu düşünüyorsunuz?*

– Elbette, dostlarım var ama yaşım ilerledikçe onlardan farklı olduğumu görmekteyim. Yaşlandıkça beni anlayanların çoğunun yanlış anladığını düşünüyorum. Bu, belki, yaşlılığın getirdiği bir darlaşmada olabilir.

– *Lenin'e atfedilen "Beni bir tek karım anladı, o da yanlış anladı," gibi bir şey mi?*

– Öyle olmadığını düşünüyorum! Yanlış anlamaların, hiç anlayamayanların, ilgilenmemelerin, önceden damgalamaların falan neyse karşılığı onu ödemeye hazırım, ödüyorum da.

– *Yolculuğunuzda karşılaştığınız güçlükler mi bunlar?*

– Çok fazla güçlükle karşılaşmıyorum. Güçlük, benim için ne olabilir ki! Kitaplarımın yayımlanması, düşüncelerimin okura ulaşması boyutunda hayatımın son dönemlerinde pek zorlukla karşılaşmadım. Gerçi şimdi, "Haydi, getir!" deseler, elimde dört beş kitaplık birikimim var ama yine de kırka yakın kitabım oldu. Geçim sıkıntım yok, beni yaralayacak problemlerimin olduğunu sanmıyorum. Bir engelleme değil. Yalnızlığım felsefe yapma, felsefeyi yaşama, felsefeyi karşılamayla ilgili tavrımdan kaynaklanıyor. Fiziksel olarak etrafım dolu olabilir ama düşünsel boyutta yalnızım. Benden önce yaşamışlarla ya da çağdaşlarımla bağlarım olmasına karşın, yolumu tek başıma yürüdüğümü söyleyebilirim.

– *Neden böyle düşünüyorsunuz?*

– Benim problemim, dışarıya verdiğim görüntüyle yaptıklarım arasındaki büyük uçurumdur. Ben televizyonda konuşan, gazetede yazı

yazan, birtakım yerlerde konuşup ders veren bir insan! Bütün bu koşuşturmalar içerisinde radyolar, tvler, gazeteler, dergiler, dersler arasında kendi oluşturmaya çalıştığım düşüncelerin yolcusuyum. Bu etkinlikler, kendi iç dünyamda yapmakta olduğum yolculuğa katkıda bulunan etkinliklerdir. Eylerken, konuşurken, söyleşirken, yaşarken düşünen biriyim. Dünyanın bir köşesine kaçıp elimi çeneme koyup düşünmüyorum. Dolayısıyla, yolculuğum sırasında etrafa verdiğim görüntü ile kendi yolculuğumda olup bitenler ve o yolculuğum sırasında gördüklerim arasında çok fark var. Ben etrafa verdiğim görüntüden hatta yakınlarıma verdiğim görüntüden farklı bir insan olduğumu düşünmüşümdür. Kendim hakkında kendimin, görüntümün ötesindeki o fenomen olan tarafım değil, nomen olan tarafım yani görünmeyen ve bilinmeyen tarafım hakkında konuşamam. Belki, öldükten sonra insanların ilgisini çekip mahrem hayatıma dair mâlûmâta ulaşılırsa ortaya çıkabilir ama çıkaracaklarının çok önemli olduğunu sanmıyorum. Daha önce, birçok defalar tekrar ettiğim gibi, konuşarak düşünen biriyim. Gönül Felsefesi'ni konuşurken keşfettim.

– *Felsefe yolculuğunuzda Gönül Felsefesi'nin yerini sorsam...*

– Gönül Felsefesi, 90'lı yılların başında itibaren yani benim yirmi yıldır üzerinde çalıştığım bir felsefedir. *Teknoloji Benim Neyim Oluyor* kitabımda gönül ve teknoloji ilişkisine değindim. Ondan önce, yazılarımda ufak tefek anlatmaya başladım, yirmi yılı aşan bir geçmişi olabilir. Gönül Felsefesi, tipik akademik anlamda bir çalışma değildir. Gönül Felsefesi, hikmet kaynaklı bir felsefe yapma gayretidir; buna ilişkin makaleler yazdım, yazıyorum ve yazacağım. Yaptığım, yapmaya çalıştığım faaliyetin açık uçlu olduğunu, dolayısıyla, tamamlanması gereken bir sürü özelliği olacağını, ileri yaşlarımda bunu yapmış olsam bile başkalarının da buna katılabilmesinin olanaklı olduğunu düşünüyorum. Gönül Felsefesi'ni, ben olma bilgisiyle yapma çabası içindeyim ve bu, bana müthiş bir heyecan vermektedir.

– Ben olma bilgisi...

– Hiçbir şekilde zorlayarak işte şunu veya bunu düşüneyim, şöyle ya da böyle yapayım yani bir ev ödevi, dar anlamda, bir entelektüel metin oluşturmak gibi değil. Neysen öyle olarak yaşadığın gibi, o anda yaşadığın sorunlarla, duygularla, problemlerle, hesaplaşmalarla ilgili duygu ve düşüncelerden çıkan bir felsefe inşâ çabasıdır. İnşâ etmeye çalıştığım felsefe, hayatımdan çıkacak bir felsefe olacak; ben, neye benziyorsam felsefemde biraz ona benzeyecek. Hayatımı tümüyle bu felsefe inşâsına vakfettim. Ülkeme, kültürüme borçluyum ve borcumu böyle ödemeye çalışıyorum.

– Gönül Felsefesiyle neden uğraştığınıza dair izler bulabilir miyiz?

– Neden gönülle uğraştığıma dair izler bulunabilir. Geriye dönüp baktığımda, nasıl oldu da 90'lı yılların başlarında, Gönül Felsefesi diye bir şey ortaya attım sorusunun karşılığı şu olabilir: En büyük takıntılarımdan biri, insanın sahiciliği ve hasbîliğidir. Sahicilik ve hasbîlik veya Heidegger'in dediği anlamda *eigenlichkeit* insan olma yani *otantik* insan olmadır. Hayat, bana çocukluğumdan itibaren ikiyüzlülüğün, sahtekârlığın insanı insan kılmada çok acı verici, aşağılayıcı etkileri olduğunu düşündürdü ve bir şekilde kendi çekirdeğime, kaynağıma doğru gitmem gerektiğini anladım. İçimde bir çekirdek var. Ergenlik yıllarımda olsun, üniversite çağımda olsun içimdeki çekirdeğe ulaşmaya çalıştım. İçimdeki çekirdeği keşfetmem, diğer insanlarla ilişkilerim esnasında, insanları tanıdıkça oldu.

– Çekirdeği 'öz' anlamında mı kullanıyorsunuz?

– Tabiî, çekirdeğin öz anlamı var ama her şey, çekirdekten çıkmıyor. Çekirdekle anlatmak istediğim; özgüllüğünüzdür yani kendinize özgü olmaktır. Kendinize özgülük, eğer sizde bir şey varsa özgünlük oluşturacaktır. Hayatınız boyunca yapacağınız seyahat kendinize, özgülüğünüze doğru bir seyahattir. Hiçbir zaman, "Ben artık kırk, elli, altmış yaşıma geldim, kendime özgü olanı yakaladım, bundan sonra onun satışıyla yaşayayım," demedim ve yaşamadım. Şimdiye dek böyle bir şey yakalayamadım. Özgülük âlemine doğru özgülük evreninde gidiyorsunuz ama bu gidişiniz yer yer engellenebilir, geri dönüşler, yasaklar olabilir. Bu, sizi özgülük âlemine götürmeyebilir de! Bu, bir çeşit otizm olarak anlaşılmamalı, çünkü çekirdeğinize yapacağınız yolculukta herkesi bulacaksınız.

– Çekirdeğine yolculuk yapan biri olarak amacınız nedir?

– Herhangi biri olma yolundayım. Büyüyünce, herhangi biri olacağım: Ahmet İnam falan olmayacağım. Ahmet İnamlık, aslında, bir çeşit olmamışlıktır. Sonuçta herhangi biri olmaya doğru gidiyorsunuz ama bu çok zor bir yolculuk. Herhangi biri demek: Ben bir X'im. A'da, B'de, C'de olabilirim. Doksan kilo, bastı bacak, altmış beş yaşında olmak beni belli bir insan kılıyor, oysa herhangi biri olmak istiyorum

hatta biri bile fazla, herhangi olmak istiyorum. Toz tanesi olmak istiyorum ki toz tanesine bile toz diyoruz. Sonuçta hiç olmak istiyorum!

– Hiç nasıl olunacak?

– Hiç olunduğunda, hiç olunacak. Hiç olmak istiyorum ama olamam; tembel, atıl, kasıntı, egoist biri olarak ancak göbeğini şişiren biri olabilirim. Entel olduğunuz için hiç diye bir şey attırıyorsunuz. Yarın, hiç yerine miç olmayı attırabilirsiniz, "Herife bak ne müthiş şeyler söylüyor!" dedirterek milleti kandırabilirsiniz. Münevver olmak, böyle bir şey herhâlde! Farsça münevver ne demek?

– Ruşen fikr yani aydın fikirli anlamında. Ferzan, danişmend ise bilge anlamında. Siz ki kendi varlığından büyük taleplerde bulunan bir insan olarak nasıl hiç olacağınızı anlatır mısınız?

– Onu bilemem! Zaten hiç olunma bilinmez ki olunur!

– Hiç olma durumu kişiye mi, ötekine mi yoksa her ikisine birden mi bağlı?

– Kimseye bağlı değil! Belli koşullar olduğu zaman hiç olunur. Hiçlik, bir hâldir; deneyimlenecek, yaşantılanabilecek, tecrübe edilebilecek bir hâldir. O hâle girdiğiniz zaman hiçliği yaşarsınız. Hiç olmak, Uzak Doğu hikmetinde ve tasavvufta fenâdır yani yok olmadır, Nirvanadır; yok olarak var olmadır.

– Gönül Felsefesi, kendi çekirdeğinizi yakalama uğraşı mı?

– Kesinlikle! Her insan içindeki çekirdeğe yolculuk yapmalı. Bu, bende çok küçük yaşlarda başlamıştır. Sancılı, arayan bir insan olarak belki, beni yerli kılan budur; bizim olanı yakalama çabaları, bu yolculuğumu başlatmış olabilir. Merkezkaç kuvvet değil, merkezcil kuvvet, benim çekirdeğim. Bende merkeze çeken kuvvet daha fazla! Yurt dışına gitseydim bir Alman ya da Amerikalı olur muydum? Sanmıyorum! Oralarda hep uzak kalacağımı, sanıyorum. Benim karakterim yabancı bir ülkede, oraların hayatına, kültürüne tamamen adapte olabilecek bir karakter değil. Mühendislik okuduğum bazı arkadaşlarım yurt dışına gidip çok para kazandılar. Benim yurt dışında yaşama gibi bir sevdâm olmadığı gibi, merak ettiğimi de söyleyemem. Birçok imkânım oldu ama uzun süre yurt dışında kalmayı istemedim. Çünkü bu ülkede yapılacak çok şey olduğunu düşünerek hareket ettim.

– Gönülle kişisel olarak ilgilenme sebeplerinizi içinizdeki çekirdeğe ulaşma çabası ve insanlarda gördüğünüz sahtelik olduğunu söylediniz, gönle kafayı takmanızın başka sebepleri neler olabilir?

– Psikanalitik açıdan bakıldığında kişisel tarihimle, psikolojimle, biyografimle ilgili bir şey olabilir ama gönle kafayı takmamın iki önemli sebebinden biri, sizin de söylediğiniz gibi, akademik hayatta bir sürü sahtelikler görmemdir. Akademik hayattaki sahtelikler üzerine, *Hıyaran* diye bir kitap yazdım. Hıyarlar, her taraftaydı. Belki, yanımdaki odadaydı, asistanımdı, yöneticiydi, belki meslektaşımdı. İçinde bulunduğum üniversite ve yıllardır hizmet ettiğim bölüm hıyar yoğunluğunun çok az olduğu yerlerdir. Diğer üniversitelerde, bostanlarda çok fazla

hıyar yetişme durumu var. Akademisyenlerin çirkinliği başka çirkinliklere benzemez, çünkü entelektüelize edilmiş bir çirkinliktir. Cahil insanların çirkinliğinden çok daha beterdir. Bunlardan dolayı, akademik hayatım boyunca çok acı çektim, hâlâ da çekiyorum.

– *"Hıyar" kaba bir kelime değil mi?*

– Belki, 'hıyar' sözü çok kaba kaçıyor ama hıyara da hıyar demek lazım. Can Yücel'in, "Hâkim Bey, göte göt denir!" sözüne benziyor. Hıyara, başka söz söylenemez!

– *Kendinizin de bir 'hıyar' olduğunuzu söylüyorsunuz. Diğer hıyarlardan sizi farklı kılan ne?*

– Elbette, bende bir hıyarım! Hıyar olmasam *Hıyaran* diye bir kitap yazabilir miydim? Diğer hıyarlardan farkım hıyar olduğumu bilmeye çalışıyorum. Çok zayıf, kaba taraflarım var. Düzeltebilir miyim? Uğraşıyorum!

– *Hıyarlar sayesinde, kendi felsefenizi inşâ ediyorsunuz ama...*

– Haklısınız ama insanın bilgiyle olan ilişkisi böyle olmamalı. Akademik hayata girdiğimden bu yana, bilgiyle ilişki bende sorular oluşturmuştur: Bilgimle nasıl yaşayacağım? Buda bir bilgi ama nasıl bir bilgi? Epistemoloji okuduk, yıllarca okutuyoruz, hiç böyle sorular yok. Akademik felsefe, dışarıdan belirlenmiş gündemden ve ona göre yazılmış kitaplardan oluşuyor. Bizim içimize değmiyor: Gönlümüz yok, orada! İş olsun diye yaptığımız bir şey. Tamam, görevimizse yaparız, hakkını vermeye çalışırız, gereği gibi anlatırız, anlatılanları eleştiririz ama orada gönlüm yok, ben orada değilim, dolayısıyla gönülü katmam gerekiyordu. Başka bir şey yapamazdım. Akademik hayatta gördüğüm felsefe adına yapılan çalışmalarda, bağrı açık bir tutum çok azdır. Açıklık, kavramları tanımlamak yani kartezyen anlamda açık seçiklik değil, biraz Heidegger anlamında açıklıktan söz ediyorum: Ufuk açıklığı. Sadece, bu anlamda değil, kâlplerin mühürlü olmayışı anlamında da bir açıklık, "Efendim! Felsefeyle kâlbin ne alâkası var?" Felsefenin kâlple çok ilgisi var, çünkü felsefe, kâlple yapılıyor, "Hayır! Felsefe beyinle yapılıyor," kâlp ile beyin ayrı değil ki canım efendim! Kültürüne, diline, hayata, eleştirilere açık olmaktır. Burada özerklik önemlidir. Ruh istiklâli! Ruh özerkliği! Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Elbette, özerk ve açık insan olabilmek, içindeki yüksek enerjiyle olanaklı!

– *Felsefede lisans yapmadınız, herhangi bir felsefe hocasının yanında yetişmediniz. Dolayısıyla, sizden beklenen akademisyen felsefeci olmanız ve filozofların bâyiliğini yapmanızdır. Oysa kendi kendinizi yetiştirerek, kimseden yardım almayarak üstelik yapayalnız yepyeni bir felsefi inşâ yapıyorsunuz. Bütün bunları nasıl açıklıyorsunuz?*

– Söylediklerinize konusunda bir şey diyemem ama şunu söyleyebilirim; ben, bir inşâatı gözden geçirmeye çalışan bir felsefeci değilim, bir inşâat yapma peşindeyim. Dolayısıyla, ileri sürdüğüm tezlerim ve görüşlerim argümantatif arka plan arayanları, mutlu etmeyebilir. Ben, bir inşâ faaliyeti içindeyim ve bunu telaşla yapmaktayım. Bu ülkenin kül-

türüne uygun bir Can Felsefesi, bir Gönül Felsefesi çabası, bir inşâat çabasıdır. Bu inşâatta henüz inşâ edeceğim yapının arsasını bulmuş, planlarını bile doğru dürüst çıkarabilmiş olduğumu sanmıyorum. Bu, benim hoşuma gidiyor, çünkü bir şeyi söylemeye heves etmiş ve o yolda çabalamış; söyleyebilmiş ya da söyleyememiş bir insan olarak yaşamanın güzel bir şey olduğunu düşünüyorum. Kendi dilinizde kültüre yapacağınız katkı, öncellikle, yaşadığınız yerel kültüre sonra o kültürden, evrensel kültüre kâinattaki hayata katkınız önemli! Henüz ortaya doğru dürüst bir şey çıkmamıştır ama ipuçları verilmiştir, diye düşünüyorum. Hâlâ elimde henüz yayınlamadığım çalışmalar var. Bundan sonra sanıyorum, füc'eten bu dünyayı terk etmezsem, devam edecek bir şeydir. Ne kadar başarılı olur bilemiyorum! Biz, birey olarak gidiciyiz. Kim, neyi, ne zaman söylemiş çok mühim değil.

– *Gönül kavramanı en temel şekilde nasıl tanımlıyorsunuz?*

– Gönül, insanı açıklamak için kullanılabilecek bir kavramdır. İslâm öncesi kültürden gelme, kültürümüze ait Türkçe bir kelimedir. Gönül, Farsça'da 'dil', Arapça'da 'kâlp' ve 'fuad' kelimeleriyle karşılanmıştır. Osmanlı gönülle pek uğraşmamış onun yerine kâlp ağrısı, dil yarası demiştir. Anadolu insanı gönül kelimesini kullanır, çünkü çok yoğun bir sözcüktür. Gönülün, bu anlamıyla, Batı dillerinde karşılığı yoktur.

– *Kâlp ve gönül ayrımını nasıl yapıyorsunuz?*

– Kâlp ve gönül ayrımı çok dikkat çekicidir; bu ikisinin ayrımını, kesbi ve vehbi kavramları üzerinden yapabiliriz. Gönül edinilecek, kazanılacak kesbî bir yapı taşır, kalp ise 'öylece' bulunur bizde, vehbidir ve onun için gönül sahibi olmak çok zordur, Türkçemizdeki kâlpsiz sözü, bir metafordur. Medikal anlamda söylemiyorum bunu, her insanın kâlbi vardır ama gönlü olmayabilir.

– *Gönülü anlatan kavramlar neler?*

– *Açıklık, içtenlik, özerklik, şevk* ve *edep* gönülü anlatan kavramlardır. Başka kavramlarda var ama şu an hatırlamıyorum! Bize mahsus yaşama dünyasını keşfetme yollarından biri, gönül kavramı ve onunla ilgili ipuçları vermekteyim, vereceğim. Kâinata 'gönül' odaklı bakmak, bu kavramın felsefe tarihinde yeniden inşâsıyla olanaklı. Gönül kavramı, taşıdığı ağır kültürel yükü içinde irdelenmeli ve geldiği kültürden beslenerek yeniden yorumlanmalı.

– *Gönül kavramını nereden devşirdiniz?*

– Ahmet Yesevi'den yola çıkarak sizin yardımınızla birlikte *Divan-ı Lügat-it Türk, Kutadgu Bilig, Dede Korkut* metinlerini inceledik. Orhun Yazıtları ve Uygur metinlerini de inceleyeceğiz. Bunun yanı sıra, bizim halk destanlarını, edebiyatımızı, türkülerimizi, şarkılarımızı, demelerimizi –atasözlerimizi- mânilerimizi yani yaşama dünyamızı yakalama gayreti içindeyim. Uzunca bir süre, TRT'de program yapmıştım, musikimizle aşinalığım vardır, bütün bunlar, Gönül Felsefesi'nin içindedir.

– *"Ben 'gönül'le yola çıktım şimdilerde 'can'a vardım" dediniz, can ile gönül arasında nasıl bir ilişki var?*

– 'Can'ı, insanı insan kılan bedeninde içinde olduğu bir bütünlük olarak anlıyorum. Unutmayalım ki her can için bir canan vardır! Son yıllarda, gönül teorilerim değişti. Can'ı anlattığım dört makalem var. Eskiden gönül dediklerim, şimdi can oldu. Canın belli bir özellik kazanmış hâline gönül diyorum. Can, her gönülde vardır ama gönül, her canda yoktur. Herkesin gönlü olmadığı için 'can' dedim. Benim can teorimdeki can; beden, duygu, akıl ve çevreden oluşan dörtlüyü taşıyor. Gönül felsefem kurgulanmış bir felsefe değil, hayatın içinden geliyor. Hayat, beni bir yerlere götürdü, düşündüm ve can demek gerektiğine karar verdim.

– *Neden fikir değiştirdiniz?*

– Fikrimi değiştirmedim, canın katkısını anladım. Gönül kavramına canı katmak gerektiğini düşündüm. Ağyarını mâni, efradını câmi yapmaya çalışıyorum; yani gönle ait bütün nitelikleri toplamaya, ondan farklı olan nitelikleri dışta bırakmamaya çalışıyorum. Buda bütün spektrumları görmeyi gerektiriyor, geometrik düşünenler bunu anlamayabilir.

– *Gönül yerine can demeyi mi düşündünüz?*

– Hayır, tamamen gönül yerine değil. Gönülün on iki özelliği vardır, bunları kabul ediyorum. Her insanın canı var ama her insanın gönlü yok. Belli özellikleri taşıyan cana, gönül diyorum. Canın her inşâsı gönle götürmüyor. Gönül, belli bir biçimde inşâ edilmiş candır.

– *Siz ruha, can mı diyorsunuz?*

– Hayır, can başka bir şey. Canın içinde beden var. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, Platon'un *Şölen*i çevirirken ruha *(psûkhê)*, can; bedene, ten demişler.

– "*Deli Gönül" adlı bir yazınız var. Bu yazıda, Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Muhlis Akarsu ve Aşık Hüdai'nin türküleriyle gönülü yeniden yorumlamışsınız. Bu yazınız üzerine konuşabilir miyiz?*

– O, çok uzun bir yazı. Merak edenler yazımı okusunlar! Türküler aracılığıyla gönlü anlamaya çalıştığım bir çalışmadır. Yalnız o çalışma, kimi türkülerimizde gönlün delilik özelliğini öne çıkararak gönle bakma çabalarından biridir

– *Sizin sözünü ettiğiniz gönülle şarkılarda, türkülerde ya da günlük dilde kullandığımız gönülün özellikleri aynı mı?*

– "Bilmem ben bu gönülle nasıl yaşayacağım?" sorusunu gönül sahibi insan, sormaz. Buradaki gönülle şarkı ve türkülerde geçen gönül aynı değildir. Şarkı ve türkülerde geçen gönül, ayrı bir özellik taşır. "Ben geçerim gönül geçmez," türküsünde ve diğer birçok türküde, şarkıda olduğu gibi akıl yoktur, duygu egemendir. Şarkılardaki gönlün hem akılla hem de çevreyle sorunları vardır. Gönlü kendi hâline bırakırsan aklı bozar ve çevreyle çatışır. Şarkının gönlü ile yüce gönül arasında çok büyük bir çatışma yaşanmayabilir. Bizim konuştuğumuz gö-

nül, dörtlü bileşenle ilgilidir. Ben, 'gönül' diyorsam sufi bir gönül, Mevlana'nın gönlü değil, Yunus'un, Niyazi Mısri'nin ya da Âşık Paşa'nın gönlünden de söz etmiyorum. Sözünü ettiğim gönül, çok farklı bir gönül. Bu hiçbiri değil anlamında anlaşılmasın, oralardan beslenmiş farklı bir gönüldür.

– *İnsanı insan kılan nedir? İnsanın temel özellikleri nelerdir? Sorularının yanıtını Gönül Felsefesi adını verdiğiniz felsefeyle açıklıyorsunuz. Gönül Felsefesi nedir?*

– İnsanın dört temel özelliği vardır; beden, duygu, düşünce (akıl, mana verme gücümüz),içimizde ve dışımızda yaşadığımız çevre. Akıl, beden, duygular, çevreden oluşan sentezin, bütünlüğün adı ise gönüldür. Gönül bedenimizi, düşüncemizi, duygumuzu ve bizi kuşatan; doğal, kültürel, ahlâkî, ekonomik, toplumsal, tarihsel çevremizi duya duya yaşanır. İnsan, birey olarak gönül bütünlüğünü bedeni, duygusu, aklı, çevresiyle yaşar. Bu bütünlükte zaman zaman bu dört öğeden biri ya da birkaçı baskın bir görünüş gösterebilir. Gönül, kimi kullanışlarına bakarak yalnızca duygularımızla ilgiliymiş gibi düşünülür. Yalnız duygularımızla sınırlı bir gönül yaşantısı olamaz. Hesap yaparken aklımız, müzik dinlerken duygularımız öne çıkabilir. Gönül, bu dört öğenin uyumunu, etkileşimini, çatışmasını taşır. Gönül noksanlığının belirtilerinden biri, bu öğeler arasında etkileşimi kuramamaktadır. Gönül yoksunu insan salya sümük duygusal, kuru bir akılla beden budalası veya çevresinin sürekli onayını bekleyen biri olabilir. Bedeni, duygusu, aklı, çevresi birbirine değmeyen biri gönül taşıyamaz.

– *Gönül Felsefenizi açıklamak için kullandığınız; beden, duygu, akıl ve çevreden oluşan bu dörtlü bileşeni daha iyi anlayabilmek için sırasıyla gidebilir miyiz? Gönül bedenle nasıl yaşanır?*

– *Soma* yani *beden* çok önemlidir ve gönül, bedenle yaşanır. Beden sağlığı, medikal anlamda değildir. Sakat, hasta olabilirim bunlar önemli değil, zaman zaman acı duyabilirim, bu doğaldır. Bedenim her ne ise onunla ilişkiye geçebilmem önemlidir. Bedenini yok sayan, bedenine fazla abanmış, bedeniyle ilişkisi kopuk, bedeniyle sıkıntısı olan, bedenine kayıtsız, bedeni tarafından savrulan (ilaç, alkol bağımlısı vb) insana göre değildir, gönül. Bedenimden utanç duymama, bedenimi ayıplamama hâlidir. Batı kültüründe Platonik etkilerle bedenden rahatsız olunmuştur oysa Eskil Yunan bedeni küçümsemiyor. Platon'un *Şölen* diyalogunda yaşam enerjisi, *érôs*'la özdeşleştiriliyor ve *érôs* büyük ölçüde, bedenden besleniyor. Yaşama sevinci yoldan çıkardığı için bazen bundan korkulur. Somatik (bedensel) boyuttan rahatsızlık duyulduğu için gönül ağır darbe almıştır. Ancak, sanatçılar bundan kaçmamış ve bedeni doya doya yaşamışlardır. Nasıl tercih yapılırsa beden, öyle yaşanır, eğer bilinçli düzeyde yapılmıyorsa çile çekmelerle gönül olabileceğini sanmıyorum.

– *Gönül, duygulara nasıl katılacak?*

– Gönül sahibi olmak, içgörülü olmayı gerektirir. İçgörüsü olmak demek; iç dünyamızın seyrinin farkına varmakla, kendimizi görmekle ve başkalarının duygularını anlamakla olanaklıdır. İçgörü geliştirmek teknikle olmaz, gönülle olur. İçgörü sahibi insan, başına gelenlerin anlamlarını, ne olduğunu ve bununla nasıl yaşayacağı gibi yolları bulan insandır. İçgörü gözlerimizi açarak başımıza gelenleri görebilmemizi, anlamlarını yakalayabilmemizi, duygularımızı ve bedenimizi bu duyarlılıkta yaşayabilmemizi sağlar. İçgörüsü olmayan insan, başına gelen olayları bela olarak algılar, karanlığa düşer ve yaşamını cehennem hâline getirebilir.

– *Gönül akılla nasıl birleşecek?*

– Aklı çok dar anlamda yani mantık, matematik, bilimsel düşünme, teknoloji üretme vb. sonuç odaklı anlarsak, bu anlayış gönül yolcularına kötü sonuçlar doğurabilir. Gönül akılla birleşmediği zaman insanlık için acı sonuçlar çıkabilir. Sözgelimi, Nazilerin Yahudi kıyımı akılla yapılmıştır. Burada içgörü yok, içgörüsü olan insan, başka bir insanı fırınlarda yakamaz. Akıl, gönülden yani bedenden, duygudan ve ilişkilerden uzaklaştığında çok tehlikelidir. Hesap kitap girdiği zaman yozlaşma olabilir. Hesap egemen ilişkilerde gönül yara alır, artık insan yüzleri görülemez olur. Felsefe akılla yapılacak bir etkinlik, dolayısıyla gönülle akıl tutarlı biçimde nasıl meczedilebilir, nasıl imtizaç edilebilir diye sorarsanız bununla ilgili çok şeyler yazdım. Çünkü aklın Batı felsefesindeki gibi tanımlanmaması gerektiğini, çok farklı akıllar olduğunu söylemişimdir. Batı'nın akılla kendini bağdaştırmasına karşın, bizde gönül var, gönülle biz, dağları aşıyoruz, çünkü gönül dediğim şeyin içine akılda dâhildir. Akıl, gönlü güçlendirebilir veya yok edebilir. Gönlü yaşamak, nasıl yaşadığını değerlendirerek yaşamaktır. İçinin geçtiğini, canının çıktığını sanıp kaygılar yaşayabilir. Gönülle yaşamak bir serüvendir. Gönül insanı gereğinde soyut düşünebilir, aklıyla yaşamak gönle aykırı değildir.

– *Gönül tek kişilik mi?*

– Gönül tek kişilik değildir. Gönül bireye aittir, aynı zamanda, toplumların ve kültürlerinde gönlü vardır. İşte bu dördüncü öğe, insanın içindeki toplumu gösterir. İçimizde çok kişiyizdir; ailemiz, arkadaşlarımız, dostlarımız, komşularımız vb. bir sürü insan vardır. Gönlümü bir başıma yaşayabilirim ama yalnız insanlar, gönülle yaşayamazlar çünkü paylaşamazlar, etkileşim içine giremezler. Gönlü olmayan insan, boş kalmaktan korkar. Freud'a göre sağlıklı insan, sevebilen ve çalışabilendir. Yaratıcılık, monoton ve düz yaşamın sonucu değildir. Başkalarına göre yaşamayla, başkaları ne dere göre yaşamayla yaratıcı olunmaz. Karşınızdakini biten insan olarak gördüğünüzde, biten sizsinizdir.

– *Gönül nasıl ortaya çıkar?*

– Gönül bilinçle, farkındalıkla ortaya çıkar. Temiz kâlpli olmak ile gönlü olmak ayrı şeylerdir. Gönül emek, beyin ve kendi üzerimizde

yoğunlaşmayla, yaşadıklarımız üzerinde düşünmeyle ve çalışmayla kazanılacak bir şeydir. Bu, felsefecilerin *reflexion* dediği, kendi üzerine dönük düşünme anlamında değildir. Çünkü burada bir düşünme edimi söz konusu değildir. Gönlün öz değerlendirmesi, kendi kendini değerlendirmesi yalnızca düşünme ile gerçekleşmez. Kimi zaman bu öz değerlendirme, farkına varılmadan yapılır. Bu öz değerlendirme, eleştiri duyarlılığıyla birleşirse yeterince özerk olamadığını düşünebilir; bölündüğünü, bir yanının 'deli' olduğunu ileri sürebilir, açık olmadığını, içten olmadığını zaman zaman ölçüyü kaçırıp 'edep dairesinin' dışına çıktığı kuşkusu yaşayabilir.

– *Her isteyen gönül sahibi olabilir mi?*

– Gönle sahip olan insanlar, gönlü hazır bulmazlar. Gönle sahip olmak bir yere kadar elimizdedir. Bazı insanlar gönle sahip olabilir, bazıları olamaz. Bu şiir yazabilmek gibi bir şeydir. Şiir yazıyor olmam, iyi şiir yazdığım anlamına gelmez. Her yeteneği olanın şiir yazamadığı gibi, çalışılmazsa da şiir yazılamaz. Ben şiirin nasıl yazılacağını, bilgi olarak bilebilirim ama yazamayabilirim. Her insan, gönlüyle yaşar diyemeyiz. Gönlü olmak ayrı bir şeydir. Yapılan eylem çıplak olarak bakıldığında gönüllüde, gönülsüzde yapılmış olsa farkındalık, bilinç düzeyi burada önemlidir. Gönül sahibi olabilmek için birey olmak gerekir. Birey *otonom*, özerk, kendi başına karar verebilen, özgür iradeli insandır.

– *Gönül sahibi olmak ne zor işmiş...*

– Gönül sahibi olmak hem zor hem de kaygılı bir iştir. Bu kaygı, Hıristiyanî bir günah duygusu, suçluluk duygusu değildir, daha çok Kierkegaard'ın kaygısı ile örtüşür. Gönül kaygısı, sevinçli bir kaygıdır; insanın kendini değersiz görmesini sağlayan, onu melankoli batağına sokan, ağır endişe hâli değildir. Gönül kaygısı kendini, ilişkilerini, hayatı değerlendirmekten doğan, deyim yerindeyse hüzünlü bir kaygıdır. Gönül kaygısı, neden daha iyi, daha güzel insan olamıyorum kaygısıdır. Etik ve estetik boyutlarıyla kendini belli eder. Kendinde ve diğer insanlardaki çirkinlikleri görmeyi gerektirir. Bu çirkinlikleri öfke ve saldırıyla değil, belli bir ihtiyât, sabır ve sebatla elbette, acılar çekerek çatışmalar yaşayarak, duygu dünyamızın doğal akışına ters düşmeden ama edep dairesinin de dışına çıkmadan güzel olana dönüştürme uğraşı, has bir gönül uğraşıdır.

– *Gönülle yaşam mutluluk getirir mi?*

– Gönlü yaşamak, tamamen mutluluk değildir zira mutluluğun öbür yüzü mutsuzluktur. Gönül, tariflerle elde edilemez. Gönül, sizi isteyen bir şeydir. Siz, onu yaşayabiliyor ve tarzınız hâline getirebiliyorsanız mutluluk getirebilir.

– *Gönül Felsefesi'nin, Türk felsefesine nasıl bir katkı sunacağını düşünüyorsunuz?*

– Bir denemedir ve ısrar edeceğim yani laf olsun diye söyleyip geçtiğim bir şey değildir. Artık giderek hayat tarzımda o şeye yakışıyor.

Tabiî, böyle bir felsefe yapabilmek, zihni istiklâlle olabilir. Ben, bir sufi olsaydım böyle uzun uzun konuşmalara gerek kalmayacaktı, çünkü sufilik belli bir gelenek içerisinde yaşanarak yapılıyor ama ben, bir felsefeci olduğum için hareket alanım daha geniş. Karl Mannheim, galiba, *yüzergezer* anlamında bir laf kullanıyor. Kendimi hep böyle görmüşümdür hatta zaman zaman, birçok insanı kızdırmıştır bu lafım ama ben, serseri bir felsefeciyim.

– *Serseri...*

– Yani serseri demek; gidebilirim, değişik yerleri arayabilirim, sokakta yatabilirim, dağ başına gidebilirim, kravat takıp Kızılay bürosunda çalışabilirim veya bir okulda ders verebilirim. Gönül, biraz böyle bir açıklıkla yapılabilecek bir şeydir. Yoksa bizim folklor çalışanlarının yaptığı gibi-bütün folklor çalışanlar böyle demek istemiyorum - basmakalıp ve dar anlamda akademik çalışmalarla yapılacak bir iş değil.

– *Gönül felsefenizin sizden sonrakilere aktarılmasına ilişkin önerileriniz neler?*

– Bu, hemen söylenebilecek bir şey değil. Gönülle ilgili çalışmaları okuyacak ve onları hissedecek insanların sahip olabilecekleri bir meziyet; çünkü gönül bir karakter kazanmadır, karakter oluşumudur. Karakter, psikolojik anlamda demiyorum, ahlâkî bir formasyondur; ahlâk karakteri kazanmaktır. Son çalışmamda, onu söylüyorum mesela, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kendi tasnifi içerisinde bir nefsi mutmaine aşamasında rahatlıkla yapılabilecek bir şeydir. Gönül sahibi olmak, biraz öyle bir şeydir, çünkü ilham almak gerekiyor. Platon öyleydi, Sokrates içindeki daymondan söz ederken belki, o anlamda, ilhamdan bahsediyordu. Elbette, bunun için bayağı bir gayret gerekiyor, o düzlüğe çıkabilmek, karanlıklardan ruhu arındırabilmek kolay bir iş değil. Gönül felsefesi felsefe olmayı amaçlıyor, felsefe ötesi bir hikmet ürünü olmak onun haddine değil.

– *Kendi felsefenizin temel hatlarını henüz derli toplu biçimde yayınlamış değilsiniz, neden?*

– Şöyle bir benzetme yapabilirim, benim felsefem lav hâlindedir ve lav hâlindeki bir şeyin nasıl bir kaya olduğunu anlatamazsınız. Lavın donmuş kayaya dönüşmesi gerekiyor. Dolayısıyla, lav hâlindeki düşüncenin soğumasını beklemek lazım! Benim bunu bekleyebilecek bir ömrüm olmayabilir. O zaman lav hâlindeki düşüncelere, başka lavlar ilave edilebilir, bu düşünceler donduğunda düşünce manzumesi ortaya çıkabilir ama o da değerli midir? Bilmiyoruz! Biz, birtakım düşünceler ileri süreriz ama düşüncelerimiz, bu topraklarda ve bu gezegende yaşanan hayata nasıl bir katkı sunar, bilemeyiz. Bunu baştan söyleyebilmek çok olanaklı değil.

– *Sizin düşünsel arayışlarınızı çok güzel anlatan, İstanbul türküsünden uyarladığınız bir manzumeniz var. Onı okuyabilir misiniz?*

DARAĞACI MANZUMESİ

Dünyaya inmiş ki şiir salıncak
Mahzun Ahmet orada sallanacak
Türküler sevdayla hep dallanacak
Mahzun Ahmet orada sallanacak

Pek fazla şaşıyor bir şey bulunca
Selamı kalacak ömrü dolunca
Umutlar denizde dalga olunca
Mahzun Ahmet orada sallanacak

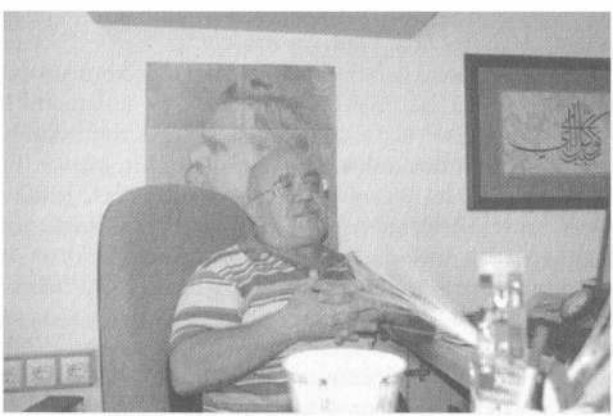
Düşünme gücünün dev avucundan
Harf uçurumunun en son ucundan
Tutunmuş dala tam düşeceği an
Mahzun Ahmet orada sallanacak

Mutlu yolcudur o gönlünde acı
Dünya evinde bir garip kiracı
Felsefeden kurulmuş darağacı
Mahzun Ahmet orada sallanacak

ONUNCU BÖLÜM

Yürümenin Hazinesini Arıyorum

Benim için *şiir, can, felsefe, gönül* gibi kavramlar çok farklı anlamlar taşımaya başladı. Bu kavramların arasında bir şey bulurum ya da bulamam ama bu topraklara dair bir şeyler söyleme zamanı gelmiştir. Yaşadığım sürece, bu topraklara armağan edeceğim sözler söyleyeceğim.

Odasında (2007)

– *Yazma serüveniniz ne zaman ve nasıl başladı?*

– İlk yazımı, 1963 yılında *Ruh Dünyası* dergisi "Yaşanacak Bir Şeydir Ölüm, Sevinçten Ağlanacak" başlığıyla yayımlamıştı. O zamanlar yani lisedeyken radyo oyunları yarışması vardı. Radyo oyunu yarışmalarına girdim, kazanamadım. Keşke, radyo oyunlarının metinlerini saklasaydım! Yine, lise yıllarımda Mehmet Fuat'ın *Yeni Dergi*'sinin açtığı edebiyat eleştirileri yarışmalarına üç kez girdim, kazanamadım. Ben, mahcup biri olduğum için babama dedim ki: "Mehmet Fuat'la konuş!"

Aralık-1973 111. Sayı, sayfa 28

– *Babanız Mehmet Fuat'ı tanıyor muydu?*

– Hayır, tanımıyordu babam kendini tanıtarak konuşmuş. Mehmet Fuat, "Oğluna söyle: Yazdıklarından hiçbir şey anlamadık!" demiş. Sonra, *Yeni Dergi*'de iki yazım çıktı, biri felsefeyle ilgili diğeri ise "Şiirimizde Mistik Yönelimler" adında çok sevdiğim bir yazıdır. Bu yazıdaki iddiam şuydu: Biz, bu topraklarda yaşayan insanlar, gerek materyalist Nazım Hikmet olsun, gerek dindar Necip Fazıl Kısakürek olsun, mistik boyutları olan insanlarız. Yine, o yaşlarımda *Soyut* dergisinde Türk Edebiyatını nasıl yeniden ele alabileceğimize dair, "Türk Edebiyatını Dokumak" başlıklı iddialı bir yazı yazmıştım. Her iki yazımıda hangi cesaretle yazdığımı düşününce, olsa olsa cahil cesaretidir, diyorum. Mütekebbir yani kibirli bir insandım. Bir mühendislik öğrencisi donanımına sahiptim ne ailemde ne çevremde edebiyatçı vardı, yapayalnız bir adamdım. Evet! O yaşta, "Türk Edebiyatını Dokumak" diye bir yazı nasıl yazılır? Şimdi geriye dönüp baktığımda, "Breh breh!" diyorum. Ne bilgim ne görgüm var, yazıyı hangi donanımla, hangi bilgiyle, hangi görgüyle yazmışım, kendime hayret ediyorum!

– *Ben, sizin kadar hayret etmiyorum. Bana öyle geliyor ki Mozart, her yerde Mozart, Nietzsche her koşulda Nietzsche olabilirdi. Siz, çok*

özel, çok nadir dünyaya gelen insanlarsınız. Her toprakta böyle 'ne ise o olmak isteyen' insanlar yetişebilir...

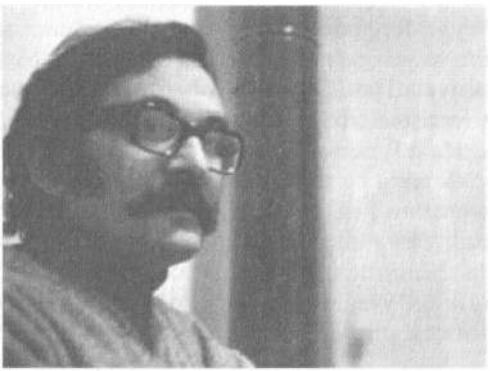
– Belki! Kadıköy İskelesindeki gazetecinin önünde edebiyat dergileri asılıydı. *Soyut* dergisini orada görmüştüm. Samatya'da Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi'nde psikiyatri uzmanı, 2010 tarihinde kaybettiğimiz, psikiyatr Halil İbrahim Bahar, *Soyut* dergisini uzun yıllar çıkardı. *Soyut* dergisine edebiyat yazıları yazardım, o da hepsini basardı. O zamanlar, Halil İbrahim kırklı yaşlarında, dal gibi yakışıklı, yalnız yaşayan, çok muhterem bir adamdı. Hiç evlenmemişti, sevgilileri vardı, birkaçıyla tanışmıştım. Beyazıt'taki evinde pek mobilya yoktu ama çok sayıda kitap vardı. Hayatımın bir dönemi on sekiz ile yirmi iki yaşlarım arası çok zordu, benim için bunalımlar dönemidir. Halil İbrahim, benim elimden tutmuş, yazılarımı basmış, şiirlerimi okumuş, düşüncelerimi ve yazılarımı eleştirmiş, benimle içmiş, dertleşmiş, bana çok destek olmuştur.

– Halil İbrahim Bahar'la nasıl bir ilişkiniz vardı?

– Halil İbrahim Bahar olmasa ben olmazdım, diyebilirim. Benim hayata tutunup intihar etmememi sağlayan insanlardan biridir. Ne zaman İstanbul'a gitsem Beyazıt'ta bir meyhanede oturur, birlikte kafa çekerdik. Onunla çok şeyi tartışmıştım. Çıldırma, intihar konusunda ona mektuplar yazardım; çığlıklarıma, onun verdiği yanıtlar vardı. Halil İbrahim'le yazışmalarımı arıyorum, bulabilirsem yayımlamak isterim. 1967 yılının Ağustos ayı sayısında, *Soyut* dergisinde yazımı bastığı zaman ona, "Ben, deliyim ve bu yazdıklarım deli saçması!" demiştim. İnam diye konuşurdu, "Vallahi İnam, yazdıklarının mantık çatısında herhangi bir bozukluk göremiyorum. Sen deli değilsin!" demişti. O zaman bir psikiyatr'dan deli olmadığıma dair sözler işitmek, sağlıklı hayat sürmeme büyük destek olmuştu; 'gitti, gider' bir adamdım. Şu yazgının işine bakın ki çıldırmak, bunalıma girmek, ilaç almak veya herhangi bir psikiyatri kliniğine düşme olasılığı yüksekken edebiyatçı-psikiyatr bir ağabeyin oluyor; seninle konuşuyor, yazışıyor, içiyor. Be-

nim en zor yıllarımda, düşebileceğim uçurumdan, bataklıktan Halil İbrahim Bahar kurtarmıştır. Ruhu şad olsun!

Dr. Halil İbrahim Bahar şair, psikiyatr 1928-2010

– *İstanbul'daki edebiyat çevresiyle ilişkileriniz nasıl başladı?*

– *Soyut* dergisinde yazılarım çıktığı için İstanbul edebiyat çevresine katılmıştım. Fenerbahçe'deki eski Kurbağalıdere'de bir yaz günü oturup Enis Batur'un çıkardığı bir dergiye 'Yazma' üzerine yazı yazmıştım. O zaman doktora öğrencisiydim; Eskil Yunanca öğreniyorum, Latince okuyorum, Osmanlıca metinleri sökmeye çalışıyorum. Öyle bir atmosferde yazmıştım. Edebiyat çevresiyle Moda'da buluşurduk. Moda'da çay bahçeleri, kır kahveleri vardı; orada tahta sandalyelere oturur, nargile içer, sohbet eder, düşünür, tartışır, denizi seyrederdik. Moda İskelesine yakın yerlerde küçük, güzel meyhaneler vardı. Mesela, Todori; orada içki içer, balık yerdik. Moda'nın sosyetik bir atmosferi vardı. Ben, küçük bir burjuva olarak çok acı çektiğimi düşünürdüm. Hayatımız ne tümüyle yoksul ne de Moda'daki bir kısım insanın yaşadığı zengin olanaklara sahipti. Dolayısıyla, hep bir özenmeyle ve iç çekmeyle geçti. Gençlerin gittiği partilere gidemedim, onların giyindiği gibi giyinemedim, bazı kitapları edinmeyi çok istedim ama edinemedim!

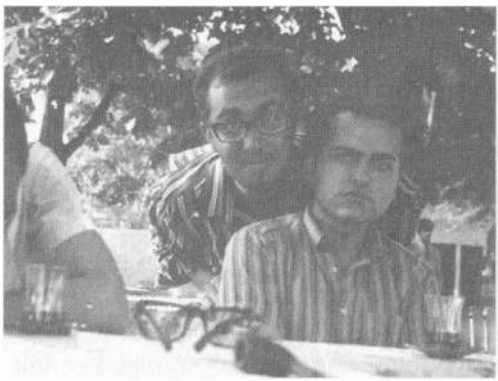
– *Neden, Moda?*

– Ortaokul sondayken Acıbadem'e taşınmıştık. Moda bize yakındı, yürüyerek giderdim. Benim gibi edebiyatla uğraşan arkadaşlarla Moda'ya takılırdık. O yıllarda İstanbul, şimdiki gibi kalabalık değil, tenhaydı. İnsanlar birbirini nispeten tanırdı. Ufak bir Kadıköy çarşısı vardı, kitapçılar belliydi. Sıcak, güzel, içten bir ortam olarak hatırlıyorum.

– *Kimdi arkadaşlarınız*

– Selim İleri, Hulki Aktunç'la o zamanlardan tanışmıştım. Her ikisiyle, Moda'daki meyhanelerde içki içip muhabbet ettiğimizi hatırlıyorum. 60'lı yılların sonlarına doğru onlardan koptum: Selim İleri, ünlü

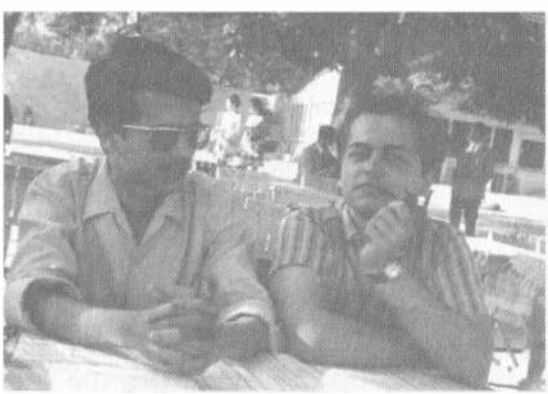
bir romancı oldu, Hulki Aktunç ise geçim kaygısına düştü, reklam şirketinde çalışmaya başladı.

1969 yılı Ahmet İnam ve Selim İleri, yazar 1949-

– Büyük Argo Sözlüğü'nün yazarından söz ediyorsunuz...

– Evet, Hulki, benden birkaç yaş küçüktü ama Selimiye Askeri Ortaokulunda okumuştu. Hulki çok değerli, yetenekli, akıllı ve güzel bir insandır. Babası marangozdu, Kadıköy'de bir evleri vardı. Hulki'nin o evde sokağa bakan bir odası vardı. Babası Hulki'ye çok değer verdiği için olsa gerek odayı ona vermişti. Kocaman odası kitaplarla doluydu ve kitaplığının önünde bir yatağı vardı, kitaplarla beraber yatardı. Benim alamadığım pek çok kitabı Hulki alırdı, imrenirdim! Maalesef, hayat koşuşturması içerisinde Hullki'yle çok fazla dostluğumuz olamadı!

1969 yılı Selim İleri ve Hulki Aktunç-şair, yazar 1949-2011

– Hocam, konuyu dağıtmak istemem ama ülkemizde kadınlara özgü argo ve küfür dağarcığı çok az değil mi?

– Kadın argosu çalışıldı, böyle bir çalışma var.

– Filmlerde, romanlarda, öykülerde ya da günlük yaşamda kadınlar erkek gibi küfrediyor, kadınlara özgü argo ya da küfürlere rastlamıyoruz ama...

– Argo, sokaklarda konuşuluyor ve kadın sokaklarda değil. Sandıklı'da çocukluğumda hatırlıyorum, kadınlar kendi aralarında argo değilse bile bayağı cesur konuşuyorlardı. Kadınların erkek argosu gibi argoları yok, sanırım.

– Siz Ankara'da istediğiniz kitabı alabiliyormuşsunuz, İstanbul'da neden alamıyordunuz?

– Kitap alamıyor değildim ama Hulki kadar rahat alamıyordum. Belki, Ankara'dayım diye babam daha çok para gönderiyordu, İstanbul'a gelince harçlığımı azaltıyordu. Bu yüzden, İstanbul'da istediğim kitapları alamıyordum, sanırım. Belki, Ankara'da istediğim kitabı alamıyordum ama alıyordum gibi hatırlıyorum. Belki, ben öğrenme aşkıyla kitaba doyamıyordum.

– Ankara edebiyat çevresiyle ilişkileriniz nasıldı?

– Ankara'da Büyük Sinemanın içinde Erdal Öz'ün büyük bir kitabevi vardı. Orada, entelektüel ve edebî muhabbetler olurdu ama uzak kaldım. Bir ölçüde, *Yordam* dergisinin tartışma ortamlarına girmişimdir ama tümüyle katıldığımı söyleyemem: Hüseyin Cöntürk, Haluk Aker, Hüseyin Peker, Gürsen Topses, Güven Turan, Bilgin Adalı, Arkadaş Özger, Gün Zileli falanın olduğu güzel bir ortamdı. Edebî zevkimin ve bilgimin bir kısmını *Yordam* çevresinden edinmiştim. Zaman zaman Haluk Aker'in evinde toplantılar yapılırdı. Hüseyin Cöntürk'ün Küçükesat'taki evinde toplanılırdı. Cöntürk'ün kapısı gençlere daima açıktı. Sonradan Cöntürk, heyecanını kaybettiğini söyleyerek *Yordam*'ı desteklemekten vazgeçti. 1980 yılından sonra, Ankara'da bir entelektüel çevre oluşturulmuştu: Enis Batur, Ertuğrul Özkök; Mehmet Taner falan. O çevreye girmiştim. Enis'le İstanbul'da başlayan bir dostluğumuz vardı.

yordam

bilgin adalı
ÇUKUR

hüseyin cöntürk:
İLK KIŞKIRTMA KUŞAĞI

haluk aker:
«BAĞIRTILAR» ÖYKÜSÜ İLE
GÜRSEN TOPSES

Ankara-Yordam Dergisi, Sayı 11 (1966)

– Enis Batur, nasıl bir insan?

– Enis kendisi olan, kendi derinliklerini araştıran biridir. Enis'i kendi yolculukları sırasında çok benimseyememiştim ve dışarlıklı biri olarak görmüştüm. Fakat şimdi geriye dönüp Enis'in yazdıklarına ve yaptıklarına baktığımda, çok önemli işler yaptığını görüyorum ve çok değerli biri olduğunu takdir edebiliyorum. Şimdiki edebiyat çevresinin büyük ölçüdeki sefaletini, çoğu şairlerin düzeysizliğini, kendini edebiyatçı sananların hamlıklarını görünce Enis'in önemini daha iyi anlıyorum. Kendine dünya kurmuş biridir; onunla dost olunur/olunmaz, kişiliklerimiz uymayabilir ama nevi şahsına münhasır bir insandır.

– Başka edebiyatçı dostlarınız oldu mu?

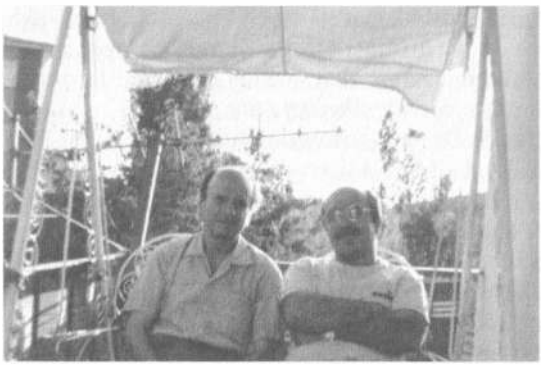
– Arkadaş Z. Özger'le yakın dosttuk. Özger, Siyal Bilgiler Fakültesinde okuyordu, 12 Mart Askeri darbesinde, "Köprüden düştü, öldü!" dediler. Özger, beni etkileyen insanlardan biridir. Özger üzerine bir yazı yazmıştım ama onu nerede yayımladım, şu an hatırlamıyorum! Bilgin Adalı'yla bir süre dostluk yapmıştık. O da şiirler, öyküler yazardı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunuydu; bir ara İzmir'de hocalık falan yaptı ama şimdilerde nerede, ne yapıyor bilemiyorum, uzun yıllardır kendisini görmüyorum. Şair ve yazar Güven Turan'la arada bir görüşme imkânımız oluyor. Sık sık buluşamıyoruz ama şair Mehmet Taner'i çok severim. Ben, galiba sevdiğim insanlarla çok az buluşan biriyim. Şair Mehmet Can Doğan'ın çok güzelliklerini görmüşümdür. Mahmut Temizyürek'i çok severim ama hep bana sitem eder. Belki, derdine derman olacağım şeyler vardır bende ama Mahmut'u da arayıp soramıyorum. Ortaokulda güreş yapardım, bundan Mahmut'a söz etmiştim, ayrıca, ben bastı bacak, şişman olduğum için Mahmut, bana 'pehlivan' diyor. Mahmut'un kitabına uzunca bir önsöz yazmıştım.

– İstanbul ve Ankara edebiyat çevrelerine tam olarak girmemişsiniz, bu bilinçli bir tercih miydi?

– Galiba, hep yalnız oldum, bir gruba katılmadım. Yıllarca İstanbul'da yaşadım, belli bir edebiyat gurubunun içine girmedim, hep uzakta kalmışımdır. *Soyut* dergisiyle de öyle bir yakınlığım olmadı, uzaktan yazı göndermişimdir. Yakın olduklarım hariç Hüseyin Cöntürk, Haluk-Oya Aker çifti dışında yüz yüze ilişkiler geliştirmedim. Edebiyat câmiasından iyi ilişkiler kurduğum insanlar oldu ama derin dostluklarım olmadı. Akademik konumum gereği ve yaş ilerledikçe şimdiki edebiyatçılar olsun, yaşıtlarım olsun hep bir mesafeyle duruyorlar; bu, baştan beri istediğim bir şeydi. Yalnız edebiyat çevresinde değil, hayattada içli dışlı olduğum dostlarım olmadı. Yazmaya adanmış hayat içindeyseniz, kendinizi korumak için sıradan insan görüntüsü vermek durumundasınız. Aslında görüntü değil, sıradan olduğunuz için öyle yapıyorsunuz. Yazı yazıyor olmak, sıra dışı olmak anlamına gelmiyor. Sıradan bir kâtip, bir yaşantı yazarısınız.

– Ankara edebiyat çevrenizi büyük ölçüde Hüseyin Cöntürk ekseninde geçmiş, Cöntürk'le nasıl tanıştınız?

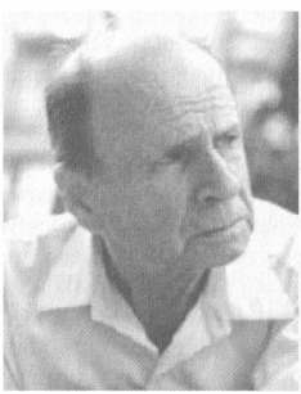
– İkinci sınıfta okurken *Soyut* dergisinde yazılarımı okuyan *Yordam*cılar, bana mektup yazdılar: "Yaprak Sokak, No: 4, Küçükesat'taki adreste sizi, Hüseyin Cöntürk bekliyor!" Koşa koşa Cöntürk'ün evine gittiğimi hatırlıyorum. Böylelikle, Cöntürk'ün çevresine girmiş oldum. Ankara'da edebiyatçıların toplandığı kahvehaneler vardı ama edebiyatçıların arasına pek katılmadım doğrusu.

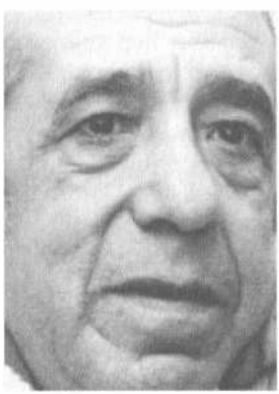
Hüseyin Cöntürk ve Ahmet İnam, 1986 Ankara

– Hüseyin Cöntürk nasıl bir insandı?

– Cöntürk, yeni arayışların ardında olan ilginç bir insandı. Dostlarını sürekli yenilerdi. Çünkü insanların kabalığına, çirkinliğine, tembelliğine karşı çok duyarlıydı. Öyle insanlara pek yanaşmak istemezdi ve dostluk defterinden çabuk silerdi. Cöntürk, sahiciliğiyle güzel bir insandı. Cöntürk'ün yanında Asım Bezirci'yi tanıdım.

Hüseyin Cöntürk, eleştirmen
1918-2003

Asım Bezirci, Edebiyat tarihçisi, eleştirmen, denemeci ve çevirmen
1927-1993

– 2 Temmuz 1993'te Sivas Madımak Otelinde yanarak ölen eleştirmen ve çevirmen Asım Bezirci'den söz ediyorsunuz, değil mi?

– Evet! Hayatımda, Asım Bezirci'nin önemli bir yeri olmuştur. Asım Bezirci'nin bana imzalayıp hediye ettiği kitapları vardır. Ahmet Haşim kitabının üst kapağına, "Edebiyatın yalnız şairinden, yalnız eleştirmenine!" gibi bir şey yazmıştı. Çok çalışkan, dürüst, temiz, güzel bir insandı. Asım Bezirci'yle İstanbul'da da buluşurduk.

– Hüseyin Cöntürk ile tartışmalarınız olur muydu?

– Hem de çok! Benim ağır, molla tarafım, Cöntürk'ün ise uçmak isteyen bir ruhu vardı. Hakîkaten, benim molla bir tarafım, ağır giden bir yanım var. Oruç Arıoba, bana hep 'Molla' der. Tartıştığımız konulardan birisi şuydu: Cöntürk, "Teoriyi Batıdan alıp Türk Edebiyatına uygulayacağız," tezini savunurdu. Ben, "Neden teoriyi de biz yapmayalım?" diyordum. Cöntürk, "Sen yaparsın, yaparsın!" diyerek bana güler, hafif alaysı bir tavırla beni dâhî taslağı olarak görür, bendeki akademik kalın kafalılıkla dalga geçerdi. Hâlbuki Cöntürk, teoriyle fazla uğraşmazdı. Teoriyle uğraşmak yerine genç şairlerle Antalya'ya gider, denize girer, kahvede konuşur falan. Cöntürk için daha cıvıl cıvıl hayat önemliydi. Ben, insanlarla fazla yakın olmayı, lâubâlî olmayı sevmezdim. Bir köşeye çekilir, teori kitapları okur, o teorilerden kendime mahsus teoriler üretmeye çalışırdım. *Şiiri Özlüyorum* dergisinde Hüseyin Cöntürk'ün, Hüseyin Peker'e yazdığı mektuplardan birkaçı yayınlandı. Mektuplarda benimle ilgili bir bölüm var. Cöntürk diyor ki: "Ahmet İnam'a Rorty'i açtım, ilgilenmedi!" Evet, 1991 yılında Rorty ilgimi çekmedi! Rorty ile o yıllarda ilgilenmiyordum. Rorty çok önemli değil, Cöntürk abartmış. Şiir, benim için önemli. Rorty, elbette önemli bir adam, Cöntürk'ün keşfetmesi müthiş ama ben, seksenli yıllarda Rorty'i hem okumuş hem de derslerimde okutmuştum.

– Rotry'nin şiire dair vurgusu neydi?

– Rorty'de analitik, klasik, alışılmış biçimde yapılan felsefenin insanın hayatında çok etkili olamayacağı, felsefenin yaşanabilmesi için edebiyatla, felsefe dışı kültürle birleşmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu, çok çarpıcı bir iddiadır ama bu mesaj, Cötürk'ü çarptığı gibi beni çarpmadı. Çünkü ben, zaten böyle düşünüyordum. Eskil Yunan'a döndüğümde gördüm ki felsefenin şiirle müthiş bir akrabalığı var. Cöntürk'de olmayan bir şeyi de düşünüyordum. Cöntürk, özgür bir insan yani kafasına göre takılan bir insan, ben öyle değilim ki! Ben, bir akademisyenim ve Rorty'nin bu tavrını bir yere oturtmam gerekiyor, çünkü benim çalışmalarım bir disiplin içinde olan çalışmalardır.

– Sizin çalışmalarınızda edebiyatla felsefenin birleştiği alanlarda değil mi?

– Haklısınız! Çalıştığım yer edebiyat ile felsefenin bir şekilde kesiştiği yerdir. Edebiyatçılığım felsefeyle uğraştıktan sonra ortaya çıkan bir durum değil, felsefeyle uğraşmadan öncede edebiyatla uğraşıyordum. Bu, felsefeciğimle birlikte giden bir uğraştır. Bunun hesabını yaptım, öyle yazılarım var hatta internet sayfama bakılabilir. Şu anda şiir ve felsefe paralelliğini yahut ilişkisini gösteren bir yazı hazırlamaktayım. Bu, ömür boyu gündemimde kalacak bir sorudur, hep edebiyatla birlikte olacaktır.

– Çalışmalarınızda edebiyat ve felsefe birlikteliği süreç içerisinde mi oldu yoksa baştan beri mi öyleydi?

– Zaman içerisinde değişen bir tavır oldu, benim için. Felsefeyi akademik olarak yaşadığım zamanlarda yani 1972-1980 yılları arası çok fazla edebî ürün yayımlamadım, tek tük denemelerim vardır. 1980 yılından sonra, Ankara'daki edebi çevrelere pek girmedim. Birkaç dergiye birtakım yazılar gönderdim ama bunların pek felsefeyle ilgisi olmadığını düşünürdüm. Kafamın içinde bir bölümleme vardı; felsefe, çok ciddi bir iştir, bilimsel çalışma gerektirir ama edebiyat ayrıdır. Uzun yıllar, neredeyse elli yaşıma kadar süren serüvende felsefeyi, akademik çalışma olarak ayırmak istedim. 1990 yılının ortalarında belki, felsefedeki yerimi ve yapabileceklerimi bir yere oturttuktan sonra, edebiyat ile fel-

sefe arasında çok sıkı bir bağın olduğunu sezdim. Yazdığım yazıların hangisinin felsefe, hangisinin edebiyat olduğunu çıkarmakta zorlandım. Edebiyat ve felsefeyle birlikte yolculuk yaptığım için bu ikisini birbirinden ayırma imkânım yok. Aynı yol üzerinde yürüyoruz. Edebî yolculuk, felsefi yolculuktan farklı değil.

– *Edebî yolculuk derken ne kastediyorsunuz?*

– Birkaç şey anlıyorum. Edebî yolculuk, bir dil üzerinden gelişen bir yolculuktur; Türkçeden, Latinceden, Fransızcadan falan. Gerçi felsefe yolcuğuda bir anlamda öyledir. Ben, edebî yolculuk ile felsefi yolculuğu mecz ettim. İkisini bir biçimde kaynaştırma yoluna gitmişimdir. Dolayısıyla, saz çalan ozanın veya şairin yolculuğu ile düşüne düşüne yürüyen felsefe yolcusunun yolculuğu arasında zaman zaman yolların kesişmesiyle bir yazgı birlikteliğinin, anlatım birlikteliğinin olduğunu düşünüyorum. Felsefeye, belli bir felsefe anlayışıyla baktığınızda, gelişi güzel oluşturulmuş mektuplardan ibaret olmayan bir yolculuk içinde olduğunuzu görebilirsiniz. Felsefede edebiyatta dille yapılan etkinliklerdir. Felsefede öyküleme, birtakım metaforların dışında yapılamaz. Olay anlatma, felsefi bir metnin içinde çok önemli değildir. Zaman zaman içimizdeki güçlerden birine edebî, diğerine daha aşağı derecede bir insan olgunluğunu yansıtan durum diyebiliriz. Bu açıdan geliştirilen düşüncelerin felsefi yolculukta katkısı var. Çünkü kendinize özgü bakışlar, fikirler geliştirebilirseniz; o zaman yolculuk sırasında tükenmezlik hissettiğiniz durumlarda yani herkesin susayarak çeşmeye koştuğu, içtiği dönemlerde siz, içinizdeki varlıkla konuşmaya başlayabilirsiniz.

– *Edebiyat ile felsefe arasında nasıl bir ilişki var?*

– Edebiyat ile felsefe arasındaki ilişki, her ikisini de çok iyi bilen ve yaşayan insanların örnek olabileceği bir ilişkidir. Benim için bu ikisi arasında fark kalmamıştır. Şu anlamda bir fark var elbette, Batılı anlamda iki bin beş yüz yıllık gelişimi içersinde felsefenin bir terbiyesi, bir adabı, bir derinliği, bir terminolojisi var. Bunu yok sayıp felsefe türküden, şarkıdan ibarettir düşüncesi çok doğru değil. Edebiyat ile felsefe arasındaki farklılıkları korumanın önemli olduğunu düşünüyorum. Farklılıklarını biliyorum ama çalışırken bu farkı hissetmiyorum. Kimi zaman, "Aa, bu felsefi bir metin olacaktı!" dediğimde, daha dikkatli olabiliyorum. Ancak, bir edebiyat dergisi için söyleşi yapan bir editörle konuştuğum konuların edebiyat mı yoksa felsefe mi olduğunu çok ayıramıyorum. Bir edebiyatçının felsefeci böyle söylüyor ama bu bizim alanımıza girmez, dediğini de sanmıyorum.

– *Edebiyat ile felsefeyi ayırmayarak sınırı ortadan kaldırmış olmuyor musunuz?*

– Edebiyat ile felsefeyi ayırmıyorum demek, felsefede düşündüğüm bir metni edebiyatta ya da edebiyatta düşündüğüm bir metni felsefede kabul ediyorum anlamında söylemiyorum ama çok keskin sınırların olmadığını düşünüyorum. Öyle bir felsefi problem olabilir ki o problemi açabilmek için şiire başvurulabilir veya şiirin içinde şiirsel bir

dille, enerjiyle ve yoğunlukla anlatılanlar doğrudan doğruya felsefeye ait gibi görülebilir. Bunun örnekleri var, kimi felsefeciler ve felsefi ürünler için kesin ayrımlar yapılamayacağını düşünüyorum.

– Sartre'ın Bulantı adlı romanı için bunu söyleyebiliriz, değil mi? Edebi bir metin ama felsefi bir metin gibi işlem görüyor...

– Evet, kimi zaman romanlar ve öyküler, felsefi ileti olarak algılanabilir. Dolayısıyla, bu alanlarda kesin sınırlar çizip ayırmak çok da yerinde olmayabilir. Mesela, Jean Jacques Rousseau yine, Platon'un kendisi müthiş edebiyatçılardır. Kendimin, Sartre gibi tamamen edebiyatla felsefeyi birbiri içine gömmüş, öyle yaşayan biri olduğumu sanmıyorum. Çok genç yaşlarımda bunları birbirinden ayırt etmeye çalışmıştım. Şimdilerde yazdığım metinler, felsefe metni midir yoksa edebiyat metni midir diye kendi kendime sorduğumda, bazen çok karar veremiyorum. Nasıl karar verilebilir ondanda çok emin değilim, yani ne ayırır? Mesela, Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünü ele aldığınız zaman, bunun felsefi mi yoksa edebi mi olduğu tartışmasına giremezsiniz. Öyle metinler var ki her iki alanada girebiliyor. Belki, benim bundan sonra yazacağım kimi metinlerim, bu iki alanada girebilen metinler olacak ama değerinin olup olmadığı, herhâlde öldükten çok sonra takdir edilecek diye düşünüyorum.

– Felsefi metinler sizin için ne anlam ifade ediyor?

– Felsefi metinler, benim için çok anlamlı. Çünkü bu, bir fizikçinin, "Bütün derslerimi laboratuvarda yaparım," demesi gibi, bir felsefe metni de benim için bir laboratuvardır. Mesela, Uğur Mumcu Vakfında verdiğim derslerde, Platon'un *Şölen* metnini yıllardan beri arkadaşlarla birlikte okuruz. Her okuyuşumda benim için yepyenidir. Her okuyuşumda, yeni bir şeyler bulurum. Dolayısıyla, felsefe metni, benim için bir seyahat gibidir: İstanbul'a yüz defa gidersiniz ama her gidişinizde farklı bir İstanbul görebilirsiniz, yeni keşiflerde bulunabilirsiniz. Bir felsefe metnine yaptığım seyahat, aynı kente tekrar tekrar yapılmış seyahat anlamında değil, başka âlemlere gidebildiğim seyahattir.

– Yıllardır, Platon'un Şölen diyalogunu okutmadaki ısrarınız neden? Sizi çeken ne?

– Felsefe, bir şölendir de ondan.

– Şölen, Érôs'u anlattığı için mi amatör gruplarla okuyorsunuz?

– Evet! Felsefenin mümbit ruhlarda biteceğini göstermek istiyorum. Felsefe zengin ruhların sanattan, müzikten, bilimden, düşünmeden zevk alan insanların işidir

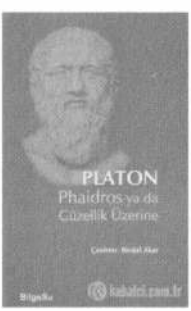
– Felsefe tarihinin en güzel metni, Şölen diyebilir miyiz?

– Onu diyemem! Pedagojik açıdan *Şölen* (*Symposion*) önemli olabilir ama felsefe tarihinde benzer güzellikte pek çok metin var. Platon'un *Phaidros, Sokrates'in Savunması, Phaidon, Şölen* beni çok etkileyen metinlerdir. Gariptir, Platon'un metinlerine geç ulaştım! Kırk yaşımdan önce Platon'un bir filozof olduğunu düşünmüyordum. Tipik bir Anglo-Amerikan felsefeci olmaya çalışan, mantık, bilim felsefesi ve analitik felsefenin dar alanında kalan biri olarak Platon'un metinlerini küçük görürdüm. Herhangi bir felsefe dersinde Platon okumamıştık, hiçbir hocamızda Platon'un metinlerini okutmazdı. Kendi okumalarımla Platon'u keşfettim ve müthiş etkilendim. Platon'la tanışmam geç oldu ama muhabbete girebildim. Aynı şekilde, Heidegger'i de kendim keşfettim.

–Felsefi bir metin nasıl okunmalı?

–Bu, sizin felsefedeki duruşunuza bağlı olarak değişebilir. Felsefede kendinizi nerede görüyorsunuz? Ne yapmaya çalışıyorsunuz? Hangi felsefi anlayışa aitsiniz? Dil, anlam, felsefe metni hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu soruların cevaplarıyla ilgilidir.

–Okumayı bilme diye bir şey yok mu?

–Elbette, var. Bu şiir yazmayı, beste yapmayı bilme gibi bir şey. Yazmak ne kadar yaratıcılık gerektiriyorsa okumakta yaratıcılık gerektirir. Nasıl okuyacağımızı bilmek gerek. Bunu yapamadığımız zaman, kütüphanemiz ölü kitaplarla dolu hâle gelir. Okuduğumuzu sansak bile okuyamayız. Okumanın nasıl yapılacağını öğrenmek, çok okumakla ve birlikte okumakla mümkün olur. Birlikte okuma, etkileşim gerektirir ve iyi bir eğitimdir. Her metin yoruma bağlı olarak birkaç türlü okuna-

bilir. Metin okuyabilmek hem bir laboratuvardır hem de bir özgürlüktür. Felsefeye ilgi duyan insanlar olarak yalnız başımıza okuma yapabilmek ise müthiş bir özgürlüktür.

– *Biraz önce yazdığınız yazıların hangisinin felsefe, hangisinin edebiyat olduğunu çıkarmakta zorlandığınızı söylediniz. Zorlanmanızdaki sebep neydi?*

– Felsefeye bakışım değişti. Şunu kuvvetle hissettim; felsefe, insanın yaşadığı yerle, kullandığı dille ve geleneğinin birikimiyle ortaya çıkmalıdır. Şimdiye dek derslerimde öğrencilerime akademik felsefe yapmalarını yani Batı dergilerinde yazı yazabilecekleri, Avrupa'ya veya Amerika'ya gittiklerinde akademik çevrelerde kendilerini ortaya koyabilecekleri bir eğitim vermeye çalıştım. Hâlâ böyle bir eğitim vermeme karşın, sonraları fikrim değişti. Elbette, bir eğitimci olarak aynı şekilde eğitim vermeyi sürdüreceğim. Ancak, yazma adına ortaya koyduğum ürünlerin artık Batıdan ve Doğudan gelen paradigmaların dışında olması gerektiğini hem Batıya hem Doğuya söyleyebilecek sözlerim olduğunu düşünmeye başladım. O yüzden yurt dışından ve yurt içinden felsefeyle ilgili aldığım davetlere, akademik çevrelerin beni dinleyeceği ortamlara pek girmek ve akademik çevrelerle tartışmak istemiyorum. Onların düzleminin dışında bir yerde olduğumu hissediyorum. Ben orada değilim! Eğitimci olarak oradayım, öğrencilerime orasını anlatırım, orayı biliyorum; profesyonelce bir makale nasıl yazılır? Gelenekten nasıl beslenilir? Alman, Frankofon ya da Anglo-Amerikan felsefesi nedir? Bunları biliyorum, uzun yıllar bunlarla uğraştım, şimdi başka bir yerdeyim. Benim yerim, standart felsefe çalışmalarının olduğu bir yer değil, farklı bir yerdeyim.

– *Bu, farklı yeriniz edebiyat mı yoksa felsefe mi?*

– Yerim edebiyat mı, felsefe mi her neyse ama farklı bir yerdeyim ve farklı bir yer, benim için anlamlı. Dolayısıyla, Doğu'ya ilişkin Batı'da, Doğu'da ya da Hindistan'da yapılan davetler, sempozyumlar ilgimi çekmiyor. Batılı bir paradigmanın, Batılı bir filozofun kışkırtmalarına cevap vermek içimden gelmiyor. Son zamanlarda, kendi gündemimi kendim oluşturmak kaygısını taşıyorum.. Benim için önemli olan insanın kendi gündemini, kendi oluşturmasıdır. Araştıracağım problemleri ben ortaya koyacağım ama ortaya konulan problemler ve onların cevapları, Batılı problemler ve cevaplarla örtüşebilir. Bu, insan olmanın evrensel boyutundan kaynaklanır. Batıdan çok şey öğrendiğimizi, açıkça söylemeliyiz. Alman, Frankofon ya da Anglo-Amerikan felsefesinden çok şey devşirdik. Ancak, başka yerlere geçmemiz gerek. Benim için *şiir, can, felsefe, gönül* gibi kavramlar çok farklı anlamlar taşımaya başladı. Bu kavramların arasında bir şey bulurum ya da bulamam ama bu topraklara dair bir şeyler söyleme zamanı gelmiştir. Bundan sonra, ne kadar yaşarım bilmiyorum, yaşadığım sürece bu topraklara, armağan edeceğim şeyler söyleyeceğim.

– Edebiyat ile felsefeyi karıştırdığınıza yönelik eleştiriler alıyor musunuz?

– Mesela, bazıları Nurettin Topçu ile benim aramda fark olmadığını söylüyor ya da edebiyatla felsefeyi karıştıran adam olarak görüyor. Bu eleştiriler, benim için çok anlamlı değil, eleştirilerin anlamlı olabilmesi için bu arkadaşların bir yazımı, doğru dürüst okumaları veya bütünü okumaları lazım. Yüzlerce makalem, kırka yakın kitabım var. Sürekli yolda yürüyen bir insan olarak beni bir yerde duruyormuş gibi gösterip, "Ahmet, budur!" diye damgalamaları anlamlı değil. Bunu yalnız kötüleyenler için söylemiyorum, aklı sıra methedenler içinde söylüyorum. Serüven içinde olan bir adamım. Buradan ne çıkar ne çıkmaz bilmiyorum! Eğer hazine arayan bir adam olsaydım, bana şöyle diyebilirlerdi: "Adam, hazine arıyor ama hâlâ bulamadı!" veya öldükten sonra, "Hazineyi bulamadan, öldü!" Kesinlikle hazine arayan bir adam değilim. Yürümenin hazinesini bulmaya çalışan biriyim, hazinem ayaklarımın altındadır.

– Nietzsche, Yılmadan[1] *adlı şiirinde hazinenin insanın kendisinde olduğunu ne güzel anlatır! Şiiri okuyorum:*

Neredeysen derinden derine kaz orayı!
Altındadır kuyu, isterse kimse görmesin!
Bırak da karanlık adamlar atsın nârayı:
"Altında senin yalnızca cehennem var" desin!

Gerçi Nietzsche, Hristiyanlığın ahlâk psikolojisini eleştirerek kendimize olan özsaygıdaki ikiyüzlülüğe isyan eder ama bir anlamıyla, bu şiiri yorumlayabiliriz. Nietzsche, "olduğun yeri kaz, sen o'sun ve ora'dasın" der. Çünkü senin hazinen ayaklarının altındadır. Kendi ayaklarının dibini kazamayan, başkalarının ayaklarının altındaki hazineyi bulamaz. Başkalarının görmesine gerek yok, sen kazdığın için kuyu orada olacak. Kazabilenlere kuyu çıkacaktır, kazamayanlara değil. Başkalarına göre cehennem ayaklarının altındadır, "Ne kazıyorsun senin ayakları-

[1] İnam, Ahmet, *Şen Bilim Şiirler*, Say Yayınları, 1. Baskı, 2002, s. 23.

nın altında cehennem var," diyeceklerdir. Başkalarının cehennem olarak gördüğü yerde, hazineler bulabiliriz.

– *Nietzsche, burada ne söylemek istiyor, bize?*

– Nietzsche, burada bize iki şey söylüyor. İlki kendimize olan öz saygımızın önemli olduğunu ve hazinenin bizde olduğunu hatırlatıyor. Başkalarının olduğu yere öykünerek onların olduğu yeri kazma, kendi olduğun yeri kaz. Sen busun ve senin 'o' olduğunu gör. Eğer bir şey bulacaksan bu sendedir, başkasında değil. İkinci olarak, kendimizle olan ilişkimizde nasıl bir yol izlememiz gerektiğini söylüyor. Burada özendiğimiz kendimiz değil, neysek 'o' olduğumuz; kendimizi kazmaktır. Pislik, inkârdan çıkar. Ben buyum diyebilmek, kendimizi kabul edebilmektir, bu çok zordur. Kendimizi kabul edemezsek, kendimizi bulamayız. Ertelenen, kaçırılan şeyler bizi kovalar, örttüklerimiz bir hayalet olarak bizi tâkip eder.

– *"Yürümenin hazinesini bulmaya çalışan biriyim" demiştiniz, buradan devam edebilir miyiz?*

– Yürümenin kendisinin önemli olduğunu söyleyen, yaşayarak felsefe yapmak isteyen; yaşadıkça, yaşantıladıkça yazan bir insan olduğum için bütün her şeyin bir araya gelip derlenip toparlanması herhâlde benim ölümümü gerektiren bir durumdur. Ölmedikçe bunun pek mümkün olacağını düşünmüyorum. Başka arkadaşlar yapıyor ama şöyle bir şey istemem, bazı gençlere, "Hakkımda yazı yazın!" diyerek o yazıları dergilerde yayımlatmayı, hiç düşünmedim. Bana böyle şeyler çok ayıp gelir. Hocalarımın bana verdiği bu görevi zaten yapmamışım. Bitmiş bir insan olmadığım için hakkımda şu ya da bu görüşte bulunanlar; çepeçevre bütün yaptıklarım, bundan sonrada yapacaklarım konusunda bir fikir sahibi değillerse ki böyle birinin olduğunu zaten hiç düşünmüyorum: Söyledikleri, çok anlamlı değil.

– *Hayatın bunca problemleri karşısında sizin için edebiyatın daha gerilere itildiği durumlar oldu mu?*

– Benim için olmadı! Onu diyenleri anlayabiliyorum. Bizim zamanımızdaki devrimci hareket içinde böyle düşünenler vardı. Üzerimizdeki baskıların ve sıkıntıların gereği olarak edebiyata dönme tasavvurumuz olabilir. Edebiyatla da felsefeyle de anlatılabilecek olanlar var. Bu yüzden bunları birbirine karıştırmanın çokta uygun olduğunu sanmıyorum. Edebiyat bir kaçış hâlidir, siyasal ve toplumsal olayların üstüne gitmiyor düşüncesi, bana çok anlamlı gelmiyor. Günübirlik yaşayışın akışı ile düşünce ve fikri yaşayışının akışı çok farklıdır. Bir fikrin yıllar hatta yüzyıllar sonra yeniden keşfedilip ortaya konma olasılığı, her zaman vardır. Dolayısıyla, edebiyat bir yerde, toplum bir yerde, toplumu oluşturan parçalar farklı farklı bir yerlerde saptaması çok doğru değildir. Farklılıkları kabul edebiliriz ama o farklılıkların yaşam tabanına dayanması lazım. Farklıların, farklılıklarını anlatabildikleri, farklılıkları yaşayabildikleri ortamlara ihtiyaç var.

– Edebiyat eleştirmenliği yapan birisiniz. Edebiyat yazılarınızın hak ettiği ilgiyi gördüğünü düşünüyor musunuz?

– Edebiyat eleştirisinde, o kadar yazıp çizdiğim hâlde bakıyorum; edebiyatçılarımız, beni edebiyat eleştirmeni saymıyorlar. Herhâlde felsefeci gördükleri için ama kendi adıma, Türkiye'de Türkçe yapılan Türk edebiyatındaki eleştiri problemlerine, hiç değilse kuramsal açıdan görüş getirmeye çalışan bir insan olduğumu fakat nedense sürekli görmezden gelindiğimi düşünüyorum. Onun yanında, mesela, küçümsemek için söylemiyorum, Eser Gürson gibi çok az yazmış değerli eleştirmenlerimiz veya Batıdan bir takım düşünceleri alıp aktarmış insanlar, göz önüne alınırken benim bir edebiyat eleştirmeni olarak görülmeyişim tuhafıma gider! Türkiye zaten tuhaflıklar ülkesidir, o anlamda, artık profesyonel anlamda fazla eleştiri yazmıyorum. Edebiyat eleştirisine ilişkin bir teori oluşturdum. Hece yayınlarından kitap olarak çıktı. İnanç grubum içinde yer alan sol, yazdıklarıma hep dudak bükmüştür; mistik, karanlık, teorik yazılar yazdığımı söylediler. Dindar bir grup yazılarımı okumuşlar; kitaplaştırdılar. Hece Yayınlarından dört kitabım çıktı. Sembolikte olsa telif ödediler. Üstelik, birde yılın tenkitçisi ödülü verdiler. Ben şiirdeyim ve şiirdeki sesimi, Hayal Yayınları duyurdu: *Şiir I* ve *Şiir II* adıyla iki kitabım çıktı. Sonra, Hayal'deki arkadaşlar, "Hocam, bu kitaplar satmıyor," dediler, bir daha basmadılar.

– Siz, eleştiriye 'edeştiri' diyorsunuz, neden?

– Ben eleştirinin adını *edeştiri* diye değiştirdim. Edebiyat ile eleştiri bileşimi, daha farklı yani yaratıcı eleştiridir. Ben çözümlemekten çok, bir şair gibi veya daha çok bir denemeci gibi eleştiri yazmayı denemişimdir.

– Hocam, sizinle söyleşirken Türkçenin tadını duyuyorum. Sizin edeştiri gibi bulduğunuz pek çok yeni kelime var, değil mi?

– Mevcut, verili olan Türkçenin derdimi anlatmakta yetmediğini düşündüğüm için kendimce birtakım yeni sözcükler ortaya çıkarırım. Bu, benim Türkçe ile serüvenim. Örneğin *edeştiri, yazgır, eğitişim, vedeli, bilinti* gibi yeni kelimeler önermiştim. Daha var ama şu an hatırlamıyorum. Mesela, tüttürmeler diye bir kelime önerdim. Tüttürmedeki murat; bunun kanla yazılan, çok içten, derinliklerinin titreşmesiyle ortaya çıkan ürünler olduğunu düşünmüşümdür. Orada insan tütüyor, yanıyor bir tarafları; bacanın tütmesi gibi. *Şiir Gerçek İçinde Gerçek Şiir İçinde* adlı kitabımda tüttürmeler diye bir edebiyat türü düşünmüştüm. Bunlar, bir çeşit denemelerdir. Bu, laf olsun diye yapılan bir şey değil. Bir felsefe kongresinde farklı sözcükler kullanmıştım, ülkemizde ve dünyada tanınmış bir hoca, "Ya! Hepimizin bildiği kelimeleri neden farklı şekilde söylüyorsun?" dedi. "Hocam, hepimizin bildiği kelimeler değil. Başka bir yorum yapıyorum," dedim. Farklı düşünceler, farklı sözcüklerle ortaya çıkabilir.

– O, hoca kimdi?

– Şimdi söylemem, insanlarla tek tek problem olsun istemem ama bu kafamızı gösteren bir örnektir.

– *"Delilik" üzerine yazdığınız yazıda "Vedeli" öneriyorsunuz. Vedeli üzerinden deliliği nasıl yorumluyorsunuz?*

– Deliliği anlattığım "Vedeli" yazısında, "Delilerden öğrenemeyen bir insana asla akıllı denemez!" gibi bir söz vardır. Delilik kavramını çok geniş alıyorum. Bunu psikiyatrlardan öğrenmiş değilim. Delilik üzerine yıllardır düşünüyorum. Bu deliliğe özel bir ad verdim. "Veli" ve "deli" kelimelerinden türettim: *Vedeli* diye bir kavram uydurdum; bunu öneriyorum. Sözcüğü çözümlersek ve-deliyi ayırırsak "ve" edatı katkıyı gösteriyor. Buradaki delilik; medikal açıdan ruhsal bozukluk değil ama belki, bazı hekim arkadaşlar, ruhsal bozukluklar sınıfına koyabilir. Toplumun alışılagelen delilik anlayışını aşan bir şeydir. Veli olmak değil, dahi olmak değil, şâfi yani şifa veren anlamında değil, kâhinlik değil, aşk delisi değil, sanatçıların deliliği değil, peygamberlerin ilâhî deliliği değil. Vedelilik, bütün bunlarla ilgili olabilir ama saydıklarımdan ayıran; yaşam boşluklarından gelen bir iç dünyayı boşaltma çabasıdır. Bir çeşit evakuasyon, yani boşaltma. İçimizi boşaltmak, durduk yerde olmuyor. İçimizin kalabalık olduğunu gördüğümüzde, "Ne bu ulan! İran'a gitmişim halı almışım, her yeri tablolarla doldurmuşum, elektronikten geçilmiyor, içim ıvır zıvır ve pılı pırtıyla dolu!" dediğimizde oluyor. İç doluluğu anlamında değildir. Bu gereksiz yere bir tıkıştırmadır. Tıklım tıkış içimizi habire dolduruyoruz ve yaşamdaki boşlukları göremiyoruz. Yaşamın boşluklarını görememe; hayatının sürekli doluluklarla olduğunu sanma yanılgısı bize alışkanlıkların budalalığını bahşediyor. Yaşamın içindeki boşlukları görme, içimizdeki boşlukları görmeye götürüyor, bizi.

– *İçimizi niye bu kadar dolduruyoruz?*

– Çünkü boşluk yaşamadığımız için boşluktan ödümüz kopuyor. Vedelilik, yaşam boşluklarını göremeyen ve göremediği için içini doldurmuş insanların, hayatının dışındaki bir hayata doğru yönlenmesiyle ortaya çıkıyor. Oradaki gidiş, bir iç boşaltmadır. Bir seyirdir, iç boşaltma. Yaşam boşluklarını görmek sıradan hayatı sürmeyi engelliyor. Herkesin yaşamında boşluklar vardır ama boşluğun etrafında dolaşırız. Boşluğa düştüğümüzde psikiyatrlara, psikologlara, hacılara, hocalara, ilaçlara, kliniklere, okutmalara, içkilere, uyuşturuculara başvuruyoruz.

– *Neden yaşam boşluklarını göremiyoruz?*

– Çünkü yaşamı sıkış tepiş yaşıyoruz. Yaşam, bir konserve hâline getiriliyor; şişeleniyor, ambalajlanıyor; diploma, unvan, para pul oluyor. Oysa yaşamda çok büyük boşluklar var, o boşlukları yakalamak lazım. Oralardan hayat farklı görünür Sıkıştırılmış, yoğunlaştırılmış yaşamlarda yaşam zenginliğimizi görme olanağımız kalmıyor. Yaşamın boşlukları var ve yaşanması lazım. Yaşam boşluğuna düştüğünde, Anadolu'yu fark edebiliyorsun. Yaşam boşluğuna düştüğünde İspanyol şai-

rin çığlığını duyabilirsin, Meksikalı yazarın gülümsemesini hissedebilirsin: Çünkü onlarda Anadoluludur, bizde Meksikalıyızdır. Hepimiz kâinatlıyız. Yıldız tozları akrabalarımızdır. Yaşam boşluklarını görebilmek ufka sahip olmakla olanaklı. Bakış ufkumuz çok dar olduğu için yaşam boşluklarında yaşayamıyoruz. Yaşamda boşluklar vardır ve o boşlukları keşfetmek durumundayız. O boşlukları keşfedemediğimiz zaman tanzim edilmiş dolululuklarda yaşamak zorunda kalıyoruz. Bu, felaket bir şey! Yolu döşüyorlar, boşlukları dolduruyorlar, "Evladım, yürü!" diyorlar. Belki, yaşam boşluklarını anlatmakta sıkıntılarım olabilir. Belki, ileride bunu daha iyi düşünmem lazım!

– *Sizin böyle bir hayatınız olmadı ama...*

– Evet, çok boşluklardan geçtim ben, subay olmak için eğitimime başlayıp tıp fakültesini kazanıp psikiyatr olacakken mühendis olmuşum, sekiz yıl fizik ve matematik öğretmenliğinden sonra, felsefe profesörü olmuşum. Boşluklar yaşıyorum hâlâ. Kim bilir nelere gebeyim.

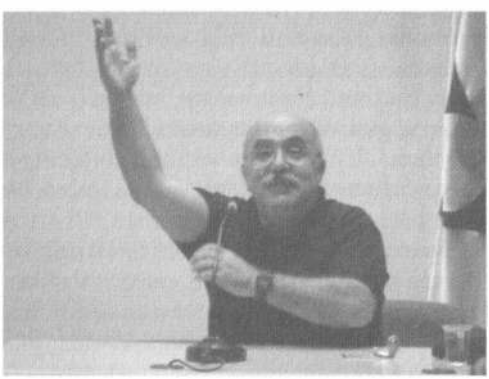
– *Gelecek kuşaklara kalmak için hangisine güveniyorsunuz, edebiyata mı, felsefeye mi?*

– Gelecek kuşaklara kalma, bana çok anlamlı bir söz gibi gelmiyor. Çünkü elinizde olmayan bir şeydir. Bu çağda yaşayıp bu çağda kaybolmakta güzeldir!

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Ben Bir Yazgırım

Ben, şimdi için yazmıyorum, gelecek için yazıyorum: İstikbâl köklerdedir! İnsanımızın köklerinin çok derinlere indiğini, çok anlamlar taşıdığını ve tüm insanlığı kucaklayabilecek özelliklere sahip olduğunu düşünüyorum.

– Bundan önceki bölümde, "Yazmaya adanmış bir hayat içerisindeyim," demiştiniz. Yazmaya ve okumaya ömrünü vermiş bir insan olarak yazamamak ya da okuyamamak sizde nasıl bir açmaz oluşturur?

– Gün gelir gözlerim göremediğinde okuyamaz, olabilirim. Hâlâ sesim çıkarsa yazmak için bir şansım olabilir; birileri söylediklerimi yazıya geçirebilir. Okuyamadan ve yazamadan yaşamak, benim için mutlak bir anlam yokluğu demektir. Anlam yokluğu, insanı biyolojik olarak öldüren bir etki yapar. Yazamamak ya da okuyamamak hayatımda belli bir süre devam ederse ölüme götürür, beni ya bedenimi ölüme terk ederim ya da intihar ederim.

– Başkalarına bağımlı olmak, sizi çok üzen bir durum. Gelecekte böyle bir durum yaşarsanız hangisi daha fazla etkiler?

– İradem dışında istemediğimi, yapamayacaklarımı yapmak zorunda kalıyorsam başkalarına bağımlı olmak, benim için kötü olur. Çünkü kendime hâkim olamadığım anlamına gelir ki bu beni kahreder; ama geçici bir durumsa sonradan bu durumla hesaplaşabiliyorsam üzmez, beni. Okumak isteyip okuyamadığım zaman acı duyarım ama okuyamamaktan ziyade yazamamak mahveder, beni. Belki, her ikisininde çaresi bulunabilir, birisi okuyabilir ya da söylediklerimi yazabilir. Çaptan düştüyseniz ölümü yaşıyorsunuz demektir. Her zaman çıldırmak ile normal insan olmak arasındaki çizgide olduğumu düşünüyorum. Yazmasam çıldırabilirdim, çıldırabilirim de... Şimdiye dek çıldırmamışsam bu bir şanstır, benim büyük bir başarım değil.

– Bir söyleşinizde "Yazmak benim için mukaddes bir eylem!" diyorsunuz. Bu kadar kutsiyet atfettiğiniz yazma nedir?

– Yazma bir hayat tarzı, bir karakter, bir kişiliktir, bir varolma savaşıdır. Burada, Sartre gibi düşünmüyorum, benim için yazma, sözcükleri bir çeşit düzenleme değil. Benim yazma dediğim çabada dilin kendisi var, kelimeler var ama kelimelerden önce gelen bir hayat atılımı var. Burada istersek felsefe tarihinden Spinoza'nın *conatus* kelimesini öne çıkarabiliriz. Spinoza'nın verdiği anlamla *conatus*; bir yaşama hâmlesidir, bu bir hayata açmadır, açılmadır; çiçeğin açması gibidir. Yazma o açıdan bir doğmadır, bir ortaya çıkma çabasıdır: Kardelenin karın içinden çıkıvermesi gibidir, beklenmedik bir yere düşen tohumdan ummadığın bir çiçeğin çıkması gibidir. Yazmayı hani sera içerisinde çiçek yetiştirmek gibi anlamıyorum veya saksı, toprak, nem, genetiği değiştirilmiş tohumdan hazırlanan bir çiçek gibi düşünmüyorum. Benim için yazmanın hudayinabit olması lazım: Huda'nın doğurduğu, kimsenin ekmediği, kendiliğinden çıkıveren. Kendimi, biraz hudayinabit bilirim.

– "Yazma bir hayat tarzı, bir karakter, bir kişiliktir, bir varolma savaşıdır," diyorsunuz ama yazılarınızda sizden izler bulmak çok zor, neden?

– Felsefe yazısı diye yazılarımı okuyabilirler ama sadece onlarla beni çıkarmaları mümkün değil. Karmaşık bir adamım; çok şey gördüğümü, yaşadığımı, bildiğimi düşünüyorum. Dışarıdan bir insanın bana bakıp dünyama ilişkin izler görmesi, zor. Onun için belki, ön yargılarla geçip gideceğim, "Bu adam, böyleydi!" diyecekler, ince ince dokuduğum ipliğin hiçbir faydası olmayacak.

– *Saydam bir insan olduğunuzu düşünüyor musunuz?*

– Saydam biri değilim, olmakta istemem yalnız, kapalı kutuda olmak istemem.

– *Saydamlığınıza engel oluşturan ne?*

– Kendim! Saydamlık istenilince elde edinilecek bir şey değil ki! İnsanın üzerinde ket vurucu, farkına varmadığımız bir sürü güçler var, "Ben samimiyim, her şeyim açıktır," diyenlere gülümseyebilirim. Mümkün değil!

– *Bir ölçüde saydamlık mümkün olamaz mı?*

– Görece daha açık sözlü, şeffaf davranan insanlar olabilir ama tam bir açıklığın olanaklı olduğunu düşünmüyorum. Saydamlık, bir günümü nasıl yaşadığımı ya da kafamın içindeki düşünceleri herkese an be an anlatmak değildir. Saydamlık, bir içtenliktir, "Ben böyleyim arkadaşlar," diyerek ortaya çıkmaktır. Ancak, "Ben böyleyim arkadaşlar, evimin kapısı, pencereleri size açıktır," dediğimde tam saydam olmuyorum. Çünkü kapımın, pencerelerimin açık olduğu yer, misafir odamdır. Saydamlık, ideal olarak karşımdaki insanın, ruhumun tuvaletine, mutfağına, yatak odasına alınması yani yediğim haltların bilinmesi, görülmesi demektir. Ben, karşımdaki insanı ruhumun misafir odasında ağırlarım. Ruh evimin öbür yerlerinden dolaşmasını istemem. Saydam olmak, bir erdem midir? Değil! İçten olmak, bir erdemdir.

– *Jean Paul Sartre, "Her şey saydam olacak. Çiğ ışık altında görülecek!" diyerek neden saydamlığın peşinden koşmuş, olabilir?*

– Sartre, içtenliği kastediyor olabilir. Saydamlık, ilkece çok olanaklı değil. Bizi oluşturan, üzerimizdeki tüm güçlerin farkında değiliz ki o güçleri fâş edelim, ortaya koyalım. Saydamım diyerek başka bir maskeyle ortaya çıkabiliriz. Onun için, "Ben saydamım," demekle saydam olunmuyor. Benim insan gibi insan olabilmem, içimdekilerin olabildiğince bastırılmadan ortaya çıkabilmesidir. Oysa yaşam buna izin vermiyor; birbirimizi maskelemek, dürtülerimizi toplumun beklentileri doğrultusunda düzenlemek zorunda kalıyoruz. Gerçi, Freud medeniyetin temelinin bu olduğunu söylemiş.

– *Yazılarınızda saydamlığı arıyor musunuz?*

– Saydamlığı aramam! Yazılarımda anlatmak istediğim düşüncelerin ardındayımdır. Yazılarımda neyi keşfettiğim, neyi bulduğumla ilgili olarak nasıl anlatacağım değişir. Düşüncelerimin ulaşmak istediği yeri ararım. Kendi düşünce sistemim içerisinde bulanık olan, açılması gereken yerleri ararım. Okura da bu saydamlık arayışıdır, demem. Açık anlatmaya çalışırım ama anlattığım şeylerin arkasında şöyle şöyle şeyler

var demek, bana anlamlı gelmiyor. Bu anlamda ne yaşayışımda ne yazılarımda saydamlık kaygısı duyarım.

– *Özeleştiride bulunduğunuz yazılarınız var mı?*

– Elbette, kendimi yerden yere vurmaktan korkmam! Kendimle çok dalga geçerim. Bazen doğrudan, bazen okur mektubu gibi kendime mektup yazarak eleştiririm; birde okur ağzından farklı fikirleri kendime söyletirim, kendimle hesaplaşmaya girerim. İnsan kendisini karşılamaya çalışmalı: Kendisiyle karşılaşmak, eksik gediklerini görmek, eleştirmek bir sorumluluktur.

– *Kendi kendinize mektup yazmanız olası eleştirilerin önüne geçme çabası olabilir mi?*

– Bunun olduğu durumlar, olabilir. Özeleştirinin böyle bir işlevi vardır. Kendimi, kendim eleştirdiğim için beni eleştirmeyecek insanların olduğunu sanmıyorum. Okuyanlar ya beni yukarılarda yani profesör falan gördükleri ya da eleştiriye değmediğimi düşündükleri için eleştirmiyorlar.

– *Yazılarınızla ilgili kendinizi eleştiriyor musunuz?*

– Eleştiriler, yazılarımla ilgili değil, yaşayışım ya da karakterimle ilgili oluyor. Yazılarımı değerli bulmadığım için eleştirmem. Kendi yazılarımı, kendimin değerlendirmesi bana saçma ve haksız geliyor.

– *Şu yazımı şöyle yazabilirdim, iyi ifade edememişim, düşüncelerim dağınık dediğiniz yazılarınız yok mu?*

– Bunları yaparım ama kendi yazılarımı eleştiren bir yazı hiç yazmadım.

– *Yazılarınızın başlangıcında nereye varacağınızı bilmediğiniz gibi bir izlenim yaratıyorsunuz. Başta belirsiz olan düşünceler sonra adım adım açılıyor. Bu bilinçli bir tercih mi yoksa sahiden bilmiyor musunuz?*

– Yazılarımın sonunu biliyor muyum, bilmiyor muyum? Böyle bir genelleme yapmak zor. Bazı yazıların sonu bellidir, çünkü kafanızda bir fikir vardır ve onu açmak istersiniz. Şöyle iğreti bir fikriniz var, "Bu yazımda, şunu anlatacağım," dersiniz ilk cümleyi kurar kurmaz peş peşe diğer cümleler gelir. Tabiî, bu tavır felsefedeki fenomenolojik tavırdır; bir kral yolunun yani önceden çizilmiş bir yolun olmadığı bir tavırdır. Dolayısıyla yürüdüğünüz yol, daima arkadadır. Önde bir yol, yoktur. Bazı yazılarımın sonunu bilmediğim çok açık! Yazmak, bende büyük ölçüde bir serüvendir. Yazı bittiği zaman, "Aa ben bunları yazmışım!" diyebilmek, baştan bilemediğim yazarken keşfedebileceğim düşünceler, daha heyecan verici gelir, bana. Yazmak, bir çeşit kendini keşfetmedir, "Aa ben böyle düşünüyormuşum! Aa ben böyle biriymişim!" diyebiliyorsunuz. O bakımdan, kendinizi kelimelere bırakıp anlatım okyanusunda, kendinizin yüzmesine izin vermek lazım. Dalgalar nereye vurur, sizi nereye götürür bilmiyorsunuz; ama bunun çok güzel bir duygu olduğunu düşünüyorum. Ben, gazetede yazdığım için oradaki kimi yazı-

larımı kendi hâline bırakmışımdır; baştan bilmem, yazı beni alıp götürmüştür. Ancak, her zaman bunu yapamıyorsunuz, bu ortam ve durum meselesidir. Sizin buna uygun bir yaşam durumu içerisinde olmanız lazım ki böyle bir serüvene atılabilesiniz. Kimi zaman sıradan, alelâde, düz bir yaşam, yorgunluk ya da bıkkınlık sizi pençesine aldığı zaman yazılarınızda yeni fikirlerin, yeni görüşlerin ortaya çıkmadığını görürsünüz.

– *El yazınızla yazdığınız yazılarınızda hemen hemen hiçbir düzeltme, karalama yok. Yazılarınızı temize mi çekiyorsunuz?*

– Ufak tefek düzeltmeler oluyor ama temize çekilmiş yazı yazmam. Pek az yazımda karalamalar olur. Daha çok içimden geldiği gibi, yazının başına oturur oturmaz yazan biriyim. Karar verir, kafamı toparlar, yazmaya başlarım. Öyle olunca silecek, karalayacak bir şey kalmıyor. Kafam karışıksa yazıyı toparlayamıyorsam epey düzeltmeler olur. Pek çok makalemi hatta doktora tezimi bile oturur oturmaz yazmışımdır.

– *Bir oturuşta ne yazmak istiyorsanız, yazabiliyor musunuz?*

– Tabiî, her zaman olmuyor. Bazı yazılarım günlerce, aylarca sürmüştür ama silmek, düzeltmek için değil, demlemek için yazıyı bekletirim. Bazen düşüncelerimi netleştirmek, bazen yeterli araştırmayı yapmak ya da bazı yazılar, zamanı istediği için bekletirim.

– *Yazıyı nasıl demliyorsunuz?*

– Yazıya başlarım, bir yere gelirim yazamaz olurum orada yazıyı bırakır, düşünürüm. Bazen öyle şeyler, beni engeller ki düşüncelerim henüz oturmamıştır; kafamda yerleşmemiştir, hiç yazamaz olurum. Bende düşüncelerin gelişmesi zaman alıyor. On yedi yaşında çok ilginç düşünceler keşfedip sonra, olgunlaştırıp ileriki yaşlarında söyleyenlerden değilim. Bende fikirlerin hep yolculuğu var. Dolayısıyla, ilk çıkışlarında o kadar özgün olmayabilirler ama giderek onları kendilerine has hâle getirmeye çalışıyorum! Düşünmenin zaman alan, yaşantı isteyen bir süreç olduğunun farkındayım, onun için zaman zaman hemen ölmemem gerektiğini düşünmüşümdür. Düşünme yolculuğunun bir yere varabilmesi için yürümek gerekiyor. Tabiî, füc'eten ölebiliriz, ansızın gitme tehlikesi var. Her ne kadar yaşanacaksa o süre içerisinde düşünceleri olgunlaştırmak, gerekiyor. Yazılarımda bunu, "düşünceyi demleme" diye anlatmıştım. *Kaçan* diye şiirimsi bir şey yazmıştım:

Nereye düşüncem nereye?
Yakıp da giden sevgiliye.
Uğrayıver o zaman bâri
Ahmet İnam denen deliye.

Düşüncenin demlenmesi gerekir; demlenmeden, hemen düşüncenin ileri sürülmemesi lazım! Düşüncenin demlenmesi zaman aldığı için zamanın zorlanmaması gerekir. Düşünceye teknolojik müdahale yapı-

lamıyor. Düşüncede makineden çıkma özellik değil, kendiliğindenlik olması lazım.

– *Düşünceleriniz demlendi, sonra nasıl yazıyorsunuz?*

– Birçok yazımı konuşurken, yemek yerken, televizyon seyrederken düşünüp yazmışımdır. Etrafımda insanların veya gürültünün olması lazım, evimde televizyon hep açıktır. Zaman zaman rahatsız olmuyor değilim, tenha bir köşeye çekileyim diye düşünürüm. Genelde tenha bir yere çekilmeden, gürültü içinde düşünürüm. Bu, bana yatılı okulun verdiği bir özelliktir. Herkesin içinde etrafa laf yetiştirerek yalnız kalabilirim.

– *Nasıl oluyor, bu?*

– Vallahi oluyor! Zaman içinde gerçekleşebiliyor hatta başlangıçta çok hoşuma giden bir şeydi. İnzivaya çekilebilecek bir insan değilim. Dağa çıkayım, altı ay kalayım, orada bir kitap yazıp döneyim; bunu yapamam. Televizyon olmalı, bakkala gitmeliyim, insanlarla konuşmalıyım. Siz sormasanız söylemem bunları. Önce dilim söylüyor, sonra düşünce aklıma geliyor. Ben yazarak ve konuşarak düşünen bir insanım. Birileri bana yaz ya da konuş demese düşünemem. Şu anda konuşurken düşünüyorum, çünkü öyle kendi başına düşünüp yazan biri değilim.

– *Bu engelleyici durumlar sizin için dezavantaj oluşturmuyor mu?*

– Hayır, aksine engelleyici, beni harekete geçirmeyici durumları şans olarak görürüm. Çünkü orada bende olup henüz ortaya çıkaramadığım potansiyel, önemli düşünceler olabilir. Kendime göre, kendi çizgim içinde yeni şeyler söyleme imkânına sahip olabiliyorum.

– *İstemeden, zorunlu olarak yazdığınız yazılarınız oldu mu?*

– Pek az yazımı, "Allah kahretsin!" diyerek zorunlu yazmışımdır.

– *Çok yazan birisisiniz, yazdıklarınızı hatırlıyor musunuz?*

– Ben yazılarımı unutan bir adamım, iyi ki unutuyorum! Çünkü unutmamak, tutucu biri yapardı, beni. Bazı arkadaşlar makale yazıyor, kendi yazısına yetmiş tane gönderme yapıyor, yazdıkları, 'bakınız'dan geçilmiyor. Neden baksın kardeşim, orada anlat işte! Ben, mecbur kalmadıkça pek yapmam. Akademik olarak gerekli olabilir ama hep düz akademisyenlikten nefret etmişimdir. Ancak, bu nefretim düz akademisyenliğin yaşanması gerekliliğine olan inancımı ortadan kaldırmıyor. Öğrencilerimi yetiştirirken hep ona dikkat etmeye çalışmışımdır. Çok yazan biriyim ama yazdıklarımın çok uyduruk kaydırık olmadığını düşünüyorum. Yazdıklarımda anlatım bozuklukları, imlâ hataları, düşünme hataları ya da bilgi yanlışlıkları olmuyor değil.

– *Yazılarınızda biçime pek önem vermiyorsunuz. Nurullah Ataç yaşasaydı sizi döverdi, sanırım...*

– Kesin döverdi! Şekle önem vermeyişim kılık kıyafetimden, odamdan da belli oluyor zaten. Yaman Örs hoca haklı olarak bana, "Sen bir köylüsün!" demişti.

– *Siz, nasıl bir köylüsünüz?*

– Şöyle köylüyüm; kemerim kopar, kopan yeri iple bağlarım. Ayakkabılarım boyasız, gömleklerim zevksizdir falan. Hayatımda hiç düzenli olmadım. İlkokuldaki defterlerimin uçları hep kıvrılırdı, lekelerle doluydu. Bu yüzden öğretmenden ya azar işitir ya da dayak yerdim. Sallapati bir insan oldum, hep.

– *Uzun yıllardır gazetelerde yazıyorsunuz. Gazetede neden ve niçin yazıyorsunuz?*

– Gazetede yazıyor oluşum, bir olanaktır. Yıllarca, tek başına Ahmet İnam gazetesi diye bir kişilik gazete çıkarmayı düşünmüşümdür. Bugün, bunu bir ölçüde gerçekleştirmiş oldum. Bu ülke için bir şey yapmak istiyorum, köşe yazarlığımda bununla ilgilidir. Birisi geliyor, tohumlarını bir toprağa saçıyor; bu toprak verimsiz olabilir, tohumlarınız o toprakta yok olabilir. Belki, tohumlardan birkaçı uygun toprağa düşer ve yeşerir. Bütün mücadelem, öğrenci keşfetmek ve yetiştirmektir, başarırım ya da başaramam! Gazeteci olmadığım için köşe yazarı olarak bir farklılığım var; geçimimi köşe yazarlığından sağlamadığım, şöyle ya da böyle yaz diye karışanım olmadığı için bir özgürlük alanım var. Felsefeyle ilgili bir sürü şey yazabilirim ama bu ülkenin başka yazılara ihtiyacı var. Dolayısıyla felsefeci, edebiyatçı, şiirsel metinler yazan, belli bir konumda olan insan gibi görünmek istemedim. Yazılarımda, düşünsel boyutu kısmen vurgulasamda daha çok siyasi yazılar yazıyorum. Etkili olabiliyor muyum? Hiç sanmıyorum, sözlerimin gürültüye gittiğini düşünüyorum!

– *Tohumlarınızın saçıldığını gördüğünüz yerler var mı?*

– Tohumlarımı savurmak için gazetelerde, dergilerde yazılar yazıyorum ve bunu biraz Facebook'da görüyorum, orada beş bine yakın arkadaşım var ama Nisan 2012'de sayfamı kapattım. Benden ne anlıyorlar? Yazdıklarımı nasıl yorumluyorlar? Bilmiyorum! Büyük olasılıkla, birçoğu anlamıyor olabilir. Eğer bir dava insanıysanız bunun hesabı yapılamaz, seslenebileceğiniz alanların olabildiğince genişlemesini düşünürsünüz. Bir yayınevi kitap isterse verirsiniz, bir gazete, "Gel, yaz!" derse yazarsınız, bir telefonla söyleşilere gidersiniz. Bir tarikat ehli gruptan, bir ateist gruba ya da en sağdaki gruptan Marxist gruba kadar çok geniş bir spektrum üzerinden bir şeyler anlatmaya çalışan bir insanım. Bana 'postal yalayıcı' ya da 'Fethullah'ın iti' falan diyenler var ne postal yaladım ne de onun bunun şusu busu oldum. Her yerde olan ve hiçbir yerde olmayan biri oldum. Benim için konuşulamaz bir insan tipi yok; konuşurum ama beraber yaşayacağım anlamına gelmez. Pek çok dindar arkadaşım var ama onlar gibi yaşamıyorum, dindarlar neden düşmanım olsun ki çok güzel dindarlar var. Her kesimden insanı anlamaya, tanımaya çalışıyorum. Masonlardan, siyasi partilerden, cemâatlerden davetler gelmiştir. Bir süre onları tanıyabilmek için aralarında bulunmuşumdur. Adım tarikatçıya çıkmıştır ama oralarda olmaktan hep kaçınmışımdır.

– Gazete yazılarınız insanlara çağrıda bulunmak, onları ikna etmek istediğiniz yazılar mı?

– Köşe yazarlığım, az sayıda insanın kulağına kar suyu kaçırmaktır. Bazı insanların beynine, yüreğine kıvılcım saçmaktır. Köşe yazarlığımı, kıvılcım saçma anlamında yorumluyorum. Çünkü toprak benim için çok önemli; toprak, ırkçılık ya da dar bir milliyetçilik değil. Bu topraklarda çok çeşitli etnisiteler yaşamakta, farklı hayat tarzları, inançlar var. Bu topraklar, bütün bu insanları kuşattığına göre sorumluluğumuz, bu topraklardaki derinliği tüm gezegene duyurmaktır, "Ey bu gezegende yaşayanlar, Anadolu toprağında yaşayan insanların hayattan devşirdikleri var, bunları size anlatmak istiyorum!" demenin mücadelesine gireceğiz. Zamanıdır, değildir; zamanı olmak bir zaman dilimi içindedir. Bu topraklarda yaşanan hayatın unutulmamasını sağlamak gerek. Biz Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler, şeytana tapanlar, inanmayanlar bir araya geldik, bir arada yaşadık, yaşıyoruz. Bir arada yaşamamızın tarihinin, hikâyesinin anlatılması lazım! Köşe yazarlığım, budur. Köşe yazarlığım kendime bir feryat imkânı bulabilmektir ama bunu bağrış çağrış yapmak istemiyorum.

– Köşe yazarlığınızın köşe tutma ya da köşe dönme amaçlı olmadığı çok açık!

– Katiyen, söz konusu bile olamaz! Ben, öldükten sonra bu konularda kararı insanlar verecek ama kendime göre yaşayan bir insan olduğumu düşünüyorum. Kendime göre yaşamak, bu topraklardaki hayata bir katkı getirir mi getirmez mi onu bilemem!

– Gazetede yazı yazma serüveniniz nasıl başladı?

– Serhat Özyar isminde çok değerli, çok yetenekli, çok çalışkan bir öğrencim vardı. Serhat'ı çok genç yaşta kaybettik; şimdi, elektrik mühendisliği bölümü adına ödül veriyor. Serhat'ın İşçi Partisi'yle ilgisi vardı, kendisi *Bilim ve Ütopya Dergisinde* yazmamı istedi, 1990'lı yılların başında öylece başladım.

– Ne kadar süreyle yazdınız?

– Dört yıl kadar yazdım. Uyduruk yazılar değil, iyi şeyler yazdığımı düşünüyorum. Sonra, yazılarımı beğenmemeye başladılar. Birileri herhâlde, "Bu mistik adama ne diye yazdırıyorsunuz?" falan dedi, yazılarımı basmadılar. Bunun üzerine, dergiden ayrıldım. O yazılarımdan bir kısmını *Canım Yobazlarım* adlı kitabımda topladım. Şu an elimde, dört ya da beş kitaplık yazılar var.

– Uzun yıllar, Cumhuriyet Gazetesinin Bilim ve Teknik Ekinde yazdınız. Bu nasıl oldu?

– Orhan Bursalı ilginç bir adamdır. Orhan Bey, hayatımda çok önemli bir figürdür; toleransı, anlayışı, kavrayışı çok iyiydi. Ondan gördüğüm destek ve anlayış inanılmazdı! Bir gün, bir yerde sanırım, Alman Kültür Merkezindeydi, 'akıl' üzerine bir konuşma yapıyordum. Akıl üzerine iddiam şuydu: Neden tek akıl olsun, farklı akıllar olabilir

gibi. Orhan Bey'de oradaydı, beni dinledi, "Bizim gazetede yazar mısınız?" dedi. Ben, her zaman ki telaşla her hafta nasıl yazacağım diye itiraz edince, "Bir deneyin!" dedi. Uzun yıllar, *Bilim ve Teknik*'te yazılar yazdım. Orhan Bursalı sayesinde düşüncelerimle coşabildim. *Cumhuriyet* gazetesindeki o köşem, kendimi aradığım ve bulduğum yerlerdir hem *Bilim Ütopya* hem de *Bilim ve Teknik* benim için bir şanstır.

– *Neden Cumhuriyet gazetesinden ayrıldınız?*

– *Bilim ve Teknik*te yazmaya devam etmek isterdim fakat *Cumhuriyet* yazarları, yalnız *Cumhuriyet* gazetesinde yazarlar ilkesi gereği oradan ayrıldım. Söyleşilerime devam etmiş olan *Akşam* gazetesi, genel yayın yönetmeni İsmail Küçükkaya'nın önerisiyle *Akşam* gazetesine geçtim.

– *Yazılarınıza sansür uygulanıyor mu?*

– Hayır ne *Akşam* gazetesinde ne de *Cumhuriyet* gazetesinde sansür uygulandı. Orhan Bursalı, çok dürüst ve disiplinli bir insandı. Yalnız bir kere Orhan Bey, "Ahmet Bey, puşt kelimesini kullanıyorsunuz. Puşt kelimesi, okurlarımıza uygun değil. Değiştirebilir misiniz?" dedi, "Puşt yerine ibne koyun!" diye espri yaptım ama kelimeyi de sildim.

– *Orhan Bey bir kere mi uyardı?*

– Evet, başka olmadı.

– *Otokontrolünüz çok yüksek, sansürlük yazılar yazmıyorsunuz sanırım...*

– Tabiî, doğru. Gazetenin politikasına aykırı, sivri, sansürlük yazılar yazsam engellerlerdi. Zaten üslubum gereği, en kızdığım insanlara bile saldırgan, hakaret edici biçimde yazamam. Hayatımın hiçbir döneminde bunu yapmadım. Elli yıldır yazıyorum, hiçbir yazımda insanlara hakaret yoktur. Eleştiririm ama aşağılayıcı yazılar yazmam. Bana hakaret edenlere yumuşak cevaplar veririm veya çoğu zaman sessiz kalırım. Benimle kavga edilmesi zordur, çünkü kavga edemem. Karakterim, üslubum kavgaya uygun değil.

– *Genel tavır olarak kalem kavgalarına, söz dalaşlarına girmeme eğilimdesiniz, neden?*

– Tartışmayı becerebilen biri değilim. Tartışma ayrı bir edep, terbiye gerektiriyor. Bu anlamda, Ziya Gökalp'e benzediğimi düşünürüm. Ziya Gökalp, derslerinde vaaz eden bir adamdı. Tanıdığım çok az insanla fikir tartışmasına girebilirim. Tanışmasam bile çok değerli olduğunu sezdiğim, bana söylendiği veya farkına vardığım insanlara karşı olabildiğince hak yememeye çalışırım.

– *Bulunduğunuz konumdan dolayı sizden çekiniyorlar mı?*

– Evet, bazen hakaret dolu yazılar gönderiyorlar, "Salak! Mistik! Karanlık!" vb. türünde laflar.

– *Okurlarla ilişkinizi nasıl yaşıyorsunuz? Yazacağınız yazılar için bir şeyler esinleten ya da aksine elinizi kolunuzu bağlayan okuyucu değerlendirmeleri oluyor mu?*

– Okuyuculardan bir kısmı, beni hiç anlamıyorsa tamamen onlarla bağımı kesiyorum. Birkaç okuyucuma, "Beni okuma, arkadaş!" demişimdir. Beni okuyup ondan sonra, "Postal yalayıcı!" diyenlere gereken cevabı bazen vermişimdir. Yalnız bir insanım; o yalnızlığım içinde evrensel bir şeyler söylediğimi iddia ediyorum. Söylediklerimin bir değeri var mı, yok mu? Elbette, söylediklerimin bir değeri olduğunu düşünüyorum ve söylemeye devam ediyorum. Bunamadığım, sağlıklı olduğum sürece söyleyeceğim. Şu an için yazmıyorum, gelecek için yazıyorum: İstikbâl köklerdedir! İnsanımızın köklerinin çok derinlerde, çok anlamlı olduğunu ve tüm insanlığı kucaklayabilecek özellikler taşıdığını düşünüyorum; böyle düşününce sığ, sınırlı insanlar, çok kolay 'faşist' ilan edebiliyor, sizi.

– *Okuyucuyu yoran bir yazar olduğunuz söyleniyor. Sizi anlayabilmek için gerçek bir çaba gerekiyor. Okuyucularınızın sizi anladığını, bu çabayı gösterdiğini düşünüyor musunuz?*

– Çok okuyucum olduğunu, sanmıyorum. Beni okumanın zor olduğunu düşünüyorum. Beni okumanın zorluğu; okumanın zorluğundan geliyor. Okumak, ucuz bir şey değildir. Okuyorsanız ıstırâp çekeceksiniz, dönüşeceksiniz. Ben, okuyucularıma reçeteler vaat etmem, sloganlar sunmam. İnsanda zaten mevcut olan insan olma özelliğine sahip olarak kavrayabilecekleri şeyler sunduğumu düşünüyorum. Yazgım hem profesyonel felsefeciler tarafından küçümsenme hem günlük yaşam içinde yaşayan insan tarafından anlaşılmama durumudur.

– *Hem avâma hem havâsa yaranamadığınızı mı düşünüyorsunuz?*

– Hiçbir tarafa yâr olamıyorum. Avâm ile havâs arasında boşlukta, muallâkta kalan bir insanım. Ben, buyum! Bundan elli sene sonra yok olabilirim, çok umurumda olduğunu sanmıyorum. Bir gün gelecek, Türkçe söylenen bu sözleri gezegenin diline çevireceklerini düşünüyorum. Buda benim hüsnü kuruntum olsun! Bazıları statükonun insanı olduğumu zanneder ama asi bir insanım! Eğer statükonun insanı olsaydım çok farklı bir yerde olurdum. Bana çok şey vaat edilmiştir; zengin olmak, para kazanmak, unvan sahibi olmak vb. birçok şeyi reddettim. Çünkü pratik zekâmla, bilgimle birçok hıyarın sahip olduğu üçkâğıda sahip olabilirdim ama hayatımda üçkâğıdı reddettim. Amacım okuyucuyu kafa kola almak değil ki bu, çok ayıp! Hocalık yaptığım süreç içerisinde öğrencileri kafa kola alma taktiğini hiçbir zaman kullanmamışımdır. Eğer bu topraklarda bir isyan olacaksa isyan edenlerin birey olmasını isterim.

– *Bir kitapçıda, hiç tanımadığım bir adam kitapçıyla konuşmama tanık olduktan sonra, "Hoca'ya söyleyin karnından konuşmasın!" demişti, size söylediğimde çok gülmüştünüz...*

– Elbette, anlamayanlar var, bu çok net, "Allah aşkına! Hoca ne diyor?" diyenlerin ve karnımdan konuştuğumu söyleyenlerin sayısının az olmadığını düşünüyorum. Benim garip bir spektrumum var; bir şair-

le ilgili şairane yazabildiğim gibi, ağır bir bilim problemine ilişkin ya da tarihsel bir konu üzerine de yazabilirim. Dolayısıyla, tam olarak beni yakalayabilen insan sayısı az olabilir. Ahmet İnam bağımlı okurlarımda pek olamıyor, olmasını da istemiyorum. Belli konuları yazan biri olsanız bir süre sonra, size aşinalık kazanan bir okur kitlesi olur. Okurlarım, benim bir yazımı beğeniyorlarsa ikinci yazımı beğenmiyorlar. Hâl böyle olunca, okurlardan çok büyük olumlu tepkiler aldığımı söyleyemem. Genellikle, ilgisiz kalıyorlar beğenenler, "Bu adama bir şey yazmaya ne gerek var!" diyorlar. Beğenmeyenler, "Adam koskoca profesör, buna ne diyelim!" diye düşünüyorlar, sanırım.

– *Sizi okuyamayanlar basit anlatımlı, hap tipinde yazılara alışmış okuyucular değil mi?*

– Yok canım, benim yazılarımda derinlerde boğulmuyor! Anlatım tarzımı beğenmiyor olabilirler veya bana karşı ön yargısı vardır. Eskiden, "Bu okur, beni neden okumuyor? Neden olumlu tepkiler vermiyor?" diye üzülürdüm ama sonraları umurumda olmamaya başladı. Muhakkak okuyan birileri vardır, diye düşünüyorum. Belki, üç dört kişiye yazıyorum. Geçenlerde bizim üniversitede fen-edebiyat fakültesinde ders veren biri fizik, diğeri kimya profesörü iki arkadaşla konuşuyorduk, "Vallahi sınıfın yüzde onuna bir şeyler verebilirsek büyük bir başarıdır!" dediler. Benzer şeyi okurlar içinde düşünüyorum. Beni yüz kişi okuyor ve on kişi demek istediklerimi anlıyorsa yani katılıyor ve onaylıyor anlamında değil, gerçekten anlıyorsa, bu yetebilir.

– *Gençler sizi okuyor mu?*

– Çok azının okuduğunu sanıyorum.

– *Öğrencileriniz sizi okumuyor mu?*

– Hayır, okumuyor keratalar!

– *Öğrencilerinizin sizi okumamasına üzülüyor musunuz?*.

– Neden üzüleyim ki öğrencilerime yazmıyorum! Onlar, öğrenciler ne okuyorsa onu okuyorlar, bazıları okuyor, olabilir. Facebook'a göre beş bine yakın arkadaşım var. Hepside "Sizi, okuyoruz," diyorlar. Şöyle bir göz atıp ilk bir iki satırı okuyorlar, "Ne diyor, bu adam ya!" deyip bırakıyorlar veya dudak büküyorlar!

– *Sizi okuduklarına inanmıyor musunuz?*

– İnanmıyorum! Beni, Türkiye'de doğru dürüst okuyanların sayısı yetmiş beş.

– *Nereden biliyorsunuz?*

– İçime doğuyor.

– *Gazetede yetmiş beş okuyucu için mi yazıyorsunuz?*

– Gazetede yazmamın amacı, orada farklı bir üslubu, farklı bir bakış açısını gösterebilmektir. Bunu yapıp yapamadığım benim için çok daha önemli. Kendimce yapmaya çalışıyorum ama ne kadar başarabiliyorum, bilemiyorum! Ancak, tüm okurlarımın beni sevdiğini zaten sanmıyorum. Bir kısmı, okurunuzum dediği hâlde onların okurum oldu-

ğunu düşünmüyorum. Okuyanların büyük bir kısmının beni anladığını sanmıyorum, "Hocam, yazılarınızı hep okuyoruz," falan diyorlar ama laf! Ne okuması! Pek çoğu, hâlâ Cumhuriyet'in *Bilim ve Teknik* ekinde yazdığımı sanıyor. *Akşam* gazetesindeki yazılarımı okuduğunu söyleyenlerin pek çoğunun beni okuduğunu düşünmüyorum.

– Gazetede yazıyor oluşunuz, Türkiye Cumhuriyetinde nasıl bir etki yaratıyor?

– Bir gazetenin köşesinde yazıyor olmam bu ülkede nasıl bir etki yaratıyor, onu bilemem ama umutsuzum! Birçok insanın beni anlamadığını düşünüyorum. Doğrusu, iyi bir yazar olduğumu düşünmüyorum. Stratejileri, taktikleri, neyi, nasıl söylersem milleti ikna ederimi bilmem, hesaplayamam. Doğrusu, hesaplamak istemem, benim işim değil.

– Binlerce yazınız, onlarca kitabınız var. Ara sıra kendinize, "Ben neyim? Tüm yazdıklarımın sonuç olarak ne değeri var? Hangi düzeydeyim? Yüzyılımın içerisinde kalabilecek miyim?" sorularını sorduğunuzda yanıtlarınız neler oluyor?

– Kendime, "Ben neyim?" sorusunu sorduğumda; yazar mıyım, yazan mıyım, yazıcı mıyım dediğimde, o an aklıma gelen bir sözcük uydurdum: Ben bir yazgırım! Böyle bir kelime yok ama cazgır, aygır gibi bir şey oluyor; yazgır. Yazgı ile yazar kelimelerini harmanlayarak yazgır diyorum. Oradaki 'gır' gramer açısından aynı işlevi görüyor mu bilmiyorum ama önerdiğim sözcüklerin belki, bir kısmı dil bilimde geçerli olan gramer kurallarına uymuyor olabilir. Bir öneridir: Yazgır. Ben yazar değil, yazgırım. Belki, yazgır olmak sürekli ölümü yanında hissetmektir. Bu kültür içinde bilim insanı, düşün insanı, yazar olmak çok zor; üstelik, yazar olamıyorsunuz yazıcı oluyorsunuz. Aslında, yazgır olup içimizdeki yaşam enerjisini, o enerjinin bize gösterdiği gerçekler doğrultusunda bir sürü yanlışın, çirkinliğin görülmesi sonucu feryat etmemiz, kıyameti koparmamamız gerekir. Ancak, feryat bu ülkede siyasi kamplaşmalarla, gizli kapaklı çıkar hesaplarıyla yapılıyor.

– Hocam yine dili dillendirdiniz; aygır ve cazgırdan, yazgırı çıkarmanız müthiş! Türkçeye karşı çok duyarlısınız. Dile bakışınız nasıl?

– Ülkemize gelip tek kelime, Türkçe öğrenmeden giden pek çok yabancı hoca var. Bizim bölümde, Türkçeyi oldukça iyi öğrenmiş bir Alman hocamız var. Onunla sohbet ederken Türkçeyi neden öğrendiğini sorduğumda, "Dille olan ilişkiniz hayatla olan ilişkinizdir," demişti. Bu, çağımız filozoflarının önemle vurguladıkları bir noktadır: *The way you are in language* yani dilde oluş biçiminiz, sizi var kılan bir şeydir. Dilde nasıl duruyorsanız hayata karşıda öyle duruyorsunuz; hayata karşı duruşunuz, dile karşı duruşunuzla ilgilidir. Dolayısıyla, yazılarımda kullandığım ve işlemeye çalıştığım bir Türkçe var.

– Kendinizi yenileme çabasından hiç vazgeçmiyorsunuz. Sürekli yenilenen biri olmak nasıl?

– Her yazdığımın yeni ve orijinal olduğu anlamında değil ama hep yeni şeyler yazma merakım var. Zaman zaman, kendimi tekrar ettiğim olmuştur. Bir öğrencim, "Hocam, hep aynı şeyleri yazıyorsunuz," diye sıkı bir eleştiride bulunmuştu. Belki, öyledir belki, oradaki farklılıkları göremiyor diye kendimi avutmuş olabilirim ama yazdıklarıma dönüp baktığımda ıvır zıvır geliyor, bana. Galiba, hayatımı ıvır zıvırla geçirmişim. Yazılması gerektiğini düşündüğüm kitaplarımı henüz yazamadım. Yaşım ilerledikçe yapılacak şeylerin sorumluluğu zorluyor, beni. Yazacağım çok şey var. Ne zaman yazılacak?

– *Yazılması gereken kitapları yazmanızı engelleyen neydi?*

– Şimdi söyleyeceklerim, hüsnü kuruntum olabilir ama giriş, gelişme, sonuç olacak, şunlar girecek bunlar çıkacak tipinde kitap gibi kitap yazmakta bir numara olduğunu düşünüyorum. Büyük bir makale olarak kitabı anlayabilirim ama kitap yazmak için kitap yazmayı anlayamam. Mesela, felsefeye giriş, felsefeden çıkış, bilgi felsefesi gibi kitaplar yazmak bana uymuyor. Belki, hayatımın ikinci yarısında hayatıma yakışan şeyler yazdım, bu anlamda, üzülmemem gerekir!

– *Kitap gibi kitap yazmayı deneyimlediniz mi?*

– Mesela dedim ki: "Teknoloji üzerine kitap yazacağım ama kitap gibi kitap olacak!" Hayır, yazamadım ama yazmak gibi bir hayalim olabilir. Hayalim, parça parça olan düşüncelerimi derleyip toparlayan kitap gibi kitaplar yazmak. Bazıları hariç, şimdiye kadar yazdıklarım makalelerimin derlenmesidir. Hâl böyle olunca, karşınıza bölük pörçük bir insan çıkıyor. Parça parça oluş, belki post-modern kültürün getirdiği bir şeydir. Yaz yaz baskılarından kurtulduğumda -eğer ölmezsem- oturup kitaplarımı yazacağım.

– *Baskılardan söz ediyorsunuz ama bu yazıları yazmak elinizde değil mi?*

– Acaba bu yazıları yazarken karar benim elimde miydi yoksa 'yaz, yahu!' dediler, bende yazdım mı? Bana bunlar yazdırıldı mı yoksa kendim mi yazayım dedim? Hayatımın gündemini ne kadar ben belirledim, ne kadar itip kaktılar? İtip kakanlara şirin görünmek için mi yazdım? "Hoca, güven hakkında bir yazı yaz!", "Hoca, aşkla ilgili kitap yaz!", "Hoca, on güne kadar bilinç hakkında yazı yaz!" dediler, ben, "Baş üstüne mi dedim!"Acaba kitaplarımı sipariş üstüne mi yazdım?

– *Siparişle yazsanız bile kendi bildiğiniz gibi yazmıyor musunuz?*

– Elbette, kendi istediğim gibi yazıyorum. Bütün benden istenenlerin açtığı yol üzerinden, kendi çizgimi bulabildim. Depresyon üzerine bir yazı yaz denildiğinde, bilinen can kavramını farklı yorumladım, ona şekil vermeye çalıştım. Bilinç hakkında yazı yazarken yine can üzerinden giderek farklı yorumunu yaptım. Ben, benden talep edilenleri kendi kaygılarım doğrultusunda, kendi isteklerimi söylemek için kullanmışımdır. Kimse bana, "Gönül üzerine yazı yaz!" ya da "Teknoloji üzerine yaz!" demedi ama yazdım. Avrupa'da gittiğim kongrelerden sonra, tek-

noloji felsefesi hakkında yazmaya karar verdim ve kitabı yazdım. Teknolojiyi gönle bağladım ve gönülün ne olduğu üzerinde düşündüm, bunları kendim yaptım, kimse bana söylemedi.

– *Yazdıklarınızda kelime oyunları mı var?*

– Sözcük çatlatmak veya sözcüklerle oynamak için yazmayı pek düşünmemişimdir. Zaman zaman yazdığım böyle metinler olmuştur ama bunların sayısı çok çok azdır. Felsefeyle ilgilenmeye başladıktan sonra, şiir veya edebiyat olarak yazdıklarımın arkasında bir yaşantı birikimi olmasına çok özen göstermeye çalışmışımdır. Yaşamadığım, yaşantımın süzgecinden geçmemiş deneyimlerin dile getirildiği sözleri pek sevmem. En çok hoşuma giden, yaşantıma uygun sözcükleri bulmaktır. Yaşadıklarıma uygun sözcükleri bulduğum zaman yaşadığım çılgınca duyguları maalesef anlatma olanağım yok! Dolayısıyla, yazdıklarım doğrultusunda veya yazdıklarımla hemhâl olabilecek, titreşime girebilecek arkadaşlar o yazılanların arkasındaki yaşantıları, umarın görebilir!

ON İKİNCİ BÖLÜM

Aradı

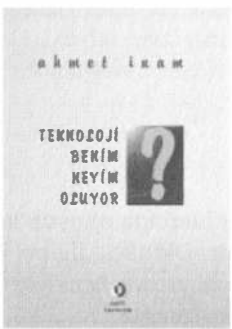

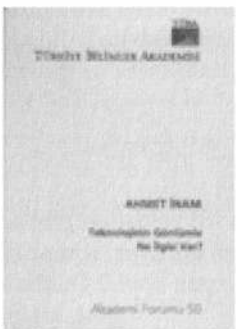
Körün fili yokladığı gibi her okur, bir kitabımı okuyup beni bir köşesinden görüyor. Kimse fili göremiyor. Oldukça, ilginç! Demek ki benim yazgım böyle! Galiba kitaplarim, hayatıma benziyor: Hayatım gibi, kitaplarımda darmadağın.

– Bugün kitaplarınızdan konuşalım. "İlk yayımlanmış kitabım, Teknoloji, benim hayatım... Teknoloji Ahmet İnam, Ahmet İnam Teknoloji" dediğiniz, Teknoloji Benim Neyim Oluyor? adlı kitabınızdan başlayalım...

– Bir öğrencim yayınevi kurmuştu, "Hocam, kitabınızı basalım," dediler, bastılar. 1980'li yılların sonunda, Almanya'da katıldığım toplantılarda teknolojinin önemli olduğunu düşünmeye başladım. Bunun üzerine, teknoloji çalıştım. Uzun yıllar, teknoloji felsefesi dersleri açtım ve bu dersi verdim.

– Bu kitabın özelliği nedir?

– Gönül kavramını derli toplu düşünmeye çalıştığım bir kitap olduğu için ilginç bulurum. İkinci ve üçüncü baskısını, ODTÜ yayımcılık yapmıştır. Adı çok bilinmesine karşın, içeriğini çok fazla okuyanın olduğunu sanmıyorum.

– Neden böyle düşünüyorsunuz?

– Galiba, kitaplarım rahat okunan kitaplar değil. Okuyunca birleştiremediği düşünceler ve birtakım tuhaf cümlelerden dolayı okur zorlanıyor ve rahatsız oluyor. Herkes anlasın diye yazılmamıştır.

– Teknoloji benim neyim oluyor, sorusunun yanıtı ne olabilir?

– Teknolojinin hayatımızdaki yeri üzerine düşünmemiz gerektiğini, teknolojinin aslında bir parçamız olduğunu söylüyorum. Teknolojiyi suçlamak, doğru değil. Teknoloji ile ahlâki, estetik değerlerimiz ayrı değil, bu ikisinin birbirinden ayrılamaz parçalar olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple, teknoloji benim neyim oluyor sorusunun cevabı; teknoloji ben, oluyorum. Teknoloji benim neyim oluyor; elim benim neyim oluyor ya da ayak başparmağım benim neyim oluyordan farklı değil.

– Ne demek bu?

– Teknoloji, insandır. Teknolojide neymiş ya da ne oluyormuş dememek lazım, çünkü teknoloji sensin. Sen, böyle olduğun için tek-

noloji diye bir şey oluşturmuşsun. Bu sebeple, teknolojiden yakınmak, insanın kendinden yakınmasıdır.

– *Teknolojiyle aranız nasıl?*

– Çok iyi değil! Teknoloji dangalağı olmayı, her yeni çıkan aleti almayı, ona bağımlı bir yaşam sürmeyi sevmiyorum! Oğlum, bu konularda yardımcı oluyor; şunu al, bunu alma gibi. Mesela, on sene önce aldığım cep telefonunu kullanıyorum.

– *Yine soru başlıklı bir kitabınız var. Teknolojinin Gönlümle Ne ilgisi Var...*

– Bu kitap, Türkiye Bilimler Akademisinde yaptığım bir konuşmadır. Bu konuşmayı kayda geçirmişler, kitap olarak basıldı. Bütün konuşmalarımda olduğu gibi, irticalen bilim insanlarına yapılmış, tartışmalı, gönül üzerinde biraz durduğum güzel bir konuşmadır. Bu kitap, *Teknoloji Benim Neyim Oluyor* kitabını bütünlemiştir.

– *1990 yılından sonra geliştirmeye çalıştığınız Gönül Felsefesi hazırlıklarından oluşan Dünya Gönülden Gönüle kitabınız hakkında ne söyleyebilirsiniz...*

– ODTÜ yayıncılıktan çıkan bir kitaptır. Eğitim ağırlıklı yazılarımın yanı sıra çevre, kültür, hayat üzerine yazılarımın bir araya geldiği bir kitaptır. Birtakım insan tiplerini anlatmaya çalıştım. Benim kitaplarla ilgim şöyle ki kitabım yayımlandıktan sonra, kitabın bir daha yüzüne bakmıyorum. Bazı yazım hataları, dizgi yanlışlarıyla kitaplar devam ediyor. *Gönülden Bilime* kitabım ise *Cumhuriyet Bilim ve Teknik* ekindeki makalelerimden bir kısmının yer aldığı, bilimi, teknolojiyi anlatmaya çalıştığım bir kitaptır.

– *"Hayatımızın içinde mantığın yeri nedir? Ne arar mantık, dünyada? Nedir mantık?" sorularına yanıt aradığınız, Edmund Husserl Felsefesinde Mantık kitabınız...*

– Bu, doktora tezimdi ama tezde olmayan eklemeler var. İnce bir kitap ancak çok uzun yıllar sürmüş çalışmalar sonucunda ortaya çıkmış bir kitaptır. İkinci el kaynaklar kullanmadan, doğrudan Husserl çalışmasıdır. Bir şekliyle Husserl'i kavradığımı düşünürüm. Nermi Bey'in ve Takiyyetin Bey'in yardımları olsa bile zor zamanlarda, büyük ölçüde, yalnız başıma yazdığım bir tezdi.

– İçinde çok ilginç yazıların olduğu Bilimin Binbir Yüzü kitabınızda: Mezopotamyadan Kopan Çığlık, Teori ve Kahkaha, Efsaneden Bilime Yol Var mı? Bilgisayar Dostum Oabilir mi? Parmenides Evreni Niçin Durdurdu? Herakleitos'la Bir Kır Kahvesinde gibi yazılardan oluşuyor. Kitabınızın ilk yazısını sizi anlamayanlar için yazmışsınız sanırım. Beni Niçin Anlamadığınızı Anlarsam, Beni Anlar mısınız?

– Bakayım, ilginç bir yazıdır! Anlama, anlatma, anlaşma üstüne düşünmelerdir. *Bilimin Binbir Yüzü,* TUBİTAK'ın *Bilim ve Teknik* dergisinde yazdığım yazıların derlenmesiyle oluşmuştur. O zamanlar, iyi bir yayım kurulu vardı; bende yayım kurulu üyesiydim. Yönetim değişince yazılarımı yazamaz oldum, oysa devam etmeyi istiyordum, çünkü bir çeşit bilim tarihini yeniden yorumlama amacı taşıyan yazılar yazıyordum.

– Kitapta, Fuzuli Paradoksu diye bir yazı var. Nedir, Fuzuli Paradoksu?

– Fuzuli paradoksu, yalancı paradoksuna benzer. Fuzuli'nin bir şiir dizesi, "Aldanma ki şair sözü elbette yalandır," der. Buradan hareketle doğru mu yoksa yanlış mı meselesini tartışmıştım. Fuzuli paradoksu dediğim, şiir ve mantığın kesiştiği alan üstüne düşünmektir. Anlayamayanların pek çok olduğunu düşündüğüm bir yazıdır.

–İmge Yayınevinden çıkan Düşten Düşünceye kitabınızı sormadan önce kitabın başlığının yaptığı çağrışımı sormak istiyorum. Düşünce

çok ilginç bir kelime hem düşünürken düşebiliyorsunuz hem de düşlere dalabiliyorsunuz, öyle değil mi?

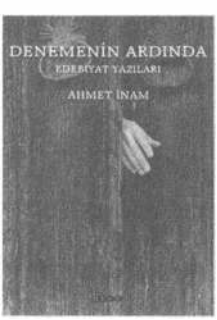
– Tabiî, Türkçede yarattığı çağrışımla hem düş hem düşmeyle ilgili. Batı dillerinde, görme ile düşünme kavramları arasında bir bağ olduğu gibi, *düşünmek* fiiliyle ile *teşekkür etmek* fiili arasında da bir bağ vardır. Şöyle ki İngilizce 'think-thank', Almanca 'denken-danken', Arapça 'tefekkür-teşekkür" dür. Düşünme eylemi, bir yaşantı birikimi üzerinedir. Oysa özellikle, entelektüel kesimde, kitaplardan devşirilmiş bir mâlûmât üzerine gerçekleşiyor. Sadece, soyut ve kitabi bilgiler üzerine düşünme inşâ edildiğinde, düşünmenin görme boyutu eksik kalıyor. Görgü, yaşamdan beslenen kendi içselleştirme çabalarımızı kattığımız görme, düşünme, anlama, kavrama yaşantısıdır. Genellikle, bilgi ve düşünme düzeyimiz görgü düzeyine ulaşamıyor.

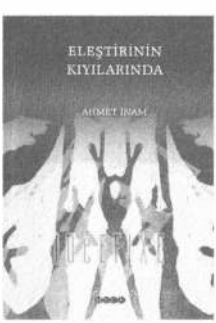
– Düşten Düşünceye kitabınızın nasıl bir içeriği var?

– Bu kitaptaki yazılar, 1993-1994 yıları arasında *Aydınlık* gazetesinin eki olan *Bilim ve Ütopya* dergisinde yayımlandı. Teknoloji, bilim ve çevre konuları üzerinde yoğunlaşıyor. Çevre ve bilim odaklı teknolojiye bakma denemeleridir. Bir kısmı, diyaloglar hâlinde yazılmıştır. Bu diyaloglarda Elif ve Mehmet tipini geliştirmeyi düşünmüştüm, buna imkân olmadı. Kendimi aradığım, ilk kitaplardan biridir. Bu yazıların devamı sonraları bağımsız bir dergi hâline gelen *Bilim ve Ütopya*'da kendini gösterdi.

– "Denemeyi deniyorum. Ansiklopedik bilgi yığınaklarına, kaygılarım olmayan, tadamadığım, damgamı vuramadığım, kuşanamadığım, eskitemediklerime nasıl deneme diyebilirim? Denemem benim resmimdir, ardımda 'Türkiye Hatırası'. Yaşayışımın anlamı varsa, başkalarının yaşayışına katkısı varsa, onların tepkisini duyuyorsam, değiştirmeye yoruluyorsam, deniyorum," dediğiniz; edebiyat yazılarınızdan oluşan Denemenin Ardında kitabınız...

– *Denemenin Ardında* kitabıma gelince, Hece Yayınları sağolsun, benimle ilgilendi, hiç kimselerin basmayacağı kitaplarımı bastı. Bunalımlı zamanlarımda, Hececiler, benim için umut ışığı olmuştur.

– Kitabınızda,[2] *Denemeye Vurdum Neşter adlı yazıda, denemeci üzerine şöyle yazmışsınız: "Denemeci, deneyi 'me' kılandır. Kendi kılan, ters yüz eden, değiştiren, çoğaltan, üretendir. Yaratmanın kaynağı 'me' kılmadadır. 'Me' kılmayı beceremeyen yalnızca meler". Denemeci, sizce nasıl meler?*

– Yazıyı unuttum, şimdi! Nasıl melediğini merak edenler okusun!

– Denemenin Ardında kitabınızın kapağında, kapı aralığından uzanmış bir el var, kapak sizin bunalımınızı mı anlatıyor?

– Hayır, canım! Kapağı Hece Yayınları seçti, güzel bir kapak olduğu için beğendim!

– Edebiyat ortamının bir ayıklayıcı gücü olmadığı, eleştirmene duyulan ihtiyacı tespitle başlayan edebiyat eleştirileri yazılarınızdan oluşan Eleştirinin Kıyılarında adlı kitabınız...

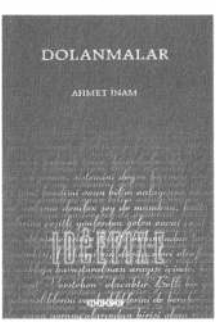
– Yine, Hece Yayınlarından *Eleştirinin Kıyılarında*, kitabım çıktı. Edebiyat eleştirileri üzerine yazdığım yazılardan oluşur. 1967 yılından itibaren, edebiyat eleştirileri yazarak bir eleştiri teorisi kurmaya çalıştım. Bu kitabım, Yazarlar Birliğinden ödül almıştır.

– Edebiyatın merkezinde değil, kıyısında gezinmeniz tevazudan mı?

– Tevazudan değil, kıyı bir insan olduğumdandır. Ortalar, beni hep rahatsız etmiştir. Edebiyat ortamına pek fazla girmek istemedim, hep kıyıda kalmayı seçmişimdir hatta bir yazımda, "...kıyıdayım çünkü kıyıdan her şey daha iyi görünüyor," demiştim. Şimdide kıyıda bir insan olduğumu düşünürüm.

– Düşünce yolculuğunuzda ne kadar yol alabildiğinizin tanığı olarak okurları gösterdiğiniz bir başka kitabınızın adı: Dolanmalar. Kitabın adını neden Dolanmalar koydunuz?

– *Dolanmalar,* çünkü yaşayışım düşüncelere dolanmış durumda. Bu kitap, *Doğu-Batı Dergisi* için yazdığım yazılardan meydana gelir. Kitapta en sevdiğim yazı, *Polanyi Etiğine Düşülmüş Birkaç Not* başlıklı yazımdır. Polanyi'nin ahlâk anlayışını İngilizce olarak yazmıştım, sonradan bir arkadaş Türkçeye çevirmiştir.

[2] İnam, Ahmet, Hece Yayınları, Birinci Baskı, 2003, s. 23-25.

– *Polanyi'den biraz söz eder misiniz?*

– Michael Polanyi, kristal kimyası üzerine çalışmış, buluşları olan bir bilim insanıdır. Sonradan, hayatının bir döneminde bilim felsefesiyle ilgilenmiş; Karl Popper ile çatışmış, birbirlerini sevmedikleri anlaşılıyor. Michael Polanyi, ilginç biridir, beni çok etkilemiştir. Maalesef, ülkemizde Polanyi anlaşılmadı! Yazının sonunda, Polanyi'nin ahlâk anlayışından çıkardığım ilkeleri, *On Emir* olarak yazmıştım.

– *Nedir bu, On Emir?*

– Tabiî, bunu Polanyi böyle yazmamış, üstelik, Polanyi'nin etik diye bir kitabıda yok. Bilim üzerine yazdığı kitaplardan, onun etik konusundaki görüşlerini derledim.

1. Hakîkati sev ve ona saygı göster.
2. İfadeleri zorunlu olmadıkça çoğaltma.
3. Örtük gücünü kullan.
4. İçindeki kişiyi harekete geçir.
5. Zihinsel tutkularını geliştir.
6. Ustanı özgürce seç; yaratıcı düşün ve bağımsızlık duygun izin verdiği sürece, ona sadık ol.
7. İktidara körü körüne itaat etme.
8. Başkalarının değil, kendinin oluşturabileceği standartlara göre yaşa.
9. Bilginin etik boyutlarını ortaya koy.
10. Bütün bilginin iyi bir yaşam olduğunu aklından çıkarma.

Polanyi'nin buyruklarına seve seve katılabilirim. Bence, orijinal bir yazıdır, *Polanyana* dergisinde yayımlandı ama Macaristandaki Polanyi Derneği, üyesi olmama rağmen benimle hiç ilgilenmedi. Bu tavırlarını bağışlamıyorum, çünkü Polanyi'ye yakışmayan bir tavır. Sanırım, Polanyi dindar biridir ve bir tarikat mensubudur. Polanyi Derneğinin tutucu bir dernek olduğu anlaşılıyor. Polanyi'yi kitaplarından tanıyan biri olarak Macaristan'da Polanyi'yi sevenlerin oluşturduğu bu derneğin tutucu tavrını hiç bağışlamıyorum!

Michael Polanyi 1891-1976

– Sizinle nasıl ilgilenmediler?

– Mesela, Polanyi çalışacak arkadaşların dernekle temasa geçmesini istedim, dernek hiç ilgilenmedi. Polanyi toplantılarına beni çağırmıyorlar: Derneğimizin üyesisin ne yapıyorsun diye hiç soran olmadı. İslâm ülkesinden gelen biri olarak bu tavrı bağışlamıyorum! Polanyi Derneğinin ilk toplantısına çağrılıydım, Macaristan'a gittim. O toplantıda açılışı papaz yaptığında, çok şaşırmıştım, demek ki derneğin dini bir tarafı vardı ama ne olduğunu bilmiyorum. Derneğin, Amerika'dan gelen üyelere ayırdıkları otel ile bizim gibi ülkelerden gelenlere ayırdıkları otel çok farklıydı. Ben, Polonyalı biriyle külüstür bir otelde kalmıştım. Polonyalı arkadaş çok sigara içiyordu, sabahları öksürük krizi geçiriyordu. O günlerde tesadüfen ünlü bir Amerikalı hekimin eşi benimle ilgilendi, "Bize yemek verecekler, gelir misiniz?" dedi. Amerikalılara yemek veriyorlardı, bizim haberimiz olmuyordu. Zaten Macar hoca, sürekli Osmanlı şöyle zulüm etti, böyle yaktı tipinde laflar ederek tuhaf tuhaf bana bakıyordu. Hazin bir durum, tabiî! Polanyi'yi lisans üstü derslerimde okuttum özellikle, Eskişehir Anadolu Üniversitesinde verdiğim derslerimde okuttum. Bir öğrencime Polanyi çalışmasını önerdim, öğrenci çalışmadı, kaçtı. Polanyi çalışılmaması, beni üzmüştür. Bilebildiğim kadarıyla ülkemizde Polanyi hiç çalışılmadı.

– Polanyi'de sizi etkileyen ne olabilir, onda ne gördünüz?

– Nesnellik diye bize anlatılan şeyin arkasında insanın karakteri vardır. İnsanın öznelliğinin derinliklerinde nesnellik vardır. Nesnellik, insanın öznelliğinden bağımsız değildir. Polanyi'nin bu sezgisi, müthiştir! Aslolan insanın yetişmesinde usta çırak ilişkisidir. Usta, size güveniyorsa iş tamamdır, çünkü sizin bilgili bir insan olup olmadığınızı, hakîkat aşkıyla yanıp yanmadığınızı ancak usta bilir. Oysa şimdi, böyle bir ilişki kalmadığı için yaptığınız yayımlara, sayılara bakılıyor. Gayet kuru, uzaktan, insanın iç dünyasını, kişiliğini dışlayan bir bakıştır. Hâlbuki bilim karşısındaki tavrın ve karakterin çok önemli, bakılması gereken nokta burası olmalı.

– İnsanın derinliklerinde nasıl bir nesnellik vardır?

– Benim 'can teorim'de bunu anlattım. Can evi dediğimiz bir yerimiz var. Can evi, kâinata değen yanımızdır, canımız bedende kapalı bir kutu değildir, kâinatla irtibatlıyız.

– Nesnellik nerede?

– Can eviyle temas edildiğinde öznel olmak mümkün değil. Can eviyle temas olduğunda kriterlere bağlı kalmaya gerek yok, bu vicdan gibi bir şey. Can evinizle meseleye bakıyorsanız orada dünya görüşü, kızgınlık, siyasal tavır yani sizi tarafgir yapacak her türlü ön yargıyı terk ediyorsunz, çünkü can evine değmişsinizdir. Buna zaman zaman vicdan falan denilmiştir ama bunun sosyolojik değil, ontolojik yani genlerimizde olduğunu düşünüyorum. Tabiî, can evinin üzerini örtüyoruz.

– *Nasıl bir örtme?*

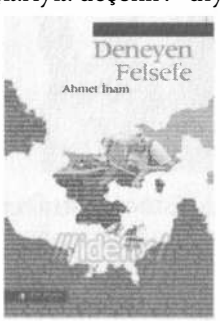
– Mesela, Katolik papaz, Katolik olmamanın yanlış olduğunu, bütün dünya Katolik olsa dünya düzelir diye düşünüyor veya Müslüman, herkese İslâm'ın nurunu yayarsak mesele kalmaz diye düşünüyor. Aslında, bütün dinlerin yapmaya çalıştıkları can eviyle temastır; ama onlar zannediyor ki kendi kutsal din kitaplarını okuturlarsa, kendi ritüellerine herkes uyarsa dünya necata (kurtuluşa) erer. Bence, son derece şekilci ve sığ bir bakıştır. Dinlerin amacı, can evimizle temasa geçmemizi sağlamak olmalı. Güzel dindarlar, can eviyle temas hâlinde olan insanlardır. Güzel bir Müslüman ne Budist'i ne Katoliği ne ateisti küçük görür, insanlara hakîkati göstermeye çalışır ve hakikati, kendi gönülleriyle bulmasına izin verir. Oysa dindarlarımızın pek çoğu, bunu böyle anlatmıyorlar. Kendi dar kafalarındaki kurtuluşu, bize gösteriyorlar. Onların kurtuluşuyla benim kurtulmam mümkün değil. Ben, bunu kendi gönlümle yapabilirim. Benim gönlüme saygısı olmayan bir hocaya saygım olamaz, "Sen kim oluyorsun ki tek başına kurtuluşa ereceksin!" diyebilirler ama tek başıma kurtulmuyorum, bütün varlıkla Tanrıyla, Allahla, Budayla ya da X ile nasıl derseniz maddeyle, ruhla temas ederek kurtuluyorum. Bunu anlayamıyorlar!

– *Belki, anlamaları gerekmiyor?*

– Ben, bir şekilde bunları söylerim, anlayan anlar. Sırada hangi kitap var?

– *Sunu'suna "Bende felsefe ölümümle bitecek bir arayışı deniyor," yazdığınız, Deneyen Felsefe...*

– Bu, hâzin bir kitaptır! Çünkü bu kitapta olması gereken iki tablo yoktur. Uyarılarıma rağmen yayımcı kardeşlerim hiç aldırmadılar ve özür dilemediler. Bu kadar pişkin insanlar nasıl felsefeyle uğraşıyor, hayret edilecek bir şey! Bir insanın emekle oluşturduğu düşünceleri, çarpıtarak eksiklikler içinde yayımlıyorsunuz, hiçbir şey olmamış gibi davranıyorsunuz, bunu anlamam zor! Sonra yeni baskısı yapılarak tablolar konuldu mu, hiçbir şey söylemediler, eksiklikleriyle kitap devam ediyor. Bizdeki yayımcılık, böyle rezalet bir yayımcılıktır! Denedim ama *Deneyen Felsefe* eksik deneme oldu. Kitaplar tarihimde beni üzen bir olaydır. Belki, onlar kötü niyetli değidi ama "Cehenneme giden yol, iyi niyet taşlarıyla döşenir!" diye bir sözde var.

– Sırada sizi üzmeyen, seyir defterinizi okura açtığınız bir kitabınız var: Yolculuk Hazırlıkları...

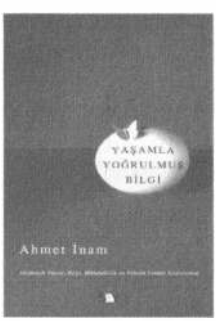
– Pan Yayımcılığa şükran duyarım! Çok dürüst bir yayınevidir. Bu kitabım çok satmadığı için olsa gerek bir daha basmadılar. 1970-1993 yılları arası felsefe yazılarımın bir kısmının derlenmesidir. İddialı bir kitap değildir ama arka kapağa konulan yazıyla iddialı hâle gelmiştir.

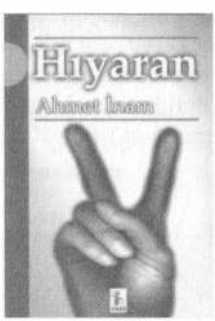
– Yazıyı okuyalım mı?

– "Bütün çaba keşfedilecek felsefenin yol hazırlığıdır. Gemi kalafatlanmış, yelkenleri onarılmış, yolculuk başlamıştır. Söylediklerim, bir kaptanın seyir defterinin ilk sayfasıdır. İlgilenen seyyahlar okusun diye yazılmıştır." Ben, hâlâ ilk sayfada olduğumu düşünüyorum. Bundan sonra, kaç sayfa yazabilirim bilmiyorum. Çok yazan bir insan olduğum için düşüncelerim çok sayıda kitabın içine serpilmiş durumdadır. Bu, bana bir ürküntü veriyor, doğrusu. Kim bunları derleyip toparlayıp düzenleyecek diye kaygı duyuyorum. Beni anlamaya çalışacak insanın işi bir hayli zor! Çünkü çok kolay anlaşılan biri gibi görünüyorum, galiba, en büyük tehlikede burada!

– "Çağım insanının en ağır sorusu da bilgisiyle nasıl yaşayacağı sorusu olsa gerek. 'Bilgi çağı' diyor da bilgiyi bilmiyor, hadi bilgiyi bildi diyelim, onunla yaşamayı bilmiyor. Yaşamla bilgi arasındaki uçurum gittikçe büyüyor." Bilmek ile olmak arasındaki ilişkileri sorguladığınız, Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi'de yazmışsınız bunları.

– Bu kitap akademik yaşam, bilgi, felsefe ve mühendislik üzerine düşünme alıştırmalarından oluşuyor. Kitabın arkasına, "Altmış yaşıma gelmek üzereyim. 'Ne oldu yaşamımın temel sorusu?' diye kendime sorduğum sorunun cevabı şöyle: Nasıl yaşayacağım bilgimle?" Devamında, son paragraf: "Bu topraklardan dünyaya yazıp bilgi okyanusuna bıraktığım şişe içindeki notlardan biridir, bu kitap." Buradaki kritik nokta, bilgiyle yoğrulmuş yaşamın değil, yaşamla yoğrulmuş bilginin önemine dikkatlerin çekilmesidir.

– Türk düşünce tarihinde hıyarbilim üstüne çalışılmadığını, Türkiye'nin ve dünyanın en büyük sorununun hıyarlar ve hıyarlık olduğunu elli yaşına yaklaştığınızda fark ettiğinizi söylediğiniz, akademisyenler üzerine yazdığınız, Hıyaran adlı kitabınız...

– *Hıyaran* kitabımı, akademisyenleri gözleyerek yazdım. Hıyar, çevremdeki birtakım insanların adıdır. Akademik hayatım boyunca, etrafımda çok boş insan görmüşümdür. Hıyarların önemli bir kısmı hocadır, asistandır, öğrencidir bir kısmı ise akademik hayatın dışındadır. Kendimde bir hıyar olarak bunları yazmak istedim. Hıyarları anlamadan beni anlamak zordur. Bu anlamda, *Hıyaran* kitabına bakılabilir ama içime sinerek yazdığım, yayımladığım bir kitap değildir. Tüm metinlerin hepsi bu kitapta yoktur. Bir daha basarlar mı bilemiyorum!

– *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair kitabınızın arka kapağında çağımız insanını çok güzel anlatmışsınız, arka kapağı okuyabilir misiniz?*

– "Kendimizi yaşayamıyoruz, tanıyamıyoruz. Doya doya üzülemiyor, doya doya sevinemiyoruz. Çevremize uyma, başkalarına göre yaşama endişesi, iç dünyamızı geliştirmemizi engelliyor. İçi olmayan, sığ insanlar oluyoruz. Çok az sözcükle konuşuyoruz. Yargılarımız basmakalıp, dünyayı algılayışımız sıradan; sürünün silik 'koyunları' olup çıkıyoruz. İsyanımız yok! Olsa da içimizde kalıyor. Etrafımızı kollayarak yaşadığımız için, 'herkes gibi', 'herkes kadar', 'bu kadar' olduğumuzu düşünüyoruz. Hayat 'anlam vererek' yaşanıyor. Hayata nasıl bir anlam yüklüyorsak, hayatımız öyle oluyor. Anlam ufkumuz çok dar: Dünyanın 'bu kadar' olamayacağını anlayamıyoruz. Hayat öylesine zengin ki! Bu zenginliği yaşamanın elbette biyolojik, sosyolojik, politik, ekonomik, düşünsel, ideolojik, inançlarımızla ilgili koşulları var. Bu koşulları aşabilmenin temel koşullarından biri, hayata karşı tavrımızı değiştirmekten geçiyor: 'Bu kadar değil' hayat! 'Ben bu kadar değilim.' Ötelerde bir can var, canlılık var. Olağanlığı içine tıkıldığımız hayatın olağanüstlüğü var. Hemen önümüzde. Gözlerimizin önünde. Göremiyoruz." *Siyah Beyaz* gazetesindeki köşemin adı: *Hayatımızdaki İnce Şeyler Dair*'di. Burada yazdığım yazıların bir kısmının derlenmesiyle oluştu. En çok satan kitabım budur. Üniversitelerde Türkçe derslerinde okutuldu.

– *Üniversitelerden kitabınızla ilgili geri bildirimler aldınız mı?*

– Hayır, almadım ama sormadım da. Neden bu kitabı seçtiler, nasıl okuyorlar bilmiyorum. Ben, okurun karşısında ne yapacağını bilemeyen biriyim. Elbette, okusunlar diye yazıyorum ama beni biri okudu-

ğunu söylediğinde utanıyorum! Matrak tipler geliyor, "Hocam, şu kitabını okudum," diyor, oysa benim öyle bir kitabım yok, "Hocam, *Cumhuriyet* gazetesindeki *Bilim ve Teknik*teki yazılarınızı takip ediyoruz," diyorlar, oysa oradan ayrılalı yıllar olmuş. Okuyorum diyenlere, okuyorsunda ne anlıyorsun demiyorum, tabiî. Bir yazar, bir okurla nasıl bir ilişkide olur, anlayabilmiş değilim.

– *Bunun bir formülü yok ki...*

– Elbette, okurlar bazen facebook'da bir şey yazıyorlar, kısa bir satırla teşekkür ediyorum. Galiba, şu doğru; kitaplarımda ölüyüm, canlı biri değilim.

– *Ölüyüm, hangi anlamda?*

– Ölüyüm şu anlamda, benimle temas edilmesi mümkün değil. Zaten öyle yazıyorum, "Beni öldü bilin, öbür dünyadan yazıyorum," diyorum.

– *Yoksuluyuz Yaşayışımızın, Entelin Öküz Enerjisi, Dörtnala Sevişirken Ölmek vb. yaşam fışkıran yazılar yazan biri nasıl ölü olabilir ki?*

– Ama bunları öte dünyadan yazıyorum ki! *Şiir Gerçek İçinde Gerçek Şiir İçinde* kitabım ise edebiyat yazılarımdan, denemelerden ve çılgın yazılarımdan oluşur. Şiir, gerçek içindedir, çünkü şiir öbür tarafta yani aşkın bir yerde değildir.

– *Şiirle ilgili yazılarınızda öyle bir aşkınlıktan söz ediyorsunuz ama...*

– O aşkınlık, gerçeğin içinde olan bir aşkınlık. Bir şiir âleminden söz ederim. Şiir âlemine girebilmek, gerçekliği bir başka gözle görmekle mümkündür yoksa gerçekliğin dışında bir şey olduğunu sanmıyorum. Şiir, gerçeğin içindedir; gerçek, şiirin içindedir. Çünkü şiirin gerçekliği kavrayışı çok farklıdır. İyi ki şiir vardır: Eğer şiir olmasaydı bilimin ve dinin tahakkümü altında gerçekliği kavramaya çalışırdık ki bu dar alanda zenginleşmemiz mümkün olamazdı. İyi bir bilim insanının ve iyi bir dindarın zaten, şiirle tanışık olabileceğini, bilimsel hayatlarını ya da dini yaşayışlarını şiirle besleyeceklerini düşünüyorum.

– *Şiir Gerçek İçinde Gerçek Şiir İçinde kitabınızın yanı sıra Şiir Bir ve Şiir İki başlıklı iki kitabınız daha var...*

– Bu iki kitabımın pek satmadığını ve yayıncıyı biraz sıkıntıya soktuğunu öğrendim. Garip biçimde, şiir üzerine kitabı pek kimse almak istemiyor oysa Kant'ı anlatıyorum, Descartes üzerine bir çalışma desem alırlar. Şiir deyince palavra anlıyorlar galiba, palavra kitabına para vermek istemiyorlar. *Şiir Bir* ve *Şiir İki* şiir üzerine yazılarım ve şiirimsi metinlerimin olduğu kitaplardır. Şiir Üç'ü maalesef yayınlatamadım! Şiir Dört, Şiir Beş vs. devam edebilecek şiir üzerine yazılarım var ama garibanlarım bir köşede beklerler.

– *Sizin Şiir Bir adlı kitabınızda bir yazınız var: "Yaşamak Okuyabilmektir Yaşadığını" onun üzerine biraz konuşabilir miyiz?*

– Vallaha nisyanla mâlûl bir insan olduğum için yazıyı hatırlamıyorum!

– Yazı yanımda... Şöyle başlıyor: "Okuyunca artık görebiliyorsun dipsizliğin dibini, mânâ yokluğunu sözle kapatmaya çalışan edepsizlerin"...

– Bu cümleyi, sevgili dost İlhan Başgöz asistanlarıyla beraber okuduğu zaman çok kızmış, "Böyle bir Türkçe olur mu? Atın bu yazıyı!" demiş. Asistanlar itiraz etmiş, "Hocam, belki yeni söyleyiş biçimi böyledir?" gibi laflar etmişler, İlhan Başgöz hoca kızmaya devam etmiş. Burada mânâ yaşayamayan, değer yaşayamayan insanlar bu değer yaşayamayışlarını sözlerle kapatmaya çalışır. Kendine şair diyen manzumecilerin bir kısmı ya da bir kısım politikacılar, akademisyenlerin bazıları bunu yapar. Dolayısıyla, bu tür insanların ruhlarını, eylemlerini okuduğunuz zaman insan olmanın yani dipsizliğin dibini, mânâ yokluğunu sözle kapatmaya çalışan edepsizleri görmeye başlıyorsunuz.

– Devam ediyorum... "Okumanın okunun kanattığı yaradan akan kandır, bu"

– Neyi okuyoruz? Edepsizlerin ruhundaki mânâ yokluğunu, yaşadıkları değerlerin sığlığını okuyunca okumanın oku sizi kanatıyor, yara alıyorsunuz. Çünkü insan kardeşlerinizin, bu feci durumunu gördüğünüzde okumanın okunun kanattığı yaradan akan kandır bu ve bu kanı, gördüğünüz zaman ne yapmam lazım sorusuna, "Yazmam, lazım!" diyorsunuz. Mademki hıyarlarla birlikte aynı bostandayız, o hâlde, sefillik metinlerinden ayrılık şerbetini içmemiz lazım. Ben, yavaş yavaş bu bostandan ayrılıp tepelere çıkacağım, bostana yukarıdan bakacağım: "Ey dünya, sen burada dur, ben ineceğim, sana dışarıdan bakacağım!"

– Sefil bir metinden kastınız edepsizlerin yaşadığı hayat mı?

– Tabiî! Her insan bir metindir, dolayısıyla ona baktığınızda, "Buradan ayrılıyorum!" diyorsunuz.

– "İnişi olmayan bir yaşam yokuşunda, metnime okur gibi okur bakışında"

– Eğer, beni bir metin olarak düşünüyorsanız, o zaman benim metnimede böyle bakın! Bu metin hem yazılmış olan yazımdır hem de ruhumdur. Yazı, uzun bir metin, isterseniz, bundan sonrasını okuyuculara bırakalım!

– *Neden?*

– Çünkü metnin bundan sonrası Baudelaire tarzı, Levinas tarzı değil. Hâl böyle olunca, Levinas'ta kalalım, Baudelaire'i sonraya bırakalım. Bugün, Levinas tarzı konuşma havasındayım. Tabiî, insanın içinde hem Baudelaire hem Levinas var. Levinas, "Sanatı bırakın! İnsan yaşamına değer vermiyor. İnsanlar fırınlarda yakılırken şiir söyleniyor!" diyebilen biridir.

– *'İçimizde Levinas var' derken neyi vurgulamak istiyorsunuz?*

– Levinas, çok güçlü bir ahlâkî sorumluluğu temsil ediyor. Levinas'taki ahlâkî duygu, Freud'un süper egosu değil. Levinas, karşısındaki insanın yüzünde Tanrı'yı gören biridir. Onun için Levinas, şiir miir deyip kıvırtan insanları hoş karşılamayabilir. Burada sanat ile ahlâk karşı karşıya gelmiş oluyor. Levinas'ta sanat ve ahlâk çatışma hâlindedir.

– *Baudelaire, insanın 'id'ini temsil ediyor diyebilir miyiz?*

– Baudelaire, "Madem kudurma olanağımız var, kuduralım, arkadaşlar!" diyebilir. Tabiî, bu araya Mallermé giriyor. Mallermé, Fransız edebiyatının çok önemli bir şairidir, aynı zamanda, şiir üzerine çok kafa yormuş bir insandır. Mallermé, bu yaşadığımız alelâde dünyada şiirin olmadığını, şiirin hep ötede olduğunu söylüyor. Şiir dilin dışında, çünkü dil, bu sefil dünyanın içine battığı zaman orada şiir olamaz. Şiir, size farklı bir dünyayı göstermektedir: "Ey bu dünyada yaşayanlar ve düz yazı konuşanlar, şiirden nasibini alamamışlar, bu dünyanın gafletine gark olmuşsunuz!"

– *"Aşk günümüzde yaşamıyor, yaşanmıyor. Aşk'ı sürgüne gönderdik" dediğiniz aşk, cinsellik, sevgili üzerine yazılarınızdan oluşan, ön kapağında kâlp olan Aşk Üstüne Denemeler kitabınız...*

– *Aşk Üstüne Denemeler* adlı kitabım aşk üzerine yazılarımın bir araya gelmesidir. Tuhaf bir derleme oldu!

– *Neden tuhaf diyorsunuz?*

– Çünkü içinde bir psikiyatri kongresinde sunduğum *Aşktan Aşka Doğru* yazısı da var, Divan Edebiyatı üzerine yaptığım çalışmada var, üstelik birde hikâye var.

– *Kitabın başlangıcında sizin yazdığınız bir şiirde var:*

Gerçek şiir içinde
Şiir Gerçek içinde
Gerçeği hak saklasın
Bir yârim var içinde

Kuşlar uçuşur,
Güller açışır,
Kâlpler vuruşur.

Kuş yolumu,
Gül kıyımı,
Kâlp kırımı.

Gerçek titreşir.
Kuş, gül ve kâlp: Şiir bekleşir.

Şairler, bunu hiç almazlar. Bütün şair arkadaşlarıma saygılarımı sunuyorum.

– *Yine Aşk Üstüne Denemeler kitabınızda mâniler var. Mâni yazmaya nasıl başladınız?*

– Yazdığım mânileri gören bir öğrencim, "Bu hoca, iyiden iyiye saçmaladı; ucuz mâniler yazıyor!" diye düşünmüş. Her şeyden önce mâni yazmak, saçmalamak değil. İkincisi, ucuz değil. Kolaysa kendi yazsın, göreyim! Anlamlı güzel mâniler yazmanın mekanik bir şey olduğunu sanmak kadar kolay bir şey yok. Büyük bir yanılgıdır! Bunlar sehl-i mümteni yani kolay sanılan ama söylenmesi zor olan sözlerdir. Mâniler, köklerimde olan sözlerdir. Sandıklı'daki Kumalar Dağını nasıl keşfettiysem mâniyide öyle keşfettim. Bizim evde mâni söylenmezdi, Sandıklı'da mâniler söylendiğini hatırlamıyorum. Ramazan davulcuları mâni söylerdi. Şeker ve çikletleri saran kâğıtların içinde mâniler vardı ama çocukluğumda mâniler ilgimi çekmemişti. Sonradan mânilerin anlatım gücünü kavradım ve mâniler söylemeye, yazmaya başladım. Çok fazla sayıda mâni yazdım. Bir kısmını *Şiir Bir* kitabımda, Ayrılma mânileri olarak yayımladım.

– *Fransızca Hymnes a la vie et a l'amour olarak yazılmış mânileriniz var...*

– Hymnes à la vie et à l'amour[3] yani hayat ve aşk üzerine ninniler veya ilâhîler. Bu kitabıma yazdığım kırk tane mâniyi koydum.

İnsanız görüşelim
Sevdayı bölüşelim
Erkeklerle kadınlar
Birlikte gelişelim.

Erkeği felsefele
Sonra bir seyret hele
Düşünme oyun oyna
Hakîkat gelir dile.

Dik bahçene solayım
Ben sende yok olayım
Ölüm kapıma gelme
Hep yarimle kalayım.

[3] İnam, Ahmet, Aşk Üstüne Denemeler, Aşina Kitaplar, 2006, Ankara.

Erkeği felsefele yani erkekle dalga geç... Hakîkatin dile gelmesi için oyun oynayacaksın. Çok düşünürsen hakîkati bulamazsın, hakîkat oyunla bulunur. "Dik bahçene solayım" bu herhangi bir mâni olamaz. Bu, dehşet bir şey! Burada, Freudyan açıdan thanatos ile libidonun mücadelesi var.

– Mânileriniz modern mâniler. Felsefeye ilişkin mânilerinizde var...

Uydurdum uydurmadım
Dünyaya kondurmadım
Benim boş boş konuşan
Kimseyi kandırmadım.

Felsefeci burnunu
Sokma aşka olur mu
Kavramların çalışmaz
Öte çevir yolunu.

Okşarsın hırpalarsın
Öpersin tırmalarsın
Sevgin bu mu ey kadın
Erkeği parçalarsın.

– Ayrılma mânilerinden bir kaçını okuyabilir misiniz?

Bıraktın peki bırak
Sevdada benim çırak
Ustam ol da razıyım
Beni ateşinle yak.

Doğa yatak seriyor
Yürek sana eriyor
Canın canımı sıktı
Tenin keyif veriyor.

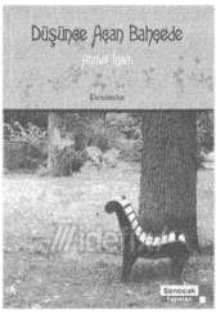
Başlanırsa biter de
Yazılmışsa kaderde
Sarılıp ayrılalım
İyi gelir her derde.

Bu mâniler, doldurma mâniler değil. Methetmek gibi olmasın ama çok güzeller. İyi ki okuduk. Mânilerimin bir kısmının güzel olduğunu düşünürüm, belki, bir kısmı sıradan olabilir. Mâniler, bizim insanımızın günlük hayatında yüzyıllarca yaşamış. Derenin kenarında kadın çamaşır yıkarken, çeşmeden su doldururken, mâni söylemiş. Uzun kış gecelerinde kahvehanelerde erkekler, birbirine ya da koyun güderken söylemiş. Ozanlar, mâni çalıp mâni söylemiş. Dolayısıyla, kültürümüzün köklerinde mâniler var. Öyle perdeler var ki hayatımızda, o perdeler kalktığı zaman gördüğümüzü çok farklı biçimlerde anlatabiliriz. Çok eskilerden bu yana, gözümden kalktığını düşündüğüm perdelerin ardında gördüklerimi felsefe metni, roman, şiir olarak yazdığım gibi mâni şeklinde de yazdım. Söyleyebilirseniz mâni, görülenin bir tür ifadesidir. Mâniyle derdimi anlatabilmenin bana yakıştığını düşünüyorum.

– Düşüncenin kendini açmasıyla ilgili denemelerden oluşan, Düşünce Açan Bahçede adlı kitabınızın arka kapağına şunları yazmışsınız: "Düşünce nasıl açar? Neyi açar? Neden açar? Türkçemizle açar, bu kitapta. Türkçe'den açar. Türkçe'de otuza yakın anlamı var, düşüncenin. Deyimlerle birlikte bu sayı şaşırtıcı biçimde yükseliyor. Türkçe, açılacak olana açık bir dil. Yazık ki bu açıdan yeterince yoğrulmamış, işlenmemiş! Düşünce, kapalı olanı açar. Tıkalı olanı. Engelleri açar. Yepyeni olanı başlatır."

– Felsefe, düşünme, insan, Türkiye'ye ilişkin yazılarımın yanı sıra söyleşiler var. *Gülden İle Hoca* kitabım ise önce Promete yayınlarından *Gülden İle Hoca: Bir Sevda Yorumu* adıyla, sonra kitabın adında değiş-

şiklik yapılarak, Sevgili Cem Mumcu'nun Okuyanus'undan *Bir Sevda Yorumu: Gülden İle Hoca* adıyla basıldı. *Gülden İle Hoca* ayrı bir kitaptır, ayrı bir fasıl, ayrı bir âlemdir. Bu kitabı, ancak ya Gülden ya Hoca olan anlayabilir.

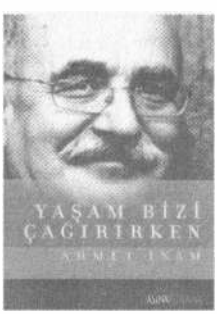

– *Biz gariplerin anlama şansı yok mu?*

– Her kitap, her okurun değil! Anlatmak için açıklamaya kalkışıldığında şiiri, düz yazıya dönüştürmek gibi bir şey olur.

– *Sunuda diyorsunuz ki, "Küçümsediğimiz küçük ilişkilerin, önemsenen nice büyük ilişkilerin dayanağı olduğunu, yaşamanın tadını, olanca cümbüşüyle yaşamayıp kuruyanlara, gününü ıskalayanlara, beynini ve gönlünü türlü bahanelerle sığ yaşamalara gömenlere, bu kitabın konuklarına, yaşamalarının konuğu olanlara fısıldamak için söylenmiş sözler var burada. Söz olarak kalmasınlar diye kaleme vurulmuştur. Bu kitap, zor günlerimde yazıldı. Kazıyıp yazıladığım dünyadaki bir sevdayı beyan eder. Dilimi anlayanlar, okuyup eyleşsin." Beyan ettiğiniz sevda, karşı cinse duyulan sevgi anlamında sanırım...*

– Elbette, genel olarak insanların kendileriyle ve birbirleriyle yaşayışları üzerine bir eleştiridir. İnsan, sevda yaşıyorum diye acaba neyi yaşıyor? Türkiye'nin belli bir çağında, belli bir yerinde, belli insanların sevdayı nasıl yaşadıkları üzerine birkaç imâdan ibaret ince bir kitaptır.

– *Sevda, Arapçada bir renk adı...*

– Kara, siyah demek. Aşkın çok değişik boyutlarıyla kavranılması gerekir, aşkın boyutlarından biri, bu kitapta anlatılmaya çalışılmıştır.

– *Sizin bir kitabınızın adı: Yaşam Bizi Çağırırken...*

– Yaşam bizi çağırıyor! İyi ki hatırlattınız unutmuştum!

– *Yaşam Bizi Çağırırken'in anlamı yaşamı evetlemek mi?*

– Elbette, sonradan buna 'can' demiştim. Can, bizi çağırıyor. Can diyor ki: "Bana sahip çık, koçum! Ben, senin ve hayatın canıyım! Bana sahip çıkıp doğurman, üretmen, yaratman, eylemde bulunman, sorumluluklarını yerine getirmen gerekiyor!" Sorumluluklar, bizi çağırıyor! Son kertede ölüm bizi çağırıyor!

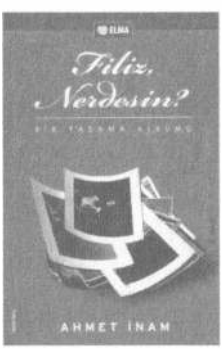
– *Canım Yobazlarım Benim adlı kitabınızın başlığında, yobazları anlamak için 'canım yobazlarım" deyimini kullandığınızı yazıyorsunuz...*

– 1990'lı yıllarda bilim, gerçeklik ve insan üzerine yazılmış makalelerimden oluşan bir kitap. Alt başlığı ise *Felsefece Denemeler* koymuştum. Yobazlığın nasıl bir şey olduğunu, yobazlığın değişik anlamlarını, faklı alanlardaki yobazlığı anlatmaya çalışmıştım.

–*En son çıkan kitabınız: Candan Gönüle...*

–Arama yolculuğumda önemli bir durak olarak görüyorum, bu kitabı. İlk kez, bu kitabımda can ve gönül hakkında düşündüklerimi bir araya getirmeye çalıştım. Dağınık görünümlü, zor bir kitap oldu. Buradan yola çıkarak yürüyüşümü sürdüreceğim. Can ve gönül ilişkisinde şiirin yerinide son zamanlarda aramaktayım. Ömrüm yeterse bu konuda düşüncelerimi kitap olarak toplamak isterim. Can ve gönülü hikmet temelli bir açıdan görmeye çalışırken teoloji benim çalıştığım bir alan olmadığı için dini terminoloji kullanmaktan kaçındım. Amacım, hikmetimizin köklerindeki derin yaşam birikimini felsefe ve edebiyat ışığıyla görmeye çalışmaktır. Elbette, dinsel arka plan bu çalışmalarda olacaktır. Diğer inanç sahiplerininde sıcak bakıp gönülleriyle katılacakları bir hikmet yorumu yapmanın ardındayım. Bu kitap, bu amaç yolunda atılmış bir adımdır.

– *Edebiyat türleri arasında yaptığınız yolculuğa şiirin, eleştirinin, denemenin yanı sıra romanı da katarak Filiz Nerdesin adında bir roman yazdınız...*

– *Filiz Nerdesin,* bir roman olduğu için farklı. Roman yazacağımı hiç düşünmemiştim. Bu romanı, 80'li yıllarda yazdım ama 1997 yılında yayımlandı.

– *Yazmayı düşünmezken neden roman yazdınız?*

– Kendime gömülü bir yaşamım vardı. Denemeler, felsefi metinler yazıyordum acaba roman yazabilir miyim, kendimin dışına çıkıp bir başka birini, bir kadını anlatabilir miyim sorusuyla ortaya çıktı. O yıllar, kafamın içinde sürekli soruların dolaştığı, bunalımlı ve zor yıllardı.

– *Zorluk nereden?*

– Ekonomik açıdan zordu. Yurt dışına gidebilmek, uluslararası toplantılara, kongrelere katılmak istiyordum ama param yoktu. Üniversite, şimdide çok fazla para veremiyor ama o yıllarda çok daha az para veriyordu, ancak yol parası karşılanabiliyordu. Onun için paraya ihtiyacım vardı, yurt dışına gidebilmek için çeviriler yapmak zorunda kaldım. İkinci zorluk ise hayatımda ağır bir duygusal travmanın ardından roman yazmıştım.

– *Romanı ne kadar sürede yazdınız?*

– Beş ay gibi kısa bir sürede, çok hızlı bir biçimde ve çok keyif alarak el yazısıyla yazdım. Orijinaliyle basımı arasında çok fark var, bazı bölümler kitaba girmedi. İlk baskısında -her zaman olduğu gibi- dizgi yanlışları vardır.

– *Roman neyi anlatıyor.*

– Bir dönemi anlatıyor. 1970-1980 yılları arası Mehmet üzerinden dönem anlatılıyor. Mehmet'in ve akademik çevrenin anlatılmasının ilginç olduğunu düşünüyorum. *Filiz Nerdesin* bir kadını anlatma çabamdı, galiba, başaramadım! Tam olarak Filiz'e benzeyen bir insan görmedim, görmeyi isterdim.

– *Filiz bir karma mı?*

– Elbette, birçok gözlediğim kadın ve erkeğin belli özelliklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

– *Nerdesin sorusu, kimin için?*

– O aslında Filiz nerdesin değil, Ahmet nerdesin sorusudur.

– *Filiz, siz misiniz?*

– Buradaki Filiz'in büyük ölçüde, ben olduğunu düşünüyorum. Tabiî, kadına nasıl baktığımı görme imkânı verende bir kitaptır. Orada kadını değil, kendimi anlatmaya çalıştım. Aslında, cinsiyetin önemli olmadığını anlıyorum. Kadın ile erkeğin farklı olduğu durumlar var ama insanları, kadın-erkek diye sanki bir araya gelemez kutuplar gibi düşünmeyi, çok doğru bulmuyorum.

– *Nerdesin sorusu, arayışlarınızı mı anlatıyor?*

– Arayışı değil, kendi varoluşunu gerçekleştirmede ağır sorunlar yaşamış bir insana sorulan sorudur. Filiz nerdesin sorusu: Egzistansının ortaya çıkışı nerede, ne yapıyorsun, ne hâldesin, nasılsın, neyliyorsun anlamındadır.

– *Daha sonraları yeniden roman yazmayı denediniz mi?*

– Fusun Akatlı'ya romanımı götürmüştüm, zaman ayırıp okuduğunda, "Romanın yavaş gittiğini, yer yer iyi bölümlerin olduğunu," söyledi. Bir daha roman yazayım mı diye sorduğumda, "Yaz!" demişti. Bunun üzerine, kafamın içinde bir roman konusu vardı, şöyle başlıyor: Otobüslerin çaylar şirketten dediği mola yerinde, tuvaletin önünde, elinde kadın çantasıyla eşini ya da sevgilisini bekleyen bir adam. Bu minvalde devam edecek bir romandı ama yazamadım, belki de yazmadım.

– *Neden yazmadınız?*

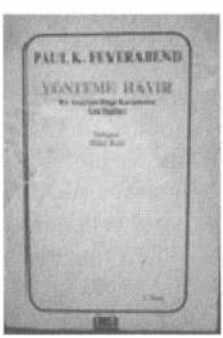
– Romanı yazdıktan sonra, roman yazamayacağımı anladım. Roman yazmak çok farklı bir şey, roman yazabilmek için hayata daha başka biçimde bakmak gerekiyor. Zaman zaman baktığım olmuştur ama hayata bir romancı, bir öykücü gözüyle bakmıyorum. Ayrıca, roman yazarak varolacağımı sanmıyorum, roman yazmak çok çetin bir iş, şiirde öyle. Başka metinlerle kendimi anlatamayacağımı düşündüğümde, dile getirme yolu olarak şiiri görüp arada bir şiir yazıyorum ama roman yazmam, artık. Roman yazmanın, benim işim olmadığını düşünüyorum.

– *Romanınızı başarılı buluyor musunuz?*

– Kendi içinde akıcı ve iç gerilimi olmayan bir roman. İyi bir roman olduğu kanısında değilim, buna karşın, çok basit bir kitap olduğunuda sanmıyorum.

– *Para kazanmak için çeviriler yaptığınızı söylemiştiniz. Hangi kitapları çevirdiniz?*

– Galiba, İngilizce'den Paul K. Feyerabend'ın *Yönteme Hayır* adlı kitabıydı, yoksa Nietzsche'nin miydi? İkisinden biriydi ama hangisiydi, hatırlamıyorum. Doğrusu, çeviri işine gönüllü girmedim, paraya olan ihtiyacımdan dolayı girdim. İyi bir çevirmen olacağımı düşünmedim.

– *Yönteme Hayır kitabı, kitapçılarda yok...*

– Yayım hakkını başka bir yayınevi aldı ama basmadılar. Erhan Göksel'in tavsiyesiyle Feyerabend'in kitabını çevirdim. Sina Akşin hocayla, Eskişehir'de aynı kongredeydik, aynı odada kalıyorduk. Sina hoca bahsetti ve yayın evine götürdü, beni. Orada ne basılabilir diye konuşurken, "Feyerabend diye çılgın bir filozof var. Onun kitabını basmanız lazım," dedim. Erhan Bey, "Hemen çevir, basalım!" dedi. Kitabı çevirdim fakat garip bir dizgici vardı, dizgide problemler oldu falan kitap basılmadı. Sonra, Ara yayıncılıktan 1989 yılında *Yönteme Hayır* kitabı çıktı. O dönem kitap çok etkili olmuştu. Bilime dar kalıpların dışındada bakılabileceğini gösteren bir kitaptı. Feyerabend hem düşüncelerinde hem de hayatında anarşist bir filozoftur. Feyerabend'le ilgili yazılarım var. *Canım Yobazlarım Benim* kitabıma, *Ustam Feyerabend'le Roma Havaalanında Hayali Bir Konuşma* ve *Bilimi Gönlümüzce Yaşama Çabamızda Feyerabend'in Yeri* başlıklı iki yazımı koydum.

– *Kaç çeviri kitabınız var?*

– Beş çeviri kitabım var: Nietzsche'nin *Şen Bilim (Şiirler)*, *Şen Bilim (Ana Metin)*, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, *Ahlâkın Soy Kütüğü Üstüne* ve Paul K. Feyerabend'ın *Yönteme Hayır*.

– *En çok beğendiğiniz çeviri kitabınız hangisi?*

– Nietzsche'nin *Şen Bilim* çok hoşuma gider. Diğer çevirilerimde yanlışlar vardır ama düzeltmek için vaktim olmadı. Hangi cümleyi nasıl düzelteceksin yeniden yazmak lazım. Bunun benim işim olmadığını sanıyorum.

– *Emrah Serbes'in arka kapağa yazdıklarıyla kitabın içeriğini çok güzel özetlediği, "Cengiz Güleç ve Ahmet İnam için Kavuklu, Pişekar benzetmesi yapılıyor. Karagöz ile Hacivat dense de doğru olur bu benzetme. Çünkü onların sohbetleri, en karmaşık durumları bile bir iki cümleyle özetleyen halk bilgeliğini temsil ediyor. Onları tanıdıkça yalın olanın aynı zamanda derin olabileceğini, onları okudukça profesör olmanın bıyıklı cümleler kurmak demek olmadığını anlıyorsunuz. Sohbetlerin kesiştiği ortak bir nokta var: yaşama ustalığı." Cengiz Güleç ile birlikte çıkardığınız Metaforla Saadet Olmaz...*

– *Metaforla Saadet Olmaz,* Behzat Ç. dizisinin senaristlerinden Emrah Serbes'in yaratıcı katkılarıyla gerçekleşti. *Hayvan* dergisi için benimle ve Cengiz Hoca'yla yaptığı söyleşilere can vererek *Şen Profesörler: Metaforla Saadet Olmaz* adıyla kitaplaştırdı. Orada, Hacivat ve Karagöz gibi olmak hoşuma gidiyordu. Belki, bir daha bir araya gelebiliriz, belki gelmeyiz. Cengiz Hoca beni açmıştır.

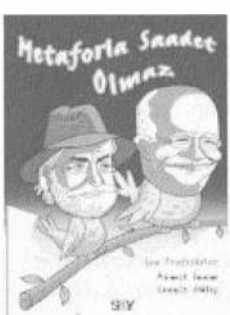
– *Cengiz Güleç'le ikinci kitabınızda siz, "Cengiz Hoca büyüyünce meczup, ben büyüyünce Cengiz Hoca olacağım," dediğiniz Muhabbet Şifadır...*

– *Muhabbet Şifadır* kitabı, Cengiz Hocayla televizyonda yaptığımız konuşmalardır. Cengiz Hoca hem çılgın hem de olgun bir adamdır. Hayatımda bir kitap üzerine tek çalıştığım insandır.

– *Kitap gibi kitap yazamadım diyorsunuz ama yayımlanmış otuz yedi kitabınız var...*

– Aslında, hiç kitap yazmadığımı düşünüyordum ama çok fazla kitap yazmışım. Nasıl yazmışım? "Hoca yazılarını ver, kitap yapalım," demişler, bende ne bulduysam o telaşla, aman bir an önce kitap olsun diye toparlayıp vermişim. Matrak bir şey! Kitaplarımı belli bir biçimde düzenleyip bir plan üzerine yayımlamamışım. Bunun için pek çok kitabım var, hiç kitabım yok, diyebiliyorum.

– *Bu kadar kitap sizi gururlandırmıyor mu?*

– Hayır, İstanbul'da konuşmacı olarak çağrılı olduğum yerlerde, arkadaşlarım bana, "Herhâlde, bunları kafadan atıyorsun, Ahmet!" der-

lerdi. Sandıklı'lı ise "Bunları, götünden mi dürütüyon!" der. Benim için ikincisi daha doğru olsa gerek.

– Bana göre, kitaplarınız çok gurur verici ama siz, neden gurur duymuyorsunuz, anlayamadım...

– Çünkü çoğu süprüntü! Niyet ettiğim şekilde oluşan kitaplar değil. Otuz küsur kitap yazacağıma bir tane doğru düzgün bir şey yazsaydım diye düşünüyorum. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi, Yargı Gücünün Kritiği* gibi düzen üzerine yazılmadı. Post-modern dönemde böyle yazılabilirdi. Bu kadar parça parça oluşu bütünleyen bir şey var, onun ne olduğunu okurun kendisi bulması lazım! Bir yandanda bu dağınıklık, hoşuma gidiyor. Her okur, bir kitabımı okuyup beni bir köşesinden görüyor, körlerin fili yokladığı gibi kimse fili göremiyor. Oldukça ilginç, tabiî! Demek ki benim yazgımda böyle! Galiba, bu kitaplarda hayatıma benziyor; hayatım gibi, kitaplarımda darmadağın. Disiplinli, bir çizgi üzerinden giden bir hayatım olmadı, çok değişik alanlarda dolaşıp durdum. Umarım birisi, yazılarımdaki dağınıklıktaki o düzeni görebilir. Kitaplarıma bakınca bazıları sanıyor ki bu adam, aklına gelen şeyi yazıyor. Bu bakış, hep üzmüştür, beni. Beni iyi tanıması gerektiğini düşündüğüm öğrencilerim bile kitaplarıma dudak bükmüştür.

– Rastgele dolaşmamışsınız ki nerede, niçin, nasıl dolaşacağını bilen bir tutumla bütün dolanmalarınız felsefeye hizmet etmiş...

– Haklı olabilirsiniz! Aramalarımda çok şaşkın şabalak olmadığımı düşünüyorum. Hayat, beni bilimden gönüle, gönülden cana götürmüşse bu aramalarımın belli bir çizgisi olduğunu gösterir. Bu kadar kitabın arkasında, "Bu adam, ne yazdı Allah aşkına?" diye sorulduğunda, tek cümleyle: Aradı! Buldu mu, onu bilmiyoruz! Henüz ölmediğine göre aradı ve aramakta. Türkçemizdeki 'arama' bulunma, mevcut olma anlamına da geliyor, "Ne arıyorsun, burada?" diye sorduğumuzda, buradaki mevcudiyetinin gerekçesi ne diye sormuş oluyoruz. Benim mevcudiyetim ile arama arasında bir ilgi var. Bu, başka dillerde yok, sanırım.

– Gelecek kuşakların kitaplarınızla nasıl ilgilenmesini istersiniz?

– Nerede yürüyorlarsa orasıyla ilgilensinler. Gelecek kuşakların benim kitaplarımla değil, bilmenin ve aramanın bir aşk olduğuyla ilgilenmelerini isterim. Bunu hem benim kitaplarımla hem başka kitaplarla yapabilirler. Benim kitaplarımı okumaları şart değil. Ben okunmak isteyen bir insan değilim, ben arayan bir insanım.

– Okunmak istemeyen bir yazarla pek sık karşılaşılmaz...

– Şöyle bir okur tipi hoşuma gidiyor: Gece yarısı bir otobüsle seyahat ediyorsunuz, otobüs bir dinleme tesisinde mola vermiş, yolculardan biri yarı uykulu Afyon sucuğu mu yoksa kaymağı mı alayım derken, hasbelkader yanlışlıkla gelen biri kitabıma bakıyor. Mesela, *Yaşam Bizi Çağırırken* kitabımın kapağını inceliyor, "Allah Allah! Bu kitapta neyin nesiymiş!" diyor ve satın alıyor, heyecanla birkaç sayfasını okuyor, sonraki sayfalardan hiçbir şey anlamıyor. Birtakım entelektüel

okurlara rastlıyorum, mesela üniversitede akademisyen, "Ya Hoca, ne yazmışsın!" falan diyorlar. Akademisyenler üzerine çok yazdığım, kendilerini ilgilendirdiği için hoşlarına gidiyor olabilir. Bütün yazılarımı baştan sona okuyan birinin olduğunu sanmıyorum. Okumaya yeltense bile aynı lezzetle hepsini okuması mümkün değil; bir kısmını anlar, bir kısmını anlamaz. Ben hem kolay hem de zor okunan biriyim. Pek çok insan söyleşilerimi dinler, kolay anlar, "Adamın her dediğini anladım," derler, aslında, bu bir tuzaktır, hiçbir şey anlamamış olabilirler. Söyleşilerimde terminolojik konuşmadan çoğunlukla kaçındığım için anladıklarını sanabilirler.

– *Anlayıp anlamadıklarını nereden bileceksiniz ki!*

– Haklısınız, denetleme olanağım ve şansım yok. Ancak ölüp gittikten sonra kitaplarım ne olacak? Kim, ne anlayacak? Geleceğe kalabilecek miyim? Bilmiyorum! Büyük olasılıkla yok olup gideceğim ama başka hıyarın birinin hatırlanacağını, ben hıyarın ise unutulacağını pek sanmıyorum. Dünya başka yerlere gidecek. Benim söylediklerimin insanın gündeminde olmadığı bir dünyaya doğru gidiyoruz. Dolayısıyla, unutulup gideceğiz. Zaten unutulmayayım, geleceğe kalayım diye yazdığımı düşünmüyorum. Birisi, bir yerleri karıştırırken hasbelkader bir lafımı bulursa benim söylediğim olarak değil, "Herakleitos diyor ki," şeklinde anlatabilir. Belki Herakleitos, Parmenides veya Platon'un söylediklerinden fazla bir şeyde söylememiş olabilirim.

– *Söyleşi adında kısa bir yazınız var. Orada okura şöyle sesleniyorsunuz:*[4] *"Ey beni okumayan, okumamış, okumayacak okur! Ya Türkçe bilmezsin ya da Türkçe bilir de okuma bilmezsin. Okuma bilir de edebiyat bilmezsin. Edebiyatı bilir de beni bilmezsin. Beni bilir de sevmezsin, beğenmezsin. Her neyse, gel karşılıklı çay içelim, bakışalım.*

Ağlaşalım. Bende sen varsın.

Gülüşelim. Sende ben yokum" diye sesleniyorsunuz. Anlaşılmak gibi bir kaygı taşıyor musunuz?

– Hayır, beni aman anlasınlar gibi bir kaygım yok. Anlayan anlar, anlamayan anlamaz. İnsanlar anlaşılmaz ama kasıntıyla, "Ben, müthiş biriyim ama beni kimse anlamıyor," gibi bir havam yok!

[4] İnam, Ahmet, *Denemenin Ardında,* Hece Yayınları, Birinci Baskı, 2003, s 161.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Keşiş Benim

Maalesef *Keşiş, Cinler ve Tanıklar* havada kalmış, boşa gitmiş bir kitabımdır! Galiba, bu atmosferde, çevremdeki bu insanlarla, bu kitabı anlatma olanağım yok. Belki, ben öldükten sonra yerini bulacak, belki hiç bulmayacak.

– Keşiş, Cinler ve Tanıklar[5] *kitabınızın özyaşamöykünüz olduğunu söylemiştiniz. Bu kitapta nasıl bir özyaşamöyküsü var?*

– Maalesef *Keşiş, Cinler ve Tanıklar* havada kalmış, boşa gitmiş bir kitabımdır! Galiba, bu atmosferde, çevremdeki bu insanlarla, bu kitabı anlatma olanağım yok. Belki, ben öldükten sonra yerini bulacak, belki hiç bulmayacak.

– Kitap şöyle başlıyor: "1980 öncesine gidiyor bu yazıların tarihi." Kitap, 1980 yılının öncesini mi anlatıyor?

– Hakîkaten öyledir, 1970'li yıllarda yazdığım yazılardır. Parçalardan oluşan bir kitaptır ve uygun bütünlüklere kavuşabildiğinde anlamlı olabilir. Daha önce, başka bir yerde yaptığım bir konuşmada söylemiştim: Eğer ben, öldükten sonra incelemeye değer görürlerse inceleyecek insanların işi zor. Çünkü arkada çok karışık metinler var. O metinleri bir araya getirip diğer metinlerle ilişki kuramadıkları takdirde, birçok yanlış anlamaya yol açabilir ve yaşadıklarımla ilgili bir bütünlüğe kavuşabilme imkânı ortadan kalkabilir. *Keşiş, Cinler ve Tanıklar*'da yaşanmış gerçekler vardır. Bir kısmı öyle olabilir ama tümünü somut olarak anlamamak lazım! Düşünce ve duygu boyutunda gerçek, rüya ve hayal âlemlerinde bunlar yaşanmıştır. Bir keşiş, cinler ve onların tanıkları vardır.

– Keşiş derken neyi kastediyorsunuz?

– Keşiş, yaşamın ötesinden yaşama bakabilen biridir. Eskil Yunancada *askesis*; araştırma, soruşturma, inceleme anlamlarına geliyor. Batılılar, bu kavramı askesis sahibi olan anlamında *ascetic* olarak İngilizceye geçirmiş, münzevi bir insan anlamında kullanmışlar. Herhâlde düşünme ve araştırma tek başına kaldığında anlaşılır diye. Keşiş, yaşam ötesinde değil ama yaşam dışında olan bir insanı simgeliyor. Bu kitap-

[5] Ahmet İnam, *Keşiş, Cinler ve Tanıklar*, Seba Yayınları, Ankara, 1998.

taki keşiş, hayata, hayatın dışından bakmaya çalışan biridir. Dolayısıyla, hayatı değerlendirmedeki amacı, hayatın içinde zangır zangır yaşayarak o yaşadıklarını başka bir düzlemde, dışarıda, yoğurarak anlamlı bir biçimde gerçekleştirebilir.

– *Keşiş, hayata, farklı bir düzlemden mi bakıyor?*

– Evet! Keşiş, hayata, yaşananlara farklı bir düzlemden bakmaya çalışan bir insan olarak gözüküyor. Kitapta, odakta olan keşiştir. Keşişin nasıl biri olduğunu anlamak için başa dönelim. Aslında bu ayrı iki kitap; biri, Ahmet'in Cinleri diğeri, Keşiş ve Tanıklarıdır. Burada, ikisini bir araya getirdik. İkisi bir araya gelebilir de ayırabilirsiniz de. Ahmet'in Cinleri bir öndeyişle başlıyor: "O, kendini cinlerine ayırmaya çalışmış biriydi..." Ardından: "Ahmet'sin, hüznüne cinler dadanır."[6] Cinlerini ayırmak, seni sen kılan güçlerin ve dürtülerin ayrımını yapabilmek, içinde dolaşan varlıkları seçebilmek demektir. Hepimiz cinliyiz! Cinler, bizim içimizde. Hani derler ya "in cin top atıyor" diye, içimizde cinler top atar ama atılan topları duymak lazım: "Cinini yakala arkadaş!"

– *'Cin'diye dürtülere mi diyorsunuz?*

– Yalnız dürtüler değil, dürtülerin yanı sıra beklentiler, umutlar, düşünceler yani seni sen kılan içteki sâikler, itkiler, harekete geçiriciler. Kitapta, "Cin Cini" den söz etmişimdir. Tabiî, bunları bir şekilde yaşadım. Burada bir sınıf var, "Çocuklar," diyor öğretmen: "Size, cinleri anlatacağım." Ben, o zamanlar dershanede fizik öğretmeniyim. Çocuklar, "Dersimiz fizik değil mi neden cinleri anlatıyorsunuz?" diyorlar ve sınıfı terk ediyorlar. Bu sınıfı terk ediş, yazarlığımla ilgilidir. Herhâlde, cin cinini anlatıyorum ama yıllar geçtikten sonra özellikle, 90'lı yılların sonundan itibaren insanlar, benim "cin cinini" anlattığımı, anlayamadılar. Beni bir meddah olarak görmeye başladılar. Ben, şen şakrak hikâyeler anlatan, Hacivat-Karagöz oynatan biriymişim gibi ama hep "cin cinini" anlatıyordum.

– *Bu, ne demek?*

– Kitaptan devam edelim: "Size deney ötesi, bilim ötesi mistik bilme yolları önermiyorum ama doğayı anlamaya çalışırken kendinizi anlamanız gerektiğini sakın unutmayın!"[7] Bu önemli! Eğitim sistemimizde eksik olan, eğitim gören insanların birçok mâlûmâtı edindikçe o mâlûmâtın kendine doğru gitmeyişidir. "Cinlerin geleneksel, toplumsal özelliklerinden başlayalım. Şiirlerde, şarkılarda, günlük dilde; gönül, yürek, kalp, akıl." İşte, bunlara "cin" diyorum. "Felek, öyle bir cindir."[8] Beni ben kılan güçlerin toplamı tek bir cin oluyor yani aslında, o tek cin, pek çok cinlerden oluşmuştur. Cin kelimesi, Eskil Yunancada "genus, genos" bir şeyin özü demek. İçimde, beni ben kılan özler var. İçimizdeki cinlerin farkına varmamız lazım. "Cinler yaratıyoruz yaşar-

---

6 a.g.y., s. 7.

7 a.g.y., s. 9.

8 a.g.y., s. 11.

ken. Cinler yaratan, cinler tüketen varlıklarız, biz. Kimi saygı değer düşünürlerin, Alman dilinde "Geist" dediği, o insandan koparılamayan açıklayıcı belki, her şeyi daha karanlık yapan kavramlardan biri, cin kavramının kardeşidir. Cinler yaratan ciniz biz, cin ciniyiz."[9]

– *Siz, "Geist"a cin demiyorsunuz, değil mi?*

– Geist'ı nasıl anladığımıza bağlı. Geist'ı, Hegel gibi anlarsak 'cin'dir, tabiî. Cin kavramını çok değişik biçimlerde yorumlayabiliriz. Örneğin, Sokrates'in 'daimôn'u bir cindir. Platonik atmosfer içinde, Eskil Yunan 'cin'i nasıl anlıyordu: Ne tanrıdır ne de insandır, ikisi arasında bir güçtür. Ben ise cini, insanın iç âlemini oluşturan unsurlar; duygu, akıl, düşünce, tutku, umut, korku olarak anlıyorum.

– *Sokrates'in "daimôn"u ile sizin "cin"iniz aynı mı?*

– Yok, aynı değil ama birbirine yakın olabilir. Çünkü Sokrates'in cininin tanrılarla bir münasebeti var, benim cinimin tanrılarla bir ilgisi yok. Benim cinim daha seküler, lâ-dînî bir cindir.

– *Cin, dini bir kavram ama...*

– Elbette, İslâm terminolojisine göre cin, varlıktır ama öyle anlamıyorum. İnsanın kendi içindeki güçler; onun hayatını, düşünmesini, eylemlerini, duygularını belirleyen güçlerdir. Kitapta, Mehmed diye birinden söz ediyorum. Mehmed'e, "Bir cin anlatayım sana," diyorum. Mehmed'e cini anlatmaya çalışıyorum: "Cin, içki adı değil... Cin, Kafdağı kadar gerçek! Yazmaya başladığımdan beri cinlerle ilgiliyim. Yani olağan yaşayışımızda olmayan, görülmeyen ama bu yaşayışımızda payı, yeri ve işlevi olan varlıklarla."[10] Böyle varlıklar düşünüyorum eski bir kelimeyle söylersek bunlar, tasavvurdur. Buna, sanal birtakım gerçeklikler diyebiliriz. Kitapta, içimizdeki güçlere neden cin dediğimi, Mehmed'i anlatarak açıklıyorum: "Biliyorsun yıllar yılı dillerle, kavramlarla, sayılarla uğraştım. Bu Mehmed, bir gece yarısı yanımda belirdi. Sarı, dökük saçları, uzun burnu, çıplak ayakları, paltosu sırtında sürekli dolaşan biriydi. Gittiğim her yerde, her zaman onu görüyordum. Kimi kez okuduğum bir kitaptan başını uzatıyor, çıkıp geliyordu."[11]

– *Mehmed cinini neden çirkin betimlediniz?*

– Güzel bir cin olabilir mi? Bilemiyorum! "Siyasal parti toplantılarında, Büyük Millet Meclisinde dolaşırken gördüm, onu. Sabah gazetelerde kurşunlanmış ölüler görsem yanlarında oluyordu. Futbol maçlarında, mitinglerde, mahkemelerde! Kimi kez ben ders anlatırken ön sıralarda oluyor, alaycı gülüyordu, bana."[12] Ben, birçok insanın konuşurken ağzından Mehmed'in çıktığını gördüm. Kitaba göre, Mehmed cini, "Kokuşan insanın görüntüsüydü... Her kötü romanda, şiirde, öyküde. Düşünce kitaplarında. Bilimsel yazıların satırları arasında ortaya

9 a.g.y., s. 12.
10 a.g.y., s. 14.
11 a.g.y., s. 15.
12 a.g.y., s. 16.

çıkıyordu."[13] Mehmed, kötülüğün göstergesi. Mehmed, nerede görünüyorsa orada bir üçkâğıt var, demektir. Çirkinliğin, kötülüğün olduğu her yerde Mehmed var. Örneğin, bizim üniversitede sık görünür: Sığlığın, ikiyüzlülüğün, sahtekârlığın olduğu yerler, Mehmed'in göründüğü yerlerdir.

– Mehmed kelime anlamı olarak "övülmüş" iken, kendisi neden bu kadar çirkin?

– Mehmed, çirkinliği gösterdiği için çirkin. Belki, estetik anlayışımıza göre çirkin. Kitapta ikinci olarak anlattığım, Sevda cinidir: "Benim ilk cinim, o... Gençliğim, çocukluğum onunla geçti. Onun kitaplarla, ansiklopedilerle, dosyalarla dolu evinde... Doğadaki bitkilerin, böceklerin, kuşların adını belletti. Diller belletti. Tarihten öyküler anlattı, bana. Sordum söyledi, sordum söyledi. İstatistikler verdi. Romanlardan, öykülerden geçirdi, beni... Ne sorduysam kâğıtlar uzattı bana, sayfalar dolusu. Kimini anladım, kimini anlamadım."[14] Sevda cini ansiklopedik, cansız, yığma bilginin cini. Ben açtım, Sevda bana bilgiler veriyordu ama o bilgiler, beni doyurmuyordu. Ne zaman hakîkati aramaya kalksam Sevda çıkıyordu, karşıma. Hâlbuki ben, Sevda'yı aşarak bilgiye ulaşmak istiyordum.

– Niye, Sevda?

– Tutkuyu gösteren bir şey olduğu için adı, Sevda. Bilme tutkusu, öğrenme aşkı ama gerçek aşk değildi, tabiî: "Sevda, bana bir şey öğretti kendi deyimiyle: Sevdasız olmam gerektiğini."[15] Oysa bu işler, Sevdasız olmaz. Türkiye'de Sevdasız yapamazsın. Pek çok insanın cini Sevda'nın cinidir, akademisyen arkadaşlar, genellikle, Sevda ciniyle çalışıyor.

– Mehmed'de olduğu gibi, Sevda'nın da kelime anlamıyla bir tezatlık oluşturmuşsunuz. Her ikiside olumlu anlamlarla yüklü kelimeler ama siz olumsuz anlamlar vermişsiniz...

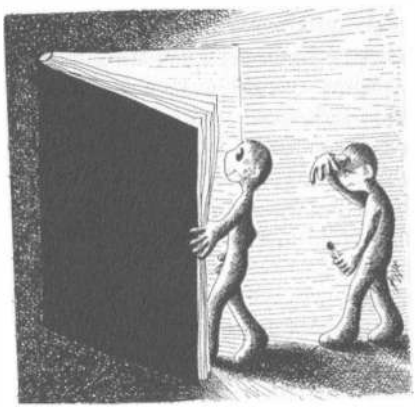
– Bu, bir ironidir. Bilginin içinde bir şekilde, Sevda var ama bana verilen bilginin içindeki Sevda, sahte olduğu için ironi, diyorum. Bende Sevda olması yetmiyor, kavuştuğum bilgininde Sevdalı bilgi olması lazım. Maalesef, sevdalı bilgiler değil, kurutulmuş bilgiler elde etme durumunda kalıyoruz! Nerede soğuk, mekanik bilgi varsa orada, Sevda cini çıkar. Mehmed övülen ise övgünün sahteliğini göstermesindedir, ironi. Birçok övgü, sahtedir. Sahte övgülerin olduğu yerde, Mehmed cini çıkıyor. Eğitim sistemimizde okulöncesinden, üniversiteye kadar pek çok okulda, sınıfta hem Mehmed hem de Sevda cini vardır.

– İroni olduğu için anlayamadım, galiba!

– Ama ironi öyle bir şeydir, zaten. Anlaşılsa ironi olmazdı. İroniyi zapturapt altına alıp sistematik hâle getirirsen ironi olmaktan çıkar. Bazı terslikler, tuhaflıklar olacak, "Allah Allah! Bu neden olmuyor?" diyebilmek gibi bir şey... "Haber Tanrısı Hermes'e diğer ülkelerin aydın-

[13] a.g.y., s. 16.
[14] a.g.y., s. 19.
[15] a.g.y.,.s. 20.

larından daha çok zorunluyuz, biz Türk aydınları... Bana kalırsa senin Sevda'ya olan düşmanlığın gizli bir sevda olarak sürüyor."[16] Ukalaca, hava atmak için sahip olmaya çalıştığımız bilgi, terfi etmek, kitap yazmak için kullandığımız bilgidir, Sevda. "Sevdasızlığın yalnızlığından çıkacak her şey."[17] İçindeki bu sahte Sevdayı öldürdüğün zaman. Gerçek Sevda'ya kavuşmak için bu sahte Sevdayı yenmek lazım.

Düşman Olarak Aydın / Ahmet İnam

– *Ahmet'in son cini olarak Şaban var...*

– Evet, Şaban, kuram cini! Şaban, benim hayatımı yıllar yılı sahte Sevda'yla bilgi ilişkisine girmem olarak anlatıyor: "Şaban'ı yirmi yaşında tanıdım. Eleştiriler yazarken.[18]" Edebiyat eleştirisi yaparken edebiyat teorileri ürettim. Türk kültürü üstüne kuramlar yaptım, sayfalar dolusu."[19] Yaşamadan, alelacele kuramlara bulanmış bir hayatı gösterir, Şaban cini.

– *"Şaban"ın sözlük anlamı; şaşırmış, şaşkın, alık, enayi.*

– Evet, çünkü şaşkın şabalak iken kuram yapmaya kalkışıyorsun. Eskil Yunancada *thauma* diye bir kavram var. *Thauma*, şaşma, hayret demek. Aristoteles diyor ki: "Felsefe, hayretle başlar!" Ama Şaban, Aristoteles'in söylediği anlamda bir şaşma değildir. Şaban, şaşkın şabalak olup yalapşap kuramlara hayatımızı bağlamaya çalışmanın adıdır. Azıcık Freud okuyup Freudyen olmak, Politzer okuyup Marxist olmak, Atatürk'ün söylediğini iyi anlamadan Kemalist'im diye dolaşmak veya iki üç el kitabıyla liberalistim diye kuramlara girişmek vb., bunlar, tam bir Şaban'lıktır. Şaban, şaşkınlığı göstermesine karşın kuram yapılmaktadır. Kuram düzene sokmadır. Şabanlığı yaşayamıyorsun ama şabanlık

---

16 a.g.y., s. 21
17 a.g.y., s. 22
18 a.g.y., s. 23
19 a.g.y., s. 24.

yapıyorsun. Ne zaman kuram yapılmaya kalkışılsa Şaban cini çıkıyor. Kuram yapmıyorsan Şaban cini görünmez. Ancak, hangi kuramları yapanlarda çıkar; yaşamadan, anlamadan, uyduruk kaydırık kuramlar yapmaya kalktığında, Şaban cinini karşında bulursun.

– Bu üç cini toparlarsak neler söyleyebilirsiniz?

– Sahtekârlıkların yapıldığı bir kültürde, Mehmed ciniyle hep karşılaşabiliriz ama bizdeki sahtekârlar, Mehmed'i görmüyorlar. Çünkü sahtekârlıkla dünyayı yönetmeye çalışıyorlar, dolayısıyla onların hayatında cin yok. Onlara göre, cin çarpan bir şeydir çarpar ağzın, yüzün yamulur. Oysa cinlerin çarpması değil, görünmesi gerekir, o da görebilen gözler içindir. Aslında Mehmed, Sevda ve Şaban ile karşılaşmak bir ayrıcalıktır. Bu üç cinin kendilerini göstermesi bir yardım anlamına da gelebilir. Sık sık Mehmed, bana görünüyorsa dönüp kendime, "Bende bir numara var mı?" diye düşünmem lazım. Sevda görünüyorsa demek ki benim bilgiyle ilişkimde bir numara var: Mekanik biçimde, anlamadan, yaşantıma katmadan öğreniyorum, öğrendiklerimi. Bildiklerime bir derinlik ve özgünlük katamıyorum, demektir. Türkiye'de kuramcı insan pek olmadığı için Şaban'a az rastlanır. Şaban, şöyle insanlara görünmez; ikinci, üçüncü el kitap okuyup "şu şunu dedi", "bu bunu dedi"cilere Şaban, tenezzül etmez. Çünkü özgünlüğü yok, sürekli aktarıyor. Şaban, özgün olmaya çalışıp beceremeyene görünür ama baştan özgün olma olanağın yok, her okuduğunun enayisi olduğun için özgünlüğün nasıl bir şey olduğunu bilmiyorsun: Şaban o zaman görünmez. Hesabi insanlara, taktikli ve stratejik yaşayanlara ne Mehmed ne Sevda ne de Şaban görünür. Kendiliğinden yaşayan, hasbi ve has insanlara görünürler ki anlarlarsa onlar için bu bir lütuftur: "Tanrım, ne olur, uğraşıyorum nicedir bana Şaban'ın yüzünü göster!" Çünkü Şaban'ın görünmesi, senin yaptığında bir problem olduğunu gösterir. Şaban'ı iki türlü göremezsin: 1. Hakîkaten sen, düz anlamıyla Şabansındır ve göremezsin. 2. Hakîkaten özgün bir şey yapmışsındır, Şaban karşına çıkmaz. Bu üç cinde bocaladığında, bir bilinç ve farkındalık durumunda çıkar. Levm etme durumunda yani kendimizi kötülemeye başladığımızda, kendimizle karşılaştığımızda bu cinler tezahür eder.

– Keşiş kim?

– Keşiş, benim. Hayatımın bir döneminde -akademik hayat öncesi- keşiş, beni simgeleyen bir tiptir. Akademik hayata geçtikten sonra, 90'lı yılların başına kadar keşişliğim devam etti. Daha sonra, Gönül Felsefesi yapmaya başlayınca, keşişlikten kopuşu yaşayabildim. Nietzsche dostum, bana keşiş olmamamı, hayatın içinde kalmam gerektiğini öğretmiştir.

– Siz, akademik hayata geçmeden önce bir keşiş gibi mi yaşıyordunuz?

– Yaşayışım belki öyle değildi ama kendimi öyle algılıyordum. Kendimi hep bir keşiş olarak görürdüm, çünkü edebiyat ve felsefe problemleriyle uğraşıyorsunuz, sizden üniversiteye giriş için reçeteler

isteyen birtakım orta zekâlı sözde genç insanlara dershanelerde matematik, fizik veriyorsunuz ve bunların arasında yaşıyorsunuz. Dolayısıyla, ister istemez keşişsiniz. Kendinizi anlatacak insan bulma şansı ve olanağınız yok. Arada görüştüğünüz birkaç dostunuz var, onun dışında keşişliğe mahkûmsunuz.

– *Keşiş nasıl bir insan tipidir?*

– Keşişin ilk yaptığı şey, kitaplarını sıralayıp kitaplarıyla boyunu örtüp kitaplarını yakarak kendini yakmasıdır. Keşiş, burada Platon gibi ama henüz *Érôs*'u tatmamış bir Platon! Keşiş, *Érôs*'suz arayan insan demektir. *Érôs* yani şevk olmayınca keşiş olursunuz. "Çamaşır yuyan kızları gördü. Onların sıcak, canlı gövdelerine baktı, kaldı. Akan derede arınan çamaşırları, gülüşen kızların sesleri arasında seyretti. Kâğıttaki kara lekelerin nasıl temizlenebileceğini düşündü. Dirim kâğıda nasıl egemen olabilir, kâğıtlar ne zaman gülebilir diye sordu. Kâğıttaki kara, keşişi hüzne boğdu."[20] İşte bu, tamamen *Érôs* yoksunluğu ve yoksulluğudur yani *Érôs* mahrumiyetidir.

– *Beni en çok etkileyen, keşişin kucağına verilen kitap?*

– "Keşiş'i bir gün evlendirdiler. Gel zaman git zaman karısı gebe kaldı. Keşiş, dünyada, bir canlıyı yaşama kattığı için çok sevinçliydi. Doğumdan sonra keşişi karısının yanına çağırdılar. Kundağa sarılı, kanlar içinde küçük kahverengi ciltsiz bir kitap görünce şaşırmadı." Çünkü karısı bir kitap doğurmuştur. "Keşiş şöyle düşündü: Ben yazıyım. Yazı olmasa ben olmazdım." Kendimi silmem lazım diyor: "Şimdi mahzene inip silgiler geliştirmeliyim. Nerede yazı görsem sileceğim. Kendimi sileceğim."[21] Yeni yazılar yazabilmek için yazıyı silmek gerek.

– *Tekrardan kaçınmak için mi yazıyı silmek gerek?*

– Hayır! Tekrar aslında bir yenilenmedir. Tekrar hiçbir zaman aynı şeyin tekrarı olmaz. Muttasıl, yenilenmenin adıdır; sürekli, dur durak bilmeyen.

– *"Kendimi sileceğim" ne demek?*

– Kendimi yeniden inşâ edebilmek için silmem lazım. Kendime bir alan açayım. Kendi üzerimdeki safraları atıp geçmişte edindiğim saçma sapan bilgileri, deneyimleri unutayım, hafifleyeyim.

– *Bu, insana uygun mu?*

– Nispeten uygun. Keşiş bunun için çırpınan biri. Keşişe soruyorlar: "Sen Ahmet İnam mısın, ey keşiş? 'Hayır' demiş, 'ben, A ve İ'yim."[22]

– *Eşek anırmasını mı çağrıştırıyorsunuz?*

– O da var! A ve İ harfiyim: " 'Hüznün bir silah mıdır ey keşiş?' Keşiş uyandığında başucunda iki yanından bomba sarkan bu pankartı gördü."[23]

---

[20] a.g.y., s. 31.
[21] a.g.y., s. 32.
[22] a.g.y., s. 33.
[23] a.g.y., s. 33.

– *Ama bu cümleler düz okumayla anlaşılmıyor ki!*

– Haklısınız ama bunlar açıklanamaz ki! Açıklamaya kalkıştığınızda aklı evvel edebiyat öğretmenlerine dönerim, "Çocuğum, şair burada ne demek istiyor, düzyazıya çevir bakayım!" ya da "Burada hangi sanatlar var?" gibi bir şey olur. "Keşişlik, insanı ve doğayı kitaptan algılamanın sonucudur." İşte, onun için kitapları yakmak lazım. Kitapları yaktıktan sonra okumak gerek. 1970'li yıllarda bunu anlamışım. Sürekli bize 'okuyun, okuyun' dedikleri kitaplar böyle olmaz. "Aynaya bakmış keşiş: 'Başım iyi' demiş. 'Çıplak, yuvarlak ve kocaman, ama ayaklarım dar. Ayaklarımı yeterince genişletirsem tam mühüre benzeyeceğim." Yine keşiş: "Makas, kalemden daha önemli!" diyor. "Keşiş yatağını kocaman ambalaj kâğıdından zarf biçiminde yaptırmış, her gece içine girer, zarfın kapağını kapatırmış." " 'Kesekâğıdı' demiş, keşiş, 'devrimi yapsa yapsa o yapar."[24]

– *Bu harfler ne?*

– Keşiş, alfabedeki bütün harflerle düşüncelerini açıklıyor: "Bütün yolları tutmuşlar. Bende köstebek olur yeraltından kazarım. Belki varırım o mahzene, yaşamın yüzyıllarca sessizce damıtıldığı. Bakkalda aldığı peynir paketinin üstüne bunları yazdı, keşiş"[25] Burada, büyük bir çırpınma vardır. Bize dayatılan eğitim sisteminden, "oku, oku" diye ruhumuza giydirilen kitaplardan, basmakalıp anlayışlardan, saçma sapan tartışmalardan, sığ siyaset ve sanat hayatından acı çekiyor.

– *Sırada, Elif var. Elif çok zeki ve iyi sorular soran bir kız!*

– Annemde öyleydi. Belki, Elif okuması yazması olmayan, zeki, bir imam kızı olan annemdir. "Anamın beni gönderdiği Kuran kursunu seviyorum. Tek orada beni herkes dinliyor... Elif korktu, hocaya soramadı. Evde anasına açıldı: 'Ana, Allah neye benzer'... Yudum arıttım merdivenleri, beyler yukarı kolay çıksın diye!"[26]

– *Kadının konumunu çok güzel anlatmış...*

– İşte, Elif bu! Bizim ezik, İslâmî taassup altında yaşama sevinci elinden alınmaya çalışıldığı hâlde, o sevinci duyan insanın adı, Eliftir. "Allahın gücüne gitmesin ama neden bizi Âdem Aleyhisselamın kaburga kemiğinden yaratmış. Çöp kutusundaki pirzola kemiklerini görünce aklıma geliyor... Anam beni neden dövüyor? Kuran kursuna gitmemiş de ondan. Dinimizi benim kadar bilmiyor. Eğer vurduğu yerlerde gül biterse ben gül ağacı olurum. Hiç gül ağacı görmedim... Zehra'nın düğününde oynadık. O dini bütün kızlar nasıl da göbek attılar, anam da."[27] İşte insan bu! Yaşama sevinci bu! "Kız kısmı yolda yürürken hep yere bakarmış. Peki, neden yolda ne para buluyorum ne altın?"[28]

---

[24] a.g.y., s. 34-35
[25] a.g.y., s. 35
[26] a.g.y., s 39
[27] a.g.y., s. 40
[28] a.g.y., s. 41

"Böreği fırına götürürken üstündeki gazete kâğıdı uçtu. Papaz kılıklı biri gazeteyi çiğneyip geçti: 'Amca' dedim, 'Gazeteyi çiğnedin. Günaha girdin. Hiç yazı çiğnenir mi?' Adam gözümün içine baktı. Adımı sordu: 'Elif' dedim. 'Elif' dedi: 'Sen bir harfsin seni çiğniyorlar. Ben keşişim ve hep harflere basa basa yürürüm' Belli, herifi cinler çarpmış zaten." Elif, bölümü şöyle bitiyor. "Hemen Kuran okumaya başlamalıyım. Anam beni işe gönderecek."[29]

– *Elif ile Keşiş'in karşılaşmasını biraz açar mısınız?*

– Elif, hayatın saf ve temiz bir yerinden geliyor, hani akarsu gibi, bulanık olmayan temiz akan su gibi. Yalın, çocuksu, teoriye bulaşmamış, içindeki yaşama sevinciyle olgunlaşmaya çalışan bir kız çocuğu. Ama keşiş görmüş geçirmiş, okumuş ancak okuduklarından kurtulmaya çalışan bir insan. Dolayısıyla, Elif ile Keşişin karşılaşması: Hayatı anlamak için kitaplar okumuş ama okudukça hayattan uzaklaşmış birinin yine harfler aracılığıyla hayatla karşılaşmasıdır. Bakın! Kitapları kim yazmış? Türkiye'de okutulan kitapların çoğunu Batılılar yazmış. Hâl böyle olunca da bu kitaplar kendi hayatımızdan neşet etmiyor ve okuyanlar keşiş oluyor. Çünkü kitaplarla hayat arasında uçurum var. Freud, Marx, Lacan vb. bizden değildir ve bunların teorileri bize tam uymaz. Avrupalıların kendi hayatlarını anlamak için yaptıkları teorilerle kendi hayatımızı açıklamak için kullanıyoruz. Elbette, evrensel boyutları olduğu için bizim bir tarafımızı açıklayabilirler ama tam açıklayamazlar. Açıklayamadığı içinde hep uymayan, eksik bir taraf kalıyor. Bizim hayatımıza yakışan teoriler yok. Dolayısıyla farklı incelikleri olan bir hayatı çok kaba yaşayabiliyoruz.

– *Nuri nasıl bir tip?*

– Önceki yıllarda Nuriler daha azdı. Şimdi, her taraf Nurilerle doldu. Nuri anasının gözü, fırlama, iş bitirici. "Cennet şu Türkiye vallahi" diye başlıyor konuşmaya, "Ne satsan alıcısı var." İşte, Nuri bu! " 'Abi ne lazım?' Her dükkâna bunu sordu. Ne lazımsa buldu buluşturdu. Ardından fısıldaştılar: 'Ne becerikli adam şu Nuri! Eksiğimizi komadı. Türkiye'yi onun gibiler kurtaracak,' fısıldaştılar"[30]

"Nuri, Keşiş'i yolda gördü, tanıdı: 'Vay benim sınıf arkadaşım!' Keşiş süzdü, Nuri'yi: 'Hangi sınıfın arkadaşıyız, biz' dedi"[31] Oradaki keşiş herhangi bir dine mensup, ruhban sınıfından biri değil. Keşiş la-dini yani dinsiz bir keşiştir. Derrida gibi atraksiyonlar yaparsak keşiş'i 'kesiş' olarak anlayabiliriz; bir şeyleri kesen biri.

– *Farsça keş kelimesinin anlamı çeken, çekici olduğuna göre çeken olarak anlayamaz mıyız?*

– Elbette, anlayabiliriz. Keşiş, kesen ve çeken biridir. "Sabaha karşı bir tıkırtıyla uyandı. Sessizce baktı. Anası halının altına para saklıyor-

[29] a.g.y., s. 42
[30] a.g.y., s. 45
[31] a.g.y., s. 45

du."[32] Nuri, hazlar yaşayan biridir, "Türk müziğinden, boğazdan (yanlış anlamayın boğaziçi), güzel kadınlardan zevk aldım, toplumun çekip çevrilmesinde payım var, elbet Türk tarihi benden söz etmelidir. Unutmamalıdır ki ben, Türkiye'nin en karanlık günlerinde en gerçek olanım, mutsuz olmayan, kaygı duymayanım."[33] Bütün askeri darbelerde, anayasa oylamalarında, yeni kurulan siyasi partilerde, her tarikat örgütlenmesinde Nuriler vardı.

– *Bekir Coşkun'un tabiriyle Nuri 'göbeğini kaşıyan' mıdır?*

– Söylediğiniz anlamda Nuri, 'göbeğini kaşıyan' değil. Buna indirgememek, bu şekilde anlatmamak lazım! Nuri, bir spektrum! Nurilerin dereceleri var. En fırlaması iş insanıdır, holding sahibidir, buradan mahalle bakkalına kadar inebilirsiniz. Kapıcı, memur, general, bürokratta olabilir. Hele bizim akademik hayatta Nuriler çoktur. Nuri, tek bir insanı göstermiyor birçok insanın karışımıdır.

– *Nuri'nin sizde karşılığı var mı?*

– Elbette, bende karşılığı olmasa profesör olabilir miydim? Bende Nurileşen bir yan var ki televizyonlara çıkıyorum. Belki, ben Nuri oğlu Nuri'yimdir. Tabiî, her Nuri kendini 'nur'la ilgili sanabilir ama nur için üç yüz watlık bir ampul olması lazım. "Nuri, mahallenin yeni yetmelerine para verip gece gizlice duvarlara 'Nuriler ölmez' yazdırdı."[34] Keşiş için söylediği şu: "Keşiş benim öykümü yazıyor, enayi satamayacak ki! "[35] Hakîkaten satamadık. Bu kitabı kimse almadı, üç yüz ya da dört yüz basıldı, onu da eşe dosta dağıttık, elli kişi okumuştur, herhâlde! "Nüri arabasına binerken ilkokuldan çocukların 'Türküm doğruyum' sözlerini duyunca gülümsedi. 'korkmayın yavrularım' dedi, 'Nuri abiniz oldukça sırtınız yere gelmez."[36]

– *Elif bölümünde söz ettiğiniz, Dilek ile buradaki Dilek aynı mı?*

– Evet! Apartmanda oturan, ailesi zengin, eğitimli bir kız: "Dilek matematik dersinde tahtaya kalktı. Öylesine sıkıldı ki tahtanın bir kıyısına saklıca, 'I want to fly' (Uçmak istiyorum) yazdı." Dilek, benim öğretmenlik yaptığım yıllarda yani sekiz yıllık sürede karşılaştığım öğrenci tipini anlatıyor. Gerçekten de böyle bir öğrencim olmuştu. Matematik problemi sormuştum, tahtada çözerken tahtanın bir kenarına 'I want to fly' yazmıştı. "Okulun psikologuna gittim. Sizin de derdiniz mi olurmuş diyor. Neden kimse beni anlamıyor? Burnumda çıkan çıbana çok üzülüyor, geceleri gizli gizli ağlıyorum. Bütün dünya kalpsiz! Ancak kedimle dertleşiyorum. Sarman. Tek dostum. Beni kurtar."[37]

– *Dilek ile Elif'in kesiştiği nokta, yaşama sevinçlerinin öldürülmeye çalışılması değil mi?*

---

[32] a.g.y., s. 46
[33] a.g.y., s. 47
[34] a.g.y., s. 49
[35] a.g.y., s. 48
[36] a.g.y., s. 48
[37] a.g.y., s. 53

– Doğru! Elif yoksul, Dilek ise zengin ama ikiside bastırılmış genç kızlar. "Keşişi yolda görünce dönüp dönüp baktı, ona. Freud dirilmiş sokakta geziyordu. Ne kadar da kitaptaki resmine benziyordu, Freud'un."[38] Tabiî Dilek, eğitimli bir kız olduğu için psikolojiyle ilgileniyor, Freud falan okuyor. Belki, Dilek, şimdi yurt dışında doktorasını yapmış, bir üniversitede akademisyen bile olmuş olabilir.

– *Dilek'in babası, psikolojiyle ilgili sanırım?*

– "Bir gün parkta babasıyla oturuyordu, yine keşişi gördü. Babasına gösterdi: 'Freud'a bak baba.' Babası güldü: 'Tanırım onu' dedi. 'Budalanın biridir. Elindeki kitapları yırtıp yırtıp kayık yapar, havuzda yüzdürür. Bak seyret.' Babasıyla keşişi izlediler. 'Ne hastalığı var dersin, baba?' Çocukluğunu yaşamamış zavallı. 'Peki,' dedi Dilek, 'kayıklar neyin simgesi olabilir?" Annesinin şu sözüyle bitiyor: "Yine o anlamsız kitapları mı okuyorsun?' diye bağırdı annesi. 'Evlenince unutursun hepsini."[39]

– *İlyas'ta yoksul, zengin olma düşleri kuran, İstanbul'da varolmaya çalışan, dilenci, hırsız biri...*

– "Eşek herifler. Bulduğum yeri nasıl da keşfettiler. Fırının yanında. Kör kadının yanan evi! Kışın sıcacık... Çımacı oruspu çocuğu diye kovalıyor beni. Hangi oruspunun çocuğuyum, acaba? ... Âşık pozuna yatan karılarla heriflerin yanına sokuluyorum. Para istiyorum. Şaşmıyor. Hepsinden para alıyorum. Helal olsun şu aşka be!"[40] Hatırlıyorum! O yıllarda, Boğazda Romen tankeri aylarca yanmıştı: "Körün yanık evinde sabaha kadar yanan Romen tankerini seyrettim. Hey anam, bedava mangal! Gâvur mavur ama nasıl da ısıtıyor bizi. Aydınlatıyor."[41]... İstanbul'u yakayım da ısınayım."[42] Müthiş öfke ve kinle besleniyorlar.

– *Süavi, eğitimli, yabancı diller bilen, sorgulayan biri, biraz size benziyor sanki...*

– "Arkadaşlarım dünyayı değiştirmeye çalışıyorlar. Ben kendimi. Oydum içimi. İnce bir kalemle işledim. Bir hattat gibi!" Galiba, bana en fazla Süavi benziyor. Haklı olabilirsiniz! "Dramalı Hasan Beyin müziğinde: Baharın gülleri açtı/ Yine mahzundur bu gönlüm." Ben Tanpınar'dan, Yahya Kemal'den hele hele Ahmet Haşim'den daha akıllı ve şanslıyım... Ben galiba gönle önem verip de gökten bir kurtarıcı beklemeyen; eski yazıyı, Osmanlıca'yı biraz da Arapça'yı bilip de sağcı olmayan, biraz Hegel ve Marx'ı kaynağından kendi gözüyle okuyup da saldırgan olmayan 'nadide' bir Türk genciyim... İslâm Sentezi? Mahzun insan sentez sonucu mu oluştu? Nietzsche, Üstün İnsan falan filan diyor. Şu 'sönen gölgelenen dünyada', ben okulunu kavgasız gürültüsüz bitiren Süavi, mahzun insanı öneriyorum... Doğuluyu yanlış anlıyorlar.

38 a.g.y., s. 56.
39 a.g.y., s. 56.
40 a.g.y., s. 59-60
41 a.g.y., s. 61.
42 a.g.y., s. 62.

Doğulu pis. Doğulu entrikacı. Doğulu şekilciymiş. Hangi Doğulu? ... Doğuya sığınılmaz. Doğu yaratılır... Doğulu gürültü çıkarmadan sever. Doğu sabırlıdır. Doğulu olmak edilgin olmak değil, iç etkinliği içinde olmak, yaratıcılık içinde olmak demektir."[43]

Bu kitabı yazdım ama kimse ne okudu ne andı. Şişeye koyduk, denize saldık, kayboldu gitti.

– Zor bir kitap ve sizin düşünsel yolculuğunuzu anlamak biraz güç!

– "Ben bu toplumun gücünü kaynağını görüp de bu kaynağın görülemeyişinden, belki görülüp de kullanılamayışından mahzunum... Bana iktisat okutan öğretmenlerin mahzun olmayı bilmedikleri için mahzunum... Ben bütün bunları bilip de, yalnızca bilip de bir şey yapamayan bir insan olarak mahzunum... Mahzunluğu pısırıklık sayan aptallara bir şey yapamadığım, ne elime silah alıp adam vurabildiğim ne oyumu kullanıp kafamdaki düzeni oluşturabildiğim ne de bu konularda beni şu ya da bu görüşten saymadan dinleyecek birini bulabildiğim için mahzunum." Evet, ya! Süavi büyük ölçüde beni anlatıyor. "Aklım çok şeye erdiği için mahzunum (Belki de bu benim hüsn-ü kuruntumdur ama bir tekkede olsaydım, mahzun değil başka bir şey olurdum)."[44] Okul bitecek de ne işe yarayacağım diye soruyor. "Yürüdüm bugün, Emirgân sırtlarında. Güneş batıyordu. Şu doğa olayı insanın neden yüreğini burkar? Yaşayamadığım, yaşamayı istediğim olayları süpürüp geceye attığı için. Birazdan tek tük ışıkları yanacak evlerin. Camilerin mahyaları da. Ramazan! Nasıl irkilirdim çocukken! Bir halk türküsü: 'Kederli günlerimde geldi çattı Ramazan'" Süavi'nin, Emine adında bir sevgilisi var. " Emine başörtü takan kızları eleştiriyor okulda... İslâmlık bir biçim değil yalnızca, çağı anlamada bir bakış açısı, inanç yoludur... Çaresizim ama asi değilim. Duvarlara yazacak, meydanlarda bağıracak kalıplaşmış sözlerim de yok... Kendimi yiyor, tüketiyorum."[45]

"Kumkapı'da kahvede bir ikindi. Süavi nargilesini içip kitap okurken Keşiş elinde koca bir simitle yanına oturdu. Simiti çay bardağına batırıp çiğniyordu. Uzun süre süzdü, Süavi'yi, 'Tömbeki senin beynin mi?' Süavi sarsıldı. Şu karşısında duran tacir kılıklı adam selamsız sabahsız ne istiyordu? 'Hayır' dedi, 'o, benim nefesim' Keşiş yanıtladı: 'Nefsim demek istiyorsun. Belki bilincin. Sana acıyorum. Tarihe ilgin nedeniyle sürekli okumak zorundasın. Okudukça okunacaksın. Kitaplar okuyup üfleyecek sana. Ne yazık ki tekkeni kuramayacak, yalnız kalacaksın!' 'Peki, siz kimsiniz ve benim hakkımda bu biçimde konuşma yetkisini kim verdi size? Kâhinliğin çağdışı olduğunu bilmiyor musunuz?' 'Yüreğini her gün çizen, jiletle çizen gerçeklerden biriyim. Öyle gerçeğim ki şu an açım ve karnımı doyuruyorum. İnsanların yanlışlıkla

[43] a.g.y., s. 65-66.
[44] a.g.y., s. 67.
[45] a.g.y., s. 68.

keşiş dediği çağını çoktan geçmiş ama nedense senin o çok değer mahzunluğunun alacakaranlıkta yaşamaktan haz duyma olduğunu söyleyebilen, yazıyla çiziyle, düşünsel kürelerle dünyasını gerçeklerden ayırmaya kalkanlara bir çift sözü olan biriyim' dedi. 'Saygısızın birisin' dedi; Süavi. Keşiş güldü. 'Senin dışında, sırça dünyanı sarsan herhangi biri kadar saygısızım. Bu dünyayı fazla taşıyamayacaksın. Ya inançsız ya da bağnaz olacaksın. Bu toplumun insanı kutuplara iten anaforunda yok olacaksın... 'Yazmak mı? Sakın yazma. Daha çok yitersin. Yazılanırsan.' Süavi kızdı. 'Kim kalmışsa yazmıştır. Ya da onu yazmışlardır. 'Yaz' dedi, Keşiş, 'yaz ve kaz sonra, ört mahzunluğunu yazı ve çiziyle."[46]

– *Son olarak yine sizden izler taşıyan İbrahim var.*

– İbrahim 'Ex nihilo nihil fit' diye başlıyor, yani 'hiçlikten hiçlik doğar.' Keşiş, İbrahim ile vapurda karşılaşıyor. "Ben Türkiye'ye dar geliyorum... Babam garip bir memur, anam cahil bir kadın. Beni okuttular, bir yığın dil öğrendim. Yurt dışına gittim, felsefe öğrendim, edebiyat öğrendim ama bu cahil toplum beni anlamıyor. Ezberci... İbrahim seni Batı Doğulusun, Doğu Batılısın sanıyor."[47] Demek ki İbrahim yurt dışında eğitim almış, kendine ve toplumuna yabancılaşmış biri. "Annemle kavga ettik. Ölmüş babamın üç aylıkları yetmiyormuş. Çalışmalıymışım... Kırkıma yaklaşıyormuşum. Evlenmeliymişim... Bitiyor, anne diyorum, on üç yıldır üzerinde çalıştığım tezimi bitireceğim."[48] Bende uzun yıllar tezimle uğraşmıştım. "Elinde koca bir demet kâğıtla hocasının kapısını çaldı. İçeri girince hoca gözlüğünün ardından İbrahim'i süzdü. On üç yıldır hocayla birlikteydiler, en az ayda bir İbrahim çalışmaları konusunda bilgiler vermek için odasına giderdi ama her karşılaştıklarında hoca ilkin onu tanıyamazdı. 'Buyurun bir şey mi istediniz?' derdi. 'Hoca, ben İbrahim, hani Nietzsche üzerine çalışan!' 'Ha' derdi, hoca. Hocayla bir saat konuşurlardı. Doğrusu hoca konuşur, o dinlerdi. Hoca tasarılarından, Avrupa'daki çalışmalarından, çıkardığı, çıkaracağı kitaplardan söz eder, 'Çalışın İbrahim Bey, çalışmanızı bitirince getirin."[49]

– *Bu hoca, Nermi Uygur mu?*

– Bilemem! "Hocası bu çalışmayı birkaç kez geri çevirmişti. El yazısını okuyamadığını söylemişti. Daktiloyla yazdı, getirdi. Sayfalarının kenarlarını boş bırakmamıştı. Yeniden yazdı, getirdi. Yabancı sözcüklerin, deyimlerin altını çizmemişti, çizdi getirdi. Sonra Avrupa'ya gitti hoca, yazısı bekledi, İbrahim'in. Hasta oldu. Bekledi. Yıllar aktı, gitti... Bu kez hocasına çalışmasının bittiğini anlatmaya çalıştı. Hocası yeni çıkan kitabının yedi yerinde Nietzsche'den söz ettiğini, bunları bulup düşüncelerini bildirmesini söyleyerek İbrahim'i susturdu. Hırsla odadan çıktı, İbrahim. 'Türkiye, yanlış yahu!' dedi, kendi kendine, 'Türkü-ye'

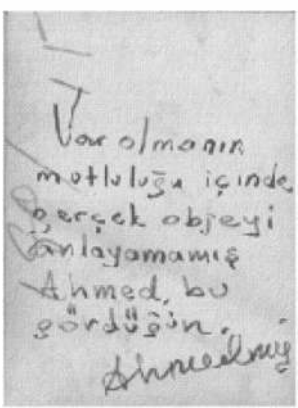
[46] a.g.y., s. 69-70.
[47] a.g.y., s. 74.
[48] a.g.y., s. 74.
[49] a.g.y., s. 75.

yani Türk olanı yiyen bir ülke. Kaçacağım, çok uzaklara kaçacağım. 'Über Mensch', 'üst insan', bunlar anlayabilir mi, bu kavramı?"[50] "İbrahim öğrenciliğinin on beşinci yılında papyon ve frakıyla turistik, çok lüks bir otelde yönetmen olarak çalışmaya başladı... İbrahim kavramlardan ördüğü fanusunda zengin turistlerin karınlarını en iyi biçimde doyurulmasına katkıda bulunarak felsefenin yararına inandı. Türkü- ye diye düşünmüyordu artık, Türk-de-ye. İbrahim Türk yemeklerini Batılıya yedirirken çocuğuna meme veren bir ana gibi duyuyordu, kendini. 'Bir gün' diyordu, 'yemek yerine kavramların sindirildiği bir sofrada, başköşede ben olacağım'. Bir gün. Ölmedim daha!"[51]

– *'Sonunda' olarak yazdığınız iki paragraf çok ilginç!*

– "Keşiş kalemi eline aldı, çiziktirdi, 'inanılır gibi değil' dedi. 'Keşiş, Elif, Nuri, Dilek, İlyas, Süavi, İbrahim sözcüklerinin baş harfleri 'KENDİSİ' oluyor ama yalnız harfleri.' Keşişte her şey harftedir. Yoksa Keşiş harflerden başını çıkarıp dünyaya bakamaz, pek. Bir baksın TARZAN olacak."[52]

Daha önce de söylediğim gibi, Keşiş benim 1980 öncesi hayatımı anlatıyor. İnsanın çok derinlerinde bir yerinde geçmişi hep vardır. Keşiş nerede oturuyor diye sorduklarında "Ben nereye gidersem orada oturuyor," diyebilirim. Keşişin koordinatları, benim koordinatlarımdır.

[50] a.g.y., s. 75-76.
[51] a.g.y., s. 77.
[52] a.g.y., s. 81.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Şiirle Bulabileceklerimin Ardındayım

Benim hayatım, daha çok şizofrenik bir hayat: Bir yerde matematikle bakıyorum, bir yerde fizik ve astronomi dünyasının kavramlarıyla anlıyorum, bir yerde mantık dokusuyla arıyorum, bir yerde musikiyle titreşime giriyorum, bir yerde felsefi yoğun bir bakışla hayatı kavrıyorum. Bu şizofrenik hayatımın içinde bir tarafımın da şair olduğunu düşünüyorum.

Aşktan Gönüle-Şiir Dinletisi Sohrab Sepehri'nın "Suyun Ayak Sesi" adlı şiir kitabından şiir okurken Kuşadası-2010

– Şiirle ilişkiniz çok eskilere dayanıyor, ilk şiirinizi ne zaman yazmıştınız?

– İlkokulda bazı manzumeler yazdığımı ve bir öğretmenimin mezarının başında, kendi yazdığım şiiri okuduğumu hatırlıyorum.

– O yıllarda yazdığınız bir şiiriniz hatırlıyor musunuz?

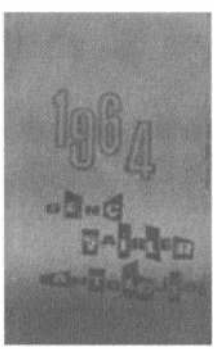
– İlkokul üçüncü sınıfta Sandıklıdaydık, o zamanlar, kendime göre ölçülü, uyaklı sözler söyleme hevesim vardı. 1957 yılında, İzmit Körfezinde Üsküdar adını taşıyan bir gemi batmıştı, yolcu sayısı epey fazlaydı. Üsküdar Gemisi battığında, ülkede çok büyük bir üzüntü kaynağı olmuştu. Kayıpları ve üzüntüyü dile getiren şiirler yazılıyordu, bende bir şiir yazmıştım.

Üsküdar'da beş yüz kişi battı
Türkler çok bedbahttı

gibi bir şeyler yazdığımı hatırlıyorum.

– İlkokuldan sonra da yazdınız mı?

– Ortaokulda kısa denemeler yazdım, sonraları nesir olarak şiirselliği denemeye çalıştım. Lisede yazdığım metinlerde şiirselliğe dikkat ederdim, denemelerimin şiirsel bir güç içinde olmasını, şiirselliğini korumasını gözetmeye çalışırdım. Lise birinci sınıfta yazdığım şiirlerle, Genç Şairler Antolojisine girmiştim ama bu giriş paraylaydı.

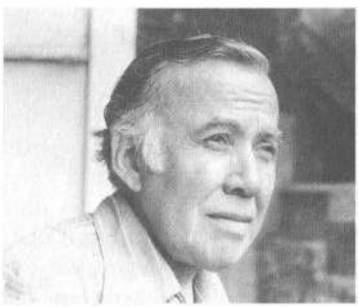

– Bunu biraz açar mısınız?

– Hâlâ var mı bilmiyorum, bu söylediğim elli ya da elli beş yıl önce falandı! Şimdiki gibi internet, internet sayfaları falan yok; şiirleriniz var elinizde, yayımlayamıyorsunuz, o zaman antolojiler oluşuyor. Şiir yazan gençlerden parayı toplayıp onların şiirlerini basıyorlardı. Gazetelerde ilan çıkardı, "Şiirlerinizi basıyoruz," gibi. Şiirle birlikte bir resim ve kısa özgeçmiş yazıp gönderiyorsunuz, bende para verip antolojide şiirimi bastırmıştım.

– Daha önceki konuşmalarımızda Behçet Necatigil'in Edebiyatımızdan İsimler Sözlüğü'nde adınız olduğunu söylemiştiniz, Behçet Necatigil hocanız oldu mu?

– Hayır, hiç yüz yüze gelmedik. Behçet Necatigil, sınıfına girdiğim için değil, şiirlerini okuduğum için ve uzaktan rakısını içerken gördüğüm için hocamdır. Hoca dersten çıktıktan sonra, Kalamış'da bir meyhaneye giderdi, "Aa bak, Behçet Hoca içiyor!" derlerdi. Behçet Necatigil, şiirlerimi görünce çok beğenmiş, "Bu adamda iş var! Bu adam tam şair!" demiş. Herhâlde, bazı şiirlerimi okumuş, sonradan aynı şeyleri tekrar ettiğimi görünce fikrini değiştirmiş olabilir.

Behçet Necatigil şair 1916-1979

– Şair olabileceğinizi hiç düşünmediniz mi?

– Yalnız şair olabileceğimi düşünmedim, doğrusu. Hüseyin Cöntürk, *Soyut* dergisine 1967 yahut 1968 yılında yazdığım şiirleri okuduktan sonra, "Bu adamın şiirlerini ilk okuduğunda etkileniyorsun, çarpıcı bir hâli var ama sürekli kendini tekrarlıyor ve bıkmaya başlıyorsun!" demişti. Hüseyin Cöntürk, bunu bir yerlerde yazdı, sanıyorum. Şiirlerimde bıktıracak ölçüde bir tekrar olabiliyor, çünkü ben, bir şeye saplandığım zaman oradan bir söyleme biçimine kolay kolay çıkamıyorum.

– Şair olabileceğinizi düşünmüyorsanız, şiir yazmadaki ısrarınız neden?

– Özellikle, son yıllardaki şiir üzerine vurgum veya şiir yazmaya ısrarla kendimi yöneltmemin ardında, keşfedeceklerimi şiirle keşfetmem lazım, düşüncesidir. İnsanın şiirle, mantıkla, matematikle, doğa bilgisiyle, yaşam bilgisiyle, dil bilgisiyle bulacakları vardır. Dolayısıyla, ne kadar sürer bilemiyorum ama şiirle bulabileceklerimin ardındayım. Bulabilir miyim? Ne bulabilirim? Bulduklarım bir işe yarar mı? Bilmiyorum! Bildiğim bir şey varsa şiirin bu aralar, bana çok anlamlı geldiğidir. Hayatın şimdiye dek görmediğim, fark etmediğim alanlarını, cephelerini şiirimsilerle görmekteyim. Bu, beni bir ölçüde mutlu ediyor, bir ölçüde mutsuzda ediyor, çünkü şair değilim. Bu arayışım, arayış sırasında ortaya koyduğum ürünler edebiyata şiir olarak geçsin diye

yapmıyorum. Bu ürünler, yolcular, yolda yürürken yol kenarlarına koyduğum su şişeleri, şarap kadehleridir; susadıkları zaman -dikkatlerini çekerse- buralardan içebilirler." Hepsi budur! Yolcu olmayanlar, yola çıkmayanlar burada bıraktığım şişeleri, kadehleri göremeyeceklerdir. Dolayısıyla, yolculara bir şey söylüyorum ama şiir adına bıraktığım suyun, şarabın yolunda yürüyecek var mı? Bilmiyorum! Belki, hiç kimse için bırakmaktayım! Bu, bir denemedir. Hayat hiç kimse için yapılanları, kendi akışı içerisinde içine alır ve yok eder ama hayatın yok edişi içinde yok olmak, ne kadar güzel! Şöyle ki hiç yaşayamadan kuruyarak ölüp gitmektense yaşamın insanı savuran dalgaları içerisinde gümbür gümbür yaşayarak ölmek, bana daha anlamlı geliyor.

– Sizin için şiir nedir?

– Efendim, şiir ne değildir ki! Şiir üzerine çok düşünmüşümdür, hâlâ düşünüyorum. Hayatımın son yirmi beş yılında şiir üzerine yoğunlaştım ve çok düşündüm. Daha önceleri, şiirle yazarak ilgileniyordum, hâlâ şiir yazıyorum ama yoğun olarak şiir üzerinde çeyrek asırdır duruyorum. Şimdilerde daha nahiv, daha sıradan, daha iddiasız yaşantıların şiirini yazmak istiyorum. Bunları yazmaktan başka çarem olmadığını düşünüyorum. Konuşamama, anlatamama, yaşamın sürekli olarak ayağımızın altından kayışı ve elimizden uçup giden yaşam karşısında yaşarken duyduğumuz dingin ama içi fokur fokur kaynayan, mangalda üzeri küllerle örtülmüş köz gibi sözler bulmaya çalışıyorum şiirde. Kendime göre bir şeyler yazmışımdır ama şiirde biraz oyun oynamaktan yanayım.

Altın Portakal Şiir ödülü Jüri toplantısı

Altın Portakal Şiir ödülü Sempozyumu

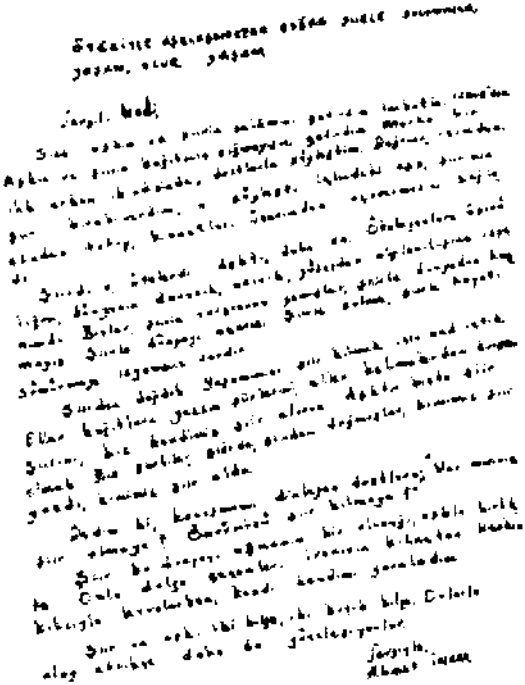
– İlkokuldan itibaren şiir yazmaya başlamışsınız, hâlen de yazıyorsunuz. Şiire kendinizi tümüyle bırakabildiniz mi?

– Hayır, kendimi tamamen şiir dünyasına bırakamadım. Bunu yapmaya çalıştığımda, beceremediğimi gördüm. Böyle bir hedefim olmadı yani şairane bir hayat sürmüyorum. Benim hayatım daha çok şizofrenik bir hayat: Bir yerde matematikle bakıyorum, bir yerde fiziğin ve astronomi dünyasının kavramlarıyla anlıyorum, bir yerde mantık dokusuyla arıyorum, bir yerde musikiyle titreşime giriyorum, bir yerde felse-

fi yoğun bir bakışla hayatı kavrıyorum. Bu şizofrenik hayatımın içinde bir tarafımın da şair olduğunu düşünüyorum. Yazdıklarımın bir kısmını, doğrudan doğruya edebi metinler oluşturmaktadır, eskilerin mensur şiir dedikleri eserlerim vardır. Bütün bunlara karşın, yazdığım metinlerin şiir formunda ya da düz yazı olsun belli bir kavramayı ve sezmeyi dile getirdiğini, boş olmadığını düşünürüm. Ancak, şiire kendimi tamamen bırakamadığım için yazdığım şiirsel metinlerin çok fire verdiğini sanıyorum. Son on yılda şiir yazmayı daha ciddiye alıyorum. Şiirlerimi tek tük de olsa yayımlamaktayım. Gençliğimdeki şiir yazma serüvenimden daha farklı bir yerdeyim. Şiirler yazıyorum, çok nadir olarak basma lütfünde bulunurlarsa bazı dergilere gönderiyorum ama basılamayacak korkusuyla pek çok şiirimi göndermiyorum: Yaşlı başlı hoca olduğum için basmalarını istemiyorum. İnternet sayfamda şiirimsiler diye bir köşe yaptım, orada yayınlıyorum.

– *Gençliğinizdeki şiir yazma serüvenimden daha farklı bir yerde olduğunuzu söylüyorsunuz. Bu farklılığı açıklayabilir misiniz?*

– Gençliğimde, "Şiir yazmam gerekir," der, kendimi zorlayarak yazardım. Daha sonraları, şiirin gidilecek bir yer değil, şiirin gelen bir şey olduğunu düşünmeye başladım. Şair Abdülkadir Budak dostumun dediği gibi, "Şiir, bir nasip işidir!" Şiir, bana nasip olacak mı diye beklemekteyim.

– Sizin yazdığınız pek çok şiir var. Mesela, Ahmed'in Gemisi şiirini okuyabilir misiniz?

– Ahmed'in Gemisi[53]şiirini aruz vezniyle yazmıştım.

Yüzer keştî-i Ahmed-gâh peyda gâh nâ peyda
Deryâda kendi yitmiş gönlü kalmış hüveydâ
Derûnunda hazîn bir sır gibi tüter sevdâ
Kalır âsârı nihân yazıp dursa ne fayda.

Ahmet'in gemisi bir görünür bir görünmez yüzer durur. Denizde kendi kaybolmuş, gönlü apaçık kalmış. İçindeki gizli sevdası tüter.

– Son dizedeki karamsarlık niye?

– Buradaki karamsarlık, ne kadar yazarsa yazsın eserleri gizli kalacaktır, diyor.

– En sevdiğiniz şair kim?

– Öyle bir şairim yok! Çevirilerde büyük problemler olduğunu düşünmeme karşın, yabancı şairlerin şiirlerini okuduğumda şiirimizden, şiir geleneğimizden uzak olmadığını görüyorum.

– 2010-2011 öğretim yılında derslerinizde İranlı şair Sohrap Sepehri'yi okuttunuz. Neden Sepehri?

– Edebiyat ve felsefe ilişkisi üzerine bir dersti. Daha önceleri, bu derste örnek üzerinden değil, teorik kitaplar okutuyordum. Öğrencilerden aldığım tepkilere bakarak şunu söyleyebilirim: Sepehri, o kadar gönlümüzü açtı ki bilim diye yaptıklarımız, ıvır zıvır olabilir. İnsanın günlük hayatıyla bağımlı bir düşünme biçimi var.

Sohrab Sepehri İranlı şair 1928-1980

– Sepehri, dünyaca tanınmış bir şair değil, onda bulduğunuz şey neydi?

[53] Ahmet İnam, *Şiir Bir,* Hayal Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2008.

– Sepehri'yi dünyanın çok az tanıdığı düşüncenize katılıyorum. Sepehri'nin insanlara söylediği çok fazla sözler var. Sepehri mesajları diyebileceğimiz pek çok mesajları olan bir şair. Bu mesajların burada duyulmasını istedim.

– Arap şair Adonis üzerine bir şiir yazdınız. Rica etsem onu okuyabilir misiniz?

ADONİS'E
Ardımda şiirin ışığı
Önümde hayat
Sağım solum kelimeler
İçimde büyüyen söz sarmaşığı

Çağırır şiirden geçerek ölüm
Yaşayan her aşığı

Ali Ahmet Sait Eşber, Adonis adıyla da bilinen Suriyeli şair. 1930-

– Şairleri derslerinizde okutuyor, pek çok yerli yabancı şair için yazılar, şiirler yazıyorsunuz. Şiirle nasıl bir ilişkiniz var?

– Elbette, şiir bana kendimi şair zannettirecek bir ilişki sunmuyor, hâşâ! Şairim diyemem ama yazdığım bir yazıda söylediğim gibi, bir şiirciyim. Gönül Felsefesi'ni yapabilmek için oluşturduğum kavramlardan biride şiirdir. Dolayısıyla şiir, gidimli yollardan yani diskürsif bir yürüyüşün dışında dünyayı ve kendimi keşfedebilmede çok önemli bir olanaktır. Şiirim, kendi özel arabamı sürmem gibi bir şeydir mesela, hayatımın bu döneminde, ilk kez ucuz olmayan bir arabam oldu ama arabamı yavaş sürüyorum. Arabama binen insanlar, "Bu arabayla bu hız yapılır mı?" diyor. Ben, yavaş giden bir adamım ve yazdığım şiirimsilerimde biraz öyledir. Yavaşlığımın, sadeliğimin, durgunluğumun, dinginliğimin şiirimsilerle söze vurulması ilgimi çok çekiyor. Dünyadaki ve ülkemdeki şiir anlayışlarında kişilerin bir kısmı çok hızlı araba kullanıyor, hızlı kullanmayı da şoförlük zannediyorlar. Herhâlde değil! Onlar için olabilir ama benim yürüdüğüm şiirimsi vadi -şiir demiyorum- derin ve dar bir alanda, yüksek tepelerin arasında zaman zaman

yavaş, zaman zaman çılgınca akan bir akarsuyun içinde yürüyen şiirimsi bir serüvendir. Dolayısıyla, bu serüven içerisinde şiiri ve keşfetmem gerekenleri aramaktayım.

– *Şiir, felsefeniz için bir araç mı?*

– Şiirle keşfettiklerimi felsefi yolculuğuma katmak için yapmıyorum, çünkü hepsi felsefi yolculuğa katılamaz.

– *Felsefeyle yaptığınız yolculukta şiir nerede duruyor?*

– Bu soru, çok anlamlı geliyor ve yeniden şiire götürüyor, beni. Şiirin, insanı kendini aşmaya götüren çok büyük bir enerji taşıdığını düşünüyorum. Yaşlandıkça şiirin kıymetini anlıyorum. Bunu anlayabilmem için şiir olmayan dilleri tanımam gerekiyormuş. Son bir yıldır, hep yanımda olan şiir duyarlılığıyla yürümekteyim. Şiir, hayatım boyunca benim için çok değerli oldu fakat şiirden korkuyorum. Şiirden korkum, dünyadaki ve ülkemizdeki şairlerden korkumdur. O kadar çok şair, şiir ve şiir üzerine söylenen sözler var ki bunlar, üzerime tsunami dalgası gibi geliyor. Bunların altında kalıp ezilme tehlikesini hep hissetmişimdir.

– *Platon'un şiire karşı oluşu benzer korkudan olabilir mi?*

– Platon'un şiire karşı olduğunu düşünmüyorum. Platon, bir tür şiire yani şiiri kullanan şaire karşı olabilir. Yoksa sözler ve sözlerin üzerine binmiş insan ruhu, *Érôs*'u, insan duygusu, aklı şiirle birlikte yükselir. Platon, şair ve pek çok şiir yazmıştır. Yazdığı diyaloglarda o şiirselliği duyabiliriz. Bugün, çok sahtekâr manzumeciler, edebiyatçılar, söz sarrafları, söz tezgâhlayıcıları, söz bankerleri, söz komisyoncuları görmekteyim. Dolayısıyla, şiir yolunda yıllardan beri sırtında abası, ayağında demir ayakkabısı ve yere vurmaktan aşınan düşünme duyma asasıyla yürüyen insanlar için sahtekârların temizlenmesi çok önemlidir. Maalesef, şiiri duyanlarla şiiri duymuş gibi yapanlar arasında sağlıklı bir ayrım yapılamıyor! Şiir ile şiir olmayan, şair ile şair olmayan iç içe geçmiş durumdadır. Ancak, bizim yapamadığımızı zamanın yapacağını düşünüyorum. Şiirin sahtekârlıkla yürütülemeyecek bir hayat tarzı olduğunu görecekler.

– *Şiir nedir?*

– Şiir, dille ilişki hâlinde yaşanmışlıkların ve o yaşanmışlıklarla kazanılmış varlığa ait özelliklerin ortaya konmasından başka bir şey değil. Şiir, alışılagelmiş dil kalıpları dışında varlığı yakalama olanağı veriyor ve dilin o bildik kullanışları dışında bir dünya yaratıyor. Şiirin açtığı pencerelerden bakıp kapılardan geçildiği zaman dille olan ilişkin, dile olan tavrın değişiyor. Belki, birçok insanın şiiri anlayamayışı bundan olabilir. Dille yani anamızdan öğrendiğimiz, onun ak sütü kadar helal olan bu anadilimizle 'su getir', 'karnım acıktı', 'canım sıkılıyor' falan diyoruz ama bu dilin bize açtığı bir başka olanak var. Şiirle titreşime girip kâinata bakabilmenin müthiş bir yaşantı olduğunu düşünürüm. Onun için şiir bir yalan söyleme aracı, süslenmiş, cilalanmış, perdahlanmış sözler değil.

– *Şiir salt duyguları ifade etmez mi?*

– Şiirde yalnız duygular dile getiriliyor değil, bu şiire belli bir bakıştır. İşte, insan çok duyguluymuş, o duygularını anlatmak için şiiri oluşturmuş gibi tanımlamalar yapılır. Duyguları anlatmak için şarkıda söylenir, resimde yapılır, oyunda oynanılır, dansta edilir. Şiir, sadece duygu yoğun, duygu odaklı yaşantının dile getirilişi değil. Duygu yoğun olduğu zaman artık, yaşadığımız günlük, olağan hayatın dışına çıkmak istiyoruz, çıkma çabasında duygu itici bir güç olabilir ama o kadar. Çok duygulanıp kelimeleri alışılagelen anlamları dışında kullanmaya başlarım ama bu dünyaya düştükten sonra artık, beni iten, bu dünyada dolaştıran duygu değil, şiirin kendisidir, şiirin kanadıdır, şiirin nefesidir. Onu duymaya başladığınız zaman dilin önünüze açtığı bu yeni âlemde yaşadığınıza şükretmeye başlıyorsunuz. Ne mutsuz insanlardır ki onlar, sadece dilin kafesi içinde yaşarlar. Kafesin demirlerini kırmak lazım! Kafesin demirlerini kırınca, başka bir dünyaya yani dilin açtığı başka bir dünyaya geçebilirsiniz. Müziğin, resmin, düşüncenin açtığı dünyanın yanı sıra dilin olanaklarının şiirle aralandığı, şiirle açıldığı bir dünya vardır. Hani denir ya, "Bir dil, bir insan; iki dil, iki insan," dolayısıyla, o aralıktan geçebilmenin evreni ve insanı farklı kavrama olanağı verdiğini düşünüyorum. İyi ki şiir vardır. Hayatımda bazı insanları görmüştüm şiir yaşıyorlar: Onlardan çok tanınan birisi Fazıl Hüsnü Dağlarca, diğeri ise Cemal Süreya idi.

– *Şiir yaşamak ne demek?*

– Bazı şairler, dünyayı mısralar arasından, şiir penceresinden görüyor.

Konak Kültür Merkezi, Siimge Şiir Söyleşileri, Nisan 1997 Şiir söyleşisi

– *Yazacakları şiire malzeme olsun diye mi dünyayı mısralar arasından görüyorlar?*

– Yoo, hayır! Bir başkasının şiiri de olabilir mesela, Cahit Külebi'nin İstanbul adlı şiirinde:

"Kamyonlar kavun taşır ve ben"

Çünkü onun çocukluğunda kamyonlar kavun taşımıştır. Burada, önemli olan ne biliyor musunuz: Kamyon-n, kavun-n, taşır-ş buradaki

n ve ş lerin hışırtısını duyuyoruz. Bunu düz anlamda okur, "Ne var bunda!" diyebiliriz. "Kamyonlar kavun taşır," cümlesine, şiir dünyasını aşarak gireceksin ki işte, o zaman kamyonlar kavun taşır. Satıcı isem kavunları satmaya götürüyorsam taşıyabilirim ama birde şairin gördüğü kamyonların taşıdığı kavunlar vardır.

Cahit Külebi şair 1917-1997

– *Şair, burada benden farklı olarak ne görüyor olabilir?*

– Şairin gördüğünü size anlatabilmek için şairin gördüğünü görmek lazım! Bunu anlatamam ki öyle olmuş olsaydı zaten, o dünyada kalarak şiiri anlatma olanağı olurdu hatta buna ilişkin şiirimsi sözler yazmıştım:

Bir gün eve gelmişim
Hafif içim geçmiş
Bir baktım
Ruhum şiire kaçmış
Uyandım ki şiirin dünyasındayım.

Şiirin dünyasındayken artık gördüğünüz nesneler değişiyor, başka bir şey oluyor, kamyonlar kavun taşıyor. O zaman, Gemliğe doğru tren yaklaştığında, denizi gördüğünüzde şaşırmıyorsunuz. Orada denizi farklı görüyorsunuz: Gördüğünüz deniz, dilin olanağının size sağladığı bir denizdir, gücünü dilden alan denizdir.

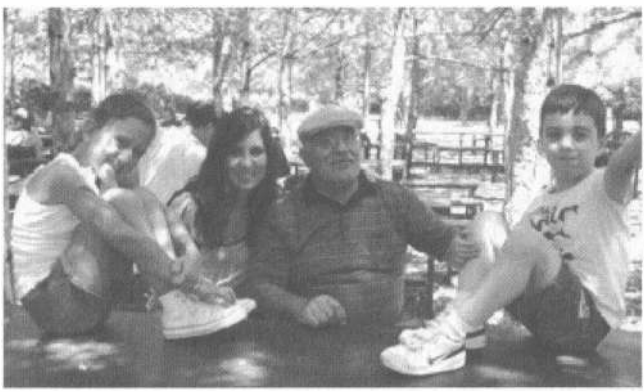
– *Biz dili nasıl kullanıyoruz?*

– Hayatımızı devam ettirmek, derdimizi anlatmak, sınavda sorulan sorulara cevap vermek için kullanıyoruz. Şiirin açtığı dünyadaki dil, öyle bir dil değil ki farklı bir dil. İşte, bu dile dokunabilmek, bu dili yaşayabilmek önemli. Onun için, "Haydi çocuklar, şiire!" dememiz lazım.

– *Çocuklara şiirin dili öğretilebilir mi?*

– Ben öğretilebileceğini düşünüyorum. Çocuklarımıza şiir duyarlılığı verebiliriz. Kelimelerin büyüsünü vererek bunu yapabiliriz. En iyi çocuklar öğrenebilir, çünkü insan doğuştan şairdir. Şiiri duyumsama olanağı ile doğuyoruz ama bu körleştirici hayatın zulmüyle şiire açık ruhumuz, gönlümüz, dünyamız kapanmaya başlıyor. Dili öğretirken çocuğa dilin o şiir tadını duyumsatıp dilin olanaklarını öğretebiliriz,

"Anne, bu ne?" diye çocuk sorduğunda, "Ağaç" deriz, çocuk "ağ-aç, ağaç" diye tekrar eder, ağaç ağaç diye dille oynamaya başlar; aç, taç, saç, kaç, maç vb. derken dil dönmeye başlıyor. Dil, şiirde serbest çalışır, bir işe yaramak ya da elde edilecek bir şeyi kotarmak için değil. Orada çarklar boşuna dönmeye başlıyor. Hiçbir şeye yaramıyor.

Deniz Kocaoğlu, Ceren Kocaoğlu, Ahmet İnam ve Bora Fırat
ODTÜ, 2012

– *Dil bir şeye yaramadığı zaman mı şiir olmaya başlıyor?*

– Evet, bir anlamda saçmanın açtığı bir perdenin arkasından yeni bir âlemi temaşa etmeye başlıyorsunuz: "Arkadaş, ben artık şiiri tattım, kimse bana farklı bir dünyayı, gerçek dünya diye gösteremez. Tek bir dünyanın mevcut olduğunu söyleyemez. Ben, şiirin gözlüklerini takabiliyorum, şiir evine girip şiir evindeki pencerelerden, şiir âlemine bakabilme gücüne sahip olabiliyorum." Bu, tabiî insan olma yolculuğunda çok büyük bir olanaktır. Şiir, hakîkati arama yolculuğunda, yolumuzdan saptırıyor, bizi. Çünkü kelimelerin büyüsüne, kelimelerin tınısına kendimizi kaptırıp hakîkati araştırma yolundan sapabiliyoruz, diye düşünülebilir ama şiirle belli bir ilişki vardır ki o ilişki, hakîkat arayışımıza ufuklar açabilir, düşünce gücümüzü genişletebilir. Çünkü dilin sağladığı olanaklarla düşünüyorsak düşünmemizde dil önemliyse şiir, bunu sağlayabilir.

– *Bu sözlerle şiiri biraz abartıyor olabilir misiniz?*

– Tabiî, şiirin bir tarafı var ki konuşmamın başında biraz yaptığım mistifikasyon, abartma ve şiirden kuş çıkartma tavrı olabilir. Öyle değil, aslında şiir; çok kolay elde edilecek, ulaşılacak bir dünya açmıyor, önümüze. Bu, belki şairler için böyledir çünkü onlar şiir âleminin münşileridir yani inşâ edenleridir. Bizim şiir okuru olarak farklı şiirlerle yaşama imkânımız olabilir. Bu şiirler, yalnız kendi ana dilimizde değil, okuyabildiğimiz farklı dillerde hatta anlamını bilmesek bile sırf sesinden dolayı hayran olduğumuz dillerde bile yaşayabilir. Dilin dillen-

diği bir dünyaya girmiş oluyoruz. Orada dil, bize farklı yüzlerini gösteriyor ama şunu sorabilirsiniz, neden? Neden sıradan dünyanın şiir âlemine kapalı kapıları, pencereleri vardır? Neden hayatın içinde şiir yoktur? Banka işlemlerinde, ameliyathanede, mahkemede, kazık soruların sorulduğu sınavlarda neden şiir yoktur? Bir şair arkadaş, buralarda şiirin olduğunu söyleyebilir. Şiir, hayatta kalmayı engeller mi acaba? Şiir, ayaklarımızı yerden keser mi?

– Hocam çok güzel sorular sordunuz, bende sorulara devam edebilir miyim? Hayata hep şiir olarak bakarsak doğalgaz, vergi borcumuzu nasıl ödeyeceğiz? Dostlarımızla ilgilenmeyi, karnımızı doyurmayı nasıl yapacağız? Şiirle günlük yaşamı nasıl sürdüreceğiz?

– Gündelik yaşamımızı sürdürebiliriz. Mesela, kuyumcu dükkânımız veya atölyemiz varsa; marangozsak, terziysek, hekimsek hep arkada şiiri duyma imkânımız vardır. Şiirin vokal tuttuğu bir yaşam söz konusudur. Ne kadar zorluklar olursa olsun kendimizi dile açabildiğimiz, duygularımızla dil arasındaki köprüyü oluşturabildiğimiz, düşüncelerimizle dilimiz arasında bağ kurabildiğimiz oranda şiir âleminin kapısından içeri girmek, çok zor olmayabilir. Belli bir yaşam biçimi içine ve şiir âlemine girmedikçe yaşayamıyorsunuz. Banker, emlak komisyoncusu ya da hırslı, sığ bir akademisyen gibi yaşadığınızda şiir uğramıyor, size. Siz, şiiri bir kovboyun kemendi atıp avladığı gibi avlayamazsınız, şiir yakalayamazsınız. Şiirin size gelmesi lazım! Siz giderseniz, şiir size gelir yoksa şiir tutup yakalanıp zapturapt altına alınacak bir yaşantı olamaz. Sizin hayata duruşunuza göre şiir yanınıza gelir veya kaçar. Zorlarsanız şiir gelmez, onun yerine manzumeyle idare etmek zorunda kalırsınız.

– Manzume ile şiir arasında nasıl bir ayrım var?

– Manzume, nazmdan gelir; tanzim edilmiş, düzenlenmiş anlamındadır. İşte oturup teorik olarak bu kelimenin yanına şu kelimeyi koyarsam nasıl gider diye yazılanlara manzume diyorum. Edebiyatımızda manzumeyi şiirin üstüne koyanlar vardır. Yıllardır, buna karşı çıkıyorum. Akılla, hesap kitapla şiir yazılmaz. Fuzuli'nin:

İlimsiz şiir temeli yok duvar gibi olur,
Temelsiz duvar da sonunda itibarsız olur.

dediği iddia edilir. Bilginin içselleştirilip yoğrulması lazım! Şiir bizi yakalar, biz onu yakalayamayız. Öbür türlü yakaladığımız şey, ırzına geçtiğimiz bir şeydir. Şiir bizim ırzımıza geçebilir ama şiirin ırzına geçilmez, ırzına geçtiğinin adı şiir değil, manzume olur.

– Musaların (esin perilerinin) yazdırdıklarına şiir denilebilir mi?

– Musaların size gelmesini sağlayacak şekilde bir yaşam tarzınız olması lazım. Musalar, herkese gelmez, dile ve hayata nasıl durduğunuza bağlı olarak gelir. Şiir, salakça bir esrimeyle gelmez. Hazırlayacaksınız kendinizi, algılarınızı açacaksınız ve bekleyeceksiniz, hiç gelmeyebilir de. Bekledim, şiir gelmedi. Tabiî, bana gelenlerin şiir mi yoksa manzume mi olduğundan emin değilim. Öyle bir iddiam olamaz, bunu

demiyorum. Benim şiirle olan yaşantılarımın bana şiir biçiminde görünmesi, anlamlı olabilir. Benden sonra gelecek olanlar, ona baksın derim.

– *Turgut Uyar, Edip Cansever ve Cemal Süreya ile hamam keyfinizi anlatan bir şiiriniz var, onu okuyabilir misiniz?*

HAMAM MEYHANESİ
Düşümde
Hamam meyhanesi denen bir yere düşmüş yolum
Kubbeleri var göbek taşı falan
Masaları da.
Oturuyoruz
Turgut ağabey, Edip ağabey ve ben
Biraz uzakta
Kurna başında
Cemal Ağabeyim,
Hafif alaycı
"Yahu Hoca bayağı şairsin sen
Bırak düzyazıyı da gel aramıza"
Diyorlar, tokuşturarak kadehlerini.
Gidip tas tas kelimeler dökünüyorum
Kan olup akıp gidiyor üstümden.

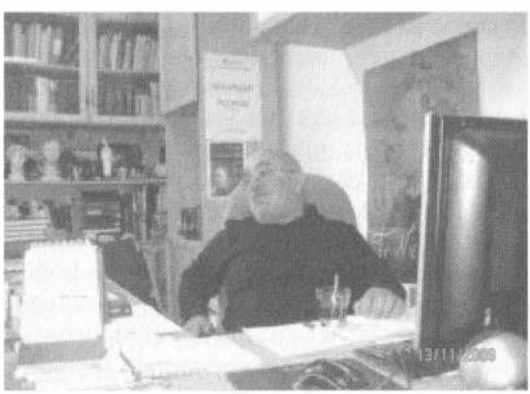
Uyanıyorum
Şiir bir kaya
Çıkarıyorum.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Türkülerle İçimi Oyuyorum

Düşünce ve şiir üzerine yazdıklarımda şarkılar beni çok düşündürüyor, etkiliyor ve yardımcı oluyor. Eğer arkamda incelenmeye değer bir şeyler bırakabilirsem üzerimde çalışacak arkadaşların, biraz Türk Musikisinden anlıyor olması gerekecek.

– Bir önceki görüşmemizde şiir üzerine konuştuğumuz için bugün musaların [Mousa] günümüze uyarlanmış diğer sanat dallarından; müzik, dans, sinema, tiyatro ve güzel konuşma üzerine söyleşmek istiyorum. Müzik'ten başlayabiliriz...

– Eskil Yunanca'da musiki, *mousikê [musa]lardan* geliyor, 'musaların sanatı' demek, esin konusunda bizi dünyanın ötesine bağlayan güçler, belki. Musiki, insan için çok büyük bir güç olarak görünüyor. İnsanı insan kılan yeteneklerinden biri, müziktir. Söze bulaşmamış yani insan sesinden ve enstrümandan gelen sözün olmadığı müzik, birçok filozof için büyük anlam ifade eder. Çünkü bir şey anlatıyorsunuz fakat o anlattığınız sestir, doğrudan doğruya o sesin içinde, dille ilgili olmayan tempo, ritim, değişik frekanslar, o frekanslar arasında uyum veya uyumsuzluk gibi günlük hayattan işaretler var. Dolayısıyla, seslerle gelen, konuşma olmayan bir anlatım. Musikide sessizlik olabilir, suslarla gelen sesler arasındaki boşluklar, musikiye dâhil oluyor. Musikinin belli bir yerden çıkması veya bütün yerlere ait olması, kültürel sınır tanımaması gibi özellikleri var. Musiki hangi kültürde ortaya çıksa, o kültürde yaşayanlar o müziği anlar, o müzikle coşar, sevinir, acı çeker. Mesela ritmin en yoğun yaşadığı yer, Afrika kıtasıdır. Kilometreler ötesinden tamtamlar vurulur, yine tamtamlarla karşılık verilir. Afrikalılar baştan aşağı ritimdir. Afrika kıtası her gece dans eder. Hayvan sesleri, tamtam seslerine karışır. Şimdilerde Afrika'nın büyük kentlerine gökdelenler yapılıyor olabilir, Afrikalı kardeşimin ritim duygusu, dünyada dönen hayatın gerisinde kalmış olabilir.

–Dile göre, müziğin kültürleri aşma olasılığı çok daha yüksek değil mi?

– Haklısınız, müziğin kültürlerarasılık gibi bir özelliği var. Müziğin başlangıcına gittiğimizde, insan böğürmesi ve doğadaki sesler; rüzgârın, derenin, dalgaların, böceğin, kuşun vb. olduğu söylenebilir. Doğanın ve varlığın içinde bir müziğin olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamıyla müzik, dilden -artikule edilmiş- konuşulan dilden daha öncedir. Belki, müzik kendi adına bir dildir: Belli bir biçimde düzenlendiğinde ve seslerle notalar arasında matematiksel ilişki kurulduğunda, müziğin mantıksal yapı içerisinde bir ses düzenlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, o ses düzenlenmesindeki seslerin ritimli, ahenkli, coşturan, hüzünlendiren, insana yaşama sevinci veren veya daha sıkıntılı hâle sokan seslerden farklı bir yanı olabilir. Müzik, bir sestir fakat yorumlanacak ses olması bakımından bir X olarak duruyor, X'i biz dolduruyoruz. Müzik, bir anlatım, bir ifade olanağı olarak karşımızda duruyor. Demek ki insan, kendini müzikle anlatabiliyor, tempo ve ritimle dile getirebiliyor. Sesle müziğin harmanlanmasında şiirin ortaya çıkıyor. Dilde müzik olduğu için şiirde hep bir müzik olacaktır. Değişik kültürlerde konuşulan

dillere baktığımızda, her dilin kendine özgü bir müziği var. Müziğin, kendisi bir dil olduğu gibi, dilinde bir müziği olduğunu düşünebiliriz. Belki, aklı şiire ermeyen birçok insanın şiirle ilişki kuramayışı, o dildeki müziği duyamayışından kaynaklanıyor. Mesela, Fransızcanın kendi içinde bir tonlaması, sesler arasındaki yükselme-alçalma, seslerin jestlerle bütünleşmesi var.

– *Türkçenin müziği yok mu?*

– Olmaz olur mu! Türkçenin bir müziği olduğunu düşünüyorum. Büyük şairler, bu müziği duyabilmiştir, yirminci yüz yıl yüzyıl şairlerimizden Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar, Orhan Veli, Nazım Hikmet, Yahya Kemal vb. bunların şiirlerinde böyle bir müziği bulmak mümkün. Eğer, şiir diye yazılanlardaki müziği yakalayamazsak şiiri, anlamamız güç olabilir. Şiiri hangi ses tonuyla, nerelerde durarak vurguyu nerelere yapacağımız, sesimizi nerede yükseltip alçaltacağımız bağlamında düşündüğümüzde, şiirin bir müziği olduğunu ileri sürebiliriz. Hatta her edebiyat metninin bir müziği olduğu gibi, her insanında bir müziği vardır. Nietzsche *Ecce Homo*'da, Türkçe'ye *Kişi Nasıl Kendisi Olur* diye çevrilen kitabında böyle bir imada bulunur. Bedenimin çalışmasının bir musikisi var: Kâlp ritmi, kan akışı, midenin guruldaması vb. bir ritim var. Ruhumuzun da bir ritmi olduğunu düşünüyorum. Bedenden gayri, canımızın bir ritmi var: O ritmi, hayatımızın yani çevremizde olup bitenlerin ritmiyle hemahenk hâle getiremedikçe hayatı tanımamız, anlamamız mümkün gözükmüyor. Yaşayanlarla ahenk birlikteliği içine girmek gerekir. Belki, musiki böyle bir şeydir. Ortaya attığımız sesler var, o sesler bize hayattan gelen seslerle birbirine girişiyor yani bizim hayata gönderdiğimiz seslerle hayatın bize gönderdiği sesler arasında bir girişim hadisesi oluyor. O girişimin sonucunda çıkan sesleri duyabilmek gerekir. Hayatla frekans uyumu içinde olmayan bir sürü insan var. Belki, hayatın ritminin dışında, hayatın ritmine bir türlü uyamayan insanların ızdırâpları bundandır.

– *Akort bozukluğuna ya da akort tutmamasına ruh ya da beden sağlığının bozulması diyebilir miyiz?*

– Elbette, diyebiliriz. Sazların doğru ses verebilmesi için akort edilmesi lazım. Mesela, sazınızı soğuk havadan, sıcak havaya getirdiğinizde sazın sesi değişiyor, yeniden akort edilmesi gerekiyor. Sazımızın telleri gibi, ruhumuzun tellerini de akort etmek gerekir. Benim kullandığım anlamda ruh, bir metafordur. Biz, bu dünyada bedenimizle yaşıyoruz, bedenimizle görünüyoruz. Kutsal kitapların yazdığı gibi, beden yok olduğunda, yaşamaya devam edecek olan ruh var mıdır? Bilmiyorum! Bilmemde mümkün değil! Ruh deyince hep bir bütünlük ve beden düşünüyorum. Ben, ruh demiyorum, can diyorum. Canın içine beden dâhildir. Bedenimiz ortadan kalktığında, öldüğümüzde devam eden bir şey var mı? Canımızın beden kısmı yok olduğunda, canımızın diğer tarafları devam eder mi? Fiziksel dünyada mümkün değil, örnek yok.

Çünkü ölünce insanlar konuşmuyor, düşünmüyor, anlamıyor. Bu dünyadan bakınca böyle görünüyor ama başka bir dünya var mıdır? Ruh, o başka dünyada yaşıyor mudur? Bunları, bilemiyorum, bu konularda ben agnostik tutum içindeyim.

– Müzik, canın neresine dokunuyor?

– Müzik, canın birçok yerine dokunuyor, bedene dokunuyor ve titreştiriyor. Öyle müzikler var ki ayağa kalkıp dans etmeye, elinizle ritim tutmaya, içinizden mırıldanmaya, o müziğe uyum sağlamaya çalışıyorsunuz. Bazen müzik canınızı sıkabilir, "Kapat şunu!" diyebilirsiniz. Algıyı, belleği etkiliyor. Belki, güçlü müzikler can evimize dokunuyor, orayı sarsıyor. Bazı insanlar için müzik, canın beden bileşeninde kalıyor, müziği sadece dans etmek, ıslık çalmak, vakit geçirmek, içmek için kullanıyor. Bedenin ritme uyup dans etmesi müthiş bir şey! Kâlbin atışlarını yakalayan bir ritim! Hayatın ritmini yakalamak diye bir şey var; hayatın, varoluşun, oluşun bir ritmi var. O ritimle uyumlu hâle gelip o ritmi, ruhunuzun dümbeleğinde çalmaya başlayacaksınız. Belki, Yalçın Küçük hoca gibi ellerimizi çırpıp "Aslanım, koçum, ruhunun dümbeleğinde hayatın ritmini tutabiliyor musun?" diye sormak lazım! Belki, büyük dostluklar, aşklar ritim uyumudur. Aşkı dümbelekleştirirsek: Seven bir dümbelek, sevilen bir dümbelek ise dümbeleklerin ritim olarak tutması gerekir. Dostlarımıza şu soruyu da sorabiliriz, "Sen nasıl bir musikisin, dostum Kazım/Leyla?" ya da sevgilimize, "Sen nasıl bir musikisin, sevgilim?" Baki'nin gazelinde söylediği gibi:

"Baki kalan bu kubbede hoş bir seda imiş"

Bu seda, musiki olarak sedadır: Ölüyoruz, arkamızda bir saz eseri, bir şarkı, bir türkü, bir senfoni, bir çığlık, bir gürültü, bir kakofoni, bir kudüm ya da ney sesi kalabilir. Ruhumuzun tınısını gökyüzüne salmak, ruhumuzu çalmak gerekir. Herkes, ruhumuzun sesini duyamaz, bizde herkes duysun istemeyiz ama yakınımızda olanlara ruhumuzun enstrümanından çıkan nameleri duyurmak isteriz.

– Söylediklerinizden hareketle evrenin bir müziği olduğunu söyleyebilir miyiz?

– Söyleyebiliriz hatta kâinatın kendisi bir musikidir. Gezegenlerin, yıldızların hareketlerinin bir müziği vardır ama insanlar için müzik, havanın olduğu yerde mümkündür. Boşlukta ses dalgaları gitmiyor, o yüzden belki, havanın olduğu dünyayla sınırlıyız fakat ses dalgalarını elektronik ortamda gönderme imkânımız olabilir. Dolayısıyla, kâinatın çok uzaklarına bu dünyadan musiki gönderebiliriz.

– İslam'da müziğin yasak olduğuna dair yaygın bir kanâat var...

– Musikiyi, Kuran'ı belli bir musikiyle okuyarak, ilâhîler söyleyerek bir biçimde dine katmışız. Bazı tarikatlarda dans etmek, sevaptır. Dolayısıyla, müziğin ritmiyle vecd hâline gelen insanın bedeni ve canı, yüzlerce yıl hakîkati keşfetme yolunda müzikle yola çıkmış. Müziğin farklı bir dil olarak insanlar arasındaki diyalogu, etkileşimi, iletişimi

kurabilme adına önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Müziğin ilk kullanımı ibadetlerdedir. Müzik, kutsalla birlikte gelmiş. Dinsel ve dinsel olmayan hayatın içinde müziğin olduğunu kiliselerdeki orglar, korolar, mevlitler bize gösteriyor.

– Müziğe ilişkin bir hayaliniz var, bizimle paylaşabilir misiniz?

– Dünyanın gecesini düşünelim: Anadolu'dan ney üfleniyor, İran'da tar, Rusya'da balalayka, Afrika'da tamtamlar, Avrupa'da ise Batı'ya özgü müzik aletleri çalınıyor ve bütün dünya musikiyle titreşiyor. Dünyada farklı sazlar çalmalı, farklı müziklerin meydana getirdiği bir koro ve senfoni olmalı. Bu, belki, boş bir hayal ama güzel bir hayal olduğunu düşünüyorum. Tabiî, küreselleşmeye çok üzülüyorum, çünkü dünyanın farklı yerlerinden gelebilecek seslerin ve müziğin küreselleşmeyle gürültüye gitme olasılığı çok yüksek.

– Müziği çok seviyorsunuz. Müziğe düşkünlüğünüz nasıl başladı?

– Konya'dayken ilkokul öğretmenimiz, "Mandolin çalmak isteyenler babasına aldırsın," demişti. Heyecanla gidip mandolin almasını söylediğimde babamın, "Ne yapacaksın? Çalgıcı mı olacaksın!" dediğini hatırlıyorum. Orada büyük bir fırsatın kaçtığını düşünürüm. Haydarpaşa lisesindeyken Türk Sanat Müziği korosu vardı, oraya korist olarak girdim. Türk Sanat Müziğini orada sevdim. Haydarpaşa Lisesi Türk Sanat Müziği topluluğu olarak konserler verirdik. Müziğin zenginliğini duyarak yaşadığımı, hatırlıyorum. Boğaz'dan geçerken yalıda oturan, yüzünü hafifçe görüp âşık olduğum bir kıza Kuzguncuk'tan, Beylerbeyine giderken şarkı söylerdim.

– Şarkıyı hatırlıyor musunuz?

– Nihavend makamında bir şarkıydı, bestekârı Vecdi Seyhun'du.

Hatırlar mısın beni bir zamanlar
Ne kadar severdim seni ne kadar
Gözümde güneştin gönlümde bahar
Ne kadar severdim seni ne kadar

Başımda eserdi sevdanın yeli
Hislerim taşkındı, gönlüm bir deli
Böyle derbeder miydim ya evveli
Ne kadar severdim seni ne kadar

Üniversite yıllarımda ise müziğin diğer dallarıyla ilgilenme imkânım oldu hatta çalmaya başladım ama bir yol göstericim yoktu. Mandolin çalsaydım sonradan ud çalmaya geçer miydim, sanmıyorum. İyi bir müzik terbiyesi alsaydım, farklı bir insan olabilirdim, udumla söyleşebilirdim. Elli yaşından sonra ud dersleri almaya başladım. Uzun yıllar, Batı müziğini duydum, sonraları klasik Batı müziğiyle ilgilendim.

– Ud derslerinizden biraz söz edebilir misiniz?

– Ders değil, hakîkaten çok iyi ud çalan musikiperver bir dostla içkiyle birlikte giden eserler meşk ediyoruz. Haftada iki saat, Kemal Tü-

fekçi'yle birlikte notadan okuruz, şarkı söyleriz, güftenin mânâsı, usul, seslerin akışı üzerine tartışır, konuşuruz.

– *Ne zamandır meşk ediyorsunuz?*

– On yıldan fazla oldu. Uğur Mumcu Vakfında felsefe dersleri verirken bir öğrencim, ud hocasından ders aldığını söyledi, "Ud öğrenmek ister misiniz?" deyince hoşuma gitti, "Neden olmasın!" dedim. İlerlemiş yaşımda ud çalmayı öğrenmeye çalıştım ama yeterince zaman ayıramadığım için doğru dürüst öğrenemedim. Hocam çalıyor, birlikte şarkı söylüyoruz. Müzikte yetenekli bir insan olduğumu düşünmüyorum ama müziğin mânâ ve lezzetini anlayabildiğimi düşünüyorum.

– *Kişisel internet sayfanıza Kemal Tüfekçi'yle birlikte söylediğiniz şarkılardan örnekler koymuşsunuz. Şarkıları çok güzel söylemişsiniz. Kemal Bey'le haftada iki saat şarap eşliğinde ud çalarak şarkılar söylemek, eserler üzerine yorum yapmak sizin için ne anlam ifade ediyor?*

– O müzik dolu saatlerde -bu kelime doğru mu bilmiyorum- bir çeşit ruh tenkiyesi yaparız. O meşk saatlerinde, Çengelköy'e gidiyorum ancak, Çengelköy'den farklı bir geçmiş var. Müzik, beni 19., 18., 17. yüzyıla götürüyor, bazen çok eski eserler geçtiğimizde daha gerilere götürüyor. Usta birinin yanında eser geçebildiğimi görmek, hoşuma gidiyor, benim için bir çeşit tazelenme oluyor. Şarkılar, beni çok düşündürüyor hem düşünce yazılarımda hem de şiir üzerine yazdıklarımda beni etkiliyor ve yardımcı oluyor. Arkamda incelenmeye değer bir şeyler bırakabilirsem üzerimde çalışacak arkadaşların biraz Türk Musikisinden anlıyor olması gerekecek. Türk Musikisindeki iklim ve terbiye çok etkilemiştir, beni. Bunun yanı sıra, Batı müziğiyle uzun yıllar uğraştım, müzik tarihini okudum, senfonileri dinledim. Belki, müzik donanımım yeterince iyi olmadığı için Batı müziğinden büyülendim ama içselleştiremedim. Batı müziğiyle değil, şarkılarla, türkülerle kendi içimi oymayı tercih ettim.

– *Bu iç oymayı biraz açar mısınız?*

– İç oyulması diye bir şey var. İnsan, içi oyuk olarak doğmuyor. Tahta gibi düşünün oyuk olmadığı için, içine bir şey koyamıyorsunuz dolayısıyla, onun oyulması lazım. Bazen hayat oyuyor, yaşadığınız travmalar, problemler. Kendi içinize dönerek o oyuğu genişletebilirsiniz. Burada dikkat edilecek nokta, damara gelmeyecek bir oyuğun oyulması gerekir. İçimizi oyacağız ki Pir Sultan Abdal'ın tamburasına seslendiği gibi:

Gel benim sarı tamburam
Sen ne için inilersin
İçim oyuk derdim büyük
Ben anınçin inilerim.

diyebilelim. Oyuk içli olmak, lazım! Oyuk, çok güzel bir Türkçe kelimedir. Oyuğun argo karşılığı var, mesela, başaramadığınız bir sınavda: "Oyulduk, ulan!" diyebiliyoruz. Anlatmaya çalıştığım oyma ise oya anlamındaki işlemedir. Oyulan yerin oya gibi işlenmesinden, örülmesin-

den, oyulan yere konulan bir inşâdan, bunun faaliyetinden söz ediyorum. Sizinle söyleyişe gelirken bir arkadaşımı gördüm: Onunla Trabzon mânileri ve türküleri üzerine konuşmuştuk. Türkülerdeki felsefeyi çalışan bir arkadaş, "Yine görüşeceğiz, siz path foundersınız!" dedi, *yol kurucu* anlamında. Türkülerde hikmet, hikmette felsefe var. Türkülerdeki felsefeyi çıkarma imkânı var fakat bunu daha sistematik, daha derinlemesine yapmaya çalışmak lazım. Galiba, buna ömrüm yetmez ama vaktiyle rahmetli bu işe kalkışmıştı, diyebilirler.

– *Siz konserler veriyorsunuz, biraz bundan bahsedebilir miyiz?*

– Tahir Aydoğdu hocayla birlikte konserler verdik. Tahir Bey ve Kültür Bakanlığından arkadaşlar çalıyor, seslendiriyor, bende şarkıları yorumluyordum. Bir eser geçtiğimiz zaman o musikiyi, müzik bilgisiyle değil, başka ilişkiler kurarak dil ve kültüre ilişkin o dönemin tarihiyle, edebiyatıyla, düşüncesiyle daha geniş yorumluyorum. Böyle sazlı sözlü müzik konserleri verdik ama bunlar, yazıya geçmedi. Makamlar üzerine çok düşünmüşümdür saz eserlerinin yorumunu yapmak istiyorum ama vakit bulamıyorum. Mesela, Dilhayat Kalfa'nın Evcara Saz Semaisi beni çok etkilemiştir. Dilhayat Kalfa, Türk musikisinde önemli bir kadın bestekârdır. Orada müthiş bir mimari var. Aslında, musiki eseri yapı olarak matematiksel ve düşünsel bir eserdir. Öyle matematiksel bir yapı var ki öyle bir musiki mimari oraya yerleşmiş ki bu kadar çarpıcı, büyüleyici bir eser ortaya çıkmış, hayran kalıyorsunuz! Bunu açıklamak mümkün değil, bir sır olarak kalacak. Yine de Evcara Saz Semaisi üzerine bir yorum yapmak istiyorum. Türk Musikisi üzerine iki türlü çalışma yapmak lazım, ikisini de denedim ama kayıtlara geçmiş değil. Musikiye ilişkin yazılı olarak arkamda çok bir şey bırakamadım!

Ahmet İnam ve Tahir Aydoğdu birlikte konser verirken. Tahir Aydoğdu ODTÜ Fizik mezunu, akademisyen bir kanun sanatçısı.

– *Böyle bir yaşantıyı neden deneyimliyor olabilirsiniz?*

– Sanırım, bunda Şevki Bey'in biraz etkisi var. Belki, Şevki Bey biz de Mozart'ın bir temsilcisi olabilir. Sarhoş Şevki falanda deniyor, içki-

den otuzlu yaşlarında ölmüş. Bestekârlık yeteneğinin çok güçlü olduğu, yarım saatte bir beste yaptığı hatta günde sekiz on eser bestelediği söylenir. Böylece, bin kadar eser bestelediği hâlde bunların çoğu, kendisi tarafından bile unutulmuştur. Şevki Bey ne nota biliyor ne de bir müzik aleti çalabiliyor. Eserleri notaya alınıp Şevki Bey'e okunduğunda, "Aa ben bunu demedim ki!" diyor, eserleri çalındığında, "Bu demek istediğim değil," ve ya "Bu saz, benim istediğim sesleri çıkarmıyor," diye sazını atıyor, notaları kabul etmiyor. Dolayısıyla, musikimiz meşkle öğrenilen bir musikidir: Buna *fem-i muhsin* diyoruz yani güzel ağız, musiki güzel ağızdan öğrenilir, notadan öğrenilmez.

– Bu söylediklerinizden notaya karşısınız gibi bir sonuç çıkaramayız değil mi?

– Elbette, notaya neden karşı olayım, aksine, notaya çok önem veririm! Yıllardır, nota üzerinden Müzik hocam Kemal Tüfekçi'yle çalışıyorum: Sesim uygun değil, şarkı söylemek için eğitim almadım, sesleri doğru düzgün çıkaramayabilirim yine de Kemal hocamla birlikte belli bir düzeyde kendimizin çalıp söylediği – eğer salon bulabilirsek- anlatımlı, şarkılı konserler vermek gibi bir planımız var. Tabiî, bu profesyonelce olmayacak. Müziksiz, yaşayabileceğimi sanmıyorum. Benim içimde müzik var; içimde şarkı söyleyen ve çalan bir grup var. Yolda giderken, düşünürken arka planda hep müzik vardır. Bir müzisyen olmayı çok isterdim.

– Bir gazetenin, "Hangi doğal yeteneğe sahip olmak isterdiniz?" sorusunu, "Besteler yapan bir neyzen," yine, "Kendiniz olmasaydınız kim olurdunuz?" sorusuna da, "TRT'de sözleşmeli darbukacıyken gizli gizli Einstein teorisini çürütmeye çalışan bir amatör," diye cevaplamışsınız...

– Doğru! Akademisyenlikten ziyade darbukacı olmayı isterdim. TRT' den maaşımı alarak darbuka çalayım, felsefeyle uğraşayım.

– Darbukatör felsefeci gibi bir şey olurdunuz...

– Harika olurdu! Her insan bir müzik enstrümanıdır: Zaman zaman kendimin dümbelek olduğumu düşünürüm. Bazıları kanun, saksafon, trompet, kemandır. Dümbelek üzerine yazılarım var. Üzerimde baskın olan galiba, dümbelek değil, dümbelekçi. Bizim zamanımızda saz heyeti gelir, her biri sazından değişik nameler çıkarır, dümbelekçinin ise, "Dümbelek çalmak ciddi iştir, çocuklar!" der gibi, bende varım havası olurdu. Dümbeleği herkes çalacağını sanır, oysa özellikle, Türk Sanat Müziğinde dümbelek çalmak çok zordur. Müziği çok derinden duymanız lazım ki usulü yakalayabilesiniz. Tef çalmak, o bakımdan zordur, çokları dümbeleğe vurarak çalabileceğini sanır. Dümbelekçi, bunu hissettiği için onda bir gariplik, bir aşağılık duygusu vardır. Konserlerde dümbelekçi, "Ben buradayım!" diye haykırmak, beden hareketleriyle kendini göstermek ister. Belki, şunu demek ister, "Siz kanunu, neyi, kemanı, udu dinliyorsunuz güzel ama burada birde dümbelek var, onu

da dinleyin!" Dümbelek olmadan o saz eseri çalınabilir, dümbelek şart olmayabilir. Ritim sazda deniyor, dümbeleğe.

– *Kendinizin dümbelek olduğunu düşünüyorsunuz. Peki, ben hangi müzik aleti olabilirim?*

– Efendim siz, viyola olabilirsiniz! Biliyorsunuz viyola, yayla çalınan büyük bir telli çalgıdır, yere konularak ayakta, bacaklar açılarak çalınır. Orkestradaki görevi eşlik çalgısı olmasıdır. Tabiî, boğuk, sevdalı ses renginin tokluğu ve sıcaklığıyla özel bir karakter taşır.

– *Hangi tür müzikleri daha çok seversiniz?*

– Şu anda içinde yaşadığım müzik: Türk Sanat Musikisi. Orada sevdiğim bestecilerin eserlerini söyler ve dinlerim: Saadettin Kaynak, Münir Nurettin Selçuk, Bimen Şen, Alaattin Yavaşça, Şevki Bey, Hacı Arif Bey, Selahattin Pınar. Eskilerden Itrı ve Dede Efendi severim. Klasik müziği çok severim, özellikle piyano, beni her zaman büyüler. Batının büyük bestekârlarından Bach'ı, Mozart'ı, Beethoven'u çok severek dinlerim.

– *Fazıl Say'ı nasıl buluyorsunuz?*

– Fazıl Say hem kültürümüzü hem Batı kültürünü anlamış, müziği içselleştirmiş, bizim en güzel çocuklarımızdan biridir. Kendisini bir dâhî olarak görüyor ve severek dinliyorum.

– *Nefret ettiğiniz müzik var mı?*

– Müzikten nefret etmem ama o anki ruh hâlime uymayan müzikleri dinlemek istemem. Her müziği, uygun zamanlarda dinleyebilirim, yeter ki müzik olsun! Daha çok gençlerin dinlediği, insan ruhunu açmayan, belli bir ritim ve tempoyla çalınan, yüksek volümlü müzikler ilgimi çekmez. Son zamanlarda, atonal müzik bile ilgimi çekiyor. Elektronik müzik dinlemeyi bile denemişimdir.

– *Konserleri takip eder misiniz?*

– Eskiden konser programlarını takip ederdim ama şimdilerde, çok nadir giderim.

– *Dans etmeyi sever misiniz?*

– Dans etmeyi teorik olarak severim, gençken bile dans edemezdim. Belli bir dans eğitimi alsaydım belki, edebilirdim. Nasıl dans edilebileceği konusunda saatlerce konuşabilirim, "Sen dans et!" derlerse onu beceremem.

– *"Ben Kabak Kafalı, Bastı Bacak, Şiş Göbek Bir Yazar Olmasaydım" başlıklı yazınızda şöyle diyorsunuz: "Kabak kafalı, bastı bacak, şiş göbek bir yazar olmasaydım. Her ritme ayak uyduran, müzikle kaslarının bütünleştiği bir dansçı olarak, ruhumu bedenime katmak isterdim." Dans edebilseydiniz hangi dansları tercih ederdiniz?*

– Kendimle dalga geçtiğim yazılarımdan biri, "Bu göbeğimle nasıl dans edebilirim?" yazısıdır. Tango, pek ilgimi çekmiyor. İki kişilik, yanak yanağa danslar hoşuma gitmez. Bireysel danslar:Uzaktan, mesafeli, herkesin kendi iç dünyasını ortaya koyabileceği figürleri olan toplu danslar hoşuma gidiyor.

– Halk dansları ilginizi çekiyor mu?

– Gençliğimde halk danslarında oynamadım ama isterdim. Özellikle, Karadeniz horonu tepmeyi, bir yanım -tam olmasa da- Egeli olduğu için zeybek oynamayı çok isterdim. Ayağının birini kaldırıp dakikalarca duruyorsun, sonra indiriyorsun öbür ayağını kaldırıyorsun, zeybek oyunlarının bu yavaşlığı, ağırlığı hoşuma gidiyor.

– Karadeniz horonundan çok, Ege zeybeğine uygun bir yapınız var gibi...

– Garip bir biçimde, bir tarafımda Karadenizlilik olduğunu düşünüyorum, Karadenizlilik, bana uzak değil. Karadenizliliğin çılgın, hareketli tarafı bana uyuyor. Ben, ağır bir adamım ama içim hareketlidir.

– İçiniz Karadeniz, dışınız Ege mi?

– İçim Karadeniz ama dışım tam Ege değil. Dışım, İç Anadolu özellikle, Ankara Seğmeni gibi olabilir.

Kardeşi Uğur'un düğününde babası ve kardeşiyle oynarken

– Sinemaya ilginiz ne düzeyde?

– Sinemaya bir düşkünlüğüm var ama bunu keyif için yapıyorum, bilinçli bir zevkim yok. Her gün televizyonda veya internette bir film izlerim. Çengelköy'deki açık hava sinemaları çocukluğumun en büyülü yerlerinden biriydi. Başımızın üstünde yıldızlar, çevredeki bahçelerden gelen düşler uyandırıcı kokular, beyaz perdede bizi bu dünyadan alıp götüren hayaller: Sinema çocukluğumda farklı dünyaları keşfetmemde bir uyarıcıydı, "Başka dünyalar var, yaşamalıyım!" diyordum. O sinemaya, sonradan Horoz Nuri olarak ünlenecek, Vahi Öz'ün tiyatro oyunu gelirdi, seyrederken gülmekten ölürdük. Beylerbeyi'nde vapur iskelesinin dibinde Sadi Tek'in sineması vardı. O sinemada boğazın dalgalarını hafiften dinleyip kokusunu içime katıp çarpıcı tarihi filmler seyretmiştim. Çocukluğumun Konya'sında, annemle birlikte açık hava sinemasında seyrettiğimiz Avare filmi bende hep sinemanın sanat değil, bir eğlence aracı olduğu düşüncesini uyandırırdı. Sonradan, yirmili yaşlarımda, sinemanın zengin anlatım olanaklarını görmeye başladım. Si-

nemanın anlatım olanakları, hep hayrete düşürmüştür, beni. Sinema neredeyse bütün sanatları, resmi, tiyatroyu, öyküyü, romanı bağrında toplamış.

– *Hangi tür filmleri seversiniz?*

– Sıradan gibi görünen filmlerden bazen zevk alabiliyorum. Hocam Necati Öner kovboy filmlerini çok sever, yıllar önce, ondan kaptığım tiryakilikle kovboy filmlerini çok severek izlemeye başladım. Kovboy filmlerinin saçma konuları, uyduruk dekorları var ama oradaki insan, hayvan, kadın ile erkek ilişkisi bana farklı gelir. Bunun yanı sıra, olanca karmaşasını ortaya koyarak bu karmaşaya yakışan, belli bir anlatım bütünlüğüyle insanı anlatan filmleri seviyorum. Gişe filmleri, hiç ilgimi çekmiyor.

– *Wittgenstein'da sık sinemaya gider, en ön koltuktan kovboy filmleri izlermiş...*

– Wittgenstein için kovboy filmleri, entelektüel yükü atmak, kafasındaki sorulardan kurtulmak için bir rahatlama biçimiydi.

– *Kültürel dünyanızı kurmada sinemanın etkisi oldu mu?*

– Sinemasız bir düşünce dünyam olmadı hiç. Sinema, hayatımı tümüyle kuşatmıyor. Seyretmediğim önemli filmler var ama çoğunun uyduruk olduğunu bilerek hemen her gün televizyonda bir film seyrederim. Yalnız sinema üzerine yapılmaya çalışılan felsefe, pek ilgimi çekmiyor. Sinema düşüncelerimin akışında yanı başımda bir sıcaklıktır. Sinema salonlarında bile filmler beni alır götürür. Bu şiirle, öyküyle, romanla, denemeyle, kitaplarla olan deneyimlerimden çok farklıdır, görüntülü düşünmeye çalışırım. Bende felsefenin orta yeri sinema yani bu söz, felsefe içindeki hareket alanının genişliğini gösterir. Sinema bir anlatım sanatı olarak ne kadar zengin olanaklar sahipse felsefede bir düşünme sanatı olarak o kadar geniş olanaklara sahiptir..

– *ODTÜ'de sinema üzerine dersler verdiniz mi?*

– Sanatta Akımlar dersi verdim birkaç yıl. Orada filimler seyredip yorumlar yaptık öğrencilerle. Marxist sinema üzerine çalıştım, konferanslar verdim. Öğrencilerin sinema üzerine çalışmalarını arkadaşlarla derledik, kitap olarak *Sinema Akımları* adıyla yayımlandı. Bütün bu aramalarım sırasında, Rus Sineması beni çok etkiledi özellikle, Tarkovski.

– *Tarkovski'de sizi etkileyen neydi?*

– Görüntülerle düşünüyordu ve felsefe yapıyordu. Çarpıldım!

– *Sinemanın dünyayı ve insanı dönüştürmede nasıl bir gücü var?*

– Diğer sanat dallarından daha etkili olduğunu düşünüyorum. Sürekli devinen görüntü ve sesle, teknolojinin akıl almaz gücüyle müthiş olanaklar sunuyor. Bu olanakların yanında görüntüsüz ve sessiz düşüncenin gelişimini engelliyor. Çağımız, görüntü budalalarının çoğaldığı bir çağ. Televizyon ve internet bağımlılığı, düşünce ağırlıklı sinemaya zarar veriyor.

–*Kültürüyle insanı tanımaya çalışan biri olarak Türk Sinemasının insanımızı anlatabildiğini düşünüyor musunuz?*

– Altmışlı yılların sonuydu, sanat değeri olan Türk filmlerinin sayısı çok azdı. Bilge Ağabey (Bilge Karasu) bir gün bana, Türk filmlerini seyretmeyi sevdiğini, onlardan çok şey öğrendiğini söylediğinde şaşırmıştım. Sanıyorum, Bilge Ağabey pek seçme yapmadan, Türk filmlerini farklı bir gözle izliyordu. Elbette, insanımızı derinliğine kavrayan filmler yapılıyor. Teknik olarak çok gerilerde değiliz. Türk Sineması'nın değil ama sayısı azda olsa kimi yönetmenlerimizin bu ülkedeki hayatı iyi kavradığını, düşünüyorum. Üstelik onların sayısı giderek artmakta.

– *Türk sineması nasıl bir insanı anlatıyor?*

– Böyle homojen bir 'Türk Sineması' yok. Farklı kaygılar ve farklı açılarla insanımızın yüzleri anlatılıyor.

– *Bu toprakların dilini, sinema diline neden dönüştüremiyoruz?*

– Kim demiş dönüştüremiyoruz diye dönüştürenler var.

– *Özellikle tarihi filmler için söylersek, olguları abartma, önemsizleştirme ya da değiştirme özgürlüğüne sahip miyiz?*

– Belli bir ölçüde olabilir, tarihi yeniden yorumlama özgürlüğüne sahibiz. Yalnız çarpıtma olmamalı.

– *Ülkemizde satış arttırmaya yönelik film tanıtımı dışında, bir filmi bütün yönleriyle birlikte ele alan bir eleştiri ya da eleştirmen hemen hemen yok gibi...*

– Epey bilgili eleştirmenler olduğunu düşünüyorum. Sinema kuramlarını bilen, dünya sinemasını tanıyan hocalar tanıyorum. Elbette, sinemaya bir eğlence olarak bakan insanlara seslenmeye çalışanlar olduğu gibi, felsefesini bilenlerde var. Ülkemizde, diğer birçok alanda olduğu gibi, sinema eğitiminde sanatın diğer alanlarından, insanla ilgili bilimlerden, felsefeden haberli olanların sayısının yeterli olmadığını düşünüyorum.

– *Sinemanın sansür edilmesini gerektirecek durumlar olabilir mi?*

– Elbette, olamaz. Sanatta sansür olmaz, edep olur.

– *Sinemayı seviyorsunuz peki, tiyatroyla aranız nasıl?*

– Gençliğimde çok sık tiyatroya giderdim ama seyrettiğim oyunlar beni pek doyurmuyordu. Daha sonraki yıllarda ise sahnelerde çok iyi tiyatro oyunları olmadığı için tiyatroya çok seyrek giderim.

– *Musaların sanatından kısmen de olsa konuştuk, son olarak güzel konuşma üzerinde durabilir miyiz? Sizin en beğenilen taraflarınızdan biri güzel konuşuyor olmanız. Nasıl bir konuşmacısınız?*

– Konuşmalarım monologdur. Başkasıyla diyalog yapamam, kendi kendimle diyaloga girerim. Ziya Gökalp çalıştığımda onunda öyle olduğunu gördüm. Bir diyalog kafamın içinde hep vardır. Tek sesli düşünmemeye çalışırım, içimde birkaç kişi konuşur diye düşünürüm. Bu, belki bir hüsnü kuruntu, kendimi avutma olabilir. Konuşmalarda beyan etmem. Bir arkadaşım var, bütün konuşmaları tebliğ ve beyânlarla dolu hatta 'felsefe budur' diye masaya yumruk bile vuruyor. Ben öyle konuştuğumu, beyân ettiğimi sanmıyorum. Sanki ilhamla içime bir güç girmiş ve o güçle konuşuyormuş gibi değilim. Genellikle, hafif tebes-

süm ederek konuşuyorum, biraz o ironiyi kaybetmemeye çalışıyorum ama konuşma fotoğraflarıma bakmak lazım.

– Siz rastgele aklınıza estiği gibi konuşan biri değilsiniz ki...

– Konuşmayı seviyorum ve yaşayışım gereği derslerde, felsefe toplantılarında çok konuşuyorum. Dışarıdan bakıldığında yazıp ezberlediğim sanılabilir ama hazırlıksız konuşurum. İlk zamanlarda ve birkaç psikiyatri konuşmasına iyi hazırlandığımı hatırlıyorum. Çoğu konuşmalarımda zaten o konuları düşündüğüm, araştırdığım ve okuduğum için özel hazırlık yapmıyorum, "Bakayım bugün ne konuşacağım," diyorum, bu hoşuma gidiyor, çünkü kendimden öğreniyorum. Konuşmada kaptırıp gitmeyi seviyorum tabiî, bu kaptırıp gitme her ortamda olmuyor. Zihin açıcı atmosferde konuşmak iyi olabilir.

– Hazırlıksız konuşmayı tercih etmenizin en önemli sebebi ne olabilir?

– Neden kâğıda bakmıyorum? Konuşurken öğreniyor, olmamdandır. Bir şey anlatırken, "Demek ki böyle düşünüyormuşum!" derim. Oysa kâğıda yazmış olsanız o kâğıdı okurken fazla bir şey öğrenemiyorsunuz. Düşüncelerinizi kâğıt desteği olmadan açmaya çalışırken yeniden düşünüyorsunuz. Dolayısıyla, yazılı bir belge olmadan konuşmanın, böylesine bir düşünceyi yeniden gözden geçirmek, yeniden keşfetmek açısından önemli bir anlamı var. Bunların yanı sıra, yapımın uygun oluşu, irticâlen konuşmayı seçmeme neden olmuş olabilir. Uzun yıllardır, derslerimi metin üzerinden veriyorum. Birtakım hazırlop düşünceleri tahtaya yazarak anlatan biri olmadım. Bir şey öğretirken öğrenmeyi, konuşurken düşünmeyi, düşünürken konuşmayı, düşünürken keşfetmeyi severim. Yeni bir şeyler söylediğimi düşündüğüm için düşüncelerimi aktardığım konuşmalarımda pek sıkılıp yorulmam. Eskileri tekrar etsem bile, yeni bir bağlam içinde, yeni bir açıyla ele aldığımı sanıp heyecanımı yitirmeden konuşmayı sürdürme yoluna gidebilirim.

– Kâğıda bakarak konuşmak daha mâkbul değil mi?

– Akademik topluluklarda genel uygulama, kâğıt üzerinden okumaktır, çünkü kâğıda yazılı olan düşünceler bir hazırlığı, araştırmayı ve ciddiyeti gösterir. Şimdilerde elektronik ortamda, ekranda sunum imkânları var, bilgisayar ortamında *power point*'le sunumlar yapılabilir. Kâğıt üzerinden konuşmak, konuşmacı için daha kolay, daha bir mesafeli duruşla kendinizi ortaya koyabilirsiniz ama içtenlik ortadan kalkıyor ve dinleyenler sıkılıyor. Akademik toplantılarda sıkılma, çok önemli olmayabilir, kâğıt üzerinden konuşmayı, işin uzmanları dinleyebilir. İrticâlen konuşma kimilerine hazırlıksız, kafadan atma gibi gelebilir. Eski hocalar, zaman zaman beni dinlediğinde, "Böyle gelişi güzel konuşulur mu?" diye eleştirmişlerdir. Kalıp düşünmeye alışmış kimi lise felsefe öğretmenleri, "Ahmet hoca hiçbir şey bilmez, işkembeden atar!" diyebilir.

– Dinleyici açısından, irticâlen konuşmanın nasıl bir önemi olabilir?

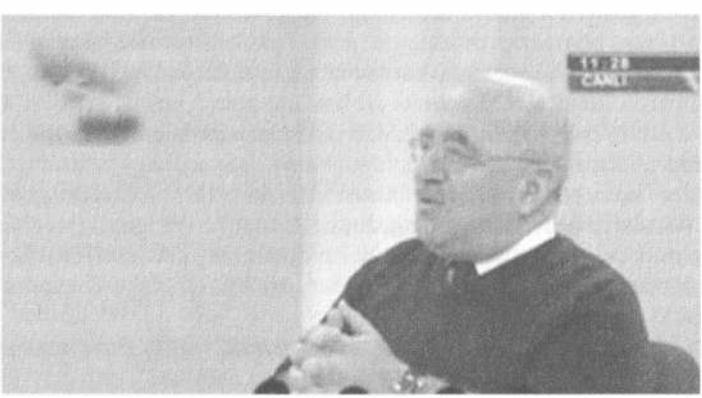
– İrticalen konuşma, dinleyen açısından ilginç olabilir, çünkü büyük bir heyecanla, arayarak, soruşturarak düşündüğünüz için dinleyen, anlatılan konuları anlıyorsa ve seviyorsa, kendini kaptırabiliyor. Doğaçlama konuşmanın anlamlı olduğunu ama herkesin işi olmadığını düşünüyorum.

– *Kâğıt üzerinden konuşmayı ne zaman bıraktınız?*

– Akademik toplantılara katılma yılım 1982 diye hatırlıyorum. O yıllarda, ilk defa Erzurum'da bir toplantıya katılmıştım, orada konuşmamı kâğıttan okumuştum. İlk konuşmamdan sonra, büyük ölçüde, kâğıt üzerinden konuşmayı bıraktım. Sonraki yıllarda, azda olsa kâğıt üzerinden konuşmalarım oluyor, o da bol alıntıların yapılması gerektiği durumlarda olabiliyor. Kâğıdı terk etmem, ders vermemle ilgilidir. Buna yatkınlığım, uzun yıllar, dershane öğretmenliği deneyimimden gelir. Aslında, konuşmalar ve düşünce sunuşları, düşüncenizi keşfetmeye çalıştığınız yaşantılardır. Orada bitmiş bir şeyi takdim etmiyorsunuz, süregelen bir düşünceyi ortaya koyuyorsunuz, bu ortaya koyuş düşünmeye dâhildir. Bir düşüncenin sunuşunu, düşünerek ortaya koymaya çalışıyorsunuz. Bu, benim için çok ilginç. Yıllardır, çok değişik kesimlerden insanlara kâğıda bakmadan değişik konularda düşünceler anlattım. Kâğıda bakmak, her zaman böyle olmayabilir ama elinizdeki düşünce ve bilginin çok fazla sindirilmediğinin bir göstergesi olabilir. Eğer, siz bir şey yaşıyorsanız yaşadığınızı çok rahat, daha önceden planlanmamış biçimde anlatabilirsiniz.

– *Televizyonda pek çok program yapıyorsunuz, bir ara sunuculuk bile yaptınız, televizyon programlarında nasıl bir konuşmacısınız?*

– TRT'de sunuculuk yapamadım, çünkü hep dinliyordum: Konuşmacıları durduramıyordum, alıp başını gidiyor, gitsin. TRT'de yaptığım türkü yorumları sistematik değildi. Düşünceden çok, müzik programı oldu. Bir müzik programı olarak değil, bir düşünme, kendi kültürümüzü yorumlama olarak düşünmüştüm. Zaman zaman şarkılarla programlar yapıyorum. Cengiz Güleç'le yaptığımız televizyon programlarında o kadar suskun değilim.

– Konuşma yaptığınız yerlerde çok hoş anılar biriktirmişsinizdir, birini anlatabilir misiniz?

– Yurt dışında uzun konuşmalar çok yaptım, hemen hemen hepsi irticâlen konuşmalardır. Yurt içinde başka bir dilden yabancılarla yaptığım konuşmalarda irticâlendir hatta hocalar, "Bu adamlarla irticâlen nasıl konuşuyorsun?" diye şaşırırlar. Bir keresinde, Almanların beni dinlediklerinde çok hoşlandıklarını hatırlıyorum. Paris'te yaptığım bir konuşmada, yaşlıca bir Fransız kadın, "Yaptığınız konuşma, çok vivant!" demişti yani çok canlı anlamında.

– Paris'te hangi konu hakkında konuşmuştunuz?

– "Gülümseyen Düşünce" nasıl olur, onu anlatmıştım. Gülümseyen düşünceyi yaşayarak anlatacaksınız. Oradaki konuşmada çok ilginç sorular sormuşlardı.

– Mesela?

– Bir Fransız genç, Fransızca olarak, "Gülümseyen düşünce dediniz ama bu gülümseyiş haince, dalga geçen veya fikrini saklamaya çalışan düşünce olamaz mı?" diye sormuştu. Bende, İngilizce olarak gülümseyen düşüncenin bir içtenlik olduğunu, gönülden, yürekten geldiğini anlatmaya çalıştım.

– Neden, gülümseme?

– Gülmenin, gülümsemenin hâlâ çok iyi anlaşıldığını sanmıyorum. Nietzsche, Kierkegaard, Bergson gülme konusunu işler, özellikle Nietzsche'nin gülmeye ilişkin çarpıcı düşünceleri var. Bizim gibi kültürlerde gülme pek anlaşılmaz, Avrupa şu anda gülmüyor, dünya gergin!

– Gazete yazılarınızdan birinde siyasetimizin gülmeyi, gülümsemeyi bilmediğini yazmışsınız

– Gergin bir dünyada yaşıyoruz. Ulusların arasında gizli bir savaş var. İnsanlar birbirini tehdit olarak algılıyor, belki, baştan beri insanların birbirine bakışında tehdit algısı vardı.

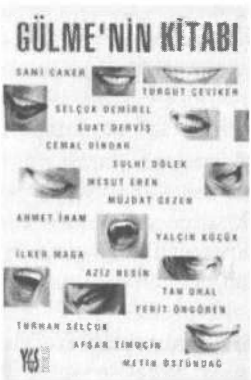
– Tehdit algısı, aynı zamanda, insanı koruyanda bir şey değil mi?

– Elbette, kendini korumak için tehdit algısı önemli ama o tehdidin yaratabileceği gerginlik, öfke gerçekliğin başka boyutlarını görmeyi engelliyor. Sanatçılar, bu tehdidi dönüştürebilen insanlardır: Müzikle, resimle, edebiyatla hayata başka türlü bakılabileceğini ortaya koyabilmişlerdir. Yoksa sürekli gergin, devamlı tehdit altında olmak, tavrımızı sınırlandıran bir durum yaratıyor. Bulabileceğimiz, görebileceğimiz, yaşayabileceğimiz birçok şeyi gözden kaçırmamıza yol açıyor.

– Gülümseme, yüzde çiçek açması mıdır?

– Çiçek açma, bir metafor olarak kullanılabilir. Benim anladığım anlamda gülümseyen bir insan: Gerginlikten kurtulmuş, rahata, huzura doğru yönelen biridir. Gülümseyen bir tavırla düşünmeye başladığınız zaman farklı ufukların, farklı görüşlerin harmanlanmasını yapabilirsiniz, onlara karşıt düşünceleri göz önüne alabilirsiniz. Gülümseme bir çeşit selamdır, merhabadır! Selam teslimiyettir: Gerçeklere, başıma ge-

leceklere razıyım, kabul ediyorum tavrıdır. Gülümsemeyle çıktığınız yol hayata, yaşananlara, karşınızdaki insana ilişkin bir çeşit fenomonolojik tavırdır. Dolayısıyla, gülümsemenin ontolojik bir boyutu olduğunu düşünüyorum. Gülümseme, varlığa karşı takınılan bir tavırdır. Çağımızda gülümseme bir şeyi yutturmak, sevimli görünmek, bir şeyleri pazarlamak veya satmak için yüze takılan maske olarak anlaşılmaya başladı. Oysa gülümseme, içten olduğunda gerçekliği karşılamaya hazırım anlamını taşır. Gerçekliği karşılama, çok zor bir iştir.

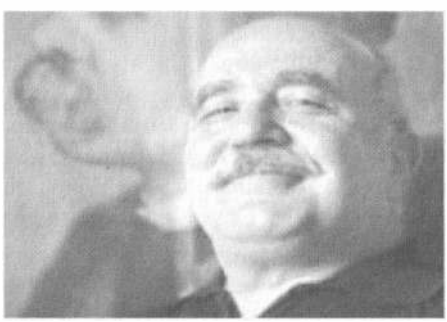
– *Sizin "Gülümse" adlı çok güzel bir şiiriniz var, onu okuyabilir misiniz?*

Zor günler var önümüzde dedimse
Çatmasın hemen kaşlarını kimse
Sen, sevdiceğim, dostum, can kulaklım
İç göyneğimin iliği, gülümse!

ON ALTINCI BÖLÜM

Kadın Maçoyum

Duyarlılık olarak pek çok kadından daha duyarlı olduğumu düşünüyorum. Buna rağmen, aldığım eğitim gereği veya hormonlarımın etkisiyle eve gittiğim zaman erkek oluyorum.

– Düşünen, yazan, konuşan bir insan olarak kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz?

– Bu soruyu kendime sık soruyorum ve şöyle bir kaygım hep var: Türkiye'nin politik konjonktürü içerisinde beni 'hayırcı', 'muhafazakâr', 'ulusalcı' olarak bir yerlere koyuyorlar oysa ben, bunlardan biri değilim. Çünkü hayatta yaptıklarımla beni bir yere koyabilirler ama çocukça bir duyguyla, "Ben öyle biriyim ki beni bir yere koyanları, her zaman bir yere koymuşumdur!" gibi, maço erkek havasıyla böyle düşünürüm.

– Maço bir erkek misiniz?

– Ben, bir maçoyum! Kötü bir erkeğimdir: Yemek yapmayı, bulaşık veya çamaşır yıkamayı bilmem, kadın ruhu denen şeyi, tuz ruhu olarak anlarım. Siz, bana dünyada demokrasisi gelişmiş bir ülke veya toplum gösterin, size kadın haklarının oralarda nasıl yendiğini gösterebilirim. Düşünce olarak feminizme ilgi duyarım: Yüzlerce yıldır kadınların haklarının yendiğini, ezildiklerini, sürekli boyun eğmek zorunda kaldıklarını, kadınlara saygı duyulması gerektiğini düşünürüm. Belki, paradoksal gelecek ama ben, kadın maçoyum, erkek maço değilim. Duyarlılık olarak pek çok kadından, daha duyarlı olduğumu düşünürüm. Buna rağmen, aldığım eğitim gereği veya hormonlarımın etkisiyle eve gittiğim zaman erkek oluyorum. Kaba bir insan olduğumu düşünürüm. Nasıl kaba bir insan olduğumu evde ve araba kullanırken görüyorum, kendime hayret ediyorum!

– Nasıl bir kabasınız sözgelimi, küfür eder misiniz?

– Pek küfür etmem, küfür etmeyi de sevmem. Terbiyesizlik, argo ya da belden aşağı konuşma değil, saygısızlıktır: Küfür ederek hakaret ediyorsanız bu terbiyesizliktir. İnsanı küçük görme, hakaret etme bunlar ayıp! Bazen trafik kurallarına uymayanlara öfkeleniyorum, eğer yanımda karım varsa, "Sende hatalısın!" falan diyor ama ben, hiç hata yaptığımı düşünmüyorum. Hep karşı tarafı suçlama eğiliminde oluyorum.

– Karşı tarafı suçlama eğiliminiz başka nerelerde nüksediyor?

– Gönülden bağlandığım düşüncelerin aksini söyleyenlere öfkeleniyorum, karşı çıkanları suçlama eğilimine giriyorum. Oysa felsefeciyim karşı tarafı dinlemem, anlam gerek. Bunları lafta söylüyorum ama bana dokunduğunda o kadar rahat olamıyorum. Biraz egoistim, galiba! Pratik hayatımda benim gibi olmayan, farklı dünya görüşü olanları, başka yaşam tarzını benimseyenleri pek sevemediğimi anladığımda kendimden çok utandım! Ne kadar ayıp! Yazdıklarımı uygulamıyorum. Hiç değilse yazalım büyüyünce belki uygularız, "Vallahi billahi büyüdüğümde benim gibi olmayanları, farklı olanları seveceğim ama henüz çocuk olduğum için sevememekteyim!"

– *Sahi, egoist misiniz?*

– Evet, birkaç yıl önce bir kaza yapmıştım: Kırmızı ışıkta, karşıdan karşıya geçen bir adamın ayağını arabayla çiğnemiştim. Durup adama, "Ne oldu? Nasılsınız?" diye sormadım, yoluma devam ettim. Arkamdan motosikletli bir polis yetişti, "Beyefendi adamın ayağını ezdiniz!" dedi. Sonra ayağı ezilen kişi, TRT'de resim seçici, ağabeyi ise avukatmış. Avukat, "Utanmıyor musunuz, kardeşimin ayağını ezdiniz, bir kez olsun geçmiş olsun demediniz!" diye defalarca telefonla aramıştı. Bende "Çok işim vardı," demiştim. Daha sonra, ona çiçek götürdüm ama çiçeği başıma attı.

– *Kaza olayını hatırlıyorum, bize anlatmıştınız doğrusu tam olarak öyle değil...*

– Nasıl oldu? Söyle bakayım!

– *Polis arkanızdan yetişip size söylemese adamın ayağının ezildiğinin farkında olmadığınızı, söylendiğinde çok şaşırdığınızı ve üzüldüğünüzü söylemiştiniz. Üstelik adam şikâyetçi olmamıştı. Sonra, karakoldan adamın adını ve soyadını öğrenip adresini tespit edip çiçek götürmüştünüz. Bu, sizin egoistliğinizi göstermez, derse yetişme kaygısıyla ödev duygunuzun yüksekliğini gösterir...*

– Haklısınız! Bende, Kantçı anlamda bir ödev duygusu var. Bu olayda derse yetişmek, bana daha önemli gelmiş olabilir.

– *Sizin arabalarla pek çok maceranız var. Bu maceralarınızdan bir kısmını anlatmanızı rica edeceğim ama öncelikle elli yaşından sonra araba kullanmayı öğrenmeye nasıl karar verdiniz, onu anlatabilir misiniz?*

– O yıllarda, Dikmen'de oturuyordum, servisi kaçırınca iki araçla ODTÜ'ye gelip gitmek zor oluyordu. Bildiğiniz gibi, bozkırda akşam erken oluyor, saat beş olunca akşam oldu demektir. Evde beş buçukta olabilmek için okulun servis arabalarına binmem gerekiyordu. Servis araçlarına binmekle sıkıntı bitmiyordu, ayakta gidiyorsun, ayağına basılıyor falan. Elli yaşıma kadar ayağıma bastılar. Daha çok ulaşım problemimi çözmek için araba almaya karar verdim. Bunun yanı sıra, arabamla tepelere çıkıp Ankara'yı seyretmek ya da tepem attığında arabama atlayıp uzaklaşmak gibi düşüncelerimde vardı. Bu tip güçlükler yüzünden 1997 yılında hem ehliyet hem de araba aldım. Kıyıda köşede birikmiş biraz param vardı. Bir akademisyen arkadaşın kayınpederinin eski bir Murat 131 model arabasını satın aldım. Sonraki yıllarda araba kullanmayı iyice öğrendikten sonra, yüksek modelli arabalar aldım.

– *Araba kullanmayı öğrenmeniz zor olmadı mı?*

– Bana, "Elli yaşından sonra araba kullanman çok mümkün değil. Bu araba sevdasından vazgeç!" dediler. Babamın başına gelenleri, sürekli hatırlattılar. Çok enteresandır! Babam, emekli olduktan sonra benim yaşlarımdayken elli yaş civarlarında araba almayı, İstanbul'da gezmeyi istemişti: Ehliyeti ve arabayı almıştı fakat babam, arabayı kullanamadı ve satmak zorunda kaldı. Çevremdekiler, "Beceremezsin!" diye

inat ettikçe bende, "Beceririm!" diye inat ettim ve araba kullanmayı öğrendim. Tutucu yanıma, araba olayında bir kez daha tanık oldum. Arabayı aldığım arkadaş, arabayı bir yere park etti, aylarca araba orada kaldı, üç ya da dört ay arabaya binemedim. Arabam yokmuş gibi yaşadım, arabaya binmek içimden gelmedi, sonradan arabaya binebildim. Hatırlıyorum, bir keresinde Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesine gitmiştim, dönüşte arabanın gazına basıyorum gitmiyor, arabadan öyle sesler geliyor ki herkes bakıyor. Güvenlik görevlisini çağırdım, "Araba gitmiyor, ya!" falan diye. Görevli arkadaş baktı, "Hocam, vitese takmadığınız için gitmiyor!" dedi. Arabanın kocaman bir vites kolu vardı, vites sopa gibi bir türlü geçmiyordu. Görevli arkadaş, "Hocam, birinci vitese takın, sakın ikinciye, üçüncüye almayın, yolun sağından yavaş yavaş gidin!" dedi. Birinci vitesle cenaze arabası kullanur gibi, yolun kıyısından gitmiştim.

– *Arabayla ilk şehirlerarası yolculuğunuzu nereye yaptınız?*

– Araba kullanmayı öğrenir öğrenmez İzmir-Foça'ya gittik. Sıcak bir yaz günüydü, arabanın kliması yoktu, ayağımda şıpıdık terlikler vardı. Ayağımdaki terliklerden biri çıktı, tekrar giyeyim derken 'güm' diye karşıdan gelen arabaya vurdum. İki arabanın aynaları kırıldı. Adam, benden ayna parası niyetine epeyce para almıştı. Yine bir keresinde Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesine arabamla giderken başka bir arabaya arkadan bodoslama girdim. Sebebi de şair arkadaşım Mahmut Temizyürek'i yolda gördüm, onunla konuşurken yine 'güm' diye bindirdim. Arabasına vurduğum adam çok sinirlendi, bağırıp çağırdı, arabanın bütün masraflarını karşıladım.

– *Başka kazalar yaptınız mı?*

– Yapmaz olur muyum, hem de ne kazalar! TÜBİTAK'ın Antalya'da düzenlediği 'Doğayı Tanımak' adlı bir kamp vardı. Çocuklar doğada kamp kuruyorlar, doğaya ilişkin kavramlar, doğanın özellikleri vb. konularında çocuklarla söyleşiler yapılıyordu. 1999 yılıydı ve Gölcük depremi yeni olmuştu. Antalya'ya arabamla gidiyordum, dört yol ağzında bir benzinlik vardı. Benzin istasyonuna girmek için karşı yola geçerken bir arabayla çarpıştık, arabam döndü döndü kaldırıma vurdu. Pencere açıktı, yanımda eşim oturuyordu, onun yüzü çizilmişti. Eşim, "Sen, beni öldürmek için bu kazayı yaptın!" türünde laflar söylemişti. Arabaya vuran Gölcük'ten geliyormuş; uykusuz, yorgun, moralman çökmüş bir gençti. Savcı, yaralanmalarla sonuçlanan kazalara ceza kesiyordu. Karşı tarafın arabası lükstü, sigortam yetmedi hem adama epey para verdim hem arabam pert oldu hem de ceza yedim. Bu olayı, Mehmet Eroğlu'na anlatmıştım, hoşuna gitmişti, "Sahi, Ahmet karını öldürecek miydin?" diye gülmüştü.

– *Bu kadar çok kaza yapan bir sürücünün arabasına kimse binmek istemez...*

– Arabama hep tek başına biniyorum, hiç kimse kullandığım arabaya binmek istemiyor. Bir keresinde arkadaşlar bindi, kısa sürede

kendilerini kapılardan, pencerelerden zor attılar, "Ahmet, sen araba kullanma!" dediler. O zamanlar, arabayı sürmüyordum araba, beni sürüyordu, "Arabanın götürdüğü yere git!" tipinde araba kullanıyordum. Dikmen hep yokuş, yokuşta kalacağım diye ödüm patlardı. Bir tek sadık yolcum vardı, oğlum Çağdaş. Oğlum yanımda otururdu ve korkmazdı. Oğlum çok çabuk araba kullanmayı öğrendi. Tabiî, kerata acemi sürücünün yanında dura dura araba kullanmayı kolay öğrendi.

– *Araba kullanırken en çok dikkatinizi ne çeker?*

– Trafik çok ilgimi çekiyor, çünkü trafiğe çıktığınızda birlikte yaşamanın ne kadar problemli olduğunu anlıyorsunuz. Kurallara uymayı, uymamayı, kabalık, kurnazlık, taciz vb. direksiyonda görüyorsunuz. Trafik bana çok şey öğretti.

– *Araba kullanmayı seviyor musunuz?*

– Elli yaşımdan sonra araba kullanmayı öğrendim, inadım olmasa araba kullanamazdım: İnat ettim ve öğrendim. Arabalarımın başına çok hadiseler geldi, arabamın biri çalındı falan. Bunları, hüzünle hatırlıyorum. Geç öğrendiğim için hız yapabilen biri değilim, yollarda beni yüklü kamyonlar bile geçebiliyor. Uzun yolculuklar, hoşuma gidiyor.

– *Çalınma olayını anlatabilir misiniz?*

– Çok kolay çalınabilecek bir arabaydı. AŞTİ otobüs terminalinin oralara bir yere park edip İzmir'e gittim, döndüğümde baktım ki araba yok! Aradık, bulamadık. Arabayı çekmiş olabilirler diye telaşla taksiye binerek oraya gittim, orada da yoktu. Taksici, beni kazıkladı, zaten söğüşlenmiş vaziyetteydim birde taksici söğüşledi. Canım fena hâlde sıkılmıştı, yarım asırdan sora bir araba almıştım ve çaldırmıştım. Meğer kapkaççılar, arabayı Ankara'dan almış, İstanbul'a gidip hırsızlıklarını yapmış, orada bırakmışlar. İstanbul'dan polisler aradı, araba bulunmuş. İkindi vakti otobüse atladım, İstanbul'a gittim. Roman vatandaşlarımızın yaşadığı bir semtin karakoluna gittim. Vakit gece olmuştu. Polisler, İngilizce sınavına gireceklermiş, "Hoca, İngilizce biliyorsunuz, İngilizce test sorularını çözüver," dediler, önüme bir yığın testleri yığıverdiler. Kafam öyle bozuktu ki yanlış yanlış çözmüşüm. Arabayı aldıktan sonra arkamdan epey küfür etmişlerdir, "Adam, koca profesör olmuş, İngilizce bilmiyor," diye saygılarını sunmuşlardır.

– *Tabiî, siz arabanızın derdindesiniz...*

– Arabaya bir baktım, tanıyamadım: Arabayı çarpmışlar, kendilerince değerli bulduklarını almışlar, arabanın kapısı falan yoktu. Tamirci çağırıldı, birde tamirciye yüklüce bir ödeme yapmak zorunda kaldım. Gece yarısından sonra işlemler bitti, "Götürebilir misin?" diye sordular, bende neyime güveniyorsam, "Götürürüm!" dedim. Saat üç gibi yola çıktım. Gece hiç araba kullanmamışım, arabayı doğru düzgün kullanamıyorum, üstelik yolu da bilmiyorum. Kaybolarak, tahmin ederek Ankara yolunu bulmayı başardım, bir biçimde, Ankara'ya gelebildim. Yalnız bir şeyi hatırlıyorum, o gece yolculuğunda otobüsler korna çalarak yanımdan geçiyordu, bir ara yol kayboldu: Uyumuşum gözümü bir

açtım, başka yerdeyim. Birkaç defa uyuduğumu hatırlıyorum. Nasıl olduysa sağ salim geldim, hâlâ bilemiyorum!

– *Uyku probleminiz mi var?*

– Hayır, kafayı vurdum mu uyurum diyebilirim hatta bazen ayakta bile uyuduğum olur. Herkes, benim uyanık olduğumu sanırken uyuyabilirim. Galiba, bu kadar kitabı uyurken yazdım, beş para etmeyişini oradan anlayabilirsiniz. Hepsi uyurken yazılmıştır: Bir uyurgezerin yazdığı kitaplardır.

– *Uykuyla dalganızı geçtiniz ama yine de sorayım, sık sık rüya görür müsünüz?*

– Şöyle bir şeyim var; aniden uykuya dalıyorum acayip rüyalar, genellikle kâbus şeklinde rüyalar görüyorum, uyanıyorum, yarım saat kadar uyuyamıyorum sonra kendiliğinden yeniden uykuya dalıyorum. İkinci uyuyuşumdaki rüyaları hatırlamıyorum. Şu anda yaşadığım hayatla ilgisi olmayan başka bir hayatın rüyasını görürüm fakat bu rüyalar birbirinin devamı gibidir. Rüyada kendimi hissettiğimde sanki kırk yıldır oradaymışım gibi gelir. Bazen uyanıkken gözlerimi kapattığımda, o dünyaya geçtiğimi hissediyorum yani rüya gördüğüm âleme geçtim gibi geliyor. O âlemi anlatamam, çünkü akılla toparlanıp anlatılacak bir şey değil. Onu rüya görürken yaşıyorsun ama uyanık hâldeyken tasvir etmek zor.

– *Alkollü araba kullanmıyor musunuz?*

– Çok içersem pek araba kullanmam, bir ya da iki kadeh almışsam kullanıyorum. Bazı kişiler, kafayı çekip araba kullanıyor, içkiyle çirkinleşiyor, ondan sonra 'içmeyi biliyorum' diyor. İçme adabı içinde olmak, içerek güzelleşebilmek anlamında söylüyorum. İçkinin ruhumuzu açmasına izin vermek gerek. İçkiyi biz içmeliyiz, içki bizi değil!

– *Peki, arabayla Ankara'ya tepeden bakabildiniz ya da canınız sıkılınca arabaya atlayıp gidebildiniz mi?*

– Ne yazık ki ikisini de yapmadım!

– *Şimdilerde arabayı iyi kullandığınızı düşünüyor musunuz?*

– Hayır! Belki, biraz daha iyi kullanıyorum, o kadar. Arabayı bir yere park ettiğimde, arabaya nasıl bir zarar geleceği konusunda endişeleniyorum. Park etmeyi hâlâ öğrenemedim, iki araba arasına giremiyorum. Geri geri gitmede problemim var. Geri geri gitmek zorunda kaldığımda, "Eyvah!" diyorum. "Kendim hep ileri gittiğim için arabam, bir türlü geri geri gidemiyor!" gibi şeyleri kendime uydurmaya çalışıyorum. Kullandığım bütün arabalarım çizik içinde kaldı, arabalarım hiç çiziksiz olamadı. Cüzdana parayı doldurup yola çıkıyordum. Tabiî, araba kullanmayı öğrenmem çok pahalı ve zahmetli olmuştur.

– *Arabalara epey para harcamışsınız. Parayla ilişkiniz hakkında ne söyleyebilirsiniz?*

– Bireysel tarihimde küçük yaşlarımdan itibaren, paranın bir güç olduğunu hissetmeye başladım. Cebinizde para varsa mahallenin bakkalına gidip akide şekeri veya istediğiniz bir şeyi alabiliyordunuz. Bir

şey alabiliyor olmak, insana paranın önemini küçüklükten itibaren duyuruyor. Ben, hayatım boyunca parayı ön plana çıkarmadım. Parayla iş yaptığımda, paramı ödemediklerinde kavga ettiğim durumlar oldu. Bu kavgalardan sonuç aldığımı söyleyemem. Size kazık atmayı kafaya koydularsa bir şekilde atıyorlar, bundan kaçamıyorsunuz. Kaç yaşında, nerede, nasıl olursanız olun para hep oluyor. Paradan kaçmak, mümkün gözükmüyor. Girdiğim işlerde önce, ne kadar maaş veriyorsunuz diye sormadım ya da şu konuda bir şey yaz denildiğinde para hiç önceliğim olmadı. Televizyonda programlar yaptım, parayı hiç konuşmadım: Ne kadar verirlerse onunla yetindim. Pazarlık etme eğilimim yoktur, zaten, pazarlık etmeyi beceremem. Bana üç liraya satacakları bir şeyi, bu iki lira olmaz mı demek aklıma gelmez, üç lira diyorlarsa üç liradır. Bunun ahlâk açısından çok önemli bir gösterge olduğunu düşünüyorum. Bu yaşıma değin çok param olmadı, zaman zaman parasızlıkta çekmişimdir. Babam, öğrenciliğimde para gönderirdi ama tam mutlu eden bir harçlık değildi, çünkü bazı kitapları alamazdım ama çok parasızlık durumlarınıda yaşamış değilim. Parayı hayatımda öncelikli hâle getirmemiş olmama karşın, paranın önemini hep anlamışımdır. Paramın olmadığı veya paradan yoksun kaldığım durumlarda acı çektiğimi, küçüldüğümü, kendimi zavallı hissettiğimi görmüşümdür. Bu anlamda, para insana güven veriyor.

– Paranın hayatımızdaki yeri tam olarak nedir?

– Bakın! Bedeniniz varsa parayla ilişkiniz vardır. Bedensiz, ruh olarak yaşamak, bu gezegende nasıl mümkün değilse parasız yaşamakta mümkün değil gibi geliyor. Elbette, yaşamak para dışı bir iştir ama para, bir değer olarak hayatımızda vardır. Paranız olmazsa kitabınızı alamıyorsunuz, muhtaç insana yardım edemiyorsunuz, hasta olduğunuzda bir köşeye atılabiliyorsunuz, özlem duyduğunuz arkadaşınıza bile gidemiyorsunuz. Örnekleri çoğaltabiliriz dolayısıyla, para bir yerlerde durmalı, lazım olduğu zaman ortaya çıkarılmalı. Para, birçok insan için pek çok şey ifade edebilir. Hayatıma baktığımda parayı ne küçümsediğimi ne de yücelttiğimi hatırlıyorum. Kardeşimle miras yüzünden zaman zaman tartışıp çok üzüldüğüm olmuştur. Paranız olduğu zaman güvenin verdiği bir sıcaklığı, olmadığı zaman üşüdüğünüzü hissedebiliyorsunuz. Paranın hayatımızda yeri yoktur, paranın anlamını aştık gibi bir söyleyişin gerçekçi olduğunu sanmıyorum.

– Paranın size sağladığı bir mutluluk örneği verebilir misiniz?

– Paranın sağladığı en büyük mutluluk, bir insanı sevindirebilmektir ama hasta olan, yardıma muhtaç insanlara yeterince yardımcı olamıyorum.

– Siz çok yardım eden birisiniz ama bilebildiğim kadarıyla pek sadaka veren biri değilsiniz...

– Yardım çok ederim ama sadaka vermek içimden gelmez. Sadaka, dini bir kavram, dilenciye para vermek benim için anlamlı değil. Problemli olduğunu düşünürsem imkânım varsa yardım ederim. Biraz pinti

bir tarafım var, elimde biraz para olmazsa çabuk göçerim gibi bir korkum var. Tasavvufun yokluğu ve hiçliği benimseyen mertebesine çıkamadım. Bir yerlerde kefen param olsun, isterim. Rahmetli annemde öyleydi, halının altına para saklardı. Ben halının altına değil, bankaya saklarım.

– *Seyahat etmeyi sever misiniz?*

– Pek sevmem, beni bıraksalar dururum. Seyahat etme durumunda kalıyorum, oraya buraya çağırıyorlar, gidiyorum. Diyebilirsiniz ki, "Gitmeyin!" ama gidiyorum. Türkçenin o güzel ifadesiyle gezenti biri, değilim.

– *Seyahat alışkanlıklarınız neler?*

– Yirmi dört saat içinde gece gidip gece dönmelerim vardır. Genellikle, İstanbul'a öyle giderim. Eskiden İstanbul'a sabahın köründe varırdım, bir küçük kanyak alıp içerdim, bu, beni çok mutlu ederdi. Şimdilerde böyle şeyler yapmıyorum.

– *Türkiye'de görmediğiniz yerler var mı?*

– Görmediğim pek yer kalmadı ama Artvin ve Erzincan'ı görmedim.

– *Sevdiğiniz, sürekli gittiğiniz yerler var mı?*

– Sandıklı'ya gitmeyi çok seviyorum. İleride, bu düşüncem değişebilir ama sanmıyorum. Sandıklı'yı her zaman seveceğim. Şimdilerde, karım nereye götürürse oraya gidiyorum ama yıllardır, tatilimizi Eski Foça'da yapıyoruz. Foça'yı çok seviyorum, ancak Foça'yı neden sevdiğimi, başkasına anlatmam çok zor. Dışarıdan bakıldığında, çok sıradan bir yer gibi gözükebilir.

– *Neden Foça?*

– Foça ile faça arasında bir ilgi var. Hava atmak için Foça'ya gidiyorum. 1984 yılında, ekonomik olarak zor zamanlarımızda, Yeni Foça ile Eski Foça arasında hasbelkader bir devre mülk almıştık. Oraya gide gele alıştım ve çok sevdim.

– *Yirmi yedi yıldır hep aynı yerde mi tatil yapıyorsunuz?*

– Bazı yıllar değişir ama her yıl, Eski Foça'ya gideriz ama devre mülkü kullanmıyoruz, otelde kalıyoruz. Eski Foça, askeri bölge ve sit alanı ilan edildiği için yeni yapılar yapılamıyor, birçok yer olduğu gibi kalıyor. Beni cezbeden tarafı ise olduğu gibi kalmasıdır. Bu yaz gittiğimde, Foça'da parmağımı kestim, hastanede beş dikiş atıldı. Parmağımı kestiğim, dikiş atılan yeri severim, arkadaş!

– *Parmağınızı nasıl kestiniz?*

– Sağolsun, öğrencilerim bana bir İsviçre çakısı vermişlerdi! Çakının bu kadar marifetli olduğunu nereden bileyim! Göbeğim şiştikçe kemerde delik kalmamıştı, "Şu çakıyla kemerimde delik açayım göbeğim rahatlasın!" dedim. Çakıyla kemerde delik açmaya çalışırken parmaklarımı doğradım, mebzul miktarda kan aktı. Göbeğinden dolayı parmağını kesmiş bir entelektüel gazi olarak haftalarca parmağımda sargıyla dolaştım.

– *Entelektüel gaziye gülen olmadı mı?*

– Oo hastanede hem de çok güldüler, "Amca, iyi ki göbeğini kesmemişsin!" dediler. Ayrıca, "Bu kadar marifet ancak, profesör olmakla mümkündür," diyerek kahkahaları bastılar. Bende, "Çocuklar, sizde profesör olursanız parmağınızı kesersiniz," dedim, hâlime çok güldüm.

– *Hangi ülkeleri gördünüz?*

– Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda, Çekoslovakya, Macaristan, Rusya, Balkan ülkeleri, Türki Cumhuriyetleri, İsrail, Yunanistan vb. Batı merakım hiç yok, oralarda yaşama hevesim pek olmadı. Mesela, "Almanya'da bir yıl ders versem!" gibi, özentilerim de olmadı. Yaşamayı bırakın gezme hevesim bile olmadı. Kısa sürelide olsa oraları dolaştım, kendimce nasıl yerler olduğunu anladığımı düşünüyorum. .

– *Görmek istediğiniz bir ülke var mı?*

– Hayır!

– *Mesela Moğolistan'ı, Sincan Bölgesini merak etmiyor musunuz?*

– Merak etmiyorum! Nasıl yerler olabileceğini tahmin edebiliyorum. Şamanistik bir bakışım var, gitmeme lüzum yok, durduğum yerde Moğolistan'ı geziyor gibiyim.

– *Farsçaya ve Arapçaya bu kadar meraklısınız, kültürlerine hayransınız, İran ve Arap Ülkelerini görmek istemez misiniz?*

– Götürürlerse giderim ama kendim gideyim diye bir hevesim yok. Farsçayı çok iyi bilmeyi isterdim.

– *En fazla etkilendiğiniz yer neresi oldu?*

– Paris'ten çok etkilendim. Genç olsaydım Paris'te yaşamak isterdim. Paris kafeleri çok ilgimi çekti, yemeklerini çok fazla yadırgamadım. Bir hafta, günde on altı saat hiç araca binmeyerek, kilometrelerce yol yürüyerek bütün Paris'i dolaştım. Paris'in olmadık yerlerine gittim. Paris'e "Gülümseyen Felsefe" konulu bir konuşma yapmak için gidişimde, Paris sabaha karşı nasıl oluyor diye merak edip sabahın dördünde kalkıp Paris'i yürüyerek gezmiştim. O toplantıya Tülin Bumin hoca gelmişti, bana hem Paris'i hem de metroyu anlatmıştı. Daha sonraki Paris'e gidişimde metroya bindim ama yine yürüyerek gezdim. Sabah erkenden çıkıp kilometrelerce yürüyerek Paris sokaklarını dolaşıyordum. Paris'i çok iyi yaşadığımı sanıyorum. Paris'te kafelere gitmeye çok özenirdim ama param yoktu. Birkaç gün paramı idareli kullanarak bir kafeye gidip nane likörü içmiştim, çok para ödemiştim. Paris'e her gidişimde Tunusluların, Cezayirlerin yemek yediği yerleri bulur, oralarda yerdim. Paris'teki kafelerde oturup düşünebiliyorsun, yazabiliyorsun falan. Aynı şeyi Londra'da yapamadım. Londra'daki publar hem çok gürültülüydü hem kasvetliydi, Paris'in kafeleri gibi değildi. Gittiğim ülkelerde değişik yemekler yemeye çalıştım ama tat almadım.

– *Farklı kültürlerin yemeklerine karşı duyarlılığınız nasıl?*

– Büyük ihtimalle denerim ama sevmem. Yemek konusundaki alışkanlığımı kolay değiştirebileceğimi sanmıyorum. Yeni yemeklere, yeni

tatlara alışmam çok zor. Amerika'da bir arkadaş, Çin lokantasına götürmüştü. Yemekten sonra aldığımız dondurma külahlarının içinde mâni türünde yazıların olduğu kâğıtlar vardı: Bugün iyi olacak, yarın iyi geçecek tipinde yazılar. Ben, onu yenecek bir şey zannedip içindeki kâğıtla beraber yemiştim. Çin yemeklerinden hiçbir şey anlamadım. İtalyan yemekleri makarna, hamur işi falan olduğu için hoşuma gidiyor. Meksika yemeklerini ise hazzetmemiştim!

– *Çin'de hayvan penisleri çok pahalı, imparatorlara layık yiyecekler olarak sunuluyor. Böyle bir yiyeceği yiyebilir miydiniz?*

– Bilmiyorum! Yiyebilirimde, yemeyebilirim de. Fakat Çin yemeklerini sevemedim; çok sulu, kaygan, yapış yapış.

– *Hiç domuz ya da at eti yediniz mi?*

– At eti yemedim ama Almanya'ya gittiğimde domuz eti yedim. Almanya'daki kafeleri sevmiştim çok güzel şarapları vardı.

– *Yemek düzeniniz nasıl?*

– Düzenli yemek yemiyorum, çoğunlukla, kahvaltı etmiyorum. Okulda öğle yemeği ya hiç yemem ya da bir sandviç ile geçiştiririm. Üniversitede, ilk hocalığa başladığım yıllarda okulun yemekhanesine, kafeteryaya falan giderdim fakat bir süre sonra gitmemeye başladım.

– *Neden?*

– Bilmiyorum, vakit bulamadığımdan olsa gerek! Tabiî, o zamanlar spor yapıyordum, öğle aralarında yemek yerine sporu tercih ediyordum. Uzun yıllardır, ayağım gitmiyor. Kahvaltının tadını nadiren alırım. Sadece, akşam yemekleri yiyebiliyorum, akşamları çok yemek yiyorum ki şişko bir insan oldum.

– *Yemek yemek hoşunuza giden bir etkinlik değil mi?*

– Yemek yeme terbiyesini edindiğimi düşünmüyorum. Yıllarca, yasak savma kabilinden karnım acıkınca, tıkınma şeklinde yemek yediğimi düşünüyorum. Çocukluğumdan getirdiğim bir şey olsa gerek ki yemeğin tadını çıkarmak, zevk almak türünde alışkanlıklarım olmadığı gibi, bilgimde yok. Zaten yemek pişirmeyi bilmem. Yapılmış yemekler konusunda incelmiş bir zevk edinemedim. Gurmelik bana uzaktır. Yemekle ilgili meraklarım olmadı, farklı yemeklerin adını, tadını bilme özelliğim yok fakat zaman zaman yemeklerin bir büyüsü olduğuna inanmışımdır.

– *En sevdiğiniz yemekler neler?*

– Ben, köfteci bir adamım, çocukların sevdiği yemekleri seviyorum: Köfte ve makarna. Peynirli ve tereyağlı makarnayı çok severim. Ekmek yemeyi de seviyorum. Şimdilerde, çok değişik ekmekler var; susamlı, cevizli, üzümlü vb. Özellikle, cevizle birlikte ekmek yemek, zeytinyağına ekmeği banarak yemek çok hoşuma gidiyor. Acılı, tuzlu, ekşili yemekleri sevmem ama eşim, acılı sevdiği için bazen yemek zorunda kalıyorum. Gelinim, Hataylı olduğu için acılı yemek yapıyor ama sevmediğimi bildiği için dikkat ediyor. Katkılı yemekleri değil, sade yemekleri seviyorum. Bana öyle geliyor ki beceriksiz aşçılar, beceriksizli-

ğini kapatmak için acılı yemek yapıyorlar. Balığı pek sevmem. 1990'lı yılların başlarında, Prof. Dr. Yasin Ceylan hocanın külüstür Saab marka bir arabası vardı. Yazın o arabayla Atatürk Orman Çiftliği'ne giderdik. Orada kanyak ve lahmacun alırdık, o sıcakta lahmacun yer, kanyak içerdik. Çok hoşumuza giderdi! Çok keyif alırdım, şimdi bile anlatırken keyif alıyorum. Eskiden bazı arkadaşlarla meyhaneye giderdik, uzun yıllardır kimseyle meyhaneye falan gitmiyorum.

– *Alkolle aranız nasıl?*

– Alkolü pek sevmem ne meyhane kültürüm ne de içme kültürüm vardır, hele tek başına içmeyi hiç sevmem. Arada bir dostlarımla ya da ziyaretime gelenlerle birkaç kadeh bir şeyler içiyoruz. İçki içmeden de sarhoş olabildiğim için içkiyi pek aramam ama ritüel hâline getirdiğim içkili durumlarım var. Mesela, her hafta ud hocamla musiki geçmeye başladığımızda içeriz. İçki ihtiyacı, şimdiye değin hiç duymadım, hayatımın geri kalanını hiç içmeden geçirebilirim.

– *Kendinizi kaybederek içtiğiniz durumlar olmadı mı?*

– Gençliğimde çok olmuştur. Kendimi kaybederek içtiğimde ya kusmuşumdur ya sızmışımdır ama karakter değişimi gösterdiğim içmelerim hiç olmadı.

– *Takım tutuyor musunuz?*

– Galatasaraylıyım ama fanatiği değilim. Futbol yorumları, zaman zaman ilgimi çeker, bir futbol maçını yorumlamak isterim. Fakat zaman bulup futbol maçı izleyemediğim için takip edemiyorum. Vakit bulabilirsem bir futbol maçı nasıl yorumlanabilir konusunda teorik olarak kafa yormak isterim.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Yalnızlığım, Dip Yalnızlıktır

Yanında olduğum zaman kendimi sevdiğim, kendimi değerli gördüğüm, bana değerli olduğumu hatırlatacak, beni yönetme ve yararlanma isteği içinde değil, benimle birlikte değişebilecek, benimle birlikte kendini keşfedebilecek, beni rahatsız etmeden ve etki altına almadan benimle paylaşabilecek insanları seviyorum.

– Size ilişkin bir nokta çok dikkatimi çekti. Kendinizi anlatırken en fazla vurguyu yalnızlığınıza yapıyorsuuz. İnternet sayfanızda, 'Hayatım' başlıklı bir dörtlük yazmışsınız, diyorsunuz ki:

Yalnızım
Üşüyorum
Kalbimde
Mantık soruları

– Sizdeki yalnızlık duygusu neden bu kadar güçlü?

– Birçok kişi bunu anlamayacak, "Hadi oradan!" diyecekler ama yalnız biri olduğumu düşünüyorum. Eskisi kadar yoğun olmasada yalnızlık duygum güçlüdür. Şimdide kendimin yalnız olduğunu düşünürüm. *Psikeart* dergisine, bendeki yalnızlığı, *dip yalnızlık* olarak yazmıştım. Keşişvari hissederim, kendimi: Benim yalnızlığım dip yalnızlıktır. Ben, dip yalnızım yani dibimde hep birileri var ama onlara uzağım. Bu şikâyet anlamında, "Keşke böyle yalnız olmasam!" değil, iyi ki öyleyim!

– Dip yalnızlık nedir?

– Dibindekilerle birlikte yalnızlıktır. Dibinde bulunan insanlarla aranda açılan uçurumdan kaynaklı içten, yakın ilişki kuramamanın temelsizliğini görerek yaşanan bir yalnızlık. Tabiî, bu benim yarattığım bir yalnızlıktır. Ben, sosyal bir insan değilim. Karımın zoruyla ya da zorunlu olduğum hâllerde bir yerlere giderim, insanlara misafirliğe gitmem, pek çok arkadaşımı aramam. Okulda da öyleyim, bir arkadaşımın odasına gidip sohbet ettiğim durumlar çok nadirdir. Hep yapılması gereken işler, yetişilecek yerler olmuştur.

– Yalnız olmayı sevdiğiniz durumlar neler?

– Düşünürken, araştırırken, canım çok sıkkınken, acı çekerken yalnız olmayı severim. Paylaşmayı istediğim zamanlar, zaten birilerinin kapısını çalarım. Dostlarımı merak edip özlediğim, "Ne yapıyor, acaba?" dediğimde ve yardım edebileceğimi düşündüğüm zaman ararım. Kimsenin kapısını çalmıyorsam yalnızlığı istiyorum demektir ki çoğu zaman böyledir. Yalnızlığı, insan olmak için taşımamız gerekir. Zaman zaman bir başına olmak ile yalnız olmayı ayırıyorum ama burada ikisine de yalnızlık diyorum. İnsan, yalnız kaldığı zaman içindeki bütün insanı, insanlığı duyabiliyor. Sonra, insanlara doğru yola çıkmak lazım. Ancak, ben bir Zerdüşt gibi yaşamadım, keşişlik zaman zaman duyduğum bir duygudur ama keşiş olmadım. İşinde gücünde, sıradan bir memur olmayı seçmişimdir, belki!

– Birini seviyor ya da sevmiyor olmanızı yaratan şey nedir? Nasıl insanları seversiniz?

– Sevgi gibi tuhaf ve kendiliğindenliği olan bir sürece, çok akılcı bir sorgulama olmuş, bu sorunuz. Sanki önümde ölçütler var, "Bu buna uymadı, bunu sevmeyeyim bari," diyebilir miyim, sanmıyorum!

– Sonuçta bir ölçütünüz var ama...

– Onu bilemezsiniz! O ölçüt, ölçü olamayacak kadar geniştir. Sevme, büyük ölçüde duygusaldır. Duyguların mantığına akılla bakıldığında, önemli bir bölümünün karanlıkta kaldığını görebiliriz. Şöyle insanları severim veya böyle insanları sevmem gibi tespitlerimiz her zaman yerinde olmuyor, onu çıkarmak çok zor. Ancak, geriye dönüp sevdiğimiz insanlara baktığımızda, "Bu insanı, bunun için sevmişim!" diyebiliyoruz, yalnız, saptamalarımızda büyük ölçüde rasyonalizasyon yani aklileştirme olabilir Şöyle insanı severim ya da sevmem diyemiyorum. Çünkü belirgin özelliklere, tespit edilen özelliklere göre karar vermek zor. İnsanlarla karşı karşıya geldiğimizde, onların sadece görünür ya da bize göstermeye çalıştığı özellikleriyle ilişki kurmuyoruz: Onların görünmeyen, daha doğrusu onların göstermek istemediği, saklamak istediği veya farkına varmadığı için ne gösterebildiği ne sakladığı özellikleriyle de ilişki kuruyoruz. Belki, bunlardan dolayı o insanı seviyoruz. Dolayısıyla, neden bir insanı sevdiğimiz ya da sevmediğimiz sorusu, çok karanlık bir sorudur ve akılla tespit edilip söylenecek bir soru değildir.

– Siz bir söyleşinizde, "İnsan kimi sever? Yanında kendini sevdiği insanı sever!" demiştiniz, bu bir ölçüt olamaz mı?

– Evet, söylediğimi hatırlıyorum, yine söyleyebilirim. Bu, belki ölçütlerden biri olabilir. Onun yanında olduğum zaman kendimi sevdiğim, kendimi değerli gördüğüm, bana değerli olduğumu hatırlatacak, bana sonsuzluğumu gösterebilecek, beni yönetme ve yararlanma isteği içinde değil, benimle birlikte değişebilecek, benimle birlikte kendini keşfedebilecek, beni rahatsız etmeden, etki altına almadan benimle paylaşabilecek insanları seviyorum. Her insanın insan olma hakkı, her insanın onaylanma ihtiyacı var. Sevginin anlamı, varlığın onaylanmasıdır. Bunu hem kendimizden hem de başkalarından esirgiyoruz. Başkasına, "Sen değerlisin!" demek, sanki değerimizi azaltacak gibi geliyor. Yanında kendini sevdiğim insan, biraz duygusal bir söz.

– Duygusal ama geçerliliği olan bir söz. Yanında kendimizi huzursuz hissettiğimiz, rahatsız olduğumuz insanları sevemeyiz...

– Yanında kendimi sevdiğim insan! Galiba, böyle insanların sayısı yok denecek kadar az. Çünkü insanlar, kendi varlığını dayatıyorlar size ama onu kaldırabilmeniz lazım yani bir dostunuzun size dayattığı kişiliği taşımaya hazır olmalısınız, "Bana ne kardeşim, nerede içini boşaltırsan boşalt! Nerede, nasıl istersen istediğin gibi şişin ama benim yanımda, bu olmaz!" Bunu her zaman söyleyemiyoruz. Sevmek, birazda sevdiğimiz insanın şişinmesine tahammül etmektir. Tersine, kendini bir şey sanmıyorsa, ağır bir aşağılık duygusuna sahipse onu var edebilmek, güzeldir.

– Sevmediğiniz insan tipini söyleyebilir misiniz?

– Elbette, sevmediğim insanları söyleyebilirim. Egoları şişik, her şeyden kendilerine göre pay çıkarmaya çalışan, sürekli her olan biteni

kendine çeken, 'ben buradayım' diyerek kendini gözümüze sokan narsisist dediğimiz kişilikleri hiç sevemem! Bu tip insanlar arkadaşlarım, öğrencilerim arasında olabilir. Galiba, biraz tasavvufun mahviyet yani tevazu sahibi dediği insan tipini seviyorum. Dostunuz, sizin yanınızda kendini keşfeden, kendinden mutmain yani tatmin olmuş insan olması lazım, sizde aynı şekilde, onun yanında mutmain olacaksınız.

– *Sevdiğiniz mahviyet sahibi insanın özellikleri neler olabilir?*

– Egosunu biraz geriye çekmiş, karşısındakini dinlemeye, karşısındakini karşısındakinin dili ve bakış açısıyla anlamaya hazır bir insan, saygın gibi geliyor, bana. Öbür türlü kafasındaki şemalara göre, sizi bir yere koymaya çalışan, tehdit eden, çabuk yargılayan, ilişkilerde baskı uygulayan insanlarla yakın ilişkim pek olmamıştır. Etrafa, 'Ben ne kadar güçlüyüm!' görüntüsüyle davranan insanları sevemiyorum. Onun için kendine lider denilen birtakım insanları hiç sevememişimdir, yanında mutmain olduğum insanları seviyorum.

– *Dostluk, sizin için ne ifade ediyor?*

– Konuştuğunda, dinlemekten ve anlamaktan mutlu olduğum, çok özel acıları veya güzellikleri paylaşabildiğim, yardım istediğim ve yardım etmeyi sevdiğim insanları anlıyorum. Ama unutkan bir insanım. Yurt dışında bazı dostlar edinmiştim: Japon, Koreli, Yugoslav, Yunan, Alman, Fransız vb. İngiltere'den üç kişi, Amerika'dan beş kişi şeklinde, bunu nereden anlıyorum, bana pek çok kart vermişler ve bir sürü fotoğraflar var. Kartlara, fotoğraflara bakıyorum çoğunu hatırlamıyorum, demek ki hiç aramamışım. Yoklar, kim olduklarını bilmiyorum ama bir kez daha o insanlarla karşılaşsam mesela, "Hayfa'da şu kahvede oturmuştuk," deseler, hatırlayabilirim. Çok şeyi unutuyorum! Güçlü dostluk ilişkilerim olmadı. Bu, belki benim bağımsız olmayı çok isteyişimle ilgilidir.

– *Sizin dostluk ilişkileriniz nasıldır?*

– Pek çok dostum olmuştur ama bu benim, "Tek ve tam dostumdur!" dediğim biri hiç olmadı. Galiba, bu anlamda canı gönülden bağlandığım, onsuz yapamayacağım dediğim kimsede olmadı. Dostluklarım, yolculuk arkadaşlığına benzer: Hasbelkader aynı otobüste olduğum, yan yana oturduğum ama durağa gelince herkesin ayrı ayrı yerlere gittiği bir yolculuk arkadaşlığı. Bu söylediklerimi okuyunca bana gücenenler çıkabilir, "Biz, senin dostun değil miydik? Neden bizi zikretmedin?" diyebilirler. Dostluktan, böyle bir şey anlıyorum, bende, bir ya da iki yakın dost ilişkisi hiç olmadı. Farklı şeyleri paylaşabilecek, farklı dostlarım var. Bunlar, birbirlerini çoğu zaman bilmezler. Bu, benim hoşuma gidiyor. Dost, onun yanında kendin olabildiğin insandır. Seni baba, ağabey, çocuk, hoca vs. gibi değil, bir insan gibi görendir. Dostluklardaki bağımlılık kötü olabilir, bu her iki tarafıda örseleyebilir. Yapış yapış ilişkileri hiç sevmedim. Yalnız olabileceğim dostlukları sevdim, yalnız olmama izin vermeyen dostlukları sevemedim. Yalnızlığıma müdahale eden dostlukları bıraktım. Dostlarla yalnız olmayı seçtim.

– *Dost kelimesi, Farsça...*

– Çok güzel bir kelime, değil mi! Dostluk, İslâm literatüründe 'sadakat, uhuvvet, meveddet, sohbet' dost ise "velî, refîk" gibi sözcüklerle ifade edilir. Dilimize Farsça'dan geçen *dost* sözcüğünün kökeni [dûst] Eskil Pers dillerinden, Pehlevice'ye kadar uzanır: 'Seven, arkadaş, Tanrı, sevgili' anlamlarına gelir. Dost yani dûst kelimesini *dû* iki, *est* ise dırdır diye düşündüğümüzde, 'ikidir' yani dostlukta iki kişi olacak, 'ha sen ha ben'i anlayamam! Farklı iki kişi, farklılıklarımızla bir arada olacağız.

– *Bu soğukluğu ve bencilliği getirmez mi?*

– Sanmıyorum, dostluk anlayışımızı değiştirmemiz lazım! Feodal tipli, kanka durumların insana yakışmadığını düşünüyorum. Güzel dostluklar yaşayabilen, dünyasını tümüyle dostuyla paylaşabilen insanlara saygı duyabiliriz. Ancak, dostluk bağımsızlıklarımızı koruyarak yaşanabilir. Dostlukta tahakküm olmaz yani dostlukta bir mesafe olmalı. Bu, Nietzsche'ninde onayladığı bir mesafedir. Nietzsche'nin söylediği şekilde, yıldızların dostluğu gibi bir şey.

– *Nietszsche'nin sizin çevirdiğiniz, Kemal Tüfekçi'nin Hüzzam makamında bestelediği Canan*[54] *şiiri var. Bu şiirde mesafe çok güzel anlatılıyor. Şiiri okuyabilir misiniz?*

Lütfen, burnumun dibinden biraz öteme yerleş,
Biraz uzağımda, biraz da yükseğimde eğleş!
Yoksa nasıl derim ben "cananım yıldızlara eş".

Bunu diyebilmek için mesafe gerekir, salya sümük ilişkilerle olmaz. Bu sabah kendimde bir şey keşfettim, kendimi açmam mümkün değil! Şöyle bir insan bu dünyada yok yani benim, kendimi nasıl düşündüğümü görebilecek bir insan yok. Herkese bir yönümü gösteriyorum, sanırım. Çünkü kendime saygımın ortadan kalkacağını düşündüren bir şey! Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanını okuduğumda, insanların birbiriyle bağlantısı olmayan dünyalarda yaşayabileceğini anlamıştım. Buna isterseniz bir anlamda şizofreni diyebilirsiniz. Patolojik bir bozukluk değil ama bağlantısı olmayan farklı dünyalarda yaşanabilir.

– *Tanımadığınız kişilerden gelen dostluk gösterileri hoşunuza gider mi?*

– Tanımadığım insanların dostluğunu çok olumlu karşılayamam, biraz kuşkuyla bakarım, tanımam lazım. Zor dost olan biriyim. Önüme gelene, "Vay dostum, nasılsın?" diyen biri hiç olmadım. Zaman zaman coştuğumda söyleyebilirim ama yeni tanımış bile olsam o insanın, güzel bir insan olduğu konusunda sezgilerimin bana yardımcı olması lazım ki onu kucaklayabileyim yoksa mümkün gözükmüyor. Hep bir ihtiyatla yaklaşma tavrım olduğu için onların kalbini kırma durumum pek olmuyor.

[54] İnam, Ahmet, *Şen Bilim Şiirler*, Say Yayınları, 1. Baskı, 2002, s. 77.

– *Yeni insanlar tanımak hoşunuza gitmez mi?*

– Yeni insanlar tanımak hoşuma gider. Yeni insanı tanımak, dost olmak anlamına gelmiyor ki... Ben, etrafım kalabalıkken yalnız olmayı seviyorum. Başka türlü düşünemem, başka türlü yazamam. Düşünmem için kendime ait bir zamanımın olması gerekiyor. Buda ister istemez sürekli talepte bulunan insanların dışta kalması anlamına geliyor. Bu, üzücü bir durum olabilir ama başka çarem yok. Her zaman arkadaşlarımla meyhane gidip görüşme imkânım olmuyor.

– *Siz meyhaneye gitmiyorsunuz ki...*

– Gençliğimde giderdim.

– *Hayatınızdan çıkıp giden insan sayısı çok mu?*

– Yaşla orantılı olarak gidenlerin sayısı artıyor. Unutuyorsunuz, ilgilenemiyorsunuz, uzaklaşıyorsunuz, görüşünüz değişiyor, bunların sonucunda, bazı insanları kaybediyorsunuz veya kendileri çekip gidiyor. Kimileri, bütün sevdiklerini bir vagona koyuyor, hep o vagonda seyahat ediyor. Ben, öyle bir insan değilim, yalnız bir adamım.

– *Dostluğundan keyif aldığınız kimse yok mu?*

– Elbette, var. Son zamanlarda mesela, Başkent Üniversitesinden Nejat Basım Hoca var: Harp Okulunda ders verirken tanıdığım, eski bir subay ve çok değerli bir akademisyendir. Başka kentlerde zaman zaman buluştuğum, sevdiğim, uzakta olup özlem duyduğum dostlarım var. İstanbul'da felsefe okurken ilk tanıdığım ve kırk yıllık yolculuk arkadaşım Naci Soykan'dır. Naci, benim kadîm dostumdur, Cengiz Güleç'i ve Haluk Özbay'ı severim: Bu insanlar, beni çok açmıştır.

– *Cengiz Güleç ve Haluk Özbay ile nasıl tanıştınız?*

– Hacettepe Üniversitesine psikanaliz anlatmam için davet edilmiştim, orada Cengiz Hoca ile tanıştım. Zaman zaman Cengiz Hoca, konuşma yapmam için Hacettepe'ye çağırırdı, beni. Ondan öncede SSK Hastanesine Haluk Özbay, "Psikanalize Felsefece bir Bakış" konulu konuşma yapmam için çağırmıştı. O zamanlar, Erol Göka asistandı, cin gibi bir oğlandı, sürekli sorular sorardı. Psikiyatrlara çok konuşma yaptım. Birçok psikiyatr arkadaş, "Biz felsefecileri anlamıyoruz ama sizin anlattıklarınızı anlıyoruz," derlerdi. Felsefeci olduğum için anlattıklarımın felsefe olduğunu sanıp anlamış olabilirler. Öyle bir paradoks olmuş olabilir! Her nasılsa psikiyatrlarla çok ilginç diyaloglarım oldu, onlardan çok şey öğrendim. Dünyada ve ülkemizde felsefeciler, beni nasıl hayal kırıklığını uğratmışsa psikiyatrlar içinde aynı şeyi hissetmişimdir. Küçük ilişkileri seven birisi olduğum için sadece birkaç dost aracılığıyla: Cengiz Güleç, Haluk Özbay, Hayrettin Kara, Erol Göka gibi dostlarımın katkılarıyla psikiyatrlarla diyalogum devam ediyor.

– *Kadınlarla mı yoksa erkeklerle mi daha iyi anlaşıyorsunuz?*

– Çok fark ettiğini sanmıyorum ama yetiştirilmemden kaynaklı daha çok etrafımda erkekler oldu ve erkeklerle dostluk kurdum. Dostluk için cinsiyetin önemli olduğunu düşünmüyorum. Bizim gibi ülke-

lerde karşı cinsle tam anlamıyla dost olması, nadir görülen bir durum olabiliyor.

Cengiz Güleç ve ben, hayat denen Palyaço ile yürüyoruz

– *Kadın dostlarınız yok mu?*

– Yok!

– *Dostlarınızdan ihânet gördünüz mü?*

– Hem de çok. Severek kullandığım Afyonlulara özgü bir deyiş var, "Binme o eşeğe göt ata!" Benim eşeklerde bana çok göt attı.

– *Bu deyişi, açabilir misiniz?*

– Çocukluğumda, Sandıklı'da evlerin altındaki ahırlarda inek beslenirdi. Her sabah inekler ahırdan çıkarılıyor, çobana teslim ediliyor, çobanda sürüyü otlatmaya götürüyordu. Sürünün içinde eşekler vardı. Biz, çocuk olarak sığırlar eve dönerken sürünün içine girer çobana, "Eşşeğe biniverelik!" derdik. Çoban bazen izin verirdi bazen, "Binme o eşeğe göt ata!" derdi. Her eşeğe binilmiyordu.

– *Bindiğiniz eşekler, size nasıl göt attı?*

– Çok göt atan eşeğe bindim ama şöyle bir düşünceyle tekrar kalkma imkânı buldum: Sadece o eşek değil göt atan, bütün eşekler göt atar. Eşeğe biniyorsanız göt atılmayı göze alacaksınız. Atmazsa devam edebilirsiniz, atarsa düşeceksiniz hem eşeğe bineceksiniz hem de göt atmayacak, öyle beleş yok, binmeyin o zaman! Eşek, eşekliğini yapacak, götünü atacaktır. Her bindiğimiz eşeğe, "Hain eşek, bana ihânet etti!" dememek gerek. Eşektir, muhterem bir hayvandır, çünkü biz insan-eşekler olarak herkesi sırtımıza bindirmemek için göt atıp duruyoruz ama ne yaparsak yapalım sırtımıza binecek olan biniyor. Yaşamak, kabul etmektir. Ödünsüz bir hayat olmuyor, hayat bir biçimde sizden bu ödünü alıyor. Onun dışına çıkmanız, biraz zor. Burada yaşantıyı iyi anlamının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Önemli olan yaşantımıza sahip çıkabilmemiz. Pişmanlıkta sahip çıkmamak var, "Bir daha dünyaya gelirsem hayatta böyle bir şey yapmam!" diyorsun oysa onu,

sen yaşamışsın ne kadar inkâr edebilirsin ki! Aldanmasam, öğrenemezdim. İnsanın gizli, karanlık, çirkin gelen yüzlerini, acılı anlarımda, beni aldattığı zaman görebildim. Kendimi de diğer insanlara yalan söylerken, verdiğim sözü tutmadığım zamanlarda, özürlü yüzlerimle tanıdım. Aldanıp, aldattığımda önüme insanları tanıma olanakları çıktı. Üzüldüm, acı çektim, utandım ama öğrendim. Belki, yeterince öğrenemediğim için aldanmayı sürdürüyorum. Kimseleri aldatmamaya çabalıyorum. Olmuyor, aldanma ve aldatma sürüyor elbette, öğrenmemde.

– *Gerçekte sevdiğiniz tek şey ne?*

– Teke indirgeyeceğim bir şeyim yok ama belki, aşuredir.

– *Felsefe, yazma, öğrenme, hocalık vs. bu tür teke indirgeyeceğiniz bir şey yok mu?*

– Hayatım teke karşıdır, çünkü tekte çokluk vardır. O tek dediğiniz şey, çokluklarla oluyor ve o tek olanda mutlak değildir, değişebilir. Bu nedenle sevdiğiniz tek şey gibi bir soru anlamlı değil.

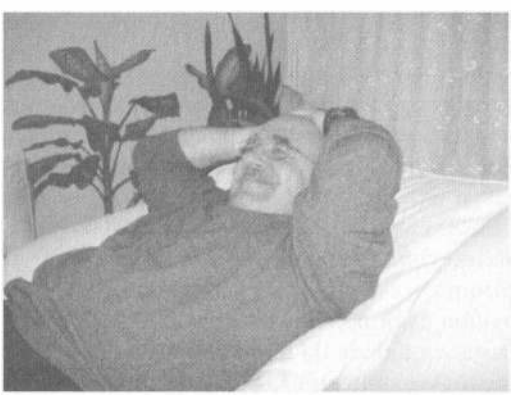
– *Hocam, yerinde bir eleştiriydi, sağolun!*

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Dengeli Tekne

Hayatımı çarşaf çarşaf okurun önüne sermek hem mümkün değil hem de gerek yok. Gerçekleri söylüyormuş gibi yaparak okurun karşısına çıplak çıkıp çıplaklığınızın estetik olmayan tarafıyla okuru rahatsız etmemek gerekir.

– İlkyazınızı Ruh Dünyası dergisinde "Yaşanacak Bir Şeydir Ölüm, Sevinçten Ağlanacak" başlıkla yayımlandığını söylemiştiniz. İlkyazınızın ölüm üzerine olması, bana çok ilginç geldi. On altı yaşında bir çocuğun zihninde ölüm düşüncesi nasıl gelişmiş olabilir?

– Kayıp duygusunu, kaybetmenin, bulamamanın, beklentilerin gerçekleşmemesinin acısını yaşamış biri olarak ölümü çıkarmış olabilirim. Ölüm, on altı yaşındayken yazdığım yazıyı gösteren bir şeydir. Ölümle ilgilenmem, bizim eve tesadüfen gelen *Ruh Dünyası* dergisiyle ilgiliydi. Elime nasıl geçti, bilmiyorum galiba, babamın öğrencilerinden biri getirmişti. Dergide ölümün anlamı, ölümden sonraki hayat, ruh, ruhun ölümsüzlüğü gibi yazılar vardı. On altı yaşıma dek ölüm kavramı, kafamda oluşmuş muydu, ondan çok emin değilim fakat bu *Ruh Dünyası* dergisini okuduktan sonra, sipiritizma yani ruh çağırma, ruhlarla ilişkiye geçme konusuna ilgim çok arttı. Beyazıt'a gidip sahaflardan 'ruh nasıl çağırılır' türünde birtakım kitaplar aldım, okudum. Gece yatarken acaba bir ruh gelip benimle konuşacak mı diye, ruhların gelmesini beklerdim. On beş ya ya da on altı yaşlarımda yaşantıladığım bir şeydi ve çok inanıyordum. Dolayısıyla, ölümsüzlük düşüncesi, o zamandan kafama yerleşmiş olabilir. Ölümün bir bitiş olmadığını, beden ölse bile hayatın devam edeceğini, ruhun ölümsüzlüğünün insana mutluluk getireceğini, dünya denilen yerde sınavdan geçeceğimizi, bu sınavda -en azından öyle düşünüyordum- başarılı olabileceğimi, ruhum bedenimi terk ettikten sonra başarımın karşılığı olarak ölümü sevinçle kabulleneceğimi düşünüyordum.

– Bu düşünceleri ne zaman bıraktınız?

– Bu düşünce, üzerime uzun süre yapışıp kalmadı. Ruhlarla ilgili anlayışımla beraber yürüyen materyalist bakış, Marxist eğilimlerim vardı. Bir süre bu iki eğilim devam etti. Üniversitenin ilk yıllarında, derin felsefe okumalarım ve Marxist literatürle tanışmamın ardından spirütüalist bakışı terk ettim. O terk edişle birlikte çok uzağımda kalan bir anlayış oldu. Ancak, tümüyle bu tip konuları yadsımanın pekte yerinde olmayabileceğini, spirütialistlerinde birtakım sezgileri olabileceğini düşünüyorum.

– Bugün ölüm hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Freud'a göre içimizde iki içgüdü var: Cinsellik (libido) içgüdüsü ve ölüm (thanatos) içgüdüsüdür. Biri yaşa, doğur, sahip ol, ele geçir yani libido diyor. İçimizdeki diğer ses ise bırak, terk et, var olmadan önceki hâline dön yani thanatos diyor. Ölüm içimizdedir. O bakımdan Freud'a hürmetlerimi sunuyorum yani ölüm bir dürtü olarak değil, yaşamın içinde hep var, bunu hissediyorsunuz. Öldükten sonra neler olacak bilmiyorum ama zaten yaşarken ölümün, bizde mündemiç olduğunu yani yaşama içkin olduğunu söyleyebilirim. Ölüm yaşamın zengin-

leşmesi, çeşitlenmesi belki yoksullaşmasıdır, yaşamın sürüp gitmesidir, ölüm. Belki, hayat diye ölümü mü yaşadık nedir?

– *Ya intihar...*

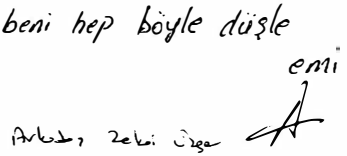
– Aklınız başındaysa intihar sorumluluk ister. Bir bunalım, hormonal bir akış veya beyninde bir urla bilincini yitirirsin, kendini ölüme bırakırsın ama bilinçle yapıyorsan intihar yazacağın son kitap olmalı. Orada bir mesaj olmalı! Bir gün intihar edersem öyle bir şey yaparım. O zamana kadar bunar mıyım, intiharla mı hayatıma son veririm? Bilmiyorum! İntihar edilecekse öyle edilmeli diye düşünürüm.

– *Hiç intihar girişiminde bulundunuz mu?*

– Zaman zaman intiharı düşünürüm. Üniversitedeyken 70'li yılların başında, yirmi dört yaşındayken bir kez -o da sayılırsa- intihar girişiminde bulundum. Siyasal Bilgilerin yurdunda kalıyordum, o zaman farklı yurtlarda kalınabiliyordu. Arkadaş Z. Özger, şair, çok iyi arkadaşımdı, onunla epey güzel günlerimiz geçmiştir. Onun bende bir fotoğrafı var, fotoğrafın arkasında, "Beni hep böyle düşle emi!" yazar. O dönem, her yerde çatışmalar var. Bir gün, Özger'le kafaları çektik, çok içmiştim, sarhoş hâlimle Siyasalda kaldığım yurda gittim. Yurdun çakıl taşlarıyla döşeli bir terası vardı, kendimi atmak için yurdun terasına çıktım: Düşünürken biri, arkamdan kuvvetli bir sopayla birdenbire vurdu: "Faşist sen kimsin?" Meğer orada devrimciler, faşist saldırıyı bekledikleri için nöbet tutuyorlarmış. Ben, oranın öğrencisi değilim, kim olduğumu bilmiyorlar. Beni faşistlerden biri sanmışlardı, intihar etmeye geldiğimi anlatmaya çalışırken epey dövdüler. Sonra durumu anlayınca, "Kardeş, sen deli misin! Devrimci mücadelemiz var, intihar edilir mi?" dediler. Beni aşağı indirdiler. O zamanki sevgilime, "Devrimciler beni intihardan vazgeçirdiler!" dediğimde, bir ay bana küsmüştü. Hâlbuki ben, "Niye intihar ediyorsun, ne derdin var?" diye sormasını beklerdim. Benimle hiç konuşmadı. Belki, o iyi geldi. Sonra, aklımdan geçirdiğim oldu ama hiç girişimde bulunmadım. O bir bıçak sırtıydı.

Arkadaş Z. Özger-şair 1948-1973

Fotoğrafın arakasına Özger'in yazdığı yazı.

– *Nasıl bir ruh hâli içindeydiniz ki intihar girişiminde bulundunuz?*

–Sevgilim vardı ama yine de anlam dünyam karanlıktı. Hayatımın bir anlamı olmadığını düşünmüştüm, hayatın hem çok anlamı vardı

hem de hiçbir anlamı yoktu. İçimde büyük bir boşluk duygusu oluşmuştu anam, babam, sevgilim, dersler, yapmak istediklerim hiçbir şey umurumda değildi.

– *Kayıplar karşısındaki tavrınız nasıldır?*

– Kayıplara hazırsam vurmuyor, bana. Birçok kayba hatta son onyıldır, ölüme bile hazır olduğumu düşünüyorum. İnternet sayfama koyduğum, "Ey hayat bağrımı açtım, gel bana vur!" gibi bir yazım var, hayat için söylediğimi, ölüm içinde söyleyebilirim. Ailem, kaybımdan dolayı çok üzülebilir ama kendi hayatlarını sürdürecek imkânları olduğunu düşünüyorum. Kendimi öldüreyim anlamında değil söylediklerim ama ecel gelmişse gelmiştir, buna itiraz edecek hâlim yok!

– *Kendi ölümünüzde sorun yok, Epikuros'un dediği gibi, "Ölümden korkmak anlamsız; ölüm geldiğinde ben olmayacağım, ben olduğumda ölüm olmayacak." Peki, sevdiklerinizin kaybına da hazır mısınız?*

– Kayıplar beni yıkar, çok acı çekerim ama kayıplar karşısında tekrar yaşama vazifemi hissetmek isterim. Hissedebilir miyim? Bilmiyorum ama hissetmem gerektiğini ve hissedilmesi gerektiğini biliyorum. Derslerimde, konuşmalarımda hissedilmesi gerektiğini anlatırım ama bunu yapabilir miyim? Bilmiyorum! Çok kötü göçebilir miyim? Sanki bana göçmezmişim gibi geliyor. Çünkü otokontrolümün yüksek olduğunu düşünüyorum.

– *Sık sık göçer misiniz? Göçme duygusunu nasıl yaşıyorsunuz?*

– Oldukça sık göçtüğümü söyleyebilirim. Pek çok insan hatta yakınlarım bile fark etmeyebilir. Göçmelerimde devam edebilmek için gerekli enerjiyi zaman zaman kaybediyorum. Bu, belki hormonal belki, çevresel etkenlerden kaynaklanıyor olabilir. Göçmeyen insan, insan değildir.

– *Göçükten nasıl çıkıyorsunuz?*

– Çalışıyorum. Göçtüğüm zaman daha iyi çalışıyorum. Pek insanları görmek istemem ve kendimi dinlerim. Şimdiye kadar göçünce danışmana gitmedim, ilaç almadım, içkiye ya da başka şeye sığınmadım, anti-depresan hiç kullanmadım.

– *Cinnet geçirebilir misiniz?*

– Sevgili dostum Cengiz Güleç, bir psikiyatr olarak cinnet geçiremeyeceğimi söylemiş, "Ben cinnet geçiririm ama sen geçiremezsin!" demişti. Belki, biraz itidâlli ve ihtiyâtlı bir adam olduğumu düşündüğü için söylemiştir ama bu ihtiyatımı kıran pek çok olay oluyor. Beni yerden yere vurabilecek durumlarla karşılaşabilir, bir anda cinnet geçirebilirim. Kendimi tanımakta aciz olduğum için bunları bilebilmem ve öngörebilmem zor.

– *İnsanlar sizin çok mutlu bir insan olduğunuz düşünüyor ama...*

– Özellikle, Psikiyatr Cengiz Güleç, beni hep mutlu sanır ama yanılır belki, ona hep o yüzümle göründüğüm içindir. Ben, muzdarip bir adamım. Parmaklarıma baksa tırnaklarımın yendiğini görür. Bazen çok rahat intihar edeceğimi düşünmüşümdür.

– Kişisel sayfanızda yer alan "Güzel Acı Çekerdi Babam" adlı yazınızda, "Acı çekmek de sanattır. İnsan olma sanatının yollarından biridir. Babam ki ustaydı bu sanatta," diyorsunuz Acıyı nasıl yaşarsınız?

– Babam, acısını gürültü çıkararak yaşamazdı, kendisiyle paylaşırdı. Babamın pek ağladığını hatırlamıyorum. Acısını içkiyle gidermeye çalıştığını sanmıyorum, içerdi ama içkinin onu içmesine izin vermezdi. Kendimi güçsüz hissettiğimde veya ağır yaşam problemleri karşısında acı çekerim. Babamdan öğrendiğim şekliyle acıyı çekerek tüketmeye çalışırım. Acıyı, duya duya tüketebiliyorum, hayatımdaki birçok travmayı kaçarak değil, tüketerek atlattım.

– Acıyı tüketmek için neler yaparsınız?

– Acıyı iki şekilde tüketirim. Birincisi, acının ardında duran düşüncelerimi irdelerim, ikincisi ise çerçevemi yeniden incelerim. Bu dünyada niçin varım? Başıma gelen bu bela, niçin varım sorusunu ne kadar zedeliyor? Çerçeve içerisinde karşılaştığım probleme baktığımda, o problemin elimi kolumu bağlayıcı havası ortadan kalkıyor. Onun için bazı insanlar, benim çok dengeli biri olduğumu söyler.

– Sizde dengeli bir huzursuzluğun olduğunu söyleyebilir miyiz?

– Bir arkadaşım bana, İngilizcedeki gemici tabiriyle *even keel* demişti yani *dengeli tekne*. Tekne, sürekli sallanıyor ama devrilmiyor. Öyle bir görüntüm var, sanırım. Birçok arkadaşım bunu söyler. Bu, içimde, sürekli dengesizlikleri yaşayabilmekten kaynaklanıyor. Tabiî, gaflet içinde olmamak lazım, dengem bozulabilir. İniş çıkışları kabul etmek gerek. Heidegger'in *gelassenheit* dediği, İngilizce'de *let it be*: Hadi olsun! Yani bağrını açıyorsun, hayat 'vur' diyorsun. Dışarıdan duvarları olan bir insan gibi görünüyorum, çünkü duvarlara ihtiyacım var. Kim olduğunuzu bilmeyen, sizin yıllarca içinizde oluşturduğunuz sırça dünyayı kaba ayaklarıyla çiğneyerek, hoyratça kırmak isteyenler olabilir. Bu insanlar için duvar oluşturmak gerek.

– Sizin özenle oluşturduğunuz duvarı, bazı kaba insanların yıktığı oluyor mu?

– Ne duvarımı yıkabiliyorlar ne içimdeki sırçaları kırabiliyorlar. Eğer yapabilselerdi üretmem mümkün olamazdı.

– Üzerinizde ağır bir saygınlık var, bunu taşımak zor olmuyor mu?

– Saygınlık, bana ağırlık veriyor mu? Sanmıyorum! İstediğim bir şey miydi? Bilemiyorum! Kendiliğinden oluştu galiba, yaşım ilerlediği için, yaşın getirdiği bir hürmet olduğunu düşünüyorum. Psikolojik bir etkisi yok üzerimde.

– Gururunuzu nasıl tanımlarsınız?

– Gurur, kendimizi değerlendirmekle ilgili bir hâldir. İnsanın özsaygısıyla başlamak lazım! Özsaygı, bütün insanlarda olması gerekir ama özsaygı gurur düzeyine çıkıyorsa o zaman hak etmediğimiz bir saygıyı, kendimize gösteriyoruz anlamına gelebilir. Gurur, dışarıya karşı verdiğimiz görüntüyle ilgili olabilir: Kendimizle veya ilişkilerimizde bir sorun olduğunda, zayıflığımızı hissettiğimizde, yetersizliğimizi gör-

düğümüzde dışarıdan gelebilecek saldırılara, tahrip etme tehlikelerine karşı bir gurur görüntüsü verebiliriz. Gururu bir iftihâr anlamında düşünüyorsak yani yaptıklarımızı beğeniyoruz, yaptıklarımızı benimseyip onların üzerinde yürüyoruz anlamında ise çok tehlikeli olarak görmüyorum. Ancak, gurur kendimizle ilişkimizde kendi gerçekliğimizi bozan bir tavır ise tehlikelidir. Kendimizi var etme çabamızda, gerekli olan enerji kaynağı ise zararlı bir şey olmayabilir. Sonuçta, kendimize güven, kendimize saygıyla ilgili bir durumdur. Bir tabanı varsa, yani gerçekliği varsa olması gereken bir şeydir, gurur. Gurur duyulacak işler yapan insanın gurur duymasından daha doğal ne olabilir! Nietzsche, *Ecce Homo*'da diyor ki: "Neden böyle akıllıyım?" ya da "Neden böyle iyi kitaplar yazıyorum?" Hakîkaten, adam akıllı ve çok iyi kitaplar yazmış. Dolayısıyla, burada gurur falan yok, özsaygı var. Benim gururumun bir kısmı -eğer öyle bir hava veriyorsam- kendi zayıflığımla ilgilidir. Boşluklarımı kapatmak için çektiğim bir numara olabilir. Tabiî, öğretmenlikten gelen bir tarafı da var, nihayetinde öğretmenlik hava atılarak yapılan bir iştir. Bu, berbat bir şeydir. Arabaların arkasına yazılan yazılar gibi söylemek lazım, "Havan batsın!" veya "Gururun, batsın!" Elbette, gururu, hava atma gibi yaşıyorsam batsın!

– *Zayıf taraflarınız neler?*

– Zayıf taraflarımdan biri, benim dışımda gelişen, apansız gelen hızlı değişikliklere intibâk edememem dir. Mesela, bir gün hiç beklemediğim bir anda beynimde ur olduğunu, on günlük ömrüm kaldığını öğrensem yaşayacağım acının çok büyük olacağını düşünüyorum. Belayı önceden kestirebilirsem o beni telaşlandırmıyor. Yavaş yavaş gelen tehlikelere kendimi hazırlamışsam daha dirençliyim. Yine, kendimden bir örnek verecek olursam araba kullanırken arabada ani bir arıza, beni telaşlandırıyor, aklıselimi kaybediyorum, bu noktam çok zayıf.

– *Beklenmedik durumlara karşı genel tavrınız nasıldır?*

– Beklenmedik, ani gelen durumlarda müthiş panik yaşadığımı ve çok saçmaladığımı söyleyebilirim. Hayatın apansız karşıma çıkardığı problemler karşısında çok aptallaşabiliyorum. Hayat karşısında çok beceriksiz olduğum durumlar var. Ufacık şeylerden çok etkilenirim, elim ayağım birbirine dolaşır. O zamanlarda durum uygunsa intihar edebilirim veya bir daha telafi edilemeyecek işler yapabilirim ama şimdiye kadar olmadı. Panik durumlarından bir şekilde çıkabilme imkânım oldu. Bazen çok kolay ümitsizliğe düşüp paniğe kapılan bir adamım. Geriye çekilip düşününce güç bulabiliyorum. Geriye çekilme ve durup düşünme gücü bulamasaydım tamamen geri dönülemeyecek şekilde göçebilirdim.

– *Ciddi bir hastalık geçirdiniz mi?*

– Hayır, geçirmedim! Bu yaşıma kadar ciddi denilebilecek bir hastalık atlatmadım, ağır sağlık sorunlarıyla uğraşmadım. Bunu, Tanrı'nın bir nimeti olarak görüyorum. Şimdi doktora gitsem belki, birtakım hastalıklar çıkabilir. Eğer, doğa bundan sonra bazı hastalıklar yükleyecek-

se onu çekmekten başka çarem yok! Şimdiye kadar sağlık açısından işler kötü gitmedi, bundan sonra ne olacak bilmiyorum! Şöyle bir şey hatırlıyorum: Lisedeyken tırnağımdan ameliyat olmuştum ve hastanede bir ay kadar yatmıştım. O yatış süresinde mutsuz değildim, bana açılım sağlamıştı, o zamanlar kendime göre müthiş düşünceler oluşmuştu ve bunları yazmıştım. Nietzsche gibi belki, o anlamda hastalığıma şükretmişimdir! Şu anda, uzun vadeli hasta olursam ne yaparım, onu bilemiyorum! Hastalıkla tanışıklığım çok azdır, haşır neşir olmadığım için yabancımdır.

– *Ufak tefek hastalık hâlindeki durumunuz nedir? İtaat mi edersiniz, sabırsızlık mı duyarsınız, lanet mi okursunuz yoksa dinlenebilecek olmanızdan ötürü memnun mu olursunuz?*

– Hastalığı bir dinlenme vesilesi olarak görmem. Hastalığı bir yetersizlik olarak görüp kendime kızdığım dönemler olmuştur. Ancak, hasta olmaya alışık bir hayatım olmadı. Zaman zaman, acılar karşısında çok dayanıklı, bazen de dayanıksız olduğumu düşünürüm. Ağrıyı karşılamadaki, '*geist*'ınız yani *tininiz,* bedeninizdeki ağrıyı nasıl karşılayacağınız konusunda işaret verebilir. Bedeninizdeki ağrı, size bir şeyler söyleyebilir.

– *Tinden kastınız?*

– Tin deyince psikolojik yanınızı, düşüncelerinizi, beklentinizi, umutlarınızı, kişiliğinizi ve ahlâki özelliklerinizi kastediyorum.

– *Kendinizi, vücudunuza bırakabiliyor musunuz?*

– Hayır, vücudumla ruhumu rezonans hâlinde yaşamak isterim. Ruhum ile bedenim kardeş kardeş yaşasınlar, çok kavga etmesinler. Bazen bedenimin yapamadığı şeylerden veya beceriksizliğimden dolayı çok sinirleniyorum. Bir yere çakılması gereken çiviyi çakamazsam, tabağı elimden düşürürsem bedenime çok kızıp saygılarımı sunduğum oluyor. Ruhuma da kızıyorum, tabiî. Tembelliğe eğilim duyduğumda, birtakım şeyleri anlayamadığımda, yeterince keskin kavrayamadığımda ruhuma öfkeleniyorum. Ortalama olarak hem ruhumu hem bedenimi beğeniyorum. Zulmetmiyorum. Anlık kızgınlıklarım vardır ama bedenime ve ruhuma eziyet çektirme gibi bir tavrım yoktur.

– *Siz kendini bırakamayanda bir insansınız...*

– Bırakmama hâli de bir bırakmadır. Kendimi öyle bırakıyorum. Çünkü çukura girdiğinizde, o çukur etrafa bakmak için bir siperdir. İhtiyâtı elden bırakmamak, teyâkkuz hâlini terk etmemek lazım ama teyâkkuz sizi ele geçirmemeli. Panik, size egemen olmamalı. Çok fazla panik yaşayan bir insan olduğumu söyleyemem, zaman ayarlı durumlar dışında pek panik yapmam.

– *Aşamadığınız kompleksleriniz var mı?*

– Kırklı yaşlarıma yaklaştıkça kendimin anlatabilir bir insan olduğumu hissetmeye başlayınca, komplekslerim eskisine göre biraz azalmaya başladı. Bugün bile birilerinden sakladığım kompleksli taraflarım vardır: Başarısız, değersiz ve sıradan bir insan gibi görünme karabasanı,

bana çok acı veriyor. Kendimi öyle duyduğum anlarda çok acı çekiyorum. Bunu herkes yapabilir öğrenciler, okurlar, izleyiciler, dinleyiciler ya da facebookda arkadaşım olmak isteyen herhangi biri yapabilir. Nietzsche'nin dediği gibi, "Ben, herhangi biri değilim, beni başkalarıyla karıştırmayın!" Beni başkasıyla karıştırdıklarında çok acı çektiğimi söyleyebilirim ama fiziksel görünüşümden mesela, boyumdan dolayı kompleksim yoktur. Kendimi hep uzun boylu hissettiğim için gençliğimden itibaren boy kompleksimin olmadığını söyleyebilirim,

– Uzun boylu bir kadınla yan yana geldiğinizde, bu sizde bir rahatsızlık yaratmaz mı?

– Uzun boylu sevgililerim oldu. Ben boyumu kompleks yapmadım, herhâlde onlarda kompleks yapmadığı için yapmamışımdır, "Sen, kısa boylu bir herifsin," diyen bir sevgilim olmadı. Belki, söyledilerse bile gülerek iyi bir şeymiş gibi söylemişlerdir. Boyuma hakaret eden bir sevgilim olsaydı üzülür müydüm? Sanmıyorum! O da gitsin kendi gibi uzun boylu bulsun! Son yıllarda şişmanım, şişman olduğum içinde kompleksim olmadı. Bu sözleri okuyacak olanları kızdıracak bir laf edeceğim, "Kusura bakmayın, kendimden çok memnunum hatta aklımdan bile memnunum!" Severek kullandığım bir söz var: Bu, va!

ODTÜ Lojmanlarındaki evinin Bahçesinde (2008)

– "Bu, va!" sözünün geçtiği olayı anlatabilir misiniz?

– Bu olayı, bana sevgili dostum, Prof. Dr. Yasin Ceylan anlatmıştı. Yasin hoca, kış mevsiminde sanırım, Şubat ayında yazlığına gitmiş. Bir yerlerden soba bulmuş, kömür alması lazım. Kömür almak için etrafı dolaşırken bir ağacın altında, at arabası kömürle yüklü bir adamın durduğunu görmüş. Yasin hoca, kömürleri görünce çok sevinmiş ama at arabasındaki kömürler çok kalitesiz, toz gibi bir şeymiş, buna da üzülmüş. Yasin hoca, "Bu çok kötü kömür, daha iyisi yok mu?" diye sormuş. Arabacı, bizim Afyonluymuş, "Bu, va!" demiş. Şimdi, "Bu, va!" dediğiniz zaman, bitiyor. Bu göbek va, bu bastıbacak va, bu azıcık zekâ

va! Olan bu! Başka seçenek yok, memnun olmayalımda ne yapalım? Sohrab Sepehri'nin şiirinde olduğu gibi:

Kaşanlıyım
Günlerim kötü değil
Bir lokma ekmeğim, azıcık aklım ve iğne ucu kadar zevkim var.

Sepehri Ustanın söylediği gibi, ben buyum!

– Şişman olmanızı nasıl algılıyorsunuz?

– Şişmanlığım, homojen bir şişmanlık. Sırtım, bacağım, göbeğim, yüzüm her yanım şişmandır. Dolayısıyla, göbeği olan bir silindir gibiyim. Bastı bacak olmama karşın doksan kilodan fazlayım oysa boyumla orantılı olarak ideal kilomun altmış olması gerekir.

– Şişmanlığınız size acı veriyor mu?

– Kilomdan dolayı ızdırâp çekmedim, çekmiyorum da. Kilomla ilgili bir problemim yok. Rahat hareket ediyorum. Uzun yürüyüşlerde yorulmuyorum hele eskiden yürüme değil, kilometrelerce koşardım.

– Fiziksel görnümüzün dışında kendinizde beğendiğiniz yönler neler?

– Kendimi çok beğendiğim tarafım hiç ders kitabı yazmadım. Çok para teklif edilmiştir. Yazanlara saygı duyuyorum ama bana göre bir iş değildi. Sıradan bir öğretmen olmadım, hep metin okuttum. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Türkçe verdiğim derslerde metin olmadığı için bilgi vermişimdir. Onun dışında, otuz yılı aşkın süredir, hep İngilizce metinler okuturum. Derslerde kendi fikirlerimi anlatmadım, Gönül Felsefesini hiç konuşmadım. Belki, birkaç öğrenci çok zorladıysa birkaç dakika gönül hakkında konuşmuşumdur. Bu, benim için olumlu bir özelliktir. Kendimi hep arkaya alarak yaşadım. Sürekli olarak ne olduğumu insanların başına kakma, ayıp gibi geldi, bana. Gerçi, beni öyle algılayan arkadaşlar olmuştur. Onun için sohbet eden bir adam değilim. Televizyonda beni görenler ağzından bal damlıyor diyebilir ama sohbet edemem.

– Sık sık kendinizi beğenmediğinizi söylüyorsunuz, bunu neden söylüyor olabilirsiniz?

– Demek ki kendimi beğenmiyorum, çünkü cevabı böyle bir şey. Beğenecek bir taraf bulamadığım içindir. Beğenmemeden ziyade kendimden memnun olmadığım durumlar olabiliyor.

– Kendinizden memnun olmadığınız durumlar neler olabilir?

– Birkaç şekilde kendimden memnun olmadığım durumlar olabiliyor. Bir gün yatağın ters tarafından kalkmışımdır, her şeyden rahatsız olurum. Bir başka durum, hayatımla ilgili bir muhasebe yaparım, orada eksikliğimi, yanlışlığımı, üçkâğıdımı görürüm ya da 'daha müthiş işler yapabilirdim' hayıflanmalarından memnun olmam. Kişiliğimle ilgili zayıflığım, çok anlayışlı olmaya çalıştıkça düştüğüm kararsızlık, çabuk telaşlanmam, yeterince yaratıcı olamamam, yeteneksizliklerim. Popüler yazılar yazmakla geçen bir hayat sürüyorum, kendimden nasıl memnun olayım!

– Yoksa acıların erkeği, Ahmet İnam mısınız?

– Kezzabım yok ama... Kendime acınma lafları değil, bunlar. Kendini beğenmeme ile kendine acıma aynı şey değil. Kendime neden acıyayım ki domuz gibi bir herifim! Kendime acıma değil, kendime kızıyorum. Kendimi derinlere saklamışımdır. Korkumdan dolayı ruhumun bazı taraflarına yolculuk yapmak istemiyorum. Buradaki şeyleri ilk defa konuşuyorum.

– Ruhunuzun karanlık yanlarının neler olabileceğini düşünüyorsunuz?

– Bunu söyleyemem, ruhumun o yanları öyle kalsın!

– Yoksun olduğunuzu düşündüğünüz bir duygu ya da duygularınız var mı?

– Zaman zaman bazı duygularımı yaşayamadığımı, eksik olduğunu düşünürüm.

– Mesela...

– Büyük coşkuların, aşırı heyecanların artık beni terk ettiğini düşünüyorum.

– Hayranlık aşina olduğunuz bir duygu mu?

– Narsist bir tarafım var, benim. Hayran olunmak hoşuma gider ama narsisit eğilimlerime dikkat ederim. Narsist bir insan kendine âşık değildir, o kendi kafasındaki imaja âşıktır. Çok tehlikeli bir insandır, çünkü duygusal ilişkiye girdiği bütün insanları kullanır. "Ben ile ben olmayan" ayrımından yola çıkarsak 'ben'dir asıl olan, ben olmayanda beni besleyen şeylerdir. Bilinç, ayrımlarla başlar kendimi, kendim olmayan şeylerden bilinçle ayırabilirim. Ayrımlar oluşturulamıyorsa patoloji başlar.

– Başkalarına hayranlık duyar mısınız?

– Duyarım ama benim hayranlığım çabuk geçer.

– Nefret sizi etkiler mi?

– Nefret, pek yaşamak istemediğim bir duygu ama zaman zaman etkileyebilir. Nefret, insanın gözüne inen bir perdedir.

– Kin tutan biri misiniz?

– Kin tutmadığımı, çok bağışlayıcı olduğumu ama kendisini bağışlayamayan insanları bağışlayamadığımı düşünürüm. Başkasını bağışlama yeteneği olmayan insanları bağışlamak, içimden gelmiyor. En çok iyi öğrencilerle uğraşırım, onlarla mücadele ederim ama kötü ya da vasat öğrencilerle hiç uğraşmam. İyi öğrencileri tolere ederim. Uğraştım ama başarı kazandım mı, hayır! Çok uğraştığım, sonradan acı çektiğim pek çok öğrencim oldu. Onlarla aynı doçentlik, profesörlük sınavlarına giriyorum, utanıyorum!

– Siz, nasıl bir güce sahipsiniz?

– Can sahibi bir varlık olarak belli bir gücüm var. Bunun dışında, herhâlde gelecek beklentimden, umutlarımdan, hayallerimden, sahip olduğum değerlerden güç alıyorum.

– Bilginiz, sizin için bir güç değil mi?

– Çok bilgili olduğumu sanmıyorum. Bilgiyi, kendim için güç olarak görmüyorum. Bilgiyi, başkaları güç olarak görebilir bende ama bazen yük olabiliyor.

– Ünün size güç kazandırdığını düşünüyor musunuz?

– Aksine, gücü azalttığını düşünüyorum zira sizi artık o kalıpla görüyorlar. Git gide belirlenmiş, formatlanmış bir insan hâline geliyorsunuz. Oysa onların sandıklarından hep farklısınız.

– Ünlü olmanızın sebepleri, neler olabilir?

– Ünlü olmamın sebebi galiba, ağzımın iyi laf yapması ve görüntümün çok rahatsız edici olmaması olabilir. Tabiî, birde yumuşak bir adamım: Para pul istemeden, kavga etmeden "Şuraya çık!" diyorlar çıkıyorum, "Burada konuş!" diyorlar konuşuyorum falan. Belki, erken yaşta profesör olmanın bir sonucu olabilir. Çünkü Ahmet İnam diye bir yerlere çağırmıyorlar ki beni, Prof. Dr. Ahmet İnam olarak çağırıyorlar. Ben, aslında prof. bilmem kim değilim! Lise mezunu biri olsaydım, kimse beni bir yerlere çağırmazdı. Ün, biraz profesörlüğün getirdiği "ye kürküm ye" ünüdür. Bir defa prof. dr diye adın çıkmış, felsefeci diyorlar ama birçoğu ne yazdığımı, ne yapmaya çalıştığımı bilmezler. Televizyonda türkü programı yapıyordum, felsefeci türkü yorumluyor demişlerdir. Gerçekten, düşüncelerimi bilen insanların ilgisi, benim üzerimde değil. Dergi ve gazetelerde yazmam, televizyonlara çıkmam tanınmamı sağladı. Yoksa ünlü olma gibi bir kaygım olmadı. Ünlü olmak matah bir şey değil. Daha yalnız olmayı isterdim. Eskiden, herhangi bir yükselme olduğunda, yaşam içinde palazlandığımda, ünlü olduğumda benden bir şeylerin eksileceğini hissederdim. Çünkü sürekli olarak bir yerlere gidip konuşuyorsan, tanınıyorsan, televizyonlarda görünüyorsan kesinlikle senden bir şeyler eksiliyor. Bir kez ün alanına düşünce geri çekilmenizde zor oluyor. Millet bir şey hazırlayınca, "Kim konuşur?" deyince adım akıllarına geliyor. Buda her yere koşturmaya zorluyor.

– Konuştuğunuz yerlerden sürekli davet almanızın anlamı ne olabilir?

– Demek ki o insanların hoşlanacağı şekilde konuşuyorum ve taviz veriyorum. Taviz veriyorsam ne kadar taviz verdiğime bağlı olarak bu dünyada, söz söyleme efendiliğim tehlikeye giriyor.

– Öldükten sonra adınızın anılmasını, şanınızın yürümesini istemez misiniz?

– Ne ünün ne şanın ardına düştüm ama düşüncelerimin etkili olamayacağı, yaşamayacağı gibi bir düşüncem var. Yaşayıp yaşamaması, bana bağlı değil ama benden sonra gelecek olanlara bir katkısı olacaksa yaşasın isterim!

– Kırk yıllık hocasınız öğrencilerinizin ilgisi, hoşunuza giden bir durum değil mi?

– Öğrencilerimin ilgisi, elbette, hoşuma gider. Çünkü her öğretmen, öğrencilerinden ilgi görür. Tersi de ilginç olabilir, "Ne berbat ho-

caydın, bizi yanlış yollara soktun!" diyebilirler veya yüzüne bile bakmayabilirler. Başka türlü tatminlerim var: Yazmak, beni çok doyurduğu ve doldurduğu için dışarıdan insanların ilgisini çok fazla istemiyorum.

– İnsanların ilgisini istemiyorsunuz ama çok sevilen, meşhur ve meşgul bir insansınız...

– Ünlü olmak saçma! Bu isteyerek olmadı. Bu, benim yazgımdır: Bile isteye, mücadeleyle; televizyoncular, yayıncılar beni tanısınlar diye stratejik davranışlarım sonucu meşhur olmadım. Kendimi meşhur olmuş buldum. Bunu belki, kendileri öyle olduğu için stratejik söz olarak değerlendirebilecek hıyarlar çıkabilir. Bunlar, safiyane söylenmiş sözlerdir. Kıyıda köşede kalmayı isterdim, o zaman belki, düşünecek daha fazla vaktim olurdu ama geri bildirim almamış olurdum. Şimdi ise doğru yanlış, seviyeli seviyesiz yaptıklarım konusunda geri bildirim alabiliyorum.

– Ünlü birisiniz ama sanki ününüzü hissetmiyor gibi bir hâliniz var, bu nasıl oluyor?

– Vallahi ünlü olduğumu bilmiyorum! Eğer, öyleyse bu hoşuma giden bir durum değil. Geçenlerde otobüs terminalinde, bir cafe işleten birine, "Soda var mı?" dedim, "Yüz elli kuruş," dedi. Sonra, beni görünce, "Oo hocam, size yüz kuruş," dedi. Galiba, meşhur olmanın elli kuruşluk bir faydası var. Tanınmak, sorular sorulması beni sıkan bir durum.

– Sizi en çok sıkan soru ne?

– İşte, mühendisken nasıl felsefeci oldunuz sorusundan fena hâlde gına geldi! Bu tür soru sorulacak yerlerden kaçarım, çünkü özgeliğinizi yok ediyorlar. Eğer, sizin birtakım yazılarınızı yalan yanlış okuduysa gelip sorular soracak, ona göre, kafasından anlamlar çıkararak kızıyorsa aklı sıra sıkıştırmaya çalışacak falan. Yazı yazdığı için tanınmak isteyen, garip şeyler yapıp milletin ilgisini çekmeye çalışan tipler var ama ben, o tip insanlardan değilim. *Benim Dükkânım* adlı bir yazım var, o yazıda şöyle demiştim: Benim Dükkânım, kuytu sokaklardan birinde olacak. Dükkânın girişinde yazmayacak, tabelası olmayacak hatta dükkânın dükkân olduğu bile belli olmayacak. Ne olduğu belli olmayacak. Gizli pençe yapılır yazıları vardır ya kunduracılarda gizli muhabbet yapılır olacak, bilenler gelecek oraya. Dükkânımın kepenkleri yarı açık olacak, sadece, anlayanlar gelip bir şeyler alacak. Ben, böyle düşünürken dükkânımı tenha sokaktan aldılar, büyük bir alışveriş merkezinin ortasına koydular. Hâl böyle olunca, dükkâna arada bir gidiyorum. Yıllarca böyle yaşadım: Dükkânını herkesin önüne koyup pazarlayan insanlardan olmadım ve öyle insanlara kanım kaynamamıştır. Ünlü olmayı falan ayıp sayardım. Şimdilerde, ayıp bir şeyi belki, utanmadan yapıyorum. Gizli kalması gereken bir heriftim sadece, ehliyle temasa geçmek isterdim fakat nihân olması gerekirken peydâ olduk. Ne kadar popüler olursam olayım ancak, ehli beni anlayacak, kaldı ki ben popüler olamam, öyle bir insan değilim. Herkesle konuşan biri değilim, gönle konuşan bir insanım, her cana konuşamam. Dolayısıyla, üstadım Platon'un

dediği gibi, belki, bir avuç insana konuşuyoruz. Ancak ve ancak ehil olan anlar, çünkü çektiğimiz çileden, acıdan, kaygıdan geçmemiş biri, bizi anlamayacak hem yan gelip yatacak hem de bizi anlayacak, yok öyle beleş!

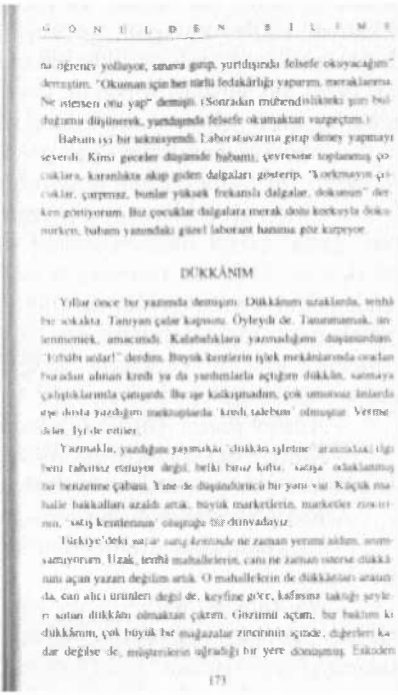
olduğumda, soru sorabilmenin, sorular yaratabilmenin, bir öğretmen için erdem olduğunu düşünüyordum. (Hâlâ öyle düşünüyorum!) Bir gün, birdğil, vaktâ, o zamanların Sarıyya Plajı'na doğru yürürken (yürümeyi o sevdirmişti bana!) yolda, sık sık durup düşündüğümü görmüştüm. On dakikada ulaşmamız gereken plaj yolu, giderek uzuyordu. Temmuzun sıcağında, şakaklarından dökülen terle, başındaki subay şapkasını çıkararak, "buldum yâhu, profesörcüm cevabı 3.5 litre" deyivermişti. Meğer o zamanlar, ortaokul matematik kitaplarında çok sıkı olan kongre problemlerinden birine odaklanmış, kafasında hâlâ bu problemi çözmeye çalışıyormuş.

Babam bir tüfeydi. Yan tüfe. Zaman zaman (Zaman zaman sıfı olamaz mı bilmem!) Kendini Tanrı'ya çok yakın duyduğu anlarda, dini kitaplar okurdu. Babamı (Ada Ahmet, Sandıklı'da meram tarzında Ahmet İnam yazıyor!), Nakşibendî tarikatına zaman zaman ilgi duymuş biriydi. Babasının olağanüstü deneyimleri vardı, vecde gelip, gökyüzünde dolaştığından söz ederdi. Kendini yeryüzünü fazlaca sevdiği için olacak, bu işe hiç kalkışmamıştı.

Babam kadınları çok seven bir çapkındı. Yakışıklıydı. Etkili bir söz tüneyle, kendine göre edebî bir üslûpla konuşmayı severdi kadınlarla. Evimizde sık sık patlayan kavgaların nedeni bu çapkınlığıydı. Ellisine yaklaşmış bir albayken, Büyükada'da yirmili yaşlardaki kızlarla saatmaj dokuj çektirdiği fotoğrafları annem herhâlde çoktan yakmıştır.

Rasmandı. Annem izin verseydi, evinde bir atölyesi olabilirdi. Bir gün karnının tükenmez kalemle, koca bir kâğıda, kâğıttan fırlayıp üzerimize saldıracak vaziyette, çok hesaplı bir inek resmi yapmıştı. "Hayvânla baba, bu inek de nevzi nese?" diye sormuştum. "İnek benim" evladım, demişti.

İnsandınız bir hoşgörü sahibiydi. Nedense beni anlar, bana saygı gösterirdi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde mühendislik okurken, babamsa, buradaki eğitimi beğenmediğim, hocalarımın teorik konulara gırmeliğim; yapıklarımı, nedeni dolayı yapmakta olduklarını anlatmadıklarını, anlatamadıklarını söylemişim. "Peki, ne istiyorsun o zaman?" diye sormuştu. "Millî Eğitim Bakanlığı yurduşu

na öğretmen yolluyor, sanava girip, yurtdışında felsefe okuyacağım" demiştim. "Okuman için her türlü fedakârlığı yaparım, merakların. Ne istersen onu yap" demişti. (Sonradan mühendislikteki yeri bulduğunu düşünerek, yurtdışında felsefe okumaktan vazgeçtim.)

Babam işi bir tekmeyendi. Laboratuvarına girip deney yapmayı severdi. Kimi geceler düşünde babamı, çevresine toplanmış çocuklara, karanlıkta akıp giden dalgaları gösterip, "korkmayın çocuklar, çarpmaz, bunlar yüksek frekanslı dalgalar, dokunun" derken görüyorum. Biz çocuklar dalgalara merak dolu korkuyla dokunurken, babam yanındaki güzel laborant hanıma göz kırpıyor.

DÜKKÂNIM

Yıllar önce bir yazında demişim. Dükkânım uzaklarda, tenhâ bir sokakta. Tanıyan çıkar kapısını. Öyleydi de. Tanınmamak, bir lenmemek, amacındı. Kalabalıklara yazmadığımı düşünürdüm. "Ürkütü sedar!" derdim. Büyük üretimin işlek mekânlarında onaltan bıradan alınan kredi ya da yardımlarla açtığım dükkân, sarmaya çalıştıklarımla çatışırdı. Bu işe kalkışmadım, çok umursuz ürünle aşe dosta yazdığım mektuplarda 'kredi talebum' olmuştur. Vermedikleri İyi de ettiler.

Yazmakla, yazdığım yayınakla 'dükkân işletme' arasındaki ilgi beni rahatsız etmiyor değil, belki biraz kafa. 'satışa odaklanmış bir benzetme çabası. Yine de düşündürücü bir yanı var. Küçük mahalle bakkalları azaldı artık, büyük marketlerin, marketler zincirinin, 'satış kentlerinin' olduğuna bir dünyadayız.

Türkiye'deki sayar satış kentinde ne zaman yerimi aldım, anımsayamıyorum. Uzak, tenhâ mahallelerin, canı ne zaman isterse dükkânını açan yazarı değilim artık. O mahallelerin de dükkânları arasında, can alıcı ürünleri değil de, keyfine göre, kâfasına takılı şeyleri satan dükkânı olmaktan çıkarın. Gözümü açtım, bir bakıma ki dükkânım, çok büyük bir mağazalar zincirinin içinde, diğerleri kadar değilse de, müşterilerin uğradığı bir yere dönüşmüş. Etiketi

– *AVM'ler size göre değil...*

– Kalabalık yerlerde dükkân açamam. Alışveriş merkezinde dükkânım olsa bile kepengi sürekli kapalı olur. Arka kapıdan birkaç insanı alırım.

– *Size, sizinle ilgili sorular yöneltmem canınızı sıkıyor mu?*

– Evet! Okura, tüm kirli çamaşırları göstermenin anlamı olduğunu sanmıyorum.

– *İyi de varsa bile kirli çamaşırlarınıza girmedik ki...*

– Vallahi, temiz çamaşırlarım bile bazen, kirli gibi geliyor!

– *Sorularım neden bu kadar canınızı sıktı?*

– Okurun önünde psikanalize gerek olduğunu sanmıyorum. Karşımda bir levha var ve her söylediğim oradan okunmuyor. Neler yaptığımı bilmiyorum. Aslında bilmek istemiyorum. Bu konuşmalar, bana acı verebiliyor: Şucu musun, bucu musun; şu konuda ne düşünüyorsun konuşmaları, hoşuma gitmiyor ama başka çarem yok. Bu, belki yüzleşmekten sakındığım için veya alışılagelen düzlem içinde konuşmak istemediğim için olabilir.

– Bu söyleşide hayatınıza dair pek çok şey karanlıkta kalacak, konuşulmayacak, ne düşünüyorsunuz?

– Kaçınılmaz bir durum! Her şeyi açık kılacak bir kitap yazmak, mümkün değil. Çünkü kitap çıktığı zaman, bu kitabın öznesi olan kişi, henüz ölmemiş bir kişidir. Bundan sonra yaşayacakları, geçmişte yaşadıklarını etkileyeceği gibi, geçmişi geleceğini etkileyecek ve ne tarafa doğru evrileceği çok netlikle bilinemeyecek. Dolayısıyla, bana şu soruları değil, bu soruları sorsaydı; şöyle değil, böyle anlatsaydı gibi düşünceler, anlamlı gelmiyor. Bu kitabı, nihayetinde soru soran kişi yazıyor.

– Nihayet kendimle ilgili gerçekleri söyleme zamanı geldi diyebileceğiniz bir zaman dilimi öngörebiliyor musunuz?

– Hangi gerçekleri söyleyeceğim ki? Öyle bir gerçeklik yok! Hayatımı çarşaf çarşaf okurun önüne sermek hem mümkün değil hem de gerek yok. Psikiyatrın divanına uzanır gibi, okura her şeyi açmak, anlamlı gelmiyor. Gerçekleri söylüyormuş gibi yaparak okurun karşısına çıplak çıkıp çıplaklığınızın estetik olmayan taraflarıyla okuru rahatsız etmemek gerekir. Çıplaklık, her zaman istenilen bir durum değildir. Zaten sizinle ilgilenen okur, satır aralarını okuyabilir.

– Ahmet İnam, Ahmet İnam olduğunun farkında mı?

– Ahmet İnam nedir, bilmediğim için farkında değilim. Başkaları, Ahmet İnam'dan ne anlıyor, bilmiyorum!

– Pek farkında değilmişsiniz gibi bir hâliniz var...

– Farkında olsaydım Ahmet İnam olamazdım. Kimse, neyse o Ahmet İnam!

– Bu kültüre hizmet eden; düşünerek, yazarak, söyleşerek bu topraklara borcunu ödemeye çalışan, binlerce öğrenci yetiştiren; kaygılı, sancılı, duyarlı Ahmet İnam'ı konuşuyoruz...

– Matah bir adam mıyım? Çok emin değilim! Gençken kendimi öyle sanırdım. Yazdıklarımın müthiş şeyler olduğunu, hiç unutulmayacağını falan zannederdim. Hayat, öyle değil! 1980 sonrası çok kötü bir dönemi yaşıyoruz, post-modern bir gürültüye bıraktık kendimizi. O gürültü içinde kaybolup gidebiliriz. Çünkü insanlar sap ile samanı pek ayıramıyor. Bunu sap olduğum için söylüyorum, saman olduğum için değil.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Şaman-Anarşistim

Bir grubun şemsiyesi altında yaşamak, çok anlamlı gelmiyor. Bir topluluğa dayanarak kendime bir âidiyet oluşturmayı seçmedim, kimsenin müridi olmadım. Hiçbir okulun, cemaatin, dergâhın, cemiyetin, kuruluşun, partinin parçası olmadım.

– Kişisel internet sayfanızda "Ahmet İnam'ın kendi yaptığı resmi" adlı yazıda kendinizi, "Ben aramanın tedirginliğinden bulduğunu sanmanın sevincine koşup duran, coşkudan çökkünlüğe kolayca geçip üzerinde giderek artan insan olma sorumluluğunu, çocukluğunun uslu haylazlığıyla harmanlamaya çabalayarak aklıyla duygusu arasında köprü arayan bir garibim" olarak anlatmışsınız. Bugünden geriye dönüp baktığınızda kendinize dair nasıl bir resim görüyorsunuz?

– Aslında 1900, 2010, 4605 ne anlama gelir ki? Sonuçta, insanlar için bir zaman dilimi bitiyor, yenisi başlıyor. 2007 yılında, altı tane on yılı devirmişim. Geriye dönüp baktığımda hayatımı hiç böyle kurgulamamıştım. Başka türlü söylersem, hiç düşündüğüm gibi olmadı hayatım. Böyle bir insan olacağımı hayal etmiyordum. Doktora yapmadan önce, ömür boyu dershane öğretmeni olarak kalacağımı sanıyordum, doğrusu göze almıştım, bunu. Bir yandan, dershanede öğretmen olarak çalışırım, diğer yandan, edebiyat ve felsefe metinleri yazarak çığlığımı insanlara duyururum diye düşünüyordum. Tesadüflerle üniversiteye geçtim, "İstanbul Üniversitesine beni almazlar, ODTÜ'de mühendislik okumuşum, yeniden ODTÜ'ye nasıl gideceğim?" diye düşünüyordum.

– Geleceğiniz konusunda neden bu kadar umutsuzdunuz?

– Garip bir biçimde, otuz yaşıma kadar kendimi şanssız ve kadersiz biri olarak görür, "Herhâlde hayatım, hep böyle geçecek!" derdim, öyle geçmesinide canım istiyor gibi bir hâlim vardı. Erken yaşlarımda gördüğüm rüyada, "Sepeti doldurmadan öleceksin!" demişlerdi, rüyam çıkacak mı? Bilmiyorum!

– Rüyanız nasıldı?

– Bir ağacın altında meyve topluyorum, birisi bana öyle diyor. Sepetimin çok boş olduğunu düşünmüyorum, şimdi ölsem, "Hiçbir şey yapamadım, tuh!" diyecek durumda değilim. Geride kalanlar, sepete bıraktıklarımla idare etsinler, "Çocuklar, bu va, helvamı dağıtın!" diyebilirim. Bir yolda yürüyorsunuz ve bir şeyler buluyorsunuz bu, müthiş! Kırka yakın kitabımın, yüzlerce makalemin olacağını hayatımın ilk yarısında düşünemezdim.

– İstemediğiniz bir hayatı mı yaşadığınızı düşünüyorsunuz?

– Evet, çok istemediğim bir hayatı yaşıyorum. Hayatımın ilk yarısında düşünemediğim bir hayatı, ikinci yarısında yaşıyorum. İkinci yarı içerisinde daha sorumlu olmam gereken bir hayat, bu. Çünkü hayatın bana kapılarını açması, çalışabileceğim akademik ortam, öğrenebileceğim insanlar olması, kitaplarım, geçinebileceğim kadar para, bazılarını sevip ümit besleyebileceğim öğrencilerimin olması açısından şanslıyım.

– Hayatınızın ikinci yarısında tasavvur ettiğiniz, umduğunuz, kendinizden beklediğiniz ürünleri oluşturabildiniz mi?

– Galiba, hayır! Belki, hayatımın ikinci yarısında sadece sürüklendim ama bu sürüklenmeye Heidegger'den mülhem bir ad buldum:

Gelassenheit yani *hayatın akışına kendine bırakma.* Bu, tembelliğin üstünün bir şekilde örtülmesi veya 'ne yaşanırsa yaşanır' anlamına gelmiyor. Yaşama kendini uydurma ile kendini dönüştürme çabası bir arada gidebilir, ölmezsem bunu gerçekleştirebilirim. İçimden gelmeyen bir şeyi yapmamaya zorlandığım durumlarda bile, kendi gönül çizgime çekebilmeyi başarmaya çalışıyorum. Bir gün gelecek, yaşarsam eğer, hiç ders vermeyip hiçbir dergi, gazete, televizyonda görünmeyerek oturup kitaplar yazmayı düşlüyorum..

– Geçmişte Ahmet İnam kendini altmış yaşında nerede ve nasıl hayal ediyordu, geldiği yer neresi?

– Çok bilmiyorum! Stratejik olarak gelişmiş bir adam değilim. Söylediğiniz stratejik bir yaşam anlayışı, böyle bir anlayışım hiç olmadı. Bu işi yapayım, şu yayıncıyla konuşayım, bu bölüme gireyim, şu ilişkileri kurayım gibi kaygılarım hiçbir zaman olmadı.

– Şu anda geçmişinizin geleceğine sahip misiniz?

– Pek çok insan hayaline kavuşamadığını düşünür. Oysa ben, hayallerimi aşmış durumdayım. Hayallerimi aştım, mükemmel yerdeyim anlamında söylemiyorum. Bunları, hayal etmiyordum ama iyi bir yerde olduğumu da söyleyemem. Bu kadarını hayal etmemiştim.

– Kendinize göre yitik zamanınız oldu mu?

– Böyle bir zaman var mı? Değerlendirilememiş bir zaman olabilir mi? Olabilir ama zaman yaşayışı içerisinde her zaman bir telef olma vardır. Zamanı bihakkın yaşayamazsın, dolayısıyla, değerlendirilemeden kalan, telef olan zaman hep olacaktır. Bu anlamda yitik zamanı anlıyorum ama hayatımın şu dönemi yitiktir, bu dönemi beş para etmez dediğim bir dönemim olmadı. Geriye dönüp baktığımda, çok berbat ettiğim bir zaman dilimini pek görmüyorum. Mesela, 1971-1980 yılları arasında, sekiz yılımı doktora çalışmasıyla geçirdiğim gözüküyor. Doktora çalışmamı bir iki yılda yapabilir miydim? Yapabilirdim ama beş para etmezdi! Sekiz yılda hayattan, insanlardan, kitaplardan öğrendiklerimi çok önemsiyorum. Onun için zamanın üzerime bir tahaccüm şeklinde geldiğini yani zamanın saldırısına uğradığımı düşünmüyorum.

– Eski çok iyiydi, şimdiye kötü diyerek geriye sık dönüşler yaşamıyorsunuz, öyle mi?

– *Nostos,* 'geri dönüş' *nostalji*, 'geriye dönüş ağrısı' demek. Nostalji eski iyiydi, şimdi kötü anlamında değildir. Foucault, nostaljiyi şimdiki hayatımıza anlam verebilmek için eskiyle bağlantı kurmak olarak anlıyor, bende öyle düşünüyorum. Geleceğe gidiyorum, şu ana dönüyorum, şu andan maziye gidiyorum, maziden şu ana dönüyorum ve şu anda devam ediyorum.

– Şimdiki zamanınızın geçmişle mi yoksa gelecekle mi daha fazla kuşatıldığını düşünüyorsunuz?

– Ben, geleceğe yakıt almak için giden, bugünde bu yakıtı nasıl kullanacağını iyi bilen ve bu yakıtla geçmişe giden bir gemiyim. Elbet-

te, yakıtım gelecekten gelir. Gelecek, Türkçenin o güzel söyleyişiyle 'gelecek'tir, maruz kalınacaktır. Biz, şu anı gelecek yorumuyla yaşıyoruz. Gelecek hakkındaki tasavvurumuz, şu anı yaşayışımızda vardır. Eşya, beni zamanlar arasında dolaştırabiliyor: Tespihimdeki bir koku, cep saatimin sesi beni geçmişe götürebilir, şimdiye çakabilir, gelecek beklentisi içine sokabilir.

– *Şimdiyi gelecek mi kuşatıyor, hep?*

– Hep değil, bir ölçüde böyle ama geleceğe nasıl baktığımıza bağlı olarak bu değişebilir. "Geleceğim çok karanlık, mahvoldum!" diye bakarsak geleceğimiz şu anı kuşatır. Umutlarımız, beklentilerimiz, inançlarımız gelecekten bize gelir. Gelecekten bunları devşireceğiz, farkında olmasak bile zaten devşirmekteyiz. Şu anı hep gelecek yorumuyla yaşıyoruz ve geçmişe bakışımız, şu anı belirliyor. Öyleyse, şu an dediğimiz an: Geçmiş, şimdi ve geleceğin harmanlandığı zaman dilimidir.

– *Doğum günlerinizde, geçmişe dönük muhâsebeler yapıyor musunuz?*

– Doğum günlerimde, öyle cetvel tutup şunları yaptım, bunları yapmalıyım diye muhâsebe yapmam. Elbette, bilinçdışımda alttan alta işleyen, rüyalar ve başkalarıyla ilişkilerimde ortaya çıkan, farkına varamadığım biçimde beni etkileyen iç hesaplaşmalar var.

– *Yaş duygunuz nasıldır?*

– Kuru duyguma bağlı olarak değişebilir. Yaşımla ilgili olarak şunu söyleyebilirim, yaşımın kaç olduğunu bilememek gibi bir durum var. Çünkü bu yaşımda bile hâlen, kendimi on üç yaşımda hissettiğim durumlar oluyor. Bazen kendime, "Ya, ben daha hiçbir şey yapmadım, liseye bile gidemedim üniversiteye nasıl gideceğim!" şaşkınlığını yaşıyorum. Zaman zaman, geriye dönüp baktığımda, "Vay be! Altmışı geçtim yakında öleceğim!" kaygısını duyunca, bu durum tedirgin edici olabiliyor ama şimdilerde yaşla ilgili bir sorunum yok görünüyor. Ben, on üç bilemedin on dört yaşındayım. Yaşımın on üç olduğunu söyledim ama anlamayan insanların yanında on üç yaşımdaymışım gibi davranamam. Önemli olan kendinizle ve sizi içten anlamaya çalışan insanlar arasında kaç yaşında olduğunuz duygusu önemlidir. Onlarla genç yaşıyorsanız, gençsinizdir.

– *Niye on yedi ya da on sekiz değil, on üç veya on dört yaşındasınız?*

– On yedi, on sekiz yaşlarında belli bir hedefe doğru gidiş var. On üç, on dört yaşında ise ilk defa buluğa ermenin ya da akıl baliğ olmanın verdiği bir coşkunluk, bir sarhoşluk var. O sarhoşluğu duyduğumu hissediyorum. Bu, kendime çektiğim numaralardan biri olabilir ama "Helal olsun, bu numaralara!" İyi bir numarayla kendimi on üç yaşımda hissediyorsam, on üç yaşımdayımdır.

– *Bunca yaşantının, eğitimin, bilginin, yılların ardında on üç yaşında bir çocuk var, öyle mi?*

– Evet! Çünkü hiçbir zaman, "Ben biliyorum!", "Ben doydum!", "Artık yeter!" demedim.

– *Bir yaşınız olduğunu hissettiğiniz anlar oldu mu?*

– Yaş, biyolojik olarak sürekli terâkkî eder, şarkıda söylendiği gibi, *hiç tedenni etmiyor* yani azalmıyor, hep bir artış içinde. Ne yapalım, artarsa artsın! Bir gün çalışamazsam, güçten düşersem, yürürken nefes nefese kalırsam yaşlı olduğumu hissedebilirim ama o sınırlandırmalar içinde bile, bir gençlik imkânı vardır. Bedenim çaptan düşüyor olabilir, o bedenden ruhu kurtarmak lazım! Ne kadar yapılabilir diye sorarsanız yapabildiğimiz kadar, diyebilirim. Sosyolojik olarak insanlar, şu ya da bu biçimde yaşlı olduğunuzu hatırlatabilir. Zaten yaşlı olduğunuzu biliyorsanız, kendinizi bir matah sanmazsınız, ona göre davranırsınız ve o tip garip durumlarla karşılaşmazsınız, hayal kırıklıkları yaşamazsınız.

– *Başkalarının hissettirdiği oldu mu?*

– Başkaları hissettirmez olur mu! Biri gelir, 'amca' ya da 'dede' der. Bunları duyunca, "Demek ki yaşlıymışız," diyebiliriz. Bu, hangi dünyada yaşadığınıza bağlıdır. Pazarcılar dünyasında alışveriş yapan biriyseniz size, 'amca' diyorlarsa ya da sahnede şarkı söyleyen biriyseniz başkaları size, 'moruk' diyorsa üzülebilirsiniz. Benim gibi üniversitede hocaysanız, yaşınızda bir hayli ilerlemiş iseniz çok aldırmayabilirsiniz. Hatta öğrencileri yaşlı görüp kendinizi genç görme imkânınız bile olabilir. Dolayısıyla, yaşı şimdiye kadar bir takıntı olarak yaşamadım.

– *Altmış beş yaşındasınız neler hissediyorsunuz?*

– Bu yaşımda hissettiklerim: Elim ayağım tutuyor, sağlığım yerinde, Tanrı tarafından verilen bu güçle ağır bir sorumluluk duygum devam etmektedir. Altmış beş yaşındayım demek ki yapacak çok işim var.

– *Farklı çağlarınıza göre, yaşınızla ilişkileriniz nasıl oldu?*

– Askeri ortaokula giderken on üç yaşlarımda çok mahcup biriydim. Bu mahcubiyetim, çekingenliğim üniversitenin ilk yıllarına kadar sürmüştür. Yalıtılmış bir dünyada yaşadığımı düşünürdüm, hep. Başkalarına kendimi anlatmanın, başkalarıyla ilişkiye geçmenin zor olduğunu düşündüğüm çağlarım oldu. Bundan uzun yıllar açı çektim, yirmi beş yaşıma kadar falan sürdü. Öğretmenliğe başladıktan sonra insanlara bir şeyler anlatmak zorunda olduğumu hissettikçe -bir dershane öğretmeniydim, mecburen anlatmak zorundaydım, anlatamasaydım sepetleyeceklerdi- öğrencilerin beklentilerini karşıladıkça fizik problemi nasıl çözülür, matematik formülü nasıl anlatılır gibi konuları anlatmaya başlayınca ve anlatabildiğimi gördükçe insanlara olan açılımım değişti.

– *Geçen yılın kendiniz açısından bir değerlendirmesini yapabilir misiniz?*

– Geçen yıl, yirmi yıllık geçmiş içerisinde sürdürmeye çalıştığım arayışımın bir devamı oldu. Epey şeyler yazdığımı, yeni şeyler keşfetme imkânı bulduğumu, kültürümüzün biraz daha içine girebildiğimi, eski edebiyatımızla bağlantı kurabildiğimi düşünüyorum.

– Zamanın size çok uzun, çok kısa göründüğü durumlar nelerdir?

– 'Anı yaşamak' diye bir şeye inanıyorum. Yaşadığınız an, yoğun bir an ise onu bir şekilde durdurabiliyorsunuz ve saat ilerlese bile o an uzuyor. Üç dakikalık zaman dilimini, öznel saatle üç yıl gibi yaşabilirsiniz, bu mümkündür. Bunun yanında, üç yıllık zaman diliminin üç saniye gibi geçtiğini de görebilirsiniz.

– Korku, can sıkıntısı veya coşkun ruh hâllerinde zaman durmaz mı?

– Elbette, coşkunluk durumlarında olduğu gibi, ağır ızdırâp hâllerinde de olabilir. Her halükârda, yoğun duygu durumlarda olan bir şeydir. Zamanın durmasını coşkunluk hâllerinde istemeyiz, acılı durumlarda zaman aksın isteriz. Çok ağır melankolik durumlarda isteyecek hiçbir şeyiniz kalmamıştır, hızlı ya da yavaş geçsin ama o an'ı duyuşunuz çok ağırdır. Zaten yaşama ustalığı, zamanı yaşayabilmekle ilgilidir. Kendimin yaşama ustası ya da zamanın ustası olduğumu söylemiyorum. İnsan yaşamı, zaman içerisinde olduğu için zamanı durdurma, 'an'ı sonsuzlaştırma çabasıdır. Bana göre, hiçbir 'an'a dur dememek lazım, çünkü başka 'an'ları kaçırıyor olabiliriz.

– Günümüzde 'an'ı yaşamayı kutsayanlara ne diyeceksiniz?

– Bir daha dünyaya gelmeyeceksiniz, yaşadığınız anın kıymetini bilin, tadını çıkarın, anlamında söylüyorlardır.

– An'ı yaşarken dişim ağrıyorsa ya da acı çekiyorsam 'an'ı nasıl yaşayacağım?

– An'ı yaşarken dişiniz ağrıyorsa kıymetini bilin, bütün dişleriniz sökülebilirdi. Ağrı duyarken bile tadına varabilirseniz, yaşamanın keyfini çıkarabilirseniz, yaşadıklarınızın hakkını verebilirseniz bu, sizi daha zengin bir insan yapmaya götürecek bir yolu açabilir.

– Saate karşı yarışlarınız var mıdır? Zamana karşı gergin misiniz?

– Zaman zaman gerginimdir. Programlanmış takvimde gergin oluyorum, mesela, otobüs 21.45'te kalkacaksa ona yetişme çabalarım oluyor. Eskiden zamana karşı yarışım daha fazlaydı, 09.40 başlayacak derse 09.39'da geldiğim çok durumlar olmuştur. Artık, çok gevşedim! Biraz beklesin, keratalar hâli içindeyim. Zamanın cenderesini ve itişini duymuyorum. "Eyvah, şuraya yetişmem!" gerekir kaygım azaldı.

– Siz randevularına dakik birisiniz! Derslerinize hiç geç kaldığınızı görmedim...

– Doğru ama panik sonucu geç kalmazlık etmem, sevki tâbidir. Sıkışmış zamanları sevmiyorum. Çünkü zaman sıkışıklığı, ruh sıkışıklığıdır. Beş dakikam varsa beş dakikayı, beş saat nasıl yapabilirim diye zaman zaman düşünürüm, bazen yapabildiğimi görmüşümdür. Yaş ilerledikçe yıllar çabuk geçiyor ama an'ları durdurabilme gücünüz artıyor.

– Hangi durumlarda, ne zamanlarda an'ları durdurabiliyorsunuz?

– Bunun önceden bir cevabı yok. Zaman deneyiminize, zamanı nasıl yaşadığınıza, zaman yaşantınıza bağlı olarak değişiyor. An'ı durdurmayı hayatımda çok yaşadığımı düşünüyorum. Schopenhauer'ın *nunc*

stans dediği 'duran şimdi'dir. Şimdi, duruyor: Şimdi geçmiş olmuyor, gelecek gelmiyor. Burada insanın sonsuzluğu vardır. Bu, sizin zaman üzerinde yoğunlaşabilme gücünüze bağlıdır, çünkü zaman nihayetinde bir bilinçtir. Bilincinize ne kadar hükmedebilirseniz, an'ı o kadar durdurabilirsiniz. Şimdiyi durduruyorsunuz, "Durdurun dünyayı inecek var!" gibi ya da Goethe'ın Faust'undaki gibi zaman, dur! Elbette, bu bir histir. Şimdi durmaz, ilerler.

– *"Duran şimdi" kavramını biraz daha açabilir misiniz?*

– Bu, *dikine yaşama* dediğim şey, benim. Zaman ekseni hep yatay gidiyor. Zaman bir ok ve yatay olarak bir yerlere doğru gidiyor: 2010-2011-2012... Her giden yatay akışın, birde dikey olarak aşağıya doğru ineni var. Eğer, zamanı tek boyutlu veya iki boyutlu yaşıyorsanız derinliği göremiyorsunuz. Zamanın bir derinliği var. Yatay olarak bir saniye görünen bir yaşantı, aşağı doğru fazla iniyorsa o bir saniye değil, bir asırdır. Bir asırlık zaman geçişi anlamında değil, o bir saniyeyi aşağı doğru inen dikey veya yukarı doğru çıkan dik alanda nasıl yaşadığınıza bağlı olarak değişir.

– *Siz, 'duran şimdi'leri sıklıkla yaşıyor musunuz?*

– Arada bir yaşamışımdır ama sık yaşamam. Çok umurumda olduğunu sanmıyorum. Mistik şeylere karşı hep kuşkucuyumdur. Mistik olmadığımı bilen pek çok insan var ama bazı insanlar, mistik olduğumu düşünebilir. An'ı yaşıyorum gibi havaların peşinde değilim, yaşanırsa yaşanır, yaşanmazsa yaşanmaz. An'ı yaşamak temrinle ya da egzersizle sağlanacak bir şey değil.

– *Mistik şeylere karşı kuşkucu olduğunuzu söylediniz ama mistik konulara ilginiz nasıl?*

– Mistik olduğumu sanmıyorum. Eğer, mistiği Uzak Doğunun düşünme teknikleri veya tasavvufi bir hayat tarzı olarak anlıyorsanız mistik değilim. Çakra, vahdeti vücud gibi laflar etmem. Hayat tarzım içinde, insanın içinde olup bitene karşı hep bir ilgim vardır. Mistik yazılar yazdığımı düşündükleri için beni *Bilim ve Ütopya*'dan sepetlediler.

– *Size yönelik eleştirilerin ağırlık noktasını bu oluşturuyor...*

– Bizim solcu arkadaşların, mistik olanın ne olduğu konusunu çok iyi bildiklerini sanmıyorum.

– *Neden sizi mistik olmakla eleştiriyorlar?*

– Karanlık laflar ettiğimi sanıyorlar: Terminoloji konuşmuyorum, insanın duygularını anlatıyorum; Mevlana'dan, Yunus'tan bahsediyorum, iç dünyayı çok önemsiyorum, hayatımızdaki incelikleri yazıyorum yani daha sübjektif yazılar yazdığım için olsa gerek. Desinler, çok umurumda değil!

– *Mistisizm deyince ne anlıyorsunuz?*

– Anladığım şu: Birtakım düşünceler ve duygular var, onlar dille anlatılamaz, dilin dışında yaşanır diyorsanız mistik olursunuz. Mistik olan, anlatılamayandır. Mistisizm, anlatılamayan o yaşantıları öne alan, vurguyu yapan bakıştır.

– Sizin vurgunuzda bunun üzerine, size mistik denemez mi?

– Ama onları anlatmaya, onların dille teorisini yapmaya çalışıyorum. Mesela, geliştirdiğim 'Can Teorisi'nde, canın öyle bir noktası var ki bu, *can evidir.* Can evi, bizim aşkın olanla temas ettiğimiz yerdir. Bunu, anlatmanın çok olanaklı olmadığını düşünürüm. İnsanın kendisini aşan, evreni ve varlığı kuşatan bütünlükle ilişkide olduğunu düşünürüm. Buna, mistisizm derseniz deyin ama maddenin büyük ölçüde, düşüncemizi belirlediğini düşünürüm. Maddenin önemini inkâr etmem. Maddenin bir hayal olduğunu, gerçeğin tamamen bu zahiri âlemin dışında olduğunu falan söylemem, o anlamda bir Platoncu ya da bu âlemin yalan olduğunu iddia etmediğim için mistik değilim.

– Tasavvufla olan bağınız nedir?

– Tasavvufi kültürle ilgiliyim ama mütedeyyin bir insan olmadığım için konumum daha tuhaf! Eğer, dindar bir insan olsaydım, o zaman tasavvufa ilgim alışılagelen bir Müslüman'ın ilişkisi gibi olacaktı. Ama ben, bu kültürü daha çok yüreğinde duyan bir insan olduğumu düşünüyorum. Tabiî, bu lafıma bir dindar itiraz ederek, "Sen kim oluyorsun?" diyebilir. Çünkü bana, "Sen dinsiz bir adamsın, nasıl oluyorda tasavvufa burnunu sokuyorsun?" diyenler çok olmuştur. Estağfurullah! Ben zaten tasavvufa burnumu sokamam ama bu kültürü yüreğimde hissediyorum. Zaten tasavvuf sözünü söylemekten kaçınıyorum. Bu topraklarda İslâm'la birlikte ortaya çıkan kültür sözünü kullanıyorum. Kendimi yürekten Müslüman addediyorum, dinsiz biri olsam da!

– Müslüman dinsiz nasıl oluyor?

– Kültür olarak kendimi Müslüman görüyorum. Dini bir dost olarak gördüm ama dinle varolmaya çalışmadım veya dine sarılarak bir kurtuluş aramadım. Gerçi lisedeyken bir ara dinin kurtuluş olabileceğini düşünmüştüm, sonra vazgeçtim. Dine karşı bîtarafım. İyi, güzel dindarlar gördüm, tanıdım ve sevdim. Dinle çirkinleşen insanları tanıdım, onları sevmedim. Farklı dinleri, inançları tanıdım. Allaha çok şükür! İslâmî bir ortamda doğmuşum ama İslâmî ortama doğmayanlarda kurtuluşa erebilir, güzel insanlar olabilir. Bana arkadaşlarım, "Yahu niye böyle söylüyorsun, dinsiz olduğunu saklasana," derler. Niye saklayayım ki? Açıkça, "Müslüman dinsizim!" diyorum. Dinle olan problemim, insanlardan kaynaklanıyor. Çok kaba, hıyar ve sahtekâr bir sürü insan var etrafta, onların arasında olmak istemiyorum.

– Kültür olarak nasıl bir Müslümansınız?

– Her şeyden önce adım bir defa İslâm; ben Ahmed'im, Muhammed'den geliyor. İslâmî bir kültürden geliyorum ve İslâmî bir hayat tarzı içerisindeyim. Bir Amerikalı gibi yaşadığımı söyleyemem. İçkinin dışında bir Müslüman nasıl yaşıyorsa öyle yaşıyorum. Ezan sesleri duyuyorum, Ramazan ayında oruç tutmasam bile tutanlara saygı duyuyorum. Ramazan davulcusuna para veriyorum. Ezan veya mevlit dinlediği zaman kâlbi temizlenen bir adamımdır. Cemâat olmadığı zaman camiye gidip bir köşede oturur; saatlerce düşünür, dua ederim. Çünkü Allah'a

inanırım. Dinsizim ama Allahsız değilim. Dini, anlamsız bir insan olma çabası olarak görmüyorum. Dinle hiç bir zorluğum olmadığı gibi derdimde olmadı.

– Bir söyleşinizde "Tasavvuf kültürü, bir arama hamlesidir, Mevlana ve Yunus Emre bu hamlenin birer öncüsüdürler. Ama ne yazık ki bu isimlerin hiçbiri doğru dürüst incelenmemiştir. Maalesef bugün turistik biçimde tezgâhlanmaya çalışılıyorlar. Batılının 'gör' dediği Yunus'u, Mevlana'yı görüyoruz," diyorsunuz. Bu mutasavvıflara, Batılının bakışı nasıl?

– Hümanist, sevgi dolu, herkesi kucaklamaya hazır Hıristiyan bir aziz: Böyle görürsen ortada ne Yunus, ne Mevlana kalır! Mevlana'nın, Yunus'un gözünün Batılının gördüğü gibi, hümanist bir göz olduğunu sanmıyorum. Batılının bize aşılamaya çalıştığı, Yunus ve Mevlana perspektifiyle onları görmek doğru değil. Yunus, çok özeleştiri yapan biridir ve bir ironi ustasıdır. Bizim şu anda yaşadığımız hayatta ironi, mizah kalmamış. Bu arada bazı dindarlarımız, Yunus ve Mevlana'dan nefret eder. Onlar, Ortodoks olmayan her şeyden nefret eder ve korkar.

– Yunus Emre'nin, özellikle, Mevlana'nın turistik öğeye indirgenmesinden neden bu kadar rahatsızsınız?

– Mevlana, "Ne olursan ol gel!" Yunus, "Hepinizi severim koçlarım!" diyormuş yani her şey bu kadar basit. Bu çok ayıp! Mevlana ve Yunus'u basite indirgiyoruz, onları merak etmiyoruz, araştırmıyoruz, derinlemesine incelemiyoruz, yeniden yorumlamıyoruz. Yeniden anlamlandırmak yerine turistlerin karşısında döndürüp duruyoruz. İki üç turist geliyor; birileri giymiş beyazları, onların önünde dönüyor ve para alıyor. Bu dönenler çengi değil ki? Bu kadar ayıp ve alçakça bir şey olamaz! Kimse Türk kültürünü bu kadar ayaklar altına alamaz! Ne yaptığımızı sanıyoruz? Mevlana ve Yunus'u, bütün insanlığı kucaklıyan hümanist olarak tezgâhlamamızın arkasında, Batıya karşı duyduğumuz büyük aşağılık duygusu yatıyor. Mevlana ve Yunus'un böyle bir şeye ihtiyacı yok.

– Hocam, çok iyi bildiğiniz gibi, "Ne olursan ol yine gel!" mısraları Mevlana'nın değil, ondan yüz elli yıl önce yaşamış şair ve mutasavvıf Ebu Said Ebu'l Hayra ait. Sizinle internette dolaşan bir espriyi paylaşmak istiyorum: Mevlana demiş ki, "Ne olursan ol yine gel ama Elif (Şafak) sen gelme!" Mevlana'yı sadece turistik anlamından mı kurtarmak gerekiyor?

– Doğru, galat-ı meşhur olmuş artık, bu dizeler ama Mevlana'ya aykırı bir anlayış değil. Sorunuza gelince, haklısınız sadece turistik anlamda değil, Mevlana'yı, Mevlana'dan kurtarmak gerek. Çünkü Mevlana sözlerini hangi ortamda, nasıl söylemişse söylemiş: Şemsle ilişkisi, başka türlü ilişkileri, siyasi bağlantılarının dışında söyledikleriyle belki, İslâmın ilk dönemlerini, tasavvufi düşünceleri ve İslâm öncesi birçok düşünceyi Farsçayla eserlerine taşımıştır. Dolayısıyla, Mevlana'yı sadece, İslâmî sınırlar içinde bir insan olarak görmek veya tamamen seküler

görmekte eksik olur. Mevlana'yı Farsça okumak lazım, Türkçe üzerinden Mevlana eksik kalıyor. Kullandığı Farsça'nın geçmişini, dayandığı kültürü iyi bilmek önemlidir. Rûmî, sadece İslâmı taşımıyor ki içinde: Roma, Bizans, Yunan, Zerdüşt, Uzak Doğu, Hint, Çin hikmetini de taşıyor. Dolayısıyla, Mevlana'yı sadece İslâm mütefekkiri olarak anlamak, eksik anlamak olur. Elbette, arkasındaki Muhiddin Arabi'yi görmeden Mevlana'yı görmek, bakışımızı sığlaştıran bir şey oluyor. Zaten, Mevlana'yı ve Yunus'u anladığımızı hiç sanmıyorum. Heykellerini dikmek, palavralar atmak gibi böyle ucuzluklarla Mevlana ve Yunus anlaşılmaz.

– *Mevlana ve Yunus'u nasıl yorumluyorsunuz?*

– Kendime göre, Yunus ve Mevlana yorumum var ama nasıl yorumlayacağımız konusu çok önemli. Dilimiz Türkçe üzerinden yorumlamak lazım. Yunus'un eserlerinde çok kullandığı ama artık kullanılmayan Arapça kökenli bir söz var: *teferrüc*. Bu kelimenin tasavvufi anlamı, 'gezinti' diye anlatılıyor ama tasavvufi kavramları seküler yorumladığım için teferrüç: Bir açılma, bir deneme, bir öğrenme anlamına geliyor. Ondan farklı olmakla birlikte bir anlamda *teferrüc*, Heidegger'in *ereignis*'ine benziyor. Bu konuda daha fazla konuşmak istemiyorum. Merak edenler, bulsun yazılarımı okusunlar.

3. Uluslararası Eğitimde Kalite Kongresi 02-04.12.2011 "Hazreti Mevlana'nın Eserlerinde Değerler ve Değerler Eğitimi: Mantıki Değerleri (Doğru-Yanlış)" Konulu Ahmet İnam'ın konuşması.

Mevlâna'nın Düşüncesi ve Avrupa Birliği Değerleri" konulu panel, Konya-2009

– *Mevlana'yı büyük yapan ne?*

– Coşkusu diye düşünüyorum. Mevlana'daki büyüklük, içindeki ateşin gücüyle yaşadığı kültürü kavrayışı ve yorumlayışıdır. Adamın içinde müthiş bir ateş var: Nietzsche'nin Zerdüşt'ünün ateşi gibi bir ateş. O ateşle sandığını açarak önemli ve değerli şeyleri bulabilmiş.

– Mevlana'nın resimlerine baktığımızda, sözünü ettiğiniz ateşi göremiyoruz ama...

– Mevlana'nın sarığını çıkarmak lazım. Mevlana, çıplak olmayı isterdi.

– Prof Dr. Mikail Bayram'ın Mevlana'ya ilişkin görüş ve iddialarına ne diyorsunuz?

– Mikail hoca'nın görüşlerini biliyorum ama onun yazdıkları uzmanlık işi, bu konuda bir şey diyemem. Başka önemli bir Mevlevi, bizim Afyonlu Mehmet Çelebi [Semâi]var, dehşet bir adam. Sandıklı'da Mevlevihâne açmış.

– Bir ara onun şirininin bir dizesini çok severek okuyordunuz. Okuyabilir misiniz?

– Hepsini hatırlamıyorum ama son dizeleri şöyleydi:

Gâh olur vuslatı yâd eyleriz firkatte handânız
Gâh olur firkati yâd eyleriz vuslatta giryânız
Gehi evkâr-ı ışkız gâh mestiz gâh hayrânız
Semâî gibi gâhi mübtelâ-yı derd-i hicranız
Belâ dîldendir ol dildar elinden dâdımız yoktur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur.

Ben dindar bir insan olmadığım, bir tarikattan gelmediğim, tarikatlarle hiç ilgim olmadığı için tasavvufla uğraşan arkadaşlarım mesela, Prof. Dr. Kenan Gürsoy beni anlamakta güçlük çekebilir. Çünkü, körü körüne otoriteye bağlı olamam. Yalnız bir adamım, bana diyorlar ki, "Yalnız olmaz bu iş, bir rehber lazım!" Rehber, içimdeki ilâhî gücün ışığıdır: Ya Mevlamı bulurum ya belamı bulurum ama belamı bulmaktan korkan biri değilim! Belki, başka bir şey bulurum. Belki, boşluk anlamında helaya düşer, çıldırabilirim. Zaman zaman, boşluk duygusunu yaşayan bir insanım.

– Sizin için hiçbir grup bizden diyemiyor, neden?

– Bütün gruplara ait olup hiçbir gruba ait olmadığımdan olsa gerek. Bir grubun şemsiyesi altında yaşamak, anlamlı gelmiyor. Birçok arkadaşımın kabul etmediği bir iddiayı hep söylüyorum: Ben, yalnız bir adamım. Aidiyet duygusu yaşadığım kurum ya da gruplar var: Selimiye Askeri Ortaokulu, Haydarpaşa Lisesi, ODTÜ mezunu veya Sandıklılı olmaktan, edebiyatçılar ya da felsefeciler topluluğuna ait olmaktan gurur duyarım. Bazıları kendilerinden zannetmiş olabilir, ancak ne siyasi bir partinin ne tarikatların ne Masonların insanı oldum. Bir topluluğa dayanarak kendime bir âidiyet oluşturmayı seçmedim, kimsenin müridi olmadım. Hiçbir okulun, cemâatin, dergâhın, cemiyetin, kuruluşun, partinin parçası olmadım ama birileri damgalıyor. Damgalayana gidip "Ben, böyle değilim!" diye kavga mı edeceksin!

– Bu bilinçli bir tercih miydi yoksa öyle mi rast geldi?

– Elbette, bilinçli bir tercihti. Bir gruba yaslanarak ödün vermedim, bundan sonrada vereceğimi sanmıyorum. Kimse bana, "Mason ol seni dekan yapalım," ya da "Bizim cemâate girersen sana bol maaşlı bir gazetede köşe verelim," demedi. Deselerdi kabul eder miydim? Kesinlikle, etmezdim! Ödeyemeyeceğim ağır yükler altına girip kendimi ezdirmezdim. Gönüllü yaptığım işlerde bile o yer, hayatımı darlaştırmaya başlarsa çıkmaya çalışırım. Masonluk teklif edildi, kabul etmedim. Tarikatlar, beni bünyesine almak istedi, girmedim. Sandıklı'lı olmak, beni özgür kılarsa Sandıklı'lı olmak, benim için anlamlıdır. Sandıklı'lı olmak, elimi kolumu bağlayıp darlaşmış, sığ bir hayata itiyorsa öyle Sandıklı'lı olmanın benim için hiç bir anlamı olamaz.

– *Hiçbir otoriteye tâbî olmak istemiyorsunuz, siz anarşist misiniz?*

– Anarşist olduğumu düşündüğüm zamanlar olmuştur, öyle yazılar yazdım. Hayatını düz bir çizgi üzerinde yaşayan bir insanın, üstelik bir yerde yönetici olduğu hâlde nasıl anarşist olacağı önemli bir soru. İçimde anarşist olduğum gibi bir düşünce vardır. Belki, Şamanist-anarşist olabilirim. İçten anarşist, dıştan düzen yanlısı. Belki, dışıma da yansıyor olabilir. Her şeye itiraz eden bir adam görüntüsü vermeyi sevmem, itirazlarım daha örtük, daha derin olur diye düşünüyorum.

– *İçinizdeki anarşist yanlar neler?*

– Yaşanan hayatın böyle olmaması gerektiği, böyle bir hayatta var oluşu kokuşturan ağır sorunlar olduğu, vaat edilen bir sürü düşüncenin eksiklikler taşıdığı; zulmün, haksızlıkların, belli düşüncelerin, dayatmaların dışında hayatın her zaman başka türlü olabileceğini sürekli vurgulamak belki, bir anarşist eğilim olarak duruyor. Hiçbir *arkhe*, o anlamda insana dayatılmamalı savından yola çıkarsanız bir anlamda, anarşist olduğunuz söylenebilir. Özgelik kavramına verdiğim anlamlardan biri: "Ey karşıma çıkanlar, hep beni böyle sanıyorsunuz oysa sizin sandığınızdan hep farklıyım, hep özgeyim! Sizin sandığınızdan daha fazla ya da daha az değil, farklıyım!" Özgelik budur. Özgül olmak için özge olmak lazım. Bana anarşist diyeceksiniz anarşist yanım, budur. Ne söyleyip neyi söylemediğimi bilemiyorum. Dolayısıyla, beni getirip bir kalıba koymak çok yanlış olur. Sürekli olarak farklılığı aramış, farklılığın ardından koşmuş bir insan olarak getirip bir yere koyup damgalıyorlar. Bunu anlayabilmeleri için şiir üzerine yazdıklarımı okumaları, yaptığım analitik çalışmaları ve mantık okumalarını yapmaları, mantığın ardından neden koştuğumu bilmeleri, bilim anlayışımı anlamaları, edebiyatta yapmak istediklerimi, sanata nasıl baktığımı bilmeleri gerekir. Bütün bunları kuşatacak göz yoksa beni göremez, ancak, yerime bir korkuluğu görebilir. Çünkü çok yerde dolaştığım için beni görebilecek bir gözün, oralarda dolaşması lazım.

– *Dolaşınca özgün bir şey çıkar mı?*

– Özgün bir şey çıkar mı? Bilemiyorum! Kendim hakkında şöyleyim, böyleyim lafları edemem. Zaman zaman edebiyat yazılarımda kendimi övmüşümdür ama şimdi, komik geliyor. Eğer, bir değerim varsa

ölümümden sonra ya bilinecek ya da bilinmeyecek. Totolojik bir söz söylediğimin farkındayım. Değerinin olduğunu düşünmek: Sonra takdir edileceksin, değerin bilinecek anlamına gelmiyor. Ölümden sonraki hayat, hiç bir şekilde elimizde değil. Kaldı ki yaşarken bile pek çok şey elimizde değil. Ölümü ensemde hissettiğim durumları sık yaşıyorum, çünkü hâlâ söyleyecek sözlerimi söylemedim, yazılması gereken kitapları yazmadım. Bu nedenle dünyaya fazla gark olmak istemiyorum.

– *Sizinle yaptığımız bu söyleşi, sizi dünyaya mı gark ediyor?*

– Hayır, bu konuşmaların dünya ile öte arası bir yerde olduğunu düşünüyorum. Farsça deyimle söylersek bu konuşmaların, pol yani köprü olduğunu sanıyorum.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Türküm, Hıyarım, Çaresizim

Türkiye sevdalısıyım. Anadolu kültürünün zenginliğini, derinliğini duymaya çalışan biriyim. Türkiye'yi, bu kültürün bütün zenginliği ve derinliğiyle yaşanabilecek, insanlığa çok büyük katkılar sunabilecek bir ülke olarak görüyorum.

– Hayatınızın bir döneminde siyasetle ilgilendiniz mi ya da siyasi bir partiye ilgi duydunuz mu?

– Hayır, bir partiye ait olup o partinin mücadelesini yapmak gibi ne ilgim ne de kaygım oldu. Hayatım boyunca, o sürü yaşamı, hep itici gelmiştir, onun için siyasi partilere giremedim. Yalnız bir kez, hazırlık sınıfında okurken kızın biri, beni CHP Çankaya Gençlik Kollarına üye yaptırdı ama hiçbir toplantısına katılmadım. Zaman zaman, bazı partilere sempati duydum: CHP'ye ve İşçi Partisine. *Bilim ve Ütopya*'da uzun yıllar yazdım. Doğu Perinçek ile oturup rakı içmişimdir. Onun dışında, hatırlamıyorum.

– O kız, sevgiliniz miydi?

– Hayır, kız bir militandı.

– İlk oyunuzu hangi partiye vermiştiniz?

– İşçi Partisine vermiştim. Yaşar Kemal ve Çetin Altan'ın on beş kişiyle Meclise girmişti.

– Politikacı olmak için teklif aldınız mı?

– Hayır, hiçbir parti, "Gel seni partimize üye yapalım ya da milletvekili yapalım," demedi. Zaten teklif etseler bile kabul etmezdim, çünkü yapamam.

– 27 Mayıs 1960 İhtilâline çocuk gözüyle nasıl tanık oldunuz?

– Selimiye Askeri Ortaokul öğrencisiydim. Hafta sonu izinler iptal edilmişti, dışarı bırakmıyorlardı, "Gençler, hükümete isyan ettiler, onların yüzünden eve çıkamıyoruz!" gibi öğrenciler arasında bir dedikodu vardı. 27 Mayıs ihtilâlı olduktan sonra, her yerde Türk bayrakları asılıydı, kahramanlık marşları çalınıyordu, her gittiğimiz yerde, "Kahraman ordumuz, ülkemizi kurtardı!" diye halkımız, askeri öğrenci olarak bizi bile alkışlıyordu. İstanbul'da bizi görenler,"Siz, bizim ümidimizsiniz gençler!" diye sözlü, alkışlı tempo tutuyorlardı. Bir askeri öğrenci olarak göğsümü daha bir şişirip yürüdüğümü hatırlıyorum.

– 12 Mart 1971 Askeri darbesinde neredeydiniz, neler yapıyordunuz?

– İstanbul'daydım, okul boykotta olduğu için bana çalışacak bol bol zaman kalıyordu. Nazım Hikmet'in ve Asaf Halet Çelebi'nin şiirleri üzerine çalışıyordum, yoğun felsefe ve edebiyat okumaları yapıyordum.

– 12 Eylül 1980 Askeri darbesinde...

– ODTÜ'ye hoca olarak kabul edilmiştim. İstanbul'dan, Ankara'ya taşınma hazırlıkları içersindeydim. 12 Eylül'den birkaç gün sonra, Ankara'ya geldim ve ODTÜ'ye başladım. Herhangi bir hareketin içinde olmadığım için darbenin üzerimde doğrudan bir etkisi olmadı, çünkü 70'li yıllarda geçimimi sağlamak için günde on dört saat dershanelerde çalışan, felsefede doktora yapan biriydim. Darbe olduğunda, bir keşiş olarak bireysel yalnızlığımı yaşıyordum, *Keşiş, Cinler ve Tanıklar* kitabını yazmıştım.

– Darbe olduğunda neler hissettiniz? İyi ki oldu mu yoksa eyvah mı dediniz?

– Darbelere alışık olduğumuz için eyvah, demedim! Darbenin ilk günlerinde sağı ve solu ezen, zulüm eden bir darbe olacağını düşünmemiştim. Daha sonraki günlerde anladım ki çok katı, insafsız bir yönetim var. Cahil bir yarbayın, "Atarız içeri, ayağınızı denk alın!" tehdidiyle karşı karşıya gelmiştik. Baskı vardı ama yok gibi davranılıyordu. Herkes kimliğini yakasına takacak, odasına Atatürk resmi asacak, hangi kitapları okutacağını ve derste neler anlatacağını bildirecek vb. tarzında talimatlar zinciri vardı. Bu buyruklar karşısında tepem çok atmıştı, "Sana ne kardeşim! İçimden gelirse Atatürk resmini asarım. Emirle astırmanın, taktırmanın, bildirmenin ne anlamı var!" Ardından Millî Tarih, Millî Coğrafya, Atatürk İlke ve İnkılâpları derslerinden çok rahatsız olmuştum. İçimden, "Atatürk, içi geçmiş profesörler ve generaller, sana o kadar kötülük yapıyorlar ki adını sürekli anarak seni yok edecekler!" diyordum. Tabiî, onların gafletinin sonucu, buralara geldik.

– Ona isterseniz gaflet değil, planlama sonucu diyelim...

– Kim ne çevirdi, bilemiyorum! Atatürkçülük adı altında, Atatürk'ün ülkeye getireceği dinamizmi yok ederek statükocu, kalıpçı, oportünist bir görüşün etiketi hâline getirdiler. Yazıklar olsun!

– Post modern darbe olarak adlandırılan 28 Şubat 1997 yılındaki süreç hakkında ne diyeceksiniz?

– Askeri darbelere karşı şunu hissettim: Belki, padişahlıktan gelen bir alışkanlıkla Cumhuriyetin ilk döneminden itibaren, padişahlığın devam ettiğini düşünürüm. Görünüşte seçim, demokrasi falan ama padişah ya da tek otorite anlayışının bugün bile sürdüğünü görüyorum. Tayyip Bey, padişahlığın yeni biçimidir. Tayyip Bey, neden yüzde elli oy alıyor? Çünkü halkımızın bilinçdışında bir padişah özlemi var. Müslümanlarda tevhit düşüncesi vardır. Dolayısıyla, bir otoriteye boyun eğme, bîat kültürü var. Üstelik kendine liberal, demokrat diyen insanlarda bile bu var. Sol hareket ile tarikatlar arasında çok büyük benzerlikler var, solda lider ne derse onu yaparsın, tarikat içinde ise şeyh ne derse onu yaparsın.

– 2002 yılında AKP iktidara geldiğinde söyleşilerinizin birinde şöyle demiştiniz, "Tayyip Bey'in tayyiplemesine izin vermek lazım!" Tayyip Bey tayyipleyebiliyor mu?

– Tayyip Bey, tayyipleyemiyor ki etrafı, onu hareketlendiriyor. Tayyip Bey, tek kişi değil, on beş yirmi kişi. Bu, on beş yirmi kişinin hepsine Tayyip Bey denebilir ve kendisi, onların dediklerini çok iyi yapan biridir. Tayyip Bey'in kendi başına, müstâkil bir lider olduğunu düşünmüyorum. Tayyip Bey, etrafını son derece iyi dinleyen, çevresini iyi organize eden bir lider! Tayyip Bey'in kendine mahsus bir hayatı olduğu konusunda kuşkularım var. Onun için zaman zaman, Tayyip Bey

kendisi olduğunda davranışları değişir, diline geldiği gibi konuşur, argo kullanır ama yirmi kişi olduğunda ağzından çıkan her şeye, her davranışına dikkat eder.

– 22 Eylül 2011 tarihli Akşam gazetesindeki, "Lâik Hayat Tarzı Yasak mı?" başlıklı yazınızda, Başbakan'ın, "Birey lâik olmaz, devlet lâik olur," tezine güçlü bir itirazınız vardı. Nedir, itirazınız?

– Hem devlet hem de bireyler lâik olabilir. Devletin lâik olması, Tayyip Bey'in dediği gibi, devletin inanç gruplarına mesafeli olmasıdır. Lâik hayat demek, hayatı din üzerine kurmamak demektir. Dini otorite, dini zihniyet, dini terminoloji ve ilkelerle yaşamama anlamına gelir ki bu, ateizm anlamına gelmez. Lâik biri, aynı zamanda, dindar olabilir ama Müslümanlar için hem lâik hem dindar olunmuyor.

– "Birey lâik olamaz!" demelerinin nedeni ne olabilir?

– Bu, İslâmî bir düşüncedir. Bir Müslüman, din ile günlük hayatını ayıramıyor. İslâm ve Musevilik buna izin vermiyor. Ben, bir dindarın -Müslüman olur olmaz- bunu ayırabileceğini düşünüyorum. Bu söz, Müslümanlara şirin görünmek için söylenmiş bir söz, "Müslümanlar devlet lâik olur, siz dininizi yaşayın!" diyorlar. Çünkü birey lâik olursa dini birey olarak yaşamak zorunda kalacak, din Allah ile kul arasında olacak, içten yaşanacak dışa belli edilmeyecek. Bu, birçok Müslümanın işine gelmiyor. Bana göre, tüm dinler içten yaşanmalı, dindarlığı suratından akmamalı. O tip dindarları, hiçbir zaman sevmemişimdir. Kendi dinini en hakîkatli görüp diğer dindarları gaflet içinde görmek kadar çirkin bir din anlayışı olamaz. Bunu kabul etmem mümkün değil!

– Birey lâik olamaz, sözü aynı zamanda lâikler için bir tehdit oluşturmaz mı?

– Tehdit, çok açık! Bir yandan, dininizi yaşayın diyecekler diğer yandan, bu ateist, bu Müslüman diye herkesin üzerine damga vurulacak; Nazilerin, Yahudilerin yakasına taktıkları gibi yıldız takacaklar, böylece herkesin ne olduğu, kim olduğu belli olacak. Kuran-ı Kerim'i bir ölçüde yorumladığımızda, benim dindar olup olmadığımı bir kulun bilmesi mümkün değil, ancak, Allah bilir. Onun için hiçbir kul, beni damgalayamaz. Camiye gitmiyorum, namaz kılmıyorum, içki içiyorum diye bana ne hakla, "Cehennemde yanacaksın!" diyebilirsin. Sen, içimi bilmiyorsun, Allahla münasebetimi bilmiyorsun. Dolayısıyla, beni damgalamak, İslâmî ve insani açıdan seni günaha sokar, bunu yapmaya kimsenin hakkı yok! Bence, Müslümanlar burada yanılıyor hem birey lâik olur hem de lâik hayat olur. Dindar arkadaşlar, bunu söylemez ama dindar olmadığım için ben, rahatlıkla söyleyebilirim. İslâmın perspektifi dar ve sığ değil, bazı dindarların kafası dar ve sığ. Oysa İslâmî bakışı zenginleştirme imkânımız var hem Yunan öncesi Anadolu'daki, Mezopotamya'daki hem Yunani hem de Orta Asya'dan gelen birikimi değerlendirebiliriz.

– Bu ülkede bazı grupların ezildiğini düşünüyor musunuz?

– Vallahi ezilen eziliyor: Kürt, Türk, Alevi, dindar, sol gruplar ezilmiştir. Ama asıl farklı olan eziliyor: Bir ateist, bir homoseksüel, bir komünist. Düzen, herkesi kendine benzetmeye çalışır, benzemeyenleri ya da benzememekte inat edenleri ezer. Çok zengin Kürt, Türk, Alevi, dindar ya da lâik var. Gariban eziliyor. Gariban diye çok büyük bir kitle var, bu kitlenin bir kısmı Ermenidir, Süryani'dir, Kürt'tür, Türk'tür, Alevidir, dindardır ya da solcudur. Ancak, şunu da göz ardı etmemek gerekir, Güneydoğudaki feodal yapı, eğitim seviyesinin düşüklüğü, işsizlik istatiksel olarak daha fazla olabilir.

– Şu ya da bu etnik kökenden gelmesi, mezhebinin ayrı olması ya da cinsel yöneliminin başka olması sınıfsal farkı ortadan kaldırır mı?

– Güzel bir nokta! Amerika'da farklı etnik kökenden gelenler, "Ben, Amerikalıyım!" diyor, çünkü orada karnı doyuyor. Ülkemizde karnı aç insanlar Kürt-Türk, Alevi-Sünni, o tarikat, bu cemaat vb. alt kimliklere sığınıyorlar. Bu tür ayrımcılığın temelinde ağır ekonomik sorunlar var. Yoksul insanlar, küçük yaştan itibaren çocuğu iş bulsun, karnı doysun diye örneğin, çocuklarını tarikat okullarına veriyor.

– Bu tür ayrımlar, sınıf bilincinin uyanmasının önüne geçen bir etken değil mi?

– Kesinlikle! Gençliğimizde ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, zengin-yoksul derdik. Ezen, sömüren Kürt mü ya da Sünni mi diye bakılmazdı. Günümüzde bu kavramlar unutturuldu, yerini etnik köken ya da mezhep aldı. Alın teri ve emeğin yerini tarikata girmek ya da cemâate mensubiyet aldı. Mânevî yaşamda, dinsel âidiyetin bir katkısı olabilir ama karnının doyurulmasına bir katkısı olamaz. Marxist yapıyı ters çevirip mânevî hayatı alta, maddi hayatı üste koyup oradan nemalanmaya çalışılıyor. Senin tarikatındanım bana iş ayarla, torpil yap yollarına gidiliyor tabiî, mânevî hayat diye bir şey kalmıyor. Bütün bunlar, Marxist anlamda sömüreni, sınıf farkını görmemizi engelliyor. Hayattaki mücadeleyi etnik kökene, mezhebe, siyasi partiye, tarikata, cemâate dayanarak yapmaya çalışıyorlar ama kavga o değil ki! Kavga, ezen ile ezilen arasındadır. Kavganı seni kullanan, sömüren, ezen, paralize edenle yapmıyorsun yine senin gibi, garibanla yapıyorsun. Bu kavga hem unuttu-

ruluyor hem de başka zeminlere taşınıyor. Üstelik, sözde eski solcular da buna alet oluyor. Bu şekilde, güzel bir dünyaya doğru gidemeyiz. İnsan onuruna yakışan bir hayatımız olmadığı sürece, sık sık etnik kimliğimizin ya da mezhebimizin yüzümüze vurulmasının hiçbir faydası yok. "Neden çöp kutularından yiyecek aramak zorunda kalıyorum?" sorusunu soramadıktan sonra, çöp kutularından yiyecek arayan Türk ya da Kürt, Alevi ya da Sünni olsa ne olur?

– *Etnik ve mezhepsel açılımlar konusunda ne düşünüyorsunuz?*

– Açılıma 'evet' ama bu şekilde açılınamaz. Muhalifleri susturarak, kurumları yıpratarak açılım yapılamaz. Güzel bir sözümüz var: "Vur deyince öldürüyorlar!" İktidar, beyin ameliyatını testereyle yapıyor. Testereyle beyni parçalarsın. Lazerle, mikroskop altında beyin ameliyatı yapılır. Böyle incelikler yok. Partinin içinde böyle bir donanımda yok. Belki, çok az partili var biliyorum, bir kısmı arkadaşım ama seslerini çıkaramıyorlar. Galiba, sesleri çıkarlarını düşündükleri için çıkmıyor. İktidar partisi içinde müşteki insanların olduğunu biliyorum, Tayyip Bey'in her yaptığını 'yiğidim aslanım' diye görmüyorlar. Demokrasi, bir zarâfet işidir, bunların çoğunda zarâfet yok. Arada bir zarifleşiyorlar ama bir kereye mahsus oluyor, sonra unutuyorlar. Karşı çıktığınız rejimdeki aynı davranışları sergiliyorsunuz.

– *Açılacak olan ne?*

– Açılacak olan farklılıkların bir arada yaşandığı bir ülke tasavvuru. Kürt arkadaşım, Kürt kültürünü duyarak yaşasın. Ancak, Kürtlerin ona uygun bir donanımları yok. Kürtçe edebiyat, düşünce, bilimsel eserlerini henüz oluşturamadılar. Bir Kürt dünyayı, Kürt diliyle ve tavrıyla algılasın, bu bize zarar vermez ki! Türkçeyle dünyaya bakan gözlerimi daha zengin kılar. Benzer şekilde, diğer etnik kökenden olanlar da bizi zengin kılar. Çengelköy'de Rum çocuklarla beraber büyüdüm. Rum arkadaşlarımın dini törenleri, kutlamaları, yaşam biçimleri benim için bir zenginlik kaynağıydı.

– *Açılımın ülkeyi bölünmeye götürebileceği iddialarına ne diyorsunuz?*

– Kürt-Türk meselesi, bence çok yanlış, bu iki halka hem haksızlık hem de ayıp ediliyor. Bölünme ülkeye çok zarar verir, her iki ulus ağır bedeller öder. Demokrasiyi anladığımız sürece bölünme olmaz. Kürtler, yıllarca baskı altında yaşamışlar dolayısıyla, baskı altından çıkan insanlardan olgun, anlayışlı davranışlar beklemek doğru değil. Kürtler, reaksiyonel bir tutum içindedirler. Tepkilerden arınmış demokratik yaşam biçimi olması lazım. Henüz o travma atlatılmış değil. Beklememiz gerekiyor, zamana ihtiyacımız var. Türkiye farklılıklarını yaşayabilirse çok güzel bir ülke olabilir. Bölünmede söz konusu olmaz. Bunlar, emperyalizmin oyunları. Emperyalizmin en sevdiği taktik: Böl, parçala, yönet. Bu sebeple, Türkiye'nin bölünmesi için uğraşırlar. Anadolu'da yaşayan hiçbir halka, bu durum yaramaz. Bu yol ne demokrasiye ne özgürlüğe ne de kurtuluşa çıkar.

– *Nasıl yapılacak, peki?*

– Belki, şimdikinden çok farklı olmayacak: Kürtlerimiz, Kürtçe türkü söyleyecek, Kürt adetlerine göre evlenecek, çocuklarına Türkçe'yle birlikte Kürtçe öğretecekler. Her şeyden önce, yüzyıllardır doğru düzgün işlenmemiş Kürt dilini geliştirmeleri gerekiyor. Kürtçe, Farsçadan ne kadar farklıdır? İfade gücü nasıldır? Bu soruların cevaplarını Kürtçe edebiyat yaparak verecekler. Kürtçe farklı bir dil ise -bu konuda fazla bilgim yok öyle olabilir, öyle olmasını gönlüm ister- ortaya ürünler koysunlar. Bunlara izin vermek lazım! Onların Kürt gibi yaşamaları, Türkiyeli olmalarını engelleyen bir şey değil. Türkiye'de, Kürt kökenli bir Türküm veya Ermeni kökenli Türküm diyebilecek aşamaya gelebilmeliyiz.

– *"Ne Mutlu Türküm Diyene!" sözünü nasıl anlıyorsunuz?*

– Atatürk'ün bu sözünün, değişik baskılar ve geçmişte yaşanan acı dolu yaşantılardan dolayı doğru anlaşılamadığını düşünüyorum. Bir Kürt'ün, "Ben Türküm!" demesi Kürtlüğünü inkâr etmesi anlamına gelmiyor. Bir Amerikalı'nın İspanyol, İtalyan, İrlandalı vb olmasına karşın, "Ben Amerikalıyım!" demesi gibi bir şeydir. Burada, bir problem görmüyorum. Bu ülkenin savunulmaya ihtiyacı var. Ulusalcı diye yaftalıyorlar ama bir ülkenin zenginliğini uluslar taşır. Ulusların kaldırılması çok tehlikelidir! Bu kolay olmaz, bu dünya çok ağır bedeller ödemek zorunda kalabilir. Amerika, dünyaya hâkim olup "Artık ulus yok, hepimiz aynı köyde yaşıyoruz!" diyor, çünkü muhtar, o. Ben, yerelliklerin ve farklılıkların korunmasından yanayım. Türkiye Cumhuriyeti'nin varoluşu, kendini oluşturan farklı kültürlerin zenginleşmesiyle olacaktır.

– *Bugün, 'Türküm' diyenler, bu ülkede neden mutlu değil?*

– Çünkü yaşayamıyorlar. 'Türk' sözü, 'Türk' olmayanların farklılığına izin vermeyen, belli biçimde yaşamaya zorlayan baskı grubunun adı olarak anlaşılıyor. Yanlıştır! Herhâlde, bu geçmişten gelen bir yanlışlık olsa gerek. Geçmişte çok hatalar yapılmıştır, çünkü bir ülkede demokrasi olacaksa farklılıklara izin verecek. Günümüz Türkiyesi, bu farklılıklarını yaşayabilecek bir özgürlük ve anlayış iklimi içinde değil. Hepimiz çok gerginiz. Bu gerginlik, büyük ölçüde, iktidarın kabalığından kaynaklanıyor. Görünüşte, doğru şeyleri, çok yanlış biçimde yapıyorlar.

– *Günümüz Türkiye'sinde, neyin kavgasını yaşıyoruz?*

– Anadolu'lu olduğunu unutan insanların kavgasını yaşıyoruz. İnsanlar ruhlarındaki genişlikleri, derinlikleri unutmuşlar, yaşamaya çalıştıkları küçücük dünyalarında birbirleriyle tepişmekle meşguller. Bu, hazin bir şeydir! Bir ülke düşünün ki bütün düşünmeye kalkışan, düşündüğünü sanan insanların gündemi hep aynı. Böyle bir şey olur mu? Mââile pikniğe gider gibi düşünmeye gidilmez. İnsanlar düşüncelerini belli bir çerçeve içerisinde sunarlar. Hepimizin kavram çerçeveleri vardır. Düşünceler, havada gelip gitmez, o düşüncelerin oluşturduğu bir bütünlük vardır.

– Düşünen insanların kavram çerçeveleri nasıl?

– 1980'li yılların başında, Erzurum'da bir eğitim kongresine katıldım. Orada sunduğum tebliğlerin birinde, kavram çerçevelerinden söz etmiştim. O yıllarda, bu çerçeve sözü anlaşılmadığı için epey alay konusu olmuştu. Anlaşılabilmesi için analitik felsefeyle ilgilenmek, Carnap okumak, sosyal psikolojiyle uğraşmak falan gerek. Orada çok fazla derdimi anlatamadım ama şimdilerde, o kavram çerçevelerinden yola çıkarak düzlemden söz edebilirim. İnsanların ortaklıklarını kuran, bir arada yaşamalarını sağlayan bir takım düzlemler var. Ahlâki bir düzlem var ki bu düzlem içinde kaldığınızda ayıplanıyor ya da övülüyorsunuz. Hıristiyanlar ile Müslümanlar din açısından aynı düzlemde olmadığı için bir Hıristiyan'ın oruç yemesi günah sayılmazken, bir Müslüman'ın oruç yemesi günah sayılıyor. Mesele, düzlem ve açı değiştirme meselesi.

– Bu düzlem anlayışını biraz genişletirsek, biraz da değiştirirsek ülkemizde yapılan siyasi ve entelektüel tartışmalardaki düzlem hakkında ne söyleyebilirsiniz?

– Ülkemizde tartışan grupların kendi düşüncelerini geliştirmeyi büyük ölçüde, engelleyen bir düzlem olduğunu düşünüyorum. Hiç değilse bu söylediklerimi eski Marxistler anlayabilirler. Tez-antitez aynı düzlemde olduğu sürece, birbirinden çok farklı değildir. Tezin ve antitezin aşılması gerekiyorsa başka bir düzleme çıkmak gerekir. Almanlar buna *aufhebung* diyorlar yani *yükselme ve düzlem değiştirmek* gerekiyor. *Aufhebung,* bugün yapılamıyor, çünkü düzlem değiştiremeyen tartışmalarda gelişme, ilerleme olmaz. Bugün, Türkiye'de her konuda yapılan tartışmalarda, tartışmacılar aynı düzlemde didişiyor, hiç farkları yok.

– Size göre Türkiye'de yaşanan siyasi ve kültür hayatın en büyük problemi ne?

– Hep içte kalmamızdır ve birbirimize sıkı biçimde benzememizdir. Siyasi tartışmalara baktığımızda insanlar, aynı düzlem üzerinden, farklı sözler söyleyerek kendi fikirlerinin geçerli olacağını sanıyorlar. Siz, aynı düzlemde iseniz ister yandaş, ister karşıt olun hiçbir şey değişmez. Karşıt gibi görünen fikirler, aynı düzlemde olduğu için birbirlerini geliştiremediği gibi, birbirine benzemeye çalışır.

– Türkiye'deki kavga, benzerlerin kavgası mı?

– Türkiye'deki problem, sanki ortada çok değişik fikirler dolaşıyor gibi sağcısı, solcusu, dindarı, Atatürkçüsü, masonu, tarikatçısı vb. aynı biçimde düşünüyor, benzer tartışmaları yapıyor, benzer stratejik taktikleri uyguluyor. Askeri rejimlerin onlara oynadığı oyundan şikâyet ediyorlar, sonra askerlere karşı benzer oyunlar oynuyorlar. Türkiye'de insanlar, kendilerine karşı olan insanlara üstün gelmeye çalışıyor. Kavgada döven olma, ele geçiren olma, yenen olma gayreti içindeler. Bu sığ kavga, sözde zıtların arasındaki bir kavga gibi görünmesine karşın, giderek birbirine benzeyen insanların kavgasına dönüşüyor. Liberal in-

sanlara bakıyorsunuz, tartışmaları basmakalıp. Liberallikleri papağanlık, "Hayaller kurmak, faklı düşünmek, özgür olmak lazım!" diyorlar ama kendileri özgür değil. Özgürlüğü kanunlarla kazanılacak bir şey sanıyorlar. İnsanları ve kurumları döverek, kendi gibi olanları bir yerlere getirerek özgür olunacağını düşünüyorlar. Bu, kendi kafesini örmekten başka bir şey değildir. Özgür olmak, yürek ve bilinç isteyen, farklılığı taşıma cesareti gerektirir.

– *Sizin deyiminizle özgür insanın özünün gür olması gerekiyor...*

– Özünün gür olması kolay değil, ağır çilelerden sonra oluyor. Batıda gazeteciler şöyle yazıyor, bu okurun ilgisini çekiyor gibi şeylerle köşe yazarları, aynen öyle yazmaya başlıyor. Türkiye'de düşünce hareketi gibi görünen, moda olan pek çok şeyin, Batıdan devşirildiğini gördüğümde şaşarım. Bize mahsus bir damar yok mu diye ürkerim! Bize mahsus damardan hep dini bir şeyler anlaşılıyor, o da hikâyelerle, kalıplarla yapılıyor. Eğlenmek için yaptıklarımız, otomatikleşiyor: Şu film seyredilecek deniliyor, hurra herkes o filmi seyrediyor! Şu yazar okunacak diye emir geliyor, herkes o yazar için kuyruklara giriyor. Herkes, o filmden, o yazardan ne anlıyor? Bu yok! Madem farklıyız, herkes o farklılığı yaşamalı. Bizde farklı olmak ukâlalıkla, züppelikle, cahillikle ortaya çıkıyor ve reklâmlarda ki Osmanlı Bankası veya Beymen farkı gibi bir şey oluyor, dolayısıyla, fark bize giydirilen bir şeye dönüşüyor.

– *Kim giydiriyor?*

– Aslında, kimse giydirmiyor, birbirimize giydiriyoruz. Böyle olunca, yaşama sevinci kayboluyor. Bu düzen içinde ya da bu sürü içinde koyunları değişik renklere boyuyorlar ve farklısın diyorlar. Bu fark değildir! Bu, farksızlığı fark olarak yutturma numarası ve taktiğidir. Muhaliflerinizi öyle bir eleştirirsiniz ki muhaliflerden farkınız kalmaz. Dünyaya aldığınız tavır, yaşam biçimi olarak birbirinize benzersiniz. Kendine, Atatürkçü ya da Müslümanım diyenlerlerde oportünist bir anlayış var. Dindarların ve lâiklerin hayata aynı yerden baktığını görebiliriz. Müslümanım dersiniz sadece, bayram namazlarına gidersiniz, belki, evinizin bir köşesinde 'Besmele' yazan bir tabela vardır, öbürünün yoktur ama hayat tarzınız aynıdır. Ondan sonra, "Ben lâikim, sen değilsin!" tartışmasına girersiniz.

– *Farksızlık, farka nasıl dönüşebilir?*

– Fark, düzlem değiştirerek olur. Farklılığa izin verecek kültürü ve iklimi yaratmak zorundayız. Şu anda korkuyoruz, eğitim sistemimiz buna izin vermiyor. Bu topraklarda bulunan binlerce yıllık hayatın ortaya çıkması, neşvü neva bulması için farklı dil, görüş, üsluplara ihtiyaç var. Çok konuşmaya ihtiyaç var. Anadolu'lu olma kültürü, Anadolu'lu olma farklılığı veya ayrıcalığı buradan süzülecek, damıtılacak. Bazı aydınlarımız, bu topraklara ait olduğunun farkında değil, kendilerini dünyalı zannediyor. Bunu dünyaya açılmak, ilerici-öncü olmak, değişimlerin başlatıcısı olmak, demokrat olmak, özgürlükçü olmak diye anlıyorlar. Bu, ne büyük bir gaflet! Bu topraklardan dünyaya açılıyoruz, başka

bir yerden değil. Bunun ulusalcılıkla, hamasetle ilgisi yok, "Anadolu'luyum!" dediğimde, "Türküm!" dememi istiyorlar. Elbette, Türk olmak, Anadolu'lu olmanın matematiksel anlamda bir alt kümesidir. Çünkü Anadolu'lu olan yalnız Türk değil Rum, Kürt, Çerkez, Laz, Ermeni de Anadolu'lu. Yüzyıllarca bu topraklarda yaşamışlar. Hepimizi biraraya getiren bağ: Ortak tarih, coğrafya ve kültürdür. Ben, tesadüfen Türkçe konuşan, Türk oldum: Rum, Kürt, Çerkez vb olabilirdim. Anadolu'lu bir Türküm ve Türkçe konuşuyorum. Dünyayı Türkçeden duyan birisiyim. Anadolu'lu olmak, Türkçe konuşmak anlamına gelmiyor. Giderek insanlar birbirine benziyor dolayısıyla, bu kültürel zenginliği göstermez, çok tehlikeli bir şey. Bizim farklı insanlara ihtiyacımız var. Cinleri olan, cinlerini görebilmiş insanlara ihtiyacımız var. Şerif Mardin, Sokrates'in *daimon*'undan söz ederek "Ya bizim entelektüellerin *daiomon*u yok!" demiştir. İnsanın içinde, harekete geçirici güçler vardır: Beklentilerini, umutlarını, tasarılarını görebilecek, irdeleyebilecek güçleri olması lazım ama ne yazık ki yok!

– *Türkiye Cumhuriyeti yerine kavram olarak Anadolu Cumhuriyetini mi öneriyorsunuz?*

– Yaşadığımız dönem bunun için çok erken, Türkiye Cumhuriyeti kavramını yerleştirmek lazım. Şunu görüyorum: Bütün farklılıkları içinde toplumumuzda yaşayan insanlar arasında ortaklıklar var. Bu ortaklık, coğrafyadır. Coğrafi ortaklık, bir kültürel ortaklığa götürüyor. Bir dil ortaklığı olmayabilir. İnanıyorum ki Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi, Arap arkadaş beni anlayabilir. Bu topraklarda yaşanan hayatın bir çığlık olarak dünya denilen gezegene gönderilmesinden yanayım. Onun için ülkemdeki dar, sığ, liberal kafalardan son derece rahatsızım. Bunlar, yaşadığı toprağın, durduğu yerin farkında değil. Liberal, Marxist, milliyetçi, dindar, demokrat, Kemalist olduğunu söyleyen bir insan, yaşadığı toprağın farkında değilse, bu toprağın sesini duymuyorsa, insanını küçük görüyor ve alay ediyorsa o insan bitmiştir. Bunlar, çok ayıp! Bizim insan olarak feryadımız, bu topraktan gelecek. Bu topraklardan çıkarak evrensel olacağız. Amerikalı, Avrupalı, Meksikalı değiliz.

– *Cumhuriyet'in bir aydınlanma hareketi olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Nasıl bir cumhuriyet olduğuna bağlı! Aydınlanma hareketi, tarihin bir döneminde, dini dogmalardan kurtulma anlamında anlamlıydı. Ancak, aydınlanma, Batı'da zaman içerisinde bir dogma hâline gelmeye başladı. Bir düşünce yaşamla beslenmiyorsa, yaşamın zenginliğini içine alacak dönüşümler geçiremiyorsa bilim yolunda ya da aklın yolunda olduğunu söylese bile fanatizme götürür. Aydınlanmanın bir matah olduğunu söylüyorlar ama hangi aydınlanma? Nasıl bir aydınlanma? Herhâlde, bunun iki yüz yıl önceki aydınlanma olmaması gerekir. Farklı bir şey var örneğin, Marxist isek artık Marx'ın söylediğinden farklı şeyler söylememiz lazım, Aydınlanmacı isek Kant'tan farklı şeyleri söylüyor olabilmemiz gerekir. Yoksa oralarda kalmışsak bunun aydınlan-

mayla ne alakası var? Karşı çıktığımız yobazlardan ne farkımız kalır? Bu gezegende yaşayan insanlar için en büyük tehlike, insan denilen varlığın yobazlığa çok eğilimli olmasıdır. Yobazlık ataleti, yobazlık konformizmi var.

– İran İslâm Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti, her ikisi de cumhuriyet. Bu iki ülkenin cumhuriyet anlayışlarındaki farklar neler?

– Bu gidişle İran ile aramızda fark kalmayacak herhâlde, giderek yaklaşıyoruz. İran'da söz konusu olan İslâm Cumhuriyeti, dini yönetimdir. Çok katı kurallar var. İlke olarak bir ülke demokratikse değişmeye açık olmalıdır. İran'dan derece olarak farklıyız. Farklı yaşam biçimlerine bir ölçüde izin verilen bir ülkeyiz. Bu, demokrat olduğumuz, insanların birbirini anladığı bir ülke olduğumuz anlamına gelmez, tabiî. Bir ülkenin değişmekten korkmaması lazım, korkuyoruz hem dindar kesim hem de lâik kesim. Bir yönetim, kendi kendini yenileyebilmeli, tazeleyebilmeli, eksiklerini giderebilmeli. İran'daki problem, tepeden inme ve baskıcı bir yönetimin oluşudur. Öyle kurallar ve ilkeler var ki hiçbir şekilde taviz verilmiyor. İran'da insanlar, belli bir biçimde yaşamaya zorlanıyor, farklılıklara izin verilmiyor. Bu şekilde değil şu şekilde giyineceğim, başka müzik dinleyeceğim, falanca kitabı okuyacağım, yaşam biçimimi kendime göre düzenleyeceğim gibi birçok durumda özgürlük yok. Size dayatılan bir hayatın içinde yaşamak zorundasınız. Bir kısım dindar arkadaşlar, "Bizde Cumhuriyet rejimi altında benzer durumu yaşıyoruz. Tarikat hayatı sürdürmek istiyoruz ama lâik yönetim, buna izin vermiyor!" diyor. Demek ki bizde demokrat değiliz. Kim hangi tarikata, cemaate girmek istiyorsa girsin ama problem şu ki bir tarikata giren ya da bir cemâatte olan herkesin o tarikata girmesini veya cemâatten olmasını ve Türkiye'yi o tarikat ya da cemâatin yönetmesini istiyor. O zaman, o tarikattan ya da bu cemâatten olmayanı ya da bu işlere hiç bulaşmamışları yok edeceksiniz. Bu olmaz! Cumhuriyet, baştan beri belli bir anlayış içerisinde kurulduğu için farklı düşünenleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır, hâlâ da çalışıyor: Pek çok hayat tarzına izin verilmiyor, üzerinde baskı uygulanıyor, belli biçimde düşünülmesi isteniyor. Şu hâlde, karşı kesimde de demokrasi yok.

– Dilimize pelesenk olmuş demokrasi kelimesinin anlamı nedir?

– Yunanca bir kelime, demos-kratos. *Demos*, halk; *kratos*, güç yani *halkın gücü*. Ama hangi halk? Nasıl bir seçim? Halk neyi, nasıl seçtiğinin bilincinde değilse ne olacak? Neye oy veriyorsun? Neden sandığa gidiyorsun? Halk sizi seçerse halkın sağduyusu yerinde oluyor, başkasını seçerse halka yeterince demokratik bilince sahip olmadığı söyleniyor. Elbette, problem yığında. Üstelik Platon için en kötü rejimlerden biri, demokrasidir. Ona göre, demokrasi anarşiye yol açar. Demokratik hakkım var diye, bilen bilmeyen herkes konuşur. Bilenle bilmeyen, anlayanla anlamayan, düşünenle düşünmeyen herkes birbirine karışır. Ortaya bir kaos çıkar ve kaosun ardından bir tiran yani despot biri yönetimi ele geçirir ve bütün o farklılıkları ortadan kaldırır. Platon'a göre,

yığında seçme yetisi aramamak lazım. Onun için Platon, ideal yönetimin demokrasi olamayacağını söylüyor ancak, filozofların yönettiği bir dünya olabilir.

– Bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için demokrasi ne ifade ediyor?

– Bizde ya da bizim gibi ülkelerde demokrasi bir ara aşamadır. Demokratik gibi görünerek sandıktan çıkan oyla bütün gücü ele geçirip orduyu, yargıyı, eğitim kurumlarını vb. diktatörlükle yönetmeye başlar, ondan sonra ne demokrasi ne de seçim kalır. Birileri, kendinin inandığı, kendinin rahat edeceği bir dünya oluşturmaya çalışıyor. O dünyada biz, yaşayamayız ki! O dünyada, kendisi yemeğini yiyip bize bir kemik atacak, bu şekilde yaşayın diyecek ve bunun adına, demokrasi denecek. Demokrasicilik denen bir oyun oynanıyor. Bütün bunları savunanlara baktığınızda inanılmaz şeyler söylüyorlar, "Cumhuriyet, şimdiye dek bize bunca işkence yaptı, sürüldük, kovulduk, dövüldük!" Elbette, pek çok yanlışlar yapıldı ama siz, hangi kuramla ve nasıl bir insan anlayışıyla demokrasiyi inşâ edeceğinizi düşünüyorsunuz. Özel yetiştirilmiş insanlar oldukları için ağızları çok iyi laf yapıyor ancak, biraz üzerlerine gittiğinizde bilinçdışı, ortaya dökemedikleri hedefler çıkıyor. Dolayısıyla, benim halkım, benim insanım dedikleri inanan insanlar ve ortak akıl bunlardan yanadır. Pek çok yanlış yapanlar, şimdiye kadar halka eziyet edenler, çeteciler, statükodan beslenenler, tutucular, rantiyeciler diye etiketledikleri insanlar demokrasiye karşıdır ama kendileri demokrattır. Çok iyi bir numara!

– Halkımızın demokrasi bilinci ne düzeyde?

– Ülkemizde henüz demokrasi bilincinin uyanmadığını görebiliriz. Çünkü demokrasi, size benzeyen, sizin gibi insanlarla değil, sizden farklı olan hatta düşmanlarınızla birlikte yaşayabilme gücü ve isteğidir. Ne yapacaksınız, düşmanlarınızı bu dünyadan atacak mısınız? Düşmanlarınızla aynı dünyada yaşamak zorundasınız, üstelik düşmanlarınıza muhtaçsınız.

– Söylediklerinizden demokrasinin hoşgörü rejimi olduğu gibi bir sonuç çıkarabilir miyiz?

– Demokrasi bir toleranstır. Tolerans, hoş görmek değil, tahammüldür. Tolerans ile hoşgörüyü karıştırıyoruz. Aman ne kadar hoş, güzel diye onlara saygı göstermiyorum. Beğenmediğim hâlde, tahammül edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Arabesk müziği sevmiyorum ama başka insanlar dinliyorsa tahammül edebilirim. Çok gürültülü müzikler var, etrafım gençlerle doluysa ve o gürültülü müziği dinliyorlarsa tolere edebilirim. Bu, o müziği sevdiğim ya da hoş bulduğum anlamına gelmez, tahammül ettiğim anlamına gelir. Bu anlamda, farklılığa tahammül edebileceğimi düşünüyorum. Ancak, kendimi geliştiremeyeceğim, sürekli tahammül ettiğim bir yaşama mahkûm ederlerse o zaman ben, neysem o olamam. Özgür olacağım, özgürce yaratabileceğim bir hayat biçimim olsun isterim. Burada, benden farklı olana yer yok, anlamında

değil. Ben, onlara ilişmem ama onların arasında da yaşayamam. Sözgelimi, onlar, tarikat hayatı sürüyor diye onlar gibi tarikat yaşamı sürdürmek zorunda değilim. Ben, kendi hayatımı yaşarken benden farklı olanlarında hayatını yaşamalarına tahammül edebilirim. Örneğin, ramazanda oruç tutmam ama oruç tutanların gözünün önünde yemek yiyip içki içmem. Onların tuttuğu oruca saygı duyarım. Bu anlamda, demokrat sayılabilirim ama demokratı iyi anlamak lazım. Demokrasi, çoğunluğun azınlığı ezdiği bir yaşam biçimi anlamına gelmiyor. Bu sebeple, demokrasinin gerçekleşmesi çok zor! Tahammül demokrasinin çok önemli bir öğesidir.

– *Siz, demokrat mısınız?*

– Demokratlığı, siyasi bağlamda alırsak demokrat değilim! Çünkü arıyorum. Arıyor, araştırıyorsanız, tutkuyla bir şeye bağlıysanız, şucu bucu olamazsınız. Ödün veremeyeceğim inançlarım var. Şöyle bir sahtekârlık yapmak istemiyorum: Farklı düşünceleri dinleyebilirim, anlamaya çalışabilirim ama bir arada yaşamaya kalkıştığımızda, benden farklı bütün o insanlara tolerans gösterebileceğimi sanmıyorum. Teorik olarak bu mümkün olabilir ama pratikte, belli insanlarla bir arada olmak beni rahatsız edebilir. Bu, onların yaşama hakkı olmadığı anlamına gelmiyor. Elbette, yaşasınlar ama benim yaşama alanım onlarınkinden farklıdır. Ben, daha münzevi yaşamak, bayramları başka türlü kutlamak, farklı müzikler dinlemek isteyebilirim. Dolayısıyla, demokratım diye onlar gibi yaşamak ya da onların dinlediği müziği dinlemek, onların okuduğu kitapları okumak ya da beğenmek zorunda değilim.

– *Size göre, demokrasi nedir?*

– Dünyayı düşündüğümüzde, bir arada yaşamak zorunda olan insanların, insan onuruna yakışacak, insanın gelişmesine yardımcı olabilecek, bir arada yaşamayı kolaylaştıracak yönetim biçiminin adıdır. Bizim özgürlüğü ve demokrasiyi anlamak için yürünülecek daha çok yolumuz var. Ama demokrasi, özgürlük laflarını etmeyelim, tartışmayalım, girişimlerde bulunmayalım, yasalar çıkarmayalım anlamına gelmiyor.

– Neden özgürlük ve demokrasi yolunda yürüyemiyoruz?

– Çünkü kendi gözümüz yok. Bugün siyasi bir kanat Cumhuriyete karşı olduğunu, dünyayla bütünleşmek gerektiğini, Avrupa Birliğine girmenin şart olduğunu, bunlar içinde cumhuriyet savunucularını, bürokratları, monşerleri, generalleri ortadan kaldırmak gerektiğini söylüyorlar. Bu tavrınızla ud bile çalamazsınız. Ud çalabilmek için müziğe karşı bir tavrınızın, udunuzla girdiğiniz bir ilişkinizin olması gerekir. Bu tavrınızla ancak tavernalarda, gece kulüplerinde, turistik otellerde arabesk çalabilirsiniz. Oysa mânevî derinliklerimizden gelenleri yakalamamız gerek ama hayatınız boyunca bunu duymamışsınız ki hayatınız baskılarla, mücadele içinde geçmiş, kendinizin haklı olduğunu düşündüğünüz bir dünya kurmakla meşgulsünüz. Devamlı kavga ederek bağrış çağrış içerisinde bir hayat sürmüşsünüz. Ben haklıyım münazaraları yaparsınız, sürekli. Bu kafayla demokrat olamazsınız. Sürekli kavga eden, gerilim içerisinde olan, stratejik hareket eden insan demokrat olamaz.

– Demokrat nasıl olunur?

– Her şeyden önce, demokratlık bağımlı değil, özerk bir kafa ister. İkincisi, dinlemeye müsait bir yapısının olması gerekir. Kendi başına araştırabilme gücü olması lazım! Sürü sepet yaşayarak demokrat olunmaz, birey olabilmesi gerekir. Öyle bir bireyselliğinin farkında olacak ki kendi partisindeki insanlarla bile tartışabilecek. Sürünün bir parçası olmaması lazım. Bunların hiç biri yok, partisinin adında demokrasi var diye ya da partisi demokrasi lakırdısı ediyor diye demokrat olunmaz. Demokrasi, ideal iletişim ister. Dillerinden düşürmedikleri Habermas'ın söylediği budur: İletişimin mükemmel olacak yani ben, sesimi çarpıtılmadan duyurabileceğim bir dünyada yaşayabileceğim. Öyle bir dünya yok ki! Gündemi ele geçiriyorlar, kitle iletişim araçlarıyla sürekli propaganda yapıyorlar, buna demokrasi diyorlar, vay be! Yasaları çıkartmakla demokrat olunmaz! Mazileri kötü, sonrada değiştim diyorlar. Mümkün değil, değişemezler! Demokrasinin sınavı, ötekine bakışından anlaşılır yani öteki insana nasıl baktığını söyle, sana demokrat olup olmadığını söyleyeyim. Bugün Kürt, Türk'e ya da Türk, Kürt'e öyle bir bakıyor ki her ikiside demokrat olamaz. Siyasiler, ötekine öyle bir bakıyor ki mümkün değil, demokrat olamaz. Bu bakış tarzıyla, bu kafayla olamaz. Demokrasi bir tavırdır. Ötekini başı ezilecek bir insan gibi gördüğün sürece olmaz. Ergenekon diye bir örgüt yaratıp bütün karşı düşüncede olanları, o örgüte dâhil edeceksiniz, sonrada demokratız diyeceksiniz. Bunu yaparken vicdanın bir tarafı sızlamıyor mu? Aynaya bakmaktan aciz insanlar, aynaya bakılmasını istiyor.

– İlber Ortaylı hoca, Bernard Lewis'in "Demokrasi, İngilizce konuşulan ülkelerin rejimidir," sözüne katıldığını söylüyor, ne dersiniz?

– Tarihsel olarak öyle olagelmiş. Demokrasiyi tam olarak gerçekleştirmiş bir ülke göremedik. Batılı, hâlen özlenen demokratik dünyayı kuramamıştır: Biz, kurduğunu sanıyoruz ki yanılıyoruz, yanıltıyoruz.

Demokrasi bilincinin uyandığı, tartışıldığı ülkeler var ama demokrasinin yaşandığı ülkenin/ülkelerin olduğunu söylemek zor. Batı, pek çok mücadele ve savaşlardan sonra demokraside bir yere kadar gelebilmiş. İnsan hakları, özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramlarını tartışarak kavramsal olarak bir aşama katetmiş ama kendi hayat anlayışları doğrultusunda, kendisi gibi olmayanlara bakışlarında kavramsal gelişmenin çalışmadığını görüyoruz. Biz, pekâlâ kendi geleneğimiz, geçmişimiz, kültürümüz ve hikmetimiz açısından kendimize mahsus, müeddep bir demokrasi oluşturabiliriz. Anglosakson olmayan bir demokrasi mümkündür. Anglosakson kültürde edep odaklı bir demokrasi yok. Biz, edebimizle demokrasiyi oluşturabiliriz.

– *Demokrasinin 'Cumhuriyet'e alternatif bir rejim olduğu düşüncesi bazı kesimlerce dillendiriliyor. Buna ne diyorsunuz?*

– Ne alakası var? Benim anladığım Türkiye Cumhuriyetinde cumhurun rejimi, neden demokrasinin alternatifi olsun ki! Başıma gelen ilginç bir olayı anlatmak istiyorum. Sovyetler dağılmadan önce, Polonya'ya gittiğimde, üniversite misafirhanesinde kalıyoruz. Bana yirmi beş dolar, Rusya'dan gelen arkadaşa on beş dolar fiyat verdiler. Nedenini sorduğumda, Rusya'dan gelen arkadaş için, "O, demokrat bir ülkeden geliyor," dediler. Herkes, kendine göre demokrat. Dünya özgürlük, eşitlik, demokrasi kavramları üzerinde kafa yoruyor. Dünyanın gündeminde kimlikler, kişilikler, etnisiteler, ait olduğun topluluklar, kabileler, klanlar, cemaatler, inançlar var. Bir küreselleşme yoğunluğu içinde merkezde öyle bir kavram duruyor ama bunun yanında yerellikler, farklılıklarda var. Dünyaya egemen olan güçler, "Hepimiz biriz ve o birliği sağlayabilmek için sizi böleceğiz ve birliğe zarar verecek parçaları ayıklayacağız," diyor. Dolayısıyla, birliğe zarar verecek parçaları ayıklayabilmek için o zarar verecek parçaları, daha küçük parçalara ayıracaklar ki bütüne zarar vermesinler. Bir yandan, hızlı biçimde dünya bölünüyor diğer yandan, hepimiz insanız anlayışı devam ediyor. Dünyadaki gidiş, egemenliğe zarar verecek parçaların ortadan kaldırılmasını hedefleniyor. Tabiî, buda zor bir iş! Topluluklar arasında, dünyanın tarihinden gelen bir sürü düşmanlıklar, enerji kaynaklarının kullanımı, coğrafi ve stratejik üstünlük taşıma endişeleri var. Dolayısıyla, dünyada kavga sürüp gideceğe benziyor.

– *Türkiye'nin geleceğinden umutlu musunuz?*

– Ömrüm yetecek mi bilmiyorum ama bana öyle geliyor ki bu sorunlar, büyük ölçüde çözülecek. Biz, bir ara aşamadayız. Geçiş dönemi yaşıyoruz. Umut sözünü kullanmak istemiyorum.

– *İyiye gittiğimiz konusunda iyimser misiniz?*

– Hayır, iyimser değilim. Ancak değişmekte olduğumuzu söylüyorum.

– *Biz gömlek değil, kabuk mu değiştiriyoruz?*

– Hem de baş döndürücü bir hızla değişiyoruz. İyi ya da kötü kavramlarını kullanmak istemiyorum. İyi ve kötünün ne anlama geldiği

ayrı bir tartışma konusu. Bela durumumuz değişiyor. Yaşadığımız problemlerin yapısı değişiyor.

"Cihan-ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler,
Ol mâhiler ki derya içredir deryayı bilmezler"

Hayâli'nin dediği gibi, değişimi bilemiyoruz. Belki, onlarca yıl sonra resim daha netleşecek. Gerek edebiyat gerek düşünsel alanda ara dönemde yaşayanlar kaybolup gidecek.

– Kişisel internet sayfanızda Sır Mushafından Anadolu adlı yazınız var. Yazı:

Görmüş Anadolu'yla tüten sevgide hikmet,
Sır mushafını açtı yemin eyledi Ahmet.

diye başlıyor. O yazınızın sonunda bir koşma var. Bu halk şiirini okuyabilir misiniz?

Gönül ne gezersin kitapta sözde
Düşüver hayata yola gidelim
Yazı yazmak ile insan olunmaz
Ruhları savuran yele gidelim.

Yurdumun gülleri sararmış solmuş
Dört yanı yabancı dil ile dolmuş
Kurumuş duygular yanan çöl olmuş
Gamlanma gel gönül sele gidelim.

Yaşanmaz olmuş aşk heyecan tükenmiş
Masum şiir kuşu bize gücenmiş
Çağırın söylesin diye seslenmiş
Karac'oğlan yunar göle gidelim.

Ahmet İnam der ki bu sevdâ neden
Unutmuş insanlar budur del'eden
Böyle gaflet ile vakit geçmeden
Anadolu derler ile gidelim.

Karacaoğlan'dan esinlenerek yazdığım bir koşmadır. Burada, Anadolu deyişiyle bir düşünme çabası var. Gerçeklikle söz arasındaki ilişkiyi anlatır. Yaşanan hayatın sıradanlığı, çekilmezliği, kokuşmuşluğuna bir tepkidir.

– Gönül diye seslendiğiniz kişi, kendinizsiniz...

– Elbette, Karacaoğlan'ın yıkandığı göle gidelim. Çünkü Karacaoğlan bizi çağırıyor, "Bu boş sözleri, kokuşmuş hayatı bırakın, gelin beraber yunalım!" diyor. Hayatım bu gölü aramakla geçti. Gerçi o gölü bulsam üşürüm diye giremeyebilirim. Son dizede, Anadolu'nun bizi kurta-

racağını yazmışım. Anadolu'ya bir methiye, hamaset olmuş. Bu, bir çeşit Anadolu romantisizmidir.

– *Yıllar önce Hürriyet gazetesi, Fransız yazar Amin Maalouf'un Ölümcül Kimlikler kitabından hareketle, tanınmış isimlere, kendilerini hangi kimlikle tanımladıklarını sorduğunda yanıtınız, "Türküm, hıyarım, çaresizim!" olmuştu...*

– Türküm ve kendimi Türk hissediyorum. Bu, etnik ayrımcılık anlamında değil, Türkçeyle yaşayan, eksiklikleriyle Türk olmanın sevincini ve ızdırabını yaşayan ama kendi hıyar taraflarını gördükçe üzülen, üzüldükçe bir şeyler yapmaya çalışıp çaresizliğini gören bir insan olduğumu düşünüyorum.

– *Milliyetçi misiniz?*

– Hayır, etnisite anlamında değilim ama sol kökenli bir insan olarak yurtsever bir insanım.

– *Nasıl bir yurtseversiniz?*

– Belki, bazılarına romantik gelebilir, Süleyman Demirel de böyle söylüyordu ama Türkiye sevdalısıyım. Anadolu kültürünün zenginliğini, derinliğini duymaya çalışan biriyim. Türkiye'yi, bu kültürün bütün zenginliği ve derinliğiyle yaşanabilecek, insanlığa çok büyük katkılar sunabilecek bir ülke olarak görüyorum. Türkiye sevdası olan bir Türk'üm. Dolayısıyla milliyetçi, muhafazakâr ya da dindar biri değilim. Türklerin üstünlüğüne falan inanan biri hiç olmadım. Hasbelkader Türk doğmuşum ve Türk dilinden ürünler vermeye çalışıyorum. Anadolu kültürü içerisinde Kürt, Ermeni, Rum, Süryani vb arkadaşlarımında bunu yapmasını isterim. Sandıklı'ya Yunus Emre üzerine bir konuşmaya çağrılıydım. Orada, "Yunus eksikli bir dünyada yaşamak, ağrıma gidiyor!" dedim. Oradaki guruba Yunus'u anlattım ama Yunus, onlara ne kadar ulaştı, bilemiyorum! Belki, bazılarının kafalarının içindeki basmakalıp Yunus anlayışını sarsmış olabilir.

Sandıklı Sanayi ve Ticaret Odasının düzenlediği "Sandıklı ve Yunus Emre" konulu konferans, 15.09.2011

– Yunus üzerinden vermek istediğiniz mesaj ne?

– Teori eksikli bir Türkiye'nin işinin zor ama çok zor olduğunu söylemeye çalışıyorum.

– Çok doğru bir nokta! Gelecek tasavvuru, Türkiye tasavvuru olan insanımız hemen hemen yok gibi...

– Teorisyen sayısı pek az ve teori yok. Olan teorisyenlerimizde oradan buradan apartma şeylerle durumu idare etmeye çalışıyor.

– "Çok acele kendimizi anlatan teoriler aranıyor" başlıklı bir yazı yazmıştınız...

– Bundan sonra, sık sık bu noktayı vurgulayacağım. Sandıklı'da dağları fark ettim. Dağları hiç görmeden Sandıklı'yı yaşamışım. Kumalar adında dağlar var. Akdağları hatırlıyorum. Çetinkaya İlkokulundan Akdağları görürdüm ama Kumaları göremezdim. Kumalar, bana ürperti verdi. Sandıklı'da bir esrar olduğunu anladım, Sandıklı'lara şöyle dedim: "Arkadaşlar, dünya Sandıklıdır. Çünkü dünyada bir sandık vardır. Türkiye, Sandıklı'dır. Türkiye'deki sandık henüz açılmamıştır, açmak gerekir." Orada dilimize, geçmişimize dâir çok önemli ipuçları yakaladım. İslâm'ın kendisi, bir sandıktır fakat İslâm üzerine konuşan teologlar, din bilginleri, İslâm'ı belli bir bakış açısının tekeline almaya çalışan kurumlar, tarikatlar İslâm'ın sandığındaki güzellikleri, benim gibi insanların yaşamasını engelliyorlar. Yoksa İslâm neden zengin bir bakış taşımasın ki! Ömrüm, yeterse o topraklardan kaynaklanan bir felsefe yapma tarzının nasıl olabileceğini araştıracağım.

– Sandık metaforuyla ne anlatmak istiyorsunuz?

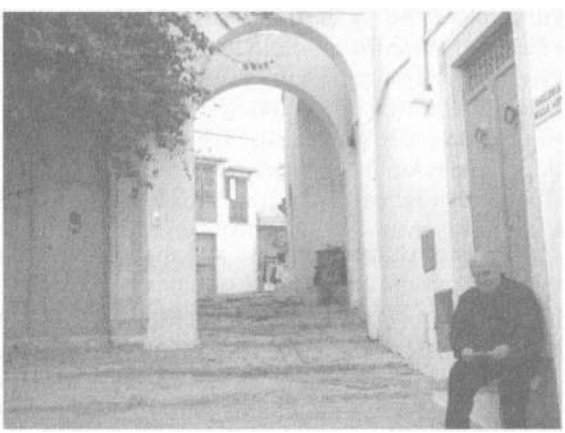
– Sandık metaforu, bir defa 'sandık', 'zannetik'le ilgili. Sandık derken zannettik deriz, "Senide insan sandık!" gibi. Sandık, sandığımız bir şey olabilir, aynı zamanda, sandık metaforuyla sandığımızı açabilir; geçmişimizi, başarısızlıklarımızı, başımıza gelenleri ve/veya gelecek olanları, kültürümüzün derinliklerini, zenginliğimizi, farklılığımızı orada bulabilir, keşfedebiliriz. Fakat sandığımızı açtığımızda hep Batılının, 'gör' dediklerini görüyoruz, henüz kendi gözlerimize kavuşamamışız. Türkiye'nin içinde sandık var, sandığın içinde Türkiye var. Türkiye, S/sandıklıdır. Siyasilerimizin çoğunda espri yok. Espri yapmaya kalkıştıklarında ya sığ ya da hakaret dolu, bağırış çağırış, küçümseyiş, kendini hep bir şey zannetmeler, saldırganlık falan. Bunların içinde espri, güzellik, incelik nerde? Halkımız, bunlara oy veriyor. Sandığımızın kilidini böyle mi açacağız? Bu gözlerle sandık açılmaz, hep kilit altında kalır.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Felsefe Bilgiyi Değil, Bilgeliği Sevmektir

Susmayı seçen, konuşmaktan kaçınan, gülmeyi ayıplayan, espri yapamayan, mizahtan anlamayan, tartışmadan ürken, konuşmadan keyif almayan, soruşturmayı ve araştırmayı sevmeyen insanların çoğunlukta olduğu bir kültürde felsefe ortaya çıkmaz.

– Bugünkü söyleşimize felsefenin simgesi olan baykuşla başlamak istiyorum. Baykuş, birçok kültürlerde uğursuzluk sayılırken, felsefe için neden bilgelik anlamı taşıyor olabilir?

– Baykuş, başka kültürlerde olduğu gibi, bizim kültürde de meş'um bir hayvan olarak görülür. Belki, sesinden belki, görünüşünden belki, bakışından dolayı nedense baykuş hep uğursuz sayılmış. Karanlıkta görme yeteneği, gözlerinin görme gücü ve yılmayan korkusuzluğu onu felsefenin simgesi hâline getirmiş olabilir. Toplumlar, çağlar boyunca karanlığa düştüğü ve gerçeği göremez olduğu durumlarda baykuş, karanlığı delen bakışlarıyla görmeyi başarmıştır. Felsefe, karanlığı delici bakışlarla yapılır. Günlük yaşam içinde geçmişten devraldığımız nice karanlık ortamlarda felsefe gerçeği göstermeyi, tartışmayı, sorgulamayı başarmaya çabalar. Felsefe, karanlığı sever çünkü ondan korkusu yoktur. Uğursuzluk sayılan baykuş, şeytanca bir etkinlik görülen felsefenin simgesi olabilmektedir. Çünkü felsefe ne uğursuzdur ne de sanıldığı gibi şeytanca bir etkinliktir: Şeytanlığı da burada yatar. Şeytanca olmadığı hâlde şeytanca görülmesi, onun biricik şeytanlığıdır. Şeytan olmaktan korkmadığı için şeytanca görülmüştür. Hiç baykuş besleyen insana rastlamadım, öyle görülüyor ki baykuş evcilleştirilemiyor, felsefede evcilleştirilemez. İktidarın, yerleşik kurumların ve değerlerin oyuncağı hâline getirilemez.

– Kimi zaman uğursuz sayılarak şeytanca bir etkinlik olduğu düşünülen kimi zamanda bir yaşam tarzı, yaşama dair bir seçim hatta bir sağaltım yolu olan felsefenin ne olduğuna ya da ne olmadığına ilişkin sonu gelmeyen tartışmalar yapılıyor. Felsefe nedir?

– Felsefenin ne olduğu bizim kim olduğumuzla ilgilidir. Aklımızın erimi ne kadarsa felsefede o kadardır. İlk zamanlarda felsefe bilimle, sanatla ve dinle çok yakından ilgiliydi, bu üç alanın kesiştiği bir yerde duruyordu. Bunlardan ne anladığımızla, felsefeden ne anladığımız arasında yakın bir ilişki vardı. Felsefe süreç içerisinde bu alanlardan kopmuş, yaşam sorunlarıyla iç içe olmuş, kendi kavramlarını oluşturmuştur.

– Felsefe sözcüğü, Arapça üzerinden Türkçeye geçmiş, hikmet sevgisi anlamında değil mi?

– Doğru ama eksik! Felsefe, Yunanca *filosofia* yani *philosophia;* sevgi anlamına gelen *filia* ve hikmet anlamına gelen *sofia* kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Oradaki *filia* ve *filia*yı yaşayan, dost olanla; *sofia*yı yaşamakta olan, yaşama katkısı olan bilge *sofos'tur.* Felsefe, bir bilgelik yahut hikmet dostluğu, sevgisi, arkadaşlığı yani hikmet sevgisidir. Hikmeti *sofia* anlamında anlarsak hikmet, zaten felsefenin içindedir.

– Birçok kaynak, hikmeti dini bir kavram olarak alıyor. Siz, hikmeti nasıl yorumluyorsunuz?

– Hikmet deyince bazı arkadaşların ödü kopuyor, "Herhalde bu dini bir şeydir," deyip ürküyorlar. Ne alakası var efendim! Elbette, hikmet sözünün İslâmî bir rengi vardır. Hikmet, Arapça'da h-k-m kökünden geliyor yani *hüküm, hakim, hâkim, hakem, hekim* bütün bunları kuşatan müthiş bir sözdür, *sofia*dır.

– Hikmet ile felsefeyi ayırıyorsunuz. Her ikisi arasında nasıl bir ayrım var?

– Hikmetin içinde felsefe, sanat ve edebiyat bulunur, bir ölçüde, bilimde hikmetten destek alır. Felsefenin bir hikmet tabanı var ama o hikmetin içinde kalındığı takdirde felsefe olmaz. Bazı arkadaşlarım, bu ayrıma çok itiraz ediyor ancak, bu ayrımın çok anlamlı olduğunu düşünüyorum. Bir Amerikalı, bir Alman, bir Fransız için hikmet ve felsefe ayrımı gibi bir ayrım, çok önemli olmayabilir ama bizim için çok önemlidir. Çünkü kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmaya çalışıldığı, küreselleşme edebiyatının öne çıkarıldığı, dolayısıyla felsefenin, bilimin ve sanatın vatansız yani hikmetsiz olduğu görüşüne karşı çok uyanık olmamız gerekiyor. Sofiamızın değerini bilerek hikmetimizi keşfetmek, hikmetten beslenen, hikmetten feyiz alan, hikmetten destek alan bir felsefe inşâsına girişebilmek, bir hazine olarak hikmeti değerlendirebilmekle olanaklıdır.

– Hikmet kaynaklı felsefe derken din kaynaklı felsefeyi kastetmiyorsunuz değil mi?

– Hikmeti burada daha çok seküler anlamda kullandığımı bir kez daha söyleyeyim. Hikmet kaynaklı felsefe, kendi yaşama dünyasından beslenen felsefe anlamındadır. Elbette, dindar bir arkadaş hikmeti kendi doğrultusunda anlayabilir ama dindar olmayan biri olarak hep *yaşama dünyasını* anlıyorum. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu problemlerin, sancıların, sıkıntıların ve acıların yarattığı enerjinin kaynağından beslenecek yaşama dünyası olarak hikmeti anlıyorum.

– Yaşama dünyası kavramını biraz açabilir misiniz?

– Yaşama dünyası, yirminci yüzyılın başlarında belli bir anlamda kullanılmış, Husserl'in felsefe diline, söz dağarcığına kattığı çok önemli bir kavramdır. Bu kavram, bir başka biçimde, Heidegger'e geçmiş, ardından sosyolojiye uygulanmıştır. Yaşama dünyası, henüz kavramların ve dilin katılmadığı somut bir yaşam alanıdır: Her türlü kavramlaştırmadan, soyut düşünmeden önce gelen, onları besleyen hayat tarzıdır. Yaşama dünyasını çıplak olan, henüz kavramların bulaşmadığı, soyut düşüncelerin ve bilgilerin içine karışmadığı fakat onların kaynağı olan hayat pınarı, öz suyu olarak düşünebiliriz. Her türlü düşünce, soyut kavram oluşumları o yaşama dünyasının üzerinde kurulur, üzerine inşâ edilir. Farklı biçimde söylersek, çoğumuzun farkına varmadan küçük yaşlardan itibaren yemek yerken, ailemizle ve öğretmenlerimizle konuşurken, televizyon seyrederken vs. edindiğimiz örtük bilgiler yani dile getirilmemiş bilgiler olarak bize ulaşıyor ve felsefi, bilinçdışımızda yer ediyor. Böylece, yaşama dünyası dediğimiz kavram ortaya çıkıyor.

– Bir Batılı için hikmet ve felsefe ayrımının önemli olmadığını, oysa bizim için çok önemli olduğunu söylüyorsunuz. Neden?

– Hikmet ve felsefe ayrımının bizim için daha anlamlı olmasını iki açıdan önemli buluyorum. Birincisi, onlar, bu problemi zaten çözmüşler. Onların yaptığı felsefe, kendi hikmetlerinden besleniyor yani kendi hikmetleriyle evrensel felsefeye katkıda bulunmuşlar, büyük filozoflar yetiştirebilmişler. Batının ateisti de Hıristiyan'ı da kendi yaşama dünyasından beslenmiştir. Albert Camus bir Hristiyan ateisttir, Marx da öyledir. Marx, Yahudi kökenli olmasına rağmen bence, tipik bir Hıristiyan yaşama dünyası içinde bakmıştır, meseleye. Kurtuluş kavramı, Hıristiyani bir kavram olduğu için Marx bundan kurtulamıyor. Her kültürün bir hikmeti vardır, *sofia*'sı vardır ama her kültürde felsefe yoktur. İkincisi ise biz, bir anlamıyla Doğuluyuz. Doğuda felsefeden pek söz edemeyeceğimizi, Doğuda hikmetin olduğunu ama felsefenin olmadığını düşünüyorum.

– Neden Doğuda hikmet var ama felsefe yok?

– Doğuda yapılanı birkaç nedenden dolayı felsefe saymıyoruz. İlki, Doğu kültüründe sofistler olmadığı için tartışma olmamıştır. Atina toplumu sofistleri içinde barındıran bir yapı taşır. Sofist, her düşünceyi savunmaya hazır, tartışma tekniğini geliştirmiş insandır. Sokrates'e, Platon'a, Aristoteles'e ve birçok Batı düşüncesi tarihçilerine bakarsanız sofistler sahtekâr, parayla ders veren, hiç kendi görüşleri olmayan, parayı verenin istediği düşünceyi savunan insanlardır. Bu sebeple çok kızılmıştır, onlara. Bu konuda, haklı olabilirler ama Sofistleri anlamadan felsefeyi anlayabilmemiz zor. Sofistler, kalıpları kırarak farklı düşünülebileceğini göstermiş, böylelikle, felsefe denen araştırmayı başlatacak bir platform oluşturmuşlardır. Sofistler, bana göre, çok büyük insanlardır. Sofistlerin olmadığı bir kültürde yani "Bir dakika ne olur düşüneyim!" diyen insanların olmadığı bir kültürde felsefenin yeşermesi mümkün gözükmüyor. "Batı toplumları çok ileri gidiyor, felsefe diye bir şeyle uğraşıyorlar, bizde uğraşalım onlardan geri kalmayalım!" deyip felsefeyle ilgilenebilirsiniz ama bu, halis bir ilgilenme tarzı olmaz. Sofistçe düşüncenin yeşermesine imkân bulunmayan, düşünce şaklabanlarının olmadığı kültürlerden filozofların çıkması pek mümkün görünmüyor. Eskil Yunan kültüründen çıkardığım ders budur.

– Doğu kültüründe tartışmanın yerini ne almış?

– Doğu kültüründe tartışmanın yerini otoritenin aldığını ve otoritenin dediklerini kabul etmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Susmayı seçen, konuşmaktan kaçınan, gülmeyi ayıplayan, espri yapamayan, mizahtan anlamayan, tartışmadan ürken, konuşmadan keyif almayan, soruşturmayı, araştırmayı sevmeyen insanların çoğunlukta olduğu bir kültürde felsefenin ortaya çıkması çok zor.

– "Doğuda yapılanı birkaç nedenden dolayı felsefe saymıyoruz," dediniz, diğer nedenler neler?

– Batı düşüncesinde *theoria* çok önemlidir. *Theoria* "seyir, mesafe" demektir: Seyrederek devşirilen, ulaşılan bilgidir. Bir başka deyişle, dokunmadan, düşünceyle elde edilen bilgidir. Eskil Yunanda *theoria*, mesafe koyucu bir etkinlikti ve felsefe böyle yapılmaktaydı. Yunanda bilen ile bilinen arasında hep mesafe vardır. Batılı insan, gerçekliğe mesafeyle bakmayı denemiştir: İnceleyeceği şeyi önüne koyuyor, mesafeyle bakıyor ve denetleme çabasına giriyor.

– Doğuda, bilen ile bilinen arasında mesafe olmadığı için mi Batılı anlamda teknoloji geliştirilememiştir?

– Doğulu insanın düşüncesinde belirsizlik olduğu için Batılı anlamda, teknoloji geliştirilememiştir. Doğuda incelenecek konunun karşıya konulması söz konusu olmadığı gibi, denetimi de yapılamıyor. Doğuda bir şey hem a olabilir hem de a olmayabilir. Doğulu insan sezgileriyle, kanılarıyla yaşıyor. İçten yaşanılan şeyler kavramsal düzeye çıkamaz, ayırmak gerekir: Ayırma ise mantığı getiriyor, çünkü Aristoteles mantığı özdeşlik ve çelişki üzerine kuruludur. Oysa Doğuda çelişki mantığı söz konusu değildir. Doğuda kavramlar simgeye bürünmüş, sembollerle anlatılıyor. Sözgelimi, Doğulu insanda kapı, hep kapı olarak kalmaz, adalet sınırlarını çizmeye çalışacağımız bir kavram değildir. Eskil Doğu hikmetlerinde *okyanus duygusu* vardır, varlıklar doğayla birleşmişlerdir. Doğulu, dünyanın bir parçası olmaya çalışmış, dünyayla birleşmiş ama dünyaya egemenlik kurma gibi bir düşüncesi yoktur.

– Okyanus duygusuna bir örnek verebilir misiniz?

– Freud'un dediği, okyanus duygusu, bütün varlıklarla birleşmedir örneğin, ağaca bakarken benimle ağaç arasındaki farkın ortadan kalkmasıdır. Ağaç ben, ben ağaç olurum. Bunu anlayabilmek, yaşamakla olanaklıdır. Benim dışımda ne varsa, ne oluyorsa "o" olmaktır. Doğulu, dünyayla bütünleşerek gerçekliği anlamaya çalışır. Platon, evreni idealar ve görünenler âlemi olarak ikiye ayırmıştır. Biz, düşünürken idealar ile görünenler arasındaki ilişkiyi kavramaya çalışırız. Doğuda bu yoktur, düşünme varlık içindedir. "Adalet nedir?" sorusunun yanıtı, Tanrı'dır, Tanrı'yla özdeştir. Doğuda "İnsan nedir?", "Adâlet nedir?" sorularına kafa yorulmuş ama felsefe yapılmamıştır.

– Doğuda felsefe yok diyorsunuz ama Çin'de, Hindistan'da, İran'da, Mısır'da felsefe yapılmadı mı? Yunanlılar, bunlardan etkilenmediler mi?

Bu sorular haklı ve doğru sorulardır. Ancak, felsefeyi bir sorgulama, bitimsiz bir arayış kabul etme düşüncesinin temelinde, Yunan tarihinin olduğunu düşünüyorum. İki bin beş yüz yıllık belki, biraz daha fazla geçmişi içerisinde felsefe, Yunanidir yani Yunan kökenlidir. Bunun yanında, kendi edebiyatını yapmış, kendine özgü destanları geliştirmiş, medeniyet yaratmış birçok kültürün hikmeti vardır. Bu anlamda, mesela, bir Kızılderili, Çin, Hint ve İran medeniyetlerinin hikmeti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İran medeniyeti içerisinde felsefeyle temas olmuştur ve İran, kendi yaşam biçimiyle, Batılı anlamda büyük

filozoflar yetiştirmiştir. Bugün, Batı'nın dini bir hayat tarzı içinde gördüğü İran'da, Batılı anlamda felsefe araştırmaları ve çalışmaları var.

– *Eskil Yunan toplumu nasıldı ki felsefe ortaya çıktı?*

– Eskil Yunan yaşamı, çok yoğun bir etkileşim içindedir. Yunanlılar, çok yoğun duygusal ve düşünsel bir hayat tarzı içine girmişler: Kavga etmişler, çatışmışlar, küsüşmüşler, barışmışlar, sevişmişler vs. İşte, bu çok hızlı ve ateşli yaşam içerisinden felsefe ortaya çıkmıştır. İnsanların birbirleriyle olan iletişim biçimlerine, yaşam biçimlerine, hayat tarzlarına baktığımızda: Muhabbet kültürünün, seyir kültürünün, konuşma kültürünün, apologia'nın, savunmanın olduğunu görürüz.

– *Felsefe, Yunanda! Peki, Yunan nerede?*

– Yunan, polislerin yani şehirlerin içindedir: Köleli yaşam biçimi hâkim, sınıflı topluluklar, oligarşi ve tiranlık var. Demokrasi denenmiş ama bu demokrasi, oy verilecek soyluların demokrasisidir. Platon, kargaşaya yol açtığı için demokrasiyi sevmez: Eşit olmayanlar arasındaki eşitliğe karşı çıkar. Böyle bir toplumda felsefe yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, Eskil Yunan hayat tarzının içerisinde *sofia*'dan, *filosofia*'ya dönüşü hazırlayacak hem siyasi, ekonomik, ekolojik hem de sosyopsikolojik etkenler var.

– *Felsefenin kaynağı Yunan kültürüdür, öyle mi?*

– Felsefenin kaynağı, Greko-Romen kültürdür. Bu kültür, aynı zamanda, İbrâhimî kültürüdür. Batı kültürünün iki ana kökü vardır: Greko-Romen (Yunan-Latin Geleneği) ve Hıristiyanlık (İbrâhimî Gelenek). Bunların yanı sıra, birde Uzak Doğu kültürü vardır. Bugün, dünyaya egemen olan kültürün üç bileşeni bunlardır. Felsefeye ilişkin konuşurken kültürün bu üç kökü üzerinden konuşuyoruz.

– *Semavi dinlerin kökeninde olan İbrâhimî geleneğinin, Yunan Felsefesi karşısındaki yeri nedir?*

– Batıda iki gelenek var: Odysseia geleneği ve İbrâhimî gelenek. Odysseia'da müthiş bir serüven yaşanıyor ve eve dönüş var. Odysseos'un döneceği bir evi var. Oysa İbrâhim'in döneceği bir evi yoktur. Felsefe yerle yapılır ve yerleşiklik gerektirir. Bu sebeple, İbrâhimî gelenek, felsefe ve bilimi oluşturamamış, dinleri oluşturmuştur. İbrâhim'in, Tevrat'taki adı Abraham olarak anılır. İbrânîcede *Abraham*, 'toplayan, birleştiren' anlamındadır. İbrâhimî geleneğinde 'bilme' egemen olma anlamındadır. Bilmek ile sahip olmak arasında gizli bir ilişki olduğunu, bilgi güçtür sözünün boş bir söz olmadığını düşünüyorum. Günlük hayatta, 'ben bilirim' sözünün altında, 'ben güçlüyüm' yatıyor olabilir.

– *Bilen kim? Bilinmeye çalışılan ne?*

– Bilgiyi, bilen ve bilinen olarak formülüze edebiliriz. Canlı olarak bu gezegende yaşamak etkileşimle olasıdır, dolayısıyla bilme, ayakta kalmanın, canlı olmanın bir göstergesidir. Bilme, sadece üst düzey insanda ortaya çıkan bir hadise değil. İnsan çevresiyle olan ilişkisinde farklı ilişkilere geçebildiği için farklı bilme çeşitleri olabiliyor. Böylece insan bilgisiyle kavramlar, tanımlar, kuramlar oluşturabiliyor ya da bil-

gisini silah olarak kullanabiliyor. Bilgi, hep ilgiyle ortaya çıkar, hiçbir bilgi ilgisiz değildir, bir yandan, ilgiyi çıkar olarak da anlayabiliriz. Bugün, bilmenin bir güç, bir iktidar olduğunu biliyoruz fakat Yunan kültüründe böyle bir ilişki yok gibi görünüyor. Filozofların ardında olduğu bilme, görmeyle yakından ilişkilidir. Platon, herhangi bir bilgi istemiyor, onun istediği bilgi, ideaların bilgisidir yani görünenin ardındaki görünmeyenin bilgisini bir şeyin özündeki bilgiyi istemektedir. Platon'a göre, insandaki bilme isteği, görünen ile görünmeyenlerin bilgisidir. Eskil Yunanlı görünmeyeni yani teorik bilgileri en üste, teknik bilgileri en alta koyarak dünyevi bilginin arkasında duran bilgiye ulaşmaya çalışmıştır.

– *Teorik bilgi, teknik bilgi, başka bilgi çeşidi var mı?*

– Bilginin ayrımını Aristoteles yapmıştır. Teorik bilgiler, *Theoria*'dır. Bugün mühendislik, tıp gibi alanlara bilim diyoruz ancak, bunlar uygulamadır, Aristoteles'in anladığı anlamda theoria olmayabilir. İkincisi, ahlâk bilgisi [*praksis*] yani insanların yapıp etmeleridir. Hangi durumlarda nasıl davranırsam ahlâklı olabilirim sorusunun bilgisidir. Çok iyi matematik, fizik bilmem beni ahlâklı yapmaz. Üçüncüsü ise teknik bilgi yani bir şeyi üretebilme, manipüle edebilme bilgisidir. İnsan ilişkilerinde teknik bilgiyle işi götürmeye çalışabiliriz. İnsanın bilgilenmesi, bu üçüne bağlanmıştır. Teorik derinliğimizin olması, bu bilgileri kullanırken hayata saygılı olmamız ve sonuç çıkarabilmemizdir. Eskil Yunan bilen, bilinen ve bilgi odaklıdır: Üçünün birleştiği, bilen ile bilinenin ayırt edilmez hâle geldiği, bilen ile bilinen arasındaki uçurumun kalktığı bilgidir yani ben, artık bilgi oldum bilgisidir. Bu, bilgelikten öte bir şeydir.

– *Çağımız insanı için bilgi, ne ifade ediyor?*

– Çağımızın bilgisi, sadece bilinen odaklıdır. Çağımız insanı için hayatını sürdürmek, toplumda yer edinmek, para kazanmak, mal mülk edinmek için bilgi çok önemli olabiliyor. Bilgi, hep dış varlığımla ilişkilendirdiğim bir süreç olarak görülüyor. Dış başarıya dönük bilgi anlayışına sahip olduğumuz için bilgi, 'o alanın bilgisi' hâline gelebiliyor. Bilgi, içimizle temas etmiyor, bu sebeple, çok şey bilen ama kendi iç dünyasına, ilişkilerine yansıtmayan insanlar olabiliyoruz. Sanı ya da kanı denilen bilgiler nedenlerini, gerekçelerini bilemediğimiz bilgilerdir. Bilgi, duyu algılarından oluşmuş sanılardır (doksa). Bugünkü bilgilerimizin çoğu, kanılardır yani yapmayı bilme şeklinde bilgilerdir. Oysa Eskil Yunan'da bilginin ardına düşen insanlar, hakîkati bulma çabasına girmişledir. Etimolojik olarak Eskil Yunan'ın hakîkati, örtük olan bir şeyin açılmasıdır. Hakîkat, örtünün açılmasıdır: Hakîkati ne kadar soyarsanız soyun açtıkça başka örtüler çıkar. Bilgi, perdedir bilmek ise perdeyi aralamaktır. Tasavvufta örtü, perde terimleri vardır. Perde, güzel bir metafordur. Felsefeciler, herhangi bir bilginin peşinde koşmamışlardır. Eskil Yunanlı'nın kaygısı, bilge olabilmektir. Bu sebeple, felsefe bilgiyi değil, bilgeliği sevmektir.

– Felsefe neden bilgiyi değil, bilgeliği sevmektir? Neden böyle demiş olabilirler?

– Çünkü insanın bilgiyle olan ilişkisinde bilgi ile bilgelik arasındaki fark, çok önemlidir. Bilgi, bir ürün ya da süreçtir, bilgelik ise bir insana söylenen bir sözle başlar. Bilgeliği sevmek, bir insan özelliğini sevmektir. Eskil Yunan'da dört erdem vardır; cesaret, ölçülülük, adalet ve bilgelik. Cesur olacaksın, ölçüyü kaçırmayacaksın, adil olacaksın ve bütün bunları yapabilmek içinde bilge olacaksın.

– Emrah Serbes'le yaptığınız 'Felsefe Şeytanla Muhabbettir' başlıklı söyleşinizde, "Bilge dediğin hem fırlama hem de puşt olur," diyorsunuz. Bilge kimdir?

– Evet, öyle bir şeyler dediğimi hatırlıyorum. Bilge, bilgisiyle yaşayabilen, bilgisiyle olabilen, bilgisiyle hayata yakışandır. Bilgiç ise bilgiyi taşıyamayan, bilgisiyle çirkinleşendir. Sokrates'in bize iki bin beş yüz öncesinden verdiği mesajlar vardır. Sokrates, çok derinden bir şey sezmiştir: Bildiğinizi temellendirerek bilin yoksa 'bana öyle dediler'le olmaz. Sokrates'in ikinci mesajı, bilmek ile olmak arasında ayrılmaz bir bağ vardır yani bildiğiniz zaman, o bilginin ahlâkî yapınızda etkisi vardır. Bilgi yaşı ile ahlâk yaşı çok farklıdır. Bilgiyi ahlâka yansıtmazsak bilgi bir yanda, huyumuz suyumuz başka bir yanda kalır ve bilgi ruhumuza değmez. Sokrates'e göre, bilmek olmaktır, çünkü düşünmek olmaktır. Ne isen öyle düşünürsün! Şöyle bir şey yok: Ben sınıfa girdiğim zaman düşüneceğim, sonra sınıftan çıkıp o arkadaşlarla mantı yemeye gideceğim, başka biri olacağım. Benim çoluk çocuğumla, evime gelen temizlikçiyle olan ilişkim, meyhane arkadaşlarımla olan muhabbetim, bütün bunlar benim nasıl düşündüğümle ilgilidir. Olmayla bilme arasındaki ilişkiyi çok mistik bir şey zannediyorlar, bu mistik değildir. Bu çok nöro-fizyolojik bir hadisedir.

– Ahlâka yansıyacak bilgi, nasıl bir bilgi olabilir?

– Elbette, ahlâkımıza yansıyacak bilgi, örnek olma bilgisidir. Daha önce, Aristoteles'in bilgiyi nasıl sınıflandırdığını konuşmuştuk. Aristoteles'in haklı olarak vurguladığı gibi, ahlâk bilgisi, ayrı bir bilgidir ve bunun en iyi öğrenme şekli, örneklerdir. Bununla ilgili çok uzun yıllar dersler yaptım, çünkü hikmet kaynaklı, kendimize mahsus bir inşâ faaliyetini arıyorum. Bir takım tuğlalar getirip yığıyorum belki, temel yeterince atılmamıştır, birileri onları koyacak diye bekliyorum veya bir tavır öğretmeye çalışıyorum. Çünkü felsefe, bir tavır ve bir duruşla başlar. İşte, bir felsefe problemini nasıl sunacaksın, ona nasıl bakacaksın, onunla nasıl boğuşacaksın, onu nasıl dert edineceksin örneklerle görülmesi lazım. Kadim felsefede yani Eskil Yunan'da böyle yapılıyordu: İnsanlar birlikte şarkı söylüyor, yürüyor, yemek yiyor, içki içiyor, sevişiyor, hayatlarının birçok şeyini paylaşarak düşünüyorlardı. Düşünmek, hayatınızın her şeyiyle katıldığı bir iştir, ayak başparmağınızda yediğiniz dondurmada siz düşünürken işin içine karışıyor olabilir. Kimden öğrendik bunları? Nietzsche'den! Bütün bunları bize gösteren

Batılı bilgeler var ve Batılı bilgelerle nasıl ilişkiye geçeceğimizi öğreten, kültürümüzün bilgeleri var.

– Eskil Yunan bilgiyle olan ilişkisine felsefî boyutu nasıl kazandırmış?

– Eskil Yunanlılar'da hakîkati [*alêtheîa*], karaktere [*êthos*] dönüştürme alıştırmalarının iki kutbunu, düşünce eğitimi [*melete*] ve uygulamalı eğitim [*gymnasia*] oluşturmaktadır. *Melete* "bakım, özen, şefkat, kol kanat germe" anlamında benliği bakımdan geçirerek dikkat etmedir. *Gymnasia* ise "çıplak" demektir yani çıplak gerçekliğin eğitimidir. Söylem olarak ve yaşam biçimi olarak felsefe tartışılmaları var. Eğitimin bir yanı, yaşam biçimine dönük diğer yanı, kavramsal düzeyde alıştırmalar yapmaktır. Felsefeyi bir diskur olarak düşündüğümüzde, kavramsallaştırmanın, analiz ve sentezin nasıl oluşturulabileceği konuşuluyor. Bir diskur olarak kavramdaki (inceleme-yorumlama-bağ kurma) amaç, felsefeyi yaşam biçimine katabilmektir. Eskil Yunan'daki okullarda felsefi egzersizler, çok önemlidir. Platon'un Akademiasında, düşünce esnekliği içerisinde herhangi bir sav verildiğinde nasıl savunulabileceği, nasıl çürütülebileceği yetisi geliştiriliyor, düşünceler arası nasıl karşılaştırmaların yapılabileceği öğretiliyor. Düşünceler arası hareket olanağı sağlamak için bu gereklidir. Bu uzun süren, sabır isteyen bir çalışmadır. Ortaçağa kadar felsefe, sağaltım cemiyetleri şeklindeydi, ortaçağdan sonra, entelektüelize edilmiştir.

Atina Okulu, İtalyan ressam Raffaello Sanzio tarafından 1509-1511 yılları arasında yapılmış fresk

– Bunu örnekleyebilir miyiz?

– Platon'un okuluna gittiğimizde, "Hayat karşısında nasıl düşüneceğiz?" sorusuna yanıt aranıyor ve alıştırmalar yapılıyor. Herhangi bir fikri benimsemeden savunabilmesi için gençlere düşünme hazırlıkları öğretiliyor. Örneğin, hoca birine savunması için tez veriyor ikincisine,

bunu karşı tez geliştirerek savun diyor, üçüncüsüne ise bunun almaşığını yap diyor. Bu eğitimden geçen gencin, kendi düşüncesindeki eksiklikleri görmesi sağlanıyor. Eskil Yunan'ın, ardında olduğu, bilgiyle kavramsal donanıma sahip, o donanımla belli alıştırmalar yaparak ulaşmaya çalıştıkları ideal tip, dünyanın çirkinliklerine ve kötülüklerine direnebilecek, güzelliklerine sahip olabilecek bilge insan olabilmektir. Hayata karşı direngen olabilmek ve kayıtsız kalabilmek için düşünme teknikleri geliştiriyorlar. Acılara ve kayıplara karşı düşünceler tartışılıyor, paylaşılıyor. Düşünme hareketliliği ve esnekliğiyle gençlere, başlarına gelebilecek belalardan nasıl kurtulabilecekleri, belalara karşı nasıl iç güç kazanabilecekleri öğretiliyor. Bu kazanılan iç güçle sarsıntılara, acılara ve kayıplara karşı direngen kılınıyor. Sonuçta, dünya ne hâle gelirse gelsin dünya bana dokunamaz anlayışı veriliyor. Buda bir alıştırma yoludur.

– Melete'nin düşünce eğitimi olduğunu söylemiştiniz. Nasıl bir düşünce eğitimi?

– Melete bir çeşit düşünme deneyimidir ve düşünceyle yapılır. Melete'nin retorik anlamı ise söyleme hazırlanma işlemleridir. Yararlı terimler ve tartışmalar üzerine düşünerek söyleve hazırlanan kişinin yaptığı iştir. Felsefi meditasyon, bu çeşit bir meditasyondur.

– Meditasyon ne?

– Meditasyon "arada" olmadır, tefekkür anlamındadır. Meditasyon rastgele düşünme değil, özel bir düşünme türüdür, hayat ile insan arasında düşünsel bağ kurmaktadır. En meşhur meditasyon alıştırmalarını Stoacılar, yapmıştır. Stoacıların yaptığı meditasyon, *premeditatio mallorum* yani "kötü şeyleri önceden düşünme" anlamındadır.

– Stoacıların meşhur meditasyon alıştırmalarını anlatabilir misiniz?

– Stoacıların meditasyonu üç aşamalıdır. İlki, gerçekleşmesi çok küçük bir ihtimal olsa bile olabilecek en kötüyü tasavvur et. İkincisi, uzak gelecekte gerçekleşmesi mümkün olanları değil, mevcut olan ve gerçekleşme sürecinde bulunanları zihninde canlandır. Son olarak, bunları, ne olduğu belirsiz acıları yaşamak için değil, bunların gerçek uğursuzluklar olmadığına kendini ikna et. Kısaca, bütün talihsizliklerin olabileceğini düşün, bunları kötü bir şey olmaktan çıkar, kabul edebileceğin bir şeye dönüştür şeklinde formülüze edebiliriz.

– Stoacı filozof Epiktetos'un gece bekçisi ve sarraf metaforuyla anlattığı bir çeşit düşünce eğitimi mi?

– Evet, tıpkı kim olduğunu bilmediğimiz kişileri kente kabul etmeyen gece bekçisi gibi, düşünce akışımızın bekçisi olmamız; tedavüldeki parayı tartan ve teyit eden bir sarraf gibi, düşüncelerimizi sınamamız, kanıtlamamız gerekir. Epiktetos'ta düşünce eğitimi, alıştırmayla yapılmaktadır. İlki, soru ve yanıt oyunları ki bu ahlâkî bir oyun olmak zorundadır ve ahlâki bir ders vermelidir. İkincisi, yürüyüş alıştırmalarıdır: Sabahları yürüyüşe çıkar ve bu yürüyüşe karşı tepkilerinizi sınar-

sınız. Her iki alıştırmanın amacı, gerçeğin deşifre edilmesi değil, kafamızdaki düşüncelerin, umutların, beklentilerin denetlenmesidir.

– Stoa okulunun amacı ideal insana ulaşmak mı? İdeal insana ulaşmak için başka nasıl bir eğitim veriliyor?

– Stoacıların varmak istediği insan tipi, bilge insandır. Stoacılar, kimseden bir şey beklemez. Stoacılar çok eleştirilmiştir. Kimseye muhtaç olmamak, bütün insanların özlemidir: "Tanrım beni, muhtaç olana muhtaç etme!" Bu, Tanrılara öykünmektir. İnsan, hep ruhun idaresini hayal etmiştir bu, güven eksikliği karşısında geliştirilmiş bir savunma mekanizması olabilir. Stoacıların egemen olduğu felsefi gelenekte *askesis,* benlikten vazgeçme anlamında değil, benliği geliştirmedir yani kişinin kendi üzerinde hâkimiyet kurma çabasıdır. Bunun Yunanca karşılığı [*paraskeuazo*], hazırlanmadır. Hazırlık, gerçeğin bilgisine ulaşılabilecek, özümsenebilecek ve eyleme geçirilebilecek bir uygulamadır. Stoa okulları, insanı bu dünyanın gerçeklerine, hayatın depremlerine hazırlamaya çalışır: "Hayatın gerçeğine hazırlanmak için nelerden vazgeçmeliyiz?" sorusunu sorar ve "Ne hâlde olursak olalım yapılacak hep bir şeyler vardır!" düşüncesi hâkimdir. Stoacılar'a göre, dünyadaki şeyler ikiye ayrılır: Elimizde olanlar ve elimizde olmayanlar. Bunların ikisini ayırabilirsek hayatımız daha ahlâklı, daha âdil ve daha iyi olabilir. Elimizin altında olan iç dünyamız var: İçimizi güçlendirebilirsek dışarıdan gelebilecek felaketler bizi etkilemez. Kısacası, Stoacılar, elinden gelenin en iyisini yap, elinden gelmeyene katlan, diyor. Stoacı yaşam biçimi temkinlidir ve daima önlemlerle yürür. Akla uygun, ihtiyatlı yaşamak belalara hazırlayabilir, koruyabilir belki ama bedeli ağırdır. Stoa okulunda intihar olumlu karşılanmaz, yaşamdan tüyme olarak görülür. Yaşamdan vazgeçme, en son seçenek olarak düşünülebilir.

– Stoa okulunun iki önemli temsilcisinden birinin köle filozof, diğerinin ise imparator filozof olması çok ilginç...

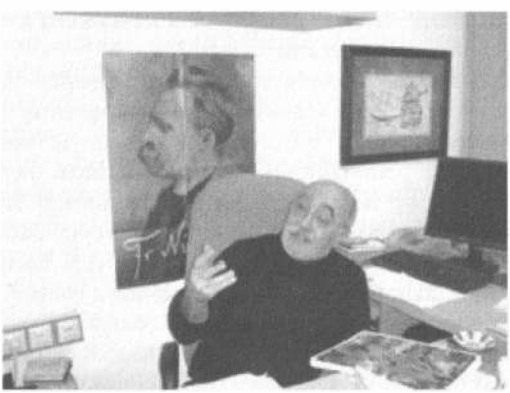
– Stoa okulu, felsefede çok etkili olmuş bir okuldur. Stoacılardan iki isim çok dikkat çekicidir. Biri imparator filozof Marcus Aurelius, diğeri ise köle filozof Epiktetos. Epiktetos, Pamukkale'li, Anadolulu bir filozoftur. 'Epiktetos' aslında bir isim değildir; yaşadıklarından dolayı ona köle, esir anlamına gelen 'Epiktetos' ismi verilmiştir.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Hayatımızın İçindeki Mantık

Günlük hayatta kullanılan mantık ile felsefecilerin kullandığı mantık arasında ciddi farklar var. Günlük hayattaki mantık, nalıncı keseri gibi kendimize doğru çalışan bir mantıktır. Yaşadığımız hayat bir çamur, mantık arıtma tesisini kursun, bu zor.

– *Aristoteles'in en mutlu olduğu anlar, düşünmek için düşündüğü zamanlarmış. Düşünmek için düşünmek ne demek?*

– Aristoteles'in kastettiği başka bir şey olabilir ama benim düşünme dediğim, düşüncelerle yolculuk yapmaktır. Fikirler, zihninizde hareket ediyor ama o fikirleri yönlendirmeyeceksiniz. Başta varmak istediğiniz bir nokta var, düşüncelerinizi ona göre ayarlıyorsunuz. Bu yapılabilir ama ben, fikrin alıp götürmesinden yanayım. Yaşadıklarınla hesaplaşma veya bir kavramı derinlemesine ortaya çıkarmak için eskilerin tefekkür dediği *contemplation* yapılabilir ama bulduklarınızı tartışmanız lazım. Düşünme etkileşim içinde, ortamda olur, oradaki insanlarla söyleşirken, tartışırken düşünürsünüz. Sonuçta, felsefe agoradan çıktı.

– *Düşünmede şöyle bir süreç mi işliyor: Etkileşimli ortamda kavramı buluyorsunuz, sonra yalnız bir yere çekilip o kavramı derinleştiriyorsunuz, en sonunda derinleştirdiğiniz kavramı etkileşimli ortama yeniden sunuyorsunuz öyle mi?*

– Böyle bir kalıp her zaman olmayabilir.

– *Hangi düşünce ürünleri felsefe olabilir? Nasıl düşününce felsefi düşünce sayılır?*

– Aristoteles'e göre, kavram oluşumu Sokrates'le başlamıştır. Felsefenin temelinde kavram inşâsı vardır. Dolayısıyla, kavram bilinci, Batıda oluşmuştur. Felsefe, kavram ile kavramın nesnesi arasındaki boşluktan oluşmuştur ki buradan bilim doğmuştur.

– *Felsefi düşünce kavramlarla oluyorsa kavramları nasıl bulacağız? Bulup bulmadığımızı nereden anlayacağız?*

– Felsefe, herkesin üzerinde uzlaştığı bir düşünce alanı değil, bir araştırma ve araştırmayı göze almadır. Felsefe, araştırmayı göze almayla ve kavramlaştırmayla yapılır bu, önceden yapılanı tekrarlama araştırması değildir. Birçok belirsizliklerle dolu ve bunların dışına çıkılmaya çalışılıyor. Bu büyük bir boşluktur. Doğrunun bulunup bulunmayacağı belli değil. Örneğin, "Adâlet kavramı bu!" diyemeyiz, adâlet sınırlarını çizmeye çalışacağımız bir kavram değildir. Felsefe, daha önceden oluşturulmuş bilgelikte kalmıyor. Hep ötesinde olmaya çalışan bir araştırma alanıdır. Sözgelimi, geometri problemlerini çözerken ispatlama yolları vardır ama felsefî problemlerin böyle işlem basamakları yok. Geometrik düşünme, felsefî düşünceye aykırıdır. Düşünce ufkunu açabilmek, yeni sorularla mümkündür. "Hayat nedir?" sorusunun içinde içkin olan başka bir sürü soru yumakları vardır. Soru sorulduğu sürece, araştırma geniş ve yaygın olabiliyor. Felsefede soru sorabilmek, çok önemlidir.

– *Düşünmek ne demek?*

– Düşünme, bir refleksiyondur yani var olmak için düşünmektir. Düşünmek bio, sosyal, ekolojik bir hadisedir. Düşünmek, bize X (Tanrı, doğa vb.) tarafından verilen bir yetidir. Hayvanlarda da 'düşünme öncesi düşünme' vardır. Düşünme, salt beyinle olmaz, bedenle de olur.

Beden düşünür: Kendisine gelen saldırıları, problemleri bilir ve koşullara göre kendini ayarlar bilinç, çoğu zaman bunun farkında değildir. Bunun yanı sıra, sadece akılla düşünülmez, sezgi yoluyla da düşünülür. İnsanın sezmeye çalışması bir çıkarımdır, akıl yürütmedir. Düşünmenin biricik yolu yoktur, başka yollarıda olabilir: Şiirsel düşünme, müziksel düşünme, matematiksel düşünme gibi. Düşünme, bir araç olarak alınıyorsa zor değil, amaca göre düşünmek zordur.

– *"Faturaları nasıl ödeyeceğim?", "Yarın hava nasıl olacak?", "O, bana bunu niye dedi?" türünden şeyler düşünme değil mi?*

– Bunlar iç konuşmalardır, günlük hayatın içerisinde yapılan düşünmelerdir.

– *Genelde biz düşünmeyi hatırlama, hesap yapma, iç konuşma vb. olarak anlamıyor muyuz?*

– Düşünmeyi nasıl sınırladığınıza bağlı, yarın faturayı yatıracağım da bir düşünmedir. Zihnimizden her geçen bir düşünme sürecini gösterir.

– *Schopenhauer, zihinsel ihtiyaçları olmayan kişi anlamında philistin kavramını kullanıyor. Bu kavramı biraz açabilir misiniz?*

– İngilizce'de *philistin* kavramı kullanılır. Bazı insanların düşünme gibi bir ihtiyacı yok: Yiyor, içiyor, uyuyor ve yaşıyor, düşünme gibi bir problemi kendisinde taşımıyor.

– *Düşünmek, bizi neden sıkıyor?*

– Düşünmeyi bilmediğimiz için olabilir. Düşünme üzerine yeterince konuşmadığımız, tartışmadığımız, düşünmenin hayatımızın neresinde durduğu konusunda net olmadığımızdandır. Zaten düşünme, insan olmanın kaçınılmaz, onsuz edilemez bir özelliğidir. Eğitimli ya da eğitimsiz herkes düşünür.

– *Düşünmenin zorluğu nereden geliyor?*

– Düşünmenin zorluğu şuradan geliyor: Mantığı öğrenmek, doğru düşünmektir yani belli kurallara göre düşünmektir. Çıkarım yaparken bir takım öncüllerimiz vardır. Öncüllerin sayısı çok olabilir ya da olamayabilir. Öncüllerden çıkarak bir sonuca varılır. Çıkarımların dillendirilmesi, tasımlardır. Çıkarımların hepsi dile dökülmez. Hayatımızdaki çıkarımların çoğu örtüktür.

– *Mantık nedir?*

– 2011 yılının ilk ayında bir dergide yayımlanmak üzere, Necati Öner Hocamla bir söyleşi yaptım. Hoca'ya buna benzer bir soru sordum: Mantık nedir? Hoca, beni çok şaşırtan ve düşündüren bir şey söyledi: "Mantık, bir düşünme terbiyesidir!" İnsan zihninin terbiyesi olarak mantığın tanımı, çok geniş anlamda bu olabilir ama bunun yalnız okullarda okutulan mantıkla sağlanacak bir şey olduğunu sanmıyorum. Mantık bir formel, biçimsel alandır. Varlıkların zaman ve mekânından arınmış bir varlık alanındaki insanın düşünme çabasıdır. Bana sorarsınız, mantığın birde eko-biyolojik anlamı var. İnsan denen canlı türünün eko-biyolojik bir yetisi var bu, düşünebilen bir varlık olmasından

kaynaklanıyor. Elbette, mantık insan zihnini terbiye eder ama mantığı tarihiyle, filozofların farklı yorumlarıyla çepeçevre ve derinden anlamak gerekir. Mantığın hayatımızdaki yeri sorusu, çok önemli bir sorudur ama oradaki Hegel'de de geçen bir mantık, diyalektik mantıktır. Hegel, tarihin akışında, kâinatın oluşumunda diyalektik bir mantık olduğunu söylüyor. 19. yüzyıl mantığın didik didik edildiği bir yüzyıl. Ben, doktora tezimde mantık çalıştım, Husserl mantığı yani fenomolojideki mantığı araştırmıştım.

– Mantıkçılara göre, düşünme çıkarımla yapılan bir etkinlik midir?

– Önermeler arasında bağ kurmadır. Mantıkta öncüller ve sonuçlar vardır. Önermeler, dile ait varlıklardır. Önermeler, dille ifade edilir ama dilden öncedir, örneğin, "Of be!" ile "Sen çekilmezsin!" aynı önermedir. Değişik dillerle ve/veya beden diliyle önerme söylenebilir. Önermeler, doğrulanabilir, doğru ya da yanlış olabilir. Düşünmenin mantıksal bir yapısı vardır: $p \rightarrow q$ (koşullu önerme) bir ifade biçimidir. Doğru/yanlış olabilen bir şey, herhangi bir dille yazılabilir: $p \rightarrow q$ bu, bir kuraldır.

– Bu kural hayatın kuralı mıdır? Bu kural dünyanın her yerinde geçerli midir? Bu kurallar değişmez mi?

– Bunlar, mantığın alanına girmez. Şu an mantık kuralları dediğimiz kurallar, insana dair bilgimiz arttıkça belki, daha ikincil kurallar olacak belki, daha önemlilerini bulacağız. Mantıkta yeni yeni keşifler olacak. Oysa mantıkçıların bir kısmı, mantık kuralları budur, diyerek bütün mantığın olgulara açık oluşunu görmezden gelmeye çalışıyor. Mantığı ayrı bir yere, olguları ayrı bir yere koyuyorlar, her şey değişir ama mantık ilkeleri değişmezi savunuyorlar. Bu, çok önceden söylenmiş, yeni yeni bulgulara ve araştırmalara kendimizi kapayan bir bakıştır ki bana çok gerçekçi görünmüyor. Mantığın, yaşadığımız hayatla çok derin bir bağı olduğunu düşünüyorum fakat insanlar, yüzyıllar boyunca bunların çok açık, net olması gerektiği üzerinde ısrarcı olmuşlar.

– Mantık kurallarının kökü nereden geliyor?

– Bunun Platon öncesinden, Platon'dan, Aristoteles'ten gelen kökleri var. Yalnız Eskil Yunan'da değil, farklı kültürlerinde mantık çalışmaları var. İnsanın çıkarımlar yaptığı zaman, akıl yürüttüğü zaman o çıkarımlarının, akıl yürütmesinin hatalı olmaması, teknik deyimle geçerli olması için neleri bilmesi, neleri gözetmesi gerektiği konusunda insanlar, binlerce yıldır düşünmüş ve bir mantık sistemi oluşturmuş. Batı düşüncesinde Aristoteles, bunu sistematize etmeye çalışan biridir. Belki, mantık kuralları kültürle aktarılıyor, bize. Belki, beynimiz böyle çalışıyor.

– Mantığın temeli neye dayanıyor?

– Düşünürken nasıl düşünmeliyim? Düşünmemin kuralları neler olmalı? Doğru düşünme, yanlış düşünme nedir? Düşünme hataları nereden oluyor? gibi insan, kendine sorular sorarak zaman içerisinde

edindiği deneyimlerle belirlemeye çalışmış. Felsefeciler, sağlam düşünmek için mantığı oluşturmuştur. Düşünme dille yapılır, felsefe ise günlük dille yapılamaz ve düşünülmez. Düşünmeye uygun bir dil oluşturmak gerekir, buda mantıktır. Mantık, her düşünme alanıyla ilgilenmiyor, düşünmenin formuyla ilgileniyor. Bir şey söylenildiğinde, onu mantık diline aktarıyor. O mantık diliyle dile getirilmiş önermeler arasında ilişkiler kuruyor.

– *Mantık, bu gücü nereden alıyor?*

– Mantık biçimle uğraşır, içerikle ilgilenmez. Mantığın gücü, biçimselliğinden gelir. Düşünmenin biçimsel yanı, mantıktır. Tabiî, düşünme dille ilgili olduğu için mantık dille yakın ilgilidir ama akademik olarak mantık diller üstüdür. Mantıkçının önerme dediği doğru ya da yanlış değerleri alabilecek önermeler, çok değişik dillerde dile getirebilir. Örneğin, "Bugün hava soğuktur," önermesini Türkçe'de olduğu gibi Arapça, Fransızca, Farsça, Almancada söyleyebilirsiniz. Hepsi tek bir önermedir. Ne kadar farklı dilde söylerseniz söyleyin mantıkta önerme olarak tektir.

– *Mantık biçimseldir demek, ne demek?*

– Her türlü mekânsal ve zamansal koşullardan arındırılmış demektir. Mantık hatası, biçimde yapılan yanlıştır dolayısıyla, mantık zamanın ve mekânın ötesinde, düşünmenin genel kurallarını bulma çabası olarak ele alındığında, kendi tarihi içinde önemli başarılara ulaşmış bir disiplindir.

– *Mantık, neden önemlidir?*

– Mantık, düşünme süreci sonunda ulaştığımız sonuçların, hangi dayanakları olduğunu bulup çıkarma, dayanaklarımız ile sonucumuz arasındaki ilişkinin ne olduğunu anlamaya çalışan bir disiplindir. Şimdi, teknoloji, bilgisayar, matematik dilleriyle birleşince yahut etkileşime girince mantığın yaşama etkisi daha güçlü olmaya başladı. Mantık, zaman ve mekân üstü olduğu için Afrikalı bir yerlide de Türkiye'deki bir insanda da mantık vardır. Fakat günlük hayatta mantık kelimesinin farklı kullanımları olabilir. Mesela, "Böyle düşünülür mü, ne mantıksızsın!" derler.

– *Bunu söylerken ne demek isteniyor olabilir?*

– Diyoruz ki "Bütün mantıklı insanlar, böyle düşünür!" ya da "Mantık, bunun böyle olmasını emreder!" Bu cümlelerde akla, aklın yasalarına, düşünmenin kurallarına uygun olma anlamında mantıklı olma yorumu var, sanıyorum. Çünkü şöyle bir inanç var: Mantık bütün insanlarda ortaktır ve o mantığa uyarak düşünmelisin, o mantığa dayanarak akıl yürütmelisin.

– *Mantık deyince akıl yürütme yollarını mı anlayacağız?*

– Mantığın bir tanımı öyle! Mantık, akıl yürütmeleri inceler, öncüllerle sonuçlar arasındaki ilişkiyi sınar, yerinde ve hatalı olup olmadığına bakar. Mantık, akıl yürütmeler üzerine konuşur ama binlerce yıl

süren gelişimi içinde farklı anlayanlarda olmuştur. Mesela, güzel konuşma, problem çözümünde metot olarak anlaşılmış. Elbette, bunlar mantığın alanına girer.

– *Güzel konuşma, mantığın alanına nasıl giriyor?*

– Yaptığınız konuşmada sonuçları söylerken dayanaklarınızı gösteriyorsanız, mantığın alanındasınızdır. Buna, neden dolayı böyle diyorsunuz? Bu çıkarımı yapıyorsanız öncülleriniz neler? Öncüllerin ile sonuçların arasındaki mantık ilişkisi nasıl bir ilişkidir? Yaptığınız akıl yürütme sonucunda ulaştığınız sonuçlar, acaba bu öncülleri göz önüne aldığınızda geçerli midir, geçersiz midir? Sonuçla sonucun dayandığı dayanaklar arasındaki bağ araştırılıyor. Yalnız bununla sınırlı kalınmamış, tanım nasıl yapılabilir, kaç türlü kavram var gibi konular geçmiş yüzyıllarda mantığın içinde olabilmiş.

– *Mantık, günlük hayata nasıl müdahâle edebilir?*

– Mantık, günlük hayatımıza dair pek bir şey söylemez. Mantık genel geçer, soyut varlıklar alanındadır. Felsefe problemlerinin çözümünde, felsefe tartışmalarında mantığın önemli olduğunu vurgulayan felsefeciler vardır. İsteyen şu ya da bu mantık dilini kullanarak fikirlerini anlatmaya çalışabilir ama hayatı, günlük dil ışığında anlamak isteyen biri için o anlamda mantığın bir faydası yoktur. David Hume gibi, filozoflar söyler: İrrasyonel bir dünyada yaşıyoruz, akıl ne kadar kararlarımıza egemendir. Kararlarımızı etkiler ama kararı verdikten sonra eyleme geçirmede mantık yok hem akademik hem de psikolojinin alanı olarak baktığınızda, mantığın yerinin olmadığını görüyorsunuz. Mantık, vaat edilen bir ülkeye götürmez. Mesela, olayın içeriğini mantık bilmez: Aktarılan bilgilerin doğru/yanlış, geçerli/geçersiz, tutarlı/tutarsız olmasına bakar. Mantıktan çok şey bekleyenlerin yanıldığı nokta, tamda budur. Mantıkla çok hile yapabilirisiniz, çünkü mantık kurallarla oynayan bir oyundur, hayat ise pragmatiktir. Yaşadığımız hayat bir çamur, mantık arıtma tesisini kursun, bu zor.

–*Mantıkla nasıl hileler yapılabilir?*

– Hayatın mantıkla şöyle bir ilişkisi var: Diyelim ki mahkemede kendinizi savunuyorsunuz, savunmada kullandığınız önermeler arasında tutarlılıklar var ve yaptığınız çıkarımlar geçerli ancak, sizi suçlayan savcının iddianamesi mantık hatalarıyla dolu, akıl yürütmelerinde problemler var, üstelik hâkim, savcının iddialarını haklı buluyor. İstediğiniz kadar, bu mantıksız diye bağırın, hayat mantığı iplemiyor. Mahkemeye çıktığınızda oradaki çerçeveniz değişmiştir: Net, açık mantık kurallarınız çalışmayabilir, ustaca yapılmış hileler olabilir, karşı tarafta gayet tutarlı görebilir. Dolayısıyla, mantığı çarpıtma söz konusu olabilir. Şu da var tabiî, mantığın öyle ilkeleri ve kuralları vardır ki onu ihlal ettiğinizde, hemen belli olur.

– *Tutarlı mı tutarsız mı, geçerli mi geçersiz mi, doğru mu yanlış mı, mantık bunları mı inceler?*

– Doğru, yanlış eğer olgular üzerine ifadelerse yine, başka disiplinler cevabını verecektir. Tutarlılık/tutarsızlık, geçerlik/geçersizlik gibi kavramlar, belli bir çerçeve içerisinde düşünüldüğünde anlamlıdır.

– *Günlük hayatta kullandığımız mantığa ne diyeceğiz?*

– Günlük hayatta kullandığımız akıl yürütme, büyük ölçüde fizyolojik, nörolojiktir. Kendi çıkarlarımız, kendi rahatımız doğrultusunda akıl yürütürüz. Günlük hayatta, mantığın böyle en üst mahkeme gibi bir konumu yoktur.

– *Edebi bir metinde, izlenen bir filmde, seyredilen bir oyunda mantık hataları bulunabilir. Bunlar ne anlamda mantık hataları?*

– Mantık açısından, kuralları konulmuş bir düzenin içinden bakılınca, hatalar bulunabilir. Çerçevesiz olarak insanın düşünmesine bakarsak mantıktan söz etmek çok anlamlı değil. Doğuştan mantığın yasaları vardır, evrenseldir, formeldir, "Bundan beş bin yıl öncede insan kurallara göre düşünüyordu, belli bir mutasyon olmayacaksa, beş bin yıl sonrada böyle düşünecektir," diyenler var. Düşünme biçimimiz, tarzımız eko-biyolojik bir varlık oluşumuzdandır. Yaşadığımız çevrenin tarihsel, ekonomik, kültürel, siyasal vb. durumlar içinde düşünmeye çalışırken düşünmenin hedefine ulaşabilmesi için yanlışlardan kendimizi arıtmamız gerekiyor. İnsan, kendi düşünme sürecine egemen olmak, yanlış yapmamak için birtakım kurallar koymaya çalışıyor: Akıl yürütmem yerinde, geçerli, tutarlı olsun, daha güvenli düşünme biçimi içinde olalım diye belki, böyle bir mantık alanını inşâ etmiş olabilir.

– *Dilin mantığı var cümlesini de kuralları var anlamında kullanıyoruz, öyle mi?*

– Dilin mantığı, dilin grameridir hatta Noam Chomsky'ye sorarsanız dilin derin bir grameri vardır. Derin gramer: Bütün dilleri kuşatan temel bir düzenin adıdır. Bu temel düzeni anlayabilmek için mevcut dilleri tanıyacağız, diller arasındaki ilişkileri daha iyi kavrayacağız yani epey yol gitmemiz gerekir.

– *Doğanın bir mantığı var derken neyi kastediyoruz?*

– Doğada olup bitenlerin rasgele olmadığını, bir düzen olduğunu vurgulamak için söylenir.

– *Burada, mantık derken düzeni kastediyoruz, öyle mi?*

– Tabiî, canım! Mantık kelimesini birçok şeyde, şu anlamda kullanırız: Belli bir sistematiğinin ve neden-sonuç ilişkisinin olduğunu, tesadüfen ortaya çıkmadığını, hepsinin dayandığı ilkeler, yasalar, kurallar vardır.

– *Bu iddia edilenlere bakarak insan ilişkilerinde rastlantısal dediğimiz şeyler bir zorunluluk mu?*

– Zorunluluk olduğu iddia edilebilir. Rastlantı sandığımız birçok şeyin altında, henüz fark etmediğimiz yasalar olduğunu birisi iddia etse, bunu nasıl çürüteceğiz?

– *Bundan yazgının bir mantığı olduğu sonucu çıkmaz mı?*

– Yazgı bir düzendir, bir mantıktır. Aklımız ermiyor olabilir belki, yaratıcının bir mantığıdır.

– *Bir yaratıcı yoksa!*

– Tanrı var ya da yok, bunlar, bizim bilebilme alanımızın dışında kalıyor. Bu, bizim erişebileceğimiz bir bilgi gibi gözükmüyor ancak, burada Tanrı'nın varlığına ya da yokluğuna ilişkin akıl yürütebiliriz.

– *Bu konuda Diderot gibi düşünüyorsunuz. Diderot diyor ki: "Tanrı var mı yok mu bilmiyorum ama bizim rahiplerin tarif ettiği gibi bir Tanrı olmadığını biliyorum!"*

– Bunlar, bilinmez ama inanılabilir. Öbür tarafta hesaba çekilecek miyiz, bizden hesap soracaklar mı? Belki, her şey maddi bir oluşumdan başka bir şey değildir. Bu dünyayı bilebiliyorum. Bu dünyada, maddesiz yaşamak mümkün değil.

– *Hayatın bir mantığı var dediğimizde, aynı zamanda, yaratıcısı da var demiyor muyuz?*

– Yaratıcı olması gerekmiyor, belli bir düzeni var. Hayatın kendi içinde bir düzeni olabilir. Yaratıcısız düşünme imkânı vardır mesela, Spinoza'da yaratan ile yaratılan aynıdır. Bir şeyin mantığı olması, o şeyin düzeninin, belli yasaların, neden-sonuç ilişkisinin olması anlamındadır. Bunlar, felsefecilerin beğendiği nitelendirmeler değil ama günlük hayatta mantık böyle anlaşılıyor. Örneğin, birine bir şey teklif ediyorsunuz, olmaz ya da saçma diyeceğine, mantıksız diyor. Bir şeyi size dayatmaya çalışıyorsa "Mantık bunu böyle emreder!" diyor. Mantık diye emir veren bir güç ortaya çıkıyor. Biz, başımıza gelen olayları rasyonalize ediyoruz yani onları, belli bir mantık çerçevesine oturtuyoruz. Tutarsızlıkları görmezden gelip tutarlı kılıyoruz, tutarsızlıklarla yaşayamıyoruz. Kendi eylemlerimizdeki tutarsızlıkları kabul edemiyoruz; onu şöyle değil, böyle yaptık denildiğinde itiraz ediyoruz, tutarsızlık olmadığını söylüyoruz. Bir biçimde, kendimizi haklı çıkarmaya çalışıyoruz. İnsan, tutarsız duruma düşmeyi pek istemiyor: Hep bir mantıksal düzen bulmak istiyor, hayata verdiği anlamlar, kendi yapıp etmeleri arasında da bir mantıksal düzen olsun istiyor. Çok ilginç ama insan, hep bunu istiyor.

– *Mantık evliliği klişesini çok kullanıyoruz. Ne demek mantık evliliği?*

– Duyguların karıştırılmadığı, hesap kitap yaparak gerçekleştirilen evlilik anlamında olabilir.

–*Mantığın, duygularla ilişkisi var mı?*

–Mantık, duyguların olmadığı bir alan olarak görünüyor. Bazı felsefeciler, şu soruyu sorabilir: Aşkın bir mantığı var mıdır? Bunun anlamı şudur: Acaba, bilimsel olarak veya sağduyuya yaslanarak aşkı açıklayabilir miyiz? Açıklayabilirsek, aşkın rasgele bir ilişkiler ağı olmadığını, belli ilkelerinin olduğunu, neden-sonuç ilişkileri sonucunda ortaya çıkan bir hadise olduğunu söyleyebiliriz.

– Bilim zaten aşkı açıklıyor ama neden Ali değil de Veli bunu açıklayamıyor, sanırım...

– Aşkın kimyası derken kuralı var denmek, isteniyor. Eğer, mantığı evrende olup bitenleri açıklama şeması olarak anlarsak neden Ali değil, Veli olduğunu açıklar: O saatte, o yerde Ali yoktu, Veli vardı der. Bu anlamıyla mantık bir oyun! Hayatın her alanında mantık oyunu oynanabilir.

– Şu hâlde günlük hayatta kullandığımız mantık, bir oyun alanındadır. Ötekiyle oynadığımız oyunun bir parçası, öteki için taktığımız bir maske gibi bir şey oluyor...

– Mantık oyun değildir ama mantığın bir oyun olabileceği düşüncesi, bana anlamlı gelmiştir. Mantıkla oyun oynayabilirsiniz. Bu iddialarıma, çekirdekten mantıkçı olduğunu söyleyenler itiraz edebilir. Mantık, sonuçta birtakım kurallardan ibarettir. O kuralların evrensel, mutlak, değişmeyecek, insana özgü kurallar olduğu iddiası, bana biraz aşırı geliyor. Tabiî, şu iddiaya karşı çıkmak zordur: Çok değişik mantıklar olduğunu söylüyorsun ama farklı sandığın mantıkların hepsinin altında bir temel mantık vardır, aslında mantıksız olduğunu söylerken bile belli bir mantık ilkesine dayanıyorsun. Mantıksız olamayacağımız, mantıksız düşünemeyeceğimiz ileri sürülmektedir. Elbette, bunlara çok fazla itiraz edilemez. Şundan, hep kuşku duymuşumdur: Akıl yürütmelerimizin dayandığı belli ilkeler, kurallar olabilir ama bu ilkeler henüz bilgimizin yeterli olmadığını, beynimizin ve bedenimizin, yakın çevremizle ve toplumla olan ilişkilerimizin gerçekte böyle olup olmadığını anlatacak kuralların olmadığını sanıyorum. Tabiî, mantık bilmek, kimi hayat durumlarında bir anlam ifade edebilir. Kurallı düşünme biçimlerinden rahatsız olunabilir. Mantık, retrospektif, geriye dönük bir konumdadır yani bir şey bittikten, yaşandıktan sonra 'burada ne olmuş?' diye bakıp birtakım genellemelere ulaşmaya çalıştığınızda, belki, bir anlamıyla mantık işe yarayabilir.

– Mükemmel mantık ne zaman oluşturulabilir?

– Ampirik verilerin, bulguların ilerlemesiyle yani insan beyninin nörolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik vb. iyi anlaşılmasıyla olur. İnsanı tanıdıkça insana yakışan mantık sistemleri oluşturabiliriz. Bu anlamda, geçmiş yüzyıllardaki felsefecilerin bakışına karşı olarak Quine gibi, Quine'de buna yakın bir şey söyler: Mantığın ampirik bir boyutu vardır. İnsanın düşünme sürecini psikolojik, psiko-fizyolojik olarak anlayacağız ki oradaki düzeni yakalayabilecek bir mantık oluşturalım.

– Biz iki tür mantıktan söz ediyoruz. Düşünmenin formu olarak mantık ile gündelik mantık farklı, öyle değil mi?

– Buradan şu çıkıyor: Günlük hayatta kullanılan mantık ile felsefecilerin kullandığı mantık arasında ciddi farklar var. Günlük hayattaki mantık, nalıncı keseri gibi kendimize doğru çalışan bir mantık. Akademisyenlerin yazdığı kitaplardaki mantık ile hayatta yaşarken gerçekleştirdiğimiz mantık çok farklı şeyler olsa gerek. Nasıl düşündüğümüz,

karar verdiğimiz, sonuca vardığımız konularında hâlâ yeterince bilgiye sahip değiliz. Yeterince bilgiye sahip olmadan mantıkla uğraşıyor olmak, insanı yanıltabilir. İnsan kafasının nasıl çalıştığını bileceksiniz! Bunun için nöroloji, fizyoloji, antropoloji, sosyoloji, klinik psikoloji gibi disiplinlerini bileceksiniz!

– *Şimdiye dek gördük ki düzen, yasa, kural, metot, akıl yürütme yolları gibi kavramlar yerine mantık kavramını kullanmışız.*

– Mantık, çok zengin bir alan!

– *Bu zenginlik, Arapça kökeninden geliyor...*

– Evet, nutuk kelimesinden geliyor. *Nutuk*, "konuşma" demek, benzer biçimde, Eskil Yunanca'da mantık,*logos, legein* fiilinden geliyor, "derleyip toparlamak" anlamındadır.

– *Türkçede mantık kelimesini karşılayan bir kelime yok, sanırım...*

– Aristoteles'in anladığı anlamda mantık, herhâlde yok! Araplar, mantık kelimesini Yunanla temastan sonra çıkarmışlar. Mantığı bileceksiniz ki ona göre, dilinizde karşılığını oluşturacaksınız.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Felsefe Erotik Bir Etkinliktir

Felsefe, entelektüel bir ihtiyaç değildir, felsefeyle sahici bir ilişki bunun ötesinde bir ilişkidir: Yaşamımı hangi değerlere göre yaşıyorum, neyi bekliyorum, nereye dayanıyorum, neleri hayal ediyorum gibi hayatın anlamına, hangi değerlerle yaşadığıma ilişkin sorularla yürür. Çağımız insanı, felsefeyi kullanmayı düşünüyor, kullanma düşünüldüğünde felsefeyle varoluşsal, sahici bir ilişki kurulamaz.

Ahmet İnam Kedisi ile Felsefe Çalışırken

– Hüzzam makamında Kemani Bülbül Salih Efendi'nin 'Mahzun Gönül Heyhat Şad Olacak mı Sanıyorsun' şarkısının felsefeye çok uygun olduğunu söylüyorsunuz. Bu şarkıyı yorumlayabilir misiniz?

– Felsefeyi çok iyi anlatan bir şarkı olması sebebiyle, bu Hüzzam şarkıyı çok severim, adeta felsefe için yazılmış gibidir.

Mahzun gönül heyhâd şad olacak mı sanıyorsun
Vah esef ah bîçare gönlüm eyvah aldanıyorsun
Bu kadar cevr ü cefaya bilerek katlanıyorsun
Ben neden düştüm neden bilsem böyle bir ateş-pareye
Vah esef ah bîçare gönlüm eyvah aldanıyorsun

Bu şarkı, felsefe sevdasını anlatır. Felsefede cevr ü cefadır. Burada katlanılan gönüldür, felsefe, salt akılla yapılmaz, gönülle de yapılır. Sokrates'ten bildiğimize göre, felsefe şen şakrak yapılan bir etkinliktir.

– Şarkının birinci dizesinde geçen heyhâd, pişmanlık; şâd olmak ise sevinçli olmak anlamında, burada hem sevinç hem pişmanlık yok mu?

– Felsefeye bulaştığı için mahzun. Felsefeye uzak insanlar, felsefeyi sevmez ama felsefenin içine girerse çaresizliğin hüznünü duyar. Şarkının birinci ve ikinci dizesinde tüyme yok, pişmanlık başlıyor. Felsefeyle uğraşan çaresizdir, çünkü felsefe vurgunu yemiştir. Aldanan, aldandığını bilmez ama bu şarkıda biliyor ve ironi yapıyor. Şarkının üçüncü dizesinde, felsefe bilmeden yapılmaz. Cefa, acı, sıkıntı, hüzün bilinçli bir tahammülle çekiliyor ki felsefe, tahammülle çıkılan bir yolculuktur. Dördüncü dizede, ateş parçası felsefedir, yine kaçma, tüyme yok aksine bilinçlenme durumu var. Yapacağım başka şeyler yokta felsefeyi seçtim, "Ben aptalım!" demiyor. Bilerek, isteyerek, aldanarak felsefeyi seçiyor. Beşinci dizede, aldanıyorsun diye şarkı söylemek, felsefi tutumla olabilir. Aldanacağım düşüncesi ironiktir yani her an uyanık olmak gerek, her zaman bir yerden, bir şeyler gelir ve yanılabilirim. Yanılabilirim düşüncesi, felsefeye başlangıç yolculuklarından birisidir. Felsefe aldanmayı, aldanmakta olduğunu bilmek, şimdiye kadar doğru olduğunu bildiğin şeylerin yanlışlığını görmektir. Aldanmaya hazırlıklı olmak gerek. İnsanın göçmesi (depresif olması) çok doğal, çünkü yaşamdan beklentileri, umutları varsa göçebilir. Önemli olan göçtüğü zaman yeniden hareket edebilmekte, göçmenin değerlendirmesini yapabilmektedir. Hiçbir şey yapmıyorsanız, yaşamıyorsunuz demektir.

– İki bin beş yüz yıl önce felsefe şen şakrak yapılan bir etkinlik olabilir ama günümüzde sorulara yanıt bulma etkinliği olarak görülmüyor mu?

– Sanırım, Murathan Mungan'ın bir şiir kitabındaydı: "Bir muammânın peşrevinde muallâktayız," deniyordu. *Muammâ, Peşrev ve Mual-*

lâkta olma, bu üçlünün felsefeye çok uygun olduğunu düşünüyorum. Felsefe, muamma ile başlayan çözülemeyen, gizi ortadan kalkmayan, soruların ardından giden, yaşanabilen bir şeydir. Soruların ardından giderken zaman zaman cevaplar bulunulabilir ama bu cevaplar, geçici duraklardır yani soru doğurucu cevaplardır. Felsefi deneyim, sorularla yürüyen bir yaşantıdır: Yaşadığımız hayatın sorularını sorabilmektir ama soruyu nasıl soracağımızı bilebilmek gerekir. Yaşantısını soru haline getiremeyen, sorusunu bulamayan insan, felsefeyle sahici ilişkiye geçemez. Soru sormanın psiko-sosyolojik bir tarafı var. Kafamızın içindeki anlam dünyasının açıklanmasını, sorulara yanıt bulunmasını istiyoruz. Kendimizi sorularla karşı karşıya getirmeye korktuğumuz için cevapları bulmak, cevaplar arasındaki düzeni bulmak isteriz. Felsefenin çağrısı sorularla yürür. İnsanların hayatında felsefenin olmayışının sebebi, bu olabilir. Felsefe muallâkta olmayı, boşlukta kalmayı bilebilmektir. Felsefe sallantıda olmadır: Egemen değerlerle yaşıyorsanız, soru sormuyorsanız sallantıya dayanamazsınız. Felsefe, aynı zamanda bir peşrevdir: Peşrev giriş, başlangıç demektir. Hayat budur diyemiyorsunuz, felsefeyle sürekli bir yeniden gözden geçirme çabasına girersiniz. Hep başlıyorsunuz ama bu başlangıçlar bitmiyor.

– *Felsefe entelektüel bir ihtiyaç değil mi?*

– Entelektüel ihtiyaç bir başlangıç olabilir ama felsefe, entelektüel bir ihtiyaç değildir. Felsefeyle sahici bir ilişki, bunun ötesinde bir ilişkidir: Yaşamımı hangi değerlere göre yaşıyorum, neyi bekliyorum, nereye dayanıyorum, neleri hayal ediyorum gibi hayatın anlamına, hangi değerlerle yaşadığıma ilişkin sorularla yürür. Bu sorulara, hayatınızın başında yanıtınız varsa hayatınızda felsefeye yer yoktur. Felsefe, hayata kaptırıp gitmenin dışında, "Ne oluyoruz yahu!" diyebilmektir. Wittgenstein, "Dil tatile girdiğinde felsefe başlar," demiştir. Doğal ve olağan yaşam içerisinde felsefenin bir yeri olmadığı gibi, insanlarında felsefeye çok fazla gereksinimi olduğunu düşünmüyorum.

– *Felsefeyle sahici bir ilişki nasıl kurulabilir?*

– Felsefeyle kurulan bağ, felsefi bir yaşayış gerektirir. Felsefi etkinlik, felsefece yaşamla olanaklıdır, bunun dışındakiler heves, meraktan oluşan sığlık olabilir. Felsefeyle amatörce ilişkide saygı duyulacak bir şeydir ama felsefeyle sahici ilişki kurmak gerek. Felsefeyle içten kurulan bağ, bireysel ve varoluşsal bir şeydir. Çağımız insanı felsefeyi kullanmayı düşünüyor, kullanma düşünüldüğünde felsefeyle varoluşsal, sahici bir ilişki olamaz.

– *Felsefecilerin, felsefeyle sahici ilişkisi ne düzeyde?*

– Kendimi katarak söylüyorum, biz felsefecilerin felsefeyle olan ilişkisi meslekseldir. Felsefeyi meslek olarak yapan insanlara saygı duyuyorum. Felsefe, bireyseldir: Cümbür cemaaat, sürü sepet felsefeyle ilişki kuramazsınız. Felsefe kendisini size açabilmek için önce elinize, ayağınıza, gözünüze bakar sonra, kendini açar. Bunlara uzak bir insan-

sanız, felsefe malûmat olarak kalır, sizde. Felsefe, malûmat yığını değil, yaşanacak bir şeydir. Kitabî ilgiyle felsefeyle ilişkiye geçilebileceğini sanmıyorum.

– *İnsan, felsefi bir yaşam sürerken hiç angajmana girmiyor mu?*

– Güzel bir nokta! Felsefe yaparken iç gücümü nerden alıyorum? Dindar olsam gücümü Tanrıdan alabilirim, bir ideolojiye bağlansam yine, gücümü birilerinden almış olacağım, felsefede ise kime, neye bağlanıyorum? Felsefi bir yaşam sürerken hiçbir değere bağlanmıyor değiliz ama felsefi bakışta bağlanmanın türü önemli. Değerleri, yeniden değerlendiren bir çabamız var, bu kıvırtma değildir: Sahip olduğumuz anlamların değiştirilmesi, dönüştürülmesidir. Foucault, "Yaşamanın ve çalışmanın temel amacı, kişinin başlangıçta olmadığı kişi olmasıdır," diyor. Yaşamak demek, başlangıçta olmamaktır. Yaşamak dönüşmek, dönüşmeye kendimizi bırakmaktır, hayata verdiğimiz anlamlarla ilgili dönüşümlerin olmasıdır. Hayatımızı planlarla yaşamak, dönüşmek değildir.

– *Hayata felsefece bakabilir miyiz?*

– Hayatın her alanına felsefece bakmak olanaklıdır yani yaşamın her problemine felsefece bakılabilir. Bir annenin çocuğuyla olan ilişkisinde, felsefece görülebilecek noktalar vardır. O noktalar, o özel ilişkiyle ilgili, o ilişkiyi çözebilecek anlamında değil. O noktalar, o özel durumun hangi genel durumun bir özeli ya da hangi insanlık durumunun bir özel hâli olduğunu gösterir. Biz, özeldeki geneli, tek tek olandaki evrenseli göremiyoruz. Tek tek olanı ya kendi duygu dünyamızla ya sosyolojik çevremizle ya da gelenekle sınırlı olarak anlıyoruz, kendi dar dünyamızdan dışarı çıkamıyoruz. Bu küçük dünyalarımızı, herkesin yaşadığı büyük bir dünya sanıyoruz. İçimizde yalnız değiliz, kalabalıklar var. Kararlarımızı nasıl verdiğimizi düşünürsek, pek öyle bir başına verilmiş kararlar değildir. Felsefe, problemlerin nasıl çözüleceğini söylemez ancak, probleme bakış açısını değiştirir. Felsefenin işlevi: Felsefeyle her türlü problemi çözelim, psişik sorunların üstesinden gelelim, hayattaki yerimizi bulalım, hayatın anlamını keşfedelim değil.

– *Yaşam problemlerine felsefece bakabilmenin yolu yordamı nedir? Ne gibi örnekleri var? Nasıl yapılabilir?*

– Batı bunu denemiş, kendi hayatlarındaki sorunlardan beslenip felsefe yapmışlar. Mesela, Platon felsefesinin biraz böyle bir felsefe olduğunu hatta Antik felsefenin, yaşam felsefesi olduğunu söyleyebiliriz. Platon'un *Akedemia*'sında sabah kalkılıyor, birtakım heykellerin önünde ritüeller gerçekleştiriliyordu. Bu ritüeller, belki sırf ritüel olsun diye yapılıyordu, belki aralarında inanan insanlar vardı. Bu, her şeyden önce mânevî bir derinliğin, daimonik bir heyecanın verdiği sıradan ve günlük düşüncenin ötesine çıkabilmekle ilgili ritüellerdi.

– *Felsefe insanı mükemmelliğe ulaştırır mı?*

– Mükemmelliğe ulaşılırsa bilge olunur. Sorunun değişiyor olması, felsefe yolunda olmak demektir. Felsefenin hem ironik hem de trajik

yanı vardır. Paradoksal yan, "Hiçbir şey bilmiyorum!" sözü, ironiktir. Buradaki ironi, bilmiyorum ama araştırıyorumdur. İroni, iki taraflı konuşma demektir. Trajiktir, çünkü asla ulaşılamaz.

– *Felsefi anlamda ironi nedir?*

– Felsefi çerçevede ironiyi, Sokrates'in veya onun ardından gidenlerin nasıl kullandığını incelendiğimizde, Kierkegaard'ın yorumuyla ironiyi anladığımızda, bir sahtekârlık anlamının olmadığı görülür. İroninin amacı, karşı tarafı kandırmak değildir. İroni, daha çok, Türkçede yaptığı çağrışımla, benim *eğleni* dediğim şeydir. Türkçede *eğleni* diye bir kelime yok ama biraz şakayla, biraz da Nietzsche'den çıkarak söylersek ironinin şenlik boyutu vardır. İroninin içinde biraz neşe, biraz sevinç vardır. Bir anlamıyla ironi muallâkta bırakma, boşlukta bırakma anlamına gelir. İronideki paradoksal yan: İroninin, ironi olduğu anlaşılırsa ironi olmaz. Örneğin, çok akıllı bir arkadaşa, "Yahu ne kadar aptalsın!" veya aptal sandığım bir arkadaşa, "Sendeki zekâda maşallah!" dediğimde, ironi olur. Bu kişi, "Hoca benimle dalga geçiyor," derse ironiden söz edemeyiz. Burada, karşı tarafı yaptığınız ironiyle boşlukta, sallantıda bırakmanız gerekiyor. Bir açıdan, Sokrates'in ironisinin böyle bir özellik taşıdığını söyleyebiliriz.

– *Felsefenin bir gücü var mı?*

– Felsefe sorgularmış, felsefe insanı akıllı yaparmış, felsefe nasıl yaşayacağımızı söylermiş. Allah aşkına! Nerede bu felsefe? Felsefe diye bir cin mi var? Felsefe buyuruyor: "Ey, benimle uğraşanlar şöyle yapınız!" Bu, ne kadar uyduruk bir felsefe anlayışı! Felsefe, Lokman Hekim'in ilacı gibi, her derde deva! Ne kadar derdin varsa felsefeyle uğraşınca geçiyor! Felsefeyi bu kadar kötü tezgâhlamak, bizim gibi ülkelerde oluyor, herhâlde!

– *Felsefenin giremediği alanlar var mı?*

– Sanmıyorum! Felsefe her alanda konuşabilir. Bunu felsefeciler, "Felsefede polis yok!" yani yasak yok sözüyle anlatır. Her şeyin felsefesi olabilir. Jean Paul Sartre, Husserl'i dinledikten sonra arkadaşlarına, "Her şeyin felsefesi yapılabilir," demiş. Bende böyle düşünüyorum.

– *Fenemolojiden sonra mı her şeyin felsefesinin yapılabileceği kabul gördü?*

– Evet, yalnız şunu da belirtmek isterim. Kavramları mutlaklaştırmamak gerekir. Kavramı mutlak olarak anlarsak, bir egemenliğin olduğunu ve farklılığın ortadan kalktığını görebiliriz. Kavram, mutlak olursa baştan farklılığı yok saymak demektir. Kocaman kocaman kavramlarla insanları cendere altına alabilirsiniz. Farklılığımızın farkına varabilmek önemlidir. Farklılığı fark edip farklılığını yaşamaya çalışan insanın farklılığını da yaşaması gerekir.

– *Siz, felsefeden yolculuk diye söz ediyorsunuz, neden yolculuk diyorsunuz?*

– Felsefede çok kullanılan yolculuk metaforunu, bende severek kullanırım. Jaspers'in "Felsefe yolda olmaktır!" sözünün izinden git-

meye çalışıyorum. Yol benzetmesi, oldukça ilgi çekici bulunmuş, felsefe ve edebiyatı beslemiş. Felsefe tarihi, böyle kök metaforlarla doludur.

– Arapça ve Farsçada yolcu, misafir demek, bunu nasıl yorumlarsınız?

– Sevgili dostum Naci Soykan'ın imâ ettiği bir şey vardır: Tanrı misafiri. Felsefeye biraz böyle bakmak gerek.

– Tanrı yolcusu anlamında mı?

– Hayır, ben farklı yorumlayacağım. Naci Soykan dostumun söylediği bağlamın biraz dışında olabilir. Sizin çat kapı karşınıza çıkan, önceden çağırmadığınız ya da davet etmediğiniz biri anlamındadır. Sohrab Sepehri Üstadım, bu konuda, beni biraz düşündürdü. Sepehri, "Ben, dünya misafirliğine gittim," diyor yani biz, bu dünyada konuğuz. Misafiri, konuk anlamında alayım. Konuk yani konmuşuz. Bir menzildeyiz, bir duraktayız ama durakta olmak demek, yol üzerinde olmak demek. Biz, bu dünyada misafiriz: Misafirliğimiz, bize hizmet edilsin anlamında değil, ev sahibi değilim anlayışıyla dünyaya bir misafir olarak bakabilmedir. Bu dünyadaki varlıklar benim değil, bu hayata emaneten geldim, yaşadım ve bir süre sonra, bu hayatı terk edeceğim. İnsan odur ki hem bu dünyada misafirdir yani bu dünyanın malına mülküne, hayatına misafirdir hem de bu hayatı, bir misafir karşılar gibi karşılayandır: Kendisi misafir olduğu gibi başına gelenleri, dostunu düşmanını bir misafir gibi karşılayan biridir. Kendisinin konuk olduğunu bilecek, düşünce dünyasına misafirler davet edecek ve onları ağırlayacak. Bu anlamda edebiyat, felsefe, sanat hatta bilim bile bir ağırlamadır. Bize emanet edilen hayatı, bir misafir olarak kabul edip o misafiri geliştirme, memnun edebilme, o misafirden yaratıcı, güzel ürünler çıkarabilme çabasıdır. Hayatı hoş karşılamadır, "Hoş geldin hayat, evime buyur! Seni misafir odama alayım," diyebilmektir.

– Arapça'da misafir odasına, istikbâl odası deniyor...

– Ne güzel! Misafirime, "Seni, istikbâl odama alayım, kolonya, şeker ister misin? Allah aşkına yeni yaptım, helvamı ye! Çok memnun olacaksın!" Arapçadaki istikbâl kelimesi çok önemli! Hayatı karşılıyoruz. Ancak istiklâli olan ruhların istikbâli olur. Eğer istiklâliniz yok ise istikbâlinizde yoktur, karşılayamazsınız. İstiklâli olan ruhlar, bu dünyada kiracı olduklarını bilir.

– Dilimizde istikbal kelimesini hem karşılama hem gelecek anlamında kullanıyoruz...

– Gelecek ve karşılama. Yaşama ustalığı, hayatı karşılayabilmekle olanaklı. Daha önce bir yerlerde yazmıştım, "Sevgili arkadaşım, acaba seninle hiç karşılaşabildik mi? Sen beni, ben seni karşılayabildim mi?" Yıllarca birlikte aynı yastığa baş koyan insanlar, birbirini karşılayabiliyor mu? Hiç karşılaşabiliyorlar mı? Bunun için karşılarımızın olması lazım. Benim karşımı, senin karşına göndereceğim, senin karşın bana gelecek. Bunun için içimizde çarşı olması lazım ki içimizde karşı olabil-

sin. Bu çarşıya, Eskil Yunanlılar *agora* diyorlardı, çünkü felsefe, agorada yapılıyordu. Bu, belli bir hayat tarzı içinde oluyor, dikkat edin! "Anne, şimdi beni rahatsız etme, felsefe çalışacağım!" deyip odanıza kapanarak, olmuyor. Felsefe *agora*yla, etkileşimle, birbirimizle konuşmayla, söyleşmeyle, ortak yaşamayla oluyor. Felsefe, eskilerin deyimiyle *rû be rû*, yüz yüze ilişkilerle gerçekleşiyor: İnsanların birbirinin gözlerinin içine bakarak konuştuğu, birbirlerine değdiği, kavga ettiği, muhabbet ettiği ortamlarda ortaya çıkıyor.

– *Felsefe yolculuğuna başlarken ilk yapmamız gereken nedir?*

– Felsefe yolculuğu, önemli ölçüde, epistomolojik bir yolculuktur. Felsefe yolculuğu, sağlam bir zemin üzerine başlamıyor. Eğer, yolumuzda önceden her şey belirlenmiş, fark etmediğimiz biçimde yolculuğumuz dıştan gelen etkilerle sürüp gidiyorsa orada bir sorun var demektir. Felsefe yolculuğu, dünyayla ilgili herhangi bir sorunu çözmek için yapılacak yolculuk değildir. Felsefi yolculuk, yalnız, felsefi yolculuk olarak yapılmıyor. Hayat yolculuğumuzda, yolculuğumuzu belirleyen önemli etkenlerden biri olarak kalıyor.

– *Herkes felsefe yolculuğu yapabilir mi?*

– Ben, hayatımı felsefi bir yolculuk olarak yaşayacağım diyen herhangi biri, felsefe yolculuğu yapabilir mi? Tabiî problem şu: Yolu bulabilir misin? Yolu bulup bulamayacağın önemli, çünkü yürüyecek yolu bulabilmek bir donanım işi. Eğer, donanım sahibi değilsen nereden, nasıl yürüyeceğini bilemiyorsun. Hasbelkader kendi yaptığın yürüyüşe, felsefe yolculuğu adını verebilirsin ancak, bu sana mahsus bir felsefe yürüyüşü olabilir. Bana öyle geliyor ki biraz felsefe yalamış, sağdan soldan felsefi okumalar yapmış, felsefe diplomasi almış hatta felsefe profesörü olmuş insanların bile felsefe yolculuğunda problemler olabilir. Dolayısıyla, felsefe yolculuğunu yapabileceğimiz noktaya kadar yani yolculuğa başlayacağımız başlangıç noktasına bir yolculuk yapmamız lazım ki asıl felsefe yolculuğu oradan başlasın. Felsefe yolculuğunu yapmış insanların, henüz yolun başındakilere veya yolun çok arkasında olanlara söyleyecek sözü vardır.

– *Başlangıç noktasına nasıl bir yolculuk yapacağız?*

– İki aşamalı bir yolculuk söz konusu, önce, felsefe yolculuğu yapmaya yolculuk yapmak gerekiyor: "Haydi, felsefe yolculuğu terminaline bir iki!" diyerek çağıracaklar.

– *Kimler çağıracak?*

– Yolunda yürüdüğünüz filozoflar ya da içinizdeki filozoflar. Siz, felsefe yolculuğu başlangıç terminaline yolculuk yapmaya karar vereceksiniz. Felsefe yolculuğu başlangıç terminaline gidebilmek, otobüslerle veya minibüslerle olabilir. Bu araçların şoförleri ve muavinleri vardır. Sizi terminale götürüyorlar veya götürüyoruz diye başka yerlere götürenlerde olabilir. Çünkü araçlar bir yere kadar götürüyor, indiriyor ve diploma veriyor: "Siz, felsefe bölümünü bitirdiniz!" Bunun anlamı: Siz, felsefe yolculuğu yapabilirsiniz değil, araçta biraz gittinizdir. O araçta

giderken etrafınızı biraz gördünüz, araçtakilerle konuştunuz, birtakım fikirler ileri sürdünüz veya ileri sürülen fikirleri tekrar ettiniz.

– *Bizi felsefe yolculuğu yapmanın başlangıcı olan terminale bıraktılar. Sonrası nasıl bir yolculuk?*

– Daha felsefe yolculuğu yapmanın başlangıcı olan terminale gelemediniz. Felsefe yolculuğu yapmanın başlangıcı olan terminale kadar, "Şunu oku, bunu öğren!" diyorlar.

– *Bu okumalar, terminale götürür mü?*

– Hayır, onları okuduğunuz zaman felsefe yapma terminaline gelemiyorsunuz, çünkü arada yalnız başına yürünecek yol var. Yalnız başına yürünülecek yol: Ölmüş düşünürlerin mezarlarından, çamurlardan, çalılıklardan, dikenli arazilerden geçmeyi gerektirebilir. Buralardan yürüyüşle terminale gelebilirsiniz. Ondan sonra, bir başına felsefe yolculuğuna başlayabilirsiniz. Felsefe yolculuğu, ben yolculuk dediğim zaman başlamıyor ki felsefe yolculuğuna ulaşabilme yolculuğunu yerine getirmen lazım. Terminale gelebilme bir şans! Çünkü iyi kitaplar bulacaksınız, uygun insanlarla tartışacaksınız, düşüneceksiniz, konuşacaksınız, dinleyeceksiniz. Terminale geldikten sonra felsefe yolculuğu yapabilecek misiniz? Bu ayaklarınızın gücüne, belirsizliklerle dolu yolda yürüme cesaretinize, enerjinize bağlı. Galiba, bu dünyada bir başına felsefe yolculuğu yapma gücüne erişmiş insan sayısı çok az. Çünkü korkuluyor: Öğretmenlerimin dediğinden çıkmayacağım, yolculuk yapabilirim ama önce yolun asfaltlanması, elime haritanın verilmesi lazım gibi düşüncelerle, haritalarla, pusulalarla, trafik işaretleriyle, her erişti̇ğimiz durakta yardımcı insanlarla yapılan yürüyüşün özerkliği yok. Orada yalnızlık yok. Yalnızlığın olmadığı yerde, felsefe yolculuğu yapılamıyor. Yalnızlığa, kalabalıklar içinde diğer insanlarla konuşarak ve felsefe yürüyüşünün meydanlarında etkileşerek ulaşılabiliyor. Dolayısıyla, yoldaşlarınızla birlikte bir süre devam eden yolculukla gerçekleşebiliyor. Sonra bir başınıza kaldığınızda, yanınızda kimsenin olmadığının, kimsenin yol göstermediğinin, arkanızdan kimsenin gelmediğinin farkına vardığınız zaman büyük bir boşluğa düşebilirsiniz. Ne var ki bu boşluk ve yalnızlık içinde yolunuza devam edebildiğiniz takdirde, kendinize özgü bir felsefi yolculuk gerçekleşebilirsiniz. Yolculukta yolda kalabilirsiniz, hiç kımıldayamayabilirsiniz, kaybolabilirsiniz, geri dönebilirsiniz yani buraya gidilmiyormuş deyip geri dönebilirsiniz, yolda ölebilirsiniz ya da öldürülebilirsiniz. Heidegger'in 'orman yolu' olarak çevrilebilecek bir sözü var. Varlığa karşı yürüyüşümüzde yol, daima arkada olacak. Heideggervari ya da Heideggergil bir yolculukta yol, daima arkada oluyor. Siz, kendi yolunuzu inşâ ediyorsunuz. Böyle bir yolculuğun tek başına çokta olanaklı olduğunu düşünmüyorum. Felsefe yolculuğu, bilim ve dindeki yolculuklara benzer ama onlardan farkı şu ki felsefe yolculuğu hem bir başına hem de yol arkadaşlarıyla birlikte yapılır.

– Peki, yaptığımız yolculuğa, başka yolcular veya yolculuk yapamayanlar, "Bu yaptığınızın felsefi yolculuk olduğunu nereden çıkarıyorsunuz?" derlerse...

– Bu, sizin yolda cesaretle yürümenizi engelleyecek bir durumdur. Yolda cesaretle yürüyebilmek, yoldaşlarınızı iyi seçebilmekle olanaklıdır. Hakîkaten yapayalnız veya bir başına yürürken sıkıntılarla karşılaşabilir ve ürkebilirsiniz. Bir dost, bir arkadaş isteyebilirsiniz bu sağlanabilir. Çünkü felsefe yolculuklarının yapıldığı güzergâh veya yol üzerinde cepler vardır yani yolun kenarında ayrılmış alanlardaki insanlarla konuşabilir, tartışabilir, derdinizi anlatabilirsiniz. Felsefi yolculuk, bir anlamda, yoldaşlarınızla yaptığınız yolculuktur. Yoldaşlarınızla yolculuk yapabilmek için yalnız olmanız gerekiyor. Size gittiğiniz yolun sonu olmadığını, yanlış yolda olduğunuzu söyleyenler olabilir. Belki, geriye dönüp baktığınızda, yürümeye çalıştığınız yolun yaşadığınız kültürü ve hayatı felsefece yorumlayabilecek çalışmalara büyük bir katkısı olmadığını görebilirsiniz. Bir başına yürüyorken diğer insanlardan gelen eleştirilerin farkına varmak, bir başına yürüyorken diğer bir başına yürüyenleri eleştirmek zordur. Bir başına yaşayan insanların, çok başına yaşadıkları bir kültürde var olmaya çalışmak kolay değil. Sadece, kültürde var olmaya çalışmak değil, kültürü yani içinde bulunduğunuz kültürü var etmeye çalışmak çok önemlidir.

– Bu söylediklerinizden çok az insanın felsefe yolculuğu yapabildiğini ve bu yolculuğun çok zor olduğunu söyleyebilir miyiz?

– Bakın! Herkes felsefe yolculuğu yapabilir, demiyorum. Herkes, nasıl büyük müzisyen olamayacaksa felsefe yolculuğu da yapamaz. Hazırlığını yapmış, bu uzun ve meşakkatli yolculuğa katlanabilecek denli yüreği olan insanlar, bu yolculuğa başlayabilir. Felsenin ne denli zor bir yolculuk olduğunu anlatan bir mâni yazmıştım.

Felsefenin yokuşu
Pek yamandır çıkışı
Tırmanıp tepesine
Uçurdum ben bu kuşu.

– Felsefeye ilişkin yazdığınız mâni çok güzel, sağolun! Ne var ki biz garipler için felsefe yolculuğu, umut verici değil. Felsefe yolculuğu ne içindir?

– Elbette, yaşam içindir! Daha canlı, heyecanlı, yaratıcı, ufuk açıcı, gerçekliği farklı görmemize olanak sağlayıcı çalışmalar ve tartışmalar içerisinde olmak önemlidir, diyebiliriz. Tabiî, kendi hayatımda felsefe yolcusu olup olmadığım, bunu başarıp başaramadığım sorularını kendime sormuşumdur. Başka yoldaşlar, kendi yollarında yürürken benim kendi başıma yürüdüğüm yol konusunda ahkâm kesebilir. Bunu daha önce söylemiştim galiba, Red Kit kitaplarında veya filmlerinde olduğu gibi, "Ben, yalnız bir kovboyum!" şarkısını söylemenin önemli olduğunu hem diğer insanlarla birlikte, onların fikirlerine ihtiyaç duymamızın hem de kendi bağımsızlığımızı ve özerkliğimizi koruma çabası

içine girmemizin uygun olduğunu düşünüyorum. Bu, çok ilginç bir sentezdir. Geleneği, geçmişi devralıyorsunuz fakat o geçmişin altında ezilmiyorsunuz. Geçmişe yaratıcı hayat hamleleri ile can veriyorsunuz. Dolayısıyla, yolculuk hakîkate (Ne demekse hakîkat?) doğru yolculuk, estetik ve etik açıdan güzel insan olmaya yapılan yolculuktur.

– Deleuze'ın "filozof bir hakîkat arayıcısı değil kavram icat edicidir," demesine ne diyorsunuz?

– Bir hakîkat arayıcılığının gereği olarak kavram icat edilir. Çünkü icat ettiğimiz kavramları, hakikat yoluna döşeyerek hakîkate doğru gidiyoruz.

– Sizin hakîkate bakışınızı sormak istiyorum, ancak öncelikle hakîkate ilişkin yazdığınız bir maniniz var, onu okumanızı rica edebilir miyim?

– Estağfurullah, efendim! Ne demek, zevkle okurum:

Manilerden gelirsin
İçimden seslenirsin
Ey hakîkat şeytanı
Neyimle beslenirsin

Benim hakîkat yolcuğum, bir oyun olan yolculuktur. Hakîkat diye bir şeye inanmıyorum! Hakîkat, benim inşâ ettiğim bir şeydir. Mutlak olan bir hakîkatin olanaklı olduğunu sanmıyorum fakat yaşadığımız varlık âleminden, işaretler geldiğini de düşünürüm. İşaretler çizgisi üzerinde yürüyebileceğimiz çok farklı yollar var. Dışımızda bir ontik yapı var o, ontik yapı üzerine bir ontoloji kurabiliriz. Ontoloji kurabilmekliğimiz kurduğumuz ontolojik yapının biricikliğini göstermez, çünkü varlığın öyle bir yapısı var ki sayılamaz çoklukta ontolojik kurgulara izin veriyor.

Hakîkati bulan bu resmin sahibine teslim edebilir.

– Hocam, kusura bakmayın size sözlük muâmelesi yapmak istemem ama ontoloji ne demek?

– Hayatın kelimeleriyle beslenen şişman bir sözlük olduğum için benim açımdan bir sakıncası yok. Ontos, varlık demek, ontoloji ise var-

lık üzerine konuşmaktır Bilenden bağımsız olarak varlığın yapısının nasıl olduğunu anlama çabasıdır. Ontoloji, Aristoteles'ten buyana mümkün olagelmiştir. Ontolojide Varlık, varlık olarak ele alınır. Biz, aklımızın erdiği kadarını bilebiliriz, çünkü aklımızın sınırları var.

– *Peki, hakîkati bilebilme şansımız yoksa gerçeğin ne kadar olduğunu nerden biliyoruz?*

– Bilim, evreni belli perspektiften görüyor. Gördüğümüzün mutlak olma şansı yok. Gerçeği, herkes kendine göre içselleştiriyor ve gerçeği kendi kılıyor. Gerçek, hangi gerçek ise matematiksel gerçek mi, fiziksel gerçek mi? Gerçek, bizim keyfimize göre olmaz. Bana göre, bizi rahatsız eden her şey, gerçektir. Hayaller öyle güçlü ki gerçekliği öyle görebiliyor. Düş gücü derinse, şiddetliyse gerçekliğin karanlık tarafı açılıyor. Gerçeklikle ilişkimizde çok büyük katkımız var: Gerçekliğe ne kadar çok şey katabilirsek gerçeklik, bize o kadar verir. Gerçeklikle ilişkimiz nasıl gördüğümüze bağlıdır. Her görme, kendimizden bir şey katarak görmedir. Ben biriciğim, dolayısıyla, benim gördüğümde biriciktir. Bazı şeyleri görebilmek için dönüşümler gerekir. İnsan her şeyi anlayamıyor, dönüşümler gerektiriyor. Her durum farklı bir durumdur, her durum sezgileri gerektirir. Herkes, her şeyi anlayamayabilir, örneğin, insan hakkındaki pek çok gerçeği anlamayabiliriz.

– *Neden anlayamıyoruz?*

– Anlama o kadar zor bir iş ki pratik yaşamda, *pragmatik* sonuçlara bakarak görüyoruz. Yapmakla, anlamak o kadar kolay değil, örneğin bazı insanlar, matematiği anlamadan müthiş problemler çözebilir.

– *Kaç türlü anlama var*

– Kör anlama ve anlama gibi anlama diye ikiye ayırabiliriz. Kör anlama, memur anlamadır. Her türlü meslekten çıkabilir. Birçok şeyi anladığımızı sandığımızda biraz anlamını yokladığımızda anlamadan anladığımızı görebiliriz. Anlamak ayrı bir şeydir. Hesabî insanların anlamadığını düşünüyorum. Bugün akademik alanda, sanatta, felsefede anlamadan anlıyormuş gibi yapma kurnazlıkları çok sıklıkla yapılıyor: Hangi alan boş ise pragmatik bakılıyor, merak etmeden kurnazca bir ilişki geliştiriliyor.

– *Anlama gibi anlama nasıl oluyor?*

– Felsefenin sebebi hikmeti, anlamadır eskiler, buna *fehm etme* diyor: Anlayan (fehm eden) insan. Anlamanın bir kendiliğindenliği ve spontaneliği var. Anlama kendimizi bırakmakla, hesabî gerginlikten arınmakla olanaklıdır. Eskil Yunanlıların *theoria* dediği şeydir, onu 'o' olarak görmedir. Anlamanın kökünde saygı vardır. Felsefe başlangıçta bu imkânı sunmuştur. Eskil Yunan kültürü bunu tamamen olmasa bile yakalamaya çalışmıştır. Anlama, çok arı değildir, başka kaygılar karışabilir ama bileşkesini aldığımızda temiz bir şeydir.

– *Empati, anlamanın göstergelerinden biri değil mi?*

– Empati teknik bir deyim olarak fazla bir şey ifade etmez. Empati, bir teknik olarak anlamaya aykırıdır. Sözgelimi, birkaç empatiden sonra

bu kızı yatağa atabilirim gibi. Ben, bir anlam tutumuna sahip olabilirim. Anlamayı sağlayacak enerjiyi ve duruşu kazanmamız lazım. Anlamak, kendi kendimizi çırılçıplak açtığımızda olanaklıdır.

– *Anlamayı erotize etmiyor musunuz?*

– Ama anlamak erotik bir deyimdir. Hakîkat erotiktir ve gizli olan örtünün açılması demektir. Anlamak, örtüleri kaldırmaktır. Anlaşılmak ise kaygı duyulmaksızın onaylanmadır. Anlamayı anlamıyoruz. Anlama göreceli değildir, örneğin şiirden anlama, şiirden gerçekten anlayanlar arasında bir uzlaşmadır: Müzikten, şaraptan anlama gibi. Anlayanlar arasında bir iletişim ve uzlaşım oluşur. Anlamak bir hâldir, bir rezonanstır. Gönderen ve alan arasında birlikte bir titreşim olması gerekir. Bunun için eğitim gerekiyor. Anlama duyarlılığını geliştirecek tavıra sahip olmak için eğitim gereklidir. Bence felsefe, sanat, bilim erotiktir yani insanda aşk, coşku, heyecan; arama enerjisi, tutkusu ve ısrarı yoksa o zaman yaptığına sanat, bilim, düşünce diyemez. Érôsu olmayan insandan, hiçbir şey olamaz yani içi geçmiş insanların işi değil. Felsefe şevkli bir faaliyettir, Batılı deyimle söylersek, erotik bir etkinliktir yani insan coşkusuyla yapılabilen bir şeydir. Dolayısıyla, felsefe bir aşktır, bir *Érôs*'tur, aslında *Érôsefe*dir. Platon'un *Şölen* ve *Phaidros* diyalogunda, "Érôs" dediği şeyi, Türkçe'ye *şevk* diye çevirebiliriz. Tam olarak karşılamıyor ama şevk, büyük bir coşkudur. Şevksiz insanların felsefe denilen o uzun yolculuğu, yapabileceğini sanmıyorum.

– *Şevkin içinde aşk var mı?*

– Ben, şevkin içine aşkı koyuyorum. Erotik olanın ne olduğunu, ellili yaşlarımda tekrar tekrar Platon okumalarımdan çıkardım. Yaşım ilerledikçe *Érôs*'un ne anlama geldiğini çok daha iyi anlıyorum. Hâlâ oralarda dolaşıyorum. Bu, bana Anadolulu olduğumuzu, Yunani erotik gelenekten geldiğimizi hatırlatıyor.

– *Érôs'u ne zaman keşfettiniz?*

– Çengelköy'de on yaşlarımda, Érôs'u keşfetmiştim. Helvacı Osman'ın bir dilim tahin helvası içerisinde, yıllar sonra bana, Platon'un Érôs'unu hatırlatacak bir enerji vardı.

– *Siz felsefe erotik bir etkinliktir, diyorsunuz ama felsefe çok zor...*

– Elbette zor, çünkü felsefe insanın kendisini ister. İçi geçmiş, mızmız, korkak, bıkkın, yılgın, pörsümüş ve tırsmış insanların işi değildir. Felsefeye en aykırı şey tüymektir: Tüyecekseniz, sorunlarınızı entelektüelize edecekseniz felsefeyle ilgilenmeyin! Risk almayı seven, korkmayan, haddini bilen, içindeki ateşi; bilme, anlama, öğrenme, yardım etme, güzel insan olma ateşini söndürmeyen insanların işidir. Burada, birbirine zıt iki şeyi görüyoruz. Bir yandan, haddini bileceksin ama pısırık olmayacaksın, korkmayacaksın öbür yandan, içinde bir ateş yanacak ama edepsiz olmayacaksın, kendini matah bir şey sanmayacaksın. Bunların harmanlanması, uyum içine girmesi çok kolay gözükmüyor.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu Toprakların Hikmetinden Çıkacak Felsefe

Bu kültürle, Türkçeyle dünyaya sesimi duyuracağız, kendi hikâyemizi anlatacağız. Öyle şeyler söyleyeceğiz ki Batılı insan merak edecek, "Türkler neler söylüyor!" diyecek. Hepimiz bunu yapmak zorundayız. Bu, çok önemli bir varolma kavgasıdır ya kültürümüzle varolacağız ya da yok olup gideceğiz.

– Size en sık sorulan sorulardan biri, Türkiye'de felsefe var mı, sorusu olsa gerek. Bu soruya ek olarak, ülkemizde felsefe yapmanın ne anlama geldiğini, felsefe adına yapılan çalışmaların felsefe olup olmadığını nasıl anlayacağımızı da sormak istiyorum...

– Türkiye'de Batılı anlamda felsefe çalışmaları, Cumhuriyet'ten önce başlatılmış, şimdilerde, Türkiye'nin değişik kentlerindeki üniversitelerde otuzdan fazla felsefe bölümü açılmıştır. Bu bölümlerde yapılan felsefe çalışmaları, çoğunlukla, Batı kaynaklıdır. Akademik anlamda yapılan felsefenin kaynağı, Batı felsefesi olduğu için Batı'nın başlattığı ve yürüdüğü yolda yürümek durumundayız. Yine, akademik hayatın zorladığı uluslararası olmayı, kendi kültürümüzün sınırlarının dışına çıkabilmeyi ve felsefeye atfedilen evrenselliği düşündüğümüzde, Batılı anlamda felsefe yapmak, aslında felsefe yapmak anlamına geliyor. Bunun dışında, başka türlü olabilmesi çok olanaklı gibi gözükmüyor. Dolayısıyla, onlara ve bizim dışımızda yaşayan mesela Afrikalıya, Arap'a, Hintliye veya Rus'a belki, o tipik Batı paradigmasının dışında kalan Güney Amerikalıya, bunları anlatabilecek gücümüzün olması gerekiyor. Bu, yine Batı kaynaklı felsefenin kendi kaynaklarımızla nasıl beslenebileceğini keşfetmekle mümkün olacaktır. Biz, Batının şimdiye kadar yapmış olduğu felsefeyi inkâr ederek, küçümseyerek, görmezden gelerek felsefe yapmayacağız. Batının yapmış olduğu felsefe geleneğinin içine kendimizi katarak kendimizi anlatacağız. Bu şekilde, kendi hikmetimize dair inşâlara girişebiliriz ve bu inşâ faaliyeti yalnız felsefede değil, sanatın birçok alanında belki, bilimsel araştırmalarda bile kendini gösterebilir.

– Ülkemizde yapılan Batı kaynaklı felsefenin, Batı felsefesine bir katkısı oluyor mu?

– Batı çizgisinde yapılan felsefenin düzeyi yüksek çalışmalar olduğunu ama Batı'nın yönünü değiştirecek özgün çalışmalar olmadığını söyleyebilirim. Batı'da doktora yapmış veya Batı çizgisinde akademik çalışmalara başlamış birinin, bu alanda başarılı olması, Batı'nın akademik felsefi ölçütleri içinde başarılı olması demektir. Buda belli düzeydeki dergilerde yayım yapabilmesi, yüksek düzeyde değerli görülen üniversitelerde ders verebilmesi anlamına geliyor. Bu açıdan baktığımızda, bizde birkaç kişi özgün sayılabilir. Onun dışında, akademik hayatın kaçınılmaz gereklilikleri olarak yabancı dillerde ve Türkçe birtakım yazılar ve makaleler yazan; tez çalışmaları, kitap çevirileri, ansiklopedik çalışmalar ve araştırmalar yapan arkadaşlarımız var. Bunların çok katkısı olduğunu düşünüyorum.

– Şu hâlde özgün bir Türk felsefesinden söz edemeyiz...

– Türkiye'de yapılan felsefe, büyük ölçüde, Batıdan devşirilmiş felsefedir. Bu felsefeyi henüz öğrenme aşamasında olduğumuz için Türki-

ye'de felsefe ile uğraşan insanların hepsi öğrencidir. Bazıları, kendini öğretmen sanabilir ama bilmedikleri çok şey var dolayısıyla, Türkiye'de felsefe adına yapılan etkinliklerin çok fazla bir özgünlüğü olduğunu söyleyemeyiz ama Türkiye'de felsefe etkinliği yoktur ya da zayıftır da diyemeyiz. Hiç değilse nicel olarak gelişmeler var: Birçok öğrenci felsefe okuyor; felsefe dergilerinin, felsefe kitaplarının, tezlerin ve araştırmaların sayıları artıyor. Bunlar, bir ölçüde, Türkiye'de yapılan felsefe adına ümit vericidir.

– *Türk felsefesi, sadece Türkiye'de yapılan felsefe midir?*

– Türk felsefesi deyince, Türkiye'de yapılan felsefeyi anlıyorsak bu yanlış! Bazı felsefecilerimiz, Türkçe yapılan felsefeye Türk felsefesi diyor. Bence, bu doğru bir tespit değil. Doğru olan yanları var ama tam Türk felsefesi sözüne oturan, Türk felsefesini eksiksiz gediksiz, özürsüz betimleyen bir söz değil. İngilizce, Almanca, Farsça, Arapça düşünüp Türkçe söyleyen arkadaşlarımız var, dolayısıyla Türkçe yazdıkları için yapılana Türk felsefesi dememiz doğru değil.

– *Türk felsefesi deyince ne anlıyorsunuz?*

– Türk felsefesi deyince, hikmet kaygısı olan insanların yaptığı felsefeyi anlıyorum. Birçok arkadaşımızda böyle bir kaygı yok. Onlar, böyle bir kaygıyı yerellik, hamasi veya aşağılık duygusunun verdiği bir megalomaniyle, "Bizde bunlar var," saplantısı olarak görebilir. Görmeleri çok önemli değil. Bu işler, böyledir yani muhakkak felsefede girişiğiniz işlerin, yaptığınız çalışmaların başarı getirmesi, çok etkili olması beklenemez. Çünkü felsefe, bu amaçla yapılmaz, yıllar boyu sürdürdüğümüz çabaların boşa gitmesi bile öğreticidir. Bir kimya profesörü arkadaşım, kimyada bir deneyi yapamadıkları zaman makalesini yazdıklarını söylemişti. Çünkü o deneyi, "Şunun için yapamadık. Bununla şunu birleştirdik ortaya bir şey çıkmadı," diyebiliyorlarmış, çok hoşuma gitmişti. Tam felsefeye benziyor. Türk felsefesi diye bir şeye taktık kafamızı, sonunda anladık ki boşmuş! Bu, büyük bir cehddir ve saygı duyulan bir şeydir. Muhakkak, bir mühendis ya da bir iş insanı gibi düşünüp, "Nerelere yatırım yaparsak, ne kadar kâr ederiz?" diye düşünmeyeceğiz. Başımızı duvara vurabileceğimizi düşündüğümüz işlere kalkışırız. Çünkü felsefenin kendisinde, Heidegger'in söylediği gibi hem bir göze alma hem de araştırma şevki ve aşkı vardır. Dolayısıyla, araştıran insanın argoda ona, 'kaşınan insan' diyoruz, başını belaya sokması normaldir. Arayan, her zaman Mevlasını bulamıyor: Biz, belada bulsak bu, Mevla'nın gönderdiği der, belayı kabul ederiz. Çünkü birilerinin kafasını toslaması, ilerde çalışacak insanlar için öğretici olabilir, ondan korkmamak gerekir. Çok hesabî bir tutumla felsefe yapılmaz, zaten. Sokrates'ten öğrendiğimiz, içtenliktir: Felsefede olmazsa olmaz koşul, içtenlik ve kendiliğindenliktir. Kültürümüzde kalp dediğimiz şey çok önemlidir. Kalp temizliği olmayan bir insan, felsefeyi çok kuru, sıkıcı akademik bir etkinlik olarak anlayabilir ve hiçbir işe yaramayan

ıvır zıvır şeyleri, A tipi dergilerde bile yayımlatabilir. Ancak, bunun çok fazla anlamlı olacağını sanmıyorum. Bir sürü A tipi dergi var ve oralarda yazılmış makaleler var.

– *Bu dergileri, kimler okuyor? Ne etkisi oluyor?*

– Bilmiyorum! Mesela, Wittgenstein'ın Anglo- Amerikan kültürüne attığı bir çığlık var: "Eğer, felsefe kendimi dönüştürmeye yaramayacaksa neyleyim!" diyor yani felsefenin hayatıma bir etkisi yoksa, beni daha iyi bir insan yapmayacaksa ne anlamı var? Anglo- Amerikan kültür, bu çığlığı ne kadar anlayabilmiştir? Felsefe, sırf akademik gevezelikler yapılsın veya insanlar akademik hayata girsin, geçimlerini oradan sağlasın diye yapılan bir iş değildir. Felsefenin o kurumları aşan çok önemli bir yanı var. Felsefe, eğer evrensel olacaksa onu kesinlikle hikmet tabanlı düşünmek lazım. Her kültürde ayrı ayrı tezahür etmesine rağmen belki, hikmet bir bütündür. Çünkü hikmetler arası bir büyük hikmetten, bütün hikmetlerin birleştiği bir hikmetten söz edebiliriz. Dolayısıyla, hikmete dayanmayan bir felsefe, akademik gevezelikten ya da züppelikten başka bir şey olamaz diye düşünüyorum. Kültürümüz, hayat tarzımız, hikmetimiz, yaşama dünyamız çok ilginç ve özgün olabilecek felsefe çalışmalarına gebedir. Bunu anlayabilmek, çok kolay değildir. Bunu anlayabilmek yani hikmetimizi keşfedebilmek, onu felsefeye aktarabilmek; bize dair bilgiyi özümsemekle, kendine mahsus karakterine yakışan bir biçimde dogmalardan olabildiğince arınmakla ve Batıyı iyi hazmetmiş olmakla mümkündür. Dünyada kimse kendi kültüründen vazgeçmiyor ki! Bu kültürle ve Türkçeyle dünyaya sesimizi duyuracağız, öyle şeyler söyleyeceğiz ki Batılı insan merak edecek, "Türkler neler söylüyor!" diyecek, kendi dillerine çevirecek. Kendi hikâyemizi anlatacağız. Hepimiz bunu yapmak zorundayız, bu çok önemli bir varolma kavgasıdır ya, kültürümüzle varolacağız ya da yok olup gideceğiz.

– *Dörtlükçük adlı şiirinizde*

Konuştu dinledik, yazdı okuduk,
Ya bizim ne yaman özümüz vardır.
Sevgi tezgâhında kavram dokuduk,
Batı'ya söylenir sözümüz vardır.

yazıyorsunuz. Batıya söyleyecek sözü olan hem kendi kültürümüzü hem de Batı kültürünü özümsemiş felsefecilerimiz yok mu?

– Maalesef, bu ikisinin bir arada olabilmesi çok sık görülmez! Bizdeki *kenz-i mahfiyi* bilebilenler, Batı'ya dudak bükerler, "Batıda bir şey yok, bizde her şey var," derler. Bu, tehlikeli, hamasi bir duruştur. Batıda yetişmiş, Batı terbiyesiyle gelenler ise bizi küçümseyebiliyor. Bu ikisinin harmanlanabileceği bir ortam yok değil ama tamda oluşmuştur diyemeyiz.

– *Bizde ortam oluşmadıysa bize özgü felsefi düşünme nasıl olacak?*

– Bize özgü felsefi düşünmenin evrensel olma olasılığı vardır. Çünkü bize özgü olan, özgül olan, eğer bütün insanlar için değilse onun

felsefi değerinin olmasını bekleyemeyiz. Sadece, bize özgü felsefe olmaz, bu toprakların problemlerinden çıkan bir soruşturma, yorumlama olur. Her felsefenin, her ortaya atılan düşüncenin zaman içerisinde belli sponsoru, destekleyicisi oluyor. Dolayısıyla, hangimizin düşüncesi kalıcı ya da gidici gibi bir söz söylemek çok zor. Sanatta olduğu gibi felsefedeki kalıcılık, birçok olumlu koşulun bir araya gelmesiyle olur. Bize özgü felsefe, her şeyden önce evrensel özellikler taşıyan felsefe olacak ama bizim bu topraklardan çıkan hikmetle evrenselliği beslememiz lazım.

– *Bize özgü felsefenin ortaya çıkabilmesi için ne kadarlık bir zaman dilimi öngörüyorsunuz?*

– Hayatımızdan evrensel olana katkı sunabilme olarak bize özgü felsefeyi düşünürsek önümüzdeki elli yıl içinde çıkabileceğini varsayıyorum.

– *Nasıl çıkacak?*

– Felsefi kavramları kullanarak çıkacak, yeni kavramlar icat etmemiz gerekecek. Hikmetimizde olan hikmet diliyle ortaya konmuş kavramları ve değerlendirmeleri felsefe diline çevireceğiz, yeni yorumlarla bu dili yaşatma imkânı bulacağız. Çıkış noktası ve beslenme alanı olarak kültürümüz ve Türkçemiz olacak. Hiçbir felsefe yerel olarak kalamaz, yerelse felsefe değildir. Yerel olandan başlanabilir ama yerel olanda kalınamaz, kalınırsa felsefe denilemez. Bu sebeple, ülkemizde yapılanlara felsefe denilebilmesi için yerelliği içinde taşıyan evrensel boyutlar içermesi gerekir. Tüm insanlara seslenebilen, Türkçeyle felsefe yapabilmenin, Türk hikmetiyle felsefe yapabilmenin çok anlamlı olduğunu düşünüyorum.

– *Türkçenin olanaklarıyla felsefe yapılabilir mi?*

– Elbette, Türkçenin olanaklarıyla iki bin beş yüz yıllık Batı çizgisinde yapılan felsefeye -ona evrensel felsefe diyelim, bütün dünya kültürlerinde kabul görmüş felsefe diyelim- kendi yerelliğimizden, kendi dilimizden, kendi hayat tarzımızdan, kendi hikmetimizden hareketle katkıda bulunabiliriz. Burada, Batılı büyük bilgelerden, filozoflardan, fenomenolojiyi geliştiren Husserl, Heidegger, Derida ve Levinas gibi düşünürlerden öğreneceklerimiz var. Mesela, fenomenoloji, kendi hikmetimizden yararlanabilmemiz için önemli ipuçları verebilir. Fenomenolojinin yararlanabileceğimiz, bize sunduğu önemli ipuçlarından biri - daha öncede sözünü etmiştim - 'yaşama dünyası' kavramıdır.

– *Türkiye'de felsefeye, felsefece bakabilmenin olanağı var mı?*

– Gerçekten içten kaygı duyarak gerçekleştirilebildiği ortamların çok fazla olmadığını düşünüyorum. Genç arkadaşlar var onlar, yavaş yavaş bir şeyler yapıyor, çaba göstererek uğraşıyor. Belki, bu söylediğim tipte kaygılar, insanın biraz yaşının kemale ermesiyle olacak yani artık, çoluk çocuk kaygısının, geçim sorunlarının bir ölçüde uzağında kalarak, onları şu veya bu biçimde halledip veya halledemeyeceğine inanıp boğuşmaktan vazgeçtikten sonra yapılabilecek bir şey. Belki,

genç yaşta başlanabilir. Bazı arkadaşlar, Türkçenin olanaklarını zorlayarak Türkçeden yola çıkabilecek bir felsefi arayış içinde olabiliyor.

– *Kimler bu arayışın içindeler? İsim verebilir misiniz?*

– Hocam Nermi Uygur, böyle felsefe yapanlardan biriydi. Hilmi Ziya Ülken, Batı çizgisinde yapılan felsefeye katkıda bulunmaya çalışan biriydi. Ziya Gökalp, çok meşgul ve farklı kaygıları olan biri olmasına rağmen, kendi kültürümüzden çıkabilecek, kendisinin halk felsefesi dediği - ben, hikmet diyorum- bir hazinenin olduğunun farkındaydı.

– *Türkiye'de felsefecilerin çağdaş problemlere bakışı nasıl?*

– Türkiye'deki felsefeciler, dünyadaki sorunlara bir felsefeci olarak değil, bir ideoloji taşıyan insanlar olarak yanıt vermeye çalışıyor. Örneğin, kendi ideolojik inancına sahip insanların dergisinde, kendi dünya görüşü doğrultusunda yazılar yazıyor. Felsefi anlamda birçok felsefi çalışma yapmıştır ama Marxist'se hep Marxist'tir yani o felsefi inceliğinin yanında, dünya görüşü açısından kabalığı yan yana durabiliyor. Yine, mütedeyyin kesimden felsefeyi kendi inançları için kullananlar var, asıl kaygı başka.

– *Mütedeyyin insanın kaygısı neler olabilir?*

– Mesela, İslamiyet'in ihya edilmesiyle ilgili kaygıları var. Hasbelkader, felsefe okuduğu için yapmaya çalıştıklarına, felsefe melsefe gibi bir şeyler koyuyor ama bu çok sahici bir felsefi ilgiden kaynaklanmıyor, yama gibi duruyor.

– *İlahiyatçıların felsefeyi bozduğu iddiası hakkında ne diyorsunuz?*

– Böyle bir iddia yanlış, tabiî! İlahiyat eğitimi alan felsefe anlatamayacak anlamına gelmez. Birçok önemli filozof, ilâhîyat eğitimi almış: Heidegger, Levinas, Descartes gibi filozoflar nasıl anlatıyor ona bakacaksın! İnsanların şu ya da bu eğitimden, şu ya da bu siyasi kamptan gelmiş olması, damgalanmasını gerektirmiyor.

– *Dünyadaki problemlere ilişkin felsefecilerin diyecek bir şeyleri yok mu?*

– Belki, Türkiye'de felsefeciler, garip bir şizofrenik insanlar olarak yaşıyor. Türkiye'de yaşayan felsefecilerin dünyadaki gidişata dair sözlerini pek duyamıyorum. Akademisyen olarak söylediği sözlerin kendi deyişi bir felsefeden çıkıp çıkmadığı sorusu var, kafamda. Akademik tez veya dergilerde makale yazma kaygısının dışında, "Şu terör üzerine bir şey yazayım," diyen bir felsefeci arkadaş olduğunu, pek hatırlamıyorum. Mesleğinin kazandırdığı felsefece bakma kaygısıyla, ufkuyla ve birikimiyle, dünya problemlerine kendi siyasi görüşlerinden ve inançlarından bağımsız bir biçimde, felsefi düzeyi yüksek bir ilişki kurarak bakabilen felsefecimizi pek göremiyorum. Keşke olabilseydi!

– *Sözgelimi, Habermas veya Derrida gibi filozofların ülkeleri üzerine akıl yürütmeleri gibi, Türkiye'de akıl yürüten felsefeciler yok mu?*

– Maalesef! Gerçekten, kendine mahsus bir felsefi endişeden, muhasebeden, çileden, gayretten, çabadan çıkmış görüşlerle konuşan veya

Habermas'ın veya Derrida'nın 11 Eylül olaylarından sonra, terör üzerine konuşması gibi bir konuşma pek görmüyorum. Batı'dan bir şeyleri okuyup bize anlatıyorlar, çünkü onlar, herhâlde kendi teknik ve dar alanlarının dışında, dünya problemleri üzerinde düşünmenin bir felsefecinin işi olmadığı gibi bir inanca ve görüşe sahipler. Felsefe teknik bir iştir: Bir matematikçi, bir fizyolog veya bir fizikçi, dünya problemleri hakkında nasıl düşünmezse bende felsefeciyim, onu mu düşüneceğim diyen yani felsefeci olmanın getirdiği bir farklılık veya ayrıcalık olacağını düşünmeyen felsefeci arkadaşlarımız var.

– *Felsefeci diye bir meslek var mı?*

– Felsefeci diye bir meslek yok. Hukuken olabilir maaş alıyor, sözleşmelidir falan. Şairlik, ressamlık nasıl bir meslek değilse, felsefecilik de bir meslek değil. Felsefe, bir meslek olmadığı gibi, entelektüel bir jimnastikte değildir, bir hayat tarzıdır. Sen, bir şey söyleyeceksin ben, itiraz edeceğim, oturup tartışacağız, kavramları açıklayacağız falan. Dünyada felsefeci diye bir meslek oluştu: Dergilerde makaleler yazıp üniversite denilen kurumlarda, kendini daraltıp gençlere felsefe anlatana, felsefeci denmeye başlandı.

– *Neden kendini daraltıyor?*

– Daralmazsa makale yazamıyor, inceldikçe incelen makalelerin yayımlandığı dergilerin yaygınlaştığını görüyoruz. Bu, zaten felsefi çalışmaların, akademik derecenin yüksek görüldüğü bir özellik sayılıyor. Elbette, onlara saygımız vardır. Bu tip incelmiş çalışmaların, felsefeye katkısı olabileceğini düşünüyorum ama bizim gibi ülkelerde, o tür incelmiş çalışmalara, körü körüne katıldığınız zaman hikmet desteğini unutmuş oluyorsunuz. Elbette, hikmet desteğini almak şart değil, size yakışmıyorsa ne tip bir felsefe yapacaksanız, öyle yapabilirsiniz. Bunun için buralı olmak: Anadolulu olmak, Türk dilini konuşuyor olmak, Türk kökenli olmak gerekmiyor. Bu ülkeye, bu medeniyete, bu öğretiye, bu inanca, bu dünya görüşüne borcu olduğunu düşünen insanlar, hikmet kaynaklı bir felsefe yolunda yürümek durumundadır.

– *Hangi yolda yürüyorlar?*

– Amerikan felsefe eğitiminde, "Bu var!" diyerek aynısını yapmaya kalkışıyorlar. Anglo-Amerikan kültürde yetişenlere eleştirel yazacaksın, kritik düşüneceksin diye öğretiliyor ama orada hiç inşâ yok. Birisi bir şey söylüyor, habire eleştiriyorsun, sanıyorlar ki felsefe öğrenmek demek birtakım filozof denen ölmüş insanları, eleştir Allah eleştir, neymiş felsefe eğitimi yapıyoruz. Peki, sen ne söylüyorsun? Valla, ben henüz bir şey söyleyemem, çünkü söylersem eleştirirler, onun için sen söyle ben eleştireyim tavrına giriliyor. Oysa söyleme cesaretini vermek lazım. Buradaki kritik nokta -daha önce başka bir bağlamda konuşmuştuk- söyleme cesareti ile haddini bilme cesaretinin birbirleriyle ahenk hâline gelmesi, hemhâl olması gerekiyor. Buda zor bir iş ya pısırık oluyor, "Ben salağım hiçbir şey diyemem, sen söyle oluyor," ya da on sekiz yaşında kendini, dünyanın en büyük filozofu sanıyor; üfür Allah üfür, bi-

razda zeki ve bilgiliyse, "İşte bak yapıyorum," hüsnü kuruntusuna kapılıyor, ondan sonra iflah olma imkânı kalmıyor.

– Sizin felsefecilerin hergele olduğuna dair bir mâniniz var. Onu söyleyebilir misiniz?

– Bu mâniyi İlhan Başgöz Hoca çok sevmişti:

Felsefele felsefele
Geçmiyor hiçbir şey ele
Bu felsefeciler var ya
Onların hepsi hergele.

Türkiye'deki felseficilerin hepsini şu anda biliyor ve/veya hepsi üzerinde gözlem yapıyor değilim. Onun için rastladığım, bilebildiğim sınırlı bir kesim için konuşabilirim. Türkiye'deki felsefeciler şöyledir sözü, herhâlde çok uyduruk bir genelleme olur. Genç arkadaşlardan birçoğunu tanımıyorum, tanıdığımı sandığım benim yaşıma yakın olanlar veya benim yaşımda olanlar içinde ne kadar sağlıklı saptamalar yapıyorum, bilemiyorum. Ancak, bu uyarılar ışığında yola çıkarak saptama yapmaktan kaçmayacağım yani sözümü esirgemeyeceğim. Tıpkı dini yanlış yaşayan insanlar gibi, kalıplar hâline getirip haplaştırılıp sırf şekli olarak yaşamak istersen felsefe memurları, felsefe fanatikleri, felsefe yobazları, felsefe bağnazları, felsefe züppeleri yaratırsın.

– Neden yanlış?

– Bu ülkedeki kültürün ve hayatın niteliğini yükseltecek, genişletecek, derinleştirecek biçimde yaşamıyoruz. Yanlış ya da bazı insanlara uymayan sözler söyleyebilirim. Herhalde, kültürel birikimimizin çağın gerisinde olduğunu söyleyemeyiz, hiç değilse bugün, Türkiye Cumhuriyeti olarak Avrupa'yla bir diyalogumuz var. Kimilerine göre, bu çok olumlu gözükmüyor: Osmanlı zamanından beri, Batı emperyalizminin etkisi altında savrulduğumuz ve kendi başımıza, kendi kültürümüzle ilgili bağımsız kararlar alamadığımız gibi eleştiriler var. Dolayısıyla, kendi kültürel birikimimizle yaşadığımız çağın tartışmalarına, problemlerine, arayışlarına, araştırmalarına çok uzak bir ülke değiliz. Batı dillerinde eğitim yapan veya Türkçe eğitim yapıp çağdaş dünyayı iyi bilen öğrencilerimiz, yurt dışına gittikleri zaman, çok kolay uyum sağlıyor ve başarılı oluyor.. Felsefe açısından, dünyada diğer felsefe bölümlerinde yapılan etkinliklerden, çok geri kalmadığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz.

– Ülkemizin felseficilerini çoğunlukla memurlaşmış, felsefe aşkını yitirmiş olarak görüyorsunuz. Neden?

– Bizde şöyle bir anlayış var: Yukarından indirilmiş bir felsefeyle tıngırdayıp duracağız. Felsefe kafesinde yaralı bir kuş: Öt Allah öt! Şöyle diyen felsefeci tipler var, "Kant'ı ne güzel anlattın, koçum! Anlatamıyoruz bizim çocuklara, yıllarca Kant okuyorlar bunu öğrenemiyorlar. Sizde iyi yetiştiremiyorsunuz öğrencilerinizi. Sınavlarda sorulara doğru cevap vermiyorlar." Bir kafa var ki felsefeyi, net doğruların olduğu bir çarpım cetveli sanıyor. Kendileri bir yerlerde Kant okuması yaparak bir çeşit Kant anlayışı edinmiş, farklı okumalar yapıldığında yanlış diyor.

Metni önüne koyarak farklı okumayı onlarla tartışmak gerek ama öğrencilerimiz bunu yapamadığı için hocanın dediğine boyun eğiyor, "Kant ne demiş hocam, söyleyin yazayım!" diyor. Örneğin, doçentlik sınavlarında sorulan sorular, hocaların özellikle, eski hocaların tavrı, kafasında kendi bildiği bir doğru cevap var ve karşısındaki genç insandan o cevabı bekliyor, ondan sonra, "Felsefe bilmiyor!" diyor. Mesele, bilgi yarışması ise sana öyle sorular sorarım ki hiçbir cevap veremezsin, "Efendim, herkesin bilmesi gereken sorular soruyoruz!'" Ey soru soran hocalar, herkesin bilmesi gereken sorulardan size öyle sorular sorabilirim ki cevap veremeyebilirsiniz! Kafamdaki cevaba doğru öğrenciyi itip o cevabı bekliyorum, buna da felsefe öğretmenliği diyorum. Oysa öğrencinin sahip olduğu mâlûmâtı nasıl işlediğine bakmak lazım! Bazı şeyler vardır, sözgelimi, Kant'ın teorik aklın eleştirisi kaç bölümdür, Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik kaç kitaptan oluşur gibi bunların bir cevabı olabilir. Platon'un adalet anlayışı nasıldır diye sorduğumda, hakîkaten Platon'un temel metinlerini okumuş, Platon yorumcularından bir ölçüde haberli biri ise benden farklı şeyler söyleyebilir. Felsefe hocası olarak onun farklılığını anlama gibi bir yükümlülüğüm var yoksa kafamın içimdeki doğruları ona buldurtacağım, onu aydınlatacağım ve yanlışlarından kurtaracağım gibi bir şey ne kadar yanlış!

– *Söylediğiniz gibi, bu daha çok eski hocaların özellikleri değil mi?*

– Bizim eski hocalarda bu vardı, "Bilimi yanlış anlıyor, onun balonlarını söndüreceğim!" diyenler, örneğin. Denebilir ki: "Bilim üzerine şu yeni kaynaklar çıkmış, haberiniz yok!" Kendinizin bir bilim anlayışınız var ve farklı bilim anlayışına tahammülünüz yok. Siz, hangi kaynaklardan bilim anlayışı edindiniz? Şu ya da bu kitaptan edinmiş olabilirsiniz ama onun üzerine pek çok yeni kaynaklar çıkmıştır. Sınav yapan bir hoca olarak okunması gereken bütün kitapları irdelemiş, kendine özgü bilim anlayışını devşirmiş bir insanın, "Bilim bu değil cahil, git bilimi öğren!" demesi felsefeciye yakışan bir tavır değil.

– *Felsefeciye yakışan tavır nedir?*

– Sokrates'ten bu yana çok sular akmıştır. Akademik felsefenin "olmak" gibi bir sorunu yoktur. Felsefenin başlangıcında mitoloji, edebiyat ve retorik vardı. Kavramsal düşünme, geleneğin diliyle yapılıyordu. Felsefenin başlangıcı ve kökeni sorularla düşünmek, bilgi edinmek ve değerler oluşturmak için anlamlar araştırmaktır. Yapacağımız şey öğrenciye sorular sormak ve kafasına sorular yerleştirmektir. Eğer sorulara karşı duyarlılığı varsa eksikliklerini anlar, anlıyorsa yeterlidir. Bazı bilgileri eksik olabilir, ne olacak benim bilgilerime sahip olması gerekmiyor ki o da başka bilgilere sahiptir. Biz felsefeciler, aklımız sıra geniş düşünceli, irdeleyici, eleştirici insanlar yetiştiriyoruz. "Efendim, felsefe öğrenirsen hayatı sorgularsın!" diyorlar. "Muhterem hocam, siz felsefeyi öğreten biri olarak hayatınızı epey sorgulamışa benziyorsunuz!" dökülüyor, kompleks kumkuması!

– Siz, akademisyen olarak eğitimi dert edinmiş bir insansınız. 'Eğitişim mi Öğütüşüm mü?' başlıklı yazınızda, "Peki, hoca eğitilmeyecek mi? Hocayı kim eğitecek? Başka hocalar? Nasıl? "Hizmet içi" kurslarla mı? Hoca öğretirken öğrenmeyecek mi? Hoca öğrencilerin sorularından, eleştirilerinden zenginleşmeyecek mi? Öğrencilerin de ona öğretebileceğini, onu eğitebileceğini, biçimleyip yola sokabileceğini hiç düşünmeyecek mi?" gibi sıkı sorular soruyorsunuz, 'eğitim' kavramı yerine 'eğitişim' öneriyor ve eğitişim ile uğraşan kişiye de eğitişmen diyorsunuz. Nedir, eğitişim? Eğitim, eğitişim olduğunda sağaltım hâline gelebilir mi?

– *Eğitişim* karşılıklı eğitim, karşılıklı bir dönüşümdür. Karşılıklılığın olmadığı eğitim hem öğretmen hem de öğrenci için bir zulümdür. Eğitimin yalnızca mâlûmât verme olduğunu sanıyoruz, oysa eğitim, bir hayat tarzıdır. Eğitilen insanın dönüşmesiyle eğiticinin yani eğitişmenin hep öğrenci kalmasıyla gerçekleşir. Öğrenme ve öğretme birbirini tamamlayan bir süreçtir. Öğrenme, öğreterek; öğretme ise öğrenerek gerçekleşebilir. Öğrenci, nasıl öğreneceğini öğretmenine öğretendir. Öğretmeninden öğrenirken öğretmenine öğretendir. Öğretmen öğretirken öğrenendir, yalnız anlattığı konuyu yeniden öğrenen değil; kendini, dünyayı ve öğrencilerini öğrenen biridir. Eğitişim, sağaltım hâline gelebilir mi sorunuza gelince, sizin gibi bende terapi kelimesini yerine sağaltımı kullanarak diyebilirim ki eğitişim, bir sağaltımdır: İnsanın, öğrenerek ve öğreterek sağaltımı yaşamasıdır. Eğitişim, öğretmenin ve öğrencinin birlikte öğrenip birlikte öğrettikleri, öğretirken ve öğrenirken sağaltımı gerçekleştirdikleri bir insan olma etkinliğidir. Eğitim, eğitişim olmadığı sürece öğütüşümdür hem öğretmen, öğrenciyi öğütür hem de öğrenci, öğretmeni öğütür. Eğitim adıyla birbirinin hayatını cehenneme çeviren iki gücün çarpışmasını görürüz. Eğitim, yüzlerce yıl boyun eğme, boyunduruk altına alma olarak anlaşılmış. Oysa eğitim, eğitişim olabildiğinde - şu an aklıma gelen yeni bir sözcük söylüyorum- *özgürleşim* olur, eksik yanlarımızdan, çirkin taraflarımızdan arındıran bir sağaltım hâline gelebilir.

– Ülkemizde eğitim, eğitişime dönüşmediğine göre, felsefe eğitimi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

– Genelde, mâlûmât aktarma şeklinde felsefe eğitimi verilmektedir, buda yapılmalı. Ancak, bazı üniversitenin rektörleriyle karşılaştığımda, "Muhterem hocam, üniversitede felsefenin gerekli olduğunu bildiğim için birinci sınıf öğrencilerine felsefe dersi koydum!" diyor. Nasıl yaptığını sorduğumda: "Amerika'da doktorasını yeni yapmış genç birini aldık. Dörtyüz kişilik amfiye öğrencileri dolduruyoruz. Bu çocuk, onlara Platon'un, Aristo'nun ne dediğini anlatıyor." Bravo! Sevsinler, böyle bir felsefe eğitimini! Sanattan kimse anlamıyor, birinci sınıflara estetik dersi koyalım; ahlâk bozuluyor, ahlâk dersi koyalım. Dersi koydun mu, problem çözülüyor! Dersi kim veriyor? Nasıl anlatıyor? İçerikten önce bunu soruyorum: Kim ve nasıl?

– Eğitim sistemimiz, her düzeyde öğrenciyi boş çuval gibi görmekle ve tıkıştırmakla meşgulken felsefe eğitimi nasıl olacak?

– Felsefe eğitimi, öğrenciyi boğazlayarak şunu da öğretelim, bunu da atlamayalım tarzında biraz etik, biraz estetik, biraz tarih, biraz mantık verelimin pek anlamı yoktur. Öğrenmek isteyen zaten öğreniyor. Felsefenin daha çok kendi kendine öğrenilen bir etkinlik olduğunu düşünmüşümdür. Felsefede hoca, kendi kendine öğrenen öğrencilerle tartışan biri olacak, öğrencilere bir şey öğreten değil. Keşke böyle hocalar olsa! Kendi kendinize öğreneceksiniz ve hocayla konuşacaksınız. Hocayla konuşurken varsa yanlış öğrendikleriniz, onları düzelteceksiniz, eksiklerinizi tamamlayacaksınız. Yoksa hoca kürsüye çıkıp, "Bu budur, şu şudur!" diye anlatmayacak. Bu, bana hep yanlış gelir. Hoca etkileşime girebildiğim, diyalog kurabildiğim, tartışabildiğim insan olacak.

– Bütün bu durumlar için genel bir şey söylenebilir mi?

– Çok emin değilim ama öğrenci, bir ölçüde, neye heves ediyorsa o heveslerini karşılamasına imkân vermek gerekir. Felsefi öğrenmelerin içten gelen enerjiden mi, sahici bir ilgiden mi yoksa bir kaçıştan mı, bir arayıştan mı olup olmadığını öğrenciye duyurmak lazım. Arayışa izin vermek gerekir. Bazı insanlar, kırk ya da elli yaşına kadar savrulabilir, elli yaşından sonra bir yere gelebilir. Eğer bu maymun iştahlılığı, gençliğinden geliyorsa bir süre sonra geçecektir ama karakter özelliğiyse ölünceye kadar öyle kalacaktır, engellemenin hiçbir anlamı yok, engelleyemezsin, zaten. Artık, ölünceye kadar koşturur durur, o öyledir. İyi bir eğitici olarak öğrencinin "neyse o olmasına", kendi yolunda kendisi olarak yürümesine yardımcı olmak lazım. "Ben böyle düşünüyorum, sende böyle çalış!" veya büyük filozoflardan Wittgenstein böyle çalışmıştı, Heidegger şöyle yapmıştı, Derrida şunu yapmıştı şeklinde olmamalı. Her insan, kendine mahsus ve biricik olduğu için o kendi biricikliğini bulabilmesine yardımcı olmak lazım.

– Sözünü etiğiniz karakter özelliğini örnekleyebilir misiniz?

– Felsefeye başlayan arkadaşların bir kısmı, kendine yakışan felsefi ilgileri bilmiyor; elverişli ortamlar olmadığı, birlikte çalıştığı hocalar uygun düşmediği için kendilerine yakışmayan, içinde bulunmaktan rahatsız oldukları -giysiye benzetirsek- üzerlerine tam oturmayan felsefeyle meşgul oluyor. Örneğin, hiç mantık yeteneği olmadığı hâlde kendini mantıkçı sanan, mantık felsefesi yapmaya kalkan; vasat bir akademisyen olmaktan ileri gidemediği halde çözümleyici felsefeye aklı ermediği için Heidegger'i anlayabileceğini sanarak Heidegger papağanlığı yapanlar var. Yine, Türkiye ve dünyada yapılan felsefe etkinliklerine katkıda bulunamayacağını düşünüp -belki, onları yeterince anlayamadığı için- tamamen yol değiştirip Hegelci olmaya kalkan ama Hegel'i besleyen kültürün hiçbir zaman farkında olmadığı için Hegel papağanı olmaya eğilimli arkadaşlarımız var. Hegel'le uğraşan arkadaşlarımı burada tenzih ederim, bizim Eyüp gibi, Hegel yaşayan çok değerli arkadaşlarımız var ama genç arkadaşlarda bu çeşit kaçma eğilimleri görüyorum.

– Çok iyi bildiğiniz gibi Arapçada talebe, istekli demek, talebe neleri talep edebilir?

– Haklısınız, kültürümüzde öğrenci sözcüğünü hatırladığımızda talebe, talep edendir. Talep etmeyen bir insana, "İlla şöyle ol!" demenin bir anlamı yok. Elbette, gençler birçok şeyin farkında olmadığı için talep etmiyor olabilir. Herhâlde, doğru olan öğrencilere talep edilecek şeyleri sergilemek ve onların taleplerini beklemektir. Felsefeyle uğraşmak, kişiliğimizi ve kendi olanaklarımızı keşfetmekle ilgilidir. "Nasıl felsefe yapacağım?" diyen bir arkadaş, kendini tanıyıp yolum bu değilmiş, şuymuş diyebilmeli. Belki, gençken çok değişik felsefe yollarına, anlayışlarına açık olup kuşatıcı bir felsefe bilgisiyle kendini donattıktan sonra, hangi yola gidecekse gitmeli diye düşünüyorum. Onların o olmasına, kişiliklerine, kendine özgü varlıklarına, inançlarına, dünya görüşlerine, duygu dünyalarına, huysuzluklarına veya iyi huyluluklarına saygı gösterip onların o olarak kendilerini arayıp bulmalarına, kendi yollarında yürümelerine yardımcı olmak, saygı değer bir eğitimci olmanın özelliklerinden biridir diye düşünüyorum.

– Eğitimcinin başka hangi özelliklerinin olması gerekir?

– Felsefe eğitimi, Batının ve bizim hikmetimizin önemli metinlerinin üzerine eğilmekle ve o metinlerin anlamlarını yaşayan hocalarla olabilir. Eğitimde hem yüz yüze ilişkilerden hem de kitaplardan öğrenilecek örtük ya da açık bilgiler vardır. Felsefe eğitimi yalnız metin okuyarak olamaz, çünkü metinlerin satır arasını okuyabilmek için ayrı bir bilgi türüne ihtiyaç vardır. O da bunu okuyabilmiş, -okuyabilen varsa tabiî- felsefenin tinselliğini, mânevî gücünü kavrayabilmiş insanların o metinlere yaklaşımını görmekle, onlarla birlikte yaşamakla anlaşılabilir. O yüzden, uzaktan uzağa yalnız kitaplarla ve yazışmalarla bu iş olmuyor. Felsefe eğitiminin yaşadığımız hayatla bağlantısını ve felsefeyle uğraşan insanın kendi kişiliğini düşündüğümüzde kendi iç dünyası, karakteri, eğilimleri, bilgisi, içinde yaşadığı yaşama dünyası, kültürü ve hikmeti içinden bakılarak felsefeyle temas etmesi sağlanmalıdır. Galiba, yalnız felseficiler için değil, her insanın aklında, sinir sisteminde, ruhsal hayatında bir problem yoksa ölünceye kadar öğrenemiyorsa bir problem var demektir. O açıdan felsefecinin her dem öğrenebilir insan olması, değişen dünyaya ve değişen kendi birikimine açık olması, korkmaması, şimdiye kadar böyle dedim ama bundan sonra böyle dersem ayıp olur dememesi; açık, deneyen, denemekten korkmayan birisi olması daha anlamlı diye düşünüyorum.

– Felsefecinin şu ya da bu özellikleri taşıması veya felsefe eğitiminin şu ya da bu şekilde verilmesi bu kadar önemli mi?

– Bunlardan daha önemlisi, felsefi eğitim, bir iklim meselesidir. Felsefe eğitiminde tavır aktarma, felsefi iklimi yani felsefenin duygusal iklimi yaratabilmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. İklimini, atmosferi oluşturmak deyim yerindeyse bir felsefe küre oluşturmak lazım ki o felsefe küre içine girebilen insanlar, o felsefi havayı teneffüs

edebilsinler. Mesela, öğrenciliğimde mimarlık fakültesine gittiğimde bakardım: Orada ne güzel bir eğitim var, ne güzel şeyler inşâ ediyorlar oysa felsefe eğitimine bakıyorsunuz, felsefe öğrencisi, doğru dürüst hiçbir şey inşâ edemiyor. Fasaryadan bitirme tezi yapılıyor ama felsefe, inşâ edilerek öğrenilebilecek bir disiplindir. Belki, felsefeye müsait değil, çünkü gencin öğreneceği o kadar çok şey var ki inşâ edecek bilgiyi öğreninceye kadar zaten yaşlanıyor. Dolayısıyla, hani inşâ edecektik, hâlâ malzeme toplamakla meşgulüz, "Büyüyeyim, bak nasıl inşâ edeceğim!" derken yetmiş, seksen yaşına geliyorsun sonra, ölüp gidiyorsun. O bakımdan pek vakit kalmıyor. Eğitimde bunu düşünmek lazım yani çocukları o kalıpların dışına çıkarabilecek ve onları inşâ faaliyetine hazırlayabilecek, onların politik eğilimlerini, temayüllerini yani üretici eğilimlerini geliştirebilecek özelliklerini yakalayıp teşvik etmek veya çok aşırı gidiyorsa eleştirmek ama bulup çıkarmak gerekiyor diye düşünüyorum. O yüzden felsefi bir hava, felsefi bir ilkim, felsefi bir atmosfer meydana getirilemediği için memur tipli insanların etrafta dolaştığı, nerede eğitim almışsa onun çizgisinde ölünceye kadar yazıp çizdiği, terfi edip emekli olanların yaşadığı bir ülke olma durumunda kalırız.

– Şu halde felsefeci yetiştiremiyoruz...

– Birtakım sloganları bilen öğrenciler yetiştirmekten öte bir şey yapmıyoruz, ondan sonra felsefeci yetiştiriyoruz, diyoruz. Ne kadar irdeleme gücü olan öğrenciler yetiştiriyoruz? Yetiştirdiğin öğrenciler şu ya da bu filozofu biliyor veya ahlâk, estetik konusunda fikre sahip ama ne üretiyor? Ne ortaya koyuyor? Hayatımız hakkında ne diyor? Mâlûmât papağanlığının ötesinde, o papağanlıkla yazılmış ders kitaplarının, basmakalıp akademik makalelerin ötesinde ne üretiyor? Felsefe anlattığınız gençler, felsefi duyarlılığa sahip mi? Felsefe tavrını edinmiş mi? Felsefece dünyaya bakma, sorgulama, tartışma yapabiliyor mu? Felsefi inşâ işine kalkışıyor mu? Felsefenin hayata yedirilmesi: İç dünyamıza, hayallerimize, duygularımıza, düşüncelerimize umutlarımıza, üzüntülerimize, sevinçlerimize karışması önemli. Felsefe öğrettiğini söyleyen pek çok akademisyenin üzerinde felsefe yama gibi duruyor.

– Bu topraklardan felsefeci değil, filozof nasıl yetiştirilebilir? Bir filozof nelerle donatılmalıdır?

– Bunların kitaplar boyu cevapları verilebilir. Filozof nasıl yetişir? Atlet, polis, asker hatta bilim insanı yetiştirir gibi filozof yetiştirilir mi? Sanmıyorum! Çünkü filozof hayata duruşuyla, bakışıyla farklı bir insandır. Farklılığını koruyabilecek, herkesin olağan karşıladığı düşünme tarzlarını, bakış açılarını, yaşama biçimlerini eleştirebilecek bir insandır.

– Filozofların yaşam öykülerine baktığımızda, çocukluktan itibaren sıkı bir eğitim aldıklarını, sadece felsefi alanda değil, fen ve sosyal bilimlerini öğrendiklerini, pek çok dil bildiklerini görüyoruz. Lisans ve lisansüstünde felsefe okuyarak filozof olunamayacağını görüyoruz...

– Çok haklısınız! Felsefi donanım için bu saydıklarınız şart. Her şeyden önce, Batının ve Doğunun klasik dilleri ve kültürü hakkında çok sağlam bilginizin olması gerekir yani Doğu'nun ve Batının klasiklerini olabilirse orijinal dilinden Eski Yunanca'dan, Latince'den, Arapça'dan, Farsça'da okuyabilmek lazım hatta mümkünse Sanskritçe'den, Çince'den okumak gerek.

– Filozof olabilmek için Eski Yunanca, Latince, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça, eski ve yeni Türkçe bilmek gerektiğini söyleyebilir miyiz?

– Elbette, bu topraklarda yetişecek felsefeci için bu dilleri sayabiliriz. Zaten, Latince bilirseniz İngilizce, Almanca, Fransızca sorun olmaz.

– Filozof olabilmek için bu dillerin yanı sıra matematik, fizik, tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, gramatoloji, edebiyat vb. disiplinleri de bilmek gerekiyor...

– Vallahi, öyle! Ama bu söylediklerimiz ideal olan. En azından, bu disiplinlerin temel bilgilerini kavramış olmak gerekiyor.

– İlber Ortaylı hoca, "Felsefeci üç kaynaktan beslenir: Teoloji, filoloji ve musiki. Bunlardan sonra felsefe düşünülebilir," diyor, siz ne diyorsunuz?

– İlber hocamın haklı olduğu yanlar var belki, Batı kültürü için söylenmiş olabilir. Şurası bana çok açık geliyor: Felsefenin din, sanat ve bilimle ortaklığı var, dolayısıyla felsefi yolculuk, bu dört alanın kesiştiği yerde oluyor. Dilsel duyarlılık çok önemli, dile hâkimiyet, düşünceye hâkimiyetle giden bir şey. Eğer, felsefecinin ana dilinde sorunu varsa düşünmedede ağır sorunları var demektir.

– Eskil Yunanca, Latince, İngilizce, Almanca, Fransızca, Osmanlıcayı biliyorsunuz. Arapça ve Farsçanın ise dil yapısına hâkimsiniz. Ayrıca mühendis kökenli oluşunuz ve dershane öğretmenliğinizden dolayı matematik ve fen bilimlerini iyi biliyorsunuz. Oto-didakt bir insan olduğunuz içinde tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, arkeoloji, gramatoloji, edebiyat vb. disiplinlere de hâkimsiniz. Yani siz, felsefe okuyarak ya da felsefede doktora yaparak felsefeci olmamışsınız...

– Elbette, bu söylediklerinizdoğru ama bütün bunların üzerinde duracağı dayanak nedir, biliyor musunuz? İnsanın görgüsüdür. Ben, görgüsüzden felsefeci olacağını sanmıyorum.

– Ama bu kişisel özelliklere girmiyor mu?

– Evet ama çok önemli! Wittgenstein, Wittgenstein olmuşsa görgüsü sayesinde olmuştur. Görgüden adab-ı muaşeret anlamıyorum: Çatal-bıçak nasıl tutulur, bayramlarda neler yapılır değil. Görgü, apayrı bir şey! İncelmiş zevklerin, yaşama gustosunun olması anlamında kullanıyorum, görgüyü. Görgülü, yaşadıklarını kendine özgü yorumla yaşayabilendir: İçinde bulunduğu kültürü benimsemiş veya reddetmiş -reddetmek içinde etkisinde kalmış olmak gerekiyor- kültürüyle, geleneğiyle bütünleşmiş olandır. Görgü yoksa sığ ve sınırlı felsefeci akade-

misyen olunur. İstenildiği kadar dil ve disiplin bilsin, mâlûmâtfuruş olsun görgü yoksa olmaz. Yaşama karşı bir inceliğimizin olması lazım, hamhalat insandan büyük filozof çıkmaz. Mâlûmâtın görgüye gitmesi lazım! Görgüleşmemiş mâlûmâtın hiçbir işe yaradığını sanmıyorum, üstelik üzerimizde ağır bir yük olur. O kadar okumuş, kitaplar yazmış ama hıyar olarak kalmış.

– Bir çağrışımla görgünün içinde örgü var. Görerek mi yaşamımızı örüyoruz?

– Görgüden dem vururken yaşama beğenisini, zevkini, tarzını geliştirerek düşünmeden söz ediyorum. Görgü, insanı olduğu gibi gösterir, işte onun için merkeze doğru seyahat veya gezi önemli oluyor. Şu soruları sormak gerekir: İnsanın merkezi var mı? Sadece bir merkezi mi var yoksa birçok merkezlerden mi oluşuyor? Ne var ki merkez dediğimiz yere çok yaklaştığımızda, birçok merkezlerin olduğunu görüyoruz. Merkezler, bir yerde temerküz etmiştir yani bir yerde toplanmıştır.

– Yani yaşantınızda kaba, maço, sıradan olabilirsiniz ama yazdıklarınız incelmiştir öyle mi?

– Evet, olabilir! Daha doğrusu, görünüşte belki, öyledir. Birçok yazara çizere baktığınızda, adamın yahut kadının davranışları, kaba gelebilir. Mesela, Amerikalı şair Walt Whitman görünüşü çok kaba saba olduğu gibi huysuz, kavgacıymış da. Yine, Yahya Kemal, yemek yerken ağzını şapırdatır, yiyecekleri püskürterek yermiş. Çok değerli yazar, düşünürlerin günlük yaşamına tahammül etmek çok güç olabilir. Falanca şair, yazar, düşünür için şunu çok duyarız: "Keşke tanışmasaydım, kitaplarını daha iyi okurdum!" gibi. Çok ince şeyler yazan insanın hayatında çok ince olması gerektiği gibi, bir gerekliliğin olmadığını düşünüyorum. Bilakis, tersi örnek daha çok olabilir. Günlük hayattaki kabalıklar ve o kabalıklardan etkilenmeler, belki, ince şeyler yazmaya götürüyor olabilir.

– Ama inceltilmiş yazılar incelmiş heyecanlar, kaygılar en önemlisi de düşünceler ister. Kaba, hamhalat insandan nasıl incelmiş ürünler çıkabilir ki?

– Çevresiyle kurduğu ilişkide görünüşü öyle olabilir. İnce şeyler yazabildiğine göre, içinde bir yerler daha farklıdır. Yakından tanıyanlar, göründüğü gibi kaba olmadığına tanıklık edebilir!

– Sizin bu saydığınız özellikler yalap şalap okuyan-yazan felsefeciler için geçerli değil mi? İyi ve sıkı bir donanım, insanı görgüye, yaşama inceliğine götürmez mi?

– Haklısınız! Hayatta bunun örneklerine rastladım mesela, Arda Denkel görgülü bir insandı. Arda Bey'in kendine ait bir tarzı, bir yaşama gustoluğu vardı. Yine Hüseyin Batuhan, Takiyettin Mengüşoğlu, Nermi Uygur, Teo Grünberg düşüncelerini beğenirsiniz veya beğenmezsiniz ama yaşama karşı tarzları, tercihleri, zevkleri olan insanlardı.

– İyi okuyan ve iyi kitap yazanların gideceği adres görgüdür. Buna karşın derme çatma, yarım yamalak, şifai bilgilerle donanmış; çalıntı,

alıntı, piyasa teknikleriyle kitap yazmış olanların gideceği adres ise bostandır, diyebilir miyiz?

– Kesinlikle, diyebiliriz!

– Yine soruya dönersek filozofların yaşam öykülerinden yola çıkarak bir filozofun felsefi donanımı için edinmesi gereken özellikler olarak pek çok dilleri ve disiplinleri bilmesi gerekir, diyebilir miyiz?

– Bunu, böyle söyleyemem! Ancak, şunu söyleyebilirim kesinlikle, dil bilincinin olması gerekiyor.

– Ama biz ODTÜ felsefe bölümünde felsefeci nasıl yetiştirilir tartışmıyoruz ki bu topraklardan filozof nasıl çıkar, onu tartışıyoruz. Filozofların ortak özelliklerine baktığımızda karşımıza bir standart çıkmıyor mu?

– Size katılıyorum ama bunu, reçete gibi sunmanıza itirazım var. Bu söylenenlerin dışında bir insanda çıkabilir.

– Benimde size bir itirazım var. Bu bir reçete değil ki! İyi eğitim almazsa nasıl filozof çıkacak?

– Bu konuya, daha esnek bakmak istiyorum. Yedi dil değil de üç dil olabilir ama öğrendiği diller ona nasıl bir ufuk açar, sorulması gereken soru, bu. Rahmetli Nermi Uygur'un şikâyet ettiğini duyardım, "Keşke bu kadar dil öğreneceğime başka şey yapsaydım!" Dili niçin öğreneceksiniz?

– Haklısınız, bu kadar dili ve disiplini öğretirsiniz ama filozof yetiştiremeyebilirsiniz...

– Bu filozof yetiştirme işini, kendi içinde paradoksal bir söz olarak anlıyorum. Filozof yetiştirme, koyun yetiştirme gibi bir şey değil ki! Filozoflar, hüdayi nabit insanlardır. Serada filozof yetiştirilmez ki!

– Hüdayi nabit olabilmenin yolu, serada yetişmeden geçmiyor mu?

– Bu düşüncenize itiraz edilemez! Söylemeye çalıştığım önceden kurallarının olmadığıdır. Batıda çıkmış, bizde de büyük filozof çıkması için şunlar gerekir gibi bir şey bana anlamlı gelmiyor. Ortamı hazırlarsınız, filozof çıkarsa çıkar, çıkmazsa çıkmaz. Ismarlanarak filozof çıkarılmaz. Sevdiğim güzel lafla o bir nasip işidir. İslâm medeniyeti içerisinde bizden büyük filozoflar çıkmıştır ama Türkçe felsefe yapma açısından düşünüldüğünde, büyük filozoflar yetiştirme imkânımız olmamıştır.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Şeytan, İnsanın Kendisidir

Yaşam kesici, yaşam emici, yaşam öldürücü insanlar hayatı engelleyerek kötülük edebiliyor. Yaşam enerjisini başkalarını mutsuz etmek için kullanan insanlarla uğraşmak ve bunları kendine döndürmek gerekiyor.

– Akşam gazetesinde 22 Mayıs 2011 tarihinde yazdığınız 'İçi boşaltılmış kavramlar ülkesinin prensleri: Aydınlar' başlıklı yazınızda, "Biz aydınlar, kavramların 'iliğini kemiğini kurutmada' ne denli ustayız. Aydınız biz, bize hayatın herhangi bir sorununu verin, onları aydınca 'sorumluluğumuz', 'becerimiz', 'özgürlüğümüzle' bir güzel benzetelim. Bana bir kavram verin, içine okuyayım. Aydınım ben: Kavramlardan atımı verin: Size mantıksal, düşünsel, matematiksel, kelimeler ve yalnızca kelimelerle dolu şatolar yapayım," diyorsunuz. Sizinle bundan sonra yapacağımız söyleşilerde birlikte kavramların içine okumak istiyorum. Mutmain yani tatmin olmuş olmak ne demek? İnsan nasıl mutmain olur?

– Mutmain olmayı açıklayabilmek için 18. yüzyıl mutasavvıflarından Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın nefs mertebelerinden söz etmemiz gerekir. Ona göre, mutmain insan olma tasavvufta dördüncü kademedir. Nefsi mutmainne yani kendisiyle barışık, kendisiyle karşılaşmaya hazır, üçkâğıtlarını bilen insan. Ne var ki nefsi mutmaine çıkmış olsanız bile diğer üçü sizde vardır.

– Erzurumlu İbrahim Hakkı, dillerden düşmeyen "Mevlam görelim neyler, neylerse güzel eyler!" mısralarının sahibi değil mi?

– Evet! *Tefvizname* adlı şiirinde geçer *tefviz*, her şeyi Allahtan bekleme anlamındadır.

Hiç kimseye hor bakma
Sen nefsine yan çıkma
İncitme gönül yıkma
Mevla görelim neyler.
Neylerse güzel eyler.

– Nefsin mertebelerine geçmeden önce siz, nefsi nasıl tanımlıyorsunuz?

– Nefsi tanımlayanlar çok ama bana göre, *animus*tur. Belki, *self* denilen kendiliktir yani ahlâkî varlığımızdır. Bizi insan kılan kendiliğimizdir.

– Nefs, sadece bizim kuduruk yanımız değil, öyle mi?

– Kuduruk yanımızında olduğu bir bütünlüktür. Bazen, 'nefsi körelt' anlamında, *ego* olarak yorumlayanlar olabilir ama *can* dediğim şeyin nefs olduğunu düşünüyorum.

– İbrahim Hakkı'da nefsin mertebeleri neler?

– Erzurumlu İbrahim Hakkı, ansiklopedik tarzda yazdığı *Marifetname*'sinde nefsin mertebelerini açıklamıştır. Onun görüşlerini kendime göre yorumluyorum, tasavvufu yaşamadığım için hata yapma ola-

sılığım yüksek olabilir. Yalnız, onun yaptığı saptamalar çok önemli. Bu saptamaları, saygısızlık yapmadan seküler düzlemde yeniden yorumlamaya çalıştım. Birinci aşama, nefs-i emmâre: Emir alan yani savrulan nefs. Nefsi emmâre, dürtülerine göre yaşayan insanın bulunduğu makamdır. Galiba, bu gezegende yaşayan insanların yüzde doksanı nefsi emmâre sahibidir. Mesela, politikacıysa seçmene hoş görünmeye çalışan, seçmeni devamlı kollayan ve manipüle etmeye çalışan biridir. Nefsi emmâre tehlikeli bir nefistir, çünkü hâkim olamadığı nefsinden ve tutkularından emir aldığı için emrindeki insanlara, kötü emirler verip onların hayatını cehenneme çevirebilen biridir.

– Kötü huyları, çirkin özellikleri barındıran en alttaki mertebe öyle mi?

– Evet, ikinci aşama *nefs-i levvâme*: Levm eden, azarlayan, kınayan nefstir. Artık kendi kabalığını, hamhalat oluşunu fark etmiştir ve kendine eziyet etmeye başlar. Kendini aşağılayarak kendini değersiz görerek kendine eziyet eden nefstir; buna karşın, bir şansı olan nefstir. Şanstır, çünkü nefs-i levvâme, nefs-i emmâre olmaktan kurtulmuştur. Kendinizi aşırı hırpalama tehlikeli bir şeydir, çok levm ederseniz yok olabilirsiniz, intihar edebilirsiniz, kendinizi küçük görerek kendinize haksızlık edebilirsiniz. Üçüncü aşamada *nefs-i mülhimeye* yani ilham alan nefse ulaşırsınız. Bu aşamada, yavaş yavaş emir aldığınız ve levm ettiğiniz benlikten yukarı çıkıyorsunuz, hayata anlam veren değerlerin farkına varıyorsunuz ve bunlardan esin alıyorsunuz. *Transcendent* yani aşkın bir şeyi duyuyorsunuz. Hayat, bu kadar değil: Benim evimden, penceremden, müzik setimden, akrabalarımdan, siyasi görüşlerimden ibaret değil diyerek yavaş yavaş yıldızlara açılıyorsunuz, doğayı tanımaya başlıyorsunuz ve insan olma ilhamı alıyorsunuz.

– İyi bir sınıflama...

– Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ellerinden öpüyorum! İnsan olma esinini alıp bu esini değerlendirebilme, kendinizle muhasebe içine girebilme, kendinizle muhabbet edebilme olanağına sahipseniz dördüncü yani *nefs-i mutmainne* aşamasına çıkıyorsunuz. Kendi kendinize şunu diyorsunuz: "Efendim, sizi gördüm mutmain oldum! Düşündüm, mutmain oldum ama benim tatminlerim hep geçicidir." Bir yerde duruyorsunuz yani nefsi mutmainnede ayaklarınız yere basıyor, çünkü öteki insanın sonsuzluğunu kavrıyorsunuz, "Ey öteki, sendeki sonsuzluğu görüyorum, anlıyorum ki bendede bu sonsuzluk var, onun için mutmainim!" Mutmain olmak şişinmek, kendini bir matah sanmak değil, kendiyle barışık olmaktır.

– Bu, anlattığınız dördüncü aşama yani nefsi mutmaine...

– Evet, bütün bunlar aşama yani olgunluk ve kendinizi geliştirme gücünüze göre makam atlıyorsunuz veya aşama kaydediyorsunuz. Mutmainnede şunu anlıyorsunuz, "Arkadaş bana bu verilmiş, öyleyse bunu kabul etmem lazım! Söylediğim yalanlarla, attığım üçkağıtlarla, bilme-

diklerimi biliyor görünmelerle böyle bir varlığım ama iyi ve güzel yanlarımda var: İyi fıkra anlatırım, tek elle amuda kalkarım vb." İşte, kendinizin artılarınızı ve eksilerinizi görerek buna uygun bir hayat tarzı sürdürüyorsanız, nefsi mutmainneye vasıl olduğunuz anlamına gelir. Nefsi mutmainneden sonra, *nefsi râzıyye* aşamasına geçilir ki bu aşamada, Tanrı'ya ulaşılabilir.

– *İbrahim Hakkı'nın sınıflamasını dinsel boyutta ele almıyorsunuz, değil mi?*

– Seküler boyutta konuşuyorum, tasavvufi anlamlarına girmiyorum, çünkü tasavvufi anlamalarını yaşamadığım için çok anlayabildiğimi söyleyemem. *Nefs-i razıyye* aşamasında, Tanrı'nın mutmain olmuş nefsinizi tasdik etmesi lazım, "Ey nefs, mutmain oldun ama mutmain misin? Diğer nefslerin aralarına sokul bakalım! Onlar sizden razı olacaklar mı? Kendinizden duyduğunuz memnuniyetten onlar, memnun olacaklar mı? Onlar, sizin yanınızda olduklarında kendilerinden memnun olacaklar mı?" Kendinizden memnunsunuz ama çevrenizdekiler, sizden memnun değilse burada bir üçkâğıt vardır, bunu düşünmeniz lazım! Sizi anlayıp kabul eden insanlara bağlı olmanız gerekir. Kendinizden memnun ve sizinle birlikte başkalarıda kendinden memnun olma yollarını arıyorsa, nefsi razıyye aşamasına gelmişsiniz yani razı olunan insan olabilirsiniz demektir.

– *Altıncı aşamaya geldik...*

– *Nefsi marzıye* makamındayız. Kendinizden razısınız, başkalarıda sizden razı yani hem kendinizle hem de ötekiyle barışıksınız ama kâinat sizden razı mı bakalım! Varlığı onaylayacaksınız. Nietzsche gibi, "Yazgınıza evet!" diyeceksiniz. En son aşamada onaylanacaksınız.

– *Tanrı tarafından mı?*

– Ben, lâdînî yani dini anlamların dışında yorumluyorum. Bu aşamada insanlar, toplum, kâinat sizi kabul edecek, size saygın bir yer verecek yani 'neyseniz o olduğunuz şey' onaylanacak ve nefsi kâmile makamında olacaksınız. İnsanın yalnız, kendi kendinden memnun olması yetmiyor, dışınızdaki dünyadanda memnun olmanız gerekiyor. İçinizdeki ve dışınızdaki dünya, sizden memnun olursa ancak, o zaman makamların makamına, *nefs-i kâmile*ye ulaşabilirsiniz.

– *Nefsi kâmileye eriştiğimizde hiçbir şey istemeyecek aşamaya mı geliyoruz?*

– İlk bakışta öyle görünüyor ama her makamda, her aşamada, hiyerarşinin her basamağında önceki basamakları tümüyle yok edemiyorsunuz. Nefsi kâmilede bile nefsi emmarede yaşadıklarınızın en azından birazı, sizde vardır. Bizi dünyaya cezbeden yeme, içme, cinsellik gibi her türlü hazdan geçmeden nefsi mülhimmeye bile erişilmez.

– *Kâmil insan aşamasına eksiklerimizle, yapamadıklarımızla geleceğiz, öyle mi?*

– Evet! Sizin içinizde var ve onlar kaybolmuyor. Nefsi kâmileye ulaşmış insanlarda bile zayıflığın, aczin, korkuların yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Tabiî, bu kâmillik, kâinatın onayladığı bir kâmil olmadır. Tüm varlığın sizin olgunluğunuzu onaylaması lazım! Böyle bir aşamadaysanız herkes, farkınızı fark edip yaşayabilmeli. Eve gidip karınızı dövüyorsanız, başkalarıyla hırlaşıyorsanız, küçük hesaplardan kafanızı kurtaramıyorsanız nefsi kâmileden söz edemeyiz.

– *Nefsi kâmile bir tür kayıtsızlık mı?*

– Kayıtsızlık olarak anlamıyorum, çünkü kâmil insan, bütün kâinattan sorumlu olduğunu duyar, kayıtsız olamaz!

– *Pyrrhon'un kayıtsızlığını yani "Dünya benim umurumda değil, dünyada karşılaşabileceğim hiçbir felaket beni savuramaz!" tavrını kastetmiştim...*

–Dünya benim umurumda değil tavrıyla kimsenin düşüncesine aldırmamak, "Düşünce benim elimdedir," diyebilmek, müthiş bir iç gücü gerektirmektedir. Pyrrhon'un yaşam biçimiyle öğretileri tutarlıdır ve kendisinde inanılmaz bir umursamazlık vardır. Pyrrhon, bu kayıtsızlığı, birincisi akıl yoluyla kendisine verilen her şeyi sorgulayıp yargılarını değiştirerek yapmıştır. İkincisi, irada yoluyla yani sık sık mekân değiştirerek, çok gezerek, üç yıl yalnız yaşayarak, tek tip beslenerek vs. büyük kayıtsızlığa ulaşmıştır.

– *Kamil insan aşamasında, kâinatın onayladığı insanı biraz açabilir misiniz?*

– Sohrab Sepehri'nin *der Gülistan (Çiçek Bahçesinde)* adında, öyle bir şiiri var. Bu şiirde, Sepehri üstadım, çiçek bahçesinde yani gülistanda bir çağrı duyduğunu söylüyor. Sepheri'nin duyduğu bu çağrıyı, duymak lazım! Bu varlığın, kâinattaki hayatın sesidir.

"Karakavakların ardında masum bir gaflet var ve beni çağırıyor."

Karakavakların ardında saf bir gaflet, beni çağırıyor, diyor üstat. Galiba, masum bir gaflet var. Seslenen nedir? Masum, tertemiz bir gaflet! Her birimizin tertemiz bir gaflete ihtiyacımız var, çünkü çoğunlukla, gafletlerimiz kapkaradır. Temiz gaflet: Temiz bilgilere açacak, temiz bilgilere götürecek gaflettir, bizi.

– *İmam Gazali üzerine bir yazınızda Gazali'nin yaptığı ayrıma dikkat çekiyorsunuz. Gazali gafleti, kendimize karşı bilgisizlik, cehaleti ise çevremize, olup bitenlere karşı bilgisizlik olarak anlatıyor...*

– Öyle mi yazmışım, hay Allah, bu yazımı hatırlamıyorum! Gaflet, kendime karşı bilgisizliğim ama bunun pak olması lazım. Bilgisizliğimin temiz olması, bilgiyle üçkâğıt açmama tavrı demektir. İnsanların içine düştüğü gaflet, hep hesabi gaflettir, "Şu arsayı kapayım, para kazanayım," dersin arsa beş para etmezse gaflete düşersen hesabidir. Sepehri'nin kastettiği gaflet, bu anlamda bir gaflet değildir. Beni çağıran bir gaflet var. Karakavakların ardındaki gaflet beni çağırıyor. Sepehri, devam ediyor:

Bir dere kenarında
Çıkardım çarığımı, oturdum,
Ayaklarımı suya soktum.
Ne kadar yeşilim bugün
Tenim ne kadar diri.

Neden teni diri? Çünkü mânevîyatı diri! Tenin diri olunca, tininde diri olur.

Ne gerek var
Dağın altındaysam
Ve dağa tırmanamıyorsam
Ne var ağaçların ardında?
Hiç.

Hep ağaçların ardında ne var diye sormak lazım. Ağaçların ardında saf bir gaflet var. Ağaçların ardında ne var? Hiç, var! Ağaçların ardında hiçbir şey yok, nothing! Bunu kim söyler? Sepehri söyler! Ağaçların ardındaki hiçi görmek, varlığın ardındaki hiçi görmek hayata atılmış en büyük postadır. Çünkü hayat bizi pılı pırtıyla, vıdı vıdıyla dolduruyor, bunlara 'hiç' deyince pılı pırtının, vıdı vıdının ele geçirmesini engelliyorsunuz. Hiç diyebilen bir insan, hayatı yepyeni görebilir. Biz hep, biraz, azıcık dediğimiz için hayatı göremiyoruz.

Ağaçların ardında ne var?
Hiç. Yalnız bir inek otluyor.
Şimdi bir yaz ikindisi
Gölgeler biliyor, yazın ne olduğunu
Bir ses beni uzaklara çağırıyor.

Sepehri'nin bu *Gülistanda* şiiri, müthiş bir şiir! Bir ses beni çağırıyor, "Hadi hadi, daha uzağa daha uzağa!" diyen bir ses, beni çağırıp duruyor. Bu ses, Sokrates'in daiomunudur yani insanın iç sesidir. Daimon, Sokrates'e bir şeyler söylüyordu ama ben, Heideggervari bir şeyden söz ediyorum. Bizi çağıranın, bize ne söylediğini duymaya çalışmalıyız. Bizi bir spor müsabakası, bilimsel bir araştırma, bir şiir çağırabilir ya da karakoldan çağırabilirler.

– *Sepehri'nin duyduğu çağrı, Tanrı'dan mı?*

– Sohrab Sepehri, dinin Ortodoks değerlerini aşmış biridir. Bir dindarda kendi inandığı mabud kimse veya ibadet ettiği her neyse onu çok yukarılara götürebilir. Sepehri'nin duyduğu, sonsuzluğun sesidir. Sait Faik'in bir hikâyesinde benzer bir anlatım var. Bir ses devamlı, "Bu dünyada, kalma! Bu açıda kalma! Bu ilişkide kalma! Bu dünyanın, bu açının, bu ilişkinin daha farklısı, daha zengini olabilir," der.

– *Sait Faik'in hangi hikâyesi?*

– *Hişt, Hişt* diye bir sesin seslendiği, bir hikâyesi var. Bir şey bize sesleniyor, bir şey bizi çağırıyor, devamlı olarak çağıranlarımız var, bunu duymak lazım. Bu çağrı, hayatın çağrısıdır. İster ilâhî ister dünyevi olsun her çağrı, hayatın çağrısıdır. İlginç olan şu; İlâhî bir yaşantı içinde olmasına karşın, tamamen dünyaya gark olmuş insanlar var, çünkü onlar ilâhî olanın ritüellerle, kalıplarla yaşanabileceğini sanır. Bunun tersine, seküler bir hayatın içinde ilâhî olanı duyanlar vardır. Ben, bu ikinci dediğimi yaşıyorum, Heidegger'in de böyle yaşadığını düşünüyorum.

– *Size göre, bu ses nereden geliyor?*

– Can evinden geliyor. Hayatın sesi, can evinden gelir. Tanrı, Tur Dağında Hz.Musa'ya seslenir, "Buradayım!" der, Musa. Galiba, bütün mesele insan olarak 'buradayım' diyebilmektedir. Ne kadar yaşın ilerlerse ilerlesin hâlâ direnmek, sebat etmek, fikirlerin ardından koşmak, coşmak, heyecanlanmak, üzülmek, kahrolmak; bazen diplere vurmak, bazen bulutların üstüne çıkmaktır.

– *Hz. Musa'nın 'burada'sı, nasıl bir buradadır?*

– Hz. Musa'nın 'burada'sı varoluşsal bir buradadır. Var olabilmek hayatı göğüslüyorum, yazgımla karşı karşıyayım, "Ey hayat, işte buradayım gel üstüme, gel beni vur!" diyebilmektir. Herhâlde yaşamak, böyle bir şey olsa gerek, hep mevcut olmak, birileri yoklama yaptığı zaman buradayım demek. Belki, yoklama yaptırmamak gerek: " Hâlâ yaşıyor muydun? Nerelerdeydin? Görünmüyorsun!" Dostumuz yoklama yapan biri midir ki ona, hep 'buradayız' diyeceğiz. Herhâlde öyle olmasa gerek, dostluk mevcudiyetler arasında olan bir şey değil.

– *Mevcut olmak ile varolmak arasında nasıl bir ayrım yapılabilir?*

– Mevcut olmak ile varolmak arasında çok büyük fark var. 312 Kazım burada! 418 Hatice yok! Buradaki, 'burada' mevcut anlamında yani dersi asmadım, olması gereken yerdeyim. Hayat yoklama yapmaz, çünkü mevcut olmadığın zaman ölmüşsündür ama mevcut olmak, yaşıyorsun anlamına gelmiyor. Hâlâ vücudunu sürüklüyor ve oradan oraya taşıyorsan bu, senin var olduğun anlamına gelmiyor. Tabiî, en hazini milyonlarca insan yeryüzünde mevcut bile olamıyor. Onların mevcudiyeti, namevcudiyete yakındır. Bir deri bir kemik, perişan hâlde eve bir lokma getirmek için mücadele eden insanlar. Çünkü mevcut olabilmek, hayatta kalabilmek ve ayakları üzerinde durabilmek anlamına geliyor ama bu kadar aç, muzdarip, sefil insan yaşarken kaç kişi bunu yapabiliyor ki!

– *Mevcut ile vücut Arapça'da aynı kökten geliyor...*

– V-c-d kökünden geliyor: Vücut, mevcut, vicdan aynı kökten.

– *Mevcutsan vicdanın var, diyebilir miyiz?*

– Arapça bulmaktan geldiği için olsa gerek, Türkçeye vicdanı, *bulunç* olarak çevirmişler. Vicdan, sözünü hiç kullanmam illa vicdan diye

bir sözü kullanacaksam bu, ahlâk duygumuz ve ahlâkı nasıl yaşadığımızla ilgili bir sorumluluk duygusudur.

– *Vicdan yerine ne kullanıyorsunuz?*

– Sorumluluk.

– *Sorumluluklarınızı yerine getiremediğinizde, üzüldüğünüzde onun adına ne diyorsunuz?*

– Ahlâk duygusu diyorum, vicdan demiyorum. Ahlâk duygusu, Kant'da olan bir kavramdır. Ahlâk duygusunun yol açtığı duygu durumlarına belki, vicdan diyoruz. Vicdan bunu dememeliydim, şunu yapmamalıydım şeklinde olabildiği gibi eylem öncesi de olabilir size, "Git, onu vur!" demişlerdir, vicdanınız elvermediği için vuramamışsınızdır.

– *Buna, ahlâk duygum mu engel oluyor?*

– Daha doğrusu, ahlâk duyarlılığınız engel olur, vicdan bunlarla ilgili bir kavram.

– *'Vicdanım sızladı' derken neyim ya da nerem sızlıyor?*

– "Vicdanım sızladı"yı üzüldüm anlamında kullanıyoruz. Vicdanın başka disiplinlerde mesela, sosyolojik anlamı farklıdır. Vicdanı, sosyolojik bir özellik olarak anlarsak, bir arada mevcudiyette vicdan ortaya çıkabilir. Vicdanımızın olması, varoluşumuzu gerçekleştiriyoruz anlamına gelmiyor.

– *Sosyoloji, vicdanı nasıl tanımlıyor?*

– Sosyolojik olarak vicdan, toplumun üzerimizdeki denetiminden kaynaklanan bir şeydir. Siz, onu ilâhî ya da psikolojik güçlere bağlayabilirsiniz ama toplumun bizi gözetlemesi, yargılamasıyla ilgili. Neden kötü söz söyledim, "Ya mahalleli, beni yargılayıp kötü söz söyledin derse!" den başlıyor. Toplumsal yaşayışın gereği baskıların, yönlendirmelerin, tartışmaların hepsi ahlâkla dolayısıyla vicdanla ilgilidir. Diyebiliriz ki vicdan yoktur, sadece içimizde toplum vardır. Vicdan dediğimiz birçok şey, şeytanidir.

– *Neden şeytan, diyorsunuz?*

– Neden şeytan dediğimizde, ontolojiktir. Şeytan insandır, şeytanı başka varlık kategorilerine sokmamak gerekir. Belki, şeytan insanın kendinden kurtulmak için oluşturduğu, bir savunma mekanizmasıdır. Belki, içimizdeki kötülüğü, çirkinliği, pisliği yansıttığımız bir projeksiyondur. İçimizdeki kötülüklerle, çirkinliklerle, pisliklerle yüzleşemediğimiz için şeytana atfediyoruz, "Ben değil, şeytan yaptı!" diyoruz. Jung'a sorarsanız şeytan bir *arketiptir* (bilinçdışı) manipüle edilemez. Şeytan dışarıda değil, insanın kendisidir. Şeytanın kendim olduğunu anlarsam onu dışarıda aramam. İnsan aklı kadar şeytani bir şey yoktur, her şeyi kitaba uydurur.

– *Şeytan insanın varoluşuyla mı ilgili?*

– Şeytan, insanın varoluşuyla ilgilidir ve bizim yaşam enerjimizdedir. Bir başka deyişle, yaşam enerjisinin kullanıldığı, yönlendirildiği

yerle ilgilidir. Şeytan bir anlamda kavram, bir anlamda enerjidir. Şeytan her zaman iş başındadır ama kimler için? Yaşam enerjisini kullanan insanlarda şeytan olabilir ama yaşam enerjisi zayıf insanlarda şeytan yoktur. Gerçekten dolu dolu yaşayan, yerinde duramayan, beklenti ve umutları olan insanlarda şeytan iş başındadır. Çünkü şeytan, hayata verilen anlamın şiddetine ilişkindir. Verdiğimiz anlamlar, coşkuyla yaşandığında şeytan akla gelmeyebilir ama verilen anlam gerçeklikle örtüşmezse ve depresif sarsıntısı olursa şeytan ortaya çıkar. Şeytan herkese gelmiyor, inanca ve maddî dünyaya bağlı insanlara gelmez. Bilinçli insanın içine şeytan girmişse bundan sonra, daha yaratıcı olabilirim diye buna şükran duymalıdır. Birgün içimizi dinlediğimizde, şeytanın içimizde dolaştığını görürsek onunla konuşma cesareti gösterebilmeliyiz, "Şeytan, mânâ evimde ne arıyorsun?" diye sorabilmeliyiz. Şeytanla muhabbete başladığımda, onun vereceği ivmeden yararlanarak coşkulu, yaratıcı olabilirim. Ben şeytan olduğum zaman, şeytan bana yaklaşamaz ama bu kolay değil, gafil avlandığımda savrulabilirim. Ne zaman insan oldu, şeytanda oldu. Şeytan, evrimin ilk aşamalarına kadar gider, binlerce yıl ötesinden, geçmişten gelir. Şeytanı geçmişte bulmamamıza rağmen gelişi, gelecekten gelir

– *Neden şeytana ihtiyaç duyuyor, olabiliriz?*

– Kendimizi sağlam temeller üzerine koyabilseydik şeytana gereksinim duymazdık. Bizde eksiklik, özür olmasaydı ve arada bir varlık olmasaydık yine şeytana ihtiyaç duymazdık. İnsanın arada olması gibi, şeytanın kaynağı da ikilidir. *Beyn*, arada olmak demektir. Asıl sorun beyn durumudur: Beden bir tarafta, ruh bir taraftadır. Ruhumuzla bedenimiz arasındaki teması, beyn sağlıyor.

– *Neden başka canlıların şeytanı yokta insanın var?*

– Başka hayvanların şeytanı yok ama insanın var. İnsanın biyolojik yapılandırılmasından kaynaklanıyor olabilir. İnsanın oluşumunda tuhaflık var: Bir yanımız, doğaya sıkı sıkıya bağlı diğer yanımız, bir bilinç taşıyor. Tirajı-komik olan şey bedenle bilinç arasında uyum yok. Kolumu indirip kaldırabilirim ama midemin, kalbimin çalışmasını ayarlayamam. Bedenimi biliyorum, farkındayım ama üzerinde egemenlik kuramıyorum.

– *Şeytanın bariz olarak çıktığı alan cinsiyet, kadınlara neden şeytan deniliyor?*

– Bilgi ağacının meyvesini yediren şeytandır. İnsan, şeytanı kültürel ve biyolojik olarak keşfetmiştir. Biyolojik keşfimizde şeytanı yolumuzdan saptıran, kötülük yaptıran, yoldan çıkaran bir şey olarak düşündüğümüzde kadına şeytanlık özelliği atfetmiştir. Bizi saptıran güçlere baktığımızda: Bedenden gelen saptırıcıları kadına, Tanrıdan gelen saptırıcıları ise şeytana atfetmiş olabiliriz.

– *Neden sapma? Neden Şeytan?*

– Elbette, sapıtabilirim çünkü insanım. Şeytan kaynağını, insanın eksikliler varlığı olmasından alıyor, eksik yerlerimizden şeytan giriyor.

Bizi eylemden yoksun kılan güçle mücadele etmek gerekiyor bu, yetkinlikle olabilir. Eğer o şeytanı tanımazsak bizi savurabilir, şeytanı tanırsak, enerjiyi alırsak çok iyi şeyler yapabiliriz. Şeytanın orijini melektir. Bazı sapmalar çok gerçekçidir. Toplumsal düzen, yerleşik değerler sağlığı bozabiliyor. Şeytanın anlamını salt olumsuz olarak değil, olumlu olarak da anlayabiliriz. Şeytana kötü demek, doğru değildir, çünkü kötü deyince anlama şansı kalmıyor. Şeytanı, yaşam enerjisi olarak düşündüğümüzde bilme dürtüsüdür. İşte, bütün bu kalıpların dışında felsefe çözüm arayanların değil, soru soranların yeridir, şeytanla muhabbettir. Ne zaman ki şeytan sizi alt eder, o zaman insan olduğunuzu anlarsınız.

– *Kötülüğün kaynağı şeytan değilse kötülük nereden geliyor?*

– Kötülük, insan bedeninin kendi düzeni içerisinde enerji taşıyan bir varlık oluşundan ileri geliyor. Enerji kullanma beceriksizliği, kötülüğü ortaya çıkarmış olabilir. Alışageldiğimiz anlamda kötülük olmayabilir kötülük, yaşam beceriksizliğidir. Öyle insanlar var ki hayatı engelleyerek kötü olabiliyor. Yaşam kesici, yaşam emici, yaşam öldürücü insanlar hayatı engelleyerek kötülük edebiliyor. Yaşam enerjisini, başkalarını mutsuz etmek için kullanan insanlarla uğraşmak, bunları kendine döndürmek gerekiyor. Sokrates, bir at sineği olduğunu söyler. Sokrates'in aradığı iyi, insanları manipüle edebilmek için yapılan iyilik değildir.

– *Kötülüğün kaynağı bedenimiz mi?*

– Nietzsche, iyiliğin/kötülüğün kaynağının bios olduğunu söyler. Nietzsche'ye göre iyi, "Hayvan gibi hayvanca yaşıyorum!" demektir yani bedenimle yaşamaktır. Nietzsche, "İnsanı, iyi insan yaparak içindeki enerjiyi öldürüyorlar!" diyor. İnsanın serpilmesini, kendini gerçekleştirmesini engelleyen şeyler kötüdür. Kötü, başkasının gelişimini engelleyen insandır: İstediğim kitabı okuyamazsam, düşündüklerimi ifade edemezsem, sevişemezsem yani ketlenirsem yaşamımda ketlenir. Hobbes, "İnsan, insanın kurdudur!" diyerek insanın enerjisini birbirini yemek için kullandığını ifade eder. Schopenhauer'a göre, içimizdeki enerjinin adı, *İrade*dir: Bu irade, insanda aklın her türlü çerçevelemesinin dışında beden olarak çıkıyor. Böyle bir yaşam enerjisi varsa kötülüğün kaynağının buradan geldiğini söyler. Michel Foucault, beden olduğunu düşünüyor: "Bedenimizle olan ilişkimiz ideolojiktir. Bedenimizi bize bırakmıyorlar. Daha bebeklikten başlayan bedeni düzenleme çabası var. İdeoloji, bedeni ele geçirirse her şeyi ele geçirir. Beden ele geçince aklı ele geçirmek çok daha kolaydır." Ancak, şu var beni insan kılan yaşamı oluşturacaksam, senaryosunu kendim yazmalıyım. Hayatımızın akışı, sadece dış etkenlere bağlı değildir, hayatımız bir ölçüde elimizde ve mutlu olma olanağımız var ve bu akılla yapılabilir. Felsefenin kökeninde yaşama karşı duyduğumuz duyarlılık var: Bir kere dünyaya geldim, değerine uygun yaşamalıyım. "Hayat benim umurumdadır," demek bir kaygıdır, bir derttir.

– *Neden bu evrende kötülük var?*

– Dünya belalarla dolu ve insanları, bu belalardan kurtaracaksın anlayışı hem ideolojilerde hem de dinlerde var, her ikisi de insanın kurtuluşuna soyunur. Dolayısıyla sorunuz, ilâhîyatın temel sorusudur. İlahiyatın perspektifinden bakıldığında kötülüğün açıklanması gerekir. Bir açıklama şöyledir: Burası bir sınav yeri; Tanrı bizi özgür bırakarak sınamak istiyor. İyi, Tanrı buyruğuyla değil, kendi çabamızla yapabileceklerimizdir. Sınavdan geçecek, seçeneklerle karşılaşacağız ve özgür irademizle iyi/kötü yoldan gideceğiz. Kötü yoldan gidersem Tanrı'ya yaklaşabilme özelliğim kalmıyor. Kötülük, Tanrı'nın söylediğini yapmamaktır.

– *Tanrı'yı işin içine katmadan kötülüğü konuşursak...*

– Kötü, beklediğimiz bir şeyin olmamasına ilişkin bir durumdur, bize bağlıdır. Birçok kültürde eskiden iyilik/kötülüğün genetik olduğu ve aktarım yapıldığı düşünülüyordu. Kendimizi inşâ etmemizin bir anlamı olmadığına ve doğuştan iyi ya da kötü oluşumuzun belirlendiğine inanılıyordu.

– *İyi, kötü kavramları göreceli değil mi?*

– İyi/kötü görece kavramlar olmakla birlikte toplum, değer, kültür kaynaklıdır. İyi/kötü ayrımlarının arkasında bir güç olduğu söyleniyor. Egemen güçler, iyi/kötü diye belli prototipler yaratır. İyi/kötü insana dairdir. Toplum yönetiminde insanları birörnek kılmak için iyi diye bir giysi giydirilerek iyi insan özendirilir, iyi olan alkışlanır. Bir düzenin işleyişini sağlayanlar iyi insan olur; düzene karşı çıkanlar, işleyişe çomak sokanlar kötü olur. Herkes gibi düşünen melek, herkesten farklı düşünen şeytan olur. İyi insan olmak demek, iktidarın oyuncağı olmak demektir. Bir başka deyişle, toplumu yönetenler tarafından yönetilmektir. İyi olmak ailem, toplum ne derse o çizgide olmaktır; babamızın, annemizin, kocamızın, karımızın, amirimizin, yöneticimizin, Tanrımızın iyi/kötü demesiyle belirlenmektedir.

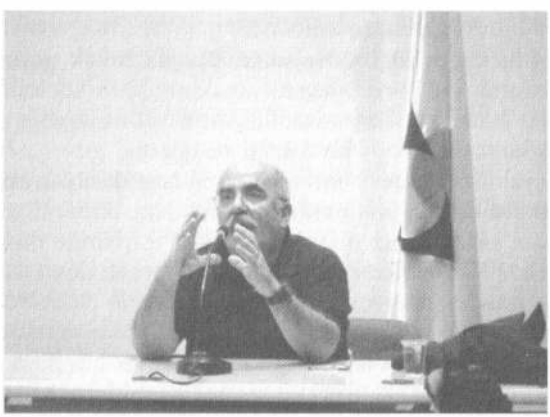
– *İyi/kötünün politik bağlamlarını biraz daha açabilir misiniz?*

– Fransız düşünürü Foucault bu konuyu ele almıştır. Foucault iyilik/kötülüğün egemen ideolojilerle yakın ilgili olduğunu söyler. İyi/kötünün, erdemli/erdemsizin güçle ilgisi vardır. İktidar kavramları belirliyor, içini dolduruyor ve güçlünün iyi dediği iyi oluyor. İyilik/kötülük hayatın sürdürülmesiyle, güçle ilgili kavramlardır. İdeolojilerde ve dinlerde bu vardır. Foucault'ya göre, mimariye baktığımızda iktidarın gücünü görebiliriz: Mimari, asıl olan otoritedir ve 'biz bir hiçiz' duygusunu hissettirmeye çalışır. Foucault, "Hapishaneler öyle bir düzenlenmiş ki iktidarın gücünü hissettiren, insanın öznelliğini kaybettiren şekilde tanzim edilmiştir," demiştir.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Aldanmak, Öğrenmenin Kaçınılmaz Rengidir

Bir anlamıyla en farkına varılmayan ihânet, kendimize yaptığımız ihânettir. İnsanın kendini aldatması kendini oluşturur. Ruhumuzun bir tarafı aldanmayla besleniyor. Yaşamımızı sürdürebilmemiz için minimum ölçüde kendimizi aldatmalıyız, aldanmalıyız.

– "Her Şeyin Başı Güven" adlı yazınızda, insanın güvene güvenemediği için birlikte varoluşunu gerçekleştiremeyişini, çağımızın en içinden çıkılmaz sorunlarından biri olarak görüyorsunuz. Güvenin içinde 'güve' olduğu için mi insan güvene güvenemiyor?

– Salt insan için değil, bütün canlılar için güven hayati ve çok temeldir. Güven psikolojik değil, egzistansiyaldir: İnsanın varoluşuyla güven arasında çok içten bir ilişki var. İnsan, yaşama dürtüsüyle hayata devam etmek istiyor ve ayakta kalıyor, bu dürtü güvendir. Güven olmaksızın ayağa kalkamayız, yaşama devam edemeyiz, hiçbir şekilde atılım yapamayız. Umudun altında yatan güvendir. Yaşadığımız büyük problemlerin en başında hep güven vardır. Belki, yaşam korkaklığı bir tür güven eksikliğidir. Güvence ile güvenme aynı değil; güven her türlü atılımı besleyen güç, güvence ise garanti anlamında anlaşılmalıdır. Bunlar umut şeklinde geçici olabilir. Güven, bütün birlikteliklerin (karı-koca, dostluk, aile, iş) altında yatan şeydir. Bunun anlamı şudur: "Biz birlikte var olmaya karar verdik. Ben var olmak istiyorum ama seninle var olmak istiyorum." Ancak, benim var oluşum senin yok oluşunla kaim ise orada birliktelikten söz edilemez. Varoluşumuz birbirimizi etkileyerek birlikte var olma sözleşmesine imza atarak olur. Her türlü ikili veya çoklu ilişkilerde sanki görünmeyen bir sözleşme imzalanıyor gibidir. İnsan, binlerce yıldır bu gezegende bu tür sözleşmeler düzenlemiştir. Bunlar, karşımıza gelenek görenek, töre, hukuk olarak çıkmıştır.

– Birlikteliklerimizde görünen sözleşmelerin dışında görünmeyen sözleşmelere nasıl imza atmış olabiliriz?

– Örneğin, bir evliliği varsayalım. Burada nikâh görünen sözleşmedir, korkumuz ise görünmeyen, konuşulmayan sözleşmededir. Bu korku içimizi saran bir korkudur: İlişkinin yapısına göre güvenin yıkılmasından kaynaklanacak bir korku olabileceği gibi, korkunun nesnesi de olmayabilir. Nesnesiz korku, insana özgüdür. Görünmeyen sözleşmede, her iki tarafın beklentileri vardır. Her birlikteliğin bir ömrü vardır, birlikte yaşadığımız insanlarla zaman içerisinde ilişkimiz bozulabilir. Güvence için el âleme öz saygımızı yitirecek denli ödün veriyorsak, özgürlüğümüzü yitiriyorsak bu, çok acıdır.

– Özgürlük mü, güvence mi?

– Bunlar, birbirinin karşıtı değildir. İlişkinin bileşkesi alındığında özgürlük ağır basıyorsa özgürlüktür, esaret ağırlıklı ise tutsaklıktır. Birlikteliğimde kendimin mahpus olduğumu hissediyorsam bu patolojik bir birlikteliktir. Bir takım aldatmalar özgürlük adına yapılabilir. Özgür olacağım diye hayatı yüzüme gözüme bulaştırabilirim.

– Şöyle bir şeye hakkımız var mı: "Ben seninle herhangi bir sözleşme falan yapmıyorum ama birlikte varolabiliriz," diyebilir miyiz?

– Ben, denilemeyeceğini düşünüyorum. Birlikteliklerde hesap kitap yapılabilir, ilişkinin getirisi götürüsü hesaplanabilir, kâr zarar bi-

lançosu çıkarılabilir. Burada önemli olan birlikte var olduğumuzu düşündüğümüz insan, ne kadar bizimdir? Söylenildiği gibi: "Olmak ile sahip olmak arasında fark vardır." Paylaşımlarda dinamizm var ve sabit kalamıyor. İnsanlar yaşadıkça, öğrendikçe değerleri değişiyor, bakış açısı genişliyor. Paylaşımlara ilişkin sözleşme varsa ihânet söz konusu olabilirde olmayabilir de. Paylaşım düzlemleri, üleşim bahçeleri değişmişse ihânet olmayabilir. Geçmişten gelen kaygılarla, çevre baskısıyla birlikteliğin devam ettirilmesi, paylaşılıyormuş gibi etrafa görüntü verilmesi ikiyüzlü yaşamı getirebilir. Adını unuttuğum İşçi Partili bir öğretmenin, beni çok etkileyen dizeleri şöyle kalmış aklımda:

Siz tedirgin çaldınız kapımızı
Biz sizi mahcup uğurladık

Ben, birlikteliklerde biraz mahcubiyetin ve tedirginliğin olması gerektiğini düşünüyorum.

– *Yani ihânet doğal mı?*

– Doğallığı şu ki herkes ihânete uğruyor ve herkes, herkese ihânet edebilir. Her birliktelikte, ihânet olması olasıdır. Yalnız ihânetin çerçevesini iyi çizmek gerekir. Dar çerçevede ahlâksızlık ve ihânet olarak görülenler, geniş perspektiften bakılınca öyle olmayabilir. İhânete uğrayan kişinin öncelikle yoklaması, sorgulaması gereken kendisidir. Zira olan olmuştur, geri çevirme olanağı yoktur, bundan sonra neler olabileceğine bakmak gerekir. Birlikte yola çıkmışızdır ancak, yolculuğu bitirmeye karar vermekte ihânet yoktur, ihânet, bu kararı verdikten sonra yola devam edilmesidir.

– *Geniş perspektiften kastınız...*

– Stoacılara göre, geniş perspektif doğanın, mantığın, ahlâkın ve Tanrının çakışık olduğu bakıştır yani doğadan ne geliyorsa o, aynı zamanda aklîdir, ahlâkîdir ve Tanrı'dan gelir. İhâneti doğal bir hadise olarak görürler. Doğu kültüründe, "Cihan vefasızdır!" diye bir söz vardır. Doğulu, kafasında feleğin yani hayatın ihânet ettiğini düşünür. Eğer, bunları doğal olarak görürsek ihânet olarak algılamayız.

– *İhânet diye bir şey yok, salt ihânete ilişkin benim yorumum var, öyle mi?*

– İhânet meselesi, aksiyolojik bir boyut taşır. Aksiyolojik, değerlere ilişkin demektir, değerler ise anlama ilişkindir. İhanet, değer yüklü bir kavram olarak *nóêtik* bir problemdir ve anlama dair, *nóêtik çatımı* [anlam çerçevemi] düzenlememle ilgilidir. İhanet, sözlüğümüzde nóêtik dağarcığımızda farklı anlamlara geliyor olabilir. İhaneti hep 'benmerkezci' olarak algılıyoruz; kendi hayat anlayışımızla, çıkarımlarımızla ihâneti yorumluyoruz. İhânet diye bildiğimiz pek çok şey, bizim gafilliğimiz olabilir. İhâneti suçlamak yerine anlamak gerekebilir.

– *İhânetteki nóêtik problem nedir?*

– Problem, paylaşımdan kaynaklanır. İhânete temel teşkil eden paylaşımlar çok önemlidir. Paylaşım beden üzereniyse ihânet beden odaklı olabilir. Paylaşım salt bedensel olmaz, duygu paylaşımı, düşünce paylaşımı

şımı da vardır. Bazılarına göre, aldatma olması için mutlaka cinsel ilişki olması gerekir, bazıları içinse böyle olmayabilir. Sözgelimi, sevgilimin başka kadınla/adamla cinsel birlikteliğini ihânet olarak görmüyor olabilirim, "Hayır, bu ihânet değildir!" diyebilirim ama duygu paylaşımını ihânet olarak algılıyor olabilirim. Bunlar, değerlere göre değişebilir. Örneğin, benimle paylaştığı duygusal alışverişi başka biriyle yaşıyorsa ya da birlikte yapılan etkinlikleri; şarkı söyleme, kayak yapma vb. başkasıyla yapıyorsa ihânet olarak algılayabilirim. Bunun terside olabilir, benimle hiç yapmadığı bir şeyi başkasıyla yapıyorsa ihanet olarak görebilirim. Başkasına verilen değerden rahatsız olabilirim. Bana verilmesi gerektiğini düşündüğüm emeğin, zamanın, enerjinin hatta paranın benden esirgenmesini ihânet olarak yorumlayabilirim. Burada, nóêtik açıdan verilen değer önemlidir. Aksiyolojik olarak çok değer verilirse yitirme anksiyetisi çok artabilir.

– *İhânet, sözleşmenin bozulması mı?*

– Her ihânet sözleşmenin bozulmasıdır. Bu sözleşme açık ya da örtük olabilir. İhanet, bir söz vermişliğin ihlâlidir. Her ilişkide söz vermedim, diyebiliriz ama ilişkide örtük olarak söz verilmiş olabilir. Mesela, evlenirken "Bu yaşama uyacağım!" diye bir sözü, açık ya da örtük olarak vermiş olabilirim. Ben, bu ilişkide nelere 'evet' diyerek ilişkimi sürdürüyorum? Dayanaklarım neler? Bunları sorgulamak gerekebilir.

– *İhânette neler sorgulanabilir?*

– İhânet, insanın kayıplarından biridir. Sorgulama, yalnız kendimizde kalırsa sağlıklı değildir. Burada sorgulanması gereken en az dört unsur var: Ben [ihânet edilen], sen [ihânet eden], ilişki ve ortam. Dolayısıyla, ihânet salt bize ait değil, aynı zamanda, çevreseldir. Dört öğeden biri olan çevre, ihânet yok, diyebilir. Üçüncüler ihânet var, diyebilir ya da ihânet olduğunu zannedebilir. İki tarafta ihânet ediyor olabilir ya da iki tarafa da ihânet ediliyor olabilir. İhânet eden, edilen olabilir. Dışarıdan gelen baskılar, bizi sözleşmeye zorlayabilir. Bu dördünü anlamadan ihânet anlamak zordur. Anlamak, ihânet üzerine yargıya varmak değil, öncelikle amacımız ihânet denilen hadiseyi anlamaktır. Eğer anlaşma yoksa ihânette yoktur. İhânete uğrayan insan olarak bunları sorguladığımız gibi, bununla nasıl baş edebileceğimizi de öğrenmemiz gerekebilir. İhâneti iyi anlayabilmek için önceşi ve sonrası durumlara bakmak gerekebilir. İhanet, bizim bir sonraki ilişkimizin gübresi olduğu için ihânetin bana ne söylediğini duymak ve verdiği mesajı iyi okumak gerekir. İhânetin bir görünen, birde görünmeyen kısmı vardır. Ahlâksızlığı zihnimizde yapıp gerçekte farklı görünebiliriz. Hayalimde intikam alınca, gerçekte buna gereksinim duymayabilirim.

– *İhânetin çeşitleri mi?*

– Evet, meydanda, aşikâr olan, duvarlar arasında kalan ve zihinde yapılan ihânet. Bir fırsatını bulsam şu kocamı boynuzlayacağım gibi niyete bağlı ihânet vardır ya da niyet etmeden, aklıma gelmeden, spontane olarak olanlar olmuştur. Aklıma gelmemesi istemeden, zorla yaptırı-

landa (tecavüz gibi) olduğu gibi, düşüncemle de ihânet edebilirim. Bunların yanı sıra, bilinçli ve kasıtlı yapılan ihânetler vardır.

– *Bunları birbirinden ayırmak ne kadar mümkün?*

– Mümkün ama örtük ya da açık olarak yapılan sözleşme maddelerinin iyice bilincinde olmak lazım. Etik açıdan ihânet olabilmesi için irade ve bilinçlilik gerektiriyor. Bilinç kaybının, irade kaybının olduğu durumlar etiğin sorumluluk alanına girmez.

– *Aldatma içine girmeden sözleşmeyi nasıl bozabilirim?*

– Biz, etik bir insansak bütün birlikteliklerin farkına varabiliriz. Sadece hazır bulduğumuz ana, baba, kardeşlik, akrabalık ilişkileri için değil, kendi oluşturduğumuz birlikteliklerde iradi bir şeyler oluşturulabiliriz. İradeli, akıl sahibi, özgür insan aldatma içine girmeden sözleşmeyi bozabilir. İrade gücü ve bilinç, gerçeklerle yüzleşebilmeyi ve yüzleştiklerimi başkalarıyla paylaşabilmeyi gerektirir. Sağlıklı iletişimde sözleşme bilinci vardır. Sağlıklı iletişim, görünmeyen anlaşmanın karşılıklı bilinmesidir ancak, görünmeyen sözleşme sabit değildir, beklentilere göre değişebilir, değiştirilebilir. Sözleşme bilinci olursa sonradan çıkabilecek sorunlar, önlenebilir ama tamamen sözleşmenin bilinmesi söz konusu olamaz.

– *Kusura bakmayın ama ihânet edenin hiç mi suçu yok?*

– Hain kimdir? Hain, sözleşmeyi bozandır. Birlikteliği bir oyun olarak alırsak mızıkçılık edendir. Aldatanın neden aldattığı meselesine gelince, aldatan anlaşmayı bozansa bu ihânet olmadığı gibi, etik dışı bir davranışta sayılmayabilir ya da aldatan, anlaşmayı bozan/bozmak isteyen özgürlüğün ardındaki insanda olmayabilir. Eğer biz ahlâklıysak, gerçeklerle yüzleşebiliyorsak özgürüzdür. Aldatan insanın paradoksu: Sevsem öldürürler, sevmesem ben öldümdür.

– *Sözleşme salt ötekiyle mi olur?*

– Belki, kendimlede sözleşme yapıyorum. Yaşamak, ömürle ölçülen bir şey değildir, kendimizle olan ilişkimizin bile bir ömrü vardır. İntihar, kendimle yaptığım sözleşmenin bozulmasıdır. Sözgelimi, kendimle yaptığım sözleşmede, "Tamam kendim, şunları yaptığın zaman sana kızmayacağım, senden utanmayacağım!" diyebilirim.

– *Kendini aldatma bir ihânet midir?*

– Bir anlamıyla en farkına varılmayan ihânet, kendimize yaptığımız ihânettir. İnsanın kendini aldatması müthiş bir şeydir! Bir etik eyleyen, etik sorumluluk taşıyan olarak bunun çok iyi farkına varılması gerekir. İnsanın kendini aldatması kendini oluşturan bir şeydir. Yaşamımı sürdürebilmem için minimum ölçüde kendimi aldatmalıyım ve aldanmalıyım. Şairlerin, sanatçıların hepsi aldanmıştır. Ruhumun bir tarafı aldanmayla besleniyor.

– *Kendini aldatma kaçınılmaz mı?*

– Bana kaçınılmaz gibi geliyor. Kendimi aldatma, benim bir parçamdır. "Ben kimim?" sorusuna kendini aldatan biriyim dediğimde, kendime dair bir özellik çıkıyor. İnsan gerçeğe tahammül edemeyen,

kendini aldatandır. Geçmişe dönük olarak nerelerde yanlış yaptığımız konusunda kendimizi aldatabiliriz, zira tanığımız yoktur. Özbilinç, kendi kendinin bilincine varan bilinçtir. Bilinç, kendini tamamen bilemiyor, insan sırlı bir varlık ve bu, her zaman ortadan kaldırılamayacak bir şeydir.

– *İnsan, neden sırlıdır?*

– Belki, buna bir yanıt aynadır. Sırrın birçok anlamı var, Arapçada *giz* anlamına geliyor. Sır, bilinmeyen anlamındadır: Bilip saklayacağımız bir şey değil, insanın bilemeyeceği şeylerdir. Hiç kimse bildiği kadar, sandığı kadar değil, sır buradan geliyor. Herkes, kendini bildiğini sandığından farklıdır. Aristoteles'e göre, insan açık uçludur, insan bitmez: Güzel, aptal, iyi, kötü diyerek bitiremeyiz.

– *Kendini aldatma kötü bir şey mi?*

– Aldanmanın her zaman kötü bir şey olduğunu sanmıyorum. Gerçekçilik adına hayatı tatsız tuzsuz hâle getirmenin, yılgınlığa düşmenin, mücadeleden kaçmanın anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Gerçekçi olma adına umutlardan vazgeçilmemesi gerekir. Hipergerçeklik ile hiper-hayal aynı şeydir. Bugün, bilimsel teori dediğimiz şeyler, 'şimdilik' doğrudur. Aldanmak, öğrenmenin kaçınılmaz rengidir. İnsan, aldanınca daha iyi öğrenebilir. Aldanmanın yaşanmadığı durumlarda ruh kokabilir. Aldanma bizi diri kılar, yeter ki aldandığımızı bilelim, aldandığımızın farkında olalım, aldandığımızı anlama şansı bulalım.

– *Nerelerde kendimizi aldatıyoruz?*

– Kendini aldatma, gerçeklikle olan ilişkimizde olabilir. Babam iyi bir insandır ama küçük bir kızken ırzıma geçmiştir. Burada babamı, iyi bir insan olarak görmem kendimi aldatmadır. Herhangi bir olay, olgu hakkında kendimizi, aldatabiliriz. Ülkelerde kendini aldatabilir. Ülkeler tarihi hep kahramanlıklarla doludur. İnsan olarak başarısızlıklarla dolu bir tarihim var ve bununla yaşamak zorundayım. Geçmişe baktığımızda pek çok gerçeğin üstünü örtmüşüzdür. Freudyan bakış açısına göre, üstünü örttüğümüz gerçeklerle yüzleşebilmeliyiz, çünkü örttüklerimiz bir hayalet gibi yaşam boyu bizi takip eder ve olmadık yerlerde karşımıza çıkar. Felsefece yaşam bunların farkına varabilmektir. Felsefe teorik değil, yaşamda etkisi olan bir şeydir. Felsefe vurgunu yedikten sonra bir yerlerimiz kanar, ne kadar örtersek örtelim bunun farkına varırız.

– *Ne aldatıyor bizi?*

– Bazı insanlar, sevimli görünmek için yapılan şeyleri taviz olarak kabul eder. Akıllıysak ruhumuz güzellikler taşır ve ruh, bedene yansır. Futbolun, kumarın, alkolün, sevgilinin enayisi olabiliriz ve bundan vazgeçemeyebiliriz. Problem, ruhumuza gerekli olan aldanma biçimi ve miktarıdır. Neyle aldanıyoruz? Neyin enayisiyiz? Neden böyle enayiyiz? Hepimiz bir şeyin enayisiyiz; bu enayiliğimizi, elimizden alırlarsa başka türlü enayi olabiliriz. Hiçbir şeyin enayisi olmamanın mümkün olmadığı kanısındayım.

– *Neye göre aldanıyoruz?*

– Tabiî, kendime göre aldanıyorum. Bende toplumun bir parçasıyım.

– *Kendimizi aldattığımızın farkına varabilir miyiz?*

– Aldanma bilinçle ilgilidir. Bilincindeysek, farkına varıyorsak bu aldanma değildir. Bir açıdan, kendini aldatmanın anlaşılması imkânsızdır. Hepimiz bir noktadan bakmak zorunda olduğumuz için bakış noktamızdan bağımsız değiliz, gördüğümüz nesne bize göre olacak. Belki, bir Merihli buna başka türlü bakacak, bunu bilemeyiz. Kendimize bakarken kıyak geçerek görürüz. İnsan, büyük ölçüde, çarpıtılmış ve bölük pörçüktür. Kendimiz hakkında çarpık gerçeklere sahibiz. İnsan, kendini seyre daldığında uydurmalara ihtiyaç duyar, bu bir çeşit savunma mekanizmasıdır ve savunma mekanizmalarıyla yaşıyoruz. Kendimizi aldatmamızı anlamak zor olabilir ama farkına varabiliriz. Geçenlerde bir türkü dinledim "Yüzüm güleç, içim haindir benim!" diye. İçimizdeki hainliği bilmek, müthiş bir tespittir. Bir gün temizlenebilecek miyiz? Bu, bana olamaz gibi geliyor.

– *Kendimizle ilgili gerçeklik, çarpıtılmış bir gerçeklik midir?*

– Kendimizle gerçeklik ilişkisini, kendi dışımıza çıkıp görebilme şansımız olmadığı için bunu anlayamayabiliriz. Özneler arası gerçeklik vardır. Uzlaşım yoluyla gerçeğin ne olduğuna karar verilebilir ama yanılma payımız olabilir, ortak halusünasyonlar görülebilir. Gerçekle olan ilişkimizde kendimiz önemlidir. Göremediğimiz, duyumsamadığımız gerçekler olabilir belki, bunları bizim alıcılarımız almıyor olabilir.

– *İnsanın kendine söylediği yalanla düpedüz yalanı birbirinden nasıl ayıracağız?*

– Yalan söyleyen insan hakkında çıkarımlarda bulunarak bir şeyler öğrenebiliriz. Yalan ve uydurma bir şey söylemedir. Spinoza, birisi hakkında konuşurken kendimizi ele verdiğimiz söyler. Dolayısıyla, uydurmalarımızda, çarpıtmalarımızda kendimize dair bir şeyler vardır. Rahatsızlığın üstünü örtmek, kendin olamamak, kendini özgür kılamamak, yitirmekten korkmak vs. gibi nedenlerle yalan söyleniyorsa bu tipik bir aldanma ve/veya aldatma olabilir. Aldanma, yalan söylemekle birlikte giden bir şeydir. 'Beni kimse aldatamaz!" diyenlerin nedense kolay aldatılabilecek insanlar olduğunu düşünürüm. Aldanmayı okumama aldanmasına düşmemek gerekir. Aldanmayı okumanın temel sorusu: Aldanmam bana ne söylüyor?' Neden aldandım? Nerede yanlış yaptım? Nasıl bir insanım ki başıma bunlar geldi? Bir daha aldanmamak için neler yapmalıyım? Aldanmamdan gelen sesi duyabildiğimde, aldanmamın bana ilettiklerini okuyabildiğimde belki, bana ulaşan ileti, "Şu şu yanlarım hâlâ zayıf. İnsanlara fazla güveniyorum. Onları tanımak için yeterince çaba harcamıyorum," olacak.

– *Uydurmadan kendimizi anlatmak olası değil mi?*

– Rousseau, uydurmadan kendini anlatmanın mümkün olmayacağını söylemiştir, "Amacım, doğaya tümüyle sadık bir porte çizmek ve

resmedeceğim kişi kendim," demektedir. Rousseau'nun *İtiraflar*'ında anlattıkları kurgusaldır, gerçekleri anlatmaz. İnsan, yalan söylerken bir biçimde doğruyu söyler. İnsan, gerçeği anlayamadığı için, gerçeğe tahammül edemediği için gerçeği, gerçek olarak yaşayamıyor ve onu çarpıtıyor. Çıplak gerçekle yaşayamıyoruz belki, çıplak gerçeğin ne olduğunu bilmiyoruz. Marxist açıdan 'gerçek' iktidarla bağlantılıdır. Gerçeğin ne olduğu nesnel olarak saptanan bir şey değildir. Foucault, buna katılıyor ama benlik sorusunu da soruyor. Bizim, biz olmamızda iktidarın rolü ne? Buradaki iktidar, salt hükümet değil, her türlü ilişkimizde -geçmişimiz, kültürümüz, ana-babımız- ortaya çıkan güç. Ona göre, iktidar bizi biçimlendiriyor, hepimizin benlikleri imâl ediliyor. İktidarın en büyük savunucusu annem ve babamdır. İktidar, bizim üzerimizde oynuyor ve manipülasyona uygun hâle geliyoruz.

– *Beni manipüle eden, kendim olarak, ben olarak toplum içinde dolaşmamı engelleyen nedir?*

– İnsan olmak, zayıflıklar taşıyor olmak demektir. Zayıflıklarımızla, zaaflarımızla, yaralarımızla negatif enerji yaydığımız için zayıflıklarımız ortaya çıktıkça kullanıldığımızı, alçaldığımızı düşünüyoruz ve zayıflıklarımızla toplumda var olamıyoruz. Toplum içinde yaşarken hak ettiğimiz saygıyı, ilgiyi göremediğimiz için zayıflıklarımızı kabul edemiyoruz. Dolayısıyla, içimizdeki benlikle, zayıflıklarımızla, zaaflarımızla, yaralarımızla namussuz toplum kabul etmediği için belli özellikler taşıyan benliklere sahip olmamız gerektiğini dikte ettiriyor ve benliklerimizi imâl ediyor.

– *Benlik nedir?*

– Buradaki benlik kavramı, İngilizce'deki *self* sözcüğü karşılığı olarak kullanılmıştır. Tam olarak Türkçe karşılığı yoktur. Benlik kavramı 'ben', 'ego' terimlerinin yerine kullanılmaktadır. Batı kültüründeki insanlar *self, ben* diye kavramlar uyduruyorlar, sanki, 'ben' diğer insanlardan bağımsızmışım gibi algılıyor. Aslolan hiçliktir ve biz bunun içini dolduruyoruz. "Ben yaşıyorum," demeyeceksiniz, "Bende hayat sürüyor," diyeceksiniz. Hayat var ve hayat bir bedende cereyan ediyor. Bedenimizin kendine özgü bir yapısı var ve bu yapı, nasıl işleyeceğini bize sormuyor. Beden, bilinç vb. hiçbir şey bizim değil. Ne bize ait ki? Hücrelerimizi, düşüncelerimizi, can sıkıntılarımızı, beğenilerimizi bile yönlendiremiyoruz. Belki, bunları edilgen kiple söylemek gerekir.

– *Benliklerimiz nasıl imâl ediliyor?*

– Self üretilen, imal edilen, teknolojisi olan bir şeydir. Benlik eğitim yoluyla imal edilebilmektedir. Eskil Yunan okullarında, dinlerde, tasavvufta büyük bir benlik teknolojisi oluşturulmaktaydı. Şimdiki okullarda ise doğrudan değil, dolaylı olarak benlik imâl edilmektedir. Ailemizden, sokaktan, medyadan, eğitim siteminden gelen etkilerle benliklerimiz biçimleniyor ve imâl ediyorlar. Daha doğmadan plânlar yapılıyor. Adımız, ailemiz, dinimiz, etnik kökenimiz, doğum yerimiz belirlenmiş oluyor. Hepimizin belirlenmişlikleri var. Her şeyden önce, biyo-

lojik olarak dişi ya da erkek bir cinsiyetle doğuyoruz. İkincisi, bir kültür içine doğuyoruz, kültür bizi bir ölçüde şekillendiriyor. Sonra oluşum içerisinde belirlenmişliklerimiz var: Aldığımız eğitim, bilgimiz, diğer insanlar, başarılarımız, başımıza gelen belalar. Bu bilinçli bir yapımdır, aslında hepimiz bir imâlatız. Anne karnındayken bile bağımlılıklarımız vardır. Dünyaya geldiğimizde, uzun bir süre pek çok ihtiyaçlarımızın karşılanması gerekir yani tâbi bir varlığız. Bunu, Hegel ve Marx'ta söylemiştir. Hepimiz belli kuvvetlerin etkisi altında benliğimizi oluşturuyoruz.

– *Benlik teknolojisi nedir?*

– Benlik teknolojisi, bedenle kurulan ilişkidir. Bizi dönüştüren teknolojilerdir. Bizi cici kız yapan, pırlanta gibi delikanlı gösteren, örnek insan kalıbına sokan, benlik teknolojileridir. Her toplumda, kültürde ve dinde benlik teknolojisi olmuştur, olacaktır ama hepsi farklıdır.

– *Bütün bu belirlenmişlikler içinde belirlenmemiş alanlar yok mu?*

– Merak etmeyin, hâlâ bize ait hareket alanları var: Tasarımlarımız, düşlerimiz, hayallerimiz, görüşlerimiz, memnuniyetimiz, beklentilerimiz vb. bunlar bir ölçüde belirlenmiştir ama yine de bize kalmış imkân alanı vardır. Tüm belirlenmişliklerimize rağmen bunu dönüştürecek olanaklarımız olabilir. (X), Tanrı, doğa; adına ne derseniz deyin hem bizi zincirlere vurmuş hem de bundan kurtulma olanağını ve olanakları gerçekleştirebilme gücünü vermiştir. Buna ket vurursak gerçekleştireceğimiz bir şey kalmıyor. Olanaklarımızı anlamaktan, görmekten, gerçekleştirmekten vazgeçmiş oluyoruz.

– *Biz bir imalat ürünüysek hayallerimiz, tasarılarımız, düşlerimiz ne kadar bizim?*

– İnsan, belirlenen ama belirlenmelerine karşın düşleri olan, düşlerini gerçekleştiren ve bunu aşandır. İnsan, kendini aşan bir hayvan ise hayal ocağını sürekli ateşlemek gerekiyor. Hayallerin son durağı olmaz. Hayaller yol oluşturulabilir, gidilebildiği yere kadar gidilebilir, "Ben bittim!" olmaz. Kurulacak, gerçekleştirecek hayaller vardır. Hayal mahremdir. Hayal, gerçeklerle karşılaşan insanın hayalidir. Hayali bir dinamo, bir enerji kaynağı ve bir güç olarak anlayabiliriz. Ruhumuzun güç kaynaklarının, beslendiği kaynakların olması lazım. Gerçeklerle karşı karşıyayken, aklımızı kullanıp benliğimizi oluşturmaya çalışırken en büyük yardımcımız hayallerimiz, beklentilerimiz ve tasarımlarımızdır. Hayata asılmak gerek. Elbette, dangalak hayaller acı çektirebilir. İnsan düşleyemediği için düşüyor. Düş aşağıda değil, yukarıdadır. Düş kuramayanın kendini yaratma şansı yoktur. Düşlerimiz ne kadar zenginse hayatımızda o kadar zengindir. Hayatımızın zenginliği, düşlerimizin zenginliğidir. Hayatta karşılaştığımız belalar, hayal kurmamızı engellememelidir.

– *Kendi kendimizi imâl etmemizde bir imâlat sonucu olarak çıkmıyor mu?*

– Bilinçsiz ve farkında olmadan yapılabilir. Ailenin dışında uzak çevre veya kendi kendimiz bilinçsiz bir biçimde özgürlüğü ve özerkliği kaybedip benliğimizi tahakküm altına almış olabiliriz. İnsan, köleliği ve kendisinden beklenenleri yaparak da kendi kendini imâl edebilir. Çevrenin etkisi altında kalırsak kendimizi inşâ etmemiz zor olabilir. Beynimin içine sokulan, bana dikte ettirilen imgeyi oluşturma gayretimden kendi imgelememi oluşturamam. Felsefe, ilk çıkışında insan kendi ruhunun mimarıdır diyerek ruh bakımı ve ruh şantiyesi olarak çıkmıştır. *Auto-poesis,* kendi kendini inşâ etmek demektir. İnsan, kendini oluşturabilir ama boşlukta oluşan bir varlıktır.

– *İnşa ettiğimiz kendimizde oturamazsak...*

– Benlik, inşâ ediliyor ama o benlikle yaşanamaz hâle geliniyor, bu bir ironidir. O uydurulan benlikle sokağa çıkılıyor ama yaşanamıyor, çünkü ben, o değilim. Hayali benlik, kurgulanıyor ama gerçekle karşılaşır karşılaşmaz yok oluyor. Uydurabildiğim oranda benliğimi değiştirebilirim. Hayallerimi zorlayarak dünyadaki gerçekliği değiştirebilirim. Her inşâ faaliyeti, içinde yıkılmaları taşır; yıkılmaktan, kırılmaktan, burulmaktan korkmamak gerek. Her insan ruhu özürlüdür. İnsanı özürleriyle tanımak önemlidir. Oysa biz, insanı tanırken özürlü yanlarına bakmıyoruz. Freud'un çok önemli bir tespiti vardır: İnsan ruhu hastadır, demektedir. Onun varsayımına göre, ego, altan (id'den) ve üstten (süper ego'dan) aldığı yaralar karşısında hep sakattır. *Psükhê*, hayatının başlangıç döneminde yaşadığı deneyim sonucu unutmayla yaralanmıştır. Çocuklukta geçirilen travmalarla baş edilebilmesi unutmayla mümkündür. İnsan, ne yaparsa yapsın bir kusuru olacaktır, bu nedenle yaralıdır. Freud'un söylediğini bizim kültürümüzün diliyle söylersek: İnsan nisyanla malûldür.

Sigmund Freud, 1856-1939

– *İnsan, neden yaralıdır?*

– Freudyan perspektiften bakınca, insan yaralıdır. Şu ya da bu olmakla ilgili değildir, ne yaparsanız yapın, bu malûllükten kurtulamıyorsunuz. Benliğimizi o benlik olarak sürekli taşıyamayız, taşıyınca çok

acı çekeriz, unuturuz dolayısıyla, üstünü örteriz ama hiçbir şey unutulmuyor, her şey arşivdedir. Freud, bir çeşit arkeoloji yapıyor, çünkü eskiye giderek gerçekliğimizi keşfediyoruz, geçmişle yüzleşerek geleceğimizi kurmaya çalışıyoruz

– *Arapçada nisyan sözcüğünün kökü, insan sözcüğünden geliyor...*

– Ne enteresan değil mi? İnsanın kökü unutmaya dayanıyor. Evet, nisyan kaçınılmazdır. Bir anlamda, unutmanın insanı özgürleştirdiğini düşünüyorum, "O, bana bunu demişti, ben cevap verememiştim!" ya da "O, bana haksızlık yapmıştı, ben ezilmiştim!" gibi dünyevi; "Onlar, benim dedemi kesmişlerdi!" gibi etnik takıntılara takılmış bir anımsama, hiç iyi değildir. Nisyan, bir anlamda, sizin içinizi boşaltır buna, bir çeşit *tinsel lavman* diyebiliriz. Unutmayla içinizdeki pislikleri arındırabilirsiniz. Eğer unutulmazsa diyenin, haksızlık yapanın veya dedenizi kesenin düzleminde kalıyorsunuz. Farklı bir düzleme sıçrayamıyorsunuz.

– *'Nietzsche'nin unutmaya ilişkin çevirdiğiniz Şen Bilim kitabında bir şiir var, bu şiiri siz çok güzel yorumlamıştınız...*

– Hatırlamıyorum, hangi şiiri?

– *Muhabbet adlı şiiri. Şiir şöyle:*

A. Hasta mıydım acep ben? İyi mi oldum?
Söyleyin hadi kimmiş benim doktorum?
Unutmuşum, olmuş bunlar bir zamanlar!

B. Asıl şimdi iyisin, doğru bu yorum:
Sağlıklıdır çünkü bütün unutanlar.

– Nietzsche'yi diğer hastalardan ayıran özellik, filozof olmasıdır. Nietzsche, unutmanın sağlıklı bir şey olduğunu düşünür. Tazelenmek için unutmak gerek. Bellek, büyük ölçüde insanın hamalıdır. Belleğiniz çok tutucu bir bellek ise tazelenemezsiniz. Elbette, bellekte bazı şeyler tutulabilir ama seçici bir belleğe sahipseniz, belleğin olanaklarından yararlanarak geçmişle yüzleşebilirsiniz.

– *Felsefi unutma, nasıl bir unutma?*

– Felsefede unutma bir yöntemdir. Unutma, bana verilen bütün anlamları unutmadır. Descartes, sonunda kuşku duymaktan kuşku duyuyor, "Düşünüyorsam o hâlde varım!" diyerek unutmayı kuşkuyla yapıyor. Felsefedeki unutma başlangıçlar için gereklidir, başlayabilme, birçok şeyi arkada bırakabilmedir. Husserl, "Her şeyi unutarak başlayabilme," diyor. Unutarak başlayabilme, yeni bir başlangıç için gereklidir. Felsefede hiç kimse kendisiyle başlayamaz diye bir şey var. Her şeyin bir geçmişi vardır. Felsefi soru şudur: Geçmişi nasıl anımsamalıyım? Anımsama, insanlık tarihi açısından geçmişi değerlendirerek geleceği nasıl yorumlayacağız, anımsamasıdır. Unutmazsak yeni olanaklara ulaşamayız, kendimizi inşâ edemeyiz.

– *Kendimizin inşâ edilen bir varlık olduğu düşüncesi, bize neden çok uzak?*

– Kendimize böyle baktığımız için böyle oluyor. İnsan, yaşadıklarının bir yazgı olduğunu düşündüğü için başına gelen belalarla baş edemiyor. Bu, belaları yorumlayışımıza ilişkin düşünce yetersizliğimizden kaynaklanıyor. Tâbi olma bizi çok rahatlatan bir şeydir. Birisi, bana bir anahtar versin anlayışıdır. Foucault, "İnsanları böyle düşünmek sağlıksızdır, diyerek kalıba sokmak istiyorlar. İrrasyonalistim, çünkü onların akıl dediği şeyin akıl olmadığını biliyorum!" demiştir. İnsana dayatılan bu bağımlılık, iktidarların oyunudur. Foucault'a göre, insanın insan olabilmesi üzerindeki baskıyı tanımasıyla olanaklıdır. İnsan, daima kuvvetlerle karşı karşıyadır.

– *İnsan, üzerindeki etkilerin farkına varabilir mi?*

– Bir ölçüde farkına varabilir. Hayata kendini bırakmak, sorumsuzluğa bırakmak değil, hayatın gereklerini yapmaktır. Çağımız insanı sıkıştırılmış, itilmiş ve sürüklenmiş olmasına karşın sıkıştırılmışlığının, itilmişliğinin, sürüklenmişliğinin farkına vararak ne yapabilirim sorusuna yanıt araması gerekir. Gönlümüzce yaşayacak, hayata kendimizi bırakacak cesareti bulabiliriz. Kadercilik, anlayamamaktan ya da korkudan kaynaklanıyor, olabilir. Kafamızın içinde ayıp, günah, onur, kibir vb. bir takım yargılar var. Herkes bir ahlâk kürede yaşadığı için güç dalgaları ve her insanın etrafında bir güç alanı vardır. Bu güç alanına göre, o insana yaklaşabilir ya da yaklaşamayabiliriz. Robinson Crusoe bile kendi kendine dalga göndererek iktidar uygular. Salt dalga yaymayız, dalgada çekeriz. Etki alanına girebiliriz. Yeni bir işe, ortama, kültüre girdiğimizde bu etki alanlarını hissedebiliriz. Güç ilişkisi olmayan ilişki yoktur. Aslında her tür insan ilişkisi, güç ilişkisidir. Mesela, önce kim selam verecek diye beklemek bile bir güç kavgasıdır. Bir taraf ezen gibi görünse bile ezilen kişinin de çok etkisi vardır. Hegel'den bu yana bilinen kavram, köle-efendi ilişkisidir. Her ezme, içinde ezilmeyi de getirir. Ezen ile ezilen ilişkisinde sürekli bir dönüşüm vardır hem otoritenin hem de insanların birbirine uyguladığı güç var. Güçler, farklı boyutlarda ve katmanlarda vardır. Paranın ve diplomanın gücü yoktur, param ve diplomamla girdiğim ilişkide güç ortaya çıkar. Güç, ilişki dışında anlaşılabilecek bir şey değildir. Kendimiz girdiğimiz ilişkiden ibaretiz.

– *Bir insanın üzerindeki güçler nelerdir?*

– İnsanın güç haritası çıkarılabilir. İnsanın üzerindeki güçleri üçe ayırabiliriz: Doğadan gelen güçler, toplumdan gelen güçler ve kendi uyguladığı güçler. Bu güçlerin bir kısmının farkında değilizdir. Güç ilişkisini Foucault zalim açısından, Certau ise mazlum açısından ele almıştır. Foucault, insanlar arasındaki güç ilişkisinin en çok cinsellikte, hapislikte, hastalıkta ortaya çıktığını savlamaktadır. Foucault, cinsellikle iktidar arasında ilişki kurduğu gibi, farklı olanın ve azınlık olanın üzerindeki baskılara ilişkinde düşünmüştür. Farklı olanın üzerindeki baskılar, farklılığı engelleyen iktidarın gücünü gösterir. Çoğumuz bunu fark etmesek bile, düşünme tarzımızı etkiler. Bu baskılar, dışarıdan gel-

mese bile insanın kendine uyguladığı baskılarda olabilir. Bu, kendimizi özgür sandığımız hâlde özgür olamama hâlidir, bir çeşit gizli köleliktir. Dışarıya verdiğimiz görüntüyle bu gizli köleliği örtebiliriz. Bilinçdışı kölelik, çok tehlikelidir.

– *Her insan özgür olabilir mi?*

– Ben, her insanın özgür olamayacağını düşünüyorum. Bazı insanlar, köle ruhludur. Otonomiyi, özerkliği kaldıramayan insanlar, özgür bırakılınca özgür değil, aciz oluyor. Etik olgunluk diye bir kavram var. Ruhsal olgunluğa ulaşmamış bir sürü insan var. Özgür olmak, etik gelişmişlikle ilgilidir. Herkes özgür olmaya hazır değildir: Kişisel, kültürel vb. donanıma sahip olmayanlar özgür olamazlar.

– *Özgürlük ne değildir?*

– Batı düşünce tarihine baktığımızda özgürlük bilinç işidir. Özgürlüğün nasıl bir şey olduğu kendi bilincimiz içindedir. Özgürlük, hareket alanının genişlemesi olmadığı gibi yalın ayak, başıkabak olunması ya da toplum baskılarının dışına çıkılması da değildir. Özgürlük dilediğini yapabilmek değil, neyi dileyip neyi dileyemeceğinin bilincinde olmaktır. Özgür olmak hem irade hem de bilinç gerektirir. Özgürlüğün bilincinde olmayan insan dış etkenlere bağlar. Benim özgürlüğüm dıştan gelen baskılarla engelleniyor düşüncesi yanlış değil ama eksiktir. İçimdeki polisten kurtulmadıkça dıştan gelen baskılar beni etkiler. Hegel, "Bizim dışımızda her şey belirlenmiş, biz tarihin oyuncağıyız; özgürlük, bunun bilincinde olmaktır!" diyor. Özgür olmak farkındalıkla, anlam verecek güce sahip olmakla, kendini tanımakla, kendi gücünü taşımakla, kendini bilmekle olanaklıdır. Özgürlük, hayatın altındaki dayanaklara -ana ve baba, öğretmen, kültür, devlet vb.- dayanmadan kendin olabilmektir. Hayata karşı böyle bir tutumu olmayan insan özgür olamaz. Kendi gücünle duramazsan, kol kanat altına girersen özgür olamazsın. Hayatta varmaya çalıştığı amaç için her türlü aracı kullanan insanlar, özgür değildir. Özgür olmayı becerebilmenin kolay olduğunu sanmıyorum. Foucault, "Benim rolüm insanlara, kendilerini hissettiklerinden daha özgür olduğunu göstermek!" diyor.

– *Foucault, bunları insanları gaza getirmek için söylüyor olabilir mi?*

– Hayır, çünkü Foucault'nun söylediği, yazdığı her şey belgeli ve gerekçelidir. İnsanlara daha özgür olabileceğini söylemek gerekir. Ayağınızda, ruhunuzda prangalar olduğunu sanıyorsunuz ama özgürsünüz. Rousseau'nun şöyle bir iddiası var: "İnsan bu dünyaya özgür olarak gelir ama zincirlerle yaşar." Rousseau edebi, duygusal, yaman sezgileri olan bir adamdır.

– *Foucault, bize ne söylemek istiyor?*

– Foucault, galiba şuna üzülüyor: İnsan kendini hep mahkûm hissetmiş ve üzerinde ağır baskı olduğunu sanmıştır hatta baskı vardır ama insan, kendini sandığından daha özgür hâle getirebilir. Baskıyı duyduğumuz yerler var, Foucault, bunları ve buraları anlatmıştır. Foucault,

insan varoluşunun evrensel zorunluluklar olduğu fikrine karşı çıkar. Evrensel yasalar olarak yutturulanlar evrensel değil, iktidar kaynaklıdır. Evrensel diye, "Evlilik, ilişki vb. şöyle şöyle olmalıdır," diyorlar ve bizi kandırıyorlar. Foucault, Hıristiyan kültüründeki günahı deşmek istemiştir: Hıristiyansanız günahkâr doğmuşsunuzdur, ister bu günahı hissedin ister hissetmeyin! Günah, benden önce doğmuştur. Masum olarak bu gezegene gelmişiz ve suçlu ilan ediliyoruz. Günah, kültüreldir: Kültür içine doğduğumuz, kültürlendiğimiz için irademizle günah gibi kültürel bir değeri yadsısak bile ondan kurtulamıyoruz. Uykularımızı kaçırıyor, rüyalarımıza ve ilişkilerimize giriyor, hayatımızın her alanında günah, bizi rahat bırakmıyor. Birçok nörotik hadisede görülen ikircikli durum (ambivalence) başlıyor. Örneğin, güvenmek istersin güvenemezsin, inanmak istersin şüphe duyarsın vb. Freud'a göre, insanın başına en bela, bu ambivelan durumudur. Burada kastedilen doğal hâldeki ikircikliliktir söz konusu olan. Herkesin, Ferud'dan öğreneceği pek çok şey var. Freud, o koşullar altında insanı medikal olarak sınırlamamış. İnsan ruhunun tarihi, sosyolojik, antropolojik koşullar içinden çıktığını görmüştür. Freud'a omuz silkerek insanı tanıma şansımız yok.

– *Freud'un ve Foucault'un sizin düşüncelerinizdeki yeri nedir?*

– Ben, insanı kültürüyle toplumsal değerleriyle anlamaya çalışıyorum. Freud *psükhê* (ruh) den çıkarak insanı açıklıyor. Foucault ise *psükhê* kavramının tarih boyunca insanlar tarafından nasıl yorumlandığına bakarak, belli bir iktidar anlayışından yola çıkarak insanı açıklamaya çalışıyor. İnsan ruhu, çevresinden etkilenir ve çevresi, insan ruhunu oluşturur. Kültür, *psûkhê'yi* etkiler. Freud, kendi çerçevesinden bakarak kültürü açıklıyor, diğerleri de Freud'un açıklamalarını açıklamaya çalışıyorlar. Freud sizi açıklarken, sizde Freud'u açıklarsınız. Freud, insan ruhunu, şairlerin, din bilginlerinin ve filozofların elinden almıştır. Herkesin, Freud'dan öğreneceği pek çok şey var.

Michel Foucault, Fransız 1926-1984

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Aklımız Duygularımızın Neresinde?

Aşk, 2400 yıl önce, bilge kadın Diotima'nın ağzından bize şunu söylüyor: Aşk, tenden ve candan yola çıkarak güzellik içinde yaratmaktır. Güzelleşemediğin, güzelleştiremediğin ilişki aşk değildir.

– Cinsellik ve ahlâkı sorguladığınız pek çok yazınız var. Bunlardan biri, "Cinselliğin Anlamını Oluşturan Temel Ahlâk" yazınız. Bu yazıya değinmeden önce ahlâkın ne olduğunu sormak istiyorum. Nedir, ahlâk?

– Arapçada ahlâk, h-l-k kökünden gelir, "halk, hulk" anlamındadır: *Halk*, yaratma ve insan topluluğu, *hulk* ise huy, tabiat demek. Eskil Yunanca'da ahlâk, *ethos*'tur. *Ethos* huy, mizaç anlamına geldiği gibi, farklı yazılışıyla yaşam alanı, habitat anlamına da gelmektedir. Kendimizle ve çevremizle ilgili her şey, ahlâkın alanı içindedir. Kurallara uygun yaşamak ahlâklı olmak değildir. *Ethos* yani ahlâk, yüksek bir bilinç ister: Ahlâklı olmak bilinç, özgürlük ve seçme yapmayı gerektirir, bunu gerektirdiği için insan yapayalnız kalır, çünkü cevap verme sorumluluğu taşır. Ahlâk, yalan üzerine kurulamaz. Eskil Yunanlıların *alêtheia* dediği hakîkat kavramı, arayış odaklı yaşandığında ethos, bütün varlıkları içine alan bir *ahlâkküre* oluşturur. Alêtheia, ethos'la yaşanır, bir başka şekilde söylersek, ahlâklı olmak hakîkati yaşayarak olur. Hakîkat, kendini her insana vermez ama çağımız bilimi, bunu böyle anlamıyor ve kişiyi nesne olarak görebiliyor.

– Eskil Yunanlıların aletheia'yı, ethos'a nasıl dönüştürdüğünü biraz konuşmuştuk. Hakîkat ve ahlâk bir arada nasıl gider?

– Stoacılara göre, hakîkat bilgisinin içinde bizim kim olduğumuz, ne olduğumuz bilgisi var. Dolayısıyla, hakîkatin içinde olan bizim kim ve ne olduğumuz bilgisi yapıp etmelerimizden ayrılamayacağı için hakîkati bilen insan, ahlâksız olamaz. Hakîkatin örtüsünü açabilecek ele, göze, dile sahip olabilirsek hakîkat kendini bize açabilir. Ahlâkın yaşandığı her yerde hakîkat sorumluluğu olması lazım. Büyük filozofların hepsinde hakîkat duygusu, öyle çok derin ki yalana tahammülleri yoktur. Hakîkat olmaksızın ahlâk, ahlâk olmaksızın hakîkat yaşanamaz. Yeterince donanım sahibi ve hazır olunca aletheia, ethos'a yani hakikat, ahlâka; ahlâk, hakîkate dönüşebilir. Halis insan hem ilişkilerini hem de bilgisini ahlâka dönüştürebilendir. Hakîkate olan yolculuğumuz, ahlâka olan yolculuğumuzdur. Hakîkat ile ahlâkın soruşturması, doğrudan doğruya kendimize yönelik değil, ötekiyle ilişkimizin sorgulanmasıdır.

– Ahlâk, ötekinin olduğu yerde mi başlıyor?

– Ahlâk, ötekindeki sonsuzluğu görmekle başlıyor. Öteki, bizim bir çerçeve içine alarak şekil verebileceğimiz, istediğimiz gibi boyayabileceğimiz biri değildir. Ötekindeki ve bizdeki sonsuzluğa aklımızla müdahâle etmeye çalıştığımızda, aklımızın yetmeyişini gösteren bir şeydir. İçimizdeki ve ötekindeki sonsuzluk, onun olanaklar varlığı olduğunu görebilmemiz yani bu insan inanabilir, sevebilir, düşünebilir, bilim yapabilir, dans edebilir bütün bunları görmekle kazandığımız bir şey. İçimizde sonsuzluk varsa kendi kendimizi ve algıladığımız dünyayı sınırlı

göremeyiz, çerçeve içine alamayız. Galiba, ahlâk ve sanat içimizdeki sonsuzluğu görebilmektir. Sanat yapıtıyla insanın tükenmezliğini ve sonsuzluğunu görebiliriz. Oysa içinde sonsuzluk olan insanlara zulüm edip öldürüyoruz. Dolayısıyla, cinselliğimizde karşımızdakinin bedeni, kalçaları, göğsü, adaleleri var ama kendisi yok. Bizden farklı olan, içinde sonsuzluk taşıyan insan yok. Arzularımızı doyuracağımız bir beden var, belki, o beden bile yok, yalnızca kendi bedenimiz var. Sözde sevişiğimiz insan, bizim kendi kendimizi doyurmamıza yardımcı oluyor, yalnızca. Cinsellik, dürtülerin körlüğü içinde yaşanıyor. Yaşanana baktığımızda haz merkezli, bencil bir cinselliğin kuşattığını görüyoruz, dünyayı. Bir tarafın öteki tarafı sömürdüğü, kullandığı ya da insanların kendi bedenlerine tıkıldığı ilişkiler. Bedenin yeme, içme, boşaltım gibi görüldüğü, öteki ilişkisinin farkedilmediği bir cinsellik. Benliğine kapanmışlık, iki kişilik tek kişi olma, iki kişilik mastürbasyonları ortaya çıkarıyor. Cinsellik paylaşımlarında öteki yok! Ahlâk anlamında öteki yok! Öteki, bize benzemeyendir. Ötekinin eline, gözüne, aklına ihtiyacımız var akıl, bize birliktelikler öneriyor. Yaşamak hiç kimse için tek kişilik değildir.

– *"Cinselliğin Anlamını Oluşturan Temel Ahlâk" yazınızda, "İnsanın cinsellik yoğun bir yaşama doğru itilmesinin ardından, yaşadığı anlamlar açısından bakıldığında, yaşama verdiği anlamla ilgili sıkıntıları bulunuyor," diyor ve cinselliğin bir haberleşme olduğunu yazıyorsunuz. Cinsellik neden bir haberleşmedir? Nasıl haberleşebiliriz?*

– Cinselliğin amacı tatmin olmak, tatmin etmek olmadığı ve cinsellik salt doyumlar üzerine kurulmadığı için cinsellik haberleşme oluyor. Platon, *Şölen* diyalogunda *Érôs*'un gücüne yani cinselliğe işaret eder. Érôs, yaşama enerjisidir, coşkusudur. Freudların, Jungların belirttiği gibi ilâhi olanla erotik olan iç içedir bu, kültürümüzde ve şiirimizde özellikle, Divan Edebiyatımızda vardır. Mesela, 18. yüzyıl şairlerimizden Nedim'deki kanlı canlı, erotik eğilimler olarak görünen şiirlerin altında, onlarla iç içe geçmiş hâlde ilâhî temalar vardır ki büyük ölçüde, erotik renkler taşır. İlâhî olana ancak, erotik enerji ile varılabileceğini sufilerde keşfetmiştir: İbnü'l Arâbî, Mevlana gibi sufî düşünürler, cimanın yani sevişmenin Allaha giden yollardan biri olduğunu görmüş ve cinselliğin Allah'a ulaşmada insana yardımcı olabileceğine değinmişlerdir. Çünkü düşünme enerjisini besleyen kaynak, cinselliktir. Erotik olan, *hayy* olan yaratıcı gücün doğa, Allah, Tanrı, enerji, X ne derseniz deyin bize bahşettiği bir güçtür. Dolayısıyla, biz o güçle düşüneceğiz, o güçle insan olacağız. Ancak, yüzlerce yıldır, o kadar yanlış bir eğilim olmuş ki Hıristiyanlığın baskıcı anlayışında ve Aydınlanma çağında Érôs hep dudak bükülen bir insan olma enerjisi olarak anlaşılmış.

– *Mevlana ve Şems'in arasındaki ilişki Érôs'a mı dayanıyor?*

– Mevlana ve Şems'in arasında böyle bir haberleşmenin olduğunu, fikir ve mânâ yedirilmiş bedenlere sahip olduklarını düşünüyorum.

Özellikle Şems, Mevlana'nın daracık dünyasını alt üst etmiştir. Şems, diğer yandan, Kimya Hatunla haz düzeyinde bir ilişki yaşıyor olabilir. Pek çok insanın Mevlana ile Şems arsındaki bağlantıyı anlayamamalarının sebebi, cima olabilir. Mesela, bio-enerji her insanda yok, bazı insanlar dokunur dokunmaz hastalığı teşhis edip iyileştirebiliyor. Bu mistik değil, fiziksel. Ben, ruhun maddesel olduğunu düşünüyorum, bedenden ayrı değil. Eğer düşünce, bedenlere bir anlamda yerdirilebiliyorsa orada fizyolojik anlamda sadece tenler birbirine değmiyor, fikirler ve dünyalar birbirine değiyor. Düşünmeyi, bedenine yedirmişsen beden, zaten onun keyfini çıkarır. Düşünmeyi, bedenine yedirmiş bir insanın sevişmesi ile düşünmeyi, bedenine yedirememiş bir insanın sevişmesi aynı değildir hatta bu iki tip insanın, herhangi bir manzaraya bakışı bile aynı değildir.

– *Sözgelimi, Feyerabend çok ilginç bir insan. Onun otobiyografisinden çok etkilenmiştim: Feyerabend lisedeyken bir kıza hayran bakmanın onu hamile bırakacağını sanırmış; sütyen ve etek hakkında hiçbir fikri yokmuş; kitaplardan kadını tanımaya çalışırmış daha bakir bir erkekken yirmi yaşında savaşta yaralanmış, boynundan aşağısı tutmamış, önce tekerlekli sandalyeye, sonraları koltuk değneklerine mahkûm bir hayatı olmuş. Asıl ilginç olan, iktidarsız bir erkek olmasına karşın pek çok sevgilisi olmuş ve dört kez evlenmiş. Feyerabend, cinselliği nasıl yaşamış olabilir?*

– Feyerabend, kendisine verilenleri öyle bir yoğurmuş ki felçli oluşu, onun için bir ızdırap değil, mutluluktur. Ben, farklı bir insan olarak kadınları mutlu edebilirim düşüncesini kafasıyla inşâ etmiştir, çünkü beyinle sevişme diye bir sevişme biçimi var. Ajda Pekkan, "Beynimle sevişirim!" dediğinde, pek çok insan şaşırmıştı oysa bu çok önemli, biz sevişirken yüzde doksan beş beynimizle sevişiriz.

Paul Feyerabend, Avusturyalı Filozof, 1924-1994

– *Ne demek, beynimle sevişirim?*

– Ben sevişmemi haz düzeyinde yaşamam, düşünce ve anlam katarak keyif düzeyinde yaşarım. Birçok insan düşünceyi, bilgiyi, birikimi, yaşanmışlığı ve inceliği dışarıda bıraktığı için sevişmeyi haz olarak yaşar.

– *Sevişirken şöyle bir strateji izleyeyim ya da şu taktiği uygulayayım şeklinde bir düşünme değil, sevişme öncesinde düşünceyi, bedene yedirmek lazım öyle mi?*

– Bu, yalnız sevişme için geçerli değil, yaşamın içinde olan bir şey. Gönlü anlatırken sürekli vurguladığım nokta, bedenimizle bütünleşmekti, bedenin katkısı olmadan düşünme olmuyor. Düşünme derken bedenimize yedirilmiş düşünmeden bahsediyorum. Bunun en basit hâlleri, mesela, piyano çalarken hangi notaya basayım diye düşünmezsiniz, parmaklar hangi tuşlara basacağını bilir. Yine, bir yüksek atlayıcı, kendini bırakır bedeni çıtayı nasıl aşacağını bilir. Bedene bırakmak lazım, *beden bilgeliği* dediğim şey tamda budur. Bilge olan ve olmayan bedenler var.

– *Ajda Pekkan'ın söylediği, sizin kastettiğiniz anlamda mı?*

– Benim kastettiğim anlamda söylediğini düşünüyorum, öbür türlüsü kurnazca, haz düzeyinde, çok mekanik ve pornografik olur. Ajda Hanım'ın, çok insanca bir şey söylediğini sanıyorum. Bir yakınlık duymadığı, içselleştiremediği, iç dünyasında yer etmemiş, yaşamının pek çok alanında yer tutmayan birisi zaten beyninde yoktur. Beynimle mekanik olarak değil, içselleştirerek sevişiyorumdur. İnsanın, bedenini harekete geçirecek olan düşüncelerdir. Bilge beden derken hayvanlığından arınmış, mübarek, yaş almış bir beden anlamında söylemiyorum. Kendinin farkında olan, Freudyen terminolojiyle söylersek, taşıdığı libidoyu bilen, libidosunu egosu ve süper egosuyla yoğuran bir insanın bedeninden söz ediyorum. Bilge bedenli, bedeniyle mutmain olan insandır. Öbür türlü kompleksli, gergin, asabi, kaba bir insan olur çünkü beden veya düşünme dışarıda duruyor.

– *Sevişmede hayvanlığa giden yol, insanlıktan geçmiyor mu?*

– Elbette, içimizdeki hayvanlığı bastıracağız diye, içimizdeki insanlığı bastırmışız. Hâlâ içimizdeki erotik enerjiyle ilişkimizde sakatlık var. Erotik yanımız ortaya çıktıktan sonra, ayıp bir şey yaptığımızı düşünüyoruz; ya vatan, millet, Sakarya ya da ilim aşkı diyerek dava insanı kalıbına sığınıyoruz, sanki eros hiç yokmuş gibi davranıyoruz. Zannediliyor ki hayvan olursak incelikleri bırakacağız oysa değil. Hayvanlığında incelikleri var. İnsan yanımızla hayvan yanımız birleşirse hayvanlığımızda farklı bir görünüş kazanacak, hayvanlığımızın pek farkına varamadığımız yönlerini fark edeceğiz ama bunu, bir hayvan olarak değil, hayvanlığımızı düşünen bir hayvan olarak göreceğiz. Sanıyoruz ki düşünürsek hayvanlığımız kaybolacak.

– *Cinsellik kelimesinin 'cin' ile başlaması ne kadar ilginç...*

– Cinsellik ve cin kelimeleri 'cins'le başladığı içindir. Cin, bir cinstir. Sayıları azda olsa cinselliği, bedene yedirilmiş düşünmeyle yaşayan insanlar var. Eskil Yunan'da böyle yaşanmış: Platon'un *Şölen* diyalogunu hatırlarsanız idealara, Êrôs la çıkılıyor, başka türlü çıkılamadığı için Êrôsla çıkıyor. Seviyorsun, seviliyorsun sevildikçe öğreniyorsun, "Aa Pisagor bağıntısı buymuş!" falan diyorsun. Bunu, anlayamıyoruz, pagan kültürün zenginliğini unuttuk! Pagan kültürde eğitim, erotizmden geçiyor: Hoca, seni severek öğretiyor, sen sevilerek öğreniyorsun, belli bir aşamaya gelince sende sevmeye başlıyorsun. Onun için seven ve sevilen kategorik olarak ayrıdır. Sevile sevile güzelliğin ne olduğunu anlamaya başlıyorsun, o zaman beden duyuyor. Eskil Yunan'da, "Hayvanlığını yaşamak isteyen gider kadınlarla sevişir," deniliyor. Oradaki kadın tabiî, fikri yok gibi düşünüldüğü içindir. Denilen şudur: Fikirlerle mânâlarla sevişmektir, bilginin bedene yedirilmesidir. Beden sandığımız gibi değil, bedenin bir bilgeliği var. Böyle bir sevişme biçimi var, her zaman olmuyor tabiî. Böyle sevişmelerin olması ortama, zamana, koşullara bağlı, bu değişkenler yerine geldiğinde sadece tenler değil ruhlarda, canlarda sevişiyor.

– *Çağımızda cinsellik nasıl yaşanıyor?*

– Çağımız, Rollo May'in dediği gibi, şizoid insanların çağıdır, maalesef! Şizoid insan, cinselliği seks olarak yaşayan insandır. Hâlbuki cinsellik Êrôstur, seks değil. Çünkü *seksus* ayrılma, *Êrôs* birleşme demektir. Çağımız insanı sevişiyor ama sevişirken hep ayrılıyor yani kopuyor, onun için mutsuzdur. Mesela, birtakım seks kitaplarını, dergilerini okuyarak veya porno filmlerini seyrederek oralardaki gibi sevişmeye kalkan tipler var bu, kendi bedenine yabancılaşmadır. Seyrettiği filmlere, okuduğu kitaplara bakarak neden böyle sevişemiyorum diye, düşünür. Öyle sevişmen mümkünse seviş ama sen farklısın, kendi biricikliğinin farkında değilsen oraları takip et. Ben, çocukken kovboy filmlerine gittiğimde, filmden her çıkışımda kendimi kovboy zannederdim. Kovboy olarak biriyle sevişirsem yanlış olur, çünkü kovboy değilim.

– *Hocam ama sizde ne anlatırsanız anlatın hepsi çok zor. Sizi dinledikçe gönül sahibi olmamız, felsefeyle ilgilenmemiz, mutlu olmamız, özgür olmamız hatta sevişmemiz bile zorlaşıyor...*

– İdeal olan bu! Bir fıkra vardır, bu kitaba uygun olmayabilir, isterseniz almayın.

– *Merak etmeyin bu kitap, 18+ yaş için...*

– Köylünün biri, hayatında ilk kez porno film oynatan bir sinemaya gidiyor, filmi izliyor. Filmde gördüklerini, akşam evde karısına uygulamaya kalkıyor, karısı şaşırıyor, "Yapcasan yap, yapmacasan sıçcamda yatcam!" diyor. Kadın bacağını açmış bekliyor, sonuçta bu! Ülkemizde, eğitimli olsun ya da olmasın pek çok kadının sevişmeyi böyle yaşadığını düşünüyorum. Kadın görüyor, düşünüyor, acı çekiyor olabilir ama kabul ediyor, "Bu budur," diyor veya silip bu işlerle ilgim yok

diyerek aseksüel olmayı tercih ediyor. Elbette silemiyor ama dönüştürmeye çalışıyor: Resim yapıyor, spor yapıyor, temizliğe kendini veriyor veya o kurs senin, bu etkinlik benim dolaşıyor.

– *Ne yapılırsa yapılsın kaçış noktası yok ki! Yaşayamadıkları, insanı ele vermez mi?*

– Bundan hiç kuşku yok ama aseksüel insanlar var, "Hadi sevişelim, gidelim işimiz var!" diyen, sevişmeyi çiş yapma gibi gören insanların az olmadığını sanıyorum. Freud'un biraz abarttığını düşünüyorum, libidonun kanalize edildiği yerler farklı olabiliyor. Tabiî, birde bizim kim olduğumuzu, benliğimiz ortaya çıkaran, zorlayan cinsel baskılar var. Cinsellik, çok derinlerde bir yerde bizim kim olduğumuzu söyleyebilir. Cinsel baskıyı hissetmesek bile her zaman bizi etkiler. Cinselliğimizde kıvırtamayız. Ne kadar örtersek örtelim bizi hep itirafa zorlar.

– *Neden cinsellik üzerinde bu kadar baskı var?*

– Cinsellik üzerinde hem çok baskı var hem de cinsel baskıların insanın ne olduğunu itirafa zorlayan bir yanı var. Bu itiraf, baskıyı sürdürmek için kullanılabilir,"Ben suçluyum!" dediğinde bu suçluluk duygusu ve dışarının baskısının yanı sıra, kendi üzerinde de baskı uygulamaya başlarsın. Foucault, gerçeği söyleme zorunluluğu ile cinselliğe konan yasaklar arasındaki bağın tarihini araştırıyor. Foucault, "Benim ne olduğumun içinde cinselliğim var. Ket vurmalar beni engelliyor ve benliğim gelişmiyor. Din, bir yandan cinselliğimi yasaklıyor, diğer yandan kim olduğuma dair itirafa zorluyor hem cinsel olarak yasaklanıyorum hem de bunu deşifre etmeye zorlanıyorum," diyor.

– *İnsana uygulanan diğer baskıların cinsel baskılardan farkı ne?*

– Foucault'un gözünde cinsel engellemeler, diğer ket vurmalardan farklıdır. Foucault, kendisi diğer yasaklamalarla cinsel yasaklamalar arasında temel fark görüyor. Birçok yasaklamalarda kendimizle yüzleşme zorunluluğu yoktur ama cinsel yasaklamalarda kendimizle yüzleşme zorunluluğu vardır. Foucault, bu savlara itiraz ediyor. İtiraf, kendimizle yüzleşmeyi getirir. Salt cinsellikte değil, diğer engellemelerde de insan kendisiyle yüzleşebilir. Sözgelimi, hayatta karşılaştığınız engellemelerin dini olduğunu düşünüyorsanız, "Ben neden engelleniyorum?" diye kendinizle yüzleşmeye başlamışsınız demektir. Foucault'nun itirazını anlayabiliriz. Çünkü Foucault, cinsel problemleri olan -kendisi homoeksüeldi- akademik hayat süren biriydi. Homoseksüel bir insan olarak Foucault, çok acı çekmiştir, cinselliğini özgürce yaşayamamıştır. Zira cinsel engellemeler olunca, özgür ve özerk bir birey olamıyorsunuz, kafanızda takınak oluşuyor ve her türlü ilişkiyi etkiliyor.

– *Érôs, nasıl bir Tanrı?*

– Sokrates, *Şölen* diyalogunda felsefenin en yetkin konusunun aşk olduğunu tekrarlar ve aşkın, Tanrı olamayacağını savunur. Sokrates, *Érôs*'un güçlü bir *daimon* olarak insanlar ile tanrılar arasında bir elçi olduğunu söyler. Aşk, arada olandır yani Tanrı ile insan arasındadır.

Aşk, bir evlilikten doğmuştur: *Érôs*, yoksulluk tanrıçası Penia ile bolluk, bereket tanrısı Poros'un çocuğudur.

– *"Aşk Ahlâkı" adlı yazınızda güzellik ile ahlâkın evliliklerinden doğan kızın adına aşk diyorsunuz...*

– *Şölen* diyalogunda, aşkın şöyle bir tanımı vardır: İlkin, aşk bir, *tokos*'tur yani Eskil Yunan dilinde, doğurmadır. Aşk bir üretim, bir katkı, bir doğurmadır. Aşk, 2400 yıl önce, bilge kadın Diotima'nın ağzından bize şunu söylüyor: Aşk, tenden ve candan yola çıkarak güzellik içinde yaratmaktır. Burada, estetik ile etik birleşiyor ve aşk doğuyor. Aşk ahlâkı, bir karakter ahlâkıdır, insan olma olanağıdır. Aşk, olağan bir hayatta kalma çabasında, hayatla kalma uğraşıdır. Hayatla kalma, hayatın anlamını yitirmeden hayatta kalmadır. Aşk ahlâkı, ötekiyle güzellikler yaratarak bu yaratımın çilesini, derdini, acısını çeke çeke, bir arada yaşamayı başarma gayretini buyurur. Güzelleşemediğin, güzelleştiremediğin ilişki aşk değildir.

– *Çağımızda yaşananın şk, yaşanmayanın ise aşk olduğunu söylüyorsunuz. Günümüzde aşk nasıl yaşanıyor?*

– Günümüzde tavlanan, ayarlanan, götürülen, yatağa atılan sevgilerle yaşandığı için aşk, 'a'sı düşmüştür. Bir duygunun, bir hazzın, kardeş kardeşe geçinme özleminin, sığınma ihtiyacının, güven isteğinin adı aşk olmuştur. Hormonu çalışan, âşık oldum, diyor. Aşk atarlı ergenlerin, kırk yaş bunalımcıların, azgın teke sendromu yaşayanların yani yaşayışını sözde aşklarla takviye etmeye çabalayanların elinde; dizilerle, gazete yazılarıyla, porno edebiyatıyla, uzman görüşleriyle yürütülmektedir. "Aşkın yaşı yoktur!" "On derste aşk sanatı", "Doğu bilgeliğinin aşk öğretileri" kitaplarıyla Freud, Reich, İrvin Yalom'un ikinci el çevirileriyle aşka destek veriliyor. Oysa aşk, kahrolası dünyada bir yaşama olanağıdır; becerilemediği, başarılamadığı muhakkaktır. Kimselerin zamanı ve ilgisi olmadığı için öteki beklentisi, öteki özlemi, öteki tahammülü yoktur. Galiba, yaşam beceriksizliğiyle birlikte aşk beceriksizliği sürecek, insan aşk gibi, inanılmaz güçler taşıyan bir olanağı yaşayamayacak.

– *Aşkın okulu yok ki kimden öğreneceğiz?*

– Kitaplarla, öğütlerle, kurslarla aşkın öğrenilebileceğini düşünmüyorum. Aşkı yaşayarak öğreneceğiz. Aşkın etkileşim olduğunu, karşılıklılık taşıdığını, iletişimle sağlandığını, paylaşım gerektirdiğini, paylaşılarak yaşandığını sevgilimizden, sevmeyi sevilmeyi bilenlerden öğreneceğiz. En iyisi aşkı, âşık ile mâşuktan öğrenebiliriz, diye düşünüyorum.

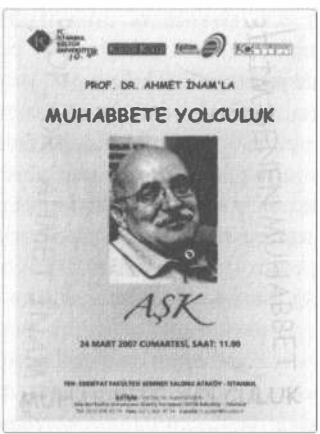
– *Aşktan düşürdüğünüz 'a'nın anlamını nasıl yorumluyorsunuz?*

– Genellikle akılsızların yaşadığı durumlar, aşk olarak anlaşılır. Akılsızların yaşadığı aşka ben, 'a'sı düşmüş 'şk' diyorum. Çünkü akıl olmayınca 'a' harfi aşktan kalkıyor, 'şk' gibi bir şey kalıyor. Aklı bu kadar geniş alarak belki, aklı biraz çarpıtmış oluyorum ama insan, bu ge-

zegendeki hayatında aşkı daha güzel yaşayabilirdi, yaşayabilir, yaşayabilecek dediğimde, insanın akıl gücünü göz önüne alarak bunu söylüyorum. İnsanda akıl gücü var ama bu gücü, harekete geçirebilmesi için her şeyden önce, böyle bir gücünün olduğunun ayırdına varmasıyla, bilincine varmasıyla olanaklıdır. Yoksa bu güç, potansiyel olarak uyku hâlinde, eskilerin deyimiyle âtıl olarak bizde bulunur, aslında, akıllıyızdır ama aklımızı kullanamadığımız için kimse bize akıllı diyemez. Dolayısıyla, insanın aşkı yaşamasında aklın payı olabilir hatta bana sorarsanız aşk, akılla yaşanır.

– *Aşk akılla yaşanıyorsa aklın payı nedir ya da ne değildir?*

– İnsanın aşkı yaşamasında aklımızın payı var. Aşk, akılla yaşanılır ama salt bedensel, salt duygusal, salt akılla aşk yaşanmaz. İçten gelerek kendiliğinden başlıyor, aşk. Onun sevgilim olması, oluvermesi benim kararımla olmuyor. "Âşık olacağım!" , "Âşık ol!" demekle de âşık olunmuyor. Ortam, çevre, dünyaya bakış biçimlerimiz, kim oluşumuz, kişiliğimiz, bilgimiz, ahlâkımız ve estetik değerlerimiz aşkı duygu ve ilişki olarak belirliyor.

– *Aşk bir duygu değil mi?*

– Aşk, şimdi bu çağda anladığımız gibi, yalnızca bir duygu ya da duygu fırtınası değil, duygu aşkın bileşenlerinden biridir. Tabiî, duygunun ne olduğu meselesi önemlidir. Duygu yalıtılmış, tek başına bir terim değil, çok karmaşık bir insan etkinliğinin adıdır. Duygularımız elimizde olmayan, maruz kaldığımız, bizim dışımızdaki etkilerdir. Örneğin, kıskançlık duygumuzu yönetemiyoruz. Etrafa belli etmeksizin ifademizi maskelesek bile duyumsamamızı engelleyemiyoruz, kıskançlık duygusu içimizde var ve kıskançlık duygumuza maruz kalıyoruz. Duyumsadığımız kıskançlık duygumuzun bedenimizle, çevremizle ilişkisi olduğu gibi, geçmişimizle de bağlantısı vardır.

– Duygu içten, belli etmeden, hiçbir şey yapmadan yaşanan bir şey mi?

– Duygu, içten duyulandır. Duygunun içinde hissetme var ancak, duygu sadece içte hissedilen bir şey değildir. Duyguyu, aynı zamanda, duyumsarız; diş ağrısını, sevinci duyumsadığımız gibi.

– Duyumsamasız duygu var mı?

– Hayır, mümkün değil! Duyumsadığım duygunun davranışsal yanı var. Örneğin, hüznü duyumsama olarak sadece ben, duyumsarım ve davranışlarıma yansıtmam.

– Öyle olabilir ki sadece duyumsarım ve içimde gizli kalır, bu mümkün mü?

– Yani duyumsuyorum ama bedene ve davranışa yansıyan bir şey yok. Örneğin, korktuğum yüzümden belli olur ama korku duyan kişinin bedeninde şu belirtiler olur, diyemeyiz. Bu durum, korkunun türüne ve kişiye göre değişebilir. Korku, bedenimde ve ifademde değişiklik yaratabilir ama davranışsal boyutu bu kadar değildir; çığlık atabilirim, saklanabilirim. Duyguları duyumsarım ama ifade etmeyebilirim. Cinsiyete, yaşa, topluma, ortama, kültüre göre ifademde değişiklik gösterebilirim. Duyumsamamı maskeleyemem ama ifademi maskeleyebilirim, ifademle oynayabilirim.

– Duyumsamamda yanılma olabilir mi?

– Hayır, duyumsamak ile duyumsamayı istemek arasında fark vardır. Organizmayı tamamen irademizle denetleyemeyiz. Bedenimdeki hormonal değişiklikler, duygu durumumu etkileyebilir. Duyumsadığım şeyi bedensel boyutta tepki göstermeyebilirim ama duyumsarım.

– Mesela, acı duymayı istediğimde gerçekten acı duyabilir miyim?

– Bunun insana uygun olmadığını düşünüyorum, çünkü duyguların bir kendiliğindenliği, bir spontaneliği var. Duyguların büyük bir bölümü mahremdir. Duygu yaşamının mahrem -bana özgü, gizli- boyutu var yani kendi başıma yapabileceğim pek çok şey olabilir.

– Acı çekiyorum dediğimde neyi, ne kadar, nasıl yaşıyorum?

– Her duygu bir defalık yaşanmaz. Pek çok duygu bir arada yaşanabilir ancak, bazen tek bir duygunun hâkim olmasına izin verilebilir. Bize olumsuz gelen pek çok duyumların, duyguların; acı, kaygı, sancı, ağrı çekmenin bize verdiği çok açık mesajlar vardır. Üzerinde düşünülmemiş acı çok ayıptır, çünkü bir şans olabilir. Oysa acı, bela olarak algılanıp çekilen acılar, duyulan ağrılar ceza olarak görülür. Acılarla ve kayıplarla karşılaştığımız zaman isyan değil, anlama çabasına girebilmeliyiz.

– Yaşanmış duyguların oturduğu yer neresidir?

– Her insanda, kırık duygular ülkesi vardır. Kırık duygular ülkesindeki kırıklıklarım, birikmiş olanlar ve gereği gibi yaşanmamış olanlardır. Kırıklıklar, hayatımızı etkiler; kimi zaman istemediğimiz, tasarlamadığımız sözleri söylüyor ve yapıyor buluyorsak kendimizi, bu kırık

duygular ülkesiyle ilgilidir. Bende bir duygu varsa, bu duygumun bana bir mesajı var, demektir. Duygumun bana ilettiği bedenimle, düşünsel yapımla ve çevremle ilgili bir mesajdır. Duygularla iletişim, duyguları doğru okuyabilmektir. Duygularımın veremediği mesajları rüyalar verebilir, duygularımda düşlerin verdiği mesajları iletebilir.

– *Duygularım bana neler söylüyor olabilir?*

– Duygularım bana ne diyor sorusu, kendisiyle derdi olan insanın sorusudur. Duygularıma saygılı olursam, duygularımın ortaya çıkmasına izin verirsem duygularımın sesini duyabilirim. Onun için aklımı güçlendirmeliyim. Çağımız insanı fayda egemen bir görüşle yaşadığı için bu tür soruları kendine dert etmeyi yararsız görebilir. Çok beğenilen, takdir edilen, başarısızlıklarla karşılaşmamış insanların hamhâlat olma olasılığı yüksektir. Maskeli yaşam öğrenilebilir, psikolojik deyimle maskeli yaşam, bölünmüş yaşamdır. Duyguların sağlıklı yaşanması çok değişik alanların, disiplinlerin bütünleşmiş çalışmalarıyla mümkün olabilir. Bu sadece psikolojinin konusu değildir. Duygularımızın hayatımızı engellediğini görebiliriz. Duygu yaşantısının duyum, davranış, ifade ve nöêtik değişik boyutları bulunmaktadır. Bunların yanı sıra duyguların düşünsel boyutu vardır. Duygularım düşüncemde değişiklik yaratabilir. Duyguların kaynağında nesne olur/olmaz. Örneğin hüzün çöktüğünde, hüznümün nesnesi olabilir ya da olmayabilir, nesnesi pek belirgin değildir. Köpek görünce korkarım, köpek burada nesnedir. Nesnesi olmayan korkularda duyabilirim.

– *Duygu yaşantısının başka boyutları var mı?*

– Duygunun diğer bir boyutu, hâldir. Hâl bir ortamla ilgili bir şeydir. Hâl, duygunun yaşandığı bir yaşantı ortamıdır. Hâl içinde olmak sürekliliği gösterir ve kalıcıdır. Bu duygu öğeleri arasında süreklilik varsa bu hâli yaşamak zorundayım. Mesela karamsarlık, yılgınlık birer hâldir. Karamsarlık veya yılgınlık hâli içinde çok değişik duyguları yaşayabilirim. Hüzün, hâli olan bir duygudur. Buna karşın, korkunun hâli olmayabilir, köpeği görünce korkarım, görmeyince korkmam. Hâl içinde değişik duygular yaşayabilirim. Hâl sürekliliği, durum ise geçiciliği ifade eder. Durum bir bütünlüğü gösterir ve süreklilikten, kalıcılıktan yoksundur. Duyguların bir diğer boyutu, ortamdır yani "duyguküre" boyutudur. Duygularımız, her zaman bir atmosfer içinde yaşar. Belli bir duygu ortamı içindeyken öfkelenebiliriz, bazılarında ise öfkelenmeyiz. Bu nedenle duyguların yaşanmasında çevre önemli bir faktördür, bazı atmosferlerde çok çabuk duygulanabiliriz.

– *Sahip olunan duygular ile yaşanılan ortam arasında sorun olabilir mi?*

– Olabilir. Duygularımızı sosyal ortamlarda yaşayabiliyorsak ve boşluk kalmıyorsa sorun değildir. Asıl sorun, farkındalığımızla o duygu arasındaki boşluktur yani fark edememe boşluğu. İnsan kendini saklayabilen bir varlıktır, örneğin, eşcinsel olduğunu saklama gibi. Birde

duyguların kendi kendini örtme durumu vardır. Mesela, kıskançlık duygusu yaşarken kıskançlığı değil, şefkat duygusu yaşadığımızı sanabiliriz; kıskançlık yaşantımızı şefkatle maskeleyebiliriz. Yoğun duygular, hayatımızı olumsuz etkileyebilir: İntikam, nefret, umursamazlık, yılgınlık, öfke, hınç gibi duygular, bizi ele geçirdiğinde savurabilir ve gerçekle bağımızı koparabilir.

– *Duygularımızla nasıl yaşayacağız?*

– "Bilmem ben bu gönülle nasıl yaşacağım?" diye bir şarkı var. Gönül yerine duygu dersek nasıl yaşayacağım sorusu bilgecedir. "Ben, duygularımla nasıl yaşayacağım?" sorusu, "Ben kimim?" sorusudur. Hepimizin hem ortak yanlarımız var hem de birciğizdir. Dolayısıyla, o biricikliğin içine girip tanımak gerekir.

– *İnsanı hem benzersiz hem de ortak kılan yön nedir?*

– Daha önce gönül hakkında konuşurken söz etmiştim. İnsanın; *somatik*, bedensel; *thûmótik*, duygular; *nóêtik*, akıl; *oikotik*, çevre yönleri var. Duygularla olan ilişki, üç büyük gücün beden, akıl ve çevresel güçlerin egemenliğindedir. Duygular, bedenle çok ilgilidir. Duyguların kökeninde soma var ve kesinlikle, duygulara somatik müdahâle oluyor. Soma, müsait değilse thûmós olmuyor ve akılda çalışmıyor. Nous, soma ve thumos'dan bağımsız değildir. Beden duyguların, alt yapısıdır. Duyguları denetleyebilmek, bedeni denetleyebilmekle olanaklıdır. Duyguların denetlenmesinde, hayatın problemlerini çözmede aklın pek fazla katkısı yoktur. Beden üzerinde egemenlik kurmak, yine, bedenin diliyle olabilir, akılla değil. Nous ile oikos genelde birbirine uyar. Soma'nın idaresi oikos'a bırakılıyor, bedeni başkalarına göre düzenleme çabasına giriliyor.

– *Aklımız ve duygularımız elimizde değilse bu ikisiyle ilişkimiz nasıl olacak?*

– İnsan, matrak bir varlıktır. Hayatta yaptığımız bir sürü şeyin rasyonel olduğunu, düşünüp taşındığımızı, planlandığımızı varsayarız, oysa hayatta her türlü karar vermelerimiz irrasyoneldir. Elbette, aklın sınırları var, tümüyle irrasyonel olduğunu söylemek mümkün değil. Aklımız, iki büyük gücün etkisi altındadır. Bunlardan ilki, biyolojik köken yani bedenimiz; Freud, Hegel, Scopenhauer bunu vurgulamışlardır. Bedenimizin denetimi elimizde değil, bilinmeyen bir güçle birlikte yaşamak zorundayız. Bu güçler bedenimizi, aklımızı ve duygularımızı etkiler hatta bedenimiz bizi savurabilir. İkincisi ise çevreden gelen güçlerin etkisi altındayızdır. Çoğunlukla, farkına varamadığımız kültürel ortamlarda şekillendiriliyoruz, baskıların altında kendimizi ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Aklımızı, bedenimiz ve çevremiz etkilediği gibi, genlerimizden gelen güçlerde etkiler. Stoacıların pek farkına varmadığı yan buralarıdır. Kant, akla güvenir ve aklın bağımsız olduğunu söyler, "Akıl, karanlık yanları görür ve ışığıyla aydınlatır," der. Fakat Freud, Hegel, Scopenhauer ise aklın gücünün tamamen elimizde olmadığını

söyler. Bilinçdışı güçler vardır, duygularımızın yaşanmasında bunu sezebiliyoruz. Kendimizi çok akıllı sanabiliriz ama duygularımızla baş edemeyebiliriz.

– *Aklım ne kadar akıl ki? Slogan deyişlerle, mekanik çözümlerle anlıyorsam akılsızlık yapıyor olamaz mıyım?*

– Aklım bilgilerle olan ilişkisinde ihtiyatlı ama kendimi öyle hissetmiyorum. Aklımı güçlendirmek, bileylemek, işler hâle getirmek, tek başına olabilecek bir şey değildir. Akıl, başka akıllarla çalışmak ister. Aklımı başkalarının aklıyla birleştirmeye çalışabilirim. Daha esnek, yaratıcı, anlayışlı, sevecen bir akılla duygularımla iletişime geçebilirim. Aklımı sevmezsem bu hayat karşısında nasıl güç bulacağım? Torpilli yardımlarla yapılanları sindirmek güçtür. Akıllı olmak, aklın sınırlarını bilmekle olanaklıdır. Akılsız yanlarımı anlamaya çalışmak, korkmadan yüzleşmek aklın bir gereğidir. Akıl, büyük bir yönetici ve kraldır, diğerleri onun tebaası gibi bakılmıştır ancak, yaşamla olan ilişkimizde denetim bana, çok doğru gelmiyor. Aklın, en bilge güç olduğu doğru olmayabilir, salt akılla yaşanmaz. Çünkü aklı, aklın dışına çıkıp görme şansımız yok. Wittgenstein buna, "Sinek şişesindeki sinek," diyor. Aklın ne olduğu sorusunun cevabını hiçbir zaman veremeyebiliriz. Dolayısıyla, aklımızla hayatı bütün problemlerini çözemeyebiliriz, akıl sahibi olmakla aklı kullanmak aynı şey değildir.

– *Duygularımızı aklımızla kontrol altına alabilir miyiz?*

– Stoacıların bu soruya yanıtı, "Evet!" dir, akıl ve irade yoluyla bunun yapılabileceğini söylerler. Stoacılara göre, duygularımı aklımla anlayabilirim ve irademle aşmayı başarabilirim. Stoacıların gösterdiği özellik, her duygu bir yargı içerir. Yargıyı anlayabilirsem, duygunun kaynağına inebilirim. Yargıları okuyarak aralarındaki bağlantıyı kurabilirsem duygularımı, akılla kontrol edebilirim. Mesela, kıskançlık duygum;

- hangi yargılara
- hangi varsayımlara
- hangi yaşantılara

dayanıyor ki kıskançlık duyuyorum. Yargılarla yüzleşmek çok acı verici, utanç verici olabilir. Eleştirel aklımızın cesaretle söyleyebileceği şey yüzleşebilmektir. Başka bir grupta, aklımız duygularımızı terbiye etmemize yetmez, başka eğitimler gerekli diyor ve buna "duygu eğitimi" demektedirler.

– *Duyguların kaynağı kontrol edilebilir mi?*

– Ne düşünüyorum ki ona gıcık kapıyorum? Hayır! Duyguların kaynağı kontrol edilemiyor. Ancak, ortaya çıktıktan sonra, gerçekliğe yansımasını kontrol edebiliyoruz.

– *Duygularımızın hepsini gürül gürül yaşamak mı yoksa duygularımızı ketlemek mi gerekir?*

– Bazen duygu politikamız sonuna kadar duyguları tüketmek, bazen de içimizden geldiği gibi yaşamak olabilir. Duygularımızla bir efen-

di-köle ilişkisi içerisinde olabiliriz. Duygularımızla muhabbet edebiliriz. Duygu dünyamızı geliştirmek gerek galiba, sağlıklısı duyguları sonuna kadar tüketmek değil, duygular arasında bir harmoni yaratabilmektir

– Duygularımızın terbiyeye ihtiyacı var mıdır? Duygularımızı doya doya yaşamak yerine niye terbiye etmek peşindeyiz?

– Duygularımızı terbiye etmeye zorunluyuz, çünkü toplum içinde yaşıyoruz. Duygularımızın terbiye edilmesi sadece toplumsal ilişkimiz için değil, kendimizle ilişkimiz içinde gereklidir. Duygularımızı kendi hâline bıraktığımızda, hamhâlat yaşadığımızda kendimizi beğenmiyoruz. Aklın, duyguların terbiyesine katkısının olabileceğini söyleyen, Stoa Okuludur. Stoa Okulunun görüşleri, beş yüz yıl egemen olmuştur. Stoacılar bu görüşü, din gibi yaşamıştır. Belki, bilgelik duyguların kaynağına inebilmektir.

– Bir söyleşinizin konusu, "Aklımız duygularımızın neresinde?" sorusuydu bu, çok çarpıcı bir soru. Bu soruyu, yeniden sormak istiyorum...

– Hayatımızın rastlantılara ve dış güçlerin eline bırakılmış bir yaprak misali ya da bir derenin akışı gibi bir akış olmadığını, hayatımızı bir ölçüde elimizde tutma olanağımızın olduğunu düşünüyorum. İşte, bu gücün kendisine değilse bile bu gücün, büyük bir bölümüne akıl diyorum. Bu gücü kullanamayışımızın ardında duygularımızla ilişkilerimiz yatıyor olabilir. Stoacılara göre, duygu dediğimiz pek çok şey aklımızın sınırları içindedir. Duyguların önemli bir bileşeni aklın alanında, aynı şekilde, aklın önemli bileşeni de duygu alanındadır. Deyim yerindeyse aklımız ve duygularımız sarmaş dolaş yaşar. Her zaman bir şeyler duyar ve düşünürüz; aklımız düşünmeyi, duygularımız hissetmeyi bırakmaz. Kimi zaman hızlı, kimi zaman yavaş olarak aklımız ve duygularımız sürekli akış hâlindedir. Duygular üzerinde düşünmüyoruz ya nasıl düşüneceğimizi bilmiyoruz ya da duygular üzerinde düşünmeye zaman bulamıyoruz. Duyguları nasıl düşüneceğim konusunda bir yöntem yok. Herkes kendi yöntemini bulmak zorundadır. Duygularımızla ilişkimizde şöyle bir sorun var: Yaşadığımız duyguların taşıyıcısı olmaktan kaçıyoruz. Duygularımızın taşıyıcısı olamadığımız için duygularımızı analiz etme şansı kalmıyor, dolayısıyla kendimize dair bir resim çıkamıyor. Kültürümüzde, duygularımızla ilişkiye geçecek donanıma sahip değiliz.

– Hangi düşüncelerimizin akılla, hangisinin duygularla olduğunu nasıl ayırt edeceğiz?

– Bunu ayırt etmek güç, çünkü duygular, hayatımızda aklımızdan daha fazla alan tutuyor. Belki, duygularımızın tabanı üzerine aklımız yükseliyor. Bunun tersi olduğunu sanmıyorum örneğin, şimdi güleceğim, şimdi kızacağım olmaz. Duygularımız aklımıza, bilincimize sormadan hatta anlayamadığımız şekilde olur: Çok sevinçliyken birden kedere kapılabiliriz.

– *Duyguların mantığı var mı?*

– Duyguları ne kadar incelersen incele neden, nasıl ortaya çıktığını anlayamazsın, duyguların bilimini yapamazsın, onu sistematize edemezsin anlamında duyguların mantığı yok deniyor ama vardır. Fizyolojik, fizyo-psikolojik temelleri vardır ve birçok etken, seni o hâle getirmiştir. Onları bilmek gerekiyor.

– *Stoacılara göre, duygularımızın altında yatan yargıyı anlarsak bir ölçüde duygularımızı kontrol edebiliriz. Buradan mantığın duygularla ilişkisi olduğu sonucu çıkmaz mı?*

– Bu anlamda kurulabilir, belki! İrademizle müdahâle etmeye çalıştığımız bir duygu hayatı olabilir. Tabiî, bazı duygularımızdan aklımızın yardımıyla kurtulmaya çalışabiliriz. Elbette korkularımızın, ümitlerimizin üzerine gidebiliriz ama orada, yine, son sözü mantık söylemez. Oradaki son söz, iradenindir.

– *Mantık son sözü söylemez ama duygulara müdahâle edebilir mi?*

– Duyguları yaşarken duygulara müdahâle pek mümkün görünmüyor ancak, duygularımız yoğunluğunu ve şiddetini kaybettikten sonra bir durulma aşamasında müdahale olabilir. Neden böyle bir öfke hâlim var? Neden hüzün duymaktayım? Neden kıskanıyorum? Bu sorular, mantık soruları değil ki psikolojinin, psiko-fizyolojinin, psikososyolojinin sorularıdır.

– *Duygusallık bir zaaf mıdır?*

– İki türlü duygusallık vardır: Selim duygusallık ve habis duygusallık. Selim olanı, insanı anlamaya sevk eden, ufkunu açan, görüşünü genişleten, basiretine derman olan bir duygusallıktır. Hakîkat araştırıcısının hakîkat arayışında sebatlı ve azim sahibi olarak yürüyebilmesi için belli bir duygusal donanıma sahip olması gerekir. Habis duygusallık ise salya sümük dediğimiz duygusallıktır. İnsanı korkaklaştırır, sığlaştırır, darlaştırır ve edilgen kılar. Selim duygusallık bir zaaf değil, bir güçtür oysa habis olanı bir zaaftır.

– *Duygusallık neden zaaf gibi algılanıyor?*

– İnsanı tanımamaktan kaynaklanıyor. Aristoteles, insana, düşünen hayvan, diyor. İnsan kökeninde duygusal bir hayvandır. İnsanın hayvanlığı konusunda problem yok. Hayvan "canlı" demek. Hayvan olduğumuz, canlı olduğumuz için duygularla yaşıyoruz. Hayvansak olumlu ya da olumsuz acılarla, sıkıntılarla, kâbuslarla dolu bir yaşam sürmekten daha doğal ne olabilir!

– *Duygularımızı neden küçümsüyoruz?*

– Entelektüel insanların büyükçe bir bölümü, duyguları küçümser; duygularıyla değil, aklıyla yaşadığını söyler, duygularla yaşamı takvime bağlayarak programlar yapar. Duyguların küçümsendiği bir yaşamın çok kuru bir yaşam olduğunu düşünüyorum. Duyguların şımartılması gerektiğini düşünenler var. *Yüreğinin Götürdüğü Yere Git* tarzı

kitaplar okunur. Bu tip tutumlarla akıl ve duygular arasında bölümlenme yapmak, insan gibi insan olmak için gerçekçi özellikler taşımaz.

– Salt bildiğimiz değil, adını koyamadığımız duyguları nasıl adlandıracağız? Nasıl anlamlandıracağız?

– Duyguların adlandırılması, duyguların anlamlandırılması, inceltilerek yaşanmasıdır. Divan ve halk şiirinde, eski şarkılarda kullanıldığı gibi kültürümüze özgü kavramlar var. Bazı duygular var ki eskiler adlarını koymuşlar; hüzün, melâl, şâd olmak, şeydâ gibi. Mesela öfke çoğu kez olumsuz sonuçları olan bir duygu olduğu için Romalılar döneminde 'öfke' üzerine çok kitap yazılmıştır. Öfkeyi ortadan kaldırmak yahut engellemek mümkün müdür diye kafa yormuşlar. Öfkemizle nasıl yaşayacağız? Aklımız öfkemize ne kadar müdahâle edebilir? Öfkemizi aklımızla nasıl evcilleştirebiliriz? Öfkemin anlamı ne olabilir? Gıcık kaptığım şeyin anlamı ne olabilir? Neden hüzün duyuyorum? Soruları sorulmuştur.

– Mesela hüzün nasıl düşünülür? Nasıl yorumlanır? Nasıl çözümlenebilir? İnsanın varlıksal bütünüyle nasıl ilişkilendirilir?

– Her insan kendine göre bu ilişkiyi kurar. Hüzün, yaşayan insanların saptamalarıyla anlaşılabilir ama asıl kaynak sanattır; romanla, resimle, müzikle, şiirle hüzün ortaya çıkarabilir. Hüzün yaşanmışlık çağrıştırır ve diğer duygulardan farklıdır. Sözgelimi öfkenin yaşanmışlıkla ilgisi yoktur, yaşantıyla ilgisi vardır. Hüzün, yaşananların damıtılmasıyla oluşur ve herkese açık değildir. Hüznün, kötümserlik ve ızdırâp boyutları olsa da tebessüm rengi de vardır. Hüznü yaşarken çıplak olmak gerek. Yaşanan ayıpların, düş kırıklıklarının, sevinçlerin hüzünle ilgisi vardır. Hüzünde, geçmişin ve yaşanmışlıkların tekrarı olmayacağı, artı ve eksilerin farklı anlam renkleri vardır hüzünde.

– Hüzün nasıl bir duygudur?

– Hüzün pişmanlık, başarı, yitirme duygusu ya da melankoli değildir. Kayıplarla birlikte gelen, bir daha olmayacak olanın duygusudur hüzün. Hüzün yarı yorgunluktur ve yaşanmışlıkla yaşanılacak olanın değerlendirilmesidir. Hüzün, zaman içinde yaşanılanların süzülmesidir. Gurbetle hüzün arasında bir ilişki vardır ama insan sıcak, sevgi dolu ilişkilerde, kendi ülkesinde ve evinde de hüzün duyabilir. Oluşturduğumuz anlam çerçevesinin toplumda kabul gören norm (toplumun anlam çerçevesi) ile uyuşmazlık olduğunda hüzün duyguları oluşur. Türk olmanın bileşenlerinden biri de hüzünlü olmak, mahzun olmaktır.

– Herkes hüzün yaşayabilir mi?

– Hamhâlat insanlar hüznü yaşayamaz. Rafine bir ruhunuz olacak ki hüznü yaşayabilesiniz. Hüzün hüsn (güzellik) demektir. Hüzün mütebbessimdir, tebessüm eder. Hüzün belki de insanın ruhunu yıkayan bir şeydir.

– Sizin hüzünle ilgili bir şiiriniz var, onu okuyabilir misiniz?

SEN HÜZNÜNÜ ALSAN

Sen hüznünü alsan
Ben de kendi hüznümü

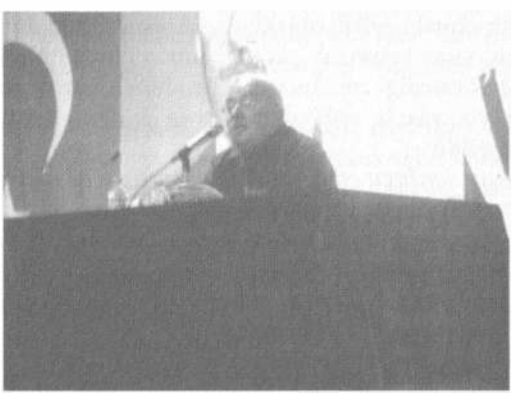
Sen gizlice koysan çantana
Ben defterime yazarak gelsem
Varsak Ankara'da Gölbaşı'na
Kıyıda bir bahçede

Sen dudaklarında buğulanan çaydan
Ben nargilemin dumanıyla
Çekip gülümsesek içimize hüznü.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Mutsuzluk Ahlâksızlıktır

Mutluluk, insanlara ne verebilirim sorusuyla etik bir sorumluluktur. Mutluluğun estetik sorumluluğu ise yaşamı güzel kılmaktır. Mutluluğun nasıl yaşanılması gerektiği konusunda çağımız insanına çok bilgi verilmiyor. Mutluluk tariflerle olmaz, beleş değildir!

– Bir önceki bölümde kısmen de olsa ahlâkı konuşmuştuk ama yine biraz değinmenizi rica ediyorum. "Mutsuzluk ahlâksızlıktır" yazınız üzerine verdiğiniz bir röportajda şöyle diyorsunuz: "İç dünyanızın ahlâklı olması ne demek? Karekterinizin ahlâklı olması demek. Düşüncelerinizde, tasarılarınızda, niyetlerinizde açıkca, kimse sizi görmediği zamanlarda ahlâklı olmak demek. Ahlâklı olmak, bir "show", bir rol değildir. Reçetelerle, vaazlarla, akış diyagramlarıyla, 'on derste ahlâklı olma' kitaplarıyla ahlâklı olunmaz." Size göre, ahlâk nedir?

– İki tür ahlâk var: Can ahlâkı ve kan ahlâkı. Canı çıkmış bir varlığın, kan dökerek bunun intikamını alması doğaldır. Kanı -mecazi olarak- sözle, davranışla ya da duruşla da yok edebilirsiniz. Hayatın üzerimize her türlü şiddetiyle gelmesi doğal ama şiddetin kaynağı, içimizdeki enerjiyle ilgilidir. Kan ahlâkında, şiddet hep olacaktır. İçimizdeki kan dökücü şiddet enerjisini, can enerjisine dönüştürülebiliriz; bunu tek başımıza yapabilmemiz zor, hep birlikte kotarılacak bir şeydir. Can ahlâkı, hayatın kendisine saygı duyar. Can, evreni evren kılan, onu değerli kılan *hayy*'dır yani onu canlı, diri tutandır. Bunu beceremediğimizde hayatın altında ezilebiliriz. Hayatın içinde hayy olarak kalabilmek, bütün bu karşıt güçler arasındaki çarpışmada ayakta kalabilmektir. Ahlâk, canın kendisinden daha önemli bir şey yoktur, diyebilmektir. Can en yüksek hayat değeri ise - can salt bios değil, hayata verdiğimiz anlam, yaşama sevinci, coşkudur- her şey ahlâkidir. Birlikte yaşamaya ilişkin kararlarımızın hepsinde ahlâk var. Hayatımızı tanzim eden ilkelere, ahlâk diyoruz. Ahlâk, toplumsal yaşam ve insan için kaçınılmazdır. Ahlâklı olmak, eylem ahlâklılığının yanı sıra iç dünyamızın, düşüncelerimizin, tasarılarımızın, niyetlerimizin ahlâklı olmasını gerektirir yani kimse görmediği zamanlarda bile ahlâklı olmak demektir: Zorlamayla, reçeteyle, vaazla, ahlâk kitaplarıyla ahlâklı olunmaz. Gerekçeli ahlâk, ahlâk değildir.

– Felsefenin sorduğu en önemli ahlâk sorusu ne olabilir?

– Felsefenin sorduğu en önemli ahlâk sorusu: Nasıl yaşamalıyım, sorusudur. Galiba, en yüksek değer hayatın kendisidir. Yaşamı evetleyen bir yaşamdır. Yaşamı destekleyen şeylerin ahlâki olduğunu düşünüyorum. İç gücü yüksek insanların peşine düştüğü bir şeydir.

– Ahlâk yaşamının hedefi nedir?

– Mutluluktur, Sokrates'in diğer adı *Felix*'tir. Felix, mutlu demektir. İnsanın mutluluğu, ahlâkın alanına giriyor. İnsanın nasıl biri olduğu ve nasıl yaşadığı, birliktelikleri etkilediği için ahlâkın konusu oluyor. Mesela, Aristoteles ahlâkı, mutluluk ahlâkıdır. Aristoteles'e göre, mutluluk aklı kullanabilmektir: Aptal insan mutlu olamaz, ancak akıllı insanlar, mutlu olabilir.

– Çok bildiğimizi sandığımız mutluluk, mutsuzluk kavramlarını açıklayabilir misiniz?

– Mutluluk ve mutsuzluk, duyguların yaşandığı çerçevedir. Mutluluk/mutsuzluk, psikolojik bir durum, bir hâl değil, bir karakterdir. Mutluluk, Eskil Yunanca'da *eudaimonia*; *eu* iyi, *daimonia* ise ruhsal enerji ya da iç güç anlamına gelmektedir. *Eudaimonia* içimizin iyi olması, gönül ferahlığı anlamındandır. İyi insan, iç dünyası güçlü insan demektir. İnsanlarla kurduğumuz ikili ilişkilerin, toplumsal ilişkilerin özgürleşebilmesine katkısı olan bir güçtür, mutluluk. Mutluluk, yaşamaya hazır olmadır: Geçmişi üstlenip eleştirme, eleyip yorumlama, geleceğe doğru yürüyebilme durumudur. Mutluluk edilginlik, uyuşukluk, atâlet demek değil, tembellik hiç değil. Kendini gerçekleştiremeyen, düş kuramayan, görüşlerini açık açık dile getiremeyenden mutlu karakter olmaz. Mutsuzluk ise yaşama beceriksizliğidir. Mutsuz karakter, yaşamın olanaklarını yaşayamaz, yaşama kendini bırakamaz. Mutsuz bir karaktere sahipsek, mutsuzluk gücümüzü düşürür, yapabileceklerimizi yapamaz hâle geliriz.

– *Karakter edinilen bir şey mi?*

– Bir ölçüde edenilebilir ama tümüyle değil. Çünkü sana verili olanlarla yani sana verilen beden, zekâ, kültür üzerine belirlenmişlikler içinde ediniyorsun ama her şeyi edinemiyorsun. Sana arsayı, yapı malzemelerini hatta neredeyse planın bir kısmını veriyor sonra," Haydi kendini inşâ et!" diyor.

– *Yukarıda sözünü ettiğim röportajda mutlu karakterin temel özelliklerini, "Sevebilen, saygı duyabilen, yüksek değerler yaşayabilen, üreten; cana, canlılığa hürmeti olan, iç dünyasındaki derinliklerde nice dünyanın saklı olduğu, ateşli, çalışkan, keyifli biridir. Yanlışlarından öğrenmeye her zaman açıktır. Çirkinlikleri, eksikleriyle yüzleşmekten asla korkmaz. Hayatın ona emanet olduğunu bilir, onu geliştirmek için elinden geleni yapar," olarak anlatmışsınız. Mutluluk nasıl bir karakterdir*

– Karakter psikolojik değil, ahlâki bir özelliktir. Dürüstlük, sözünde durma, yalan söylememe gibi, mutlulukta bir karakterdir. İnsanı anlatırken mutlu ya da mutsuz insandan söz etmeyiz, mutlu ve mutsuz karakterden söz ederiz. Buradaki mutluluk, mutsuzluğuda içine alıp yoğuran bir karakter mutluluğudur. Gelip geçici bir hâl değil de bir karakter oluveren mutluluk, bize yaşam boyu destek oluverecek bir güçtür. Karakterimiz mutluluk karakteri ise gelip geçici mutsuzluklarımızı, bir simyacı gibi mutluluğa dönüştürmeye çalışırız. Dünyaya bir bakış biçimi, bir yaşam biçimi oluveren mutluluk, ağır bir sorumluluk taşır. Mutluluk, bir bilgi işidir; fark etme, ayırt etme, yargılama, düşünebilmedir ve dürüstlükle başarılır. Mutluluk, sahip olduğun potansiyelleri, sahip olduğun yeti ve yetenekleri yerine getirmektir, ifa etmektir, icra etmektir. Dolayısıyla, etkin bir yaşamdır; edilginliğini, korkaklığını, vazgeçmişliğini, Anadolu insanını deyimiyle gönül yorgunluğunu aşmış insanın sahip olduğu bir insan olma özelliğidir. .

– Mutsuzluk ahlâksızlıktır derken mutsuz karakterden mi söz ediyorsunuz?

– Elbette, mutsuz karakterden söz ediyorum, tek tek mutsuz eylemlerden değil. Çünkü insanı mutsuz edecek pek çok eylemler olabilir bu, kaçınılmazdır. Hayatın başımıza açtığı belalar, bizi mutsuz edecek ve bize acı verecek bundan daha doğal ne olabilir! Belaların getirdiği acıyı, travmaların sarsıntısını, kayıpların verdiği çökkünlüğü yaşayabiliriz, birçok şey canımızı sıkabilir, başarısızlıklarla dolu bir tarihimiz olabilir ama bunları mutlu bir karakterle yaşamak önemlidir. Bu can, bu tende durdukça acılarla olan ilişkimiz, mücadelemiz mutlulukla yapılmak zorundadır. Hayatta bütün yaşadıklarını olumsuz biçimde yorumlayan, başına gelen belaları mutsuz biçimde yorumladığı için belayı defalarca katlayarak yaşayan insanlar var.

– Mutlu ile mutsuz karakter arasındaki fark nasıl anlaşılır?

– Ölüm, yaşama; hastalık, sağlığa dâhil olduğu gibi, mutsuzlukta mutluluğa dâhildir. İnsanın başına türlü belalar gelebilir, belalarla baş etme tarzından, acı ve kayıplara karşı tutumundan insanın mutlu olup olmadığı belli olur. Mutluluk, mutluğu hak edecek karakter ister çünkü dünyadaki sorunları ele almanın, tavır koymanın, gerçekliğe yönelmenin, kimi eylemlerin çekirdeğini taşıyan karakterimizdir. Mutlu olmak için ne yaptım? Mutluluğu, hak ettim mi? Dünyada bunca mutsuz insan varken hayat, beni neden mutlu etsin? Sorular, bunlar.

– Mutsuzluk neden ahlâksızlıktır?

– İnsanlık adına en büyük ayıp: Olabileceği kadar olamamaktır, yapabileceği kadar yapamamaktır, yetenekleri ve potansiyeli neyse onları gerçekleştirememektir. Bundan daha büyük ahlâksızlık bilmiyorum. Bir insan vereceğini veremiyorsa ahlâksızdır: Sürekli depresif, çökkün, yılgın, yorgun insanlar verebileceklerini veremeyen insanlardır. Verebileceğini vermek, önemli bir ahlâk kuralıdır, vermek ise ahlâki bir yükümlülüktür. Bu dünyaya borçlu doğduk, can taşımak, borçlu olmaktır. En büyük borcumuz, hayatadır. Ahlâk, bu borcu ödememizi söylüyor. Mutsuzsanız borcunuzu nasıl ödeyeceksiniz? Mutsuzsanız sürekli kandırarak, kıskanarak, kendinizi ve başkalarını rahatsız ederek yaşamak durumunda kalırsınız. Mutluluğu kaldırırsanız ortaya korkaklık, kaçış, vazgeçme, ölüme yatma kalır. Dolayısıyla, sahip olduğunuz enerjiyle ortaya koyabileceklerinizi koyamamış olursunuz, koyamadığınız için ahlâksız olursunuz. Potansiyeliniz varken bu potansiyelinizi gerçekleştiremiyorsanız ahlâksızsınız.

– Sizin bu düşüncenize çok kolay karşı çıkılabilir. Üstelik bu karşı çıkışlarda oldukça ikna edici olabilir...

– Derler ki, "Bu sözün kendisi ahlâksızlıktır. Mutsuzluk, ahlâksızlıktır sözünü kim söylemiş, tiz onun kellesi vurula!" veya "Bu kadar mutsuz insanın yaşadığı ülkemizde ve dünyada hangi tuzu kuru, hangi keyfi yerinde, hangi cahil insan oturduğu yerden mutsuzluk ahlâksız-

lıktır, diyor." ya da "Ahlâklı insan, bu dünyada mutsuz olur. Kim ki bu dünyada mutludur: O düzenden yanadır, o namussuzdur çünkü devrim ancak mutsuz insanlarla yapılır. Mutlu insanlar statükonun bir parçasıdır, satılmış ruhları vardır; tepkisiz, korkak, keyfine düşkündür. Bu yüzden, nerede mutlu varsa bilin ki dünyanın iyiye doğru evrilmesinde, değişmesinde çok büyük bir engeldir." Bu söze, başka itirazlarda yapılabilir, "Mutlu olmak imkânı vardı da biz mi mutlu olmadık! Üç kuruş maaşla çalışıyoruz ne cebimizde paramız ne de başımızı sokacak bir evimiz var, bedenimiz hastalıklı, ağır bir sömürü var, adalet diye bir şey kalmamış, depremler oluyor, çocuklarımız şehit oluyor, medya canımızı sıkacak haberleri bombardıman ediyor; çirkin insanların, gücü elinde tutanların sürekli propagandasını yapıyor. Böyle bir dünyada nasıl mutlu olabiliriz?" Kabaca, böyle düşünülür.

– Karşı çıkmak, itiraz etmekte bir yaşam biçimi olamaz mı?

– Hayat çatışmalarla, savaşlarla, çelişkilerle gerçekleşen bir süreç olduğu için karşı çıkma bir yaşam biçimi olabilir, hiçbir şey vermeyerekte hayatın akışına katkı sunulabilir. Elbette, mutsuzluk hem kendimizle yüzleşebilme cesareti için hem dışımızdaki ve içimizdeki gerçekle, tarihle, kültürle karşılaşabilmek için hem de yılgınlığı, tembelliği, kolaycılığı yenebilmek için gereklidir. Bunların hepsi doğru ama burada kalmamak lazım, çünkü mutsuzluk seçilerek yaşanan bir hayatı nitelendiriyorsa bu bir korkaklık, bir vazgeçmişlik, bir geri çekilmişliktir. Oysa hayat bizden atılımlar bekliyor. Öyle atılımlar olabilir ki bir çekilme yani vazgeçme gibi görünebilir. Eğer hayata kokuşmuşluk, sığlık, sıradanlık egemense böyle bir hayattan geri çekilmek bir atılımdır, bir etkin oluş durumudur ve bir mutluluktur.

– Yanılamaz mıyız mutluluk konusunda?

– Zaman zaman neyin mutluluk, neyin mutsuzluk olduğunu anlayabilmenin, hangilerinin mutluluk karakterine uygun olduğunu önceden söyleyebilmenin zorlukları var. Eğer kendimizle tanışıksak çok yanılmayız, yanılsak bile bir süre sonra yanıldığımızı anlayabiliriz. Bilimin sürekli ilerliyor olmasının nedeni, yanlışlama süreci olmasıdır. Bilim tarihi yanlışlarla doludur, bilim insanı yanlışlarını fark edip yanlışlarını düzeltebiliyor. Dolayısıyla, hayatımızda yaptığımız hatalarda kendimizi duyabilmek, duyduğumuzun mutluluk olup olmadığını anlayabilmek bir kavrayış gücü ister. Öyle bir kavrama gücümüz yoksa mutluluğumuzdan ya da mutsuzluğumuzdan söz edilemez.

– Mutlu insan denilence sorunu olmayan insanı anlıyoruz...

– Mutlu insan, başına gelen belalarla ve sorunlarla baş edebilen, başkalarını sevebilen, çalışabilendir yoksa sorunu olmayan insan demek değil, acı yokluğu hiç değil. Mutlu insan zulüm çekmiş, işkence görmüş biri olabilir. Ortalık güllük gülistanlık olduğu için değil savaşta, kavgada, zulüm görmede de mutlu olunur: "Hayata bıraktım kendimi her mihnet kabulümdür!" diyebilmektir. Bunlar çaba sarf etmemek

anlamında değil, başıma gelebilecek her türlü belaya hazırım anlamındadır.

– *Mutluluk bardağın dolu tarafını görme yani biraz Polyanacılık değil mi?*

– Mutluluk iyimser olma, eskilerin söylediği gibi nikbin olma yani her şeyi iyi tarafından alma, hele hele Polyanacılık hiç değildir. Avunma, aldanma, görmezden gelme, sorunlardan kaçma yoluyla mutluluk oyunu oynamaktan söz etmiyorum. Aldanma sonucu mutluluk, sözde mutluluktur. Mutluluk gerçekle ilişkiye geçme biçimi, gerçekle karşılaşma arzusudur yani gerçekle karşılaşma gücü bulma ve ona tahammül etmedir.

– *Mutluluk salaklık mı?*

– Mutluluk salaklık değildir. Salak ne mutlu ne de mutsuzdur. Salak yaşamıyor bile, bence. Mutsuzun negatif biçimde bile hayata katkısı vardır, salağın hayata katkısı çok azdır. Düşünmeyen, sorgulamayan insan salaktır. Hayatın sınırlarında bir yerde etkisiz elemandır.

– *Mutluluk denilince dağdaki çobana gönderme yapılır; düşünmeyen, sorgulamayan insanın daha mutlu olduğu söylenir...*

– Bu, tuhaf bir çoban romantisizmidir. Çobanın karnı ağrıyorsa, sürüsünden bir koyun eksikse mutlu değildir. Çoban eğer düşünerek koyunlarının, keçilerinin, doğanın verdiği yaşam enerjisiyle hayatına yeni anlamlar arıyorsa veya aramıyorsa mutlu ya da mutsuz diyebiliriz.

– *Genelde içine boşluğu yerleştirerek hayatına anlam veremeyen, yaşamla ilgili kaygı duymayan, sorgulamayan insanlara mutlu deniyor...*

– Boşluk, bizi farklı yerlere götürür. Bir çeşit boşluk yaşayanlar vardır ki onlar, içini boşaltmış hakîkat yolcularıdır. Sorgulama ahlâki, bir sözdür ve felsefecilerin en çok sattığı sözdür. Sorgulama bir çeşit paranoya, kuşkulanma, güvensizlikten kaynaklanan bir şey değildir. Sorgulama anlama çabasıdır. Etkileyen şeylerin götürdüğü bir yer var. Sorgulayan insan yaşamının anlamı, kendinin kim olduğu konusunda dinamik bir insandır. Sorgulama hesaplaşma, yüzleşme, yeniden doğma, tazelenme demektir. Mutluysan, mutluluğun verdiği enerjiyle yeni sorular, yeni sorumluluklar doğuyor.

– *Mutluluk, insana nasıl bir sorumluluk veriyor?*

– Mutluluk insanlara ne verebilirim sorusuyla etik bir sorumluluk veriyor. Mutluluğun estetik sorumluluğu ise yaşamı güzel kılmaktır. Mutlu insan kadar sorumlu insan yoktur, mutsuz insansa sorumsuzdur; borçluluk hissetmez, habire kendini alacaklı görür. Mutluluğun nasıl yaşanılması gerektiği konusunda çağımız insanına çok bilgi verilmiyor. Mutluluk tariflerle olmaz, beleş değildir. Mutluluk kolay olmadığı için çoğumuz hapı yutuyor, mutsuz oluyoruz. Hayata kendini bırakan, hayata asılmayan, hayatı anlayamayan insanların mutluluğundan söz edilemez. Mutluluk emekle, çabayla, birikimle, cehtle olur yani

çile çeke çeke, söke söke mutlu olunur. Geçici hazların, rastgele keyiflerin, tesadüfi yaşantıların adı mutluluk olmamalı.

– *Mutluluk haz değil mi?*

– Mutluluk bir haz hâli yani yan gelip yatılması, sürekli tatmin olunması, arzuların yerine getirilmesi değildir. "Bugün bal baklava yedim, mutluyum!", "Bugün maaşıma zam geldi, mutluyum!", "İstediğim kadını ya da erkeği yatağa attım, mutluyum!" Bunlar, psikolojik hâllerdir. Haz duymak, insanı mutlu etmeyebilir. Mutluluk hazzı, üzüntüyü ve mutsuzluğu içerir. Mutluluk nihâî olamaz, sürekli tazelenmesi gerekir. Masallarda "onlar erdi muradına..." denilerek orada masal bitirilir. Asıl bundan sonrasını anlatmak gerekir, çünkü murada erdikten sonra hayat başlıyor.

– *Şu hâlde mutluluk haz değil ise keyif mi, zevk mi yoksa sefa mı?*

– E seçeneği, hiç biri. Mutluluk hepsini içine alabilir, almayabilir de. Mutluluk karakterdir oysa haz, keyif, zevk, sefa yaşantıdır. Bunlar arasında ayrımlar yapmak lazım. Aristoteles, "Çoğunluk ve kaba saba insanlar mutluluğun hazda olduğunu düşünür; bundan dolayı haz yaşamını sever!" der.

– *Bu dördü arasında nasıl bir ayrım var?*

– Büyük ölçüde, bedenin egemen olduğu yaşantı, hazdır. Kuru fasulyeyi yemiş olan, sevişen ya da şarap içen haz duyar yani biyolojik ihtiyaçların karşılanması kişiye haz verir. Keyif, hazzın yaşam deneyimiyle yoğrulmuş ve anlamlandırılmış biçimidir. Bir hazzı yoğurur anlam verirseniz keyif olur. Hazda bir katkı yok, haz bedenden geliyor, bir ceht ya da çaba istemiyor. Keyifte ise muhakkak bir katkı var. Mesela, bir çobanın müzik kulağı varsa Beethoven'i ilk defa duyar, zevki olmadığı hâlde keyfini çıkarır ama neden keyif aldığını bilmez. Çobanda öyle bir kulak vardır ki sezgilerinin katkısıyla keyif alır. Bu bir haz değil, keyiftir çünkü yalnız ona mahsus sezme gücünden gelen bir katkısı var. Burada zevk ve bilgi yok, sadece sezgi var. Bu, hazzın sezgiye dayanan bir fikirle beslenip keyif olması hâlidir.

– *Zevkim yok ama keyfim yerinde yani...*

– Böyle diyebiliriz. Zevk sahibi olmadan keyif, sezgi düzeyinde yaşanabilir. Bazı insanların zevki gelişmemiştir, zevke çevrilebilecek sezgileri vardır ama eğitilmemiştir; bunlar, keyif çıkarabilir. Keyif, bizden katkıyı ya sezgi yoluyla ya da zevk yoluyla ister. Dolayısıyla, keyif iki türlü yaşanabilir: Hazdan gelen keyif ve zevkten gelen keyif. Keyfin birinci yaşanma şekli, *hazdan gelen keyiftir*. Hazdan sezme gücümüzle, sezme duyarlılığımızla hazzı aşarak bilgi sahibi olmasak bile müthiş keyifler alabiliriz. Burada keyfin katkılarından biri, çoban katkısı diyebileceğimiz sezgilerin getirdiği katkıdır. Mesela, halk şairleri pek okumamıştır ama müthiş sezgileri vardır: Birtakım soyut düşünceler öğretildiği için değil, sezdikleri için keyif alırlar. Keyfin ikinci yaşanma şekli ise *zevkten gelen keyiftir*. Keyif, katkı ister; zevk ise bilgi ve çaba ister. Zevk, keyfe götüren yaşantı ve bilgi birikimidir. Zevkin yaşanabil-

mesi mânâ ve bilgiyle olanaklı. Zevk, sizi keyfe götürecek bir tavır hâlidir. Yine çoban ve Beethoven örneğinden devam edersek çoban, çaba göstermeksizin ve bilgi edinmeksizin sezgileriyle Beethoven'in keyfini çıkarabilir. Söylediğiniz gibi çoban, "Zevkim yok ama keyfim yerinde!" diyebilir. Neden zevki yok? Çünkü Beethoven'in zevkini edinebilmek bilgi ve çaba gerektirir. Beethoven'i dinleye dinleye bilgi edinerek eğitim yoluyla Beethoven'i dinleme zevkini edinebilirsiniz ve o zevk, keyif kapılarını açar. Ancak zevk sahibi keyiflenebilir. Sonuçta yaşanan hep keyiftir.

– *Haz ile keyfi ayrı bir düzlemde, zevki başka bir düzlemde alıyorsunuz...*

– Evet, zevkle ilgili söyleyeceklerim felsefe tarihine biraz ters düşebilir. Zevk iki türlü olabilir. Zevkin bir estetik anlamı vardır, Batı dillerinde *taste* veya *geschmack* olarak geçer. Zevk, hayatımızdaki anlamları ayırt edebilme, seçebilme, seçip yaşayabilmedir. Öyle müzikler var ki birçok insan zevk almaz, çünkü onu kavrama, algılama gücü yoktur. Kavramaya başlayınca zevk başlar. Her insanda zevk yok: Zevk, kesbidir, sonradan edinilir, vehbi olanın yani doğuştan gelenin yoğrulmasıyla elde edilir.

– *Zevk sahibi nasıl olunur?*

– Yaşadıklarınızla elde edebilirsiniz, moda örneği verelim. Belli bir tür giyim zevkiniz var. Kendinize özgü giyim zevkinizi pek çok giyim tarzını incelemeyle, giyim konusunda bilgi edinmeyle, karakteriniz ve hayat tarzınız üzerine düşünmeyle ediniyorsunuz. Bu zevkten yola çıkarak edindiğiniz zevkin aracılığıyla keyfi tadıyorsunuz. Zevk sahibiyseniz haz dışı keyifler yaşayabilirsiniz. Zevk sahibi bilgisiz olunmuyor. Benim kastettiğim zevk, bir bilgi hâlidir. Mesela yemeğin deneyimine, bilgisine ve görgüsüne sahip, damak zevki gelişmiş insanlar; belli yemekleri yerken müthiş tatlar alır ve yemeğin keyfini çıkarır, çünkü bunun deneyimine, bilgisine ve görgüsüne sahiptirler. İnsanın görgü hâline getirdiği bilgisi, zevktir. Zevk, sahip olduğumuz bir potansiyeldir, bu potansiyeli gerçekleştiririz ve keyif alırız. Mesela, müzikten hem haz hem keyif hem de zevk alınabilir. Bir bebek, ritmik bir müzikten haz duyabilir. Bu bebek yetişkin olduğunda müziğin keyfini yaşar, müzikle ilgili bilgi ve deneyim kazanırsa zevk sahibi olabilir. Müzikten devam edelim ve örneği Neşat Ertaş'dan verelim. Neşet Ertaş, çocukken sazdan haz alıyordu, saz hazzını geliştirerek saz çalmaya başladı, saz çalmaktan keyif aldı ve sazını kendi yaşam deneyimiyle yoğurarak zevke dönüştürdü. Tabiî, şunuda söylemek gerek, her sanatçı yaptığı müzik keyfini zevke dönüştüremez, çünkü zevk kendine özgü bir üslup geliştirmekle ilgilidir.

– *Bu üç kavramın arasında sefa nerede duruyor?*

– Sefa, keyfin bir yaşanma biçimidir. Sefa keyifler silsilesinin, keyifler zincirinin adıdır. Keyifler birleştirilip yoğrulduğunda, sefa sürü-

lebilir. Her insan keyif duyamaz; keyif duymak, seviyeyi ve yaşadığınız hayatı anlamlarla yoğurmayı gerektirir. Mutlu insanın keyfi yerindedir hem hazdan gelen keyfi hem de zevkten gelen keyfi yaşayabilir yani düşünceden, hayat birikiminden, birçok insana anlaşılmaz gelen şeylerden keyif alabilir, sefasını sürebilir.

– *Epikuros, zevki ne anlamda kullanmış?*

– Epikuros, "Mutlu olmak için ne yapmalıyım?" sorusuna yanıt arar ve zevk denilince hep bir yaşama sevincini düşünür. Onun için -şimdi kullanıldığı biçimiyle- zevk [*hedone*] kaba bir doyum veya şehvet anlamına gelmez. Ona göre, haz bizim deyimimizle zevk, salt fiziksel değil, düşünsel ve ilâhîdir. Sanıldığı gibi Epikuros, dünyevi zevklere batmış biri değildir. Epikuros, şunu sorar: Mutlu olmak için nelere sahip olmak gerekir? Ona göre, insanın mutlu olabilmesi için dostlarının ve özgürlüğünün olması, birde hayatı üzerine düşünmesi yeterlidir. Epikuros öğretisinde, doğanın bütün zenginliği insanlar içindir dolayısıyla, felsefenin görevi yaşamı, insanlar için istenilir kılmaktır.

– *Mutluluğu paylaşmak neden zor?*

– Mutsuzluğu paylaşmak daha kolay, zor olan mutluluğu paylaşmaktır. Mutluluğu, öteki insanlarla paylaşmak yürek isteyen bir şeydir. Tek başına mutlu olunmaz birlikte olunur, paylaşmayla olunur. Mutlu insan, birlikte yaşamaya ve paylaşmaya açar, kendini.

– *Her insan mutlu olabilir mi?*

– Olabilir, çünkü potansiyel olarak her insanda bu vardır. Yaşama olan saygıdan kaynaklanır. Hayatımız sürüyorsa borçluyuz, mutlu olma yükümlülüğümüz var. Çaresiz ve zavallısın, dünyada anlamlı yaşam sürebilmek için yaşama saygılı ol, mutlu ol! Bu oyun değil, sahicidir; niyet etmeyle, istemeyle olur. Mutluluk, sağlıklı düşünebilmek için gereklidir. Büyük filozofların hepsinin mesela Kant'ın, Hegel'in, Spinoza'nın mutlu olduğunu düşünüyorum. Bunların mutluluğunun ardında müthiş bir acı vardı ve obsesif insanlardı; obsesif olmasalardı, takılıp kalmasalardı, uçuşan şeylerle arayamazlardı. Bizim başımıza gelen ölümlere, felaketlere, belalara, gözyaşlarına filozoflar, "Hayat devam ediyor," diyecektir.

– *Van Gogh, Charles Baudelaire gibi sanatçılar mutsuz değil miydi?*

– Bu saydığınız isimler, *mutsuz mutludur*. Bunlar, öyle mutsuzdur ki mutsuzluklarıyla gördükleri dünyayı anlatabilmek, değiştirebilmek, dönüştürebilmek, eyleme geçebilmek için mutlu olmak durumundadırlar. Bütün büyük sanatçılar, yazarlar, filozoflar, bilim insanları düşüncelerini ve ürünlerini büyük bir aşkla, şevkle, tutkuyla ortaya çıkarmıştır. Onlarda acı ve ızdırap mutlulukla birleşmiştir, kültürümüzün deyimiyle acıyı bal eylemiş insanlardır. Mutluluk derken acısız bir hayatı kastetmiyorum, acı çekmeyi bilmek diye bir şey var. Sokrates, "İyi bir insanın başına kötü bir şey gelmez," diyor. Acılarla baş etme biçimin-

den, vazgeçmemekten, acılara direnmekten, acıları yoğurup bir düşünce eseri, bir sanat eseri, bir hayat eseri hâline getirmekten söz ediyorum.

– *Ya Nietzsche...*

– Hayır, mutsuz değildi! Nietzsche, manik depresif bir adamdı ama *felix*'ti. Nietzsche, "Beni öldürmeyen belalar ve hastalıklar beni güçlü kılar," demiştir. Izdırabın marifet gibi tadını çıkartarak acı dangalağı olmamak gerek. Nietzsche, hayatı boyunca çok acı çekmiş ama hiçbir yazısında yaşadığı acılar yoktur, şikâyet etmez. Çünkü Nietzsche, girdiği hayat oyununda kaybetmekten, batmaktan korkmayan bir insandır. Nietzsche'de gördüğümüz iç güç şudur: Ben okyanussam, benim kaybedeceğim damlalar olabilir.

– *Nietzsche şikâyet etmiyor ama bugün şikâyet neredeyse entelektüel olmanın ölçütü gibi...*

– Sürekli şikâyet edene 'entel' diyoruz. Ne kadar çok şikâyet ederseniz o kadar entelektüel oluyorsunuz. Oysa entelektüel mutlu - mutlu memnun anlamında değil- bir insandır: Mutludur yaşanan çirkinlikleri görür, çirkinlikleri nasıl düzeltebileceğini düşünür, yolunu yordamını bulur ama çirkinleri kabul etmez. Acılar, kayıplar karşısında bir şey ayakta tutuyor, göçmüyorsam *nóêtik* bir güç vardır. Bu, kolay değildir yıllara dayalı, acı çeke çeke, yanlışlıklar yapa yapa içimizde bir güç oluştururuz. İçimizdeki yaşam enerjisi zaman zaman büyük patlamalara yol açabilir. Şiddet hep vardı ve var olacak ama bunu organize etmek gerekir.

– *İçimizdeki enerjiyi nasıl kullanacağız?*

– Bizi biz yapan *nóêtik* enerjinin geliştirilmesi felsefenin konusudur. İçimizdeki enerjiyi kendimize yakışan şekilde kendimizi gerçekleştirmek, hayatımıza dair yeni anlamlar inşâ etmek için kullanabilirsek mutlu oluruz. Enerji kullanımının bir yere kadar öğretilebileceğini düşünüyorum. Ancak, içimizdeki yaşam enerjisini yönlendirmeyi, kullanmayı bilemediğimiz için çarçur ediyoruz. Enerjisini kendisine yakıştığı gibi kullanamayan insana, Aristoteles'ten yola çıkarak *akretik insan* diyebiliriz yani savrulan insan, yaşam enerjisi cılız insan. *Akretik* insan, dört enerjiyi; beden, duygu, düşünce ve çevre enerjisini kullanamayan ya da birini baskın olarak kullanandır. Enerji yönetiminin bilinmemesinden dolayı yaşama zafiyeti çıkar. Böyle insanı kullanmak, manipüle etmek kolaydır.

– *Hayatın içerisinde pek çok problemle uğraşıyoruz, savrulmamamız olası mı?*

– İnsan hayatı bilime benzer: Problem-çözüm, problem-çözüm olarak devam eder ne problem biter ne de çözümler. Her zaman problem vardır, hepsinin çözülmesi ancak ve ancak, hayatın bitmesiyle olanaklıdır. Her oh, ah ile birliktedir ve her oh da gizli bir ah vardır. Problem tanımama, insanın beceriksizliğidir. Problemi tanımama, kabul et-

memeyi getirebilir, bazen problem yaşandığı anda değil, sonradan anlaşılabilir ama problemi tanımazsak gereğini yapamayız. Problemi tanıma yani teşhis işin bir yanı, diğer yanı ise tutumdur. Başımıza gelen sorunları, belaya dönüştürmeme tutumunu edinmek gerekir. Sağlıksız insan, her sorunu belaya dönüştürür. Sorunları yaşarken sorunlara yüklediğimiz anlamlar çok önemlidir. Anlam vermeyi beceremezsek problemle baş edemeyiz. Her problem, öğrenilecek mesajlar taşır ve bir öğretmendir. Her problemde hayatın anlamı sorusu vardır, hayatın anlamını sürekli yeninden yeniden keşfetmek gerekir. Düşünme refleksif bir şeydir. Bir sorgulama çabasıdır ama neyin sorgulanması sorusunun felsefece yanıtı, *nóêtik* bilinçlenmedir. Hayatımızı ele almak lazım! Hayatımıza çeki düzen vermeye çalışmak, yeni yorumlar yapabilmek, eksiklerimizi görebilmek gerek. Bu da nóêtik bilinçlenmeyle olanaklıdır.

– *Nóêtik bilinçlenme nedir?*

– *Nóêtik* bilinçlenme, başkasının anlam perspektifini yorumlayarak kendini nasıl anlamlandırdığındır. Nôêtik çerçeve yani *anlam çerçevesi* insanı gösterir; insanın kendini ve başkalarını tanıması, çerçevesini tanımaktan geçer. Anlam çerçevemizi yakalarsak sorunların kaynağını araştırırken, çözümlemede bize yardımcı olabilir. Çerçeve öyle oluşturulmalı ki hayata karşı direngen olunmalıdır.

– *Milyonlarca insanın anlam gibi bir sorunu var mı?*

– Bu sorunlar, herkes için geçerli değildir. Pek çok insanın anlam kürede sorunu yoktur. Anlam oturtmaları vardır. Rahat yaşarsan, hazır verilmiş anlam kalıplarıyla hareket edersen *nóêtik* problemlerin olmaz. *Nóêtik* problemlerin yanıtını dinler, ideolojiler, edebiyat ve/veya sanat verebilir. Din, bunların en güçlüsüdür. Milyonlarca insan, *nóêtik* sorunlarından çıkışı dinde buluyor. Hıristiyanlık, iki bin yıldır insanlara anlam küreyi sunuyor. Dindar olmasak bile dinden uzak kalamayız. İnsanların çoğu dinle yaşıyor ve başka türlü nasıl yaşayacağını bilmiyor.

– *Doğumumuzdan itibaren bize, hazır anlamlar verilmiyor mu?*

– Alışılagelmiş bir yaşam içinde anlamlar hazır verilmiştir. Değerlerimizin ne olduğuna, hangi değerlere göre yaşamamız gerektiğine ilişkin kafamızda oluşturulmuş kalıplar var. Dayatılan anlamlarla yaşıyorsak anlam dünyamızda bir sorun çıkmaz. Anlam dünyamıza ne katkımız var diye düşünmeye başladığımızda baskıyı hissederiz. Sonuçta, bedende hayatın anlamıyla ilgili sorular soracak, ipucu olacak her hangi bir şifre yok.

– *Herhangi bir ipucu yoksa anlam sorgulamasını nasıl yapacağız?*

– Anlam sorgulamasına kalkışabilmek cesaret ister. Biz sadece atmosferde değil, *nooesfer yani anlamkürede* de nefes alıyoruz, anlamküremiz yok olursa nefes alamayız. Anlamın değişik düzlemleri var, etkileşim ortamlarına göre anlam düzlemleri değişebilir. Anlam gerçeklere bağlıdır, gerçekler değiştikçe anlam değişir. Anlam dünyasını değiştiren siyasi, toplumsal, etik vb. koşullar vardır. Anlamın yaratılabilecek bir

şey olduğunu düşünmek, bununla uğraşmak bir çeşit özgürlükle olabilir. Yer çekimleri gibi, anlam çekimleri olabilir. Anlam girdaplarına düşülebilir. Elbette, herkesin özlediği bir anlamküre var: Güvenli bir ortam, sevmek-sevilmek, ruhumuzun açılıp serpileceği bir dünya istiyoruz. Anlamküre içinde kendimize ait bir yerin olması gerekir.

– *Anlam ne demek?*

– Burada anlamla kastettiğim sözlük anlamı değil, nóêtik anlamdır. Nóêtik anlam, varlıkların bize ifade ettiği anlamdır. Varlıkların hayatımızdaki yeri, onları nasıl gördüğümüzle ilgilidir; iyi kötü, güzel çirkin, değerli değersiz gibi. Anlam yaşadıklarımızdan bağımsız değil. Dışımızdaki gerçeklik X ise biz ne verirsek X o'dur -X'in belli bir anlam alanı vardır, her anlam X'e uygun olmayabilir.- Anlam atfedilen bir şeydir. Varlıklara anlam atfeden biziz. Bilim, bir anlam yüklemedir. Anlam yükleme denenebilir bir şeydir. Anlam yaşadığımız çıplak gerçektir. Hiçbir insanın anlamı yüzünde yazmaz ama bu hiç yazmıyor anlamına gelmez. Elbette, anlam bendedir. Âşık Veysel'in dediği gibi, "Güzelliğin on para etmez, bu bendeki aşk olmasa!" buradaki göz, anlam çerçevesidir.

– *Güzellik Veysel'in gözünde mi yoksa karşıdakinde mi?*

– Güzellik, karşılıklı bir etkileşimden doğuyor ne tümüyle gözümüzde ne de tümüyle güzellikten geliyor. Güzellik gören gözünüzün güzeli bulabilmesi gerek. Gözünüz yoksa güzellik ne yapsın? Görünemez size. Gözünüz var ama güzellik yoksa uyduruyorsunuz demektir. Uydurduğunuzun uyması gerek.

– *Hangi anlamlarla yaşayacağız?*

– Hangi anlamlarla yaşayacağız sorusu, çok önemli. Kendimize yakışan anlamlarla yaşama becerisi kazanabiliriz, sürekli içimizi dinleyerek kendimize yakışanı bulabiliriz ama bulamıyoruz. İçimizle irtibat kurduğumuz zaman anlamımızı kendimiz oluşturabiliriz. Hayata vereceğimiz anlamlarda, kendimizi âtıl hissettiğimiz zamanlarda içimizdeki yaşama enerjisini yardıma çağırabiliriz.

– *Hayatımızda yeni anlamları nasıl yaratabiliriz?*

– Felsefe, insanlığın kültür tarihinde insanın, kendi başına kalkıştığı anlam inşâsıdır. Bir yanıyla insan çok adidir, diğer yanıyla ise muazzamdır. Anlam yaratma gücüm var ama farkına varmam gerekir. Anlam yaratmak, zordur, yaratılan anlamlarla yaşanacak ortamın oluşmasına izin verilmesi gerekir. Anlam yaratımı tek başına olmaz; etkileşim hâlindeyken, paylaşım içindeyken anlamlar oluşturulur. Her sabah uyandığımızda hayatımızdaki anlamları yeniden düşünmek, yeni anlamlar vermek, verilen anlamlarla hayatımızı yaşanılır hâle getirmek, derinleşmek, tazelenmek, genişlemek gerek.

– *Yeni anlamlar yaratmada felsefenin katkıları neler olabilir?*

– Nóêtik hazırlık yapılmasında, anlam çerçevesinin oluşturulmasında felsefenin ciddi katkıları bulunmaktadır. Felsefe acılara, kayıpla-

ra, felaketlere karşı hazırlıklı olan bir anlam çerçevesiyle çıkmaktadır. Batı felsefesi, acı ve kayıplar karşısında *nöetik* çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. Felsefe, hayat dediğimiz teröre direnebilmek için güven arayışıdır, bir başka deyişle, *nöetik* güven arayışıdır.

– *Felsefenin nöetik çerçeveyle ilgili iddiası nedir?*

– "Bana verilmiş *nöetik* çerçevemi kendin inşâ edebilirim!" dir. Sokrates, *Phaidon* diyalogunda baldıran zehrini içmeden önce, "Felsefe ölmeyi bilmektir!" diyerek müthiş bir *nöetik* çerçeve ortaya koymuştur.

– *Ölmeyi bilmek, ne demek?*

– Sokrates, bunu derken birkaç şeyi kastediyor, olabilir. Ölmeyi bilmek; ruhu yaşamayı, ruh olmayı bilmektir. Güzel yaşamak için nasıl çabalıyorsak güzel ölmek içinde çabalamalıyız, çünkü nasıl öldüğümüz, nasıl yaşadığımızdır. Madalyon gibi düşünürsek hayatın öbür yüzü, ölümdür; ölüm, yaşama dâhildir. Hayatın içinde ölüm olduğunu bilerek hayata hazırlanmak gerekir.

– *Ölüme nasıl hazırlanılır?*

– Hak vaki olup ölüm geldiğinde, ölüm karşısında cesaretle duramadığımız için ölümü anlamak istemiyoruz ama hayat bu! İnsanın gelişmesi, eski yanlarının ölmesidir. Varoluş, ölerek var olmadır.

– *Aniden ölüm gelirse nasıl cesaretle ölümün karşısına dikileceğiz?*

– Sizin söylediğiniz, elimizde olmayan bir durum. Ölüm, aniden gelirse veya irademizi ve aklımızı kaybedersek bilme olmuyor. Oysa elimizde olanlardan yani irademizi ve aklımızı kaybetmediğimiz durumlardan söz ediyorum.

– *Bana yine çok ilginç gelen "Nice Yıllara!" der gibi Nice Ölümlere" başlıklı bir yazınız var. O yazıda, ölüme karşı tavır alışları anlatmışsınız. Sizin ölüme karşı tavrınız nedir?*

– *Memonto mori*, ölümü unutmamak için yaşama iyi hazırlanmak lazım. Artık ölebilirim dediğinde insanın ölebilmesi iyi hazırlığı, gösterir. Elbette, bu hazırlık tümüyle insanın iradesinde değil. Başına gelen hastalıklar, kazalar, belalar, kayıplar her zaman mümkündür. Bunlara karşı hazırlıklı olabilmek, yaşamı bütün zenginliğiyle yaşayıp iç dünyanı yoksullaştırmamak, büyük ölçüde, insanı ölüme hazırlayan bir donanımdır. Ölümler yaşamazsak yaşam sıçramaları, atılımları yapamayız. Ölüm belki, yaşamın zenginleşmesi ve çeşitlenmesi belki, yoksullaşması belki, yaşamın sürüp gitmesidir. Ölüm, bizi daha canlı yaşamalara götüren bir güçtür. Doğmuşsak öleceğiz demektir. Doğmuşsak yaşamımızın sonu olduğunu bilerek ve ölümü hatırlayarak daha canlı, daha yaratıcı, dana enerji dolu bir yaşamı sürdürebiliriz. Ölüm, bize bir anlamda ölümün olmadığını hatırlatır. Çünkü her ölüm, bir başka doğumu hatırlatır. Ölü bedenimiz bakterilere, böceklere yeni bir hayat sunma olanağı verir. Ölüm, bu evrende yaşayanın, canlı olanın tek biz olmadığımızı hatırlatır: Ben diye bir merkezin olmadığını, farklı yaşamların olduğunu, her yaşamın ölümle bitip ölümle başladığını gösterir.

–Ölüm en ağır kayıp olduğuna göre, kayıplara uygun anlam çerçevesi nasıl geliştirilebilir?

– Bunu kendi kendimize yapabilmemiz zor, ancak ilişkilerle kotarılabilir. Nóêtik çerçevenin farkında olabilmek, çok önemlidir. Daha önce konuşmuştuk, Eskil Yunan'da *gymnasium*, çıplak demek dolayısıyla, nóêtik çerçevemizin çıplak olması gerekir, maskeler takıldığında çerçeve, gerçeklikten uzaklaşır. Kendi gerçekliğimizde umutlarımız varsa düş kırıklıkları kapıdadır. Düş kırıkları hepimizin, herkesin başına gelebilir. Ancak, düş kırıklığını travma olarak yaşamak, nóêtik enerjinin yokluğundan kaynaklanır. Travma, hayatın çok önemli bir göstergesidir. İnsan, göçen bir varlıktır hem bu dünyadan göçer hem psişik olarak göçer, "Göçüyorum demek ki varım!" diyebilmeliyiz. Düş kırıklığına uğranılması, canımızın sıkılması, hayatın anlamlarının tükenmesi göçmeyle ilgilidir. Bunlar çok doğaldır. "Neden göçüyorum?" diye sormak, hayatı tanımamaktır.

– Anlamsızlığa neden tahammül edemiyoruz?

– Başarı endeksli bir kültürde yaşadığımız için kayıplara tahammülümüz yok. Yarışmacı bir dünyada yaşadığımız için herkese kendimizi mutlu ve başarılı gösteriyoruz, bu bir imaj. Hep mutlu, hep başarılı, hep anlayışlı olunamaz, bu çok tehlikeli! Sürekli önüne havuç konmuş tavşan gibi koş Allah koş! Başarılı olduğumuzda, başarının hiçbir ölçütü olmadığı için nerede duracağımızı bilemiyoruz ve başarı dangalağı oluyoruz. Başarısız olduğumuzda ise geride durmaya katlanamadığımız için göçüyoruz. Başarısızlık ve büyük beklentiler bir aradaysa anti-depresancı oluyoruz. Bunlar, anlam çerçevesiyle ilgili, zira çocukluktan itibaren hazırlanan ve koşullandırılan anlam çerçevesinde kayıplara yer yok.

– Neden anlam aşınmaları var?

– Anlamlar koktuğu için anlam aşınmaları var. Anlamlar kokar ama anlam duyarlıysak kokuyu alabiliriz. Hiçbir şey mutlak değil. Hayatımızı anlamlı kılabilmek için anlamlar bulmak zorundayız bu, kolay değildir. Birçoğumuz gücümüz, bilgimiz ve heyecanımız olmadığı için *nóêtik* açıdan doğurtamayız. İnsan, varoluşunu günlük yaşam içinde göremeyebilir, çünkü hayatın anlamını kurgulayan biz değiliz, hayatımızı başkalarına göre yaşıyoruz. Varoluşçulara göre, insan denilen varlığa önceden verilmiş hiçbir anlam ve değer yoktur. İnsan, bu evrene fırlatılmıştır, varoluşumuzun hiçbir temeli yoktur.

– Neden fırlatılmış olalım?

– Doğum, Varoluşsal yazgının ilk oluşumudur. Belki, ana rahmine düşmüş olmak, fırlatılmışlıktır. Biyolojik bir aşamadan geçtikten sonra dünyaya geldiğimiz için bir kadından doğmuş olmak, fırlatılmaya engel değil. Doğum hadisesi bir travmadır ve doğumda dünya değiştirilir. Belki, doğduğumuz anda her şey bitmiştir belki, yeryüzüne geldiğimizde büyük oranda belirlenmişizdir. İnsan, boşluğa fırlatılmış bir varlık ama

kim tarafından fırlatılmış onu bilmiyoruz, kendimizi fırlatılmış buluyoruz. Varoluşçuluğu eleştirenlere göre, "Hayır, fırlatılmadık bedenle tanzim edilerek bu dünyaya geldik! Beden, büyük bir sistemdir. Fırlatıldıysak bedensel tanzime ne diyeceğiz? Birey olarak bir irademiz yok ama ilâhî bir irade var."

– *Varoluşcular neden böyle söylüyor olabilirler?*

– Hayatın anlamını sorgulamaya başladığımızda, fırlatılıyoruz. Çocukluktan itibaren, hayatın anlamıyla ilgili işaretler var; ailedeki sıcaklık, güven, şefkat, şiddet, mutsuzluk gibi bunlar, bende hayatın anlamına dair düşünceler oluşturur. Varoluşçu isyan, doğum ile ölüm arasındaki süreçte dikte ettirilen hazır anlamlara isyandır. Ailem, çevrem, ülkem, vatanım var dersem fırlatılmış olmam mümkün değil. Fırlatılmak için bu anlamların hepsinin silinmesi, yeniden defter açılması gerekir. Fırlatılmışlık, çok acı verir ve varoluşçu çıkışta bu acı vardır.

Jean Paul Sartre 1905-1980

Martin Heidegger1889-1976

– *Peki, Varoluşçuların derdi ne?*

– Varoluşçu filozofların anlatmak istediği yaşam, belki banka hesaplarından, statüden kaynaklanan güvenlik değil, kendinden başlayan bir güven anlayışıdır ve fırlatıldığımız yerden kimsenin omzuna basmadan, kendimize güvenerek çıkmaktır. Varoluşçuluğun duyduğu tek kaygı, canlı hayatının değerli olmasıdır zira hiçlikten gelip hiçliğe gidiyoruz. Hiçlik düşüncesi, Tanrı düşüncesine çok aykırı değil, 'hiç'ten Tanrıya doğru yönelebiliriz.

– *Sartre'ın "Ayağa kalkmak için Tanrı'nın dışında neye güveniyorsunuz?" sorusuna ne diyorsunuz?*

– Bir açıdan baktığımızda insanın, kendinden başka sağlam bir güvencesi yoktur. Rousseau, "Duymadığım şeyi düşünmem. Düşünmem ve duymam için başka insanlara ya da Tanrı'ya gereksinim duymam!" diyor. Belki, çağımız insanında olmayan bir şeydir ne düşünebiliyoruz ne de duyabiliyoruz!

– *Kendimiz sağlam bir güvence miyiz?*

– İnsanın, insandan başka güvencesi yok. Güvence, ötekilerle ilişkimizde başlıyor. İnsan, yalıtılmış olmadığı için insanın kendine güvencesi, diğer insanlarla ilişkisinden kaynaklanıyor. Nereden geliyorsun sorusunun bana göre yanıtı 'öteki'nden geliyorumdur. Buradaki öteki, 'ben' olmayan anlamındadır. İnsan bir başkasına uğramadan kendini tanıyamaz ancak, dolayımlı olarak kendini tanır. İnsan, alet yapan akıllı bir hayvandır, aynı zamanda, ödün verende bir hayvandır. Ödünsüz, ötekinden geçilmez. İşte, insan kendini güvence altına almaya çalıştığında, hesap yapıp kendi kendini tüketmeye başlıyor. Bunu ikili insan ilişkilerinde görüyoruz. Dostlukların ve aşkın yaşanamamasının ardında, böyle küçük hesaplar yatıyor, olabilir.

– *Hiçlik duygusu kavranılabilir mi?*

– Anlam perdesi kaldırıldığında ürpertici bir hiçlik duygusu çıkıyor. Bu, kavranılabilen bir şey olmadığı gibi, psişik bir durumda değildir. Varoluşçu boşluk ve hiçlik, her türlü hâlden önce gelir, bütün duyu organlarının sıfıra inmesidir ve hiçlik hâlidir. Hiçlik, tamamen anlamsızlıktır. Hiçbir şeyin anlamı kalmadığında hiçlik duygusu oluşur. Hiçlikte, karanlık ve sessizlik vardır, nerede olunduğu bilinmez. Bazı akıl hastalıklarında bu durum yaşanabiliyor. Hiçlik, alışkanlıkların verdiği rahatlık ve sıcaklıktan arındırılmış bir durumdur. Yaşamımıza, varoluşumuza anlam aramaya başladığımızda hiçlik başlar. Hiçlikte bütün anlamlar siliniyor, o anlamları ben veriyorum.

– *Hiçlik duygusunu yaşamadan insan olamaz mıyız?*

– Heidegger, bu hiçlik duygusunun *otantik* insan olmak için gerekli olduğunu söyler. Bunu yapamazsanız, alışkanlıkların büyüsüne kapılırsınız ve yaşamınız değerli olmaz. Büyük yaralanmalar yaşamadığınız sürece, hayatınız düz bir çizgide devam eder ve bütün anlam açılımları size kapanır. Hiçlik duygusu, yaşamınıza anlam katmak için bir sıçrama tahtasıdır yoksa hiçliğe düşelim, orada kalalım değil.

– *Sıçrama tahtası olarak neden hiçliği alalım ki?*

– Hiçlikten yola çıkabilmek belki, insan olduğunun farkına varabilmektir. Herkes, bu hayatın anlamını biliyormuş gibi yaşıyor. Oysa yaşanan hayatın yeniden kurgulanması, yerleşik değerlerin yeniden sorgulanması, anlamların yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Örneğin sadakat, yurt sevgisi, cennet gibi kavramların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. İnsanın kendi hikâyesine, yaşamına sahip çıkma ateşi var. Çünkü benim öncem yok. Ben, kendimi yeniden inşâ edeceğim. Hiçlikten gelen biri olarak kendimi adım adım yeniden oluşturacağım. Zira benden önce hiçbir şey, hiçbir kimse yok. Kendimi anlamlar armağanı olarak bulmadım. Bu duygu, insanın kendini gerçekleştirme dışında hiçbir şey yapamayacağını gösterir.

– *Hiçliğe düştük, bu hiçlikten nasıl çıkacağız?*

– Varoluşsal çıkışta boşluktan çıkma, doluluktan çıkmadır: Felsefi ironi, budur! Hiçlikten çıkış, sıfırdan çıkacağız ve kendimizi sıfırdan yaratacağız demektir. Sartre için hiçlikten çıkış, '*sorumluluk*'tur: Ben,

birey olarak kendimi yeniden inşâ edeceğim ama yalnız değilim, insanlığa karşı sorumluluğum var. İnsan hayatı değerli ise bütün insanlardan sorumluyum. Hayat, yaşanmaya değer diye düşündüğüm için adım atıyorum, hiçlikten çıkıyorum. Anlamı, ben var ediyorum, hayatın kendi başına bir anlamı yok. Heidegger'e göre, insan verili düzende *angst* duyabilir. *Angst,* bizim için çok büyük bir fırsattır, çünkü anlamlardan soyunur, boşlukta çırıl çıplak kalırız, anlam kaybı olur. Heidegger için hiçlikten çıkış '*özen*'dir.

– *Türkçeye, Arapça havf olarak çevirilen angst nedir?*

– Heidegger'in sözünü ettiği *angst*, bir hiçlik duygusu, bir hâldir. Heidegger'de *angst* insan varlığının arkasında duran anlamsızlık yüzüdür. Hayata verdiğimiz her anlamın birde anlamsızlık yüzü vardır. Anlam atfetme, iğretidir. Atfettiğimiz anlamların karşıtlarını düşünmek gerekir. İnsanın özürlü varlık olmasının ardında disharmonik olması yatar. Heidegger, insanı ikiye ayırıyor. Pılı pırtıya, mala-mülke düşkün insanlar ve *angst*'a düşmüş insanlar. *Angst,* insana çok büyük *nóêtik* travma yaşatır. *Angst*'a düşüldüğünde psikiyatra, imama, hocaya gitmeye gerek yoktur. Anlam yokluğu, can sıkıntısıyla gelebilir: Can sıkıntısı, sıkı can olabilmek için bir fırsattır. Hayat, anlam gemisinin su aldığı boşlukları tıkamakla geçiyor. Nietzsche, "Tıkama, bat!" diyor. Habire problemlerle karşılaşıldığında boşlukları kapamakla, çarpıkları başka çarpıklarla düzeltmekle hayat geçiyor. *Angst*, yaşandıktan sonra anlam inşâ edilebilecek bir olanaktır ve yaşamak, boğulmayı göze almak demektir. Her şey anlamlarıyla bize dayatılarak veriliyor. Güvenilir, sağlam diye verilen anlam evi, birkaç problemle karşılaşıldığında sarsılabiliyor.

– *Hocam, dillerle oynama becerinize ve yaratıcılığınıza hayranım. Eskil Yunan dilinden oluşturduğunuz ve noesiyatri dediğiniz anlam hastalıklarına üzerine pek çok yazınız var. "Anlam sağlığının ölçütleri neler olabilir?" adlı yazınızda insanın bilgiyle olan ilişkisini sorguluyorsunuz. Çağımız insanının anlam hastalığından muzdarip olduğunu yazarak şöyle diyorsunuz: "Bilgimi sevincime, üzüntüme, duyguma katamazsam bilgim öyle durur. Bilgim bir kitaptır gerektiğinde açar okurum dersem, bilgim içime değmezse entegrasyon eksiliği olur ve bu bir anlam hastalığıdır." Nedir anlam hastalıkları?*

– Eskil Yunanca *noêsis* anlam verme, *iatreia* ise sağlık demek. Ben de bu iki kavramdan hareketle *noesiatri* diye bir sözcük önerdim. Pediatri, psikiatri, geriatri gibi *noesiatri.* Türkçe okunuşuyla *noeziyatri* sözcüğünü *anlam sağlığı* olarak kullanıyorum, anlam hastalıkları diye hastalıklar olduğunu düşünüyorum. İnsanın çektiği bir sürü acının kaynağı, bedensel ve psişik olmasının yanı sıra, anlam bozukluklarına ilişkin de olabilir. Eski dönemlerde *hipernóêsis* vardı, ağır anlamlar yüklüydü. Büyük ideolojiler, büyük dinler dönemi bitti, bugün *hiponóêsis* geçerli. Dolayısıyla, çağımız insanı şaşkın şabalak ortada kaldığı için *nóêtik* problemlerinden acı çekiyor. Sanıyoruz ki bu çektiğimiz acılar, hayatın

karşımıza çıkardığı gerçeklerin doğurduğu acılardır. 'Gerçek' diye değiştirilemez, başka türlü olamaz bir varlığın olduğunu sanıyoruz. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* kitabında, "İnsanın en büyük tutkusu, kendine insan olduğunu kanıtlamaktır," diyor. Çağımızda insan, zaman zaman hayatın bu kadar olduğuna inanmaya başlıyor ve teknolojinin getirdiği konformizm içinde kendini güvencede bulduğu ortamlarla yetinmeye kalkıyor. İşte, o zaman büyük kokuşma meydana geliyor: Ayak kokusu, ter kokusu gibi ruhu kokuyor. İçindeki enerji, bu kokuşmaya isyan ettiği için sahip olduğu değerler bozulmaya başlıyor, anlam yitimine uğruyor ve anlam sağlığı bozukluğundan dolayı çok acı çekiyor. Anlam sağlığının yaşanabilmesi bilinç düzeyiyle ilgilidir. Sorunumuzun anlamlarla ilişkimizden kaynaklandığını fark etmemiz gerekiyor.

– *Çağımız insanı anlam hastalıklarından nasıl kurtulacak?*

– Anlam sağlığı, en azından dört bileşeni içeren bir bileşke kavramdır. Bunlar; bedensel, duygusal, düşünsel ve insanlarla ilişkilerimizi içeren çevresel sağlık diyebileceğimiz bir sağlığı içine alıyor. İnsanın kurtuluşunun kendine özen göstermesi ile olanaklı olabileceğini düşünüyorum. İnsan, kendine özen gösteren bir varlıktır. Helenistik dönem, insanın kendine özen göstermesiyle beş yüz yıl ilgilenmiştir. Eskil Yunan okullarında kendimize nasıl özen göstereceğimiz, nasıl ruh bakımı yapacağımız öğretiliyordu. Sokrates'e göre, bize doğrudan doğruya bağlı tek şey ruhumuzdur. Kendimizle ilgilenmek demek, ruhumuzla ilgilenmektir. Ruhumuza bakım göstermedikçe bize ait olmayan şeylere bakım göstermek zorunda kalabiliriz.

– *Kendimize özen nasıl göstereceğiz?*

– Kendimize özen, birlikte yaşamanın getirdiği yaşam deneyimlerinden öğrenilir. Kendimize özen, kendimize dair bilgiyle oluşur. Diyaloglarla insan kendisini anlayabilir. İnsanın kendisiyle çok sesli bir ilişki içerinde olması çok önemlidir. İçimizde tek kendimiz yok, çok kendimiz var. İçimizde kendilik agorası (meydanı) var. Örneğin, içimizde mühendis olan, annesinin cici kızı olan, T.C vatandaşı olan, birilerinin arkadaşı, eşi olan çok sesler vardır. Bütün kendilerimizi meydanda toplayıp konuşturmamız lazım. Kendine özen göstermenin bu çoğulluğu görmek ve yaşamak olduğunu düşünüyorum. Oysa kendimizi hep tek bir ses olarak görmek isteriz ve son hâlimizdeki kendimizle konuşuruz.

– *Hayata verdiğimiz anlamlar, değerlere nasıl dönüşebilir?*

– İnsan ne algılarsa algılasın bir anlam çerçevesi içinde algılıyor. İlk defa gördüğü bir şeyi bile, "Bu ne kadar saçma, ne kadar tuhaf, ne kadar anlamsız!" demiyor. Hep bir şeylere benzetip anlam vererek anlıyor. Yaşarken çevremizdeki insanlara veya eşyalara değişik anlamlar atfediyoruz; onları seviyor ya da sevmiyoruz mesela, "Ayşe iyi bir insan!", "Kazım kötü bir adam!", "Ne güzel bir film!", "Mobilyalar çirkin!" diyoruz. Demek ki insan, anlamlarla yaşıyor, anlamı kaldırdığınız zaman insan, yaşayamıyor; anlamsız yaşayamayacağı için değersizde yaşayamıyor. Dolayısıyla, anlamların bir bölümüne *değer* diyoruz. De-

ğerler, anlamların içindedir, bu söylediğimizi matematiğin diline çevirirsek değerler, anlamların alt kümesidir. Elbette, her anlam değerdir diyemeyiz ama her değer, anlam taşır. Hayata verdiğimiz anlamlar yaşadığımız, içselleştirdiğimiz anlamlardır. Onların bir değer olması evrensellikleriyle ilgilidir. Yalnız bana ait değer olamaz. Yalnız bana ait anlamlar olabilir, yalnız bana ait değer yorumları olabilir. İşte, bu evrensel anlamlar olarak değerler, özel dünyamızda etkili olduklarında bize değmiş oluyorlar. Bunun yanı sıra, birde değerleri yaşamak var. Değerlerin bir yaşantısı, bir tecrübesi var. İnsanın en büyük yaşam problemlerinden biri, değerlerle yaşamasına karşın değerleri yaşayamamasıdır.

– Bu yaşama problemini biraz açabilir misiniz?

– "Değerleri yaşamak" ile"Değerlerle yaşamak" ikisi farklı kavramlardır. Toplum içinde zaten büyük çoğunluk tarafından kabul edilen değerlerle yaşıyoruz. İçinde yaşadığımız toplumun değerlerini ister beğenelim ister beğenmeyelim yaşamak zorundayız. Bu, bizim irademiz dışında bir şey ama birde ardına düştüğümüz, hayatımızı adadığımız değerler var: Adalet, dürüstlük, güzellik, saygı gibi değerleri hayatımızın temel değerleri yapıyor, bu değerlere yaşamımızı adıyoruz. İşte, bu değer yaşamaktır. Çağımızda herkes, şu ya da bu değerlerle yaşıyor ama birtakım yüksek değerleri hayatının amacı olarak görmüyor ve o değerlerin bu dünyada gerçekleşmesi için çabalamıyor. Değerler, çoğunlukla bir araç olarak yaşanıyor. Herhangi bir aracı kullanır gibi değerler kullanılıyor. Mesela, cep telefonu kullanır gibi adaleti kullanıyor. Böylece, başka amaçlara varmak için birtakım değerleri araç olarak görülebiliyor. Yine 'demokrasi', 'eşitlik', 'özgürlük", 'azınlık hakları' gibi değerlere ilişkin kavramlarla insanlara eziyet edilebiliyor. Bu nedenle, ağızdan boca edilen değer adlarına değil, söyleyenin hayatına ve eylemlerine sinmiş değerlere bakmak gerek. Belki, değerlere ilişkin bu kavramları hiç kullanmamak gerek. Örnek biri olacaksınız ki oradan bakacağız size! Bakacağız, bu insan değerleri yaşıyor mu yaşamıyor mu?

– Değerlerimiz neye değmeli, sorusuna yanıt aradığınız "Değerlerin Değmesi" başlıklı yazınızda; değer kelimesinin Türkçede yaptığı çağrışımla değerlerin değmesi gerektiğini söylüyorsunuz. Değerlerle ilişkimiz nasıl olabilir?

– Hakîkaten, *değer* kelimesinin Türkçe karşılığı ve kelimenin Türkçede yaptığı çağrışım, hiçbir dilde yok. Türkçemizden yola çıkarak diyebiliriz ki değerlerimiz, değmeli. Değerleri yaşamak, değerlerin hayatımıza değmesiyle mümkündür. Oysa değerleri, hayatımızda yaşamadan kullanıyoruz. Ne demek bu? Değerlerimizin farkına varmadan, üzerinde düşünmeden, içselleştirmeden kullanıyoruz. Başkalarının bize şu değerlidir, bu değersizdir demesiyle düşünmeden kabul ediyoruz. Örneğin, bazı devlet yöneticilerini hangi taraftaysak iyi ya da kötü diye damgalıyoruz. Geçmiş yorumumuz, tarih yorumumuz çoğunlukla değerleri yaşamadan yaptığımız yorumdur. Değerler, bize değmiyor. Do-

layısıyla, kültürümüzdeki hikmeti, söz olarak dile getirsek bile yaşayamıyoruz. Değerlerimiz değmediği için onlardan üstün körü, yalapşap söz etmemize yol açıyor. Neyi yaşadığımızı bilmeden, değerleri yaşıyoruz. Örneğin, özgürlük üzerine düşünmeden özgürlüğümüzün olmadığını ya da çok özgür olduğumuzu sanıyoruz.

– *Bütün değerler içinde en büyük değer, nedir?*

– Hayat, en büyük değerdir. En büyük değerimiz olan hayata saygı, iyi anlaşılmalı! Hayata saygı göstermeyen bir insanın karıncadan, böcekten başlayarak bütün bu kâinattaki akışa, canlılığa, oluşa hürmet etmesi zor görünüyor! Hayatın ne olduğu üzerine düşünmeden, hayatı yaşayıp gidiyoruz. Ömrümüzü yaşam olarak geçiriyoruz, hayat olarak yaşayamıyoruz.

– *Hayat ile yaşam arasında ayrım yapıyorsunuz...*

– Hayat [*bios*], yaşamdan [*zoê*]dan alınan enerjinin kültürle yoğrulmasıyla ortaya çıkıyor. Yaşamı doğadan alıyoruz, ona kendi kültürümüzü, anlam dünyamızı, değerlerimizi, yaşayış biçimimizi kattığımızda hayat oluyor. Yaşamın hayat olabilmesi için biyolojik varlığımızın kültürle donanması, değerlerimizi yaşıyor olmamız gerekir. Bunun yanı sıra, hayatın yaşanıyor oluşu, değerlerimizi yaşadığımız veya değerlerin bize değdiği anlamına gelmez. Belki, burada hayatı ikiye ayırmak gerekir: Değerlerin değdiği hayat yani *değen hayat*; değerlerin değmediği, yaşanamayan hayata ise *değmeyen hayat* diyebiliriz. Değen hayat, hayy olan, can veren hayattır. Bütünsel insanın ortaya çıkabildiği hayattır. Bütünsel insan yaşamını yani biyolojik varlığını, hayatını yani kültürünü hayy olan hayatıyla bütünleyen insandır. Bedenini ve değerlerini yaşayabilen insandır. Bütünsel insan yerine kâmil insanı kullanmak istemiyorum, çünkü benim bütünsel dediğim insanda nefsi öldürme yok. Şöyle diyebiliriz, bütünsel insan kemâli anlamış, kemâle doğru yolculuk yapan insandır. Bütünsel insan öldüğünde yaşamın şiirinden anlayanlar, onun yaşamı bir şiirdi diyecekler, Doğrusu, siz onun şiirliğini duyacaksınız. Burada şiir, genel olarak sanatın adıdır; iyi bir filmdi, iyi bir öyküydü ya da iyi bir romandı da diyebilirler.

– *İnsan, kendi yaşamını sanat yapıtı gibi kurabilir mi?*

– Kurabilir. Elbette, sanat yetenek, emek, donanım ve aşk ister. Bundan dolayı yaşamın sanat olması, salt istemeyle olmaz. Bunun için çaba göstereceksiniz, çile çekeceksiniz. "Mutsuzluk ahlâksızlıktır!" Neden? Ahlâk iradeyle yaşanır. İradeniz varsa hayatınızı bir sanat yapıtı olarak oluşturabilirsiniz. Demek ki ahlâklıysanız hayatınızı, bir sanat yapıtı gibi kurabilirsiniz. Böyle bir hayat hazlarla dolu olmayabilir, acılarla yoğrulmuş olabilir ama sizin hayatınızdır. Sizin özgürlüğünüzdür. Mutluluk, buradadır: Özerkliğinizde. Özerk insanın acısı ve sevinci kendisinindir. Hayatı kendisine verilen olanaklar içinde seçme gücüyle yaşadığı için mutludur. Mutluluğu bir keyif, bir sıkıntısızlık, acısızlık olarak anlayan anlayış, bir gün bu bakışımı göz önüne alır umarım!

AHMET İNAM'IN BİBLİYOGRAFYASI

YAYINLANMIŞ KİTAPLARI

1. *Yönteme Hayır* (P. K. Feyerabend'dan çeviri), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989.
2. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (F. Nietzsche'den çeviri), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989.
3. *Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine* (F. Nietzsche'den çeviri), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
4. *Gülden ile Hoca*, Promete Yayınları, Ankara, 1994.
5. *Edmund Husserl Felsefesinde Mantık*, Vadi Yayıncılık, Ankara, 1995.
6. *Ararken: Edebiyat Yazıları*, Su Teni Yayıncılık, Ankara, 1996.
7. *Düşten Düşünceye*, İmge Yayınevi, Ankara, 1996.
8. *Sinema Akımları* (Derleyici olarak), Med-Campus 126 Proje Yayınları, Ankara, 1996.
9. *Filiz, Nerdesin?* (Roman), Zed Yayıncılık, İstanbul, 1997.
10. *Keşiş, Cinler ve Tanıklar*, Seba Yayınları, Ankara, 1998.
11. *Hıyaran*, Vadi Yayıncılık, Ankara, 1997.
12. *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?*, Alamuk Yayınları, Ankara, 1993, 2. baskı ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 1999.
13. *Dünya Gönülden Gönüle*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 1999.
14. *Bilimin Bin Bir Yüzü*, Vadi Yayıncılık, Ankara, 1999.
15. *Yolculuk Hazırlıkları*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.
16. *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.
17. *Teknoloji ve Mühendislik Üzerine Bir Yorum*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayınları, İstanbul, 2000.
18. *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2002.

19. *Şen Bilim* (F. Nietzsche'den çeviri), Say Yayınları, İstanbul, 2002.
20. *Denemenin Ardında: Edebiyat Yazıları*, Hece Yayınları, Ankara, 2003.
21. *Eleştirinin Kıyılarında*, Hece Yayınları, Ankara, 2003.
22. *Gerçek Şiir İçinde*, Simge, 2004.
23. *Dolanmalar*, Hece Yayınları, Ankara, 2004.
24. *Şen Bilim* (F. Nietzsche'den çeviri), Say Yayınları, İstanbul, 2005.
25. *Yaşam Bizi Çağırırken*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006.
26. *Muhabbet Şifadır*, Cengiz Güleç'le birlikte, Nar Yayınevi, Ankara, 2006.
27. *Metaforla Saadet Olmaz*, Cengiz Güleç'le birlikte, Say Yayınları, İstanbul, 2006.
28. *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, Say Yayınları, İstanbul, 2006.
29. *Aşk Üstüne Denemeler*, Aşina Kitaplar, 2007.
30. *Teknolojinin Gönlümle Ne İlgisi Var?,* TUBA, Akademi Formu, Ekim 2007.
31. *Şiir Bir*, Hayal Yayınları, Mart 2008.
32. *Deneyen Felsefe,* Yeni İnsan Yayınevi, Nisan 2008.
33. *Düşünce Açan Bahçede*, Şenocak Yayınları, Ekim 2008.
34. *Şiir İki*, Hayal Yayınları, Nisan 2009.
35. *Canım Yobazlarım Benim*, Hayal Yayınları, Ankara, Nisan 2010.
36. *Zaman Yapıcının Şiirleri* (Mahmut Tolon'dan çeviri), Hayal Yayınları, Ankara, 2010.
37. *Candan Gönüle,* Bilsam Yayınları, Nisan 2012.

YURTİÇİ MAKALELER

1970-1975

1. "Kültür Kavramı", *Ulus*, 19 Kasım 1970.
2. "Pragmacılığın Anlamı" (W.James'den çeviri), *Felsefe Dergisi*, 1973, s. 91-107.
3. "Türkiye'de Felsefe Eğitimi", *Yeni Dergi*, Ocak 1975, s. 28-32.

1982-1989

4. "Türkiye'de Aydın Adaları", Tan, Eylül 1982, s. 12-15.
5. "Ölçüt Sorununu Bir İrdeleme Hazırlığı", *M. Gökberk Armağanı*, 1983, s. 73-78.
6. "Hegel'de Ussallığın Kavramsal Çerçevesine Kısa Bir Bakış", *Mor Köpük*, sayı: 1, 1984, s. 70-74.
7. "Gelecekte Bir Felsefeci", *Mor Köpük*, sayı: 2, 1984, s. 76-78.
8. "Ussallık Üstüne Bir Araştırma", *İnsan Bilimleri*, sayı: 2, 1984, s. 98-110.
9. "Bir Toplumsal Bilim Düşüncesi", Impetus, sayı: 1, 1985, s. 82-100.

10. "Felsefede Eleştiri", İnsan Bilimleri, sayı: 2, 1985, s. 111-121.
11. "Bilimi Eleştirmek", Elektrik Mühendisliği Dergisi, sayı: 4/5, 1986, s. 13-20.
12. "Sosyal Bilimlerde Felsefenin Oynadığı Rol Üstüne Bazı İlk Düşünceler", Impetus, sayı: 2, 1987, s. 32-38.
13. "Aşk, Bilişim ve Teknoloji", *Sistem*, sayı: 1, 1987, s. 23-29.
14. "Ethical Background of Justifications in Epistemology", İnsan Bilimleri, 1987/2, s. 113-120.
15. "İnsan Ussal mıdır?", *Felsefe Tartışmaları* 2, 1988, s. 32-33.
16. "Mühendislik Ahlakı", *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, sayı: 5, 1988, s. 175-178.
17. "Ziya Gökalp'in Düşünce Çerçevesini Anlama Denemesi", İnsan Bilimleri, 1988/1, s. 51-82.
18. "Bilgi ve Hoşgörü", İnsan Bilimleri 1989/1, s. 77-80.

1990-1999

19. "Wittgenstein and Heidegger on the Impassible Bridge", Felsefe Arkivi, sayı: 27, 1990, s. 159-167.
20. "İnsanın Kendi İşini Yaratmada Teknoloji Etkisindeki Sanatın Yeri", *Felsefe ve Sanat*, Derleyen Ö. N. Soykan, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 81-90.
21. "Türk İnsanına Bir Dünya Tasarlamak", *Kurgu*, sayı: 8, 1990, s. 129-134.
22. "Herakleitos Üstüne Bir Ussallık Araştırması", Aydın Sayılı Armağanı, DTCF Araştırma, cilt 13, 1991, s. 109-130.
23. "Bir Kent Yaratmak", Çağdaş Çankaya, sayı: 2, yıl 1, 1991, s. 21.
24. "Geçmişini ve Toplumunu Anlamada Bir Muhabbettir Eleştiri", Milli Kültür, sayı: 88, 1991, s. 26-27.
25. "Aynı Çatı Altında Canlar: Aile Kavramının Bir Yorumu", *I. Aile Şurası*, Başbakanlık Aile Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 85-90.
26. "Gencin Kendini Aramasında Felsefenin Rolü", Felsefe Dünyası, sayı: 1, 1991, s. 12-17.
27. "Çevre Eğitiminin Felsefi Temelleri", Elektrik Mühendisliği, cilt 35, sayı: 377, 1991, s. 311-314.
28. "Mühendis İletişime Neyler?", Elektrik Mühendisliği, cilt 36, sayı: 382, 1991, s. 12-17.
29. "Bilimin Üç Boyutu: Toplum, Tarih, Birey", Bilim ve Teknik, Aralık 1991 s. 12-14.
30. "Felsefe Ahlakı Üstüne Bazı İlk Düşünceler", Felsefe Dünyası, sayı: 2, Aralık 1991, s. 15-22.
31. "Yaşamaya Açılan Felsefe Penceresi", Felsefe Dünyası, sayı: 6, Aralık 1992, s. 11-22.
32. "Schopenhauer'de Estetik Kurtuluş", *İnsancıl*, sayı: 19, Mayıs 1992, s. 15-17.

33. "Gülümseyen Bilim", Bilim ve Teknik, Şubat 1992, s. 35-36.
34. "Tek Boyutlu Bilim Anlayışına Karşı", ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği Yayını, sayı: 4, Nisan 1992, s. 4.
35. "Bir Felsefe Anlayışı Önerisi," Türk Kültürü ve Felsefe, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992, s. 115-117.
36. "Bilimin Gençlerine Felsefe Gözlüğü", Bilim ve Teknik, Mayıs 1992, s. 20-21.
37. "Türk Felsefe Düşüncesinin Saptanabilmesi Için Bir Model Önerisi", *Felsefe Dünyası*, sayı: 3, Mart 1992, s. 6-10.
38. "Sınav: O Büyük Öğretmen" Bilim ve Teknik, Haziran 1992, s. 12-15.
39. "Ne Kadar Kelleyiz Biz? Ya da Eleştirinin Eleştirisi Üzerine", *Polemik*, sayı: 2, 1992, s. 15-16.
40. "Teori ve Kahkaha", Bilim ve Teknik, Temmuz 1992.
41. "Türk Felsefe Düşüncesini Ararken", *Felsefe Dünyası*, sayı: 4, 1992, s. 9-12.
42. "Gülümseyen Düşünce", *Milli Kültür*, No: 94, 1992, s. 53-54.
43. "Efsaneden Bilime Yol Var mı Bilim ve Teknik, Eylül 1992, s. 11-14.
44. "Eğitim Denen Bitimsiz Yolculuk", Bilim ve Teknik, Ekim, 1992, s. 6-11.
45. "Sayıların Muziğini Duyan Adam Ptythagoras'a Mektup", Bilim ve Teknik, Kasım 1992, s.14-17.
46. "Bilim ve Teknoloji Felsefesi Açısından Araştırma", Teknik ve Sosyal Yönüyle Bliimsel Araştırmalar, 1992, s. 45-50.
47. "Bilimi Eleştirmek", Felsefe Dünyası, sayı: 5, Ekim 1992, s. 2-15.
48. "Teknoloji ve Gönül Bağı", Türkiye Günlüğü, sayı: 20, 1992, s. 82-95.
49. "Efsanenin Ucunda Iki Yiğit Bilim Eri", Bilim ve Teknik, Ocak 1992, s. 52-56.
50. "Yemeninde Hakikat", Edebiyat ve Eleştiri, Şubat 1993, s. 2-16.
51. "Herakleitos'la Bir Kır Kahvesinde", Bilim ve Teknik, Şubat 1993, s. 143-147.
52. "Kıyamet Nasıl Kopacak", Bilim ve Teknik, Mart 1993, s. 127-176.
53. "Yüzlerinden Okuduklarım", Polemik, Ocak-Şubat 1993.
54. "Çevrelenmiş Bir Çevrede İnsan Olma Savaşı", *Teori*, sayı: 39, Mart 1993, s. 42-47.
55. "Tarihteki İroni", Tarih Çevresi, sayı: 5, Şubat 1993, s. 25-32.
56. "Edebiyatın Bilime Bir Başkaldırısı", Bilim ve Teknik, Nisan 1993, s. 269-273.
57. "Sevgili Dostum Bilgisayar Ayşe'ye Açık Mektup", Bilim ve Teknik, sayı: 306, 1993, s. 345-347.
58. "Yüzlerinden Okuduklarım", Polemik, sayı: 9, 1993, s. 5-7.

59. "Çevreyi Beden Aracılığıyla Okumak: Beden Bilgeliğine Giriş Olarak Spor", Felsefe Dünyası, sayı: 7, 1993, s. 6-10.
60. "Umudumuzla Geleceğimiz Arasında Sınav Gemisi", Bilim ve Teknik, sayı: 302, 1993, s. 406-410.
61. "Değişmenin Eşiğindeki Anlamı Aramak", Türk Eczacılar Birliği, sayı: 8, 1993, s. 20.
62. "Oppenheimer'in Şapkası", Bilim ve Teknik, sayı: 308, 1993, s. 536-539.
63. "Bilgisayarımdaki Felsefe", Bilim ve Teknik, sayı: 309, 1993, s. 592-595.
64. "Bedenim Kimin? Bir Spor Felsefesi İçin Bazı İpuçları", Felsefe Dünyası, sayı: 8, 1993, s. 6-10.
65. "Geothe'nin Renkli Dünyasında Işıyan Renk Öğretisi", Bilim ve Teknik, sayı: 310, 1993, s. 667-671.
66. "Çirkin Yaratıcı", Polemik, sayı: 10, 1993, s. 14-15.
67. "Some Preliminary Remarks About the Impact of Science on Our Inner Worlds", in Rerum Novarum: New Conditions of Life in a Changing World, Ankara University Publication, No:204, 1993, s. 107-110.
68. "Ruhu Güdükler", Türk Eczacılar Birliği, sayı: 9, 1993, s. 26-27.
69. "Yapay Zeka Ahlakına Giriş", Toplumsal, Felsefi ve Hukuksal Boyutları ile Yapay Zeka, 1993, s. 57-64.
70. "Ah Ne Çok İsterdim, Macit Gökberk'le Uzun Uzun Yürümeyi", Çağdaş Türk Dili, sayı: 68, 1993, s. 1-4.
71. "Matematik ve Hayat", Bilim ve Teknik, sayı: 311, 1993, s. 760-767.
72. "Okuldaki Bahçemizden Bahçemizdeki Okula", Bilim ve Teknik, sayı: 312, 1993, s. 854-861.
73. "Cumhuriyet Sonrası Bilim Hayatımız Üstüne Bir Yorum", Türkiye'de Bilim I, Bilim ve Teknik, Ekim-Kasım 1993, s. 3-8.
74. "Araştırmanın Nasıl Bir Insan Etkinliği Olduğunu Biliyor muyuz?", Bilim ve Teknik, sayı: 313, 1993, s. 945-947.
75. "Çözümlemeci Düşüncenin Felsefedeki Yeri Üstüne", Felsefe Dünyası, sayı: 10, 1993, s. 2-7.
76. "Bilgisayar Dostum Olabilir mi?", PC Magazine, sayı: 2, 1993, s. 88-89.
77. "Eğitimin Sorgulanması İçin Öneriler", Bilim ve Teknik, sayı: 314, 1993, s. 82-85.
78. "Numaracılar", Polemik, sayı: 11, 1993, s. 11-19.
79. "Nazım'ın Toplum Görüşü Üstüne Düşünceler", Nazım Hikmet Derneği Yayınları, Derleyen Şükrü Erbaş, 1993, s. 128-131.
80. "Schopenhauer'da Estetik Kurtuluş" Felsefe Dünyası, sayı: 9, 1993, s. 8-13.

81. "Değişimciler Nasıl Değişecek?", Türkiye Günlüğü, sayı: 25, 1993, s. 43-45.
82. "Beni Niçin Anlamadığınızı Anlarsam Beni Anlar mısınız?", Bilim ve Teknik, sayı: 315, 1994, s. 44.
83. "Bilimdeki Şarlatanlar", Bilim ve Teknik, sayı: 315, 1994, s. 110.
84. "Dünyaya Yan Bakma Biçimi Olarak Mizah", Güldiken, sayı: 3, 1994, s. 8-10.
85. "Mühendislik ve Ahlak", Anahtar, sayı: 6, 1994, s. 18-19.
86. "Eğitimi Eleştirmek", Bilim ve Teknik, sayı: 316, 1994, s. 64-67.
87. "Bilimsel Araştırmanın Üç Öğesi", Bilim ve Teknik, sayı: 317, 1994, s. 62.
88. "İnanmanın Felsefi Boyutları", Felsefe Dünyası, sayı: 11, 1994, s. 3-11.
89. "Felsefe Dünyaya Karşı Takındığımız Tavırdır", Öğretmen Dünyası, sayı: 173, 1994, s. 29-30.
90. "Sımsıcaklar", Polemik, Sayı, 12, 1994, s. 66-67.
91. "Gönlümüz Uyuyor mu?", Polemik, sayı: Mart-Nisan, 1994, s. 67-69.
92. "İnsan Önce İçindeki Çevreyi Güzelleştirmeli", Öğretmen Dünyası, sayı: 174, 1994, s. 19.
93. "Mustafa Kemal Gönlümüzün Neresinde?", Türkiye Günlüğü, sayı: 28, 1994, s. 82-84.
94. "Ustam Feyerabend'le Roma Hava Alanında Hayali Bir Konuşma", Bilim ve Ütopya, sayı: 1, 1994, s. 12.
95. "Mantık Ağacında Türkiye'den Bir Çiçek, Teo Grünberg", Bilim ve Ütopya, sayı: 1, 1994, s. 24.
96. "Canım Yobazlarım Benim", Bilim ve Ütopya, sayı: 2, 1994, s. 9.
97. "Felsefede Deneme Yazmak", Felsefe Dünyası, sayı: 12, 1994, s. 3-7.
98. "İletişimle Neden İletişim Kuramıyoruz?", Bilim ve Ütopya, sayı: 3, 1994, s. 11.
99. "Doğruyu Sömürenler", Polemik, sayı: 13, 1994, s. 73-74.
100. "Eğitimdeki Bilim", Bilim ve Teknik, sayı: 323, 1994, s. 72-75.
101. "Anarşistler Hödük müdür?", Bilim ve Ütopya, sayı: 4, 1994, s. 19.
102. "Bir Muhabbet Olarak Eğitişim", Bilim ve Ütopya, sayı: 5, 1994, s. 19.
103. "Çağdaş Bilim Kuramı", Dünyada ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite, sayı: 7, 1994, s. 11.
104. "Mizahın Eğitimdeki Yeri", Çağdaş Eğitimde Sanat, sayı: -, 1994, s. 29-33.
105. "Türk Tarihi Yazımı İçin Düşünülmüş Bazı Felsefe Notları", Felsefe Dünyası, sayı: 13, 1994, s. 1-6.
106. "Sıcak ve Soğuk Felsefe", Felsefe Dünyası, sayı: 14, 1994, s. 6-10.
107. "Neredesin Nietzsche?", Bilim ve Ütopya, sayı: 6, 1994, s. 5.

108. "Eğitimdeki Bilim", Bilim ve Teknik, sayı: 323, 1994, s. 72-75.
109. "Açık Düşünmek", Bilim ve Ütopya, sayı: 7, 1995, s. 21.
110. "Mesleğim Benim Neyim Oluyor?", Bilim ve Teknik, sayı: 326, 1995, s. 56-57.
111. "Can Ahlakı", Bilim ve Ütopya, sayı: 8, 1995, s. 11.
112. "Özgür Düşünmenin Unutulan Anlamları", Bilim ve Ütopya, sayı: 9, 1995, s. 23.
113. "Çevre Mühendisinin Çevreyi Kavrayışı Üstüne", Çevre ve Mühendis, sayı: 6, 1995, s. 31-33.
114. "Bilimde Sahteciliğin Kaynakları", Bilim ve Ütopya, sayı: 10, 1995, s. 16-17.
115. "Hüzün: Yokuşun Başından Seslenen Gökyüzü", Felsefe Dünyası, sayı: 15, 1995, s. 8-12.
116. "Bilim, Sanat ve Felsefe", Bilim ve Ütopya, sayı: 11, 1995, s. 41.
117. "Fuzuli Paradoksu", Bilim ve Teknik, sayı: 330, 1995, s. 119.
118. "Doğanın Divanında Doğru Söylensin", Bilim ve Ütopya, sayı: 12, 1995, s. 27.
119. "Yaratma Çabası İçermeyen Bir Yaşam Yaşamaya Değmez", Bilim ve Ütopya, sayı: 27, 1995, s. 23.
120. "Melih Cevdet Şiirine Metafizik Bir Yorum", Melih Cevdet Anday Günleri, 1995, s. 139-146.
121. Kalite ve Felsefe", Kalite Danışma Merkezi Bülteni, sayı: 5, 1995, s. 3-6.
122. "Felsefe Sömürüsü", Felsefe Dünyası, sayı: 16, 1995, s. 10-11.
123. "Kimlik Sorununa Bakmak", Bilim ve Ütopya, sayı: 14, 1995, s. 5.
124. "Hoşgeldin Fayerbend! Hoşgeldin Akıl!", Varlık Dergisi, sayı: 1055, 1995, s. 2-4.
125. "Gerçeklik Çok Yönlü ve Öylesine Karmaşıkken, Her Canı Tutup Nasıl Açıklayabilir Gen?", Bilim ve Ütopya, sayı: 15, 1995, s. 15.
126. "Bilimi Gönlümüzce Yaşama Çabamızda Schoupenhauer", Bilim ve Ütopya, sayı: 18, 1995, s. 36-37.
127. "Hoşgörüyü Neden Hoş Görmüyorum?", Bilim ve Ütopya, sayı: 16, 1995, s. 17.
128. "Şiirle Karılmış Düşünce", İnsan, sayı: 13, 1995, s. 7-8.
129. "Barış Kültürü Üstüne", *Barış ve Çevre Kültürü* içinde, Ankara, NÜSED, 1995, s. 7-9.
130. "Çevre Ahlakının Yeni Yorumlarına Doğru", Bilim ve Ütopya, sayı: 17, 1995, s. 40-41.
131. "Parmenides Evreni Niçin Durdurdu?", Menos, sayı: 2, 1995, s. 16-21.
132. "Üniversitede Bilimsel Etkinliğin Örgütlenmesi", Felsefe Dünyası, sayı: 17, 1995, s. 17-21.
133. "Anadolu Bozkırında Bilim Çiçeği", Bilim ve Ütopya, sayı: 19, 1996, s. 44-45.

134. "Türkiye'de Felsefenin Durumuna Dair Bir Tespit", Felsefe Dünyası, sayı: 18, 1996, s. 7-9.
135. "Nice Ölümlere", Bilim ve Ütopya, sayı: 20, 1996, s. 27.
136. "Ne Arar Şairler Hayatımızda?", İnsan, sayı: 1, 1996, s. 1-3.
137. "Bir Felsefeci Gözüyle Ağrı", Bilim ve Ütopya, sayı: 21, 1996, s. 38-39.
138. "Çıjju Kırru Kafe", Bilim ve Ütopya, sayı: 22, 1996, s. 43.
139. "Türkiye'de Bilim Düşüncesinin Durumu Üzerine Düşünceler", Felsefe Dünyası, sayı: 19, 1996, s. 3-5.
140. "Hayattaki Sanat, Sanattaki Hayat", İzlenim, Sayfa 32, 1996, s. 6.
141. "Kimseden Kimliğe, Kimlikten Kişiliğe", Bilim ve Ütopya, sayı: 23, 1996, s. 38.
142. "Avucumuzda Kanayan Yara Mıdır Şiir?", Kitap-lık, sayı: 19-20, 1996, s. 21.
143. "Kent Denen Bilmece", *Sanatçı Tanıklığı* içinde, Edebiyatçılar Birliği Yayınları, Ankara, 1996, s. 212-232.
144. "Tatil Yaptıran Düzenin Çığlığı", Bilim ve Ütopya, sayı: 24, 1996, s. 25.
145. "Kendini Sınamayı Bilmeyene Sınav Yaramaz", Bilim ve Teknik, sayı: 343, 1996, s. 56.
146. "Hayatımıza Yaraşan Felsefeye Doğru", Felsefe Dünyası, sayı: 20, 1996, s. 2-9.
147. "Tarihteki İroni", Bilim ve Ütopya, sayı: 25, 1996, s. 26-27.
148. "Bilim ve Teknolojide Batının Yeniliği", Türkiye Diyanet Vakfı Bülteni, sayı: 39, 1996, s. 29-30.
149. "Aydınımızın Halleri", Bilim ve Ütopya, sayı: 26, 1996, s. 26-27.
150. "Nietzche'nin Gönlü", Bilim ve Ütopya, sayı: 27, 1996, s. 30-31.
151. "Kırlarda Dans Eden Düşüncelere Doğru", Felsefe Dünyası, sayı: 21, 1996, s. 2-28.
152. "Düşünce Özgürlüğünden Özgür ve Özgürleştirici Düşünceye", Bilim ve Ütopya, sayı: 28, 1996, s. 26-27.
153. "Eğitişim ve Ögütüşüm Olarak Eğitim", Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim Kitabı, 1996, s. 21-23.
154. "İnsan Kirlenmesi", abece, sayı: 122, 1996, s. 13-16.
155. "Felsefenin Geldiği Noktalardaki Karmaşayı Resimleme Denemesi", Kavram-Karmaşa, sayı: 1, 1996, s. 23-31.
156. "Hülya Eğitimi", Bilim ve Ütopya, sayı: 29, 1996, s. 18.
157. "Gerçeği Çarpıtma Ahlakı", Felsefe Dünyası, sayı: 22, 1996, s. 5-7.
158. "İslam, Postmodernizm ve Akıl", Bilim ve Ütopya, sayı: 30, 1996, s. 28.
159. "Yurttaşlık Üstüne", Bilim ve Ütopya, sayı: 31, 1997, s. 40-41.
160. "Ötekinden Ötedekine: Kendimizi ve Birbirimizi Yaşayışımızdaki Sorunlar Üstüne", Bilim ve Ütopya, sayı: 32, 1997, s. 34-35.

161. "Ben Dünyanın En Büyük Yazarı İken", Ütopya, sayı: 1, 1997, s. 94-95.
162. "Yaşamaya Açılan Felsefe Penceresi", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde, Felsefe Kurumu Yayınları, 1997, s. 31-42.
163. "Berbat Nesnellik, Cıvık Öznellik", Bilim ve Ütopya, sayı: 33, 1997, s. 41.
164. "Okyanusun Dibindeki Anarşist Farkediş", Apolitika, sayı: 5, 1997, s. 16.
165. "İç'in Gücü", Bilim ve Ütopya, sayı: 34, 1997, s. 43.
166. "Nedir İyi Yaşamak?", Bilim ve Ütopya, sayı: 35, 1997, s. 21.
167. "Şairane Yurt Tutan İnsandan Yurt Tutamayan Şaire I", Son Duvar, sayı: 3, 1997, s. 30-35.
168. "Olanın Ahlakı", Felsefe Dünyası, sayı: 23, 1997, s. 11-14.
169. "Bir Arayışın Seyir Defterinden", Bilim ve Ütopya, sayı: 36, 1997, s. 27.
170. "Bilim ve Teknoloji'de Batının Yeniliği", *Değişim Sürecinde İslam* içinde, Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 123-126.
171. "Bir Etik-Estetik Bağlantısına Doğru", Kavram-Karmaşa, sayı: 4, 1997, s. 22-24.
172. "Şiddet Üstüne Düşünceler", Felsefe Dünyası, sayı: 24, 1997, s. 8-11.
173. "Haber Denen Muamma", Bilim ve Ütopya, sayı: 37, 1997, s. 27.
174. "Şairane Yurt Tutan İnsandan Yurt Tutamayan Şaire: II", Son Duvar, sayı: 4, 1997, s. 27-29.
175. "İroniden Eğleniye", Bilim ve Ütopya, sayı: 38, 1997, s. 31.
176. "Kimseden Kimliğe", *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik* içinde (Derleyen N. Bilgin), 1997, s. 463-468.
177. "Düşünen Bir Türkiye miyiz?", Bilim ve Ütopya, sayı: 40, 1997, s. 66-67.
178. "Yaşama Tektoniği Üstüne Düşünceler", Doğu-Batı, sayı: 1, 1997, s. 83-89.
179. "Yolsuzluğun Anlaşılmasında Unutulan Bazı Boyutlar", Bilim ve Ütopya, sayı: 41, 1997, s. 56-57.
180. "Unutulan Garipliğimiz", Bilim ve Ütopya, sayı: 42, 1997, s. 12-13.
181. "Mantık ve Felsefe Kitapları Işığında Hasan Ali Yücel", *Hasan Ali Yücel Günleri* içinde, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1997, s. 14-21.
182. "Gönlümüzdeki Köşk", *Konya Eczacılar Odası Bülteni*, sayı: 2, 1997, s. 22.
183. "Yaşanacak Nitelikte Bir Türkiye İçin", *Felsefe Dünyası*, sayı: 26, 1997, s. 3-18.
184. "Ahlak ve Estetik Açısından İslam ve Modernleşme", *İslam ve Modernleşme,* İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1997, s. 51-54.

185. "Sanat, Felsefe, Bilim", *Bilim Felsefesi Seminerleri*, Marmara Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 1-3.
186. "Cumhuriyet Dönemi Felsefe Eğitimi Üstüne", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 44, 1998, s. 56-57.
187. "Polanyi Etiğine Düşürülmüş Birkaç Dipnot", *Doğu-Batı*, sayı: 2, 1998, s. 169-183.
188. "Marks'ı Duyanların Kulaklarına", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 45, 1998, s. 20-21.
189. "Felsefeyle Öğrenmek", *Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Organı*, sayı: 3, Ankara 1998, s. 3.
190. "Bilgi Sağlığı", *Yeni Türkiye*, sayı: 20, 1998, s. 1665-1679.
191. "Hayatın Felsefenin Bakımına İhtiyacı Var mı?", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 46, 1998, s. 57-59.
192. "Felsefe Atında Bir Garip Süvari", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 47, 1998, s. 50-51.
193. "Bilgi Çağının Cehaleti", *Bilgi ve Toplum*, sayı: 1, 1998, s. 49-54.
194. "Yobaz Yaratan Dünyayı Anlamaya Doğru", *Doğu-Batı*, sayı: 3, 1998, s. 33-41.
195. "Mana Okyanusunda Salınan Sallar Üstüne", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 48, 1998, s. 40-41.
196. "Düşünce Özgürlüğünden Özgür ve Özgürleştirici Düşünceye", *Düşünce Özgürlüğü* içinde (Dr. Hayrettin Ökçesiz), 1998, s. 37-46.
197. "Şk'tan Aşk'a Doğru", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 49, 1998, s. 12-16.
198. "Felsefede Temeller Üstüne: Suvar Köseraif'e Açık Mektup", *Felsefe Tartışmaları*, sayı: 23, 1998, s. 34-37.
199. "Kalp Mühürlenmesi", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 50, 1998, s. 56-57.
200. "Halsiz Kalmış Bir Ahlakın Cehenneminde", *Doğu-Batı*, sayı: 4, 1998, s. 67-78.
201. "Düşünen Bir Türkiye miyiz?" *Gündem Türkiye*, Edebiyatçılar Derneği Yazıları, 1998, s. 75-82.
202. "Ruh Serpilmesi Olarak Felsefe", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 51, 1998, s. 44-45.
203. "İman Tektoniğinde Yaratıcılık Sorunu", *Papirüs*, sayı: 19, 1998, s. 12-14.
204. "Hayat, Medya ve Kitap", *Kültür Politikaları ve,* Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, 1998, s. 134-141.
205. "Bir 'Bakım' Olarak Felsefe", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 52, 1998, s. 54-55.
206. "Bir Narsist Akademisyenin Gözlüğünden", *Papirüs*, sayı: 20, 1998, s. 20-21.
207. "Cumhuriyet'in Eğitim Felsefesine Doğru", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 53, 1998, s. 52-53.

208. "Hanemizdeki Sır", *Doğu-Batı*, sayı: 2, 1998, s. 179-185.
209. "Yaşanacak Nitelikte Bir Türkiye İçin", *Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları* içinde, TUBA Yayınları, 1998, s. 19-34.
210. "Devrimci Cumhuriyet'in Felsefe Eğitimi", *Devrimci Cumhuriyet'in Eğitim Politikaları* içinde, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 67-70.
211. "Bedenimdeki Giz; Spor Felsefesine Kısa Bir Giriş Denemesi", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 54, 1998, s. 56-58.
212. "Cumhuriyet'in Eğitim Felsefesini Kurma Yolunda Bir Bütün İnsan: Hasan Ali Yücel", *Felsefe Dünyası*, sayı: 28, 1998, s. 94-96.
213. "Kadının Yeri", *Türkiye'de İnsan Hakları* içinde, (Türk Demokrasi Vakfı Yayınları), Ankara, 1998, s. 146-149.
214. "Bir Bütün İnsan: Hasan -Âli Yücel", *100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 145-150.
215. "Yeni Bir Dünya Yeni Bir Cinsellik", *Papirüs*, sayı: 23, 1999, s. 9-11.
216. "Çağdaş Felsefedeki Dar Boğaz", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 55, 1999, s. 56-57.
217. "Kaygı Gülü Açarken", *Doğu-Batı*, sayı: 6, 1999, s. 73-92.
218. "Epiktetos'te Oynanan", Bilim ve Ütopya, sayı: 56, 1999, s. 54-57.
219. "Mühendis, Sen Kimsin?", *Makine Magazin*, sayı: 34, 1999, s. 70-71.
220. "Sanal Gerçekliğin Gerçekliği mi, Gerçek Gerçekliğin Sanallığı mı?", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 58, 1999, s. 58-59 Aynı yazı Bilgi ve Toplum, sayı: 2, 1999, s. 17-22.
221. "Olabileceğini Olmada Ölümün Yeri", *Düşünen Siyaset*, sayı: 4, 1999, s. 17-23.
222. "Hali Yarma Olanağı Olarak Karikatür", *Karikatür ve Felsefe* içinde, Karikatür Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 41-42.
223. "Aşk ve Mühendis", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 59, 1999, s. 52-54.
224. "Akademisyen mi, Ak- adam- isyan mı?", *Doğu-Batı*, sayı: 7, 1999, s. 131-140.
225. "Mutsuzluk Ahlaksızlıktır", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 60, 1999, s. 58-59.
226. "Kümeler Kuramı Üstüne Bazı Gözlemler", *Bilim ve Ütopya,* sayı: 62, 1999, s. 58-59. Aynı Yazı, Felsefe Dünyası, sayı: 30, 1999, s. 3-8.
227. "Atilla İlhan'la Türkiye'deki Düşünce Hayatının Bazı Görünüşleri", *Tömer Dil Dergisi*, sayı: 84, 1999, s. 41-44.
228. "Jeolojiden Oikosolojiye", *Mavi Gezegen*, sayı: 1, 1999, s. 38-41.
229. "Bilimi Yaşamak", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 65, 1999, s. 54-56.
230. "Konuşma", *Masaldan Bunalıma Yeni Dünya Düzeni, Işık Kansu'nun Sorularına Yanıtlar*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 11-21.

231. "Sivil İtaatsizlik", *Sivil İtaatsizlik* içinde, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999, s. 101-109.
232. "Söylem Kafesinde Muhabbet Denen Kuş", *Doğu-Batı*, sayı: 9, 1999, s. 145-165.

2000-2009

233. "Düşüncenin Türkiye'deki Son Yüzyıl İçin Bazı İpuçları", *Bahçe*, sayı: 17, Ocak 2000, s. 5-12.
234. "Muhabbet Depremleri", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 68, şubat 2000, s. 66-68.
235. "Bin Yıllık Hüzün: İnsanın Düşünme Serüveni üstüne Bir Yorum", *Doğu-Batı*, sayı: 10, şubat 2000, s. 30-48.
236. "Yeniyi Yitirdik Hükmü Yoktur", *XXI. Mimarlık Kültürü Dergisi*, sayı: 1, Nisan 2000, s. 10.
237. "Balina'nın On Yedi Kapısı", *Sessiz Arka Bahçeler Odağında Gülten Akın şiiri*, derleyen Ahmet Tüzün, Didem Ayas, Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı, Ankara, 2000, s. 106-118.
238. "Yeni Bin Yıllın Eşiğinde Bir Duygu Politikası Tartışması", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 70, Nisan 2000, s. 45-47.
239. "Eşek Aşkı", Bilim ve Ütopya, sayı: 71, Mayıs 2000, s. 81.
240. "Hasan Ali Yücel'in Gönül Evreninde Gaziler", *Doğu-Batı*, sayı: 11, Mayıs 2000, s. 165-179.
241. "Geleceğe Yönelik Bir Felsefe Anlayışı İçinde: Bilim-Felsefe İlişkisi Üstüne", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 73, Temmuz 2000, s. 50-52.
242. "Gen Teknolojosiyle Birlikte Yaşamı Öğrenmek İçin Düşünme Hazırlıkları", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 393, Ağustos 2000, s. 52-55.
243. "Genlerle Oynanan", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 74, Ağustos 2000, s. 16-18.
244. "Yemenimde Hakikat", *Halkbilim*, sayı: 12, 2000, s. 2-12.
245. "Noosferde Sismik Olaylar", *Mavi Gezegen*, sayı: 3, 2000, s. 73-77.
246. "Agana Belea ile Doğum Olan Ölüm Üstüne", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 75, Eylül 2000, s. 32-34.
247. "Bir Karşılaşma Olarak Haber", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 77, Kasım 2000, s. 36-39.
248. "Fabula Tempus", *Anytime Konferans Bildirileri Kitabı*, Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara, 2000, s. 280-281.
249. "Benim Delim", *Şizofreni ve Sanat*, sayı: 1, 2000, s. 29-33.
250. "Oluşum Eğitimi", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 78, Aralık 2000, s. 37-39.
256. "Gazali'nin Kalp Ordusu", *İslami Araştırmalar*, cilt: 13, sayı: 3-4, 2000, s. 511-519.
251. "Ağrı'nın Müziği Başımızda", *Artimento*, sayı: 7, 2001, s. 32-38.
252. "Ne Kalacak Geleceğe Aşktan?", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 79, Ocak 2001, s. 26-27.

253. "Felsefe Mimarlığı Kondu", *XXI*, sayı: 6, Ocak-Şubat 2001, s. 91.
254. "Felsefe Yağmuru", http//:www.okuyanus.com.tr
255. "Boncuğu Anlıyor muyuz?", http//:www.okuyanus.com.tr
257. "Fenomenoloji", *İletişim*, No. 8, Mart 2001, s. 233-234.
258. "Teknoloji, Ahlak, Sanat", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 82, Nisan 2001.
259. "Şiirin Sevincindeki İki Acı Akçakavak Olarak Mehmet Taner'in şiiri", *Bahçe*, sayı: 24, Nisan 2001, s. 44-47.
260. "Şaka ve Şiir", *Cogito*, sayı: 26, Bahar 2001, s. 205-210.
261. "Düzenin Eli Cep Telefonumun Cebinde", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 83, Mayıs 2001, s. 25-27.
262. "Bir İronik Ütopya Olarak Kent", *Arredomento Mimarlık*, sayı: 2000, Mayıs 2001, s. 84-85.
263. "Ahmet İnam'la Söyleşi", *Sokak Yazarları*, Ekin Ajans, Ankara, 2001, s. 1-5.
264. "Ruh-Bedenin Kıyamı", *Artimento*, sayı: 6, 2001, s. 30-33.
265. "Teknolojiyle İnsanın Dönüşümü", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 85, Temmuz 2001, s. 66-67.
266. "Şarkı Yoğun Geceleriyle İstanbul", *İstanbul*, Nisan 2001, s. 114-117.
267. "Şiddeti Anlamak", *Bilim ve Teknik*, sayı: 399, Şubat 2001, s. 46-47.
268. "Tatil Bize Haram", Bilim ve Ütopya, sayı: 86, Ağustos 2001, s. 48-49.
269. "Acı Tolgalı Yolcu", *Cumhuriyet Kitap*, sayı: 614, Kasım 2001, s. 16.
270. "İnsanın Mekanik Kopyası Yapılabilir mi?", *Bilim ve Teknik*, sayı: 409, Aralık 2001, s. 46.
271. "Gençliğimde Bir Garip Bahar", *Kitap-lık*, sayı: 50, Aralık 2001, s. 232-233.
272. "Şiir ve Kalpazanlık", *Simge*, sayı: 1, Aralık 2001, s. 3-5.
273. "Cumhuriyetin Eğitim Felsefesine Doğru", *75.Yılında Cumhuriyet ve Eğitim* içinde, Türk Eğitim Derneği Yayınları, 2001, s. 3-12.
274. "Şiirin Sevincindeki İki Acı Akçakavak Olarak Mehmet Taner'in Şiiri", *"Küflü Şimşek" Odasında Mehmet Taner'in Şiiri* içinde, Altın Portakal ve Sanat Vakfı Yayınları, Eylül 2001, s. 9-15.
275. "Yurttaşlık Kavramının Tarihsel Gelişimi", *Yurtaşlık ve Eğitim* içinde, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Aralık 2001, s. 3-20.
276. "Çevreyi Bir Çerçeveleme Denemesi", *Mavi Gezegen*, sayı: 6, 2002, s. 4-6.
277. "Epistemiyatri Kapısını Açarken", *Felsefe Dünyası*, sayı: 36, 2002, s. 3-8.
278. "Khaoslu Anarşizm", *Düşünen Siyaset*, sayı: 11, 2002, s. 29-37.
279. "Ağıt Olarak İnsan", *Felsefe Dünyası*, sayı: 35, 2002, s. 8-11.

280. "Öğütücü Değil, Eğitici", *Kardelen*, cilt: 1, sayı: 4, Ocak 2002, s. 7-8.
281. "Türkiye Özgün Felsefelere Gebe", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 93, Mart 2002, s. 37.
282. "Bilgi Sağlığı Açısından Üniversite", *Özgür Üniversite Forumu*, sayı: 17, Mart 2002, s. 61-64.
283. "Şiirden Doğan, Şiirle Taşınan Bir Etkinlik Olarak Bilim", *Cogito*, sayı: 31, Mayıs 2002, s. 312-317.
284. "Tatiliniz Geldi mi?", Abece, sayı: 191, Temmuz 2002, s. 10.
285. "Temel Felsefi Akımlar İçinde Konumum", *Bilim ve Üyopya*, sayı: 98, Ağustos 2002, s. 38.
286. "Belirsizliğin Adı Türkiye", *Bülten*, sayı: 159, Ağustos 2002, s. 14.
287. "Şarkılar Ummanında Aşk Batıkları", *Hece*, sayı: 72, Aralık 2002, s. 59-67.
288. "Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe", *Türkçenin Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 120.
289. "Şen Bilim Şiirlerinde Şen ve Özgür Olan", *Şen Bilim*, Say Yayınları, İstanbul, 2002, s. 9-16.
290. "Bilinç Üzerine Düşünceler", *Epistemolojik, Psikolojik ve Biyolojik Açıdan Bilinç* (Ed. Lütfü Hanoğlu),Yerküre Yayınları, İstanbul, 2002, s. 11-30.
291. "Karşılaşma Etiği", *Yeni Bir Geleceğe Açılırken İnsan ve Din*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adana, 2002, s. 115-122.
292. "Geleceğe Yönelik Bir Felsefe Anlayışı İçinde Bilim-Felsefe İlişkisi Üstüne", *Felsefe Eğitimi ve Sorunları* (Ed. Petek Aşkar),Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 141-150.
293. "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Kütüphanecilikte Yeni Gelişmeler, Kavramlar, Olgular* (Ed. Ali Can ve ark.), Türkiye Kütüphaneciler Derneği, Ankara, 2002, s. 204-209.
294. "Dürtülerin Dansı", *Nietzsche: Kavramada Yeni Bir Yol* (Ed. Metin Coşar), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 3-7.
295. "Çocukca Felsefenin Ardında", *Vehbi Hacıkadiroğlu Armağanı: Felsefe Tartışmaları* (Ed. Doğan Özlem ve ark.), Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 254-258.
296. "Mimarının Felsefeden Devşirebilecekleri Üstüne", *Mimarlık ve Felsefe*(Ed. Ayşe Şentürer), Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 126-131.
297. "Mimarlık Felsefe İlişkisine Eleştirel Bakışlar", *Mimarlık ve Felsefe* (Ed. Ayşe Şentürer), Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul, 2002, s. 188-189.
298. "Felsefe ile Deneme", *Türkiye'de Eleştiri ve Deneme*, Tömer, Ankara, Mart 2002, s. 165-168.

299. "Gülmeyi Bilememenin Gülünçlüğü", *Gülme'nin Kitabı*, YGS Yayınları, İstanbul, Aralık 2002, s. 13-19.
300. "Bilgi Ahlakı Üzerine Düşünceler", *Bilgi Toplumuna Geçiş* (Ed. İlhan Tekeli ve ark.), TUBA Yayınları, Ankara, 2002, s. 403-415.
301. "Uzman Hayatın Neresinde?", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, sayı: 23, 2003, s. 10-11.
302. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Felsefenin Serüveni", *Us Düşün ve Ötesi*, sayı: 8, 2003, s. 9-21.
303. "Filosofiyatrik Açıdan Epilepsi", *Artimento*, sayı: 9, 2003, s. 22-24.
304. "Nasıl Öğretilir Felsefe?", *Felsefeci*, cilt: 1, sayı: 1, Ocak 2003, s. 6-7.
305. "Ebediyatını Yitirmiş Edebiyat", *Doğu-Batı*, sayı: 22, Ocak 2003, s. 21-36.
306. "Teo Grünberg'in Mantık Çalışmaları", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 103, Ocak 2003, s. 44-45.
307. "Demlenmiş Bir Sen Acısı", *Hece*, sayı: 74, Şubat 2003, s. 12-19.
308. "Hâb-gâhda Yapayalnız", *Hece*, sayı: 75, Mart 2003, s. 55-61.
309. "Hayal Avcıları", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 104, Mart 2003, s. 47.
310. "Türkiye'de Felsefeyi Değerlendirmek", *Sanat ve Hayat*, sayı: 5, Nisan 2003, s. 43-49.
311. "Gel Karış Bir Katreye ki Onda Umman Gizlidir", *Hece*, sayı: 76, Nisan 2003, s. 46-51.
312. "Khaos Denen Sağlık", *Ağaçkakan*, sayı: 121, Mayıs 2003, s. 28.
313. "Edeştiri Yollarında", *Hece*, sayı: 77-79, Mayıs 2003, s. 372-374.
314. "Türkiye Ne Zaman Türkü Söyleyecek?", *Türkiye ve Dünyada Yarın*, sayı: 14, Haziran 2003, s. 7.
315. "Matematikle Yaşamak", *Felsefe Dünyası*, sayı: 37, Haziran 2003, s. 3-9.
316. "İnançlar Özgürlük Çiçekleri Açabilecek mi?", *Türkiye ve Dünyada Yarın*, sayı: 15-16, Temmuz 2003, s. 32.
317. "TUSİAD'ın Felsefe Kitabı", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 111, Eylül 2003, s. 81.
318. "Türkiye'de Yaşam Sahibini Arıyor", *Kişisel Gelişim*, sayı: 8, Eylül 2003, s. 15.
319. "İnsan Haddini Bilmeli", *NPQ Türkiye*, sayı: 4, Aralık 2003, s. 22-26.
320. "Mevlana'yı Değerlendirmek", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, sayı: 46, Aralık 2003, s. 11-12.
321. "Ruh Sağaltımı Üstüne Düşünceler", *Küreselleşme ve Psikiyatri* (Ed. Burhanettin Kaya, Süheyla Ünal), Türk Tabibler Birliği, 2003, s. 198-206.
322. "Herşeyin Başı Güven", *Sosyal Bilimlerde Güven* (Ed. Ferda Erdem), Vadi Yayıncılık, 2003, s. 13-26.

323. "Epistemiatri Kapısını Açarken", *Küreselleşme ve Psikiyatri* (Ed. Burhannettin Kaya ve Süheyla Önal), Türk Tabibler Birliği, 2003, s. 160-165.
324. "Yolsuzluğun Anlaşılmasında Unutulan Bâzı Boyutlar", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, sayı: 6. Kitap (Ed. Hayrettin Ökçesiz), Marmara, 2003, s. 133-136.
325. "İnsan Uçar mı?", *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (Ed. Ahmet İnam), Say Yayınları, Mart 2003, s. 7-9.
326. "İnsan Şakır mı?", *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* (Ed. Ahmet İnam), Say Yayınları, Mart 2003, s. 7-9.
327. "Zamanla Yaşamak", *Zaman'ın Kitabı* (Ed. Levent Sayılı),Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, Ekim 2003, s. 31-63.
328. "Feryâd Dârem Ammâ", *Hece*, sayı: 90-92, 2004, s. 147-150.
329. "Neyi Korumalıyız?", sayı: 14, Ocak 2004, s. 7-8.
330. "Öğrenmeyi Öğrenen", *Abece*, sayı: 209, Ocak 2004, s. 10.
331. "Öğrenmeyi Öğrenen", *Lise Defteri*, sayı:, Şubat 2004, s. 9-11.
332. "Andelib-î Gûyâ'nın Yolculuğu Olarak Aşk", cilt: 7, sayı: 26, şubat 2004, s. 69-109.
333. "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirmenin Dört Özelliği", *Edebiyat ve Eleştiri*, sayı: 74, Mart 2004, s. 96-99.
334. "Felsefeyle Eğitim", *Felsefe Yazın*, cilt: 1, sayı: 1, Mart 2004, s. 24.
335. "Karşılaşma Ahlakı", *Türkiye ve Dünyada Yarın*, Haziran 2004, s. 26-27.
336. "Değer Yaşamak", *Diyanet*, sayı: 162, Haziran 2004, s. 46.
337. "Hiç Gözüyle Edebiyat", *Kül*, sayı: 50, Temmuz 2004, s. 7-10.
338. "Edebiyatküre Romana Durmuş, *Radikal Kitap*, Ağustos 2004, s. 7.
339. "Anlam Masalı", *Bilinçaltından Notlar*, sayı: 7-8, Eylül 2004, s. 1.
340. "Temel Bilimler Yaşama Ufkunda", *Günce*, sayı: 34, Aralık 2004, s. 6.
341. "Duran İnsan", *Kahramanlar Kitabı* (Ed. C.Mumcu), Okuyan Us Yayınları, 2004, s. 11-13.
342. "Eleştirmen: Yapıt Yaşayan, Anlam İşleyen", *Bursa Burcunda Edebiyat* (Ed. Nahit Kayabaşı), Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı, 2004, s. 164-169.
343. "Edebiyat Gönülkürede", *Edebiyat Sosyolojisi* (Ed. Köksal Alver), Hece Yayınları, 2004, s. 23-32.
344. "Bilim, Sanat, Felsefe Dili Olarak Türkçe", *Dil ve Dilimiz Türkçe* (Ed. Hüseyin Atabaş), Tömer Yayınları, 2004, s. 104-107.
345. "Biçimsel Varlık Alanlarının Yaşantısı Üstüne", *Mantık, Matematik, Felsefe* (Ed. Şafak Ural ve Ark.), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 61-68.
346. "Kardeşim", *Doğan Özlem Armağan Kitabı* (Ed. A. K. Çüçen, H. N. Erkızan, G. Ateşoğlu), İnkılap Kitapevi, 2004, s. 69-70.

347. "Teknoloji ve Bilim Arasındaki İlişkinin İnsan Yaşamındaki Yeri", *Teknoloji* (Ed. Mahmut Kiper), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2004, s. 16-33.
348. "Bilimin Şenliği İçin Şen Bilim", *Şen Bilim*, Say Yayınları, 2004, s. 7-8.
349. "Felsefece Eğitişim", Öğrenmeyi Öğrenme (Ed. N. Sandıkçı, P. Can), Türkiye Zekâ Vakfı Yayınları, 2004, s. 131-135.
350. "Göçebe Denizin Üstünde, Güneşte Ayıklanmış: Melih Cevdet Anday Şiiri (Ed. Orhan Kahyaoğlu), Ne Kitaplar, 2004.
351. "Fuzuli Paradoksu", Felsefeye Giriş (Ed. Sülayman Hayri Bolay), Akçağ Yayınları, 2004, s. 57-58.
352. "Nasıl Bir Bilim Karşıtıyım, Felsefeye Giriş (Ed. Süleyman Hayri Bolay), Akçağ Yayınları, 2004, s. 114-115.
353. "1973", Türkiyenin Çıplak Tarihi (Ed. Cem Mumcu), Okuyan Us, 2004, s. 170-175.
354. "Mühendislik mi Mühendisleti mi?", Bir Nokta Sekiz, sayı: 2, 2005, s. 4-5.
355. "Bilgi ile Olmak", Sağlık Eğitim Araştırma Dergisi, 2005, cilt: 1, sayı: 1, s. 51-52.
356. "Türküden Felsefeye", *Araştırma*, sayı: 17, 2005, s. 25-28.
357. "Aziz Nesin Olmak", *Damar*, sayı: 165, 2005, s. 20.
358. "Ötekinden Ötedekine: Levinas'tan Levünnass'a", *Tezkire*, sayı: 38-39, 2005, s. 48-55.
359. "Maskelenen Maske", *Diyanet*, sayı: 174, 2005, s. 5-7.
360. "Anlam Sağlığı Açısından Hukuk", *HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, sayı: 11, 2005, s. 35-38.
361. "Şiir Eleştirisi Üstüne Soruşturma", *Mor Taka*, sayı: 12, 2005, s. 19-20.
362. "Değerlerin Değmesi", *Felsefe Dünyası*, sayı: 41, 2005, s. 178-184.
363. "Yüzü ve Kıçıyla Çağımızın İnsanı", *Patika*, sayı: 50, 2005, s. 12-13.
364. "Bedeni, Ruhu, Maneviyatıyla İnsan", *Mostar*, sayı: 8, 2005, s. 21-24.
365. "Felsefeyle Titreşen Şiir", *Le Poéte Travaille*, sayı: 11-13, 2005, s. 41.
366. "Anlam Sağlığımız", *Mostar*, 2005, s. 16-17.
367. "Önce Akıl ve Sanat", *Ankara*, sayı: 14, Ocak 2005, s. 31-32.
368. "Ahmet Oktay'ın "Madenci Lambası" Üstüne Bir Yorum", Sonsuzluk ve Bir Gün, cilt: 1, sayı: 1, Mart 2005, s. 33-36.
369. "Yazarlık Okutulur mu?", *Hece*, sayı: 99, Mart 2005, s. 51-52.
370. " Felsefeyle Yaşayan Şiir", *Kuşadasında Öyküye ve Şiire Yolculuk* (Ed. Mehmet Aydın), BS Yapım, 2005, s. 13-14.
371. "Tarih Geleceğe Yazılır", *Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay'a Armağan Kitabı* (Ed. Recep Kılıç ve ark.), Gazi Kitapevi, 2005, s. 199-204.

372. "Edebiyata Bakışta Bilimin ve Yorumun Yeri", *Edebiyat İlmi ve Problemleri* (Ed. Fatih Akbaba), Gazi Sosyal Bilimler Araştırma ve Geliştirme Yayınları, 2005, s. 43-50.
373. "Bilimi Bilmek, İnsanı Bilmek", *Tıpta Araştırma Tipleri, Etik Kurallar, Eser Oluşturma İlkeleri* (Ed. N. Sarıfakioğlu), Baskı Matbaacılık, 2005, s. 33-40.
374. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefenin Serüveni", V.Türk Kültürü Kongresi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005, s. 53-72.
375. "Bilimin Şenliği İçin Şen Bilim", *Şen Bilim*, Say Yayınları, 2005, s. 7-8.
376. "Eğitimde Yeni Olan", *Özel Okullar ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* (Ed. İrfan Erdoğan), Özel Okullar Derneği Yayınları, 2005, s. 73-76.
377. "Haydi Çocuklar Türkülemeye", *Notaları ve Öyküleriyle Unutulmayan Halk Türküleri*, Simge Yayınları, 2005, s. 3.
378. "Mühendislik Etiği", III. Ulusal Uçak, Havacılık ve Uzay Mühendisliği Kurultayı, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 2005, s. 115-118.
379. "Düzen Metafiği Açısından Khaos ve Kargaşa", *Kaos* (Ed. Şafak Ural ve Arkadaşları), Kültür Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 365-371.
380. "Ne Oluyor Bize?", *!8.30 Söyleşileri*, Um:ag, 2005, s. 37-64.
381. "İç Ahlak", *Siyasette ve Yönetimde Ahlak*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 3-8.
382. "Ahmet Oktay'ın 'Madenci Lambası' ", *"Hayalete Övgü" Odağında Ahmet Oktay'ın Şiiri* (Ed. Ahmet Tüzün), Alkım Yayınevi, Ocak 2005, s. 41-50.
383. "Attila Jozsef'in 'Şiir Sanatı' Şiiri", *Evrenle Ölç Kendini* (Ed. S.C. Aysevener, Orhan Tüleylioğlu), Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Nisan 2005, s. 71-78.
384. "Hayl Üzerinde Hayâl: Şiirle Yolculuk", *Hayal*, sayı: 17, 2006.
385. "Felsefe Göze Almaktır", *Felsefe Yazın*, Ocak 2006, s. 11-17.
386. "Hiç Karşılaşmadan Yaşıyoruz", *Mostar*, sayı: 11, Ocak 2006, s. 16-18.
387. "Mandığ Kahvesinde", *Monstar*, sayı: 12, Şubat 2006, s. 13-15.
388. "Deneyen Deneme", *Kitaplık*, sayı: 91, Şubat 2006, s. 78-79.
389. "Anlam Diriliği ve Yaşam", *Mostar*, sayı: 13, Mart 2006, s. 16-17.
390. "Sır Erbâbı", *Mostar*, sayı: 14, Nisan 2006, s. 16-17.
391. "Kendimiz Olmayanda Kendimizi Görmek", *Mostar*, sayı: 15, Mayıs 2006, s. 18-19.
392. "Hayal Denen Gerçek, Gerçek Denen Hayal", *Mostar*, sayı: 16, Haziran 2006.

393. "Özöbeğin Tümleyeni Küme midir, Özöbek midir?", *Felsefe Dünyası*, sayı: 43, Haziran 2006, s. 1-4.
394. "Özgür mü Yaşam?", *Mostar*, sayı: 17, Temmuz 2006, s. 14-15.
395. "Muhalefet Denen Muhabbet", *Mostar*, sayı: 18, Ağustos 2006, s 16-17.
396. "Ahlak ve İçtenlik", *Mostar*, sayı: 19, Eylül 2006, s. 16-17.
397. "Türkçenin Büyüsünü Kaldırmak", *Simge*, sayı: 25, Eylül 2006, s. 4-5.
398. "Merhaba Şiir, Merhaba Metafizik", *Hece*, sayı: 117, Eylül 2006, s. 98-102.
399. "Dinler, Maneviyat, İslâm", *Mostar*, sayı: 20, Ekim 2006, s. 20-22.
400. "Felsefede Yürüyüşler Üstüne", *Mostar*, sayı: 20, Kasım 2006, s. 14-15.
401. "Kaos Kavramı Üstüne", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 149, Kasım 2006, s. 4-5.
402. "Mekân Açan Bir Çiçekmiş Anadolu, *Tasarım Merkezi Dergisi*, sayı: 1, Aralık 2006, s. 132-133.
403. "Aydın Üstüne", *Mostar*, sayı: 21, Aralık 2006, s. 14-15.
404. "Bir Yalnıza Mektup", *Türk ve Dünya Edebiyatında Yalnızlık Şiirleri* içinde, Simge Yayınları (Ed. Cansever Eyüpoğlu), 2006, s. 5-9.
405. "Biçimsel Varlık Alanlarının Yaşantısı Üstüne", *Uluğ Nutku'ya Armağan* içinde (Ed. Mehmet Elgin), İnkilap Yayınevi, 2006, s. 225-230.
406. "Edebiyat Gönül Kürede", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde (Ed. Kutsal Alver), Hece Yayınları, 2006, s. 21-29.
407. "İnsan ve Mekanı", *Mimarlar Derneği Dönem Etkinlikleri* içinde (Ed. Oya İnci Ertekin), Mimarlar Derneği Yayınları, 2006, s. 378-407.
408. "Bilgiyle Özgürlük", Vehbi Hacıkadiroğlu Çalıştayı içinde (Ed. Aydan Turanlı), İTÜ Yayınları, 2006, s. 31-35.
409. "İç Ahlak", *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* içinde (Ed. Yurdagül ve Ali Ulvi Mehmedoğlu), Litera Yayıncılık, Mart 2006, s. 195-202.
410. "Güven Çocuğa Bir Edeştiri", *Güven Turan Şiiri ve Cendere* içinde *(Ed.*Ahmet Tüzün), Digraf Yayıncılık, Mart 2006, s. 13-28.
411. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Felsefenin Serüveni", *Felsefe, Eğitim, Sanat* içinde (Ed. Sabri Büyükdüvenci ve Vefa Taşdelen), Hece Yayınları, Eylül 2006, s. 79-93.
412. "Nietzsche'nin Akademisyen Anlayışı Üstüne", *Nietzsche* içinde (Ed. Kenan Sarıalioğlu ve Murat Batmankaya), Say Yayınları, Aralık 2006, s. 3-11.
413. "Bileşenleriyle Anlam Dünyası", *Mostar*, sayı: 23, Şubat 2007, s. 22-23.

414. "Sonsuza Yolculuk", *Mostar, sayı:* 26, Nisan 2007, s. 14-16.
415. "Aydına Sorular", *Persona*, sayı: 2, Nisan 2007, s. 3.
416. "Bir Muhabbet Olarak Eğitişim", *Mostar, sayı:* 27, Mayıs 2007, s. 18-19.
417. "Özgür Düşünmenin Unutulan Anlamları", *Lacivert,* sayı: 15, Mayıs 2007, s. 32-34.
418. "Can Ahlakı", *Mostar, sayı:* 28, Haziran 2007, s. 22-25.
419. "Devâ Çıkmazı", *Mostar, sayı:* 29, Temmuz 2007, s. 21-23.
420. "Felsefede Deneme Yazmak", *Mostar, sayı:* 30, Ağustos 2007, s. 18-21.
421. "Düşman Olarak Aydın", *Simge,* Eylül 2007, s. 4-5.
422. "Şiirin Zekasında Zekanın Şiiri", *Hayal*, sayı: 23, Ekim 2007, s. 25-26.
423. "Sırça Gönül", *Mostar*, sayı: 32, Ekim 2007, s. 20-23.
424. "Neyimizi Korumalıyız?", *Felsefe Yazın,* s. 11, Kasım 2007, s. 56.
425. "Bir Ağıt Olarak İnsan", *Mostar, sayı:* 33, Kasım 2007, s. 24-27.
426. "Eğitişim mi Öğütüşüm mü?", *Mostar, sayı:* 34, Aralık 2007, s. 24-25.
427. "Türkiyede Anlam Sağlığı Açısından Değerlerimiz", *Değerler ve Eğitimi* içinde (Ed. R. Kaymakcan, v.d.), Dem Yayınları, 2007, s. 111-118.
428. "Coğrafya Kavramı Odağında Felsefe ve Edebiyat", *Felsefe Bilim ve Sanat İlişkileri* içinde, İzdüşüm Yayınları, 2007, s. 71-85.
429. "Bir Izdırabın Anatomisinde Yücel Kayıran Şiiri", *Yücel Kayıran Şiiri ve Beni Hiç Göremezsin* içinde (Ed. Ahmet Tüzün), Digraf Yayıncılık, Şubat 2007, s. 21-32.
430. "İnsanın Böyle Bir Dünyada Mesleğiyle Ahlaklı Olması", *Küreselleşme, Etik Kodlar ve Örgütler* içinde, Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Mayos 2007, s. 7-8.
431. "Estetik Yaşam Üstüne", *Türkiye'de Estetik* içinde (Ed. J. N. Erzen ve P. Yoncacı), Haziran 2007, s. 45-51.
432. "Şiire Tuttum Kendimi ", *Hayal*, sayı: 24, 2008, s. 25.
433. "Şiir Korkuluğu Olarak Manzume", *Hayal*, sayı: 25, 2008, s. 18-19.
434. "Yaşanan Düşünme Bahçesi", *Mostar, sayı:* 36, Ocak 2008, s. 22-23.
435. "Bir Şair Öfkesi", *Akdeniz Edebiyat*, sayı: 3, Ocak 2008, s. 3-4.
436. "Bağnazlığa Bir Bakış", *Cogito*, sayı: 53, Ocak 2008, s. 135-145.
437. "Zamandan Zaman Bulmak", *Mostar,* sayı: 35, Ocak 2008, s. 20-23.
438. "Bir Şifa Olarak Bilgi", *Guru,* sayı: 1, Mart 2008, s. 4-5.
439. "Mekânın Halleri", *Mimarlık,* sayı: 340, Mart 2008, s. 38-40.
440. "Hiç İçinden Yolculuk", *Mostar, sayı:* 37, Mart 2008, s. 20-22.

441. "Aklımız Duygularımızın Neresinde?", *Süveyda*, sayı: 4, Mart 2008, s. 19-21.
442. "Hayatımıza Yaraşan Felsefeye Doğru", *Mostar*, sayı: 38, Nisan 2008, s. 20-22.
443. "Şiiri Çözenlere", *Akdeniz Edebiyat*, sayı: 4,Nisan 2008, s. 3.
444. "Hüzün Yokuşun Başından Görünen Gökyüzü", *Mostar*, sayı: 39, Mayıs 2008, s. 18-21.
445. "Anlayamayanlarım", *Süveyda*, sayı: 5, Haziran 2008, s. 7.
446. "Mekânın Halleri", *Mostar*, sayı: 40, Haziran 2008, s. 14-17.
447. "Yunus'un Bir Beyitinden Karşılaşmaya Bakış", *Felsefe Dünyası*, sayı:47, Haziran 2008, s. 6-16.
448. "Söz Yaşam, Edebiyat Deneniyor", *Akdeniz Edebiyat*, sayı: 5, Haziran 2008, s. 3-4.
449. "Dinin Anlamı Üzerine", *Mostar,* sayı: 41, Temmuz 2008, s. 16-19.
450. "Edebiyat Meydanında Birkaç Yiğit", *Hayal*, sayı: 26, Temmuz 2008, s. 18-19.
451. "Felsefe Ahlakı Üstüne", *Mostar*, sayı: 42, Ağustos 2008, s. 18-22.
452. "Gönül Yolculuğu Sorunları", *Mostar*, sayı: 43, Eylül 2008, s. 18-21.
453. "Kalp Mühürlenmesi", *Mostar*, sayı: 44, Ekim 2008, s. 28-30.
454. "Felsefe ve Şiir Kumaşlarının On Dört Nakış Alanı", *Hayal*, sayı: 27, Ekim 2008, s. 31-34.
455. "Marx'ı Duyanların Kulaklarına", sayı: 13, Ekim 2008, s. 54-55.
456. "Gönül Sahibi Olmanın Zorlukları", *Mostar,* sayı: 45, 2008, s. 14-16.
457. "Yalnızlığın Gök Çekimi", *Mostar*, sayı: 46, Aralık 2008, s. 20-23.
458. "Gönül Kaygıları", *Başka*, sayı: 1, Aralık 2008, s. 162-171.
459. "Deli Gönül Türkülerde", *Hasan Ünal Nalbantoğlu'na Armağan* içinde (Ed. A. A. Avar ve D. Sezer), İletişim Yayınları, 2008, s. 507-528.
460. "Hayata Türkü Olup Duran", *Türkü* içinde (Ed. İlhan Başgöz), Pan Yayıncılık, 2008, s. 183-185.
461. "Felsefe ve Bilim Işığında Yönetim", *Stratejik Yönetim ve Liderlik Kitabı* içinde (Ed. Taner Altunok), Kara Harp Okulu Savunma Biimleri Enstitüsü Yayınları, 2008, s. 39-41.
462. "Anadolu'nun Çelik Yürekli Çocuğu:Cemal Yıldırım", *Bir Us ve Bilim Savaşçısı* içinde (K. Arapgiroğlu ve ark.), İmge Yayınevi, Haziran 2008, s. 153-156.
463. "Acı Çeken İnsan Ahlakı", *Başka*, sayı: 28, 2009, s. 160-171.
464. "Berbat Nesnellik Cıvık Öznellik", *Mostar*, sayı: 52, 2009, s. 52-55.
465. "Anlam Sağlığımız Sağlığımızın Neresinde?", *Mostar*, sayı: 47, Ocak 2009, s. 20-22.

466. "Dağlarca: Karanlığın ve Dünyanın Ucundaki Şiir", *Hayal*, sayı: 28, Ocak 2009, s. 76-80.
467. "Ne Kalacak Geleceğe Aşktan?", *Mostar*, sayı: 51, Ocak 2009, s. 49-51.
468. "Kendimize Doğru Bir Yolculuk Olarak Özgelik", *Doğu Batı*, sayı: 48, Ocak 2009, s. 111-124.
469. "Ustam Feyerabend'la Roma Hava Alanında Hayali Bir Konuşma", *Mostar*, sayı: 49, Mart 2009, s. 21-24.
470. "Kentlerle Gönlümün Derdi", *Mostar*, sayı: 50, Nisan 2009, s. 23-25.
471. "İki Kapı Arasında Öfke Avlusu", *Başka*, sayı: 3, Mayıs 2009, s. 44-52.
472. "Kim Yazar Şiiri", *Hayal*, sayı: 30, Temmuz 2009, s. 26-28.
473. "Aşk Ahlakı", Hece, sayı: 153, Temmuz 2009, s. 72-74.
474. "Gönül Felsefesi", *Kalkınma*, sayı: 53, Temmuz 2009, s. 72-76.
475. "Hayat Kalitesi Ölçülebilir mi?", *Mostar*, sayı: 53, Temmuz 2009, s. 56-57.
476. "Şiirle Dini Bekleyen", *hayal*, sayı:31, Ekim 2009, s. 15-17.
477. "Cumhuriyetin Eğitim Felsefesine Doğru", *Enstitü*, sayı: 1, Ekim 2009, s. 28-33.
478. "Şairane Yurt Tutan İnsandan Yurt Tutamayan Şaire: Bir Kısa Heidegger Yolculuğu", *Felsefe Yazın*, sayı: 15, kasım 2009, s. 32-39.
479. "Felsefe ile Deneme", *Frankofoni* adlı kitapta, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 185-190.
480. "Ahlak Felsefesi Siyaset İçin Ne Anlatıyor?", *Siyaset ve Etik* içinde (Ed. Ayşe Yıldız Topuz), Türk Kadınları Kültür Derneği, 2009, s. 85-92.
481. "Bilgi Ahlakı Üstüne Düşünceler", *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem* içinde (Ed. *Osman Konuk&Ahmet Kemal Bayram)*, Adres Yayınları, 2009, s. 11-26.
482. "Üçten Sonra Π, dokuzdan sonra Tolga Gelir", *Elem Dağında İbadet* içinde (Ed. A. Tolga Suyolcuoğlu), Yeniden Yayıncılık, Ocak 2009, s. 3-7.
483. "Olağan Hayatın Olağanüstülüğünü Keşfetmeye Hazır mıyız?", *Düşünceler Sözleşince* içinde (Ed. Osman Turan), Kelime Yayınları, Mart 2009, s. 30-33.
484. "Sunuş", *İçinizdeki Eşeğe Çüş Deyin* (Mehmet Akbulut) içinde, Akis Kitap, Ekim 2009, s. 11-13.

2010-2011

485. "Tutkunun Tutturdukları", *Başka*, sayı: 4, 2010, s. 88-103.
486. "Dip Yalnızlık Üzerine", *Psikeart*, sayı: 11, 2010, s. 76-81.
487. "Tarih Geleceğe Yazılır", *Bibliotech*, sayı: 10, Ocak 2010, s. 28-31.

488. "Şiir Biten Toprak, Toprak Biten Şiir", *Hayal*, sayı: 32, Ocak 2010, s. 19-21.
489. "Eğitimin Sorgulanması İçin Öneriler", *Enstitü,* sayı: 3, Ocak 2010, 28-31.
490. "Şiirin Vicdanı, Vicdanın Şiiri", *Hayal*, Nisan 2010, s. 16.
491. "Eros'un İki Kanadında Dört Şiir", *Psikeart*, sayı: 9, Mayıs 2010, s. 146-155.
492. "Anadolu'ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları", *Hece*, sayı: 162-164, Haziran 2010, s. 13-141.
493. "Tutkunun Tutturdukları", *Başka*, sayı: 4, 2010, s. 88-103.
494. "Dip Yalnızlık Üzerine", *psikeart*, sayı: 11, 2010, s. 76-81.
495. "Tarih Geleceğe Yazılır", *Bibliotech*, sayı:10, Ocak 2010, s. 28-31.
496. "Şiir Biten Toprak, Toprak Biten Şiir", *Hayal*, sayı: 32, Ocak 2010, s. 19-21.
497. "Eğitimin Sorgulanması İçin Öneriler", *Enstitü*, sayı: 3, Ocak 2010, s. 28-31.
498. "Şiirin Vicdanı, Vicdanın Şiiri", *Hayal*, Nisan 2010, s. 16.
499. "Eros'un İki Kanadında Dört Şiir", *Psikeart*, sayı: 9, Mayıs 2010, s. 146-155.
500. "Felsefeyle Titreşen Şiir", *İz'im*, sayı: 2, Mayıs 2010, s. 3.
501. "Anadolu'ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları", *Hece*, sayı: 162-164, Haziran 2010, s. 130-141.
502. "Bir Başınadır Şiir Bir Başına ve Yolda", *İz'im*, sayı: 3, Temmuz 2010, s. 3-4.
503. "Deli Şair Şiir Okuyla Ötede", *Hayal*, sayı: 34, Temmuz 2010, s. 16-18.
504. "Gülmeyi Bilmemenin Gülünçlüğü", *Psikeart*, sayı: 10, Ağustos 2010, s. 68-71.
505. "Nasıl Bir Delidir Vedeli", *Başka*, sayı: 5, Eylül 2010, s. 67-78.
506. "Bir Yolcudur Dost", *Mavi Güvercin*, sayı: 2, Eylül 2010, s. 17-19.
507. "Hüzün: Yokuşun Başında Seselenen Gökyüzü", *Mavi Güvercin*, sayı: 3, Kasım 2010, s. 12-15.
508. "Yanılsama Üzerine İmâlar", *psikeart*, sayı: 12, Kasım 2010, s. 80-85.
509. "Durdurup Teknolojiyi İnebilir miyiz?", *Etkileşimli ve Eleştirel Okuma Teknikleri* içinde (Ed. Oya Adalı), Toroslu Kitaplığı, 2010, s. 157-158.
510. "Düzen Metafiziği Açısından Khaos ve Kargaşa", *Metinlerle Felsefeye Giriş* içinde (Ed. Mustafa Günay), Karakon Yayınları, 2010, s. 247-255.
511. "Epistemiyatri Kapısını Açarken", *Bilgi Felsefesi* içinde (Ed. B. Çatuksöken, Ahu Tuncel), Heyamola Yayınları, 2010, s. 51-60.
512. "Sınav Gemisinde Umuda Doğru", *Mavi Güvercin*, sayı: 4, 2011, s. 13-15.

513. "Avcı Erkek", *Psikeart*, sayı: 18, 2011, s. 23-25.
514. "Canın Kendisi", *Başka*, sayı: 7, 2011, s. 20-27.
515. "Bahçemizde İki Hoca: Biri Sokrates, Biri Yunus", *Eğitime Bakış*, sayı: 19, Ocak 2011, s. 22-25.
516. "Bir Depresyon Modeli Denemesi: Çökkünlükten Çıkkınlığa", *Psikeart*, sayı: 13, 2011, s. 88-93.
517. "Sohrâb Sepehri'den Hayatı Karşılama Üzerine", *Sincan İstasyonu*, Ocak 2011, s. 3-5.
518. "Sorularla Denemeyi Soruşturmak", *Aşkın e Hali*, sayı: 21, Ocak 2011, s. 8-9.
519. "Şiirle Dini Bekleyen", *Aşkın e Hali*, sayı: 21, Ocak 2011, s. 11-13.
520. " Oyunun Çağrısı", *Psikeart*, sayı:14, Mart 2011, s. 68-71.
521. "Ardımda Şiirin Işığı", *Mühür*, sayı: 34, Mart 2011, s. 40-43.
522. "Gönül Evi Konukları", *Diyanet*, sayı:243, Mart 2011, s. 8-9.
523. "Bilince Can Katmak", *Başka*, sayı: 6, Mart 2011, s. 32-36.
524. "Felsefe Şiirin Doğurduğu", *Hayal*, sayı: 37, Nisan 2011, s. 12-14.
525. "Can Postacısının Gülümseyen Yüzü", *Psikeart*, sayı:15, Mayıs 2011, s. 62-65.
526. "İnsanın İnsan Olma Yolculuğunda Kadın Yoldaşlığı", *Hayal*, sayı: 38, Mayıs 2011, s. 15-17.
527. "Sevgiliyi Paylaşmak", *Psikeart*, Haziran 2011, s. 54-55.
528. "Ruhumuzun Yüzü", *Psikeart*, sayı:17, Eylül 2011, s. 66-67.
529. "Arkadaş Zekai Özger'in Bendeki Fotoğrafında", *Temren*, Eylül 2011, s. 7.
530. "Attila Jozsef'in 'Şiir Sanatı" Şiiri' ", *Yalan Söylemez Çünkü Şairler* içinde (Ed. S. C. Yağcı ve ark.), Nota Bene Yayınları, 2011, s. 93-102.
531. "Teni ve Canıyla Türkiye'nin Uçurumunda Bir Şair", *T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları* içinde (Ed. Doğan Hızlan), 2011, s. 22-40.
532. "Gelecekte Bir Felsefeci", *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan* içinde (Ed. C. Öztürk ve ark.), Pegem Akademi Yayınevi, 2011, s. 789-791.
533. "Olağan Hayatın Olağanüstülüğünü Keşfetmeye Hazır mıyız?", *Altın Denemeler* içinde (Ed. Ali Selçuk), Altın Anahtar Yayınları, 2011, s. 76-78.
534. "Emirhan'da Bir Kuyu", *Emirhan Oğuz Şiiri ve Myndos Geçişi* içinde (Ed. M. Koç ve H. C. Kerse), Antalya Kültür Sanat Vakfı Yayınları, 2011, s. 97-101.
535. "Ölüm Benim Annem Oluyor", Yaşayan Felsefe içinde (Ed. Ömer Bozkurt), Otto Yayıncılık, 2011, s. 13-17.
536. "Cumhuriyetin Eğitim Felsefesini Kurma Yolunda Bir Bütün İnsan Hasan Âli Yücel", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Âli Yücelden Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları* içinde (Ed.

Kemal Kocabaş), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 730-732.

537. "Yunus'un Bir Beyitinden Karşılaşmaya Bakış", *Felsefe Açısından Kültür, Sanat, Dil* içinde (Ed. Ömer Naci Soykan), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 44-54.
538. "Bilginin Renkleri", *Felsefe Açısından Kültür, Sanat, Dil* içinde (Ed. Ömer Naci Soykan), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 159-165.
539. "Sınav: O Büyük Öğretmen", *Eğitimden Felsefeye* içinde (Ed. V. Taşdelen ve ark.), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2011, s. 235-241.
540. "Mevlanada Varlık-Bilgi-Değer ve Aşk Bağı Üstüne Bir Deneme", *3. Eğitimde Kalite Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, Aralık 2011, s. 159.

YURT DIŞI MAKALELER

1. "Some Footnotes to Polanyian Ethics", Polanyiana, cilt 2, 1992, s. 35-50.
2. "How to Save Immortality of Individuals", *Ethik und Vernunft Schopenhauer in unserer Zeit* içinde, Hg. Wolfgang Schirmacher, Passagen Verlag 1995, s. 69-74.
3. "Living into Others", New York Studies in Media Philosophy, cilt. 2, 1997, http://www.egs.edu/mediaphi/Vol2/Inam.html.
4. "Meinunungsfreiheit als Menschenrecht", Ernst-Joachim Lampe (ed), Interdisziplinaere Studien zu Recht und Staat içinde, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, 1998, s. 19-28.
5. "Fabula Tempus", *Anytime* içinde, C.C. Davidson (ed.), MIT Press, Cambridge, 1999, s. 272-274.
6. "A Philosophical Perspective on Incorporating Emotions in Human Computer Interaction", Affective Computing and Interaction: Psychological, Cognitive and Neuroscientific Perspectives içinde, Didem Gökçay ve Gülsen Yıldırım (ed.), Information Sicence Reference, Hersley, New York, 2011, s. 359-363.

YURT İÇİ BİLDİRİLER

1983-1989

1. "İnsan Ussal Mıdır?", İnsan Problemi Açısından Felsefe ve Sosyal İlimler Sempozyumu, Erzurum, 5-7 Ekim 1983.
2. "Sosyal Bilimlerde Felsefenin Oynadığı Rol Üstüne Bazı İlk Düşünceler", I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi, Erzurum, 7-11 Mayıs 1984.

3. "Gencin Kendini Aramasında Felsefenin Rolü", Bilim ve Düşüncenin Işığında Gençlik Sempozyumu, Erzurum, 14-18 Ekim 1985.
4. "Felsefede Yöntem Sorunu", Bilim Kavramı Semineri, Eskişehir, 44-6 Kasım 1986.
5. "Felsefe Ahlakı Üstüne Bazı İlk Düşünceler", Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu, Ankara, 19-21 Kasım 1986.
6. "Ne var Felsefenin Ardında?", Türkiye II. Felsefe Mantık ve Bilim Tarihi Sempozyumu, İzmir, 11-13 Kasım 1987.
7. "Türk Felsefi Düşüncesinin Sorunlarının Saptanabilmesi İçin Bir Model Önerisi", Yunus Emre'den Atatürk'e Türk Düşüncesinin Gelişimi Semineri, Eskişehir, 5-6 Mayıs 1988.
8. "Türk Felsefe Düşüncesini Ararken: Bir Felsefeci Patolojisi Denemesi", Yunus Emre'den Atatürk'e Türk Düşüncesinin Gelişimi Semineri, Eskişehir, 5-6 Mayıs 1988.
9. "Possibility of Unconditional Knowledge in Schopenhauer", 200. Doğum Yıldönümünde Schopenhauer Sempozyumu, Ankara, 12 Aralık 1988.
10. "Teknoloji Açısından Türk Kültürü", Felsefe Açısından Türk Kültürü Sempozyumu, Samsun, 23-24 Kasım 1989.

1990-1999

11. "Çevre Eğitiminin Felsefi Temelleri", Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi, Ankara, 24-28 Eylül 1990.
12. "Beden Eğitiminden Doğa ve Çevre Eğitimine Doğru", Türk Alman Diyaloğunda Spor Ahlakı ve Spor Felsefesinde Yeni Yaklaşımlar, İstanbul, 11-12 Kasım 1990.
13. "Bilimsel Felsefe Üzerine Düşünceler", Hens Reichenbach'ı Anma Semineri, Alman Kültür Merkezi, Ankara, 11 Aralık 1991.
14. "On the inward Character of Science, Philosophy and Moral Life", Gregoriane Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi'nin birlikte düzenledikleri Sempozyum, İstanbul, 30-31 Mart 1992.
15. "Kimlik Sorununa Bakmak", Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II, Ankara, 7-9 Ekim 1993.
16. "Gençlik, Mizah, Bilim", VI. Milli Gençlik Kongresi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 8-9 Kasım 1993.
17. "Gönül ve Sorunları", İslam Düşüncesi Sempozyumu I, Trabzon, 22-23 Ekim, Ankara, 22-23 Kasım 1993.
18. "Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet", 68'liler Birliği Vakfı, Ankara, 20-21 Kasım 1993.
19. "Yaratıcılık Temel Kavramlar ve Kuramlar", Türk Eğitim Derneği XVII. Eğitim Toplantısı, Ankara, 25-26 Kasım 1993.
20. "Mühendislik Ahlakı", Mühendislik Hizmetlerinin Etkenliği Semineri, Ankara, 1-2 Aralık 1993.
21. "Çağdaş Dünya ve Gönül", Türkiye Edebiyatçılar Derneği Seminerleri, Ankara, 18 Kasım 1993.

22. "Çağdaş Bilim Kavramı", Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite Sempozyumu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 26 Mayıs 1994.
23. "Sanat Felsefe ve Bilim", Bilim Felsefesi Seminerleri, Tubitak Marmara Araştırma Merkezi, 20 Ocak 1994.
24. "Türk Tarih Yazımı İçin Düşünülmüş Bazı Felsefe Notları", Türk Tarih Kurumu Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1994.
25. "Hüzün: Yokuşun Başından Seslenen Gökyüzü", III. Anadolu Psikiyatri Günleri, Trabzon, 1994.
26. "Felsefe ile Karikatür", Felsefe Kongresi, Bursa, 1994.
27. "Mengüşoğlu'nun Önemi Nedir?", Türkiye Felsefe Kurumu'nun düzenlediği, Felsefe Açısından İnsan ve Ölümünün 10.Yılında Takiyettin Mengüşoğlu Sempozyumu, İstanbul, 21-22 Ekim 1994.
28. "Özgür Düşüncenin Gelişmesi ve Düşünceye Konan Yasaklar", Düşünceye Saygı Kurultayı, Edebiyatçılar Derneği ve Kültür Bakanlığı, Ankara, 31 Ekim 1994.
29. "Türk Müziği Güftelerindeki Hüznün Felsefi Boyutları", Türk Felsefe Derneği Konferansları, Türk Tarih Kurumu, Ankara 27 Ocak 1995.
30. "Mühendisin Kimliği", Felsefe Günleri, Makina Mühendisleri Odası, İstanbul, 1-3 Şubat 1995.
31. "Toplumsal Etik ve Yaşlılık", Yaşlılık ve Toplumsal Yaşam, Başbakanlık Aile Kurumu, Ankara, 17 Mart 1995.
32. "Gönül Felsefesi", Uludağ Üniversitesi, 21 Nisan 1995.
33. "Çevre ve Etik", Makina Mühendisleri Odası, Çevre Toplantısı, Antalya, 5 Haziran 1995.
34. "Öteki Kim?", Mersin Üniversitesi Felsefe Günleri, 13-15 Ekim, 1995.
35. "Bilmem Bu Bilimle Ben Nasıl Yaşayacağım, Felsefe Kongresi, Ankara, 19-21 Ekim 1995.
36. "Düşüncenin Masumiyeti", Uluslararası Düşünce Özgürlüğü Sempozyumu, İstanbul, 5-9 Aralık 1995.
37. "Kent Denen Bilmece", Sanatçı Tanıklığı, Mimarlar Odası, Edebiyatçılar Derneği, Ankara, 5 Mart 1996.
38. "Kimlik Oluşturma ve Sorunları", Ege Üniversitesi, İzmir, 10-12 Nisan 1996.
39. "Çevrem Teknoloji ve Ben", SEM Halk Konferansları, ODTÜ, Ankara, 26 Ocak 1996.
40. "Antik Çağda İnsan ve Bilgi", Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Konferansları, 16 Şubat 1996.
41. "Felsefi Açıdan Değerler ve Değerlendirme", ÖSYM Araştırma Grubu Konferansları, 9 Temmuz 1996.

42. "Çevre-Teknoloji-Gönül", TAI Konferansları, Ankara, 14 Eylül 1996.
43. "Olanın Etiği", Felsefe Kongresi, Denizli, 7-9 Kasım 1996.
44. "Yurttaşlık Kavramının Tarihsel Gelişimi", Yurttaşlık ve Eğitim Sempozyumu, Ankara, 21-22 Kasım 1996.
45. "Geleceğin Üniversite Ütopyaları", Modern Çağda Üniversite ve Yüksek Öğretim Modelleri Sempozyumu, Ankara, 29-30 Kasım 1996.
46. "Mühendislik Eğitimi", İzmir Kimya Mühendisleri Odası, İzmir, 14 Mart 1997.
47. "Bilgi Üretiminin Toplumsal Boyutları", Kütüphane Haftası Etkinlikleri, Ankara, 2 Nisan 1997.
48. "Şiddet Felsefesi", IV.Sosyal Psikiyatri Sempozyumu, Adana, 8 Mayıs 1997.
49. "Ahlak ve Estetik Açıdan İslam ve Modernleşme", İslam Araştırmaları, Merkezi, İstanbul, 10 Mayıs 1997.
50. "Felsefe Açısından Gençlik", Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 12 Mayıs 1997.
51. "Eksistansiyalist Açıdan Yolsuzluk", Yolsuzluğa Karşı Stratejiler Sempozyumu, İstanbul, 13 Mayıs 1997.
52. "Sivil İtaatsizliğin Felsefi Boyutları", Sivil İtaatsizlik Kollokyumu, WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, Bursa, 7-9 Kasım 1997.
53. "Noksa ve Muhabbet", 5. Sosyal Psikiyatri Sempozyumu, Kocaeli, 15-18 Nisan 1998.
54. "Mana Zeminimizin Geleceği", 2000 Yılının Perspektifi Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 20-21 Mart 1998.
55. "Ruh Bakımı Olarak Felsefe", Türk Felsefe Derneği Seminerleri, 21 Şubat 1998.
56. "Sevda Üzerine", 7Anadolu Psikiyatri Günleri, Psikiyatri Derneği Sempozyumu, Malatya, 24-26 Haziran 1998.
57. "Bir Akademisyenin İç Dünyası", ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Konferansları, Ankara, 14 Mayıs 1998.
58. "Zincirlerinden Kurtulmuş Bir Yaşam Arayışı",Türkiye Ekolojik Yaşam Arayışları Semineri, ODTÜ, Ankara, 25-26 Nisan 1998.
59. "Kültür Üzerine", 100. Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 5-6 Mayıs 1998.
60. "Felsefe Yolculuğumun Başında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki Konukluğum", Cumhuriyet Döneminde Felsefeye Emek Verenler Sempozyumu, İstanbul, 12-13 Kasım 1998.
61. "İçimizdeki Çirkinlikler Yansıyor Siyasete", Siyasette Etik Uluslararası Sempozyumu, Galatasaray Üniversitesi, 20-21 Kasım, 1998.
62. "Yaşam Kalitesi", Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı Personeline Seminer, Ankara, 9 Temmuz 1999.

63. "Doğa Felsefesi", TUBITAK ile Akdeniz Üniversitesi'nin Düzenlediği Yaz Okulu, Antalya, 9-21 Ağustos, 1999.
64. "Türk Dili ile Felsefe Arayışları", Türk Dil Kurumu Konferansı, Ankara, 25 Kasım 1999.

2000-2009

65. "2000'li Yıllarda Felsefe", 9 Eylül Üniversitesinin Düzenlediği Geçmiş Yüzyılın Işığında 2000'li Yıllarda Bilim ve Teknoloji Sempozyumu, İzmir, 30-31 Mart 2000.
66. "Felsefi İnsan", 2000 Yılında İnsan, ODTÜ, Ankara, 17 Nisan 2000.
67. "Bir Terapi Olanağı olarak Felsefe", Mersin Üniversitesi Felsefe Topluluğu Etkinlikleri, Mersin, 5 Mayıs 2000.
68. "Çağımızda Bilim ve Felsefe", Türk Eğitim Derneği'nin düzenlediği Felsefe Eğitimi ve Sorunları, Ankara, 25 Mayıs 2000.
69. "Sanat ve Bilim", Sonart Görsel Sanatları Destekleme Derneği'nin düzenlediği Sanat ve Bilim Uluslararası Sempozyumu, ODTÜ Ankara, 1 Haziran 2000.
70. "Agona Belea ile Ölüm: Ölen Kim?", 9. Anadolu Psikiyatri Günleri, Edirne, 13-17 Haziran 2000.
71. "Uzman ve Bilge", 7. Ütopyalar Kongresi, İzmir, 9 Haziran 2000.
72. "Teknoloji ve Mühendisler Üstüne Bir yorum", Makine Mühendisleri Odasının Düzenlediği Seminer, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 24 Haziran 2000.
73. "Doğa Felsefesi", TÜBITAK, Akdeniz Üniversitesi, Orman Bakanlığının düzenlediği Eğitim Seminerleri, Termasos Milli Parkı, Antalya, 13 Ağustos 2000.
74. "Doğayı Yaşamak", TÜBITAK, Orman Bakanlığının düzenlediği Bilimsel Eğitim Seminerleri, Kaçkar Dağları Milli Parkı, Rize, 2-4 Eylül 2000.
75. "Felsefe ve Bilginin Temelleri", Assos'ta Felsefe, Felsefe Toplantısı Assos, 8-10 Eylül 2000.
76. "Bir Şifa Olarak Felsefe", Ulusal Psikiyatri Günleri Antalya, 4-7 Ekim 2000.
77. "Sevgi Üstüne", Mersin Üniversitesi Felsefe Günleri, Mersin, 13-15 Ekim 2000.
78. "Bir Şifa Olarak Felsefenin İmkanı Üzerine", Türk Felsefe Derneği, İnsan Felsefesi Kongresi, Ankara, 3-5 Kasım 2000.
79. "Polis ve Kültür", 21. Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara, 25-27 Ekim 2000.
80. "Genç Kimdir?", 5. Ergen Günleri, Adnan Menderes Üniversitesi Psikiyatri Bölümü ve Adaneuer Vakfı'nın düzenlediği toplantı, Kuşadası, 23-25 Kasım 2000.

81. "Teknoloji ve Denetleyen Aklın Yeri", Türkiye Felsefe Kurumu'nun düzenlediği Felsefe Açısından Teknoloji-İnsan İlişkisi Sempozyumu, İstanbul, 1-2 Aralık 2000.
82. "Teknolojinin Etik ve Estetik Boyutları", İstanbul Teknik Üniversitesi Technology and Society Konferansları, İstanbul, 6 Aralık 2000.
83. "Teknoloji-Felsefe-İnsan", İstanbul Teknik Üniversitesi Düşün Kulübü, İstanbul, 6 Aralık 2000.
84. "Bir İmkan Olarak Mekan", İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Felsefe Sempozyumu, İstanbul, 12-13 Aralık 2000.
85. "Adalet ve Ahlak", Anadolu Üniversitesi, Adalet ve Demokrasi Paneli, Eskişehir, 26 Ocak 2001.
86. "Mehmet Taner Şiiri Üzerine Düşünceler", Altın Portakal Şiir Ödülü Sempozyumu, Antalya, 17 Şubat 2001.
87. "Etik ve İnsan Hakları", TODAIE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi ve Türkiye İnsan Hakları Koruma Vakfı'nın düzenlediği toplantı, Ankara, 23 Mart 2001.
88. "Karşılaşma Etiği", Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji, Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu, Ankara, 23-24 Mart 2001.
89. "Felsefe ve Terapi", Bilim ve Ütopya Konuşmaları, Ankara, 17 Mart 2001.
90. "Akıl Kavramı Üstüne", Selçuklu Vakfı, Ankara, 5 Ocak 2001.
91. "Felsefe ve Sorunları", Pınar Kitapevi, Ankara, 13 Ocak 2001.
92. "Felsefe ve Hayat", Batıkent Lisesi Felsefe Topluluğu, Ankara, 10 Ocak 2001.
93. "Felsefe Nedir?", TED Felsefe Günleri, Ankara, 22 Şubat 2001.
94. "Etik ve Kendini Tanıma", ODTÜ SEM, Ankara, 23 Şubat 2001.
95. "Teknoloji ve Çevre Etiği", ODTÜ SEM, Ankara,16 Mart 2001.
96. "Bilgi Ahlakı", 37. Kütüphane Haftası, Ankara, 29 Mart 2001.
97. "Terapi mi Numara mı?", ODTÜ Felsefe Bölümü Seminerleri, Ankara, 2 Nisan 2001.
98. "İç Ahlak", Türkiye'de Ahlaki Bunalımın Nedenleri ve Çözüm Yolları Paneli, Ankara Koru Rotary Kulübü, Ankara, 12 Nisan 2001.
99. "Sanat ve Kendini Tanıma", ODTÜ Konferans Merkezi, Ankara, 14 Nisan 2001.
100. "Ben Kimim?", Çankaya Üniversitesi Felsefe Topluluğu, Ankara, 16 Nisan 2001.
101. "Şiddet Üstüne", Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, İzmir, 18 Nisan 2001.
102. "Kallikles ve Sokrates İlişkisi Arasında Medya Etiği", ODTÜ SEM Medya Etiği Paneli, Ankara, 17 Mayıs 2001.
103. "Post Modern Dönemde Sahte Hayatlar", Uludağ Üniversitesi Entellektüel Perspektif Kulübü, Bursa, 18 Mayıs 2001.

104. "Bir Ağıt Olarak İnsan", 10. Anadolu Psikiyatri Günleri, Bolu, 29 Haziran, 2001.
105. "Doğa ve İç Dünyamız", Tübitak, Akdeniz Üniversitesi, Orman Bakanlığının Yaz Okulu, 27 Temmuz, 2001.
106. "Bilginin Ahlak Değeri", Gazi üniversitesi Açılış Dersi, Ankara, Eylül 2001.
107. "Karşılaşma Ahlakı", Yeni Bir Geleceğe Açılırken insan ve Din Sempozyumu, Adana, Kasım 2001.
108. "Felsefe ve Eleştirel Düşünce", Bilkent üniversitesi Türkçe Bölümü Konferansları, Ankara, Kasım 2001.
109. "Ahlakın Ahlaksızlığı", 1. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi, Ankara, Kasım 2001.
110. "Karacaoğlan'da Kıpıdayan Hakikat", Kültür Bakanlığı Konferansları, Kasım 2001.
111. "Melankoli üzerine", TÜYAP Kitap Fuarı Konferansları, Ankara, Kasım 2001.
112. "Ötekinin Özgürlüğü", Ankara Üniversitesi DTCF Konferansları, Ankara, Kasım 2001.
113. "Felsefe ile Deneme", Türkiye'de Eleştiri ve Deneme, Kasım 2001.
114. "Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair", Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, Aralık 2001.
115. "Yapay Zeka", ODTÜ Bilgi Sayar Kulubü Konferansları, Ankara, Aralık 2001.
116. "Mühendislik Bilinci ve Davranış İlkeleri", Harita ve Kadostro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Konferansları, İstanbul, Aralık 2001.
117. "Felsefe ile Terapi", TED Felsefe Günleri, Ankara, Aralık 2001.
118. "Eğitimde Felsefenin Yeri", Ankara Üniversitesi Konferansları, Ankara, Aralık 2001.
119. "Felsefe ve Hayat", Türk İngiliz Derneği Konferansları, Ocak 2002.
120. "Felsefeci Gözüyle Matematik", Bilfen Lisesi Matematik Şenliği, Ocak 2002.
121. "Karekter Eğitimi", Dil Derneği Konferansları, Ocak 2002.
122. "Ben Doğanın Neresindeyim?", Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Mart 2002.
123. "Bilgi, Bilim, Etik", TUBA Bilgi Toplumuna Geçiş Toplantısı, Mart 2002.
124. "Bilgi ve Etik", Bilkent Üniversitesi Biyoloji Bölümü Konferansları, Nisan 2002.
125. "Gönül Felsefesi", Sivas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konferansları, Nisan 2002.
126. "Felsefe ve Şiir", Antalya Akdeniz Kitapevi Etkinlikleri, Mayıs 2002.

127. "Bilgi Sağlığı", Van 100. Yıl Üniversitesi Etkinliği, Mayıs 2002.
128. "Kaos Denen Sağlık", 9. Ütopyalar Toplantısı, Mayıs 2002.
129. "Felsefede Yerellik ve Evrensellik", Van 100. Yıl Üniversitesi Etkinliği, Mayıs 2002.
130. "Gençlik ve Yaratma", Sabancı Üniversitesi Buluşma Günleri, Mayıs 2002.
131. "Matematik ve Hayat", Matematik Etkinlikleri, Haziran 2002.
132. "Felsefeden Çıkan", İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Haziran 2002.
133. "Felsefeci Gözüyle Psikiyatri", 9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, Haziran 2002.
134. "Kürenmiş Bir Dünyada Bilgi Kürenin Sağlığı Sorunu", 9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, Haziran 2002.
135. "Thoughts on Epistemiyatry", Uluslararası Asosta Felsefe Toplantıları, Temmuz 2002.
136. "Felsefenin Gücü", TUBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi Konferansları, Eylül 2002.
137. "Mühendislik Etiği", 5. Ulusal Kimya Mühendisliği Kongresi, Eylül 2002.
138. "Bilgi Sağlığımız", Keçiören Hastanesi Halk Sağlığı Konferansları, Ekim 2002.
139. "Türkiyede Felsefe Toprağını Yeşertmek İçin Bazı Kavramlar", 1. Sivas Felsefe Günleri, Ekim 2002.
140. "İki Binli Yıllarda Ankara", Başkent Üniversitesi 79. Yıl Ankara Sempozyumu, Ekim 2002.
141. "Felsefe Açısından Cumhuriyetin Değerleri", Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Cumhuriyetimizin Değerleri Sempozyumu, Ekim 2002.
142. "Şen Bilim'in Şiirleri Üzerine", Tüyap Kitap Fuarı Konferansları, Ekim 2002.
143. "Bilinç Sorunu", 38. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Kasım 2002.
144. "Bilim Nedir? Bilim Adamı Kimdir?", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Konferansları, Kasım 2002.
145. "Roma Felsefesi", Türk İngiliz Kültür Derneği Konferansları, Kasım 2002.
146. "Meslek Ahlakı Üstüne", ODTÜ Etik Topluluğu Konferansları, Kasım 2002.
147. "Bir Çocuk Olarak Atatürk", Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Atatürk'ü Anma Toplantısı, Kasım 2002.
148. "Toplumsal İçgörü", Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Konferansları, Kasım 2002.
149. "Klasik Yunan Felsefesi", Türk İngiliz Derneği Konferansları, Kasım 2002.

150. "Teknoloji Benim Neyim Oluyor?", Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Konferansları, Aralık 2002.
151. "Yedi Başlı 'Bir İki Üç, Dört, Beş'", Bilkent Üniversitesi Türk Edbiyatı Merkezi Konferansları, Aralık 2002.
152. "Cumhuriyet Döneminde Felsefenin Serüveni", 5. Türk Kültürü Kongresi, Aralık 2002.
153. "Kültürümüzün Geçmişi ve Geleceği", Türkiye İçin Kültür ve Sanat Sempozyumu, Türk Japon Vakfı, Şubat 2003.
154. "Ahmet Oktay'ın Madenci Lambası", 2003 Akdeniz Altın Portakal Şiir Sempozyumu, Şubat 2003.
155. "Akademik Sağlık", Dokuz Eylül Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi.
156. "Spor Ahlakı", SEM Etik Bilinçlendirme Konferansları, Mart 2003.
157. "Kadın ve Sevgi", Türk Eczacılar Birliği Ankara Şubesi Konferansları, Mart 2003.
158. "Mühendis'in Ruhu", TMMOB Makina Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Mühendislik Günleri, Mart 2003.
159. "Felsefeyle Dönüşmek, Dönüştürmek", Hacettepe Üniversitesi Çağdaş Yaşam Topluluğu Konferansları, Nisan 2003.
160. "Felsefe ve Türkü", DTCF Felsefe Bölümünün Düzenlediği Felsefe ve Yaşam Sempozyumu, Nisan 2003.
161. "Kendilik Gerçek mi Yoksa Bir Kurgu mu?", Türkiye Psikiyatri Derneği 7. Bahar Sempozyumu.
162. "Bilim Felsefe Kardeşliği", Van 100.Yıl Üniversitesi Felsefe Günleri, Mayıs 2003.
163. "Batıyla Bütünleşmede Kültürümüzün Durumu", Sabancı Üniversitesi'nin Düzenlediği TBMM Buluşması, Mayıs 2003.
164. "Psikoterapide Felsefenin Yeri ve Rolü", Türk Psikologlar Derneği Konferansları, Mayıs 2003.
165. "Aşk ve Yabancılaşma", Gazi Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Topluluğu Konferansları, Mayıs 2003.
166. "Formal Alanların Yaşantısı Üzerine", İstanbul Kültür Üniversitesi Mantık Matematik ve Felsefe 1. Ulusal Sempozyumu, Eylül 2003.
167. "Mühendislik ve Felsefe ve İnsan", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisliği Odası İzmir Şubesi Konuşmaları, Eylül 2003.
168. "Türkçemiz", Dil ve Dilimiz Türkçe, TÖMER, Kasım 2003.
169. "Depremli Bir Varlık Olarak İnsan", Deprem Bilimler ve Felsefe Sempozyumu, Aralık 2003.
170. "Ben ve Öteki", Muğla Üniversitesi Rektörlüğü Konferansları, Aralık 2003.
171. "Bir İnsan Olarak Cöntürk", Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Toplantısı, Aralık 2003.
172. "Duygularla Yaşamak", Gehver Nesibe Eğitim Enstitüsü konferansları, Ocak 2004.

173. "Duygularımızla Yaşamak", Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi, Ocak 2004.
174. "Temel Bilimler Yaşama Ufkunda", TUBA Temel Bilimler Öngörü Projesi, Şubat 2004.
175. "Ethik ve Aşk", ODTÜ Ethik Bilinçlendirme Konferansları, Mart 2004.
176. "Aklımız Duygularımızın Neresinde?", TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi Aydınlanma Konferansları, Mart 2004.
177. "Edebiyat Nedir?", Türkiye Yazarlar Birliği Konferansları, Mart 2004.
178. "Felsefe ve Eğitim", Hacettepe Üniversitesi Kültür Sanat Danışmanlığı Konferansları, Mart 2004.
179. "Araştırmanın Üç Aşaması", İstanbul Üniversitesi Fizyoloji Anabilim Dalı Konferansları, Mart 2004.
180. "Sanat ve Felsefe", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Bilim Konferansları, Mart 2004.
181. "Cumhuriyet Kavramı Üstüne", ODTÜ Tarih Topluluğu, Mart 2004.
182. "Levinas'tan Terapiye", Türkiye Psikiyatri Derneği VIII. Bahar Sempozyumu, Nisan 2004.
183. "Verimlilik Felsefesi", Milli Prodüktivite Merkezi Konferansları, Nisan 2004.
184. "Etik ve Kendini Tanıma", ODTÜ Akıllı Sınıf Konferansları, Nisan 2004.
185. "Yaşam Desteği Sonlandırılmasında Sosyal Psikolojik Dinsel Sorunlar", Toraks Derneği 7. Yıllık Kongresi, Nisan 2004.
186. "Felsefe, Mimarlık ve Kimlik", Diyarbakır Mimarlar Odası Konferansları, Mayıs 2004.
187. "Sanat ve Öte", Hacettepe Güzel Sanatlar Fakültesi Konferansları, Mayıs 2004.
188. "Bir Anlam Yumağı Olarak Beden", XI. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, Haziran 2004.
189. "Anlam Sağlığı Açısından Hukuk", Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar II Sempozyumu, Eylül 2004.
190. "Anlam Sağlığımız", TÜBİTAK Bilim ve Teknik Aydınlanma Konferansları, Eylül 2004.
191. "Mekan Oluşumunda Düzen ve Düzensizlik", İTÜ Mimarlık Fakültesi Konferansları, Ekim 2004.
192. "Anlam Sağlığımız ve Sorunları", Milli Eğitim Bakanlığı Rehber Öğretmenler Semineri, Ekim 2004.
193. "Cumhuriyetin Felsefesi", H.K.E.M.B.L. Cumhuriyet ve Atatürk Haftası Etkinlikleri, Ekim 2004.
194. "Bilimi Bilmek, İnsanı Bilmek", Tıpta Araştırma Tipleri, Etik Kurallar ve Eser Oluşturma İlkeleri Sempozyumu, Ekim 2004.

195. "Ne Oluyor Bize?", Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Konferansları, Kasım 2004.
196. "Düşünceler ve Yaşamlar", Türk Amerikan Derneği Konferansları, Kasım 2004.
197. "Sevgi ve Sevilen", Dinamik Grubu Konferansları, Kasım 2004.
198. "Bir Yaşantı Olarak Matematik", ODTÜ Matematik Topluluğu Matematik Günleri, Kasım 2004.
199. "Anlam Dünyamızın Sağlığı Sorunu", Muğla Üniversitesi Konferansları, Kasım 2004.
200. "Türkiye'de Anlam Sağlığı Açısından Değerlerimiz", Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Kasım 2004.
201. "Sınav Gemisinde Yolculuk", Gaziantep Vakfı Okulları Konferansları, Aralık 2004.
202. "Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair", Gaziantep Vakfı Okulları Konferansları, Aralık 2004.
203. "Hiç İçinde Yolculuk", Kırıkkale Üniversitesi I. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Aralık 2004.
204. "Teknoloji ve İnsan", Felsefeciler Derneği Konferansları, Aralık 2004.
205. "Sporla Görünen İnsan Yüzü", Akdeniz Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Konferansları, Aralık 2004.
206. "Kişisel Etik", ODTÜ Uygulamalı Etik Merkezi Konferansları, 2005.
207. "Hayatımızın Anlamı Nerede?", Sevgi Yılı Halk Kütüphanesi Etkinlikleri, Ankara, Ocak 2005.
208. "Aşktaki Teknoloji, Teknolojideki Aşk", Makina Mühendisleri Odası Konferansları, İstanbul, Ocak 2005.
209. "Eğitim ve Öğretim Felsefesinde Değişimler", Özel Okullar ve Eğitimde Değişimler Sempozyumu, Antalya, Ocak 2005.
210. "Şiir Üstüne", Şair Evi Konferansları, Ankara, Ocak 2005.
211. "Güven Turan'ın Şiiri", Altın Portakal Şiir Sempozyumu, Şubat 2005.
212. "Felsefe ve Yaşam", İngiliz Kültür Derneği Konferansları, Şubat 2005.
213. "Felsefe ve Şeytan", Mülkiye Felsefe Topluluğu Konferansları, Mart 2005.
214. "Nermi Uygur'u Anarken", ODTÜ Felsefe Bölümü Seminerleri, Mart 2005.
215. "Batı'nın Hayatımızdaki", Bilim Ütopya Topluluğu Konferansları, Mart 2005.
216. "Bilginin Toplumsal ve Kültürel Anlamı", Marmara koleji Sosyal Bilimler ve Felsefe Günü,, Mart 2005.
217. "Özgür İnsanın Ayak Bağları", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Konferansları, Mart 2005.

218. "Gönül Nedir?", Sosyal Demokrasi Derneği Konferansları, Nisan 2005.
219. "Felsefe ve Hayat", TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Konferansları, Nisan 2005.
220. "Bilmeyi Bilme", TÜBİTAK Bilim ve Teknik Konferansları, Mayıs 2005.
221. "Gönülden Bilime", Med-Cezir Etkinlikleri, Mayıs 2005.
222. "Mühendislik Etiği", Ulusal Uçak, Havacılık ve Uzay Mühendisliği Kurultayı, Mayıs 2005.
223. "Etik ve Nöroetik", Nöroetik'e Çoğul Disiplinli ve Çoğul Meslekli Yaklaşım Sempozyumu, Türkiye Beyin Araştırmaları ve Sini, Mayıs 2005.
224. "Bilgi Denen Bilinmeyen", Fizik, Toplumsal Kuram ve Felsefe Kavşağında İnsan ve Bilgi Sempozyumu, A. Ü. İletişim Fakültesi, Mayıs 2005.
225. "Aziz Nesin'in Eğitim Anlayışı", Aziz Nesin Vakfı ve Edebiyatçılar Derneği'nin Düzenlediği Aziz Nesin Sempozyumu, Haziran 2005.
226. "Uzlaşmadaki Çatışmalar, Çatışmadaki Uzlaşmalar", Türk Toplumunda Uzlaşma Becerisi Sempozyumu, Haziran 2005.
227. "Yaşam ve Felsefe", Türk Enfeksiyon Vakfı Enfeksiyon Okulu Konferansları, Ağustos 2005.
228. "Aşk: Türkülerden Düşünceye", Muğla Kültür Şenliği Konferansları, Eylül 2005.
229. " Sonsuz ve Görecelik", Mantık, Matematik ve Felsefe III. Ulusal Sempozyumu, Eylül 2005.
230. "Bilim Felsefesi Açısından Yaşam-Bilim-Felsefe Bağı", Üniversitelerde Ulusal Planlama Sempozyumu, Antalya, Ekim 2005.
231. "Kişisel Etik", ODTÜ Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi Konferansları, Ekim 2005.
232. "Biyo-etik Nedir?", ODTÜ Biyo-Etik Topluluğu Konferansları, Ekim 2005.
233. "Ahlak Özgürlük Gerektirir", Siyasette ve Yöntemde Etik Sempozyumu, Kasım 2005.
234. "Buyruklar, Gerçekler ve Felsefe", A.Ü.DTCF Felsefe Bölümü Konferansları, Kasım 2005.
235. "Yaşamı Türkçeden Duymak, ODTÜ Türkçe Topluluğu Konferansları, Kasım 2005.
236. "Ağyar", ODTÜ Edebiyat Topluluğu Konferansları, Kasım 2005.
237. "Bilgi-Ahlak-Özgürlük Üçgeni Üstüne", İTÜ Bilgi, Ahlak, Özgürlük Tartışmaları Sempozyumu, Aralık 2005.
238. "Üniversite, Bilim ve Avrupa Kültürü", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Kulübü Etkinlikleri, Ocak 2006.
239. "Üniversite Etiği", ODTÜ Etkili Eğitim ve Ar-Ge Seminerleri, Ocak 2006.

240. "Yaratıcılık", 3. Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı Toplam Kalite Haftası, Şubat 2006.
241. "Demokrasi ve Etik", Türkiye Diyanet Vakfı Konferansları, Mart 2006.
242. "Mekan ve İnsan", Mimarlar Odası Ankara Şubesi Konferansları, Mart 2006.
243. "Din ve Etik", ODTÜ Uygulamalı Etik Konferansları, Mart 2006.
244. "Nermi Uygur'un Anısına", Maltepe Üniversitesi Konferansları, Mart 2006.
245. "Felsefe ve Eğitim", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Konferansları, Mart 2006.
246. "Bilim ve Felsefe", Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Lisansüstü Eğitim Seminerleri, Nisan 2006.
247. "Bilimde İnsanın Gönlü", Bahçeşehir Koleji Bilimin Renkleri Konferansları, Nisan 2006.
248. "Gönül", Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Konferansları, Nisan 2006.
249. "Matematik ve Felsefe", TUBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi Aydınlanma Konferansları, Nisan 2006.
250. "Atatürk'ün Felsefesi", Anara Üniversitesi DTCF Atatürkçü Düşünce Derneği Konferansları, Mayıs 2006.
251. "Felsefî Yaşam", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Topluluğu Seminerleri, Mayıs 2006.
252. "Teknolojinin Gönlümle Ne İlgisi Var?", TÜBA İstanbul Grubu Etkinlikleri, Mayıs 2006.
253. "An Example of Anatolian Peacemakers: Yunus Emre", Towards Universal Peace, Seminar Project of European Union, Haziran 2006.
254. "Güzel Nedir?", Estetik Plastik Cerrahi Derneği 10. Ulusal Kongresi, Haziran 2006.
255. "Yapıtın Yapanı", Uluslararası Türkiye Estetik ve Sanat Kongresi, Eylül 2006.
256. "Olasılıkla Olmak", Mantık, Matematik ve Felsefe IV. Ulusal Sempozyumu, Eylül 2006.
257. "İnsan ve Gizi", Ulusal Eğitim Derneği Konferansları, Eylül 2006.
258. "Bilim Felsefesi ve Hekimlik", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Konferansları, Eylül 2006.
259. "Mimar ve Plancı Mekana Neyler?", Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Açılış Konferansı, Ekim 2006.
260. "Bir İnsan Olarak Mühendis", EMO Ankara Şubesi Seminerleri, Ekim 2006.
261. "Metaforla Saadet Olmaz", TÜYAP Kitap Fuarı Konuşmaları, Ekim 2006.

262. "'İyi' ve 'Kötü'nün Kaynağı", II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi, Ekim 2006.
263. "Bilim ve Felsefe İlişkisi", İstanbul Kültür Koleji Yer ve Gök Bilimlerinin Dün ve Bugünü Semineri, Kasım 2006.
264. "Hayatımızı Anlamanın Anlamı, TED Koleji Seminerleri, Kasım 2006.
265. "Felsefe", Bilkent Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Konferansları, Kasım 2006.
266. "Felsefe Nedir?", Uludağ Bilgi Bilim Sanat Konferansları, Kasım 2006.
267. "Felsefe-Edebiyat İlişkileri", Çukurova Üniversitesi Dünya Felsefe Günü Etkinlikleri, Aralık 2006.
268. "Bilinç Üstüne, Akdeniz Üniversitesi Korkut Yaltkaya Klinik Nörofizyoloji Sempozyumu", Aralık 2006.
269. "Aklın Sınırındaki 'Dava'", TODAİ Sinemada Felsefe Etkinlikleri, Aralık 2006.
270. "Teknoloji ve Felsefe", Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Konferansları, Ocak 2007.
271. "Tarih Boyunca Din ve Kültür", Türk İngiliz Kültür Derneği Seminerleri, Ocak 2007.
272. "Nietzsche'de Bizi Bekleyen", Philosophy in Assos, Şubat 2007.
273. "Günlük Hayatımızda Estetiğin Yeri", Emniyet Genel Müdürlüğü Seminerleri, Şubat 2007.
274. "Bir İnsan Olarak Akademisyen", Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Sürekli Mesleki Gelişim Etkinlikleri, Şubat 2007.
275. "Felsefe ve Hayat", Kültür Bakanlığı Uzman Eğitimi Seminerleri, Şubat 2007.
276. "Bilim Denen Muhabbet", İstanbul Kültür Üniversitesi Muhabbete Yolculuk Seminerleri, Şubat 2007.
277. "Tarihi, Şimdisi ve Geleceği İçinde Bilim Kültür İlişkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Konferanslar, Mart 2007.
278. "Akademik Hayat Üzerine", Hacettepe Üniversitesi 40. Yıl Etkinlikleri, Mart 2007.
279. "Filozof Üniversiteye Neyler?", Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Konferansları, Nisan 2007.
280. "Ahlak Felsefesi Siyaset İçin Ne Anlatıyor?", Türk Kadınları Derneği Siyaset ve Etik Konferansları, Nisan 2007.
281. "Bilgi ile Olmak", Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Kariyer Günleri Konferansları, Nisan 2007.
282. "Bir İnsan Olarak Öğretim Üyesi", Fırat Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Konferansları, Nisan 2007.
283. "Bilgelik", Hece Kültür Evi Konferansları, Nisan 2007.

284. "Aşk", ODTÜ Mezunları Derneği Konferansları, Mayıs 2007.
285. "Yunus'dan İçerü", Estetik Açıdan Türk Kültürüne Bakış Kongresi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mayıs 2007.
286. "Edebiyat-Felsefe İlişkisi", İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü, Mayıs 2007.
287. "How Can We Rejuvenate Ethics Embedded in the Concept of Democracy?", Citizens Across Boundaries, Mayıs 2007.
288. "Bizi Ayıran ve Bütünleşme İhtiyacı Yaratan Şiddet", 32. Uluslararası Katılımlı Grup Psikoterapileri Kongresi, Mayıs 2007.
289. "Bilimsel Araştırma ve Aktif Eğitim", Dokuz Eylül Üniversitesi Aktif Eğitim Kurultayı, Haziran 2007.
290. "Biyoloji ve Felsefe", İstanbul Kültür Üniversitesi Biyolojik Bilimlerde Son Gelişmeler Sempozyumu, Haziran 2007.
291. "Yaratıcılık", Özel Ege Lisesi Seminerleri, Eylül 2007.
292. "Bilimdeki Sanat, Sanattaki Bilim", Mantık, Matematik ve Felsefe V. Ulusal Sempozyumu, Eylül 2007.
293. "Duygusal Ahlak", ODTÜ Uygulamalı Etik Araştırmaları Merkezi Konferansları, Ekim 2007.
294. "Teknoloji Gönül Bağı", ODTÜ AR-GE Topluluğu Konferansları, Kasım 2007.
295. "Aydın Üzerine", Mehmet Ali Aybar'ı Anma Sempozyumu, Kasım 2007.
296. "Bir İnsan Olan Mekan", IV. Mimarlık Eğitimi Kurultayı, Kasım 2007.
297. "Yunus'un Sandığındaki Felsefe", Türk Amerikan Kültür Derneği Konferansları, Kasım 2007.
298. "Bilim ve Felsefe Işığında Yönetim", Kara Harp Okulu Üst Düzey Yönetici Eğitimi Konferansı, Kasım 2007.
299. "Bilim ve Hayat İlişkisi", Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Konferansları, Kasım 2007.
300. "Gençlik ve Yaşam", Batıkent Felsefe Günleri, Ocak 2008.
301. "Türk Müziği Nağmelerinden Düşünceye: Sevgilinin Halleri", ODTÜ Mezunları Derneği Etkinlikleri, Ocak 2008.
302. "Eğitimin İdeolojik Anlamı", TED Ankara Uluslararası Eğitim Forumu, Ocak 2008.
303. "Bilgelik Üzerine", Uludağ Felsefe Konferansları II, Şubat 2008.
304. "Aidiyet Duygusunun Anlamı", 5. İnsan Kaynakları Kongresi, Şubat 2008.
305. "Gönlüm Hayatımın Neresinde?", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konferansları, Mart 2008.
306. "Eğitim Fesefesi", Eğitim Psikolojisi Sempozyumu, Mart 2008.
307. "Şehir ve Kimlik", Kent ve İslam Konferansı, Mart 2008.
308. "Türk Müziği Nağmelerinden: Kadın", Türk Kadınları Kültür Derneği Konferansları, Mart 2008.

309. "Du est", Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi Dostluk Sempozyumu, Nisan 2008.
310. "Felsefenin ve Aşkın Dili", Uluslararası İstanbul Beyoğlu Şiir Festivali, Nisan 2008.
311. "Hukuk ve Etik", Uygulamalı Etik Konferansları, Nisan 2008.
312. "Olağanötesi Bir Yaşam Olanağı Olarak Din", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Günümüzde Dinin Anlaşılma Problemi Sempozyumu, Nisan 2008.
313. "Bilginin Renkleri", Felsefe Açısından Sanat ve Dil, Mimar Sinan Üniversitesi, Nisan 2008.
314. "Tarihi, Şimdisi ve Geleceği İçinde Bilim-Kültür İlişkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Konferansları, Mayıs 2008.
315. "İnsanın Bakımı", Türkiye Yüksek İhtisas ve Araştırma Sağlık İşletmesi Hemşire Haftası Konferansları, Mayıs 2008.
316. "Üniversite ve Özerklik", İzünider Konferansları, Mayıs 2008.
317. "What is it like to be a young?", Great Anatolian Meeting of the World Cultures and Youth, Mayıs 2008.
318. "Doğa ve Felsefe", İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeofizik Kulübü Konferansları, Haziran 2008.
319. "Bedenim Hayatımın Neresinde Duruyor?", 5. Ulusal Moleküler ve Tanısal Mikrobiyoloji Kongresi, Haziran 2008.
320. "Gönül ve Bilgi İşleri", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları, Ekim 2008.
321. "Gönülden Bilime, Bilimden İnsana", 6. Uluslararası katılımlı Hemşirelik Eğitimi Kongresi, Ekim 2008.
322. "Gönlünü Gören Var mı?", 9. Ulusal Romatoloji Kongresi, Ekim 2008.
323. "Bilim Felsefesi ve Yönetim", Üst Düzey Yönetici Eğitimi Sertifika Programı, Kara Harp Okulu, Kasım 2008.
324. "Bir Kültürle Algılamak", Algıdan Bilgiye Dış Dünya Kongresi, Gazi Üniversitesi Nöropsikiyatri Merkezi, Kasım 2008.
325. "Yaşantı, Oluşum, Anlam", Felsefe Günleri: "Anlam" Kongresi, ODTÜ, Aralık 2008.
326. "Tarih Felsefesi Nedir?", Tarih Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, İstanbul Kültür Üniversitesi, Aralık 2008.
327. "Yaratıcılık ve Değerler", Happy Kids Yaratıcılık Sempozyumu, 2009.
328. "Nasıl Yaşamalıyız?", Batıkent Endüstri Meslek Lisesi Felsefe Kulübü Konferansları, Ankara, Ocak 2009.
329. "Matematik Hayattır", Oyak Matematik Yarışması 2. Matematik Semineri Konferansı, Şubat 2009.
330. "Yetkin Mühendis", TMMOB Elektrik Mühendisleri odası Yetkin Yetkili Mühendislik Forumu, Şubart 2009.

331. "Genom Projesinin Felsefi Boyutları", 6. Gazi İç Hastalıkları Günleri, Mart 2009.
332. "Nereden Çıktı Bu Ahlak? Nietzche Nihilizm ve Günümüz", Bahçeşehir Üniversitesi Felsefe Okulu Konferansları, Mart 2009.
333. "Etik, Ahlak ve Hukuk", Kamu Görevlileri Etik Kurumu Yönetim Etiği Seminerleri, Mart 2009.
334. "Tarihi Şimdisi ve Geleceği İçinde Bilim Kültür İlişkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Konferansları, Mart 2009.
335. "Gönülden Felsefeye Yol Var mı?", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimar Yunus Aran Konferansları, Mart 2009.
336. "Gönül Kavramı", Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Konferansları, Mart 2009.
337. "Felsefe ve Gönül", Alman Lisesi Felsefe Konferansları, Mart 2009.
338. "Öğrenme Bedeni", 2. Eğitim Psikolojisi Sempozyumu, Nisan 2009.
339. "Tarihten Bugüne Alevilik", Cem Vakfı Alevilerin Anadolu Kültürüne Katkıları Sempozyumu, Nisan 2009.
340. "Araştırma Nedir?", Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Seminerleri, Nisan 2009.
341. "Ahlaksız Kimdir?", ODTÜ Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi Konferansları, Nisan 2009.
342. "Sporun Ahlakı, İnsanın Ahlakı", Başkent Üniversitesi Sporda Etik Konferansları, Nisan 2009.
343. "Ahlak, Sanat ve Güzellik", Köksal Toptan Lisesi 4. Edebiyat Günleri, Mayıs 2009.
344. "Türk Müziği Nağmelerinden Düşünceye", Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Müdürlüğü Toplantıları, Mayıs 2009.
345. "Bir Düşünür ve İnsan Olarak Necati Öner", Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Çalışma Topluluğu Büyüklere Saygı Toplantıları, Haziran 2009.
346. "Nedim'in Şiirinde Sevgilinin Halleri", Türk Diyanet Vakfı Etkinlikleri, Haziran 2009.
347. "Düşünce Derinliğimizdeki Bir Kaynak Olarak Mevlana", 802. Doğum Yılında Mevlana'yı Anma Toplantısı, Eylül 2009.
348. "Etik Nedir? Etik, Ahlak ve Hukuk: Etikle İlgili Felsefi Yaklaşımlar", Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Avrupa Birliği Konferansları, Ekim 2009.
349. "Ahlak, Sevgi, Bilgi", ODTÜ Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi Konferansları, Ekim 2009.
350. "Etik ve Hayat", Emniyet Genel Müdürlüğü Eğitim Dairesi Başkanlığı Polis Etik Eğitimcilerinin Eğitimi Konferansları, Ekim 2009.

351. "Bir Liderin Liderlik Sırları", 3. Akdeniz Yönetim Buluşması, Ekim 2009.
352. "Ergin Günce'deki Erginlik", 2. Şiir ve Sanat Şöleni, Ekim 2009.
353. "İnsan ve Gündem", Türk İnfeksiyon Okulu Konferansları, Ekim 2009.
354. "Bilmeyi Bilmek", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Konferansları, Ekim 2009.
355. "On the Spiritual Aspect of Neighborhood", German-Turkish Future Workshop (Keynote Speaker), Aralık 2009.
356. "Toplumsal Bellek", Gazi üniversitesi Nöropsikiyatri Merkezi Bilgi ve Bellek Sempozyumu, Aralık 2009.
357. "İroni Kavramı Işığında Karikatür ve Felsefe", Karikatür ve Felsefe Sempozyumu, Aralık 2009.
358. "Ermeni Sorununun Ahlaki Boyutları", Politik Psikoloji Derneği Konferansları, Aralık 2009.

2010-2011

359. "Milli Eğitim Politikamız Üzerine", Milli Güvenlik Akademisi Konferansları, Ocak 2010.
360. "Uluslararası İlişkilerin Ahlakı", Psikoloji Derneği Konferansları, Şubat 2010.
361. "Etik ve Liderlik", Maliye Bakanlığı Yüksek Eğitim Merkezi Konferansları, Aralık 2010.
362. "Felsefe ve şiir", 13. Altın Portakal Şiir Etkinlikleri, Mart 2010.
363. "Tutkularımız ve Düşüncelerimiz", Hitit Üniversitesi Felsefe Günleri, Mart 2010.
364. "Gönülden Gönüle", Altındağ Belediyesi Hamamönü Söyleşileri, Mart 2010.
365. "Tıp ve Felsefe", 29 Mayıs Hastanesi Konferansları, Mart 2010.
366. "Felsefeyi Besleyebilecek Bir Kaynak Olarak Türkiye'deki Yaşama Dünyası", Türkiye'de Felsefenin Geleneği Ve Geleceği-İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyumu, Mart 2010.
367. "Türk Müziği Nağmeleri Işığında Kadın Tasviri", Türk Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi Konferansları, Mart 2010.
368. "Erosefe Üstüne", Antik Yunanda Felsefe ve Çağımıza Etkileri-Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyumu, Nisan 2010.
369. "Bilimsel Duyarlılık", Uluslararası Katılımlı Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi, Nisan 2010.
370. "Etik Değerler Eğitimi", Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Konferansları, Mayıs 2010.
371. "Etiğin-Ahlakın Yönetim Hayatımızdaki Yeri", Etik Kültürün Geliştirilmesinde Kamu Yönetimi-Özel Sektör İşbirliği Sempozyumu, Mayıs 2010.

372. "Barışa Varamayışın Engelleri", XVII. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, Haziran 2010.
373. "Felsefe Açısından Eğitici", Türk Eğitim Derneği TED Okulları Oryantasyon Programı, Ağustos 2010.
374. "Mühendislik Eğitiminde Duyarlık", TMMOB Harita Mühendisleri Odası Konferansları İzmir, Ağustos 2010.
375. "Aşk Üstüne", Kuş Adası Belediyesi Kültür Konferansları, Eylül 2010.
376. "Genç Yaşlılık", Dünya Yaşlılar Günü Konferansları, Ekim 2010.
377. "Türk Biliminin Önündeki Engellerin Felsefi Açıdan İrdelenmesi", Türkler ve Bilim Dünden Yarına- TOBB ETÜ, Ekim 2010.
378. "Aşk ve Felsefe", Antalya Koleji Ca-Fe Etkinlikleri Konferansları, Kasım 2010.
379. "Toplum Bilinci", Gazi Üniversitesi Nöro-psikiyatri Merkezi Nöro-Felsefe Sempozyumu, Aralık 2010.
380. "Tarih Hayatımızın Neresinde Duruyor? ", Karadeniz Üniversitesi Tarih Bölümü Konferansları, Aralık 2010.
381. "Araştırma Etiği", Ege Ar-ge ve Teknoloji Günleri, Aralık 2010.
382. "Mevlanada Varlık-Bilgi-Değer ve Aşk Bağı Üstüne Bir Deneme", 3. Eğitimde Kalite Kongresi, Aralık 2011.
383. "Matematikle Hayat Yolculuğu", Oyak Matematik Yarışması 4. Matematik Semineri, Şubat 2011.
384. "Eğitim Üzerine", İstanbul Kültür Üniversitesi Eğitim Psikolojisi Sempozyumu IV, Nisan 2011.
385. "Bilim Denen Yolculuk", Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Uluğ Bey Bahar Konferansları, Nisan 2011.
386. "Canım Yobazlarım Benim", Kurtuba Kitapevi Konferansları, Mayıs 2011.
387. "İçimdeki Şehir", Türk Felsefe Derneği ve Kastamonu Üniversitesinin Düzenlediği Şehir ve Felsefe Konferansları, Mayıs 2011."
388. "Yunus Emre ve Sandıklı", Sandıklı Ticaret ve Sanayi Odası Konferansları, Eylül 2011.
389. "Aşk ve Kültür", Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik ve Ebelik Kongresi, Eylül 2011.
390. "Bilimin Özgüllüğünü Felsefenin Özgürlüğünde Tartışmak", Ege Üniversitesi Konferansları, Ekim 2011.
391. "Felsefede Canın Önemi", BUSIAD Açık Kapı Toplantıları: Felsefe Söyleşileri, Ekim 2011.
392. "Değişen Dünyamızda İnsan", İstanbul Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Konferansları, Ekim 2011.
393. "Bilim ve Aşk", 32. Ulusal Radyoloji Kongresi, Ekim 2011.
394. "Özgürlük Hayatımızın Neresinde?", Dokuz Eylül Üniversitesi Düşün Toplantıları, Kasım 2011.

YURT DIŞI BİLDİRİLER

1986-1989

1. "Ethical Background of Justifications in Epistemology", 11th of International Wittgenstein Symposium, Kirchberg, Avustury, 4-15 Ağustos 1986.
2. "How to Save Immortality of Human Individiuals: A Lesson from Schopenhauer as One of Our Contemporary Philosopher", International Schopenhauer Symposium, Hamburg, Almanya, 24-27 Mayıs 1988.
3. "Non-Rational Basis of Rationality Theories", International Popper, Polanyi Seminar, Krakow, Polonya, 1-5 Ekim 1988.
4. "Schopenhauerian Love and Quran", Schopenhauer Und Der Diskurs Über Liebe Und Tod, Dubrovnik, Yugoslavya, 13-23 Mart 1989.

1991-1999

5. "Some Ethical Implications of M. Polanyi's Philosophy of Science", Micheal Polanyi Derneğinin Düzenlediği Toplantı, Budapeşte, 24-26 Ağustos 1991.
6. "Homo Mendax", Schopenhauer, Nietzsche, Postmodern,Dubrovnik, Yugoslavya, 18-28 Mart 1992.
7. "Smiling Philosophy", International Colloquium, Kierkegaard, and Postmodern Iro,ny, Paris, 23-25 Eylül 1992.
8. "Miracle: Beyond Philosophy and Literature", Philosophie und Literatur von Holderlin bis Celan, Gargnano, İtalya, 5-9 Nisan 1993.
9. "The Role of Ethics in Artifical Intelligence from a Standpoint of Theory Change", DESSYM'93 Bulgaria Proceedings, vol. 2, s. 90-94, Sofya, 1993 (Mustafa Dağlı ile birlikte).
10. "The City in Me", La Ville-Monde Ou La Nature Urbanisée, Paris, 16-18 Aralık 1993.
11. "A Philosophical Perspective on Environment from Turkey", University of Sunderland, School of the Environment, 21 Şubat 1994.
12. "Where Are You Nietzsche?", La Culture Apres Le Nihilisme, College International de Philosophie, L'Universite de Paris 8, 13-15 Ekim 1994.
13. "Who is the Other?", International Symposium on Philosophy of Intercultural Communication, METU, Ankara, 19-21 Aralık 1995.
14. "How to Develop An Understanding Other in Me through Laughter", III. Uluslararası Bakhtin Kongresi, Saransk, Rusya, 25-27 Ekim 1995.
15. "Undestanding as a Way of Overcoming of Barriers Around Self and Culture", Understanding and Reflexivity in Communication, Tver, Rusya, 17-20 Mayıs 1996.

16. "Remained at the Gate, at the Deepest End", Symposium on Aesthetics and Ethics: Media Philosophy and Literature, New School for Research, New York, 19-21 Mart 1997.
17. "The Concept of 'Garib' in Turkish Cultural Heritage", Institute of Global Cultural Studies'in düzenlediği Ancient and Medieval Philosophy Sempozyumu, Binghamton, 24-26 Ekim 1997.
18. "How One Becomes Ignorant Through Education", International Network of Philosophers of Education, 6th Biennial Conference, Ankara, Türkiye, 25-28 Ağustos 1998.
19. "Epictetus' Conception of Play", Institute of Global Cultural Studies'in düzenlediği Ancient and Medieval Philosophy Sempozyumu, Binghamton, 23-25 Ekim 1998.
20. "From Communication to Trans-communication: An Approach to Human Togetherness", Interethnic Coexistence: Educating for an Emerging Global Field, Haifa, 1999.

2000-2005

21. "Is Philosopher who Offers No Care for the Passions of Mankind Philosopher or Not?", The Humanities on the Birth of the Third Millenium, International Conference, Ankara, 12-13 Haziran 2000.
22. "Having a Heart", Call to World Peace from Universal Brotherhood Union, İstanbul, 1 Kasım 2000.
23. "Encountering: A Much Ignored Phenomenon of Our Ethical Life", Atina Üniversitesi Ekonomi Fakültesi, Atina, 9 Şubat 2001.
24. "How is Philosopho-therapy Possible?", 10th European Sceptical Congress, Czech Republic, Eylül 2001.
25. Some Comments on Media and Judo", Türk Japon Vakfı Konferansları, Eylül 2005.
26. "Looking at Philosophy from the Asia in Turkey, The Vision of the Asian Community, Symposium held in Fatih University, Eylül 2005.
27. "Modern Yalnızlık", Uluslararası Uyuşturucu Karşıtı Semineri, Türkiye, Aralık 2005.

Dizin

A

acı, 26, 30, 46, 66, 70, 71, 89, 95, 107, 125, 126, 138, 165, 167, 170, 171, 174, 178, 196, 241, 264, 285, 292, 298, 302, 303, 306, 307, 308, 311, 318, 333, 368, 415, 417, 426, 427, 430, 433, 442, 443, 447, 448, 451, 453, 455
acıyı tüketme, 303
Açık Üniversite, 131
Adalı, Bilgin, 180, 181
Adonis, 255
agora, 373
ahlâk, 149, 156, 173, 189, 214, 215, 222, 285, 351, 352, 388, 391, 402, 418, 422, 423, 440, 442
ahlâk bilgisi, 351, 352
Ahlâkın Soy Kütüğü Üstüne, 229
ahlâkküre, 422
Akademia, 353
Akarsu, Bedia, 103, 104, 105, 107, 108, 132, 169
Akatlı, Füsun, 146, 228
Akbaba dergisi, 44
Aker, Haluk, 180
Aker, Oya, 181
akıl, 53, 169, 170, 171, 202, 235, 236, 273, 316, 338, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 384, 399, 411, 418, 423, 428, 432, 433, 434, 436, 454
akretik, 448
Akşin, Sina, 229
Aktunç, Hulki, 178, 179
aldanan, 368
aldanmak, 368, 407, 412
aldatan, 411
aldatma, 298, 410, 411, 413
aletheia, 422
Alisbah, Orhan, 87
an'ı yaşama, 318, 319
Anadolu, 58, 69, 86, 122, 157, 168, 192, 202, 216, 267, 272, 327, 330, 332, 333, 335, 336, 342, 343, 441
anarşist, 229, 324
angst, 455
animus, 396
anlam çerçevesi, 436, 449, 452, 456
anlama, 27, 213, 225, 314, 341, 377, 378, 380, 387, 404, 409, 412, 430, 444
anlama gibi anlama, 377
anlamküre, 150, 450
apologia, 350
Arıoba, Oruç, 183
Aristoteles, 106, 148, 153, 163, 238, 348, 349, 351, 352, 358, 360, 366, 377, 387, 412, 435, 440, 445, 448
arkhe, 324
askesis, 234, 355
Aslan, Yusuf, 95, 96, 97
aşk, 192, 222, 223, 231, 237, 342, 378, 421, 427, 428, 429, 450, 458
aşk ahlâkı, 428
Aşk Üstüne Denemeler, 222, 223
aşkın, 55, 220, 226, 307, 320, 364, 397, 427, 428, 429, 454

Ataç, Nurullah, 136, 200
Atay, Oğuz, 295
aufhebung, 334
Aurelius, Marcus, 355
auto-poesis, 416

B

Bach, Johann Sebastian, 271
Bahar, Halil İbrahim, 177, 178
Baki, 266
Basım, Nejat, 296
Başgöz, İlhan, 221, 386
Batuhan, Hüseyin, 81, 118, 393
Batur, Enis, 178, 180, 181
Baudelaire, Charles, 56, 222, 447
Bayram, Mikail, 323
Beba, Ali, 118
beden, 169, 170, 265, 266, 270, 300, 360, 404, 409, 423, 424, 425, 426, 432, 441, 448
Beethoven, Ludwig van, 271, 445, 446
ben olma bilgisi, 164, 165
benlik, 414, 415, 416
benlik teknolojisi, 414, 415
Bergson, Henri, 277
Bezirci, Asım, 182, 183
bilen, 35, 71, 84, 100, 108, 185, 231, 244, 274, 309, 315, 319, 337, 349, 350, 351, 378, 386, 391, 396, 422, 425
Bilensoy, Necla, 49
bilge, 19, 52, 101, 166, 346, 351, 352, 354, 355, 370, 421, 428, 433
bilgelik, 101, 346, 352, 434
bilgi, 31, 48, 83, 89, 136, 150, 156, 167, 172, 200, 207, 213, 218, 237, 238, 307, 350, 351, 352, 364, 387, 390, 439, 441, 444, 445, 446
Bilgi ve Değer, 146
bilgiç, 352
Bilimin Binbir Yüzü, 212
bilinen, 78, 207, 255, 349, 350, 351, 418
bilmek, 93, 155, 187, 311, 322, 351, 352, 365, 368, 392, 413, 435, 447, 451
Binboğa, Ali Rıza, 126
bios, 404, 440, 458
Budak, Abdülkadir, 253
Bulantı, 186
Bumin, Tülin, 287
Bursalı, Orhan, 202, 203
Bütün Dünya dergisi, 43
bütünsel insan, 458

C

Camus, Albert, 126, 348
can, 149, 156, 169, 175, 188, 207, 216, 217, 219, 226, 230, 265, 266, 278, 318, 320, 376, 396, 401, 414, 440, 442, 455, 458
can ahlâkı, 440
can evi, 216, 320
can teorisi, 320
Can, Şefik, 35, 52
Candan Gönüle, 226
Cangızbay, Kadir, 126
Canım Yobazlarım Benim, 226, 229
Cansever, Edip, 95, 261, 265
Carnap, Rudolf, 106, 334
Cemgil, Sinan, 96, 97
Certau, Michel de, 418
Ceylan, Yasin, 128, 130, 155, 289, 306
Chomsky, Noam, 363
cin, 58, 86, 235, 236, 239, 296, 371, 425, 426
cinsellik, 56, 222, 398, 423, 426, 427
conatus, 196
Coşkun, Bekir, 243
Cöntürk, Hüseyin, 36, 180, 181, 182, 183, 184, 251
Cüneyd, 63

Ç

Çelebi, Asaf Halet, 63, 64, 133, 323, 328
Çengelköy İlkokulu, 30, 40
Çetinkaya İlkokulu, 40, 344
çevre, 170, 180, 211, 213, 409, 410, 416, 429, 431, 432, 448
daimon, 336, 427
dans, 46, 116, 117, 118, 257, 264, 266, 271, 422

D

Das Kapital, 93
Dede Efendi, 271
değen hayat, 458
değer, 138, 154, 157, 179, 221, 222, 234, 236, 246, 263, 268, 285, 390,

405, 409, 410, 440, 452, 455, 456, 457, 458
değerleri yaşamak, 457
değerlerle yaşamak, 457
değmeyen hayat, 458
Deleuze, Gilles, 130, 376
Demirel, Süleyman, 55, 343
demokrasi, 329, 332, 333, 337, 338, 339, 340, 341, 350, 457
Denemenin Ardında, 213, 214, 232
Deneyen Felsefe, 217
Denkel, Arda, 393
Derrida, Jacques, 155, 242, 384, 385, 389
Descartes, Rene, 103, 220, 384, 417
Diderot, Denis, 364
dikine yaşam, 319
Dilhayat Kalfa, 269
din, 23, 61, 217, 330, 334, 344, 347, 392, 420, 434
Diogenes, 69
Diotima, 421, 428
dip yalnızlık, 292
Doğan Kardeş dergisi, 43
Doğan, Mehmet Can, 181
Doğu-Batı dergisi, 214
doğurma, 226, 428
Dolanmalar, 214
dost, 181, 221, 294, 295, 296, 297, 320, 346, 375
dostluk, 32, 181, 182, 294, 295, 296, 401, 408
Dostoyevski, Fyodor, 456
duran şimdi, 319
duygu, 30, 41, 42, 66, 85, 106, 165, 169, 170, 172, 198, 222, 234, 236, 257, 308, 318, 370, 390, 402, 409, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 448, 454
duyguküre, 431
Dünya Gönülden Gönüle, 211
Düşten Düşünceye, 212, 213
Düşünce Açan Bahçede, 224

E

Ecevit, Bülent, 116
edebi, 35, 87, 89, 184, 186, 253, 419
edebî yolculuk, 185
edebiyat, 49, 52, 53, 54, 55, 72, 74, 81, 82, 87, 90, 91, 93, 96, 98, 104, 105, 109, 143, 144, 151, 176, 177, 178, 180, 181, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 205, 208, 213, 214, 220, 226, 232, 238, 239, 241, 246, 265, 314, 324, 328, 332, 333, 342, 347, 372, 387, 392, 鉢449
edep, 69, 168, 172, 203, 274, 341
edeştiri, 191
Edmund Husserl Felsefesinde Mantık, 211
ego, 396, 414, 416
eğitim, 48, 52, 53, 60, 71, 78, 92, 115, 125, 134, 136, 139, 146, 188, 235, 241, 246, 270, 279, 280, 331, 334, 335, 338, 353, 355, 378, 386, 388, 390, 391, 394, 414, 426, 446
eğitişim, 191, 388
eğitişmen, 388
eğleni, 371
Eleştirinin Kıyılarında, 214
Epiktetos, 354, 355
Epikuros, 302, 447
Erdoğan, Recep Tayyip, 43
ereignis, 322
Eroğlu, Mehmet, 282
Êrôs, 426
érôsefe, 150
erotik, 18, 118, 378, 423, 425
Erzurumlu İbrahim Hakkı, 173, 396, 397
ethos, 422

F

Faik, Sait, 400, 401
felix, 440, 448
felsefe yolcusu, 153, 375
Felsefenin Başlangıç İlkeleri, 95
felsefi yolculuk, 373, 374, 375, 392
fenomonoloji, 128
Feyerabend, Paul, 228, 229, 424
Fırat, Bora, 259
Filiz Nerdesin, 227
Foucault, Michel, 315, 370, 404, 405, 414, 418, 419, 420, 427
Freud, Sigmund, 18, 171, 197, 222, 238, 242, 244, 300, 349, 416, 417, 420, 427, 428, 432
Fuat, Mehmet, 176
Fuzuli, 212, 260

G

Gadamer, Hans Georg, 150

geist, 305
gelassenheit, 303
Gerçek Şiir İçinde, 191, 220
gerçeklik, 162, 226, 312, 377, 413, 450
geschmack, 446
Gezmiş, Deniz, 94, 95, 96, 97
Goethe, Johann Wolfgang von, 149, 319
Gogh, Vincent van, 447
göçme, 302
Göka, Erol, 296
Gökalp, Ziya, 203, 274, 384
Göksel, Erhan, 229
gönül, 149, 156, 164, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 188, 211, 226, 235, 307, 315, 342, 368, 396, 426, 432, 441
Gönül Felsefesi, 74, 103, 132, 148, 164, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 211, 239, 255
Gönülden Bilime Yolculuk, 32, 211
görgü, 213, 393, 446
Grünberg, Teo, 81, 82, 83, 87, 108, 118, 128, 129, 130, 132, 154, 393
gurur, 36, 124, 135, 231, 303, 323
Gülden İle Hoca, 224
Güleç, Cengiz, 229, 230, 276, 296, 297, 302
gülümseme, 277, 278
Gürkan, Uluç, 118
Gürson, Eser, 191
Gürsoy, Kenan, 323
gymnasium, 452

H

Habermas, Jürgen, 340, 384, 385
habis duygusallık, 435
Hacı Arif Bey, 271
hakîkat, 129, 216, 223, 224, 259, 351, 376, 378, 422, 435, 444
Halman, Talat, 73
Haşim, Ahmet, 183, 244
hayal, 42, 46, 48, 51, 59, 234, 267, 296, 314, 315, 317, 320, 355, 367, 369, 412, 415
Hayali, 229, 415, 416
Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair, 219
hayatla kalma, 149, 150, 421, 428
hayatta kalma, 150, 421, 428
Haydarpaşa Lisesi, 48, 52, 267, 323
Hayvan dergisi, 230
hayy, 423, 440, 458
haz, 246, 423, 424, 425, 445, 446, 447
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 93, 149, 236, 244, 360, 389, 415, 418, 419, 432, 447
Heidegger, Martin, 148, 150, 162, 163, 165, 167, 187, 303, 314, 322, 347, 374, 381, 383, 384, 389, 401, 454, 455
Herakleitos, 149, 212, 232
hıyar, 166, 167, 219, 320, 343, 393
Hıyaran, 166, 167, 218, 219
hiçlik, 246, 454, 455
hikmet, 31, 164, 173, 226, 269, 342, 346, 347, 348, 352, 381, 382, 383, 384, 385
Hisli, Nesrin, 118
Hişt Hişt, 401
Hobbes, Thomas, 404
hoşgörü, 338
Husserl, Edmund, 101, 102, 103, 105, 108, 110, 115, 116, 128, 148, 155, 211, 347, 360, 371, 383, 417
hüzün, 70, 368, 431, 435, 436
Hz. İbrâhim, 350
Hz. Musa, 401

I

Ilgaz, Rıfat, 44
Irklı, Yaşar, 85
Itrı, 271

İ

İbnü'l Arâbî, 423
içgüdü, 300
ihânet, 297, 407, 409, 410, 411
ilâhî, 192, 323, 401, 402, 423, 453
İleri, Selim, 84, 106, 178, 179
İmam Gazali, 399
İnam, Ahmet, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 27, 28, 30, 31, 33, 37, 40, 47, 48, 59, 63, 64, 65, 66, 89, 123, 124, 129, 130, 155, 158, 165, 179, 182, 183, 199, 201, 205, 210, 229, 234, 238, 240, 254, 259, 269, 308, 309, 312, 314, 315, 322, 342, 367
İnam, Ali, 20
İnam, Ata, 20, 107
İnam, Çağdaş, 123

İnam, Gülümser, 56, 113, 117, 118, 119, 120, 121
İnam, Meliha, 22, 116
İnsan dergisi, 145
intihar, 99, 126, 147, 177, 196, 301, 302, 304, 355, 397
irade, 404, 411, 419, 433, 453
ironi, 55, 237, 321, 368, 371, 454
İstasyon İlkokulu, 40
iyilik, 404, 405
İyinin ve Kötünün Ötesinde, 229

J

Jaspers, Karl, 371
Jung, Carl Gustav, 147, 402

K

Kahraman, Abdülkadir, 90, 91, 328
Kamu, Kemalettin, 46
kan ahlâkı, 440
Kanneci, Ahmet, 122
Kant, Immanuel, 54, 93, 149, 220, 231, 336, 386, 387, 402, 432, 447
Kara, Hayrettin, 296
karakter, 166, 173, 196, 271, 289, 389, 428, 441, 442
Karakullukçu, Ümit, 90, 94
Karasu, Bilge, 274
Kaynak, Saadettin, 271
Kemal, Yahya, 23, 48, 66, 244, 265, 267, 268, 270, 295, 328, 393
kendini aldatma, 407, 411, 412, 413
Kesici, İlhan, 98
keşiş, 234, 235, 239, 240, 241, 242, 246, 292, 328
Keşiş, Cinler ve Tanıklar, 92, 233, 234, 328
keyif, 125, 224, 227, 272, 289, 296, 345, 348, 425, 445, 446, 447, 458
Kısakürek, Necip Fazıl, 176
Kierkegaard, Soren, 172, 277, 371
Kocaoğlu, Ceren, 259
Kocaoğlu, Deniz, 259
kök yaşantı, 68, 69, 70
kör anlama, 377
kötülük, 60, 329, 395, 403, 404, 405
Kuhn, Thomas Samuel, 132
Kuleli Askeri Lisesi, 35, 46, 50, 51, 52
Küçük, Yalçın, 149, 154, 266
Küçükkaya, İsmail, 203
Külebi, Cahit, 257, 258
kültür, 71, 78, 134, 206, 211, 320, 334, 350, 382, 405, 415, 419, 441, 450
legein, 366

L

Lenin, Vladimir, 163
Levinas, Emmanuel, 222, 383, 384
Lewis, Bernard, 340
logos, 101, 366

M

Maalouf, Amin, 343
Malkoç, Mustafa, 39, 47
mânevî hayat, 56, 331
mantık, 74, 81, 83, 92, 97, 101, 102, 103, 106, 110, 128, 129, 130, 134, 151, 171, 177, 187, 211, 249, 252, 324, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 389, 435
Mardin, Şerif, 336
Marx, Karl, 93, 242, 244, 336, 348, 415
meditasyon, 354
melete, 353
memonto mori, 451
Mengüşoğlu, Takiyettin, 87, 100, 101, 103, 106, 108, 109, 119, 129, 154, 393
Metaforla Saadet Olmaz, 229, 230
Mevlana, 33, 52, 63, 170, 319, 321, 322, 323, 423
mistik, 18, 162, 176, 191, 202, 235, 319, 320, 352, 424
mistisizm, 319, 320
Mozart, Wolfgang Amadeus, 176, 269, 271
Muhabbet Şifadır, 230
Mumcu, Uğur, 131, 225
Mungan, Murathan, 368
mutluluk, 28, 57, 59, 172, 285, 300, 440, 441, 443, 444, 445
mutsuzluk, 440, 441, 442, 443, 453
Müslüman, 44, 217, 320, 330, 334
Müslüman Sesi dergisi, 44
müzik, 26, 48, 49, 122, 170, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 276, 337, 397, 445, 446

N

narsist, 135, 308

Necatigil, Behçet, 104, 251
Nedim, 423
nefsi emmâre, 397
nefsi kâmile, 398, 399
nefs-i levvâme, 397
nefsi marzıye, 398
nefs-i mutmainne, 397
nefs-i mülhimeye, 397
nefs-i razıyye, 398
Nesin, Aziz, 44, 132
Nietzsche, Friedrich, 106, 148, 163, 176, 186, 189, 190, 228, 229, 239, 244, 246, 247, 265, 277, 295, 304, 305, 306, 322, 352, 371, 398, 404, 417, 448, 455
nisyan, 417
noesiatri, 455
noêsis, 455
nóêtik, 69, 409, 410, 431, 432, 448, 449, 450, 451, 452, 455
noosfer, 150
nostos, 66
nous, 432
Nutku, Uluğu, 105

O

Odysseia, 350
oikos, 432
oikotik, 432
okyanus duygusu, 349
Om Mani Padme Hum, 63
Onart, Adnan, 128
ontoloji, 101, 149, 376
Oranç, Hakkı, 86
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 19, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 94, 95, 100, 118, 122, 123, 128, 137, 146, 210, 211, 259, 269, 273, 281, 306, 314, 323, 328, 394
Ortaylı, İlber, 340, 392
otantik, 162, 165, 454
oyuk, 268

Ö

ölüm, 34, 99, 146, 226, 255, 300, 302, 451, 453
Öner, Mehmet, 23, 48
Öner, Mete, 23, 40
Öner, Mustafa, 21, 40
Öner, Necati, 132, 273, 359
Örs, Yaman, 200
Öz, Erdal, 180
Öz, Vahi, 272
Özbay, Haluk, 296
Özcan, Yusuf Ziya, 141
özen, 28, 208, 353, 455, 456
özerklik, 167, 168
özge, 324
özgelik, 149
Özger, Arkadaş Z., 180, 181, 301
özgül, 382
özgür, 52, 172, 184, 324, 335, 405, 411, 413, 419, 426, 427, 458
Özgür Üniversite, 132
özgürleşim, 388
özgürlük, 132, 201, 332, 333, 337, 339, 340, 341, 408, 419, 422, 457, 458
Özkök, Ertuğrul, 180
özsaygı, 303
Özyar, Serhat, 202

P

paraskeuazo, 355
Parmenides, 212, 232
Peker, Hüseyin, 36, 180, 183
Pekkan, Ajda, 424, 425
Perinçek, Doğu, 328
Phaidon, 187, 451
Phaidros, 187, 378
philistin, 359
philosophia, 152, 346
Pınar, Selahattin, 271
Pir Sultan Abdal, 169, 268
Platon, 106, 148, 163, 169, 170, 173, 186, 187, 232, 240, 256, 310, 337, 348, 349, 350, 351, 353, 360, 370, 378, 387, 388, 423, 426
Polanyana dergisi, 215
Polanyi, Michael, 215
Politzer, Georges, 92, 93, 95, 238
praksis, 145, 351
Psikeart dergisi, 292
psûkhê, 169, 420

Q

Quine, Willard Van Orman, 106, 365

R

Ran, Nazım Hikmet, 64, 86, 91, 137, 176, 265, 328
Reich, Wilhelm, 428
Rotry, Richard, 184
Rousseau, Jean Jacques, 186, 413, 414, 419, 453
Ruh Dünyası dergisi, 176, 300

S

sağaltım, 346, 353, 388
Sartre, Jean Paul, 109, 186, 196, 197, 371, 453, 454
Say, Fazıl, 189, 271, 295
saydamlık, 197
Sayın, Şara, 105
Schopenhauer, Arthur, 318, 359, 404
sefa, 445, 446
Selçuk, Münir Nurettin, 271
selim duygusallık, 435
Selimiye Askeri Ortaokulu, 34, 46, 47, 49, 323
Semai, 269
Sepehri, Sohrab, 126, 249, 254, 255, 307, 372, 399, 400
Serbes, Emrah, 229, 230, 352
sevgi, 28, 65, 136, 225, 321, 346, 436
sinema, 264, 273, 274
Sinema Akımları, 273
sofia, 346, 348, 350
sofist, 348
Sokrates, 147, 148, 173, 187, 236, 336, 348, 352, 358, 368, 371, 381, 387, 400, 404, 427, 440, 447, 451, 456
Sokrates'in Savunması, 187
soma, 170, 432
somatik, 170, 432
sorumluluk, 31, 50, 134, 301, 317, 402, 411, 441, 444, 454
Soykan, Ömer Naci, 105, 108, 111, 135, 157, 158, 296, 372
Soyut dergisi, 84, 95, 176, 177, 178, 181, 182, 251
Sözer, Önay, 105, 108
Spinoza, Baruch, 155, 196, 364, 413, 447
stimmung, 150
Stoa, 355, 434
Stoa Okulu, 355, 434
Suyun Ayak Sesi, 249
süper ego, 416, 425
Süreya, Cemal, 257, 261, 265

Ş

Şems, 423
Şen Bilim, 189, 229, 295, 417
Şen, Bimen, 271
Şen, Ersin, 90
şevk, 168, 240, 378
Şevki Bey, 269, 271
şeytan, 402, 403, 404, 405
şiir, 22, 47, 51, 63, 72, 87, 137, 151, 162, 172, 174, 175, 184, 187, 188, 208, 212, 220, 222, 223, 224, 228, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 268, 324, 342, 368, 400, 417, 458
Şiir Bir, 220, 223, 254
Şiir İki, 220
Şiiri Özlüyorum dergisi, 183
Şölen, 131, 169, 170, 186, 187, 378, 423, 426, 427, 428

T

Tarkovski, Andrey, 273
tasavvuf, 320
taste, 446
Taşlıklıoğlu, Zafer, 103, 105
tefekkür, 213, 354, 358
teferrüc, 322
Tek, Sadi, 272
teknik bilgi, 351
Teknoloji Benim Neyim Oluyor, 164, 210, 211
Teknolojinin Gönlümle Ne İlgisi Var, 211
Temizyürek, Mahmut, 181, 282
teorik bilgi, 351
Tepedelenlioğlu, Nazif, 91
thanatos, 224, 300
theoria, 349, 351, 377
Timuçin, Afşar, 105
tin, 305
tinsel lavman, 417
tokos, 428
tolerans, 135, 339
Topçu, Nurettin, 189
Topses, Gürsen, 180
Turan, Ertuğrul, 155

Turan, Güven, 180, 181
türkü, 18, 148, 266, 276, 309, 333, 413
tüttürme, 191

U

Uğur Mumcu Vakfı, 131, 132, 186, 268
Unat, Yavuz, 155
unutma, 417
Uyar, Turgut, 95, 261, 265
Uygur, Nermi, 100, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 154, 168, 246, 384, 393, 394

Ü

Ülken, Hilmi Ziya, 145, 146, 384

V

vedeli, 191
Veli, Orhan, 265
vicdan, 30, 216, 401, 402

W

Whitman, Walt, 393
Wittgenstein, Ludwig, 100, 101, 102, 103, 148, 273, 369, 382, 389, 392, 433

Y

Yalçınkaya, Yaşar, 47
Yalom, İrvin, 428
Yaşam Bizi Çağırırken, 226, 231
yaşam casusluğu, 151
yaşam enerjisi, 170, 403, 404, 448
yaşama dünyası, 347, 348, 383, 390
Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi, 218
yaşantı, 19, 45, 69, 181, 199, 208, 213, 256, 260, 319, 401, 431, 445
Yavaşça, Alaattin, 271
yazgı, 191, 206
Yeni Dergi, 176
Yeraltından Notlar, 456
Yıldırım, Cemal, 78, 81, 82, 83, 97, 109, 118, 128, 129, 132, 154
yol, 33, 43, 54, 74, 79, 88, 102, 138, 148, 149, 163, 185, 190, 198, 207, 214, 217, 218, 227, 234, 252, 267, 269, 277, 278, 282, 283, 287, 337, 350, 363, 372, 374, 375, 389, 402, 415, 425, 448, 458
yolcu, 99, 163, 250, 252, 372
yolculuk, 70, 218
Yolculuk Hazırlıkları, 218
Yordam dergisi, 180
Yönteme Hayır, 228, 229
Yunus Emre, 63, 66, 321, 343

Z

Zerdüşt, 186, 292, 322
zevk, 54, 128, 187, 243, 273, 288, 445, 446, 447
Zileli, Gün, 180